

Danske Domme 1375-1662

De private domssamlinger

V: 1590-1596

Det danske Sprog- og Litteraturselskab

C. A. Reitzels Boghandel A-S

København 1982

DANSKE DOMME V

For tilskud til trykningen af denne udgave
retter Det danske Sprog- og Litteraturselskab
sin bedste tak til

Augustinus Fonden (bd. IV)

Johanne og Einar Flach-Bundegaards Fond (bd. V)

G. E. C. Gads Fond (bd. IV og V)

Tuborgfondet (bd. III og V)

samt for alle binds vedkommende til

Statens humanistiske Forskningsråd og

Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd

Tilsyn: C. A. Christensen og Kristian Hald

Danske Domme

1375-1662

De private domssamlinger

VED ERIK REITZEL-NIELSEN

Under medvirken af Ole Fenger

V: 1590–1596 (nr. 621–756)

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB

C. A. REITZELS BOGHANDEL
KØBENHAVN 1982

På omslaget: Malmø stads segl med den kronede
grif, skjoldholdere og indskrift *S[igillum]*
civitatis Malmogiensi[s], jf. P. B. Grandjean:
Danske Købstæders Segl indtil 1660, 1937, tavle 28 g. Orig.st.

Skrift: Linotype Palatino. Papir: 100 g tonet offset 202-62
© DSL 1982. ISBN 87-87504-77-4
Printed in Denmark by Krohns Bogtrykkeri
Bogbinderarbejde: Harry Fløistrups Bogbinderi

Et vidnesbyrd om, at nogle personer uretmæssigt havde taget agern og olden i to adelsmænds skov, kendt ugyldigt, da det ikke i tingsvidnet var anført, hvornår gerningen var foretaget.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 16 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: [E]n² dom, at ett vindisbiurdtz vinde er machteloos dømp^t, for handt³ icke haffuer naffngiffuen, paa huilcken dag eller thidt, gierningen schulle vere skeedt.

Mouritz Stygge⁴ till Holbeckgaardt,⁵ Hans Lindenoe⁶ thill Øbleff,⁷ Jørgen Frii⁸ thill Krastrup,⁹ landtzdomere vdi Nøriutlandt, och Gundj Schriffuer,¹⁰ lantztingshører ibidem, giøre vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1590 paa Viborigßnapslantztting¹¹ vaar schicket Marquor Oluffßen och Jens Oluffßen y Vuißøe,¹² theris viße¹³ buodt Anders Enuoldßen y Sønderskouff¹⁴ paa thend enne och hagde hidt y rette steffnit Jørgen Jenßen y N: paa thend anden siide for et vinde, handt vondit haffuer, thet¹⁵ the skulle haffue løest¹⁶ aggen¹⁷ y erlig och velbørdigh mandtzs Erich Roßinkrandz¹⁸ thill Langthend¹⁹ och Kieldt Juell²⁰ thill Stubbergaardt²¹ theris skouff, och icke benefnit huilcken dag och thidt, thet skulle vere skeedt, och thet jcke skulle vere vdden en mandzs vinde,²² meenendis samme vinde icke buorde nogen macht at haffue.

Dißligeste hagde hidt steffnit Chresten Juell y Sønderskouff medt samme vinde.

Saa møtte for^{ne} Chresten Juell och framlagde ßamme vinde aff Gindingherritztingh neste forgangen aar, thend 20. dag nouembris vdgifuit, Jørgen Jenßen, Kieldt Juels skoffue fougit, for viij mendt at haffue vondit, att Mette Morthensdather, Marine Pedersdather y Østerskouff²³ och Mette Nielsdather y Skoffe,²⁴ the haffuer verit y Erich Roßinkrantzis skouff och y Kieldt Juels skouff och ther løst aggen och olden²⁵ y samme aar. Dißligeste Marquor och Jens Oluffßen y Vuißøe och saa haffuer løst aggen och olden y for^{ne} Erich Roßinkrantzs och Kieldt Juels skouff paa samme thidt, wlouffuit²⁶ som thet vinde videre bemeller. Och minte for^{ne} Chresten Juell ßamme vinde ret at uere &c.

Medt flere ordt och thale thennom ther om emellom vaar.

Tha effter thilthalle, gienßuar och sagßens leylichiedt, saa och effterdj for^{ne} Jørgen Jenßen jcke y ßin vidne haffuer naffngiffuen, huilcken dag eller thidt, Marquor Oluffßen och Jens Oluffßen ßamme aggen skulle haffue løst, och icke handt thendt thidt skulle haffue thagen nogen pant fra thennom²⁷ eller fulde thennom fra stedin medt aggen, at andre thet kunde haffue ßeet, tha finde wij ßamme vinde machteløs at uere.

In cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget, v: det første ordinære ting efter julehelgen („20. dag jul“, 13. januar). – (2) E mgl.; plads ladt åben i hs. til senere indføjelſe af farvet initial. – (3) *Vidnesbyrd* er maskulinum på islandsk, men sædvanligvis ikke i dansk (Kalk. IV.814b). – (4) Mouritz Stygge (d. 1604) til Holbækgård. Han var 1572–80 sekretær i cancelliet, 1577 kannik i Århus, sad 1578–79 retterting i Norge og var 1582–98 landsdommer i Nørrejylland. – (5) Hovedgården Holbækgård i Holbæk s., Rougsø h. – (6) Hans Lindenov (d. 1610) til Drenderup og senere Ørslev Kloster. Han studerede 1562 ved universitetet i Strasbourg, 1567 i Padua, var 1578–86 lensmand på Bergenhus, 1587–94 landsdommer i Nørrejylland, 1594–1610 lensmand på Hammershus. – (7) Hovedgården Ørslev Kloster (tidl. et benediktiner nonnekloster, nævnt første gang 1275, der ved reformationen kom under kronen) i Ørslev Kloster s., Fjends h., som Hans Lindenov ved mageskifte for Drenderup 20. december 1584 (Kr. Sk. I.286f.) havde erhvervet fra kronen. – (8) Jørgen Friis (d. 1616) til Krastrup og Halkær, 1589–1616 landsdommer i Nørrejylland, 1596 rigsråd. – (9) Hovedgården Krastrup i Farstrup s., Slet h. – (10) Gunde Christensen Grøn (Gunde Skriver) (d. 1618), 1559–1617 landstingshører og skriver ved Viborg landsting, 1571–1618 tillige borgmester i Viborg. Om ham se A. Heise i *Jyske Saml.* 1. rk. VI (1876–77).322ff., F. Hvass, *Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas V* (1890).180 noten. – (11) Se ovf. note 1. – (12) Gården Ulsø i Ryde s., Ginding h.; jf. Henrik Pedersen. 176. – (13) Befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (14) Gården Sønderskov i Ryde s., Ginding h.; jf. Henrik Pedersen.176. – (15) at (Kalk. I.358a bet.1). – (16) samlet, sanket, pillet op (Ods XIII.461 bet.1); formen *løse* for *læse* er jysk, jf. Feilb.II.517a. – (17) Agern, frugten af egetræer (Kalk. I.39b). – (18) Erik Rosenkrantz (d. 1591) til Landting. – (19) Hovedgården Landting i Ejsing s., Ginding h. – (20) Kjeld Juel (d. 1606) til Stubbergård. – (21) Den tidl. hovedgård Stubbergård (forhen Stubber kloster, et benediktiner nonnekloster, nævnt første gang 1268, der 1536 kom under kronen) i Sevel s., Ginding h. Kjeld Juels fader, magister Iver Kjeldsen Juel, blev 1538 forlenet med klosteret, som han 6. marts 1547 afkøbte kronen (Kr. Sk. I.31f.) og oprettede det til en hovedgård. – (22) Jf. JI II.93, sidste punktum (*witnæ . . . thæt ær æi minnæ æn twa mæn*), SkL 144 samt 4. Mos.35,30, 5. Mos.17,6 og 19,5, Matthæus 18,16 og DL 1–13–1 (*Vidne er ej mindre end to Personer, overensstemmende, og udi een Ting*). Grundsætningen fandtes tidligere i næsten alle landes lovgivning, jf. A. S. Ørsted, *Eunomia* IV (1822).385ff., Montesquieu, *De l'Esprit des Lois* (1748) livre xii, chapitre iii, og den gamle norske retssætning: Et vidne er som intet, og to er som ti (J. H. Deuntzer, *Den danske Civilproces* (1900).275). Jf. rettertingsdomme 20. september 1554 (II nr. 209) og 14. januar 1557 (II nr. 255) samt Viborg landstings dom 5. december 1590 (ndf. nr. 649). – (23) Landsbyen Østerskov i Ryde s., Ginding h. – (24) Måske landsbyen Sevel Skovby i Sevel s., Ginding h. – (25) Olden er bog og agern, særlig bog; ordet anvendtes tidligere også om frugter af forskellige andre træer, der anvendtes til foder for husdyr (Ods XV.409). – (26) uden tilladelse (Kalk. IV.406b). – (27) Der foreligger

her et eksempel på *pant* i den oprindelige form: den eller de genstande, som en forurettet efter gammel germansk ret kunne fratage den, der begik et retsbrud, jf. J. Meibom, *Das deutsche Pfandrecht* (1867).24, JL II.73, Matzen, *Pantereittens Hist.*114 og 115 med note 3, Stemann, *Retshistorie.*499 med note 1, Poul Meyer.390ff. og rettertingsdom 5. juni 1533 (I nr. 188: *pantt ther paa . . . er thagen*). Endnu fra det 18. århundrede findes jyske landsbyvedtægter, der indeholder bestemmelser om denne form for pantning af fremmede, der brød markfreden eller gjorde sig skyldig i ulovlig skovhugst, jf. Poul Meyer.394.

622

Viborg landsting 14. februar 1590

Selvejerbønder i Rougsø herred er pligtige at yde lensmanden samme ægt og arbejde som andre selvejerbønder yder til kronens slotte og gårde.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 193 (findes yderligere i 13 hss.).

Overskrift: Enn dom om sielffeyere bunde arbeit.

Mouritz Stygge¹ tiill Holbeckgaardt,² Jørgenn Friis³ till Krastrup,⁴ lanndzdommere y Nøriuttlandt, Ouffue Lunge⁵ till Oddenn,⁶ Offue Jull⁷ tiill Palstrup,⁸ Jacop Høg⁹ till Trudzhollum,¹⁰ Mogins Jull¹¹ till Pallisbiergh,¹² Woldemaar Parsberg¹³ till Jernitt,¹⁴ Kieldt Jull¹⁵ till Stubbergaardt,¹⁶ Hans Schram¹⁷ till Hamergaardt¹⁸ och Gunde Schriffuer,¹⁹ lanndztingshører, giøre vittherliggt, att aar ephther Gudz byrdt Mdx, leffuedagen som er thenn 14. dag februarij, paa Viburg landzting war skichitt erlig och velbyrdig mandt Niels Schram²⁰ till Vrup,²¹ høffuizmandt paa Drotningborigh,²² paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Anders Chrestinßen y Ørstedt,²³ herritzfougitt y Rougsøeherritt, paa thenn andenn side, hanom tiltalit och beskyldte for enn dom, handt nogenn tiid sidenn dømpth haffuer, atth the Rougsøeherritz bønder icke skull giøre hanom egt²⁴ eller arbeit,²⁵ nær handt thenom lader tilsige, enndogh the ingenn friehedsbreffue skulle haffue thennom for slig gierningh quitth att skulle vere, och for^{ne} Anders Chrestinßenn sig sielff saa well som the andre kronens bønder medt samme dom skulle wille befrie, och mintte samme hans dom icki rett att uere, men att samme bøndere burde att egte och arbeide som andre krone thiennere.

Thisligeste hagde hiidt steffnitt Sørenn Hanßenn y Kare,²⁶ Anders Sørinßenn y Boe²⁷ och thieris medtbrøder, som samme dom forhuerffuitt haffuer, och for the forherder thenom icki att wille echte och arbeide.

Saa møtte Sørenn Hanßenn wdj Kare, Jens Anderßenn, Jenns Skiøtt medt fliere aff for^{ne} bønder och framlagde samme dom aff Rougsøeherritztingh thette aar, thenn 5. februarij wdgiffuitt, som saa besluttis, at ephtherhj thenn

godemanndz, for^{ne} Niels Schrams forlenings breff,²⁸ som handt af kon: majst: paa for^{ne} bønder forhuerffuitt haffuer, medt føre eblantt anditt, att handt skall ingenn wseduanligh paalegh besuerge²⁹ thenom, tha wiste herritzfougden icki att sige for^{ne} siellffeygere bønder viider thøngie paa, endt som thenom haffuer paa weritt aff arildzs tiidt, anthenn medt mege³⁰ egt eller anden vseduanlig paalegh, emedinn och all thenn stundt thieris breffue och gamill lanndztingsdom³¹ staa vedt sinn magt, men giffue och giøre for^{ne} thenn gode mandt, som the tilforne till kronens slott och for andre gode lennsmentd giffuitt och giortt haffuer, som thenn dom viider bemeller, huilcken medt føre att uere framblagt ett vinde aff Rougzøherritztingh aar Mdliij vdgiffuitt, xxiiij mendt att haffue vonditt, att the aldrig haffuer hørt, att bønderne wdj for^{ne} herritth haffuer veritt besueritt medt stuor egt eller arbeidt till lennsmandenn vdi nogenn made, for the skulle giffue xij løde march³² for arbeidt, som the haffuer hørt for thenom.

Ther nest framblagde enn dom her aff lanndztingitt, som erlig och velbyrdigh salig Jens Thamißen,³³ Erich Schram,³⁴ Jens Moginßenn³⁵ vdgiffuitt haffuer aar Mdxlix, leffuerdagenn nest for sønndagh reminiscere,³⁶ som methfør, saligh Gregers Thrudzenn³⁷ att haffue hiidt steffnitt siellffeygere bøndere y Rougzøherritt for skoffsuin³⁸ af the gaarde, the wdj boer, som the holler hannom fore och icki vill giffue hanom thennom, som siellffeygere bønder y andre herritt giøre. Tha er her saa afsagtt, att dommerin ingenn viidere tøngie kunde sige for^{ne} bønder paa, endt som thennom haffuer paa weritt aff arildz tiidt, før indt thenn sag kom jndt for konn: majt:, och ther hous berette, att drotning Kierstine³⁹ skulle haffue vndt bønderne y Rougsøherritt att skulle vdgiffue saadann aarlig skatt, som the aff arildzs tidt giort haffuer, och ey ther offuer y nogenn made anthenn medt suin eller anditt att forhøgre, huilckitt drotning Kierstinis breff y for^{ne} herritztingsdom skall vere jnddragidt medt fliere breffue, for^{ne} bøndere ther haffuer y rette boritt. Och satte for^{ne} bøndere wdj alle retthe, om samme dom icki borde wedt magt att bliffue.

Ther nest møtte for^{ne} Anders Chrestinßenn och mintte sig icki anditt att kunde dømme, endt som handt giort haffuer.

Ther till suaritt for^{ne} Niels Schram till samme breffue och landztingsdom, att the skulle vere vdgangit om skylde oc skoffsuin, och icki the skulle liude paa ect eller arbeidt, ey eller samme bøndere att skulle were hiidt steffnitt, ther for^{ne} lanndztingsdom ginge, for nogenn egt och arbeidt, menn aleniste for skoffsuin, och samme dom ther om er wdgoitt, och icki for^{ne} bønder skulle haffue nogenn friehetz breffue oc preuilegier, att the skulle were for-

skonitt for egt och arbeit, menn forminnte, att the borde att egte och arbeide, som andre sielffeyger bøndere her y landitt gjøre. Och framlagde ett stormec-tigste høgborne førstis, wor aller nadigste herre vdualdt prindz och koningh⁴⁰ och hans naadis tillforordnitt regierings raadz breff aar Mdlxxxviiij, thenn 3. jullij wdgiffuitt,⁴¹ som eblanntt anditt medtføre, hans nade att haffue vndt och forlendt for^{ne} Niels Schram kronens herrith Rougzøeherritt medt bøndere och thiennere och all dis rente och rette tillegelße, vist och vuist, aldiellis inthett vndertagitt, att skulle haffue, niude, bruge och beholle, till saa lengie anderledis ther om tillsigis &c., och skulle holde samme guotz vedt god heffdt och magt och bønderne, ther paa boendis er, vedt guodt loug, skiell och rett och ingenn aff thenom wforrette emodt lougenn eller medt nogenn nye jnd-festning eller andenn vseduanlig paalegh besuere, som samme breff y sig sielff bemeller.

Ther nest framlagde ett xxiiij mendz winde aff Støffringherritztingh thette aar, thenn 7. januarij vdtgiffuitt, Per Rolpi⁴² y Harritzleff,⁴³ Knudt Bunde ibidem och thieris medtbrøder xxiiij mendt och sidenn mienige herritzmenndt, som thenn dag tingitt søgte, att haffue wonditt och kundgiort, att thett war thenom fuldt witterlig wdj Gudz sandhedt, att all thenn stundt the sielffeygere bøndere y Rougzøeherritt var thiennere till Drothningborig och Biellerup Ladegaardt,⁴⁴ tha gjorde the thieris egt och arbeit till for^{ne} Biellerup Ladegaardt till agger och engh och andre arbeit medt heste och wogenn och andre ganginde arbeit⁴⁵ lige som andre krone thiennere, epther som fougden thenom tilsagde, som thet vinde wiider bemeller.

Och saatte for^{ne} Niels Schram wdj alle retthe, om for^{ne} bønder icke er plic-tige att egte och arbeide for hanom, och om for^{ne} herritztingsdom ther emodt kunde komme hanom till nogenn forhindringh.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßenns leglighett, saa och eptherthj samme landztingsdom formeller bønderne wdj Rougzøeherritt for skoffsuin och icki for egtth och arbeit att haffue veritt steffnitt, tha thenn er dømpt, och eptherthj for^{ne} Niels Schram findis samme kronens gotz y Rougzøeherritt serdiellis⁴⁶ och icki till kronens huss eller slott att uere forlennndt, som hanns forleningsbreff medtfører, och nu beuißer medt xxiiij menndz winde, att thenn stundt the sielffeyger bøndere wdj Rougzøeherritt war thiennere till Drot-ningborre och Biellerup Ladegaardt, tha gjorde the thieris egt och arbeit till for^{ne} Biellerup Ladegaardt till agger och engh och andre arbeit medt heste och wogenn och andre ganginde arbeit liige som andre krone thiennere,

epther som fougden thenom tilsagde, tha wide wij epther saadann leglighett och epther adtschiellige domme, som y slig sagere tilforne om selffeyger bunde arbeit bode for kon: mayt: och Danmarckis riiges raadt saa och her till landztingit gangitt er, jcke anditt ther om atth sige, endt for^{ne} sielffeygere bøndere y Rougsøherritt bøer ju saa vell att giøre for^{ne} Niels Schram slig tilbørlig egt och arbeit, som andre sielff eygere bønder her wdj landitt giøre tiill kronens slotte och gaarde, som the tilligindis och thienindis er, och for^{ne} herritztingsdom ther emodt icke att komme for^{ne} Niels Schram till hinder eller skade y nogenn made.

Jn cuius rej testimonium &c.⁴⁷

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Se 621.8. – (4) Se 621.9. – (5) Ove Lunge (d. 1601) til Odden. – (6) Hovedgården Odden i Mygdal s., Vennebjerg h. – (7) Ove Juul (d. 1604) til Palstrup, Østergård og Mejlgård, søn af landsdommer Axel Juul (d. 1577) til Villestrup. – (8) Hovedgården Palstrup i Højbjerg s., Lysgård h. – (9) Jakob Høeg (d. 1610) til Trudsholm m. m. – (10) Hovedgården Trudsholm i Kastbjerg s., Gerlev h. – (11) Mogens Juel (d. 1608) til Pallesbjerg og Strandet, søn af landsdommer Palle Juel (d. 1585). Han var 1571–76 hofjunker hos Frederik II og 1597–1605 landsdommer i Nørrejylland. – (12) Hovedgården Pallesbjerg i Staby s., Ulfborg h. – (13) Valdemar Parsberg (d. 1607) til Jernit (nuv. Frijsenborg), Bonderup (nuv. Lerkenfeld), Stadsgård (nuv. Constantinsborg) m. m., 1597–1604 lensmand på Skanderborg. – (14) Hovedgården Jernit (nuv. Frijsenborg) i Hammel s., Gern h. Landsbyen Jernit kom ved mageskifte 28. maj 1583 (Kr. Sk. I.263f.) fra kronen til Valdemar Parsberg, der nedlagde landsbyen og opførte en hovedgård af samme navn, der første gang nævnes 1594. Af Jernit og flere andre gårde, der 1665 købtes af rentemester, sen. greve Mogens Frijs (d. 1675) til Favrskov, oprettedes 25. maj 1672 grevskabet Frijsenborg. Jf. Louis Bobé, Gustav Graae og Fr. Jürgensen-West, Danske Len (1916).11f. – (15) Se 621.20. – (16) Se 621.21. – (17) Hans Skram (d. omkr. 1631) til Hammergård, Ristrup m. m. – (18) Den tidl. hovedgård Hammergård i Hammer s., Vrads h. – (19) Se 621.10. – (20) Niels Skram (d. 1601) til Urup, Hessel, Lynderupgård, Hevringholm og Ommestrupgård, søn af rigsadmiral Peder Skram (d. 1581). Han var næstsøskendebarn til ovenn. Hans Skram. – (21) Hovedgården Urup i Østbirk s., Voer h. – (22) Dronningborg slot (det tidl. gråbrødrekloster) i Randers, der blev nedrevet i henhold til pl. 13. oktober 1721. Niels Skram var 1585–97 lensmand på Dronningborg. – (23) Landsbyen Ørsted i Ørsted s., Rougsø h. – (24) Ægt er pligtkørsler, der påhvilede kronens bønder og hovbønder over for kronen eller herremanden. Ordet er afledt af *age* og bet. egl. kørsel. Om ægter se Fussing.254ff. – (25) Da der her er tale om selvejerbønder, bet. *arbeit* ikke hov(eri)arbejde. Arbejdsydelser, f. eks. markarbejder på de kronen tilhørende ladegårde, blev i det 15. århundrede afkrævet såvel selvejere som fæstere på krongodset; hertil kom ekstraordinære ydelser som f. eks. bygningsarbejder på kronens slotte og gårde, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.435ff., Poul Johs. Jørgensen, Rethistorie.479f. – (26) Landsbyen Kare i Holbæk s., Rougsø h. – (27) Landsbyen Bode i Ørsted s., Rougsø h. – (28) Niels Skram var 3. juli 1588 (Kanc. Br.) forlenet med Rougsø h. og fritaget for at svare de 100 daler, han hidtil havde givet af Torup ladegård, da han havde klaget over ikke at kunne komme ud af det med sin genant af Dronningborg. – (29) bebyrde, besvære, betyngne (Kalk. I.183b). – (30) Snaest fejl for: megen (i bet. overdrevent, besværlig

megen). – (31) Viborg landstings dom 1549 (I nr. 149), hvorved bønderne i Rougsø h. fritoges for at svare afgift af oldensvin, da de ikke tidligere havde erlagt denne afgift. Jf. ndf. ved note 36. – (32) fuldvægtige, gyldige mark (Kalk. II.880b). – (33) Jens Thomesen Sehested (d. 1555) til Vellinghøj og Højris, 1534 meddommer på Viborg landsting, 1537–51 landsdommer i Nørrejylland. – (34) Erik Skram (Fasti) (d. 1569) til Hastrup og Tjele, 1546–68 landsdommer i Nørrejylland. – (35) Jens Mogensen Harbou (d. 1594) til Sindinggård, 1542–49 landsdommer i Nørrejylland. – (36) Dominica reminiscere: 2. søndag i fasten; i 1549: 17. marts. Dommen I nr. 149 skal altså dateres 16. marts 1549. – (37) Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Torup m. v. Han var 1548–80 forlenet med Rougsø h. – (38) Den afgift, oldengæld, som skovejeren modtog fra de bønder, hvis svin gik på olden for at fedes i hans skov. Olden spillede tidligere en stor rolle som foder for svin, således at skovens beskatning i 1688 fastsattes derefter. Et stykke skov, der kunne ernære 24 treårs svin, blev ansat til 1 td. skovskyl, jf. S. Kinch og Fl. Tholstrup, *Den danske Landboret* (1941).190 med note 11; Henrik Pedersen.6*, 49*. – (39) Dronning Christine (d. 1521), kong Hans' dronning. Rougsø h. var tillagt hende som livgeding (Erslev, *Lensmænd*.44). – (40) Christian IV, der i 1590 var 13 år gammel, var antaget som tronfølger på herredagen i Odense 24. april 1580, hyldet juni og juli 1584 og blev konge 4. april 1588. Han tiltrådte regeringen i Danmark i begyndelsen af året 1596 og underskrev sin hdf. 7. august s.å. – (41) Se ovf. note 28. – (42) GkS 1137,2° har *Brulpe*. – (43) Landsbyen Harridslev i Harridslev s., Støvring h. – (44) Bjellerup Ladegård i Dronningborg slot, Støvring h., nu indlemmet i Randers, der lå som ladegård til Dronningborg slot. – (45) Arbejde, der kan udføres gående (OdS VI.483). – (46) særskilt, for sig selv (OdS XXIII.124 bet.1). – (47) &c erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

623 Gejstlig domstol¹ 3. april 1590 (København)

En domstol, bestående af Sjællands biskop, 2 teologiske professorer og 3 københavnske sognepræster, stadfæster en provstedom, hvorved en sognepræst var frifundet for at have bandlyst en mand, der havde vægret sig ved offentligt skriftemål for sit skørlevned og for ikke at ville lyse til ægteskab for den bandsatte, da præsten ikke havde været til stede ved trolovelsen, og da den pågældende var bandlyst.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 311.

Overskrift: Enn domb emellom erlig och welbiurdige mand Claus Hundermarck thill Gierdrup och hederlig oc wellerd mand her Peder Vinter, sognepræst till Høie og Flackebierig om band.

Jeg, Pouell Madzøn,² D:³ superintendentens i Siellands stigt, kienndis oc gjør for alle vitterligt met dette mitt obne breff, at epther som erlig oc velbiurdig mand Claus Hundermarck⁴ haffuer ladett steffne her Peder Wintter⁵ y Høye⁶ y rette for dett band,⁷ for^{ne} her Peder hagde brugt emod enn hanns thiener, Jenns Hermenßenn y Høie, fordj hand hagde ligget y skiørleffnitt met itt quindefolck, denn stund hun vor y hanns tienniste, oc vilde icke tage

affløbning⁸ for saadanne hanns forargelig leffnitt, oc denne sag mett tiltale oc gienßuar wiidløfftige aff hederligh oc wellerd mand her Hanns Pederßenn,⁹ sognepræst y Skielskøer oc proust y Flackebierrigherritt, ere beskreffuenn vnnder hanns signette, thennd tid samme sag for hannom først vor steffnitt y rette, da haffuer ieg mett mine kiere mettbroðre D. Hanns Slangrup,¹⁰ M: Jørgen Dibuad,¹¹ profeßores theologiæ her vdi vniuersitetet, M: Desiderius Foß,¹² M: Joenn Jacobßenn¹³ oc mester Jenns Giødzenn,¹⁴ sogneprester y Kiøbennhaffnn, samme dag mett sine berettninge, tiltale oc gienßuar, desligeste dett anddett Claus Hundermarckis fremsætt flitteliggenn igiennem læst oc ofuerweiett.

Tha befinder wy, att welbiurdige Claus Hundermarck besønnderlige¹⁵ klager offuer tuende støcker.

Dett første er, att her Peder haffuer willtt holddett for^{ne} Jenns Harmenßenn till att tage aabenbare affløbning for dett quindefolck, hand hagde hagdt sinn willie mett,¹⁶ denn stund vor hun y hanns tienniste; dett andett er, att her Peder haffuer der ephther bandsatt hannom, der hannd icke wille tage aabenbare affløbning, vdi huilcke bode stycker hannd meener her Peder att haue giort vrætt.

Till dett første att beuiise haffuer hand fremlagdt salige kong: matt:, konnig Frederich, mett høylofflig ihukommelsis breff,¹⁷ vdi huilckett alduorlige befales meeninge prouster oc prester, att de schulle hiemmelige aduare saa vell ædell som vedell, att de skulle skille sig ved thieris boelskaff,¹⁸ huem der saadanne haffde hoß sig, oc dersom dett icke skeede, da skulle de trey sønndager ephther huer anddre aduare dennom aff predickestolen, oc sidenn bandsette thennom, om de mellertid icke skielde dennom ved samme løße quindefolck. Her vdi er denne voris meninge, att wy icke holder for, at nogen skulle meene (at ordinantzen),¹⁹ paa huilckenn salig konng: majt: hagde sielff soeritt,²⁰ skulle mett dette kongelige breff y nogenn maade forkrenckis, saa at de, som hagde bedrøffuit saadann skørleffnitt, skulle icke holdis thill att tage obenbare affløbning y kirken, ephther som ordinantzenn formelder, menn dett att vere noch, att de wore skiltt fraa hueranddre, huilckett s: konng: matt: breff icke formelder, oc derfor ordinantzenn icke dißmindre att skulle holdis, huilckenn klarligen formelder,²¹ att de, som mett aabennbarlige laster haffuer for-tørnett denn hellige kircke, skulle giøre aabennbarlige pligtt, oc at de synder, som vitterlige ere, dj skulle obennbare ved affløbning forladiß. Menn herom er for^{ne} Jenns Harmindßenns meening, att hagde dett weritt itt erligt²² folck, tha wilde hannd vell hagde tagett aabenbare affløbning, menn ephtherdj det

wor itt løst²³ quindfolck, tha vilde hannd icke tage der affløbning for, huor-mett hannd saa vell som mange andre (dißuerre) giffuer tilkiende dieris onnde oc wgudelige meninge, at de holder dett icke for nogenn sønnderlige synnd, att enn ledige²⁴ perßonn handler mett enn ledige oc løß quinde folck. Menn S: Pouell siger alligeuell,²⁵ att horkarle och skørleffnere skulle icke arffue Guds rige, oc att saadanne vill Gud sielff dømme, saa att enddog de kunde vndgaa denne verdzlige domb mett enn ringe straff, saa skulle de dog icke vndgaa Gudz domb oc straff, baade timelige oc euig, thersom de icke ved enn alduorlige²⁶ poenitentze staa aff²⁷ ßaadannt dieris onnde oc forargelig synnd oc leffnett. Disligeste huad for enn wedderstyggelig synnd skiørleffnett er, kand mand widere læse thill Corinther første breffs 6. cap:, menn der er dog mange christne oc gudfrygtige øffrighedtt (Gud were loffuitt), som agther saadann løßagtighedtt oc skiør leffnids synnd att vere Guds store for-tørnelße, huor ephther der følger Guds rettferdige heffnn oc straff, baade of-fuer dem sielff oc andre, oc derfor ville alffuorlige holde offuer denne kirckenns disciplin, att saadannt skiørleffnere skulle giøre aabenbare poenitentze y kirckenn, huilckett ordinantsenn klarligen formelder, som nu tilfornn sagdt er, oc dett ephther S: Pouels befaling:²⁸ De, som saa synder, skaltu aabenbare straffe, att andre kand haue fryct derfaare. Oc haffuer de godemennd her Herluff Trolle,²⁹ denn tiid konng: matt: leennßmannd, oc doctor Hanns Albertzen³⁰ (nu bode salige mett Gud) vdj dieris tid giortt denn skick,³¹ att huem, der bleff befundenn y skiørleffnett, tha skulle de baade, saa vell hannd som hun, staa aabenbare skrifftt (epther som mand dett kalder), oc ephtherdj de wore lige vdj synndenn, tha bør dennom ochsaa att vere lige vdj straffen, menn denn bunden och ved sinn eedtt haffuer berett for proustenn, att her Peder tilfornn hagde y hanns skrifftemaall tilspurtt hannom, om denn quinde wor endnu hoß hannom, tha suaret hand hannom, att hun vor bortte itt halff aar forleden, oc hand vilde inthett haffue mett hinde att skaffe, oc sidenn gaff hannom affløbning oc stede hannom till sacramentet, oc meener fordj, att dett vor icke rett, att hand der ephther haffuer tagett denn synnd igienn oc sett hannom y bandd.

Ther forklarer her Peder sig saa vdj, att hand y skrifftemaall hagde denne samtale met for^{ne} Jenns Harmenßenn, icke saa, att her Peder da vdj sandhedtt viste, att hand hagde hagdt nogett skiørleffnett mett dett quindfolck denn tid oc dett stund, hun vor hoß hannom, menn fordj hannd hørde om hindens løßagtighedtt oc viste, att samme Jenns Harmensenn tilfornne ochsaa hagde førtt itt skiørleffnett, huilckett nocksomb beuißligt er, y dett hannd

haffuer enn vng daatter, x eller xj aar gammell, aufflitt y skiørleffnitt, jcke heller hannd nogenn tid haffuer veritt egtegifft. Men itt quindfolck hagde hannd y sin tienniste nogenn tid sidenn, denn holte hannd oc tillmett saa hun bleff siuglige,³² oc der hun bleff siug oc laa paa sitt yderste, som hun oc strax der ephther døde, tha lod hannd sig først troloffue mett hinde, vdenn tuill att hannd icke schulle komme y andenn skade for hende. For saadanne mistancke skyld ville hannd raade hannom, att hannd skulle skillie sig aff mett henne, menn dett hannd skulle haffde leffuitt vtuctelige mett hinde, dett siger her Peder, att hannd icke viste, icke heller bekiender Jenns Harmendßenn dett y samme skrifftemoll, oc derfor bleff hannom sted till affløßningh oc sacramentett lige ßom enn andenn, der y almindelighedtt bekiender sinn synndere.

Fordj dett velb: Claus Hundermarck beretter y dett anddett hanns frem-sætt, huilckett er skreffuitt, sidenn de vore y rette for proustenn, att her Peder skulle haue sagdt till Jenns Harmendßenn y skrifftemaall: Huad siger du om ditt quindfolck, som du nogenn tid forledenn haffuer hagdt y ditt huß oc haffuer ligget y itt forargeligt leffnitt mett hinder, oc at hannd skulle haffue suaritt her Peder, att sligt skulle icke skee mere ephther denne daug, der suarer her Peder till, att ordene gick icke saa for proustenn, menn som der staa y Jenns Hermendßenns beretning, som skeede for proustenn oc aff hannom beskreffuenn oc beseglitt ere oc nu tilfornn sagdt er; menn der hanns skiørleffnitt, som hand haffuer hagdt mett hinde, bleff aabenbaret, der samme quindfolck bleff sidenn affløst y Eggidzløffmagle³³ kircke oc der bekiende, att Jenns Harmenßenn wor hinders barnefader, oc hannd icke heller sagde ney derforre, att hand hagde hagdt sinn willie mett hinde, denn stund hun wor y hanns tienniste, da haffuer her Peder icke straxs bandsett hannom for hanns skiørleffnidzs skyld, menn ephtherdj att Jenns Harmendßenn bekiende, att hannd hagde forseett sig mett hinde, tha meente for^{ne} her Peder, att hand burde ocsaa att vere vnder denne samme kirckenns disciplin mett hinde och tage aabennbare affløßning for saadann hanns skiørlefnids skiuld, oc sidenn raadførde her Peder sig met hans herritzprouste oc ephther hanns raadtt oc ephther den vedtagenn skick vdi vore kircker, huilckenn holdis ephther Christj egenn vnnderuißningh, Matt: 18: Synder din broder;³⁴ oc talde her Peder først mett hannom sielff oc raadde hannom till att giøre aabenbare poenitentze oc affbede saadan forseelße aff Gud oc denn christne kircke, oc der hannd weygrede sig der vdj mett spotske oc foragtelige ord, wiiste hannd tuennde dannemend till hannom, huilcke y lige maade raadde hannom thill at

aabenbare bekiennde sig, oc der de inthett kunde vdrette hoß hannom, tha fiortenn dage der ephther warede her Peder hannom adtt aabenbare paa prædicke stolen och raadde hannom thill enn christelig bekiendellße oc at tage obenbarlige affløßningh oc dett icke engangh, men sidenn titt oc offte ephther hanns sognemends bekiendellße, som hanns tingsuinde formelder, oc ephther hand icke wille lyde huerckenn hemmelige eller aabenbare paamindellßer oc tage aabenbare affløßning ephther ordinantzen, ephtherdj hanns skiørleffnett wor tha aabenbarett, tha haffuer her Peder for saadann hanns forseelße bansatt hannom, huilckett er dett anndet velb: Claus Hundermarcks klagemaall oc neffnner dett itt vchristelige band for de gruelige oc mange formaledidellßer³⁵ skyld, hannd derhoß haffuer opregnitt, huilckett dog icke ßaa er att agte, fordi denn formaledidellße, der hannd oplæste Deut: 28³⁶ hører icke aller eeniste till jødernne vdj dieris tid, menn ochsaa³⁷ till alle anndre, saa mange som ocsaa paa denne tiid haarnackede foragtter ald christelige paamindellße wille forringe synndenn oc inthett agtter Guds rettferdige vrede oc strenge trudsill, mett huilckenn hand haardeligenn truer oc straffer saadanne mett, som før er sagdt.

Disligeste dett denn gode mannd Claus Hundermarck meener, at her Peder motte well haffue giffuitt hannom ßaadanntt tilkiende, før end hannd sette hanns tienner y bande, y dett kunde wy icke negtte, att her Peder kunde vel haffue giortt dett, dogh skall denn gode mand velb: Claus Hundermarck icke heller holde oß dett till onde, att oß oc vdj sandhed siunis, att dett hagde well werritt tilbørlygtt, att denn tid, hannd stoed y kirckenn oc hørde thet quinde folck saadant bekiennde paa sinn thiennere, att hand strax kaldett hannom thill sig oc straffett hannom for saadann hanns skiørleffnet och dermed giffuitt tilkiennde sinn jffuer oc nidkierhedtt mod saadann synnd oc Guds fortørnelße, sidenn talett medt her Peder oc helder holtt sinn thienner till aabenbare bekiendellße, anndre thill frygtt, som S. Pouell siger,³⁸ end att hannd skall siuniß att wille forringe oc forßuare saadann hanns skiørleffnitt, Gud till fortørnellße oc mange anndre till forargellsße.

Her foruden beklager sig oc welb: Claus Hundermarck, att sidenn denn tid, tha haffuer for^{ne} hanns bonde faett y sinde att villett giffte sig, oc hagde hagdtt tuende mend hoß her Peder, att hannd villet liuse for hannom, huilckett hannd haffuer benegtett,³⁹ huorvdj welb: Claus Hundermarck meener her Peder att haue giortt vræt, huilckett dog er well att forßuare, ephtherdj her Peder, som vor hanns sogneprest, vor icke tilstede y hanns troffloffuellße (huilcket de nye egteskaps artickler dog formelder⁴⁰), disligeste vor hannd

bandsett oc icke affløst, jcke heller vor dett sønderligtt att befrygte, att hanns bonnde skulle komme deroffuer y nogenn forargelige leffnet, eptherdj handd hagde oc beleggett hanns pige y sinn tienniste, denn handd da wilde haffue till egtte.

Dett er allis woris endregtelige meening wdj denne sagh, huilckenn wy forhaabis att kunde forþuare baade aff Guds ord oc ordinantzen, till saa lenge vy anderlediß oc bedre bliffuer vnderuiste.

Till widnißbiurd haffuer wy trøgtt vore signetter her nedenn fore mett voris egne hennder vnderskreffuit.

Actum Kiøbennhaffnn, denn 3. aprilis 90.

D: Pouell Madzønn   M: Jørgenn Dibuad

D: Hans Slangerup   M: Desiderius Foß

M: } Joen Jacobßen
      } Jens Giødßen

Huer mett egenn haandtt.

(1) Kirkeordinansen 14. juni 1539 betstemte (fol. 70; Rørdam, Kirkelove I.114), at præster i gejstlige sager – hvorved vistnok forstås sager, der af private rejstes mod gejstlige i anledning af deres embedsførelse – skulle tiltales for provsten eller superintendenten i stiftslensmandens overværelse og under appel til kongen; i verdslige sager om jord og gæld skulle præsterne tiltales for herreds- og landsting, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie, 530. Denne forskrift er, som det vil ses, ikke fulgt i nærværende tilfælde, hvor stiftslensmanden ikke har deltaget i sagens påkendelse. Efter at provstemoder (landemoder) over hele riget var indført ved fdg. 1. maj 1618 (CCD III.533ff.; Rørdam, Kirkelove III.64ff.), blev dette gejstlighedens normale værneting i gejstlige sager. På landemodet skulle foruden biskoppen og stiftslensmanden også den lensmand, under hvem den tiltalte præst hørte, være til stede. Reglerne optoges i reces 27. februar 1643 1–1–27 og i DL 1–2–15 og 16. Ifl. fdg. 5. december 1806 § 5 skulle sager mod præster i gejstlige sager i 1ste instans uden for København påkendes af en provsteret, bestående af underrettsdommeren og provsten under appel til landemodet, jf. DL 1–6–8 og fdg. 1. december 1797, der består af stiftamtmanden og biskoppen med domprovsten som protokolfører og 2 provster eller præster som bisiddere. Fra landemodet kan der appelleres til Højesteret. Ordningen er opretholdt ved retsplejeloven. – (2) Poul Madsen (d. 1590), 1554 magister, s.å. professor ved Kbh.s universitet, 1562–69 biskop i Ribe, fra 1569 biskop i Sjælland, 1570 tillige professor i teologi, s.å. kreeret dr. theol. – (3) ∅: Doctor (theologiæ). – (4) Claus Hundermark (d. 1593) til Gerdrup og Øxendrup. – (5) Peder Christensen Winther (d. omkr. 1607), blev 1583 sognepræst for Høve og Flakkebjerg menigheder, nævnes 1584 som viceprovst, levede endnu 29. januar 1607, men må være død kort efter, da hans efterfølger nævnes 1608. Wibergs oplysning (I.747) at han døde ca. 1609, bør rettes til: ca. 1607. – (6) Landsbyen Høve i Høve s., Vester Flakkebjerg h. – (7) *Band* er den kirkestraf, der består i, at den skyldige ikke må stedes til alterets sakramente, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.39 (Rørdam, Kirkelove I.81). Den pågældende måtte overvære gudstjenesten, men skulle forlade kirken, når sakramentet uddeltes, jf. nationalsynodens artikler af 12. maj 1555 fol. 50 (Rørdam, Kirkelove I.646). Iflg. fdg. 27. marts 1629 § 15 skulle den bandsatte, hvis han ville overvære gudstjenesten i kirken, „haffue serdelis et sted for sig“ (Rørdam, Kirkelove

III.149). Den bandsatte kunne ikke kirkeligt vies, begravnes i kirke eller på kirkegård og ikke være fadder eller forlover, jf. Antvorskov-synodens bestemmelser 24. oktober 1546 (Rørdam, Kirkelove I.255) og fdg. 27. marts 1629 I § 13 (ib. III.149ff.). Reglerne optoges i reces 27. februar 1643 1–2–13ff. (CCD V.177ff.) og derfra i DL 2–9–12ff. Hvis den bandsatte ikke inden år og dag udsonede sig med kirken (ved at stå åbenbare skrifte), skulle han forvises kongens riger og lande, jf. fdg. 27. marts 1629 I § 16 (Rørdam, Kirkelove III. 149f.), reces 27. februar 1643 1–2–16 (CCD V.178) og DL 2–9–15. Ifl. RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179) kunne den bandsatte ikke optræde som vidne eller mededsmand. Senere antoges det, at bandsatte var ligestillede med de i DL 1–9–1 nævnte *lovfældte* og *mindre Mænd*, der ikke måtte gå i rette og svare for sig selv, når de tiltaltes, hvilket støttedes på en tvivlsom analogi fra DL 2–19–12ff. og 2–10–4, jf. Brorson, Første Bog I.537. Bandsættelse var ifl. kirkeordinansen „det yderste legedom Kircken haffuer“, og fdg. 23. december 1735 § 1 befalede enhver at agte på, at alt, hvad loven og forordningerne bød om kirkedisciplin efterlevedes nøje, men allerede ved patent 1. oktober 1737 tilføjedes den indskrænkning: saavidt til Meenighedens Forbedring og uden Publici Uro ske kan. Dermed gik bandsættelse af brug uden dog formelt at blive ophævet, jf. reskr. 22. maj 1744 og 31. januar 1749. Straffens ophævelse ved desvetudo anerkendtes ved (utrykt) skr. fra Kirkeministeriet af 10. juli 1869, jf. Matzen og Timm.23. – (8) Syndsforladelse (el. tilsigelse heraf) (Kalk. I.23b), ophævelse af bandet efter at den bandsatte offentligt i kirken bad om tilgivelse for sin begåede synd, hvorefter præsten meddelte ham syndsforladelse. Om formen i en lidt senere tid se fdg. 27. marts 1629 I § 18 (Rørdam, Kirkelove III.150ff.). – (9) Hans Pedersen (d. 1593), fra 1560 sognepræst i Skelskør, var 1584 provst i Flakkebjerg h. (Wiberg III.81). – (10) Hans Olufsen Slangerup (d. 1596), 1577 magister (Wittenberg), 1583 dr. theol. (Basel), 1584 ekstraord. professor ved Kbh.s universitet, 1586 professor ordinarius i det teologiske fakultet, 1589 summus theologus. Jf. H. F. Rørdam, Københavns Universitets Historie fra 1537 til 1621 II (1869–72).648ff.; Ejvind Slottved, Lærestole og lærere ved Københavns Universitet 1537–1977 (1978).151. – (11) Jørgen Dybvad (d. 1612), 1569 magister (Wittenberg), 1575 ekstraord. professor ved Kbh.s universitet, 1578 professor i matematik, 1590 i teologi, s.å. kreeret dr. theol., 1607 af konsistorium dømt fra sit embede, fordi han med sit skrift „De sabbatho sanctificando“ (1607), der indeholdt en stærk kritik af landets forordninger, især vedrørende kirkelige forhold, havde forset sig imod universitetsfundatsen. – (12) Desiderius Foss (d. 1598), magister 1574, rektor i Roskilde 1574–82, fra 1582 sognepræst ved Vor Frue kirke i Kbh. (Wiberg II.119). – (13) Jonas Jacobsen Venusinus (d. 1608), 1580 magister (Wittenberg), 1584 sognepræst for Herfølge og Sædder menigheder, provst for Bjæverskov h., 1587 sognepræst ved Helligåndskirken i Kbh., 1600 professor i fysik ved Kbh.s universitet, 1602 kgl. historiograf, 1603 professor i retorik, 1607 forstander for Sorø kloster. – (14) Jens Giødesen (d. 1626), 1581 slotsprædikant i Kbh., 1591 sognepræst ved Nikolaj kirke ssts., 1593 biskop i Århus – (15) især, fortrinsvis (Kalk. I.186a bet.2). – (16) haft samleje med (Ods XXVI.1560, jf. 1558). – (17) Kgl. åb. br. 11. juni 1580 (Rørdam, Kirkelove II.310ff.). – (18) Konkubinats (Kalk. I.243b bet.3; Ods II.963), utilladelig kærlighedsforbindelse. – (19) Ordet står i parentes i forlægget; muligt fordi originalen har haft en længere sætning, som afskriveren har forkortet ned til de i parentes nævnte ord. – (20) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 1 (DKH.95). – (21) Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 39 (Rørdam, Kirkelove I.81). – (22) ærbart, dydigt, kysk (Kalk. IV.970a bet.4; Ods XXVII. 1359 bet.4). – (23) løstagtigt, usædeligt (Kalk. II.887a bet.4). – (24) fri, o: ikke gift eller trolovet (Ods XII.525 bet.2.2), jf. DL 3–19–4 og 6–13–2. – (25) 1. Korintherbrev 6,9–10. – (26) Kustoden i forlægget har *aluorlig*. – (27) opgiver, afstår fra (Kalk. IV.104a bet.10). – (28) Paulus' 1ste brev til Timotheus 5,20. – (29) Rigsråd, admiral Herluf Trolle (d. 1565) til

Herlufsholm m. v., lensmand på Roskildegård og stiftslensmand på Sjælland fra 1557. – (30) Hans Albertsen (d. 1569), 1560–69 biskop over Sjællands stift, 1563 kreeret dr. theol. – (31) Hans Albertsens og Herluf Trolles synodalia på Roskilde landemøde 1560 (KhS 2. rk. IV (1860–62).464ff.). Det hedder her bl. a.: Dersom nogen Mand eller Kvinde bliver befunden udi Horeri, Skjørlevned . . . skal . . . Kirkens Tjener . . . straffe efter Guds Ord og Ordinansen (op. cit.469). – (32) *siugelig* kan både bet. syg og frugtsommelig (Kalk. III. 737b bet.1&2); ordet er vist her brugt i sidstnævnte betydning. – (33) Landsbyen Eggeslevmagle i Eggeslevmagle s., Vester Flakkebjerg h. Claus Hundermarks hovedgård Gerdrup lå i Eggeslevmagle s. – (34) Matthæus 18,15: Men om din broder synder imod dig, da gå hen og revs ham mellem dig og ham alene. – (35) Forbandelser (Kalk. I.667a). – (36) Deuteronomium (af gr. *deuteros*: den anden og *nomos*: lovbog), 5. Mos. I 5. Mos.28,15–68 opregnes de forbandelser, der skal ramme dem, der ikke holder Guds lov. – (37) Kustoden i forlægget har *ocsaa*. – (38) Paulus' 1ste brev til Timotheus 5,20. – (39) 3: nægтет (at gøre). – (40) Ægteskabsordinansen af 19. juni 1582 påbød i I § 3, at sognepræsten og (mindst) 5 vidner skulle være til stede ved trolovelsen (CCD II.278; Rørdam, Kirkelove II.340f.).

624

Viborg landsting 11. april 1590

Da det bevistes, at en mand, der havde aflagt et vidnesbyrd, var fordelt, blev vidnesbyrdet kendt magtesløst, og han og alle, der vidnede efter ham, idømtes tremarksbøder.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 117.

Overskrift: [E]n¹ dom, at thuinde mendt, som haffue vondett ett vinde, oc thend, som først haffuer vondett, at uere fordeelt, er dømbt huer thennom till theris 3 mk. felde at uere och theris vinde macteløs.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaardt,³ landtzdommer vdj Nøriudtlandt, och Gundj Schriffuer,⁴ landztingshører ibidem, gjøre vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1590, leffuerdagen thend 11. dag aprilis, paa Viborig landzting vaar schicket Niels Boeßenn y Veerßløffgaardt⁵ paa thend enne och haffde hidt vdj rette steffnit Peder Nielßenn y Ølandt⁶ och Chresten Andersenn ibidem paa thend andenn siide for et vinde, the haffue wondet, at kierckens thinde y Hørning Bogenn⁷ icke skulle haffue verit ydt och fuldt giordt y fioffuer effter kon: maytz: breffs⁸ liudelße y thidt och thermin, som thet sig burde, och ther the ere bleffuen thilßpurdt, huor møget aff ßamme thiende, ther skulle vere ydt, och huor møget ther skulle stande thilbage, tha skulle the jngen beskeden ther om villet gjøre, och thend første vindis mandt, for^{ne} Per Nielßenn, schall haffue verit deelt och loughforuonden,⁹ tha handt och hans medbroder vonde.

Och framlagde et tingsvinde aff Haßingherritzting thette aar, thorsdag nest epther Scte: Peders dag ophøgels¹⁰ vdgiffuit, viij mendt vonndit haffuer, som bemeller Niels Wildt y Koldkode¹¹ ther at haffue ladet leeße et bezeglit tingsvinde aff for^{ne} herritzting aar &c. 1587, thorßdagen thend 7. dag decembris

vdgiffuet, liudendis for^{ne} Niels Wildt ther tha eblant andre at haffue ladett fordielle Peder Nielßen y Ølandt for j thønne¹² biugh, som thet vinde widere bemeller.

Och ßatte for^{ne} Niels Boßen vdj alle rette, om for^{ne} vindismendt icke burde feldt och theris vinde machteloos at uere.

Saa møtte erlig och velbørdig mandt Christen Prip¹³ thill Ølandt¹⁴ och fremlagde samme vinde aff Sønderherritzting y Morß thete aar, thend 16. dag januarij vdgiffuet, Per Nielßen y Ølandt och Chresten Anderßen ibidem for viij mendt vondet haffuer, at thennom fuld vitterlig er, at kierckens thiende aff Hørningßogenn icke bleff ydt och fuldtgiordt y fior effter konn: maytzs: breffs liudelße y thidt och thermin, som thet sigh burde. Tha thillßpurde Niels Boßenn thennum, om the viste, huor møgit ther stodt thilbage aff ßamme thiende, och icke the gjorde Niels Boßen nogenn kundskab ther om y nogenn maade, som thet vinde videre bemeller. Och minte ßamme vinde rett at uere.

Medt flere ordt och thalle thennom ther om emellom waar.

Tha epther thilthalle, gienßuar och zagßens leylighedt, saa och effterthj nu beuißis medt tingsvidne effter for^{ne} diels breff, at for^{ne} Per Nielßenn vaar dielt och lougforuondenn, tha hand och hanns medbroder vonde, tha epther saadan leylighedt finde wij huer thennom thill theris 3 mk. felde at uere och theris vinde machteloos, emedenn for^{ne} vinde effter for^{ne} dielßbreff stander vedt macht¹⁵.

Till yttermere vindisbiurdt haffue wij thrøct voris zigneter henedenn fore.

Datum vtt supra.

(1) Se 621.2. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.10. – (5) Den tidl. hovedgård Vejerslevgård i Vejerslev s., Morsø sønder h., der 1590 ejedes af „velbyrdig“ Niels Simonsen og hans hustru Anne Høeg (Banner), jf. DAA 1949 II.27. – (6) Øland hede i Harris s., Hassing h. – (7) Harring (1469: Hørningh) s. i Hassing h. – (8) Formentlig Frederik IIs åbne brev 11. april 1567 om indskærpelse af almuens tiendepligt (Rørdam, Kirkelove II. 94f.). – (9) d.s.s. fordelt, hvorved den pågældende blev procesinhabil. – (10) 22. februar; dagen kaldes hyppigst Petri cathedra el. Peders stol el. St. Peders dag ved fasten (R. W. Bauer, Calender for Aarene fra 601 til 2200 (1868).1580), på ty. Peterstag als he gehoget, gekrönt, gekathedret, gestült ward, seiner Erhöhung (H. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit⁸ (1941).88). – (11) Landsbyen Koldby (1556: Koelkoede) i Hørdum s., Hassing h. – (12) 1/2 tønde. Brøken 1/2 blev skrevet ved en gennemstregning af romertallet I, der blev skrevet i eller, når det stod alene eller sidst af flere ettaller, j. Jf. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).41f. – (13) Christen Prip (d. omkr. 1622) til Søgård og Øland (som han 30. april 1580 havde erhvervet fra kronen ved mageskifte, jf. Kr. Sk. I.232). – (14) Hovedgården Øland i Harring s., Hassing h. – (15) Jf. RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179f.), reces 6. december 1547 § 8, reces 21. december 1551 § 14, reces 13. december 1558 § 17.

625

Viborg landsting 23. maj 1590

Landstinget omstøder en nævningekendelse og dømmer en kvinde for brud på kirkefreden, fordi hun med vold havde fortrængt en anden kvinde fra dennes rette stolestade i kirken.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 103.

Overskrift: [E]n¹ dom, at neffninger, som haffuer en quinde for kierckefredt quit soeritt, hinder vaar tilliust, for hun hagde threngt enn andenn aff stoelenn i kierckenn oc støtt hinder, enddog hun thend aff proustenn och sogenn mendenn vaar foruiist, theris eedt er machteløß dømbtt.

Mouritzs Stygge² till Holbeckgaardt,³ Hans Lindenoe⁴ till Øbleff,⁵ Jørgenn Frii⁶ thill Krastrup,⁷ landzdommere vdi Nøriudtlandt, och Gundi Schriffuer,⁸ landztingshører ibidem, giøre vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1590, leffuerdagen thend 23. maij, paa Viboriglandzting vaar schicket erlig och velbørdig mandt Jahann Rudt⁹ thill Møgelkier,¹⁰ høffuitzmandt paa Bøffling,¹¹ paa thend enne och haffde hidt y rette steffnit Raßmus Perßen y Stuberup¹² och hans medbrøder neffninger paa thend andenn siide, for the haffuer quit soerit Laß Madtzen y Stenderup¹³ och hans høstrue, Anne Laßis, for kierckefredt hinder var thilliust, for hun skulle haffue threngdt møller kuonenn y Bramølle¹⁴ aff stoelen y kierckenn och ßatt hindis knee emodt hende och ther medt vredt houff och støden wførmet¹⁵ ßamme møller koene, Marenn Nielßis, enddog for^{ne} Maren Nielßis aff prousten och sogen mendenn vaar jndliust¹⁶ y samme stoel stade.

Och fremlagde et her Jacob Perßens,¹⁷ prouist y Hattingherrit, Jost Due y Lystrup,¹⁸ Anders Brask y Stenderup, kiercke verger, Jens Sørenßens, Knudt Madtzens, Anders Vinters, Raßmus Nielßens, Jens Therchelßens, Søffren Madtzens, Raßmus Lauritzens och Mickell Søgaardzs obne bezeglet breff thend 18. januarij sist forledenn vdgangitt, vdi huilcket the bekiender, at the haffue sambtøckt och beuilget, at ephtherthj the eldste mendt ther y sognet vinder, at sallig Anders Banners¹⁹ thienner haffuer standet y thend stoell, Laß Thußens koene tha vdi stodt, aff gammell thidt och er best rum wdj, och findis iij eller iiij gaardz stade y the anndre stoele y kierckenn, och thet yderste stade holdis thill Laß Thußins gaardt, tha effter ßlig leylighedt foruiste²⁰ the Maren Nielßis, som er sallig Anders Banners børns thienner, atth stande thend andenn quinde nest gangen y samme stoell, och siuntis thennom icke bedre rum i kiercken.

Jthem ett vinde aff for^{ne} Hattingherritzting thette aar, thennd 30. dag martij vdgiffuit, Knudt Madtzen y Lystrup, Jost Due, Hanns Therchelßenn, Mickell

Jbßenn och Knudt Jennßenn for viij mendt vondet haffuer, at tha paa søndag waar threj wgger, tha hørde the och hoes vaar y Stenderup kiercke och ßaae, at for^{ne} møller koenne kom och lagde sig y²¹ Laß Thußens koenis stoell y kierckenn nest Laß Madzens høstrue; saa thrende²² Laß Madzens koene hinder aff stoelen och satte hindis knee emodt hinder, och ßaa gick møller kuonnen aff stoelen och ßagde, hun ville icke thredis²³ meth hinde ther om, och ßaa thend thidt, folcken gick aff kierckenn, och Laß Madtzen kam paa kierckegaardenn, tha gaff hand her Jennß²⁴ y Vrløff²⁵ mange vnde wquems ordt, thuinde gang, och wførmit hannom, saa at her Jens badt hannom om fredt och sagde, handt ville icke skiendis medt hannom.

Och ßaa ett vinde aff for^{ne} herritzting thennd 23. martij sist forleden vd-giffuit, Jens Sørenßen y Lystrup, Søffren Lauritzen, Per Skreder, Jens Villadtzenn och Søffren Jennßenn for viij mendt vondet haffuer vdj samme meening som for^{uitt} staar, som the vinder viider bemeller.

Och ther hoeß berette for^{ne} Jahan Rudt, at for^{ne} neffninger ther emodt haffuer quit soeret Anne Laßis for kierckefredt, miente thennom ther medt wrett at haffue giordt.

Saa møtte for^{ne} Raßmus Pederßenn paa ßin egen och sine medbrøders vegne och minte thennom icke andet at kunde suerge, endt ßom de giordt haffuer.

Medt flere ordt och thalle thennom ther om emellom vaar.

Tha effter thilthalle, gienßuar och sagßens leylighedt, saa och efftherthj receßen²⁶ medfør, at huilcken, som findis enten paa thinge eller vdj kierckenn &c., thager thill verge, høder²⁷ eller thruer nogenn mandt medt vredt hoff eller vergind haandt, och thet er beuißligt, endog hand jngen skade giør, bøde thill herskabet &c.; och effterthj nu beuißis for^{ne} Anne Laßis at haffue støtt for^{ne} møller koenne aff samme stoell stade, som hinder aff prousten och sogen menden ehr foruist, och ther for ehr kierckefredt thilliust,²⁸ och for^{ne} neffninger dogh haffuer hinder quit soerit, viide wij jcke theris eedt at følge, menn machteloos at uerre.

In cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Se 621.2. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.8. – (7) Se 621.9. – (8) Se 621.10. – (9) Johan Rud (d. 1609) til Løgismose, Rudegård, Møgelkær og Jønggård. – (10) Hovedgården Møgelkær i Rårup s., Bjerre h. – (11) Bøvling slot (nuv. Rysensteen) i Bøvling s., Skodborg h., hvormed Johan Rud var forlenet 1588–97, jf. Erslev, Lensmænd.55. – (12) Landsbyen Stobberup i Løsning s., Hatting h. – (13) Landsbyen Stenderup i Stenderup s., Hatting h. – (14) Brå Mølle i landsbyen Brå i Stenderup s.,

Hatting h.; jf. Henrik Pedersen.199. – (15) forurettet, handlet ilde med (Kalk. IV.621a). – (16) erklæret optaget (Kalk. V.523b bet.2). – (17) Jens Pedersen (d. 1593), sognepræst for Urlev og Stenderup menigheder, provst i Bjerre og Hatting h.; jf. Wiberg III.447; KhS 3. rk. II.206,207. – (18) Landsbyen Lystrup i Stenderup s., Hatting h. – (19) Anders Banner (d. 1583), gift med Dorte Rud (d. 1580), søster til ovenn. Johan Rud til Møgelkær. – (20) anviste (Kalk. I.746b bet.2). – (21) *lagde sig y*: stræbte efter (Kalk. II.869b bet.26ca). – (22) trængte, trykkede, tvang (Kalk. IV.432b bet.1). – (23) strides, trættes (Kalk. IV.469a). – (24) Sognepræsten Jens Pedersen, se ovf. note 17. – (25) Landsbyen Urlev i Urlev s., Bjerre h. (delvis Hatting h.). Urlev og Stenderup var anneksfogne, og Urlev var hovedfognet, hvor sognepræsten havde sin bolig. Stenderup sogn og Store Dalby s., der indtil 1759 også var anneks til Urlev s., har altid hørt til Hatting h., mens Urlev nu ligger i Bjerre h. – (26) Reces 13. december 1558 § 23. – (27) truer (Kalk. II.347b). – (28) offentligt (på tinge) sigtet for (cf. Kalk. IV.371a).

626

Viborg landsting 23. maj 1590

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter en kreditor ikke havde krav på renter af en gæld, da gælden ikke var krævet i mange år, da der efter debitrix' to ægteskaber havde været afholdt skifte, hvor arv og gæld var vedgået, og da gældsbrevet intet indeholdt om renter. Når renter ikke er aftalt, har kreditor først krav på sådanne fra det tidspunkt, gælden ved domstolene kræves betalt.¹

Hs.: GkS 1140,2° pag. 312 (findes yderligere i 7 hss.).

Ingen overskrift i forlægget.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaard,³ Hans Lindenou⁴ till Øsleff,⁵ Jørgenn Friis⁶ till Krastrup,⁷ landsdomere wdj Nøriuttland, Johann Ruud⁸ till Møgell kier⁹ och Gundj Schriffuer,¹⁰ landtzttinghører, giøre vitterlig, att aar epther Gudtz biurdt 1590, thenn 23. dag maij, paa Viborig landtzttingh war schickedtt erlig och velbiurdige frue Kiersten Pedersdatter¹¹ till Støffringgaard¹² paa thenn enne och hagde hiid vdj rette steffnitt Søffren Block¹³ y Arden,¹⁴ heridtzfougitt y Hinstedherritt, paa thenn anden siide for enn domb, hand nogen tiid siden emellum hindis fuldmectige Jens Søffrensßen y Arden och Niels Skriffuer y Kiemtrup¹⁵ paa erlig och velbiurdige frue Beathe Bradis¹⁶ vegne vdgiffuitt haffuer paa ett halff hundrett daler, som er aff the hundritt daler, som sallig frue Anne Løckisdatter¹⁷ var sallig Peder Ebbeßen¹⁸ skyldige epther frue Anne Løckisdatters egen handschrifft, och haffuer till dømp^{ne} frue Beathe icke plichtig att uere same halff hundre daller allene att betale; disligeste haffuer fraa dømp^{ne} frue Kiersten rentte aff same breff, som liuder, att

ther som pendingen icke bliffuer bethald till thenn dagh, som breffuitt paa-liuder, tha skulle for^{ne} Anne Løckesdatter holde sallig Peder Ebbßenn och hans arffuinge dett skadeßløes, mienindis samme ord skadeßløes betyder renntte pendinge, disligeste kost¹⁹ och thering,²⁰ och icke fougden haffuer dømpt enndelig, mienindis hanom ther med wrett att haffue giortt och buorde therfore att stande till rette.

Saa møtte erlig och welbiurdige mand Voldemor Parßbierig²¹ paa for^{ne} frue Beathis vegne och berette, att thenn tiid, same pending skulle haffue veritt sallig frue Anne Løckes datter laant aff sallig Peder Ebbßenn, tha skulle hun haffue veritt sallig herr Anders Bildes²² høstrue, och epther hans døed och affgang skulle hun haffue komitt i sallig her Otte Krumpens²³ vold²⁴ och veritt hans høstrue, och pendingen emedler tiid icke skulle haffue veritt eskitt eller omfördritt. Och mientte, dett²⁵ for^{ne} frue Beathe och herr Jørgen Løckes arffuinge icke skulle vere plictige vider att bethale end thenn fierde partt ther wdj, som skulle vere till frue Beathis partt xiiij daller.²⁶ Disligeste formientte, att eptherdj frue Annis breff icke liude paa nogin rentte pendinge, och pendingen i saa lang tiid icke haffuer veritt eskett eller om thalld, att ther borde nogen rentte ther aff att vdgifhuis, førind the bleff æskett, meden nu, siden the er om fördritt, skal for^{ne} frue Beathe sin anpartt aff samme pending haffue ladett tilbiude.

Och bleff framlagt same domb aff Hinsted heritzthing, dette aar snapsheridtztingh²⁷ vdgifuitt, som saa besluttet, att eptherdj tha bleff beuist med for^{ne} frue Anne Løckis egen breff hinde att haffue veritt herr Anders Biildes høstrue, tha for^{ne} hundre daller er hinde laantt aff for^{ne} Peder Ebbßen, och hun siden epther hans døed och affgang haffuer bekomitt herr Otte Krompen till sin hoßbund, och for^{ne} pending emedler tiid er bleffuen igien standendis vkreffuitt eller eskett aff arffuingen, och eptherdj lougen²⁸ medfører, att kiendis rette arffuingen ved arffue paa thrøndings dag,²⁹ tha gialde³⁰ alle the thenn arffue,³¹ ther kreffues, och eptherdj recesßen³² wdj samme miening formeller, om hion³³ komer samell y bouff, och døer anthen thennom, tha skall ald vitterlig giald, som ther er indförtt, bethalis aff fellitzboe, saa viit som rørendis guodtz tillrecker, och huis dett icke thillrecker, tha bethalle huer, som hand thoug arffue till, om hand thager ved arffue, och eptherdj for^{ne} guode mendz arffuing haffuer annamitt huer sitt arffuelod, viste hand epther saadann leilighed jcke for^{ne} frue Beathe plictig att uere allene for^{ne} halff hunddritt daller att bethalle, menn sin anpartt epther som hindis hosbund haffuer thagitt i arffue och hinder tillkommer med rette, och eptherdj for^{ne} frue Anne

Løckis breff icke medføre om nogen rentte, och for^{ne} breff hen ved enn och førgethiuffue aar haffuer veritt fortaugett³⁴ och nederlagt,³⁵ disligeste ephtherdj for^{ne} frue Beathe haffuer laditt tillbiude huer tingh att uille rette for seg, siden same pending er eskitt, viste fougdenen icke for^{ne} frue Beathe hinder nogen rentte pending plictige att uere heller ther aff at vdgifffue, før samme pending aff hinder bleff eskett och førdritt, huilcken domb medføre for^{ne} frue Annis breff tha at uere fremlagt, liudendis som her ephther følger: Jeg, Anne Løcke, herr Anders Biildes høstrue, kiendis med dette mitt obne breff och egen handschrift skyldig att uere erlig och velbørdig mand Peder Ebbeßenn, min kiere moder³⁶ søster³⁷ sønn, ett hundre daller, som hand mig nu kierligen laantt haffuer, huilcke for^{ne} enn hundre daller jeg beplicter mig eller mine arffuinge att betalle min kiere mor søster sønn, Peder Ebbeßenn, nu ad S: Thomæ apostolj dag³⁸ førstkomendis och holde hanom och hans arffuinge vdenn skade. Till vindisbørd thrøcker jeg mitt zignett for dette mitt obne breff och egen handschrift, som schreffuitt er paa Siøholm,³⁹ Hellig threj konger afften⁴⁰ aar 1548.

Thernest framlagde ett tingsvinde aff for^{ne} Hinstedheritztingh, thenn 19. februarij sist forleden vdgifffuett, otte mend vonditt haffuer, dett Throgels Knudtzen wdj threj tinge haffuer tilboditt Jens Søfrensßønn i Arden paa hans hoßbundtz, for^{ne} frue Kierstens, vegne xiiij⁴¹ enckende⁴² daller, som hans hoßbund, forbemeltt frue Beathe Brade, er till dømp^t att bethalle i the hundre daller, sallig frue Anne Løcki var s.⁴³ Peder Ebbeßenn skyldige, och icke Jens Sørenßen thenom ville annamme, som same domb och vinde i sig sielff ydermiere indholder och vduiifer.

Thernest møtte for^{ne} herritzfougett och mientte sig icke anditt att kunde døme, end som hand giortt haffuer.

Med fliere ord och thalle, thenom therom emellum var.

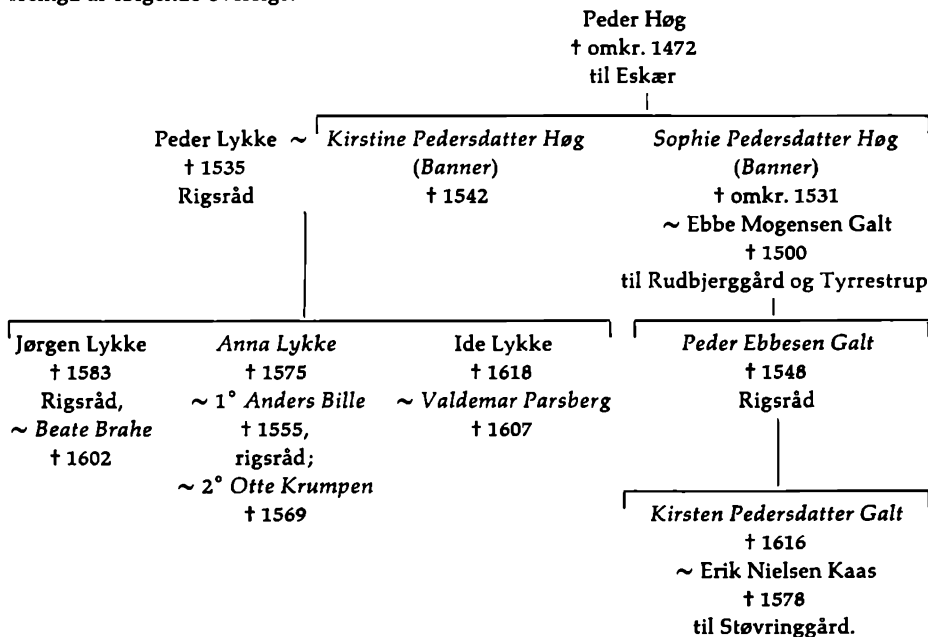
Tha ephther till thale, giensuar och sagens leilighed, saa och ephtherdj for^{ne} frue Anne Løckes breff paa for^{ne} enn hundre daller findis att uere vdgifffuett hinder thenom att haffue bleffuen for^{ne} sallig Peder Ebbeßen plictige, tha hun var sallig her Anders Biildes høstrue, och arffue och giæld att uere dieltt och skiiff^t ephther herr Anders Biilde, tha hand døde och affginge, jtem for^{ne} frue Anne sidenn att uere bleffuen for^{ne} her Otte Krompens høstrue, och arffue tha och ephther hanom att uere skiiff^t och ordiellitt,⁴⁴ och siden ephther for^{ne} frue Anne sielffuer, saa att for^{ne} herritzfougett saadann arffue haffuer offuer be-regnitt, saa for^{ne} frue Beathe icke tillkomer vden xiiij daller⁴⁵ aff same enn hundre daller att bethalle, och ephtherdj pendingenn wdj saa maade icke er eskitt

eller omfördrit wdj saa mange aar, tha enn skiiffth epther en anden er giortt, och same breff icke liuder paa renttepending, och fogden fordj icke haffuer vist att till dōme for^{ne} frue Beathe nogen rentte pending aff same hindis till be-regnitt annpartt aff same pending att vdgiiffue, førind pendingen aff hinder er eskitt och omfördritt, kunde vii icke kiennde fougdens wlempe ther vdinden att uere, ey heller emod same hans dom epther the leilighieder, thenn indhol-der och medfører, at siige eller macteløes dømme.

In cujus rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Dommen er i overensstemmelse med Sjællands landstings dom 30. november 1586 (IV nr. 562), når der i tilfælde, hvor renter ikke er aftalt, kun tillades en procesrente, ikke en forhalingsrente, fra det tidspunkt, da gælden ifølge gældsbrevet skulle være betalt. Dette er på linje med, hvad Axel Rubow, Renteforhold i Danmark i Tidsrummet fra Reformatio-nen til Chr. Vs Danske Lov (Kbh. 1914). 163 antager om retstilstanden i slutningen af det 16. århundrede. Men når Rubow ib.92 og 162 antager, at løfte om skadesløs betaling betyder, at der skal gives 5 % p.a. i rente, modsiges han af denne dom, hvor sagsøgerinden netop påstår, at *skadebløs betyder renntte pendinge*, mens dommen statuerer at gælds-brevet *ikke liuder paa renttepending*. Rubow, som ikke kendte nærv. dom, er dog i anf. værk.169f. i tvivl om rigtigheden af sin opfattelse. – Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Se 621.4. – (3) Se 621.5 – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.8. – (7) Se 621.9. – (8) Se 625.9. – (9) Se 625.10. – (10) Se 621.10. – (11) Kirsten Pedersdatter Galt (d. 1616), enke efter lensmand på Børglum Erik Nielsen Kaas (d. 1578) til Støvringgård. – (12) Hoved-

gården Støvringgård i Støvring s. og h.; ved testamente af 23. november 1735 og fundats af 12. marts 1745 af baronesse Christine Fuien, enke efter gehejmeråd Jens Harboe (d. 1709), oprettet til et jomfrukloster. – (13) Søren Nielsen Bloch (d. omkr. 1620) i Store Arden, søn af herredsfoged i Hindsted h. Niels Bloch (d. omkr. 1574). Han var fra omkr. 1575 til 1620 herredsfoged i Hindsted h. Fik 12. november 1577 som herredsfoged fritagelse for landgilde, ægt, arbejde og anden tyngde af sin gård i Store Arden (Kanc. Br.), blev 18. januar 1584 forlenet med Rold mølle (ib.). Jf. Aage Brask, Niels Bloch i Rold og hans nærmeste Slægt (1947).34ff. Han efterfulgtes i embedet som herredsfoged i Hindsted h. af sin søn, Jens Sørensen Bloch (d. omkr. 1654), og sin sønnesøn, Søren Jensen Bloch (d. 1693). – (14) Landsbyen Store Arden (1611: Arden) i Store Arden s., Hindsted h. – (15) Landsbyen Kemtrup (1610: Kiemtrup) i Grynderup s., Gislum h. – (16) Beate Brahe (d. 1602) til Tostrup (nuv. Christianssæde), gift med rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583) til Overgård, Hverringe m. m., søn af rigsråd Peder Lykke (d. 1535) og dennes 2den hustru Kirstine Pedersdatter Høg (Banner) (d. 1542). – (17) Anne Lykke (d. 1575) til Estrup og Hverringe, datter af rigsråd Peder Lykke (d. 1535) og dennes 2den hustru Kirstine Pedersdatter Høg (Banner) (d. 1542), gift 1. gang (1537) med rigsråd Anders Bille (d. 1555) til Søholm (han gift 1. gang med Pernille Krognos (d. 1533) til Bregentved m. v.); gift 2. gang (1557) med rigsmarsk Otte Krumpen (d. 1569) til Trudsholm og Overgård (han gift 1. gang med Drude Krummedige, d. 1555). – (18) Rigsråd Peder Ebbesen Galt (d. 1548), søn af Ebbe Mogensen Galt (d. 1500) til Rudbjerggård og Tyrrestrup og Sophie Pedersdatter Høg (Banner) (d. omkr. 1531) til Eskær. – (19) Udgift, bekostning (Kalk. II.605b bet.4). – (20) Udgift, for-tæring (Kalk. IV.517a). – (21) Se 622.13. Han var gift med Ide Jørgensdatter Lykke (d. 1618), der var søster til ovenn. Anne Lykke. – (22) Se ovf. note 16. – (23) Se ovf. note 16. – (24) i *mands vold*: i kønslig forbindelse med en mand (Kalk. IV.857a bet.4), jf. i *mands værge* ib.913b bet.1) eller blot: gift med. – (25) at (Kalk. I.358a bet.1). – (26) 12½ daler. Om skrivemåden se 624.12. – (27) Det første ordinære ting efter julehelgen. Om bet. snaps-tings anvendelse på jyske herreds-, birke- og byting se Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).214f. – (28) JL I.26, jf. 23. – (29) Den tredivte dag. Denne termin forekommer hyppigt i de germanske retsordener. Indtil dette tidspunkt fortsattes den afdødes hus-holdning, som om han stadig var i live, og udgifterne herved blev udredet af hans efter-ladenskaber. Først efter den 30. dag begynder skiftet, og arvingerne træffer da bestemmelse om, hvorvidt de vil vedgå arv og gæld. Reglen optoges i DL 5–2–4. Jf. Homeyer, Der Dreissigste (1869). – (30) betaler (Kalk. II.47a). – (31) Er vist fejlskrift for *giald*, jf. JL I.26 (DgL II.67; III.11,93,215; IV.39,297). – (32) Reces 13. december 1558 § 53. – (33) Ægtefolk (Kalk. II.241b bet.2). – (34) gjort ugyldig, virkningsløs ved ikke at være fremdraget i rette tid (Kalk. I.721b bet.2), jf. rettertingsdom 20. juni 1553 (I nr. 189): *gamble fortaffde breffue*. – (35) ophævet (Kalk. III.215b bet.4). – (36) Kirstine Pedersdatter Høg (Banner) (d. 1542). – (37) Sophie Pedersdatter Høg (Banner) (d. omkr. 1531); se stamtavlen ovf. note 1. – (38) Thomas ap. dag: 21. december. – (39) Hovedgården Søholm i Magleby s., Stevns h. Den tilhørte i 1548 rigsråd Anders Bille, Anne Lykkes ægtefælle. – (40) 5. januar. – (41) 12½; jf. ovf. note 26. – (42) bet.: enkelte; i forb. med møntbetegnelse: fuldgyltige, fuld-vægtige (Kalk. I.476b). – (43) ∴: salig. – (44) afgjort (Kalk. III.381b). – (45) 12½ daler. Jf. ovf. note 26.

627 Viborg landsting 20. juni 1590

En tjeners drab på en medtjener på en adelig gård skulle påkendes af gårdsretten og ikke af sandemænd.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 232 (findes yderligere i 16 hss.).

Overskrift: Enn dom om drab, som skeer paa adlens gaarde, att ther om vedt komendt bør at ordiellis¹ ephther gaardzrettins liudilße.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaardt,³ Hanns Lindenoe⁴ till Øsleff,⁵ Jørgenn Friis⁶ till Krastrup,⁷ lanndzdommer y Nøriuttlandt, Jacop Siøfeldt⁸ till Visborg,⁹ Albritt Friis¹⁰ till Harritzkier,¹¹ Jenns Kaass¹² till Øregaardt,¹³ Lauritz Rostrup¹⁴ till Restrup,¹⁵ Albritt Skiell¹⁶ till Jungitt gaardt,¹⁷ Niels Schram¹⁸ till Vrup,¹⁹ Kieldt Jull²⁰ till Stubergaardt,²¹ Johan Brockenhuße²² till Sebyegaardt,²³ Hennrich Vindt²⁴ till Grunditt²⁵ och Gunde Schriffuer,²⁶ lanndztingshørrer, gjøre vittherligt, att aar ephther Gudtz byrdt Mdxc, leffuerdagenn som er thenn 20. junij, paa Viburg landzting war skichitt erlig och velbyrdig mandt Erick Løckie²⁷ till Skoffgaardt²⁸ och hagde hiidt kallitt sandmendt aff Haldtherritt om mandødt²⁹ att skulle suere offuer Christinn Schreder dreng for Morthen Arresenn, handt jhielslugh.

Saa møtthe sandmendinn och berette, att for^{ne} Chresten Schrederdreng och Morthen Areßønn bode thientte for^{ne} Erick Løckie paa Skouffgaardt, [och drabitt schiede paa Skouffgaardt],³⁰ och miente fordj, att the icki borde ther om att suere, meden att ther borde ephther gaardtzrettinn att handlis och hoffmendt ther om att thøffue.³¹

Saa war och Hanns Batzker³² y Niibe her tilstede och berette, att thet er hans stebønn, ther gjorde gierningenn, och mintte, att sandmendt borde ther om atth tøffue.

Ther till suaritt for^{ne} Erich Løckie och³³ ville vide, om sagenn skulle her ordiellis eller hiemme paa hans gaardt, och sagde, att nogenn aff hans karle saae paa gierningenn huorledis tilgienge.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom var.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagzens leglighett, saa och ephtherthj gaardtzretten medt fører,³⁴ att huo som gjøre nødtuergie och slaer thenn andenn jhiell eller gjøre hanom skade, som rader till att gjøre wfredt, thenn skall haffue skadenn for hiemgielt, och handt skall ey liide skade ther fore, som thett giort haffuer, dog skulle xij, viij eller vj mendt aff gaarden suerge ther om, om nøduergie er giort³⁵ eller ey. Jtem gaardtzrettenn och ett andett stedtz³⁶ medt fører, att ther som nogin aff adlenn icki haffuer saa mange suenne, tha

maa handt tillkreffue sinn neste naboer medt thieris suenne, att the ther om suere, paa thett att retten kandt fuldtgiøris; sambledis ephtherhj gaardtzretten icke tilholder landtzdomer anderledis att skulle hielpe thenom till rette, om the icki haffuer saa mange suenne y gaardenn endt ephther gaardtzretten, tha wide wy icki att tilfylde³⁷ for^{ne} sandmendt her om samme drab att tøffue, menn finde thenom for thenne opkreffuillße quitt att uere, och sagenn om samme drab wedt xij, viij eller vj mendt aff gaardenn ephther gaardtzretten att ordiellis.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) dømmes (Kalk. III.381b), jf. mnt. *ordelen* (MndWb III.232a) og højty. *Urteil*. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.8. – (7) Se 621.9. – (8) Rigsråd Jacob Seefeld (d. 1599) til Sostrup, Visborg, Skærvad m. v., 1581–88 stiftslensmand i Århus stift, 1583–99 lensmand på Mariager kloster, 1595–96 medlem af regeringsrådet, 1598 hofmester hos dronning Anna Cathrine. – (9) Hovedgården Visborggård i Visborg s., Hindsted h. – (10) Rigsråd Albert Friis (d. 1601) til Haraldskær, 1569–81 lensmand på Sebber kloster, 1580–94 på Riberhus, 1595–96 på Vestervig kloster, 1596–97 på Århusgård og 1597–1601 atter på Riberhus. Han sendtes 1594 med Christoffer Valkendorf til Gotland for at holde retterting dér og undersøge forholdene ssts., jf. fdg. 21. november 1594 (CCD II.672ff.). – (11) Hovedgården Haraldskær i Skibet s., Tørring h. – (12) Formentlig Jens Kaas (d. 1609) (Sparre-Kaas) til Ørregård (Ørgård) og ikke hans søn (d. 1593) af samme navn. – (13) Den tidl. hovedgård Ørregård i Ørre s., Hammerum h. – (14) Laurids Rostrup (d. 1602) til Ristrup. – (15) Hovedgården Ristrup i Sabro s. og h. – (16) Albert Skeel (hensrettet 1609) til Jungetgård. – (17) Hovedgården Jungetgård i Junget s., Nørre h. – (18) Se 622.20. – (19) Se 622.21. – (20) Se 621.20. – (21) Se 621.21. – (22) Johan Brockenhuus (d. 1619) til Sebber kloster, Buderupholm og Tostrup hovgård. – (23) Sebberkloster (Sebbergård) i Sebber s., Slet h. – (24) Henrik Vind (d. 1607) til Grundet. – (25) Hovedgården Grundet (nuv. Store Grundet) i Hornstrup s., Nørvang h. – (26) Se 621.10. – (27) Vel Erik Lykke (d. 1592) til Skovgård og Rugård, 1571–80 lensmand på Riberhus, 1580–82 på Århusgård, 1582–85 på Odensegård, søn af Erik Lykke (vist d. før 1536) til Skovgård og Havnø og Anne Bertelsdatter Kaas (Sparre-Kaas). – (28) Den tidl. hovedgård Skovgård i Nørager s., Sønderhald h. – (29) Drab (Kalk. III.23a bet.2). – (30) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (31) afsige kendelse (tov) under ed (Kalk. IV.413b), jf. mnt. *tugen* (MndWb IV.628a), højty. *zeugen*. – (32) en *bartskær* er en barber og sår læge (Kalk. I.109a). – (33) I stedet for *och* har GkS 1137,2°: *att hand*. – (34) Frederik II's gårdsret 9. maj 1562 § 4. – (35) Ordene *er gjort* er gentaget i forlægget. – (36) Gårdsrettens § 23 bestemte, at hvis nogle af adlen „icke [er] saa sterke, at de kunde saaledis holde dennom til at giørre gaardsretten fylliste, da maa hand forføllige sin sag oc ret ofver denom ind for landsdomere, oc hand skal pligtig vere at hielpe denom til rette efter gaardsretten“ (CCD I.191f.). – (37) erklære sandemænd berettigede til at afsige kendelse (Kalk. IV.357b, jf. I.830b bet.4).

628 Rettertinget 27. juli 1590 (Kolding)

Rettertinget statuerer, at nævninger ikke skal opkræves for at dømme om, hvem der har dræbt kreaturer.

Landsdommeren fandtes ansvarlig for den skade, der eventuelt måtte være sket som følge af, at en dom var givet beskrevet for sent.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 1^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Reg. 4220.

Tryk: GdD IV.164ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Suhm, Samlinger I,2.105 (m. datering 15. august); Stemann, Retshistorie.170 note 2, 180 note 1, 181 note 2, 183 note 3; Sylow, Bevisteori.149; Matzen, Offentlig Ret II.27,74.

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis wdwalde konning, hertug wdj Sleßuig, Holstenn, Stormarn och Dittmersken, greffue vdj Oldenborgh och Delmenhorst, giøre alle witterliggt, att aar 1590, thend 27. julij, paa wort rettherting paa wortt slott Koldinghuuß, wdj wor egen neruerelße, offuerwerendis oß elskelige Niels Kaaß³ till Torup gaardt⁴, wor cantzeler, Peder Gyldenstiern⁵ till Thiim,⁶ Danmarckis rigis marsck, Peder Munck⁷ till Estwadtt gaardt,⁸ wor amerall, Jørgenn Roßenkrandtz⁹ till Roßenholmb,¹⁰ Christoffer Walckendorff¹¹ till Glorup,¹² Sthen Brade¹³ till Knudstrup,¹⁴ Jørgenn Skram¹⁵ till Thielle,¹⁶ Erick Hardenberg¹⁷ till Mattrup,¹⁸ Hack Wlffstandt¹⁹ till Hickebierig,²⁰ Hendrick Below²¹ till Spøtt-rup,²² Corfitz Wiffert²³ till Neß,²⁴ Absalon Giøe²⁵ till Kielstrup,²⁶ Jacop Seefeldt²⁷ till Wißborrig,²⁸ Breide Randtzou²⁹ till Randtzouholm,³⁰ Christen Skiell³¹ till Fußingøe,³² Albritt Friiße³³ till Harritzkierdt³⁴ och Arrildt Huittfeldt³⁵ till Oderßbjerg,³⁶ Danmarckis riges cantzeler, worre throe mendt och raadt, for oß wor skicket oß elskelige Moenns Giøe³⁷ till Bremmerßwoldtt,³⁸ wor mandt och thienere, paa thend ene och haffde medt wor steffning for oß vdj retthe steffndt oß elskelige Erick Mogenßenn³⁹ till Bramßløcke,⁴⁰ wor mand, thienere och landtzdomere wdj Laaland och Falster, paa thend anden side och tilthallede hannom for enn forblommidt⁴¹ dom, som hand meener, att hand paa xij mend dømbtt haffuer, som er loughligen tilfundenn att sige paa enn hest, som for hans bonde er bleffuen ihielslagen om natther tidtt wdj hans thyer,⁴² och magen,⁴³ som stodt hoes samme hest wdj hilde⁴⁴ och thyer, samme natt aff Høbye⁴⁵ karle indthagidt, och om morgenen aff dannemendt wdløst och wdthagitt aff Høbye faall⁴⁶ och medt tings widtner beuist, att samme hest skadde inthet om affthenenn, ther the bleff sett i thyer, och hand for^{ne} xij mendt haffuer quitt dømppt, wanseet att sagen haffuer werit clar for then-

nem, som medt tings widttne och widnißbyrdtt haffuer weritt att beuiße, och the haffue opholditt hannom samme sag emodt hans ja och wilge i langsommeligtid, och fast⁴⁷ lenger end receßen⁴⁸ thennom hembler, och epther forberørde leiglihedt alligeuell aff hannom er funden quitt, och samme thuiffuell sag till herritzting igenn foruist herritzfogedenn ther paa att dømme; wdj lige maade, att hand icke wdj for^{ne} sinn dom haffuer indfördtt alle hans tingswidttner, som haffuer weritt emodtt for^{ne} herridzfogeder, som thett sig burde, saa och vdj for^{ne} hans dom forwendtt⁴⁹ itt naffn och satt Høbye for Horebye;⁵⁰ wdj lige maade for hand ochsaa haffuer opholditt hans sag frann thend 21. januarij och till thend 31. martij, wanseett att hand till tinge haffuer laditt eske och hannom medt herremendt beskickett, før endt hand kunde bekomme dom, som beløffuer sig paa thend niende vgge frann sagenn er begyntt, och meenner hannom ther forre burde att giffue itt hundritt daller⁵¹ till neste hoßliggende hospitall,⁵² sammeledis for hues steffninger och forsetther,⁵³ hand hannem forholder forre.

Disligeste haffde for^{ne} Mogens Giøe medt wor steffning wdj retthe steffndtt Hanns Pederßenn medt hans medttfølgere the xiiij mendt for samme dom, landzdomere paa thennom dømptt haffuer &c., som samme steffning i sig sielff widere medttfører.

Och for oß wdj retthe laugde for^{ne} Mogens Giøe for^{ne} landtztings dom, wdgiffuenn paa Lollandtzfar landtzting thend 4. martij wdj thette neruerrendis aar aff for^{ne} Erick Mogenßenn, som formelder vdj sinn beslutning, att eptherthj for^{ne} Hans Pederßenn och hans medttfølgere the neffningsmendt haffue funditt Høbye mendt quitt for Rasmus Lauritzenns hestis dødt att werre skyldig wdj, epther the windnißbyrdtt som for thennom thend 26. augustj haffuer weritt vdj retthe, och eptherthj the ocsaa tilthallis, att samme theris affseggt vdj langsommeligtidtt offuer sex vgger hoes thennem haffuer opholdet, och the ther emodtt till theris vndskylding setther vdj retthe och meener thett icke att werre thend sag, som neffnings mendt burde adtt adskillige, vdj huilckett the meener, herritzfogedenn thennom att haffue giordtt wrett aff thend orþage, att hand haffuer tilstedtt for^{ne} Mogens Giøe eller hanns fuldmectige thennom vdj slig en fuuell⁵⁴ sag att werre opkrauffdtt, och meener thett att were emodtt lougenn. Och eptherthj hand icke kand finde nogenstedtz vdj lougenn eller kand heden tyes⁵⁵ och forstaais, thette att werre thend sag, ther neffninge bøer om att skillie eller haffuer weritt sedwanligt eller brugeligt neffn att thagis paa huer dødt hest, øg eller queg findis paa marckenn liggendis, huem bannemandt er eller ey, tha finder hand for^{ne}

Hanns Pederßenn och hans medttfölgere [quit]⁵⁶ for samme therris affsigdtt, opholdtt och forhalling for for^{ne} Mogens Giøes tilthalle, epther thend windnißbyrdtt och leylighedtt, som for thennom och hannom haffuer werritt; menn om thett kand findis och giøris beuißeligtt, thett att werre nidings werck,⁵⁷ tha thett medt widnisbyrdtt adtt forfølgis och aff herritzfogedenn ther paa att dømmis. Och eptherthj Rasmus Kiølluff, herritzfogidt, entthen wdaff wforstandt eller forthj hand sig ther wedtt wille skillie⁵⁸ haffuer paaførddt xiii mendt samme sag, tha finder hand hannom att thage samme sag till sig igenn till herritzthing och ther vdindenn forhielpo for^{ne} Mogens Giøe, saa witt hand kandt giøre medtt retthe epther samme vidnisbyrdtt, om nogenn ther epther kand findis skyldig att werre samme hest drefft och omkommitt haffuer, som thend dom i sig selff widere medt fører.

Och meennthe for^{ne} Mogens Giøe, att hand medtt samme sinn wdgifne dom haffde giordtt hannom wrett, eptherthj thet altid skall werre ther vdi landit sedwanligtt att thage neffnn paa thuiffuel sager, som hand ochsaa meener att wor siellandske loug skulle indeholde,⁵⁹ och formaee⁶⁰ och tilforne att werre skeedtt baade medt gaaßeneffn⁶¹ och i andre maade.

Och widere beretthe for^{ne} Mogenns Giøe, att epther samme dom wor affsaugdtt, skall hand⁶² werre hannom forholdtt forre vdi langsomelig tidtt frann thend 21. januarij och till thend 31. martij, som skall werre vngeferlig nij wggers tidtt, som hand formeenthe medtt steffningen att wille beuiße, huilcken hand vdi retthe laugde, och fandtz paa opskreffthenn aff for^{ne} steffning att werre lest paa Laalandtzfar landtzting thend 21. januarij, saa att domerenn ther epther er vdgangenn thend 4. martij sidst forledinn, och icke siden thend kunde bekomme, før endt hand medt ridder mendtzmendt motthe ther om anlange,⁶³ som hand medt enn zeddell for oß beuiste, oß elskelige Knud⁶⁴ och Jørgenn Vrne,⁶⁵ worre mend och tiennere, att haffue hannom paa hans wegne om samme dom tilthallidtt, och saa først thend bekom thend 31. martij, huor vdinden hand ocsaa formeener att haffue giordtt hannom forkortt⁶⁶ och wrett.

Disligeste beklagede hand, att landtzdomere icke heller haffuer wiltt indførdtt alle huis tingswidttner, hand for hannom wdi retthe haffuer hafft, huor medt hand beroffuer sig paa ocsaa forkortt att werre skeedtt.

Ther emodtt att suare er møtt først for^{ne} Erick Mogennßenn och formeennthe, hand medt samme sinn vdgifne dom ingenn wrett att haffue giordtt for^{ne} Mogens Giøe, wdi thett hand haffuer dømppt thett icke neffninge sag att werre, eptherthj huerckenn lougenn eller receßenn formaar⁶⁷ eller tilholder neffninge vdi saadanne sager att skulle eller maa opkreffuis. Menn som Mo-

gens [Giøe]⁶⁸ formeener, thett gamell brug att haffue werritt medt saadanne neffn att thagis paa thuiffuell sager, meenthe hand, saadan brug att werre emodtt loug och ret, och enn vlouglig skick eller brug icke att were loug; menn for^{ne} Mogens Giøe er pligtig thend sag att forfølge till herritzting medt widnisbyrdtt, ther att gaee om huis loug och rett kand findis.

Menn som Mogens Giøe beroffuer sig paa, att hans dom er hannom forholden fore lengere end vj wgger, formeenn thett emodt receßen att werre, ther emodt gaff hand for suar, att sagen kom vdj retthe for hannom thend 21. januarij, sidenn dømpthe handt thend 4. dag martij ther nest epther wdj neruerendis aar, som wor lige sietthe wgge dagenn, weedt sig icke ther forre att werre forfaldenn epther receßen eller att haffue giordtt emodtt receßen; men att hand icke bekom dommenn, før end thend 31. martij, epther thend affsagdtt war thend 4. martij, endog hand thend loedt eske och begierre aff hannom, ther emodtt gaff hand for suar, att hand icke kunde fornegthe, att handt joe loedt fordre om samme dom, strax epther thend wor affsagdtt, før end skriffueren haffde giordtt thend ferdig, eller hand thend kunde forsegle, meenthe thett icke heller mueligt, att hand strax kunde giffue alle domme beskreffuen. Menn ther hand sidenn hafuer begierritt sinn dom wedtt herremendt, som forberørtt er, haffuer hand thend bekommit, och skall ickon werre paa fierde wgges thidtt epther thend bleff affsaugdtt, och till hand thend bekom. Och midler tidtt samme dom att haffue liggitt hoes skriffuerenn, meenthe sig icke ther wdj att kunde wolde,⁶⁹ att hand icke thend før haffuer laditt hentthe, ey heller for^{ne} Mogens Giøe ther forre haffuer lidtt nogenn skade.

Men om the tingsvidttner, Mogens Giøe beklager, att hand icke indfördt haffuer, berette for^{ne} landtzdomere, att huis windnißbyrdtt och tingswidttner, som haffuer werritt for hannom wdj retthe laugdtt, som erre wdgifne beseiglade och lest fore the xiiij neffninger, før end the giorde therris eedtt och affsigdt, haffuer hand indfördtt wdj samme sinn wdgifne dom, saa och nogitt formelditt om the andre thuende tingswidttner till Fulße herritzsting⁷⁰ thagne, dog icke saa widtloffthigen indfördtt ordtt frann ordt, eptherthj the sidenn wdgifne erre till tinge och icke haffuer werritt for the xiiij mendtt,⁷¹ før the giorde therris eedtt och affsegdtt, och nefninger will thennom icke heller anderledis ansee end for bag winder.⁷² Hues att skall werre forseett i dommen att werre Høbye for Horebye indsatt, meenthe landtzdomere enn ringe forßeelße att were, saa och begge byerne att ligge marck om marck medtt huer andre, och thett døde ødzell⁷³ att werre slebt⁷⁴ offuer begge marcke, icke heller hoffuidtt sagenn att widkomme.

Och fornennthe Erick Mogenßenn, att hannd icke haffde vforretteth for^{ne} Mogens Giøe wdj samme sinn wdgifne dom och satthe wdj alle retthe, om hand icke burde for for^{ne} Mogens Giøes tilthalle quitt att werre.

Disligeste er møtt oß elskelige Frederich Hobe⁷⁵ till Boßerup,⁷⁶ wor mand, thienere och befallingsmandt paa wortt slott Aalholm,⁷⁷ saa och for^{ne} xiiij neffningsmenndt och formeenthe, att the ingenn wrett haffde giordtt for^{ne} Mogens Giøe, och setthe for^{ne} Frederich Hobe wdi retthe, om for^{ne} Mogens Giøe icke burde att giffue for^{ne} neffningsmendt theris billige kost⁷⁸ och therring⁷⁹ igen.

Medt mange flere ordt thennem paa baade sider emellom forløb.

Tha ephther tilthalle, giensuar, breff, beuißning och thenne sags leiigheddtt, och ephtherthj wij befunder landtsdomere vdi sinn domb att hafue dømptt xiiij oldinge⁸⁰ quitt for Mogens Giøes tilthalle for thend neffn, the paathagne waare att sige paa enn dødtt hest, som fandtz paa marckenn och icke thett att werre neffnings sag, menn att forfølgis till herritzing, och ther att gange dom vdi sagenn, saugde wij ther paa saa aff for retthe, att for^{ne} landtzdomere wdj samme sinn dom om for^{ne} neffnn ingenn wrett haffuer giordtt for^{ne} Mogens Giøe, menn samme dom wedtt sinn fulde magtt att bliffue, ephtherthj huerckenn lougenn eller receßenn tilholder neffn paa saadanne døde best att mue thagis; tilmedtt wille thett giffue enn stoer widttløffthighedtt och itt onnt exempel her wdj rigitt, om neffnn skulle thagis paa huerтт dødtt nødtt,⁸¹ som fandz paa marckenn; sammeledis bør och for^{ne} xiiij neffnings mendt for thend sag och Mogens Giøes tilthalle quitt och angerløes att werre, och hand att igiengiffue hans wedderpartt tilbørlig kost och thering ephther receßens liudelse,⁸² menn om thend beskyldning, Mogens Giøe till landtzdommer haffuer, for hand skall haffue forholdtt hannom sinn dom lengere end vdi sex vgger, och wij forfare landtzsdomeren att haffue dømptt thend sietthe wgge dagen, ephther att sagenn er for hannom indkommen, dog hand icke thend bekommidtt haffuer [førindt]⁸³ paa fierde wgge, ephther thend er affsagdtt, saugde wij ther paa saa aff for retthe, att ther som Mogens Giøe kand beuiße, att hand for landtzdommers skyldtt till nogenn wbillig thidtt er opholdenn, ephther dommenn er dømptt, och ther offuer haffuer liidtt nogenn skade, tha er landtzsdomere pligtig ther forre att stande hannom thil retthe. Hues thend sag er anlangendis mett the tingswidttner, hand formeen icke widttløffthig nock att werre indførde vdi hans dom, tha ephtherthj sagen er indfunden till herritzfogedenn att dømmiss paa, saa och nogitt om samme tingswidttner vdi samme dom er formeltt, och endnu medt samme tingswidttne er tidtt nock, om ther

medtt nogitt kand erholdis, tha samme thingswidttnet och hues widttnisbyrdtt, hand wdj sagen haffuer, ther att indkomme och att gaae ther om saa megitt, loug och rett er, och findis ther medtt heller ingen theris rett forsømidt.

Datum vt supra &c.

(1) Kgl. åb. br. 15. august 1590 om rettergang i Lolland og Falster (CCD II.568ff.) bestemte, at nævninger ikke skal „opkrefvis paa døde heste och umelle best, ligervis som mand opkrefver nefninge udi drabssag“. Bestemmelsen er utvivlsomt inspireret af den foreliggende sag. – (2) Disse er afskrifter efter HDDomb. – (3) Rigsråd Niels Kaas (d. 1594) til Tårupgård, fra 1571 kongens kansler (formelt udnævnt 1573), 1588–94 leder af formynderregeringen under Christian IVs mindreårighed. – (4) Hovedgården Tårupgård i Tårup s., Fjends h. – (5) Rigsmarsk, rigsråd Peder Gyldenstjerne (d. 1594) til Tim. – (6) Hovedgården Tim i Tim s., Hing h. – (7) Rigsadmiral (1576), rigsråd Peder Munk (d. 1623) til Estvadgård; 1588–93 medlem af formynderregeringen; han opgav 1608 sit sæde i rigsrådet. – (8) Hovedgården Estvadgård i Estvad s., Ginding h. Ved fundats 22. maj 1754 oprettedes Estvadgård til et kloster for adelige enker og frøkener. – (9) Rigsråd Jørgen Rosenkrantz (d. 1596) til Rosenholm og Skaføgård, 1555–59 lensmand på Koldinghus, 1559–63 på Dronningborg, 1563–96 på Kalø; 1588–96 medlem af formynderregeringen. – (10) Hovedgården Rosenholm i Hornslet s., Øster Lisbjerg h. – (11) Rigsråd Christoffer Valkendorf (d. 1601) til Glorup, 1551 sekretær i kancelliet, 1556 lensmand på Bergenhus og Vardøhus, 1569–71 lensmand på Island, 1571–73 på Gotland, 1574–89 rentemester, 1579 statholder i Kbh., 1588–90 medlem af formynderregeringen, 1596 rigshofmester. Han oprettede 1595 Valkendorfs kollegium. – (12) Hovedgården Glorup i Svindinge s., Gudme h. – (13) Rigsråd Steen Brahe (d. 1620) til Knudstrup (Knutstorp), Bregentved, Tersløse, Næsbyholm m. m. 1593–96 medlem af formynderregeringen. – (14) Hovedgården Knudstrup (Knutstorp) i Kågerøds s., Luggede härad, Malmöhus län. – (15) Rigsråd Jørgen Skram (d. 1592) til Tjele, 1582–88 landsdommer i Nørrejylland. – (16) Hovedgården Tjele i Tjele s., Sønderlyng h. – (17) Rigsråd Erik Hardenberg (d. 1604) til Matstrup, Vedtofte, Skovsbo, Fårevejle og Hvidkilde. – (18) Hovedgården Matstrup i Tyrstrup s. og h. – (19) Rigsråd Hak Holgersen Ulfstand (d. 1594) til Hikkebjerg, lensmand på Odensegård 1572–75, på Lykå 1575–78, på Ålholm 1577–78, på Kalundborg 1588–91, på Malmøhus 1591–94; 1590–93 hofmester hos Christian IV og medlem af formynderregeringen, 1593 rigsmarsk. – (20) Hovedgården Hikkebjerg (Häckeberga) i Genarp s., Bara härad, Malmöhus län. – (21) Rigsråd Henrik Below (d. 1606) til Spøttrup, lensmand på Koldinghus 1579–85, Skivehus 1584–92, Hald 1592–96, Tranekær 1596–97 og Kalø 1597–1606. – (22) Hovedgården Spøttrup i Rødding s. og h. – (23) Rigsråd Corfitz Tønnesen Viffert (d. 1592) til Næs (nuv. Lindenberg), lensmand på Hald 1569–73, Helsingborg 1573–76, Odensegård 1578–80, Malmøhus 1580–91 og Kalundborg 1591–92. 1585–89 landsdommer i Skåne. – (24) Hovedgården Næs (nuv. Lindenberg) i Blenstrup s., Helligum h. – (25) Rigsråd Absalon Gøye (d. 1602) til Kelstrup. – (26) Den tidl. hovedgård Kelstrup i Errindlev s., Fuglse h. – (27) Se 627.8. – (28) Se 627.9. – (29) Rigsråd Breide Rantzau (d. 1618) til Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Hindemaa, Løjtved, Mogenstrup, Tybrind m. m., 1601 statholder i Kbh. – (30) Hovedgården Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg) i Brahetrolleborg s., Sallinge h. – (31) Rigsråd Christen Skeel (d. 1595) til Fussingø, Hegnet og Ulstrup. – (32) Hovedgården Fussingø i Ålum s., Sønderlyng h. – (33) Se 627.10. – (34) Se 627.11. – (35) Historikeren, rigsråd Arild Huitfeldt (d. 1609) til Oddersbjerg (Odersberga), fra 1586 rigens kansler. – (36) Hovedgården Oddersbjerg

(Odersberga) i Fjälkestads s., Villands härad, Kristianstads län. – (37) Mogens Gøye (d. omkr. 1608) til Bremersvold. Han var broder til ovenn. rigsråd Absalon Gøye. – (38) Hovedgården Bremersvold, der er anlagt af ovenn. Mogens Gøye, i Errindlev s., Fuglse h. – (39) Erik Mogensen Mormand (d. omkr. 1603) til Bramsløkke (Musse s. og h.), landsdommer i Lolland. – (40) Hovedgården Bramsløkke i Musse s. og h. – (41) indviklet, forvirrende (Kalk. I.597b bet.4). – (42) Tøjr (Kalk. IV.506b). – (43) en mage til, et sidestykke, fælle (Kalk. V.694a). – (44) Et bånd om fødderne på et dyr, fodlænke (Kalk. II.202a bet.1), jf. *to hæste ... i thyræ och hilde* (1427; Dueholms Dipl.51). – (45) Den nu forsvundne landsby Højby i Tågerup s., Fuglse h. – (46) Fold, indhegning til kvæg (Kalk. V.263b). – (47) meget (Kalk. I.514a bet.1). – (48) Ifl. reces 21. november 1576 § 5 måtte en sag højst opsættes i 6 uger (CCD II.31f.). – (49) forandret (Kalk. I.741a bet.4). – (50) Landsbyen Holeby i Holeby s., Fuglse h. – (51) Ifl. reces 21. november 1576 § 5 in fine (CCD II.32). – (52) Hospital bet. i datiden: fattighus, forsørgelsesanstalt, stiftelse for trængende gamle (Od5 VIII.482 bet.1). Jf. DL 2–19–9. – (53) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (54) slem, lumpen (Kalk. I.796a bet.1; Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.166 note 8). – (55) hentydes, udtydes (Kalk. II.193a). – (56) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter Thott 1202,2°. – (57) Jf. EsjL III.41 in fine (*nithings wærk*, DgL V.317, jf. 553, VI.194, 422), cf. derimod JL III.53 *gornithing* (DgL II.463) og SkL 176 (*gornihings uærk*) DgL I.143), ASun 110 (*que gornithings werck lingua patria nominatur* (DgL I.2.622). *Gor* er indholdet af tarmene, og i SkL har gornidding endnu den opr. bet: en mand, der gennemborer et dyr, så gorren (indholdet af tarmene) flyder ud, jf. Kroman-Iuul III.40.170. Ifl. Osterssøn Veylle.577 er niddingsværk „den Gierning oc Daad, som giøris oc begaais paa anden Mands Qvæg eller Fæ med Vaaben oc Forsæt aff Had, synderlig om Quægit er hæfftit eller bundit eller oc findis udi Eyermandens særlige inducte Marck, ornum eller eendeel. Den saadan gøre kalder voris Jydske Low Gaarnjding.“ Jf. også Osterssøn Veylle. 311. – (58) frasige sig (sagen), skille sig ved (Kalk. III.790 bet.7c). – (59) EsjL II.26 handler om de sager, for hvilke man ville have nævn: hærværk og andre 40 marks sager (jf. EsjL II.50). Som dommen statuerer, findes der ikke i sjællandske love hjemmel for anvendelse af nævn vedr. dødfundne husdyr. – (60) formoder; r-løs præsens påvirket af *må*, jf. Kalk. I.670b bet.3 om sammenglidning af *formode* og *formå*, jf. V.288a, der har formen *formaade* (1606). – (61) Nævn, der skal afgive skøn i en strid om gæs (Kalk. II.110b, Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.167 note 12). – (62) *Dom* er maskulinum, men forekommer dog også i femininum, se Kalk. I.369b; ndf. kaldes dom *thend*. – (63) anmode om, forlange (Kalk. I.62b bet.3), jf. mnt. *anlangen*. – (64) Knud Urne (d. 1622) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg), broder til nedenn. Jørgen Urne. – (65) Jørgen Urne (d. 1601) til Brobygård, broder til ovenn. Knud Urne. – (66) Skade, uret (Kalk. II.600b bet.4). – (67) påbyder, indeholder, udsiger (Kalk. I.672a bet.3). – (68) Navnet mgl. i forlægget; indføjet efter Thott 1202,2°. – (69) være skyld i, forvalde (Kalk. IV.859b bet.3). – (70) Fuglse herredsting. – (71) Udstreget i forlægget: *neffninger*. – (72) Vidner, der kommer bag efter, kommer for sent (Kolderup-Rosenvinge i GdD III.183 note 27; Kalk. I.93b). – (73) Ådsel. – (74) slæbt. – (75) Frederik Hobe (d. 1597) til Nielstrup (Våbensted s., Musse h.) og Boserup. Han var 1588–97 dronningens lensmand på Ålholm slot. – (76) Hovedgården Boserup i Risekatslösa s., Luggude h., Malmöhus län. – (77) Ålholm i Nysted landsogn, Musse h., der 1588–1631 hørte til enkedronning Sophies livgeding. – (78) Bekostning, udgift (Kalk. II.605b bet.4). – (79) Fortæring, udgift (Kalk. IV.517a). – (80) Thott 1202,2° har *neffninger*, hvilket formentlig er rigtigere, da *oldinge* kun svor i markskelssager og lign. sager, jf. EsjL II.54, hvor mange års kendskab var fornødent, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.169 note 18. – (81) Stykke kvæg (Kalk. III.265a). – (82) Reces 13. december 1558 § 8, sidste stk. (CCD I.13).

629 Rettertinget 28. juli 1590 (Kolding)

En præst blev, da han gik fra kirke og medbragte kalk og disk, overfaldet og slået af en bonde. Landstinget havde efter lovens analogi og forholdets natur dømt, at gerningsmanden skulle svare dobbelte bøder, men rettertinget, hvortil lensmanden indankede sagen, dømte, at den pågældende skulle være i kongens nåde og unåde.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol.16^v (findes yderligere i 25 hss.²).

Reg. 4222.

Tryk: GdD IV.174ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemmann, Retshistorie.643 note 3; Matzen, Offentlig Ret III.33; Popp-Madsen, Bod.152.

Wij, Christian thend Fierde, med Gudtz naade &c., gjøre alle witterligt, att aar 1590, thend 28. juli, paa wortt rettherting paa wortt slott Coldinghuus, wdj wor egen neruerrelße, neruerrendis oß elskelige Niels Kaas³ till Thorupgaardtt,⁴ wor candtzeler, (medt allt raaditt)⁵ for oß wor skickedt oß elskelige Niels Skram⁶ till Wrup,⁷ wor mand, thiener och embidtzmand paa wortt slott Dronningborrig,⁸ och haffde medt wor egen steffning for oß wdj retthe steffnidt enn widt naffn Pouell Dall, som bode wdj Kuotrup,⁹ for att hand for nogen thid Biden skall haffue vnderstandett sig att offuerfalde och slaee en prestmand wed naufn her Niels¹⁰ wdj Hem,¹¹ ther hand er gangen fran sin kircke och till sitt huus och haffde kierckens jnstrumenter, kalck och disk, wdj handen, och ingen feide eller fhare hand sig aff wiste, for huilcken sag hand skall were jndsteffnid till herridtzting och landzting, och landtzdommere adtt haffue dømppt hannom till dobbeltt bøder,¹² och meente for^{ne} Niels Skram, att saadan enn slem gierning paa en prestmand giortt och paa thet sted, ther hand haffde kalck och disk wdj handen, som folck berettis aff, burde icke medt slige ringe bøder att wiidis¹³ och straffis, men paa hans halß.

Tha er møtt for^{ne} Powell Dall, kunde icke benecthe slig gierning, menn faltt till føige¹⁴ och sagde sig, huis faldt hand kunde were falden forre, giernne att wille bøde och wdrette til hans herskaff ephther landtzdommeres therris doms liudelße. Gaff ther hoes tilkiende samme sin forbeelße aff hastmodighedt¹⁵ att were skeed for nogen wquems ord, presten skall haffue giffuett hannum, ther the erre kommen wdj thrette sammens och skulle gange aff kiercken och paa sognesteffne¹⁶ strax wdenn for kierckegaarden, ohm nogle suin, presten, her Niels, haffde jndthagidt och worre kommen wdj hans korn. Och er fremlaugdt thend dom, som wore landtzdommere wdj Nørre Juttlandt vdgifuett

hafde, liudendis wdj ßin beslutning thennum ingen ßønderlig forordning om slig forßeelße att finde wdj loffuen eller handfestningen andett endt wdj thet capittell wdj lougen, att huor for enn sagh gieldis flerre three marcke,¹⁷ att ther ßom mand hugger anden wdj kircke eller paa kirckegaard om hellige dage, tha bødis serlig for kircke och kirckegaard och for hellig brøde och seer-dellis for blodwiide.¹⁸ End hugger mandt wiedz mandt eller munck, tha bøde hand saa møgitt mhære,¹⁹ och ephther slig leiglighed, och recesßen ther om al-dellis inthett haffuer wdenn kierckefredtz brøde, tha før end wij med meenige Danmarckis rigis raad om slig hendelße wille giøre nogen anden skick och forordning,²⁰ huad the, som sligtt giøre, skulle were forfaldenn, wiste the icke andett ther om for retthe att affßige, end for^{ne} Powell Dall bør for slig ßin forßeelße ad wdrede dobbeltt saa mange och mögenn bøder och faldtzmaall, som hand haffde werid forfaldenn fore, om hand sligtt haffde beuist enn leeg mand, som hans dom wdj ßig ßelff till Wiborig landtztingh thend 27. septem-bris ßist forleden wdgifuett wider jndholder, huilcken dom for^{ne} worre landtzdommere bestoede och widkiende, sagde sig ey heller andett therom wdj lougen att kunde finde, ey heller wiste andett end lougen att følge, før wij anden forordning ther paa giørindis worder, och stillendis till osß ßelff.

For^{ne} Niels Skram beskylthe icke heller for^{ne} landtzdommere wdj nogen maade, men meenthe, thend straff och poen for ringe att were, som ephther lougen kunde wdforskis²¹ och wdtyes,²² men meenthe thett paa hans hals hel-ler att skulle straffis, hannum ey heller hans faldtzmaall till sagwolderen, som er mhære end xl marcks sag, jnden vj wgger att haffue wdrett, kand skie ey heller till hans herskaff, och therforre om icke end anden forordning bleff giortt att skulle fhære som en fredløß mand.²³

Tha ephther tilthall, gienßuar och sagßens leiglighedt, [och]²⁴ ephtherthj for^{ne} wor landtzdommers dom icke er nogen endelige dom, men liuder thennum jngen besynderlige skick eller ordening att finde om slig forseelße att were giordt, therefore haffue wore meenige Danmarckis rigis raad thend sags leig-lighed offuerweyett och betragthed och befunden thend fast høiwigthige och gierningen slem wdj ßig ßelff, att hand haffuer offuer faldett en Gudtz ordtz thiener och jcke haffd hannum wdj act²⁵ och forskonßell²⁶ medt the jnstu-mentther, hand haffuer haffdt wdj handen, som wor kalck och disk, huoraff Gudtz folck berettis, som hand medt ald billigheedtt haffde burdt att giøre, ther forre, saa och fordj for^{ne} Powell Dall icke haffuer retthett ßitt faldtz-maall inden vj wgger till saguolderen, sagde wij ther paa ßaa aff for retthe, att for^{ne} Powell Dall for saadan hans forßeelße och slemme gierning skal were

wdj wor naade och wnaade,²⁷ och thett att stande till osß Belff, huor wij ther om wille haffuitt medt hannum, dog er medt thenne dom icke meentt, att nogen prestmandt forargeligen skulle lade vnder itt helligt skin medt saadanne ornamenther nogen anden meth villighedt²⁸ till nogen wløst²⁹ fororßage.

Datum vt supra.³⁰

(1) Jf. Viborg landstings dom 27. september 1589 (IV nr. 615). Jf. DL 6–9–21, der fastsætter, at hvis en præst overfaldes uden for kirken og kirkegården, skal voldsmanden bøde dobbelt så meget, som hvis en lægmand var overfaldet. Bestemmelsen i DL, der blev ophævet ved § 307 i borgerlig straffelov 10. februar 1866, stemmer således overens med landstingsdommen. – (2) Disse synes afskrevet efter dombrevet, da de har kongens fulde titel, navnene på alle de dømmende rigsråder samt rigskanslerens attestation. – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se navnene i dom ovf. nr. 628. – (6) Se 622.20. – (7) Se 622.21. – (8) Se 622.22. – (9) Landsbyen Kvotrup i Hem s., Onsild h. – (10) Niels Thomsen, fra omkr. 1579 sognepræst for Hem og Sem menigheder, jf. Wiberg I.595. Hans efterfølger nævnes 1608. – (11) Landsbyen Hem i Hem s., Onsild h. – (12) Jf. Viborg landstings dom 27. september 1589 (IV nr. 615). – (13) straffe med bøder (Kalk. IV.811a bet.1). – (14) faldt til føje, underkastede sig, opgav sin modstand (Kalk. I.828a bet.3; OdS VI.834 bet.2), jf. mnt. *in die voge fallen* MndWb V.293b. – (15) Hidsighed (Kalk. II.173a). – (16) Om kirke- og sognestævne se Poul Meyer.51 og 372 samt Stig Iuul i Håndbog for danske Lokalhistorikere (1952–56). 448. – (17) Jf. JL II.85. – (18) Blodsudgydelse; den brøde at såre nogen til blods (Kalk. I.223a bet.1). – (19) ∴ yderligere tre mark, jf. JL II.85 og Kroman-Iuul III.166. – (20) En sådan forordning ses ikke at være givet. – (21) udforskes. – (22) forklares, udtydes (Kalk. IV.597a). – (23) Den, der ikke inden 6 uger erlagde idømte 40 marks bøder, blev fredløs, jf. reces 13. december 1558 § 26 (CCD I.23f.). – (24) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. (25) Agtelse (Kalk. I.40b bet.2). – (26) Skånsel (Kalk. I.700a). – (27) Den, der dømtes i kongens nåde og unåde, kunne efter kongens befaling henrettes og alt hans gods konfiskeres, men kongen kunne også lade den dømte slippe billigere med forvisnings-, fængsels- eller formuestraf, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.312. Om andre tilfælde, hvor en skyldig dømmes i kongens nåde og unåde se rettertingsdom 2. august 1537 (I nr. 87), Viborg landstings dom 1540 (I nr. 90), Sjællands landstings dom 14. december 1468 (I nr. 21). – (28) Skrivefejl for *motwillighedt*, jf. GdD IV.176 note 9. – (29) Strid (Kalk. IV.643a bet.1). – (30) Afskrifterne tilføjer: Nostra ad causus sub sigillo teste Arnoldi Huitfeldio, justicio nostro dilecto &c. (her efter GkS 1140,2°).

630

Rettertinget 28. juli 1590 (Kolding)

Et skøde, hvorved en fader havde overdraget to gårde til en datter til skade for en anden datter, blev efter hans død kendt ugyldigt, medmindre det kunne bevises, at der var vundet hævd, og at faderen ikke havde oppebåret indtægter af gårdene efter overdragelsen.

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 18^r (findes yderligere i 2 hss.¹).

Reg.: 4219 (datering: 26. juli).

Tryk: GdD IV.161ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i KhS 1. rk. I (1849).35; J. E. Larsen.459; Aagesen, Bidrag.44; Stemann, Retshistorie.256 note 2, 481 note 1; Matzen, Privatret II.45, 97, 188, 189; sa., Panterettens Hist.107; DAA 1906.320; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.58.

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witterliggt, att aar 1590, thend 28. julij, paa wort retterting paa wort slott Coldinghuus, wdj wor egen neruerelße, offueruerrendis oß elskelige Niels Kaas² till Thorupgaardt,³ wor candtzeler (medt allt raadet)⁴ for oß wor skickedt oß elskelige Johan Norbye⁵ till Thagemoße,⁶ wor mannd och thienere, paa thend ene och haffde medt wor steffning for oß wdj retthe steffndt oß elskelige Otthe Norbye⁷ till Bonderup,⁸ wor mand och thienere, paa thend anden ßide och tilthallede hannum for itt skiøde, som begge theris høstruers fader, affgangne Claus Baße,⁹ till hans høstrue¹⁰ skall haffue vdgiffuett, huor wdinden hand haffuer soldt och affhendt fran ßig och ßinne arffuinge och till for^{ne} Otthe Norbyes høstrue¹¹ och hindis arffuinge Bonderup gaardt medt en anden gaardt wdj Oustrup,¹² huilckett for^{ne} skiøde Johan Norbye formeener icke saa louligen och retferdeligen att were giordt och vdgiffuett, att thet kand komme hans høstrue¹³ till hinder eller skade¹⁴ paa nogett thett guodtz, hun ephther hindis afgangne fader kunde arffueligen tilfalde, eller holde for^{ne} hans høstrue fran for^{ne} guodtz, att hun io ßaa well ßom Otthis høstrue maa ther vdinden arffue hindis arffuepartt, och at for^{ne} Clauß Baße icke meth retthe motthe eller burde att giffue eller ßelge en aff ßine børn nogett aff ßitt guodtz forlaadis wdt,¹⁵ emeden hand medt ßin høstrue och begge thieris børnn worre hiemme tilßammen wdj fellidtzboe, ßaa thett andett barn ther offuer kunde lide skade, ephtherthj att ther icke bør att were ßuig eller fordeell wdj søsken-skiffthe; och meenthe for^{ne} Johan Norbye, att hans broder icke ßaa aldiellis forloddis kunde ßig ßamme thoe gaarde tilholde ephther thett skiødebreff, ßom hand meen vlougligt att were.

Ther emodt att ßuare er møtt for^{ne} Otthe Norbye och først wdj retthe laugde ßitt skiødebreff, vdgiffuidt aff Claus Baße till Erholm¹⁶ a^o 1566 om paaske tide,¹⁷ formellendis att hand haffuer soldt och skiøtt till ßin kierre daather, Ellenn Baße, och hindis arffuinge for^{ne} gaarde medt all ßine retthe tilliggelße, och tilbedett Pallj Wlfeldt,¹⁸ thend tidt lenßmanddt paa Rudgaardt,¹⁹ medt ßig att beßegle, saa och ßin egen søn, Albridt Baße,²⁰ och widere gaff tilkiende, att skiffthe er thennum ßiden emellum gangett, och icke ther

tha omthallidtt er, ßaa och, att hans høstrue haffuer hafdt ßamme gaardt wdj roelig heffdt och haffuendis werige mere endt xx aar epther recesßen,²¹ och ther aff ladett annamme aarlig renthe. Formeenthe hannum ther forre att beholde ßamme gaarde angerløes epther recesßen.

Ther emoedt berethe for^{ne} Johan Norbye, att ther skiffthe gick, er thet samtøckt thennum emellum, att ther som ther fandtz enthen pantheguodtz eller arffueguodtz, som icke wor kommidt till skiffthe, skulle thett komme alle arffuinger till beste; meenthe att hand icke ther fore kunde ßig ßamme gaarde tilholde medt retthe epther thet skiøde, hand ther paa haffde, men satthe wdj alle retthe, om ßamme thuende gaarde burde icke att komme thennum alle Clauß Baßis børn²² tilskiffthe, och hand icke att kunde tilholde ßig heffdt paa wlouglig adttkomme, ßom hand meen.

Sammeledis gaff hand tilkiende, thet att were en forlodis gaffue, giortt wnder ett skinn ßom itt kiøb, thj Ellene Baße att haffue weritt hoes hindis fader thend tidt och jomfrue icke att haffue pendinge att kiøbe foere, wdenn thet wor faderens, for^{ne} Clauß Baßes, och siden att samme skiøde er gangen, att haffue oppeboridt skyld och landgilde aff ßamme gaardt, och ßig ther medt befattide.

Ther emod gaff Otthe Norbye tilkiende, att hand epther receßen haffde thennum wdj heffdt, ßaa och epther ßamme hans heffdt erre²³ till Siellandtzfar landtzting, ßom for oß bleff beuist medt en landtztings dom aff osß elskelige Anders Dreßelbierg,²⁴ wor mand, thienere och landtzdommere wdj [wort land]²⁵ Sielland, vdgiffuen thend 8. aprilis ßidst forleden,²⁶ ßom eblantt andett wdj ßin beßluttning formelde, att eptherthj Johan Norbye icke enthen medt jordebøger, laader,²⁷ skifftebreffue eller medt nogen nøigactig vindnißbyrdt eller leffuendis røst haffuer for hannum beuist, att for^{ne} Bonderup haffde weritt affgangne Claus Baßis therris faders guodtz och arffue, vden alleniste medt hans egen berettning, och for^{ne} Otthe Norbye och hans høstrue, frue Ellene Baße, wdj langßommelig tidt haffde haffdt ßamme guodtz wdj haandt och heffdt, och icke for hannum Claus Baßis skiøde wille wdj retthe bere, men alleeneste stoedt paa ßin heffdt, och att Otthe Norbye skulle beuißett, att thet haffde werridt Claus Baßis guodtz, tha kand hand icke heller kiende herridtzfogdens wlempe wdj thend ßag &c., icke heller epther att hand ßiden haffuer fremlaugdtt ßamme Claus Baßis skiøde, widste hand icke att frandømme for^{ne} Otthe Norbye paa hans høstruis wegne for^{ne} guodtz, ßamme skiøde paa liuder, emoedt for^{ne} Claus Baßis skiøde breff och ßegell, ßaa lennge ßamme skiøde staar vedt ßinn fulde magt, ßom ßamme landtztings dom langt widere

medfører. Och satthe allene wdj retthe, om hand icke epther ßinn heffdt burde ßamme gaarde och guodtz att beholde.

Medt flere ordt thennum emellum forløb.

Tha epther tilthalle, gienßuar, breff, beuißning och sagßens leigliiheedt sagde wi ther paa saaledis aff for retthe, att huad samme skiøde belanger, thaa er ther giordt emod lougenn, thj att fader icke maa selge thet ene barn nogedt wdj hand och weger thet andett,²⁸ och ther forre haffuer for^{ne} skiøde intet paa ßig wden saa er, att for^{ne} Otthe Norbye kand beuiße, hans høstrue xx winthers heffdt att haffue haffdt paa samme gaarde, willidt, wkierdt epther receßens lydelse, da nyder hun thend angerløß, och medt mindre anden beskeed och findis, att Claus Baße ßelff haffuer aff ßamme gaarde oppeboridt skiuld och landgildie, tha adt gaa ther om, ßaa mögitt loug och rett er.

Datum vt supra &c.

(1) Disse er afskrifter efter HDDomb. – (2) Se 628.3. – (3) Se 628.4. – (4) Se navnene i dom nr. 628 ovf. – (5) Johan Norby (d. 1614) til Tagemose, Erholm og Hejsager. Han var gift med Margrethe Clausdatter Basse (d. 1615). – (6) Den tidl. hovedgård Tagemose (tidl. også kaldt Stubberupgård) i Sandager s., Båg h. – (7) Otte Norby (d. 1592) til Bonderup. Han var gift med Elline (Elien) Clausdatter Basse (d. før 1592), søster til den i note 5 nævnte Margrethe Basse. – (8) Hovedgården Bonderup i Store Tåstrup s., Merløse h. – (9) Claus Basse (d. omkr. 1566) til Erholm og Bonderup. – (10) Anne Emmiksen til Erholm. – (11) Elline Basse, se ovf. note 7. – (12) Landsbyen Udstrup i Store Tåstrup s., Merløse h. – (13) Margrethe Basse, se ovf. note 5 – (14) Herefter har Nk5 836c,2° *wdj nogen maade*. – (15) Jf. JL I.14. – (16) Hovedgården Erholm i Rørup s., Vends h. – (17) Påskedag indfaldt i 1566 den 14. april. – (18) Palle Ulfeldt (d. 1571), 1558–64 foged på Rugård, fik 1564 20 års brev på Rugård og fik den 1567 i pant af kronen; 1569 proviantmester for Fyn. – (19) Hovedgården Rugård i Veflinge s., Skovby h., der da tilhørte kronen og bestyredes af lensmænd. – (20) Albret Basse, søn af ovenn. Claus Basse; levede endnu i 1566. – (21) Reces 13. december 1558 § 50. – (22) Se DAA 1886.44. – (23) Herefter må mgl. noget; måske *ham tildømt*. – (24) Anders Dresselberg (d. 1613) til Vognserup. Efter universitetsstudier i udlandet (Wittenberg, Strasbourg, Heidelberg og Tübingen) gjorde han 1572–80 tjeneste i kancelliet, 1577 kannik i Lund, nævnes 1580–81 nogle gange som rentemester, var 1582–90 landsdommer i Sjælland, 1597–1606 lensmand på Alholm, 1608–13 på Holbæk. – (26) Dommen kendes ikke. – (27) Lodder, lodsedler ved skifte. Ifl. Arent Berntsen II.371 foregik lodtrækningen på den måde, at enhver arvinges lod blev skrevet på en seddel og derefter indstukket i den nederste hule del af en pennestjer (en såkaldt pennepose); samtlige lodder blev da kastet i et bækken el. lign. og udtrukket, undertiden af et barn. Jf. Kalk. II.828a og Kolderup-Rosenvinge i GdD III.106 note 2. – (28) JL I.14.

631 Rettertinget 31. juli 1590 (Kolding)

En adelsmand, som på alfar vej havde overfaldet og skudt på en foged, dømt til at straffes efter en forordning, der skulle gives af kongen og rigsrådet.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 52r (findes yderligere i 3 hss.²).

Reg.: 4228.

Tryk: GdD IV.202ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.509; Stemann, Retshistorie.216 note 2; Sylow, Bevisteori.189; Matzen, Offentlig Ret II.115; sa., Offentlig Ret III.33; Gustav Bang i PhT 4. rk. I.49ff.; DSH VII (1965).232.

Wij, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., gjøre alle witterliggt, att aar 1590, thend 31. dag july, paa wortt retherting paa wordtt slodt Koldinghuus, wdj wor egen neruerelße, offuerwerendis osß elskelige Niels Kaas³ till Thorupgaardt,⁴ wor candtzler, (medt altt raadett⁵ ingen vnderthagendis), for osß wor skickedt oß elskelige frue Karenne Briiske⁶ till Østrup,⁷ Jffuer Lungis⁸ ephtherleffuerske, paa thend ene och haffuer medt wor steffning for osß wdj retthe steffndt Otthe Emmicksen⁹ till Steensgaard,¹⁰ wor mand och thienere, paa thend anden ßiide, och tilthallede hannum, for att hand for nogen kortt tid forleden skall haffue offuerfaldett hindis fogedt wedt naffn Jens Jørgenßen paa weien, ther hun hannum wdj hindis ßager och bestilling haffde afferdigett¹¹ till landtzting, och hannum wden ald skyld och brøde skøtt¹² och ilde medtfharidt, huilcken hans moedtwillig¹³ gierning hun meener wbilligen och wchristeligen att were giordt och handlett, formeenendis, att ther som hand i nogen maade haffde hinder eller hindis folck nogetd till at thalle, hand thet burde att gjøre for tilbørlige dommere medt loug och rett och icke forthredelig wiß¹⁴ nogen hindis thiener i ßaa maade offuerfalde och medt handle.¹⁵

Tha er for osß møtt wdi retthe osß elskelige Eiiller Briidske¹⁶ till Dallund,¹⁷ wor mand och thienere, ßaa och for^{ne} frue Karenne Briiske, och først for osß wdj retthe laugdis itt bircke tingswindtne, vdgifuet paa Dallum bircketing thend 10. dag julij wdj thette nerwerrendis aar, liudendis ther att were fremæskede thiße ephtherschreffne windißbyrdt, therris sandhedt att bekiende. Tha først fremkom Anders Jpßen i Hødme¹⁸ och widttnett, att en freedag nest ephther paaske ßiidst forleden, ßom hand wor wdj therris marck wedt Bunderbierg¹⁹ och wothett therris wong,²⁰ ßamme tid tha kom for^{ne} Jens Jørgenßen agende fran Bellinge²¹ och aag op att emodt the gamble tinghøie. J thet ßamme kom for^{ne} Otthe Emmickßen agendis flux ephther hannom och ophog²² hannum wedt ßamme høi, och ßom Otthe komb jaffne²³ Jens Jørgenßen, tha

wigthe Jens aff weien westen hannom medt ßin wogen wdt paa ageren; saa spranckh baade Jens och thend, ßom kiørde for hannum, aff wognen, huer wedt ßin ßide, och løffue neder att en ager reen.²⁴ J thett ßamme skiødt Otthe ephther Jens Jørgenßen och ragthe²⁵ hannum i thet ene ßitt laaer. Jthem vnge Hans Jpßen, gamble Hans Jpßen paa ßine egne och paa hans søns, Lauridtz Hanßens, och hans daatthers, Anne Hans datthers, therriß weigne,²⁶ Peder Brun paa ßine egne och paa ßin søns, Hans Pederßens, wegne ibithem. The widnidt, att thennum ther om fuldvittherligt er, lige ßom Anders Jpßen omwidtnitt haffuer, ßom forbemeltt er, ther badt the thennum ßaa ßantt Gud tilhielpue paa huer ßeerdellis medt opragthe fingre. Och ther emodt for^{ne} widtner wor Otthe Emickßen loughligen tingkalledt, som thet widtne wdj ßig ßelff widere formelder.

Ther emodt att ßuare er møtt for^{ne} Otthe Emickßen och gaff till kiende, att hand for nogen tid forleden haffde indgrøffthet²⁷ nogen aff hans eiedom, huor wdoffuer for^{ne} frue Karene haffuer hannum wdj adskillige maade thrette paa førdt, huilckett hand formeenthe for^{ne} Jenns Jørgenßen att haffue weritt orßage till, och endogh att frue Karene haffuer haffdt thoe eller three fogeder, ther haffuer ßøgd²⁸ hindis ßager till tinge Jens Jørgenßen foruden, haffuer hand ligeuell icke kunde ladett²⁹ hannum till thinge moedtwilligen att giortt modstandt, huilckett hand paa thet ßiste haffuer fortrøtt³⁰ och ther offuer ßendt hannum budt wedt fire mendt att skulle tilthencke,³¹ att hans moedwillighed, hand emodt hannum beuiste, skulle hannum wißeligen forthryde, och huor hand hannum offuerkom,³² skulle hand formode³³ ßig ondt aff hannum, hand wille i lige maade thet ßamme aff hannum ßig til forßee,³⁴ huilckett hand dog icke haffde skrifftheligen beuiß paa bekommidt. Och berethe, att som hand er kommen agendis, haffuer hand ßeett en wogenn agett for hannum, haffuer hand ladett kiøre flux ephther. Och ther hand fornam, thet wor hannum, haffuer hand holdett ßtillie, och ßom hand haffuer holtte, skall for^{ne} Jens Jørgenßen ochsaa haffue giortt, ßaa hand ombier er bleffuen kied aff lenger att kiøre ephther hannum. Ther forre befoell hand wogenßuenden att kiøre om, och ther hand er kommen jaffnßidis, haffuer for^{ne} Jens Jørgenßen ßprunget aff wognen, hans kiøre ßuend medt, i huadt meeningh widste hand icke; ther offuer haffuer hand skiøtt ephther hannum och ramptt medt itt hauffuelskud³⁵ wdj ßitt laar, thet kunde hand icke fornecthe, dogh wdj ingen maade att werre giortt for^{ne} frue Karene till nogen trodtz, men haffuer nyett ßig ßelff ther att³⁶ for huilcke ßager hand er tillthaldt for ßitt faldtzmaall³⁷ till hans werne tingh, ther ochßaa tilbøditt ßitt faldt till tinge, endog ingen

ther wille thet annamme, formeen sig ther forre medt wretthe for thend sag att were hidt indsteffnidt och icke kunde baade ther tilthallis saa och her,³⁸ och sagde sig giernne att wille retthe for sig, huis bøder hannum kunde paafølgis medt retthe.

Ther emod beretthe for^{ne} Jens Jørgenßen, att hand ingen moedtwillighed haffde brugtt emodt hannum eller nogen, men ickon er hannum skeedt och wederfaritt for hans hoßbundis sager, hand haffuer suaredt hannom emodt, och wille skiude sitt skudtzmaal³⁹ till alle thennum, hand haffde omgaais medt; men att Otthe berettede att skulle haffue ladett hannum adwaridtt wedt fire mendt att skulle thage sig ware for hannum, benecther hand wedt sin høigeste helgens eedt, att ther aldrig haffuer weritt nogen hoes hannum wdj saa maade entthen fire, thoe eller three.

Dißligeste fremkom osß elskelige Karl Briiske⁴⁰ till Margaardt,⁴¹ wor mand och thienere, och beretthe att haffue till Sallingherridtzting skutt hans skudtzmaall, huorledis hand ther haffuer skickedt sig, baade till tinge eller andenstedtz, och hand ther paa for osß fremlaugde idt herridtz neffn aff for^{ne} Sallingherridtzting, wdgifuet a^o 1590, thißdagen thend 7. dag julij, liudendis, att meenige mand, som thend dag tilstede worre, att ald thend stundt, the haffuer kiendt for^{ne} Jens Jørgenßen och omgaaidtz medt hannum ther till tinge och andenstedtz, tha haffuer hand altidt skickett sig erlig, troelig, christelig och well, dißligeste att haffue søgtt Sallingherridtzting medt thennum, først men hand wor karll⁴² och siden hand bleffuen till mandt, tha haffuer hand althid tilthaledt och suaridtt i hans hoßbondis sager ther som billigtt och rett kunde were, och aldrig the haffuer hørtt, seet och⁴³ fornummid hannum suare andett i hans hoßbondis sager andett end thet, som tilbørligtt och billigtt wor, och icke haffuer hørdt att haffue suaridtt sin wedderparttt nogen trodtzig eller wqwems ord i noger retthergangh i nogen maade, som samme herridtzneffn wdj sig selff widere vdiißer.

Dißligeste wor her tilstede itt stockneffn⁴⁴ aff Skouffbye herridtzting, wdgifuett thend 8. dag julij, som fast i thend samme meening formelder som thet forrige herridtz neffn.

Sammeledis bleff fremlaugdt for^{ne} frue Karene Briiskis skrifftelig forbett⁴⁵ indehollandis, att epherthj Otthe Emicksen haffuer nu emodt ald loug och rett och foruden ald skyld, brøde och billig orsage offuerfaldett, skutt och jlde medtfharett hendis fogedt, Jens Jørgenßen, paa hans retthe farende ting wey, som hun haffde hannum afferdigett till landtzting ther hindis sager att forfølge och anden hindis bestilling att vdretthe, huilcken Otthe Emmicksens

modttwillig gierning hun meener, hand haffuer giordt vbilligen och vchristeligen emodt thend retthe lande fredt, loug och rett, wfeidett och waduaritt, och samme gierning moedtwilligen att haffue giordt wdj wore vmyndig aar,⁴⁶ och wdj kronens frij⁴⁷ birck, och meenthe, att ther som hand haffde haffdt for^{ne} hindis thienere noget till att thale, att hand ther haffde burdt att giøre medt loug och rett for tilbørlig dommere och icke medt forthredelig wiiff hannum wdj saa maade offuerfaldett emoed ald christelig loug och rett, formeenendis att Otthe Emicksen icke skall louglic eller skiellig beuiße medt sandt windiffbyrdt for^{ne} hindis thienere att haffue forbrøtt sig emodt hannum medt ordt eller gierning, wden hues hand wor fororßagett tilbørligen att suare medt billig och skiellig ordt wdj hindis sager och forføllinger, hand offuer hinde och hindis thienere haffue wille och hindis eyndom annrørendis; setther ther forre wdj alle retthe, om for^{ne} Otthe Emickßen thenne hans moedtwillig och wchristelig gierning haffuer giordt saa erlig och rettfærdig, som thet sig en adels mandt burde att giøre, och om hand icke ther medt att haffue giordt wrett och emod landefredt, som thett skriffttlig forßett widere wdj sig selff wduiffær.

Medt mange fleere ordt thennum paa begge sider emellom forløb.

Tha epher tilhælle, gienßuar, breff, beuißning och thenne sags leiglihed bleff ther paa affsaugdt for retthe, att epherthj for^{ne} Otthe Emmickßen haffuer slig hans moedtwillig gierning emodt hindis thienere och fogedt giordt och begangett paa hans retthe farende tingwey till landzting, ther hans hoßbondis sager att wdretthe, och thett emodt thend almindelig landefrett⁴⁸ och mett wlouglic werge, och icke hand hannum ther till foraarßagett haffuer i nogen maade, thet icke heller kand regnis for nogen birckefredt allene, och en huer bør att nyde fred paa sin tingwey,⁴⁹ entthen wdj sine egne eller hans hoßbondis bestillinger, thett och wille were ett ontt exempell for andre, om saadantt wstraffidt skulle afgaae, mand ey heller skulle fange folck, som sig wille lade bruge wdi nogen goed mandtz⁵⁰ thieniste, om the saa wforschyllt wdj therris retthe werff och æhrende skulle offuerfaldis, och wij som thend høige øffuerighed bør att handthæffue en huer til retthe och for offuer woldt⁵¹ att forßuare, tha haffuer for^{ne} Otthe Emickßen ther medt giordt wrett och bør ther forre att stænde till retthe epher thend forordning, som wij medt worre elskelige Danmarckis rigis raad der paa lade giørre,⁵² dißligeste bør hand att stænde for^{ne} Jens Jørgenßen till retthe for hans schade, hand hannum giordt haffuer, och for hues lougmaal hannum medt retthe kand paa følgis.⁵³

Datum vt supra &c.

(1) Dommen er afsagt på herredag i Kolding, som varede fra 26. juli til 7. august 1590. Efter denne udstedtes efter overvejelse med rådet flere forordninger, således bl. a. 14. august fdg. om tingfred på landstinget og 15. s.m. om, at sandemænd og nævninger også skulle sværge over adelen i 40 marks sager, som ikke angik deres liv og ære, jf. Kr. Erslev, Aktykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermodernes Historie i Kristian IVs Tid I (1883).39 og J. E. Larsen.546. (I CCD II angives begge forordninger udstedt 14. august). Nærv. dom kan have relation til tingfredsforordningen. I denne suppleres de i § 23 i reces 13. december 1558 fastsatte bøder med straf for modvillig dristighed og overlast. At tingfreden omfatter tingvejen fastslog reces 1558 § 23 i.f. Dette må i lighed med bøderne antages opretholdt ved fdg. om tingfred, som dermed dækker den foreliggende sag, hvor Otte Emmiksen på sit værneting (∴ herredsting) har tilbudt bøder, hvad han ifølge dommen og forordningen ikke kan slippe med. Dommen kan muligvis også sættes i forbindelse med fdg. om, at sandemænd og nævninger også skulle sværge om de af adelen begæde 40 marks sager, som ikke gælder vedkommendes liv eller ære. Ganske vist er baggrunden for denne forordning adeliges vægring ved at underkaste sig sandemænd og nævninger, mens Otte Emmiksen omvendt protesterer imod at blive stævnet for rettertinget efter at have tilbudt bøder på sit værneting. Det fremgår imidlertid af sagsøgerindens påstand, at sagen er en æressag, og ved at fælde dom i sagen og ikke hjemvise den i sin helhed kan rettertinget have ment det samme. Tingfredsforordningens bestemmelse om straf udover bøder må, når sagsøgte som her er adelig, formentlig bevirke, at sagen bliver en æressag, som alene kan pådømmes af kongen og rigsrådet. I så fald er det ikke, som Kolderup-Rosenvinge anfører (GdD IV.205 note 11), „forunderligt, at der i Dommen aldeles ikke tages Hensyn til denne exception“, ∴ sagsøgtes protest imod, at rettertinget pådømmer sagen. At der dømmes på grundlag af en forordning, som skulle udstedes, var også tidligere forekommet, se rettertingsdom 2. august 1537 (I nr. 87). Angående straffen over Otte Emmiksen se ndf. note 52. – (2) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. afskrifter deraf). – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se disses navne i dom nr. 628 ovf. – (6) Karen Bryske (d. 1624). – (7) Østrupgård i Håstrup s., Sallinge h. Den var nabogård til Otte Emmiksens gård Steensgård. – (8) Iver Lunge (Dyre) (d. 1587) til Tirsbæk og Slumstrup. Han var gift 1. gang (1546) med Maren Bjørn (d. 1561). – (9) Otte Andersen Emmiksen (d. 1594) til Steensgård og Refsø. Han, der kaldtes „den onde“, blev myrdet på Steensgård af sine egne folk efter hans hustrus tilskyndelse. Det bemærkes, at han, skønt adelig, ikke tituleres *oß elskelige*, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.202 note 2. Om Otte Emmiksen se L. S. Vedel Simonsen, Bidrag til Rugaards Historie II (1843).22, Gustav Bang i PhT 4. rk. I (1898).43ff., Hans H. Fussing i PhT 10. rk. VI (1939).101ff. – (10) Hovedgården Steensgård i Svaninge s., Sallinge h. – (11) sendt af sted (Kalk. I.15a). – (12) skudt på. Fogden blev ikke (som anført i Vedel Simonsens anf.v.) dræbt. – (13) opsætsige, ulydige (Kalk. III.123b). – (14) ondt, uretfærdigt (Kalk. I.726b; OdS V.1012 bet.2). – (15) behandle (Kalk. III.63a). – (16) Eiler Bryske (d. 1614) til Dallund, broder til Karen Bryske. – (17) Hovedgården Dallund i Søndersø s., Skovby h. – (18) Landsbyen Højme (1610: Hødme) i Sanderum s., Odense h. – (19) En bakke i den sydligste del af Sanderum s. (markbogen 1681: Bundeberg). – (20) Vang (Kalk. IV.732b); den indhegnede, i en vis sædskifteform henliggende del af landsbyens fællesjord (OdS XXVI.511). – (21) Landsbyen Bellinge i Bellinge s., Odense h. – (22) indhentede (Kalk. III.369b bet.5). – (23) ved siden af (Kalk. II.436a bet.2). – (24) Agerren; pløjet jordstrimmel, der danner skel mellem to ejendomme el. marker (Kalk. I.39b; OdS I.359 bet.1). – (25) Add 152,2° har *rambte*. – (26) Det er mærkeligt, at flere af vidnerne tillige aflægger forklaring og ed på deres børns vegne, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.203 note 6. I en sag fra 1630 for Herlufsholm birk aflægger en hus-

bond vidnesbyrd på sin hustrus og sin tjenestepiges vegne, jf. Herlufsholm Birks Tingbog 1630–33 ved Karen Marie Olsen (Kbh. 1957).48. – (27) afgrænset med grøfter (OdS IX.327). – (28) udføre for retten, procedere (OdS XXIII.287 bet.7). – (29) undladt (Kalk. II.717a bet.2). – (30) optaget fortrydeligt, ærgret sig over, været vred over (Kalk. I.724b bet.2). – (31) betænke, huske på, tænke (Kalk. IV.376a bet.2). – (32) traf, fandt (Kalk. III.416a bet.2). – (33) vente (Kalk. I.670b bet.1). – (34) vente sig (Kalk. IV.355b). – (35) Haglskud (Kalk. V.401a). – (36) vedkendt sig (Kalk. I.442b med tvivl); Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.204 note 10: formentlig: tilregne sig det selv. – (37) Bøde(r) (Kalk. I.495b bet.1). – (38) Om denne indsigelse, som dommen ikke tager hensyn til, se ovf note 1. – (39) *skiude sitt skudtzmaal*: forlange vidnesbyrd (om sin vandel) (Kalk. III.828b bet.2). – (40) Carl Bryske (d. 1613) til Margård, Langesø og Katholm, 1597–1602 lensmand på Rugård, 1602–13 på Arhusgård; han var broder til Karen Bryske. – (41) Hovedgården Margård i Vigerslev s., Skovby h. – (42) *karll* er en ung mand (modsat *dreng*), der endnu er ugift, ungkarl, yngling (modsat *mand*) (OdS X.99 bet.2, XIII.875f. bet.5.1&2). – (43) Add 152,2° har *eller*. – (44) Et *stokkenævn* er vidnesbyrd af stokkemænd om, hvad der er passeret på tinget eller notorisk i retskredsen. Navnet skyldes, at vidnesbyrdet afgaves af de mænd (stokkemænd), der sad på de fire tingstokke (tingbænke) (Kalk. IV.144b). – (45) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (46) Christian IV var født 1577 og var altså ved dommens afsigelse 13 år gammel. – (47) adelige (Kalk. I.776a bet.2). – (48) Her vel: fredstilstanden i landet (Kalk. V.644b) og ikke landefreden af 1. juli 1377 (DdR.318ff.), der ganske vist forelå trykt i udgaver af JL fra 1504 og 1508. – (49) Jf. reces 13. december 1558 § 23, sidste stk. – (50) Adelsmands (Kalk. II.60a bet.2). – (51) Overlast, voldelig adfærd (Kalk. III.437a bet.1). – (52) Se ovf. note 1. Det synes som om Otte Emmiksen har måttet forpligte sig til ikke at forlade sin gård Steensgård. I Lisbet Bryskes slægtbog (GkS 1085,2°) hedder det om ham: Han var bestrikket [o: fængslet] i nogle aar, maatte ikke komme uden sin gaard Steensgaard, for han skød fru Karen Bryskes foged. Af kongebrev 4. juli 1593 fremgår, at Otte Emmiksen ikke kunne påtage sig et værgemål for sin søsterdatter, fru Anne Tidemand, „formedelst den bestrikkning, han er udi“, jf. PhT 4. rk. I.51. Indlejr eller husarrest som straf overgik også Anders Emmiksen til Steensgård, Otte Emmiksens fader, jf. Kanc. Br. 26. september 1555 og 31. august 1580. Det aftalte indlejr var ikke ærekrænkende, men som straf har det muligvis været tilfældet, jf. at Otte Emmiksen ikke kunne være væрге. – (53) Dette sidste synes at skulle afgøres ved en ny anlagt sag, jf. ovf. note 38.

632

Rettertinget 31. juli 1590 (Kolding)

En adelsmands drab af en anden adelsmand fandtes sket i nødværge, hvorfor han burde beholde sin fred.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 57^v (findes yderligere i 3 hss.²).

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naede &c., giøre alle witterliggt, att aar 1590, thend 31. julij, paa wordt rettherting paa wortt slodt Coldinghuus, wdj wor egen neruerelße, offueruerendis oß elskelige Niels Kaas³ till Thorupgaardt,⁴ wor candtzler (medt altt raaditt,⁵ ingen vnderthagendis), for osß wor skickett osß elskelige Jens Krukow⁶ till Aarßløffgaard,⁷ wor mand och thie-

nere, paa thend ene och haffde med wor steffning for osß wdj retthe steffndt oß elskelige Peder Sandbiørg⁸ till Westergaardt,⁹ wor mand och thienere, paa thend anden ßiide och tilthallede hannum, for hand nogen tidt ßiden forleden skall haffue drefftt och ihielslagett hans morbroder, Anders Bielcke,¹⁰ for huilcken hans gierning hand meener hannum pligthig att were att stande hannum till retthe for, som thet ßig bør, och meenthe, ephtherthj att hand hidt loughlig wor steffndt ßaa och haffde becommidt leigde till rettherting och fran, tha wor hand och pligthig her att møde och lide, hues lough och rett wille giffue wdj ßagen; och setthe wdj alle retthe, ephtherthj hand haffde ihielslagitt for^{ne} hans morbroder, Anders Bielcke, om hand icke for ßamme ßin gierning burde fredtløes att were.

Saa er mødt wdj dag oß elskelige frue Karene Sparre,¹¹ Peder Sandbiørgs høstrue, saa och oß elskelige Michell Nielßen¹² till Thørstrup¹³ och Hendrich Norbye, worre mend och thienere, medt flere aff hans slegtt och venner, och gaffue tilkiende, att the haffde fuldmagtt paa hans wegne att gange wdj retthe och wille lide och hende¹⁵ dom wdj ßagen.

Och først wdj retthe laugde en hans skriffelig beretning medt hans egen haand vnderskreffuen, jndhollandis, att hand vnder dannigst giffuer tilkiende, att ephther ßom hand thend vløckelig och sørgelig tilfaldt¹⁶ ßig nogen tidt ßiden er tildragen, ßaa hand thiß werre er kommen wdj thend stoere vløcke och jhiellslaget affgangne Anders Bielcke, hannum till ßtoer sorrig och bedrøffuelße, saa haffuer hand medt hans slegtt och wener ladett førdre och tilthalle for^{ne} Jens Kruckow, som rett ephthermaals mandt¹⁷ er, ohm christelig middell¹⁸ och medt lidende, att ßagen motte komme till en venlig mode¹⁹ och forhandling och icke till nogen dom, och hannum ingen goedt fortrøstning om nogen goedt fordragh²⁰ eller forßonning er tilkommen at wille ßamthøcke. Saa ephtherthj hand nu er hid wdj retthe steffndt, ehr endnu hans tilbudt medt hans slegtt, forwanthe och venner till for^{ne} Jens Kruckow och andre hans slegtt och venner, om ßagen motthe endnu komme till en goedt fordrag, forßonning och forhandling, ehr hand tilgenigett²¹ medt ald erbødighed medt bøn och affbedelße, ßom thett ßig bør, och ther ßom thet icke anderledis skee kand, end ßagen io skall medt retthen vdføris, er hand paa thet vnderdannigste begierendis, att ßagen wdi ßig ßelff motthe anßees,²² huorledis medt ßamme wløckelig faldt²³ er ßig tildragett, att hand er først kommen til hannum paa goedt troe och loffue och er af hannum giestebøditt till hans huus och haffde faaidt madt och druckedt ßammen vden ald fortørnnelße, och hand och hans høstrue fulde hannom vden gaarden och skildis fran hannum medt wilge²⁴ och goedt

wenskaff, som hand icke ander widste, och ther hand gick fran hannum, anholtt²⁵ hand hans heste och wogen, saa hand icke thennum epter sig bekomme kunde, saa hand ther forre motthe gange tilbage igen och høre, huor ther om wor, att hans heste och wogen wor hannum forholden forre. Tha gaff Anders Bielcke hannum nogen wquems ord for itt jegerhorn,²⁶ och paa thet siidste fordrift hannum paa hans ære, att blaais medt hannum, och ther hoes medt wlige werige, wdi thet hand haffde itt spiud och hand en degen,²⁷ och medt andre hans medthaffuendis folck hannum haardeligen offuerfaldett, som hand meen nochsom att skulle bemerckis aff thend skade, Anders Bielckis fogedt gjorde hannum, ther hand haffde Anders for handen,²⁸ hug hand itt stoecke aff hans hoffuedt, som bleff liggendis paa stedditt medt hudt och haar, huor wdoffuer hand fick sitt bane, och siden, epter att Anders Bielcke haffde slaget hannum omkuld medt sitt spiud i itt gierde, saa hand ther offuer aff stoer nøduerge och beßuimmelße stack op till hannum i hans laar och liff, saa hand ther offuer och fick sin bane, thiß werre saa skee skulle, som baade aff omstendig leighdeth er att achte och forstaae, och som vindnißbyrd ther om skall formelde.

Och for osß wdi retthe laugdis itt tingswidne, vdgiffuett paa Sallingheridtzting aff Thygge Nielßen i Heden,²⁹ herridtzfogedt ther sammestedz, thend 22. aprilis a^o 1589, liudendis otthe dannemendtt wunditt haffue, att the bandeligen saae och hørde inden thinge fremkomme Morthen Jenßen i Weggromme,³⁰ wandt medt sine opragthe fingere, badt sig Gud tilhielp, att nogen tid siiden, tha wor hand hoes, thend tid for^{ne} Peder Eggerdtzen till Westergaardt och Anders Bielcke the kom wdj thretthe sammen; tha kom for^{ne} Peder Eggerdtzen agendis fran Jens Falsters³¹ gaardt och kom till for^{ne} Anders Bielckis gaardt. Tha kom Anders Bielcke aff iagt, och the møtthis wedt Belling gaardt portt,³² och tha bødt hand Peder Eggertzen op medt sig, och the drack och fick madt medt huer andre; saa kom the i thale sammen om threij jegerhorn, saa badt Peder Eggertzen Anders Bielcke om itt horn. Tha suarede Anders Bielcke hannum, att hand haffde giffuit Niels Friis³³ samme horn. Tha suarede Peder Eggerdtzen: Wor thet Niels Friis horn, tha haffde hand thett, men nu haffuer thu thett, tha er thet thitt. Tha sagde for^{ne} Anders Bielcke till for^{ne} Peder Eggerdtzen: Nu haffuer ieg itt horn, kand thu bleße thett, tha will ieg weede medt thig om itt aff thiße thoe horn, huilckett thu wiltt haffue. Saa bleste for^{ne} Peder Eggerdtzen itt lidett horn, som wor beslagedt medt sølff. Tha sagde for^{ne} Peder Eggerdtzen til Anders Bielcke, thend tid hand haffde blest hornidt: Anders, haffuer ieg icke nu vundett thette

horn? Tha sagde Anders Bielcke: Jou, ieg kand icke sigge ney ther for; Biden begyntthe for^{ne} Peder Eggerdtßen och Anders Bielcke att skyde till maaels, huilckett nest maaledt kunde skiude; Biden gaff the thennum till dricks igien och drack en tid lang hen. Saa haffde for^{ne} Peder Eggerdtßen faaidt samme horn och fick³⁴ thet Morten Jenßen att giemme, och hand laugde samme horn i for^{ne} Peder Eggerdtßens wogenn, och the drack itt lidett stundt ther epher. Saa kom for^{ne} Peder Eggerdtßen, Anders Bielcke och hans frue³⁵ alle tree gaaendis neder; Saa badt for^{ne} Peder Eggerdtßen Morthen Jenßen spende for hans wogen och komme epher hannum, hand wille ghaae for wdaff porthen, som han och gjorde. Saa kom Anders Bielcke och hans frue gaaendis tilbage igen och haffde fuldt for^{ne} Peder Eggerdtßen wdt aff porthen; saa blogh Anders Bielcke porthen i laaß, och for^{ne} Peder Eggerdtßens heste och wogen bleff staaendis i gaarden. Tha sagde for^{ne} Anders Bielcke, att for^{ne} Morthen Jenßen hand skulle icke komme vdaff gaarden medt hans heste och wogen, før end hand fick sitt horn igen. Tha suaredt for^{ne} Morthen Jenßen: Haffuer for^{ne} Peder Eggerdtßen faaid nogett aff ether, som hand icke bør medt retthe, tha kand I thalle hannum selff till. Tha sagde for^{ne} Anders Bielcke: Thett er, lige som ieg siger thig, och thu kommer her icke vdt før. Lidett ther epher kom Peder Eggerdtßen gaaendis tilbage igen emodt porthen och spurde Morthen Jenßen att, huor for hand icke kom wdt medt wogenn. Tha suarede for^{ne} Morthen Jenßen, att hand kunde icke, forthj Anders Bielcke haffde blagedt sin portd i laaß for hannum. Saa roffthe for^{ne} Anders Bielcke wdaff laagen til for^{ne} Peder Eggerdtßen: Thu haffuer faaid itt horn aff mig i affthen, och thet haffuer thu faaid som ingen erlig karll, och thu haffuer stollidt thet fran mig som en tyff och ingen erlig mandt, och thu skalt icke faae thine heste ther wdt igen før end ieg faaer mitt horn igen. Tha sagde Peder Eggerdtßen till Anders Bielcke: Slemptt er thett att stielle, men megitt slemmer er thett att bere igen,³⁶ men ieg beder for Gutz skyld, gjør som en goed karll och vndt mig mine heste och wogen vd igen, thi ieg wedt thig intthet skyldig att were wdj nogen maade, huor forre thu kandt holde mine heste och wogen. Tha sagde Anders Bielcke: Thu faaer icke thin wogn, før ieg faaer mitt horn igen. Tha sagde Peder Eggerdtßen: Tha beholdt thennom som en goed karll, som thu est kommen ad thennum.³⁷ Eia, sagde Anders Bielcke, thu leder³⁸ i affthen, tha skaldt thu och faae en siuff thußind pockers³⁹ affthen. Saa gick Peder Eggerdtßen wdt aff gaarden. Saa kom Anders Bielcke løffuendis wdt epher hannum selff siette och roffthe och manidt⁴⁰ for^{ne} Peder Eggerdtßen, att hand skulle thøffue⁴¹ hannum, om handt wor en erlig mandt; Saa gick for^{ne}

Peder Eggerdtßen igiennum en mandtz gaardt i Belling bye⁴² och gick i hans haffue, ßaa ther wor itt gierde emellom for^{ne} Anders Bielcke och Peder Eggerdtßen. [Saa sagde for^{ne} Peder Eggerdtßen:]⁴³ Ach, Anders, skulle thu jage mig tha⁴⁴ skiendelig fran thig, tha wor thet mig en ßtoer ßpott, men ieg beder thig for Gudtz skyldt, om thu haffuer nogett medt mig att giøre, tha gack ene till mig, som en erlig karll bør att giøre, eller wiße en erlig karll till mig, ßom thien thig for klede och penninge. Saa roffte Anders Bielcke: Est thu en erlig karll, saa thriin offuer gierdett till mig. Saa threen Peder Eggerdtßen offuer gierdett till hannum och skød skeden aff hans werige. Saa hugge the itt trug⁴⁵ eller thu ßammen, och Anders Bielcke haffde itt spiud i haanden, och Peder Eggerdtßen en deigen, ßom the ßloge tilsammen medt huer andre. Saa løb Anders Bielckis fogedt wedt naffn Peder bag paa for^{ne} Peder Eggerdtßen och hug hannum itt ßtøcke aff hoffueditt ßaa ßtoert ßom itt ßtoert ßalttsircken,⁴⁶ ßom bleff liggendis paa ßtedett medt haar, hud og kiød. Saa wende Peder Eggerdtßen ßig ßtrax tilbage till fogeden och stack hannum igiennum armen; i thet ßamme styrdt fogeden, saa slog Anders Bielcke till Peder Eggerdtßen i thet ßamme medt itt spiud, ßaa hand ther aff styrtt i itt gierde; saa ßøgthe⁴⁷ Anders Bielcke hannum medt ßitt ßpiudt och wille haffue igiennom løffuett hannum ther medt. Saa slough Peder Eggertßens dreng Raßmus stingett⁴⁸ aff medt en bøße, ßaa hand naad hannum icke mere end stack hannum igiennum alle hans buxer medt for^{ne} spiud, ßom han laae; ßaa ßom Peder Eggerttßen lae i gierdett, ßtack hand op till for^{ne} Anders Bielcke medt ßin degen och stack hannom i hans laar och i hans lifff; ßaa løff for^{ne} Anders Bielcke fran hannum och løff thrinnt omkring medt spiudett i begge ßine hender, saa styrtt hand neder paa neeße och mundt. Siden thog for^{ne} Morthen Jenßen och Raßmus Søffrenßen, for^{ne} Peder Eggerdtßens dreng,⁴⁹ for^{ne} Peder Eggerdtßen op aff gierdett och thoge hannum huer om ßin haand och ledde hannum, till hand kom i ßitt beholdt,⁵⁰ och icke hand wor ßaa før,⁵¹ [at]⁵² hand kunde ßelff gaee hen till hand kom i ßitt behold. Och Peder Eggerdtßens heste och wogen bleff tilbage till om andenn dagen, saa loed Niels Frißis⁵³ frue⁵⁴ thennum kiøre till Torckelßtrup.⁵⁵

Raßmus Søffrenßen i Vantinge⁵⁶ hand wantt lige ßom for^{ne} Morthen Jenßen wondett haffuer, vnderthagt hues ord, som for^{ne} Anders Bielcke haffde medt for^{ne} Morthen Jenßen, for^{ne} Peder Eggerdtßens wogenßuend,⁵⁷ inden porthen, och bad ßig ßaa Gud tilhielp paa ßin siell [och]⁵⁸ ßalighed, att for^{ne} Anders Bielcke hand gjorde for^{ne} Peder Eggerdtßen wrett, och wunde the och huer seerdellis for ßig medt opragthe fingere.

Och wor for^{ne} Jens Axelßen,⁵⁹ Eiller Axelßens⁶⁰ bröder steffndt medt landtzdommers steffning, och wor Jens Axelßen till wedermaals ting, som thett widdtne widere medtfører och ydermere formelthe for^{ne} hans skriffttlig forßett,⁶¹ att hand ßette wdj alle retthe, om hand epther ßlig leiglihed och windißbyrdt icke findis att haffue giordt nødwerge och nocksom fororßagedt att werge hans lifff, forßeendis ßig ther forre icke att miste ßin fredt. Och will hand endnu som tilfornne medt sin ßlegtt och blodtzforwanthe giøre thennum ald thend erbødighedt med bøn och affbedelße, som thet ßig epther ßlig vløckis tilfaldt eyer och bør, och war her paa thet aller vnderdannigste en christelig och rettferdig dom begierendis, om ßagen icke anderledis kand bliffue affstilledt, som thend ydermere i ßig ßelff wduißer.

Medt fleere ord thennum emellum faldt paa baade ßider. Och tilspurde wij for^{ne} Jens Krukou och hans broeder, om the haffde nogre breffue eller segell, leffuendis røst eller andre widner, huor medt the for^{ne} tingswidner och windißbyrdt kunde emodt ßige, att the tha wille lade thennum fremkomme, huor emodt for^{ne} Jens Kruckow gaff forßuar, att hand ingen haffde, men formeenthe windißbyrdt nock, att hans morbroder wor dødt.

Tha epther tilthalle, gienßuar, breff, beuißning och thenne ßags leiglihed, och eptherthj aff thett tingswidttne, som her nest tilforn indførtt er, ehr att forfhare, att for^{ne} Peder Eggerdtßen haffuer werritt fororßagedt att werge ßig, epther som windißbyrdt haffue wundett, att Anders Bielcke haffuer fordrift hannum paa hans ærhe och andre tilfaldne⁶² orßager, som thet tingswindne widdtluffthig medfører, och ingen breffue eller vindnißbyrdt for^{ne} Jens Kruckow her emodt for osß wdj retthe haffuer haffdt eller paa ßkutt, sagde wij ther paa ßaa aff for retthe, att for^{ne} Peder Eggerdtßen haffuer giordt nødwerge och bør ther forre att haffue ßin fredt,⁶³ emeden och ald thend ßtund for^{ne} tingswidttne ßtander wedt sin fulde magtt.

Datum vt supra.

(1) Jf. rettertingsdom 30. maj 1589 (IV nr. 612). – (2) Disse synes at være afskrifter efter HDDomb. – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se disses navne i dom nr. 628 ovf. – (6) Jens Axelsen Kruckow (d. omkr. 1620) til Årslevgård, søn af Axel Nielsen Kruckow og dennes 2den hustru Anne Mogensdatter Bielke. Han var gift med Dorte Eggertsdatter Sandberg, der var søster til nedenn. Peder Eggertsen Sandberg. – (7) Den tidl. hovedgård Årslevgård i Årslev s., Vindinge h. – (8) Peder Eggertsen Sandberg (d. omkr. 1594) til Vestergård og Højrup. – (9) Den tidl. hovedgård Vestergård i Vejle s., Sallinge h. – (10) Anders Bielke (d. 1588) til Bellinge. – (11) Karen Sparre (d. omkr. 1622), 1581 gift med ovenn. Peder Eggertsen Sandberg. – (12) Mikkel Nielsen Sandberg (d. omkr. 1620) til Tøjstrup, Vejstrupgård m. v., fætter til ovenn. Peder Eggertsen Sandberg. – (13) Hovedgården Tøjstrup i

Ryslinge s., Gudme h. – (14) Henrik Norby (d. 1594) til Skovgård. – (15) modtage (især: retslig afgørelse) (Kalk. II.155b bet.1). – (16) Hændelse (især: ulykkelig hændelse) (Kalk. IV.351b bet.3). – (17) Den, hvem det tilkommer at påtale et drab (Kalk. I.436a); af *æftær maal*: forfølgning af en retssag (især drabssag). – (18) Mægling, underhandling (Kalk. III.53b bet.5). – (19) Sammenkomst (Kalk. III.117b bet.2). – (20) Forlig, overenskomst (Kalk. I.607b bet.1), jf. mnt. *vordrach(t)* og højty. *Vertrag*. – (21) tilbøjelig, villig (Kalk. IV.359a). – (22) ænses, tages i betragtning (Kalk. I.65b). – (23) Begivenhed, tilfælde (Kalk. I.495b). – (24) Fred, $\varnothing$: i god forståelse (Kalk. IV.825a bet.3). – (25) tilbageholdt (Kalk. I.61b bet.2). – (26) Jagthorn (OdS IX.942). – (27) Sværd, kårde (Kalk. I.342b). – (28) i (tve)kamp (Kalk. II.142a bet.6d). – (29) Landsbyen Heden i Heden s., Sallinge h. – (30) Den nu forsvundne gård Vejrum i Vejle s., Sallinge h. – (31) Jens Falster (d. 1600) til Korselitse (Sønder Alslev s., Falster sønder h.). – (32) Den tidl. hovedgård Bellinge i Sønder Kirkeby s., Falster sønder h., der da ejedes af Anders Bielke. – (33) Niels Friis (d. 1610) til Hesselager og Ørbækklunde, 1586–92 lensmand på Nykøbing slot. – (34) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (35) Anne Eriksdatter Hardenberg (d. 1612) til Torslundegård (gift 2den gang med Sivert Sehested til Urup). – (36) Jf. den vestjyske talemåde: *de æ slem o stæl, mæn de æ var o bær hjem* (Feilb. I.155b), $\varnothing$: bære det stjålne tilbage. – (37) ironisk, spydigt: som et så retsskaffent menneske, som du har vist dig at være ved måden at erhverve det på. – (38) ler. Sm. f. eks. OdS XVII.900 *ri/ride; rider/rier*. – (39) Pokker bet. egl. blegner, byld, hævelse; anvendt som udtryk for syfilis og som bet. for djævlen, fanden og i eder og forbandelser (OdS XVI.1094ff.; Kalk. III.498a). – (40) bad (Kalk. III.30b bet.1) eller stærkere: krævede, forlangte (ib. bet.3). – (41) vente på (Kalk. IV.523a bet.2). – (42) Det indklammede mgl. i forlægget. – (43) Den nu forsvundne landsby Bellinge i Sønder Kirkeby s., Falster sønder h. – (44) Add 152,2° har *saa*. – (45) Stød, slag (Kalk. IV.460a bet.1). – (46) Sauceskål, lille fad (Kalk. III.669a, jf. 667a), jf. mnt. *salsérken* MndWb IV.17a. – (47) angreb (Kalk. IV.277b bet.5). – (48) Stikket (Kalk. IV.137a bet.1), jf. DL 6–12–1: Slag, Hug eller Sting. – (49) Tjenere (Kalk. I.380b bet.2). – (50) Sikkerhed (Kalk. I.135b bet.1). – (51) rask, i stand til (Kalk. I.832a). – (52) Ordet mgl. i forlægget. – (53) Se ovf. note 33. – (54) Vibeke Christoffersdatter Gyldenstjerne (d. 1613). – (55) Landsbyen Torkilstrup i Torkilstrup s., Falster nørre h. – (56) Landsbyen Vantinge i Vantinge s., Sallinge h. – (57) Kusk (Kalk. IV.855a). – (58) Ordet mgl. i forlægget. – (59) $\varnothing$: Jens Axelsen Kruckow (se ovf. note 6). – (60) Eiler Axelsen Kruckow (d. 1621) til Årslevgård og Bursø; han fungerede 1595 og 1620 som landsdommer på Lolland. – (61) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (62) indtrufne, forekommende, indtrådte (OdS XXIII.1247 bet.5). – (63) Når handlingen var udøvet i nødværge, slap gerningsmanden for at blive erklæret fredløs, men han skulle betale mandebod til den dræbtes slægt, jf. JL II.12, reces 13. december 1558 § 21, næstsidste stk., og rettertingsdomme 1536 (I nr. 74) og 20. oktober 1599 (Secher, Rettertingsdomme I.298f.). Om nødværgereglerne se Matzen, Offentlig Ret III.58f., Stig luul, Den gl. danske Strafferet.265.

I en trætte mellem ejeren af Vallø og Køge by statueres, at byens borgere kun med tilladelse fra Valløes ejere må lade deres kreaturer græsse på et areal syd for byen, uanset at en række privilegier havde indrømmet byen denne ret, og

uanset at en trætte i 1461 mellem Vallø og byen om græsningsretten af kongen blev sat i bero, og der ikke siden den tid havde været klaget over borgerne græsningsret.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol.78^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Reg.; 4230.

Tryk: GdD IV.193ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.444, 463; Stemann, Retshistorie.182 note 32, 201 note 1, 483 note 3; Matzen, Privatret II.45, 129; W. Christensen, Statsforvaltning, 376; Victor Hermansen og Povl Engelstoft, Køge Bys Historie (1932).92ff.; Knud Illum, Servitutter (1943).17; Stig Iuul, Kodifikation.51; Poul Meyer.153; Ti byer, udg. af Projekt Middelalderbyen (1980).35ff.

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witterliggt, att aar 1590, thend 1. dag augustj, paa wortt rettherting paa wortt slodt Coldinghuus wdj wor egen neruerelße, offuerwerendis oß elskelige Niels Kaas³ till Thorupgaardtt,⁴ wor candtzler (med allt raadit⁵ vnderthagendis Corfittz Wifert⁶ och Jacob Seefeld,⁷ som gick wdj retthe) (och Arrild Huittfeld⁸), for oß wor skickedt oß elskelige frue Birgetthe Roßenkrandtz⁹ till Walløe,¹⁰ Peder Bildis¹¹ epherleffuerske, paa thend ene och haffde medt wor steffning for oß wdj retthe steffndt oß elskelige borgemestre, raadmendt, byefogedt och menige borgere wdj wor kiøpsted Kiøge paa thend anden ßide och loedt wedt oß elskelige Oluff Bilde¹² till Suanholm,¹³ wor mand, thienere och befallingsmandtt paa Abramstrup,¹⁴ ßaa och Jacop Seefeldt till Wißborrig,¹⁵ wor mand och raad, tilthale thennum alle samptligen for fedrefftt,¹⁶ som the wille thennum tilholde paa Walløis grundt och eindom ßynden Kiøge, huilcket frue Birgetthe meen thennom medt wretthe att tilholde.

Och først for oß wdj retthe laugde for^{ne} Oluff Bilde och Jacop Seefeld itt pergamenttz breff,¹⁷ ßom Peder Huidt, herridtzfogedt i Bieffuerskouffsheridit, Ere Gyßell Nyelßen,¹⁸ Erick Aageßen,¹⁹ ridder, Madtz Watt,²⁰ prest i Herfølge,²¹ Offue Griib,²² Lydicke Grib²³ aff Rißløff,²⁴ Knud Ibßen aff Walbye,²⁵ Jens Oelßen aff Moße,²⁶ Jørius aff Legisthoffthe,²⁷ Jens Iepßen, fogedt i Tryggeuelde,²⁸ wepner, vdgiffuet och af thennum alle forßeglede saa ner ßom en a^o 1461, thend torßdag nest epher Lucie dag pawe,²⁹ liudendis her Oluff Axelßen,³⁰ riddere, aff Valløe paa thend ene ßide och Madtz Bendtzen,³¹ borgemester i Kiøge, och Siier Juell,³² Michell Boßen,³³ Anders Thegelslaere,³⁴ Peder Pederßen,³⁵ raadmend, Mogens Madtzen³⁶ och fleere aff borgernne, ßom tha neruerendis worre, paa thend anden ßide, att haffue weritt till tinge om delle, ßom for^{ne} her Oluff till thennum haffde och synderlige om agger, eng, skouff, marck och feedrifftt, och xvj beskedne³⁷ dannemendtt,³⁸ som till wor thagne thet marckeskiell wdt att gaee emellum for^{ne} her Oluff och Kiøge borgere, ßaa

Som ere Jens Nielßen, borgere i Kiøge, Bonde i Herføigle, Boe Skade ibidem medt therris medbrødre,³⁹ huilcke xvj for^{ne} dannemendtt then dag paa for^{ne} ting worre och tilstede, att thet marckeskiell haffde the vdgangett, som her ephther staar, och som the wille were bekiendt for Gud och for huer dannemandt, mellum Eghøffue⁴⁰ fang⁴¹ paa thend ene Side och for^{ne} Kiøge bye paa thend anden Side och mellem Hastrup⁴² paa thend ene Side och Gamble Kiøge⁴³ paa thend anden Side, och emellom Walløe fang paa thend ene Side och Kiøge bye paa thend anden Side, huilcke thiße marckeskiell ßaa indgaa till Kiøge, ßaa thett marckeskiell er mitt i aaen⁴⁴ medt alle thiße for^{ne} byer staar, saa thet the 16 kunde ey sander mere⁴⁵ vdleede eller spørge, och synderlig aff the dannemendtt aff Kiøge haffuer ßelffuer weritt bekiendt for osß och for^{ne} Madtz Bendtzen, borgemestere, stoedt inden fire tingstocke och kiendis thet, att the ingen greßgang haffde paa thend ßynder Side, medt raaditt och flere aff borgerne, thj ephther therres egen wetherkiendelse,⁴⁶ tha haffuer wij xvj werridt paaskut⁴⁷ och ßeett, ßom the wille bekiendt werre for Gud och ßige the paa siell och ßanden och wden wild och venskaff, att thet er rett marckeskiell mitt i Kiøge aae mellum for^{ne} Eghøffue och Hastrup och Walløe paa thend ene Side och for^{ne} Kiøge bye paa thend anden Side, och haffuer the thet aldrig hørtt eller spurtt, att thet marckeskiell skulle nogen tidt werrett illedt⁴⁸ eller paa thald aff for^{ne} borgemester eller raad eller nogen almueßmand eller nogett ther emoed ßagdt, att thet ey skulle were rett marckeskiell mitt i aaen, ßom for^{uitt} ßtaar, ßom thet pergamendtz breff widere formelder.

Ther nest wdj retthe laugdis itt andett pergamendtz breff,⁴⁹ som Peder Neb,⁵¹ ßom Bieffuerskouffs herridtzting sadt a° 1461, thend søndag nest ephther dominica lethare,⁵¹ ßom hand ßelff tolfthe haffde bezeglett, alle riddere och wepner, liudendis wdj ßin meening, att her Oluff Axelßen i Walløe spurde ßig forre aff tinge, om ther wor nogen inde paa for^{ne} ting, ther haffde weritt paa for^{ne} ting xiiij dage tilforn, thend tid Madtz Bendtzen, borgemester i Kiøge, medt the andere raadmendtt och borgere tha neruerendis, ther her Oluff thennum adspurde, om the nogen fegang, skouff eller marck haffde emod Eghøffue, Hastrup och Gamble Kiøge och Walløe fang. Tha haffuer for^{ne} borgemester medt raadmendtt och borgere, ßom ther tilstede worre, gangett wdj beraad och wor igen indkommen, och alle ßuarede endrectelige, thet⁵² the ingen feegang haffde, huercken skouff eller marck, emoed for^{ne} her Oluff, och for^{ne} xvj mendt, ßom haffde vdgaaidt thet marckeskiell emellum for^{ne} her Oluff och Kiøge borgere, worre ther paa tingett thend dag och ßtode ßamme marckeskiell, ephther ßom wdj forrige pergamendtz breff findis

jndskreffuitt, samme marckeskiell saa indgaae till Kiøge, att thet er mitt i aen mellom for^{ne} byer.

Ther epther bekiende her Oluff Sig, thett the mange aar haffde brugitt hans skouff, marck och feegang emodt hans wilge, och mange store woldt⁵³ och welde hannum och hans thienere och wordnede the giordt hafde, huor paa hand begierrede aff Peder Neb, som sadt ting thend dag, att hand motthe bekomme idt stocke widtte.⁵⁴ Tha tilmelthis Peder Krauffße, som boer i Ramßø-herridt,⁵⁶ till Sig att thage xj mendt och tilspørge the for^{ne} dannemendt haffde ßaa skiellige gangett thet marckeskiell, som for^{utt} ßtaar, och vdginge for^{ne} xij mend och indkomme igen paa for^{ne} ting och ßagde paa throe, ßiell och ßandingen, thett the tingswidtner, som tha leßede vare, som xiiij dage tilforne giffne worre, att the ginge, som for^{utt} ßtaar, och som the indeholde, och for^{ne} borgemester tha begierde aff her Oluff, hand wille ride indt wdj Kiøge till thennum, tha wille the gjøre hannum minde⁵⁶ eller rett for huad skyllinger,⁵⁷ hand till thennum hafde, huilchett hand benechtete,⁵⁸ men att wille møede i Eghøffue, men otthende dagen ther epther wor hand paa raadhußitt och stoedt ther offuerbødig att wille hende⁵⁹ minde eller rett och giordt thennum dißligeste igen, huilckett hand kunde intthet wederfharis, och intthet hannum skeede wden wille laugd hannum bøen forre,⁶⁰ som ßamme breff langdt widere medfører.

Jtem itt andett pergamentz breff,⁶¹ Oluff Griff,⁶² som ßadt thend dag Bieffuerskouffs herridtstingh, vdgiffuett haffde, ßaa och Ere Gyßell Nielßen, Erick Aageßen,⁶³ ridder, Madtz Watt, sogneprest i Herføigle, Lücke Griib i Rißløff, Knud Jepßen i Walbye, Jøris i Legißthoffthe, Jens Olßen i Moße, Jenns Jepßen, fogedt i Trüggeuelde, wepnere, wdgiffuett a^o 1461, thend torßdag epther Luciae pape & Martins,⁶⁴ liudendis att for^{ne} her Oluff Axelßen, riddere, paa thend ene ßide och Madtz Bendtzen,⁶⁵ borgemester wdj Kiøge, medt flere aff raaditt ther neruerendis och Mogens Madtzen medt flere aff borgerne ther ßammeßtedtz paa thend anden ßide, thennum aff for^{ne} her Oluff Axelßen tilspurdt, om the haffde noger agger eller eng, skouff eller marck eller nogen feegang emodt for^{ne} her Oluff Axelßen, huilckett for^{ne} Madtz Bendtzen, borgemester, ßuarede, thet hand widste thennum intthet haffue ther emoed, ther the kunde nogitt frij therre feegang och greßgang aff for^{ne} Kiøge, huilckett for^{ne} borgemester, raadmend och borgere aff tinge vdgangne och indkomme igen inden iij tingßocke, aff her Oluff adspurde, om the kunde noger ßige ther emodt, tha gaff the forßuar, att the intthet haffde vden Kiøge, ther the kunde frij therris greßgang medt, vden som hans

thinghøring⁶⁶ hannum paa wiste, och for marckeskiell indwiste, att marckeskiell skulle were mitt vdi aen, och huad paa thend Bide er, thet hør Gud och hannum till, som samme breff ydermere vduiøer.

Frembdellis wdj retthe lagde the itt andett pergamentz breff,⁶⁷ vdgiffuett a^o 1493 in vigilia sanctorum apostolorum Petri & Paulj⁶⁸ aff broder Lauridtz Brandtzen,⁶⁹ vicarius offuer Scti: Fransisci ordens brøder i Danmarck, som kalles de obseruantia,⁷⁰ och broder Lauridtz Olßen⁷¹ aff samme orden, gaarden⁷² i Wor Frue closter,⁷³ i Kiøge, liudendis, att the thitt och offthe haffue beditt hederlig och welbyrdig mand Niels Ericksen⁷⁴ aff Walløe och hans høstrue, frue Birgethe,⁷⁵ att the motthe bügge en agebroe paa therris grund emellum Kiøge och prambroen offuer thet wand, som løber aff søen⁷⁶ och i Bstranden,⁷⁷ menige almues folck tilbeste; tha wndtthe⁷⁸ the for Gudtz och therris siell sallighedtz skyldt och for therris bønnen skyldt med Baa skiell, lat⁷⁹ thennum skall ingen forfang⁸⁰ skee paa therris søe, som offuer for liggendis, eller paa therris grund, som ther er omkring, som thet widere indholder, och for^{ne} pergamentz breffue wdj thennum Belff langtt widtluffthigere medføre, och her wor allt for langt ordt fran ordt att indføre.

Och satthe for^{ne} Oluf Bilde och Jacop Seefeld wdj alle retthe, om for^{ne} Kiøge borgere kunde medt retthe tilholde thennum nogen greßgang paa Walløe grundt och eindomb, medt mindere the kunde haffue thet wdj minde och medt therris wilge, som Walløe gaardt och guodtz wdj haand och haffuendis werge haffde.

Ther emoed att Buare er møtt osß elskelige Raßmus Skriffuer,⁸¹ borgemester, Claus Bagere,⁸² Thamis Holst,⁸³ raadmendtt, och Peder Pederßen⁸⁴ och Niels Bendtzen, borgere ther sammestedtz, och berethe for^{ne} greßgang synden aen wedt Kiøge haffuer vdaff arrildtz tidt, horn emoedt horn,⁸⁵ fuldt Kiøge bye, Biden Kiøge bye bleff stiffthet och funderit, thet the icke andett wedt ephther som konning Ericks breff ther om for iij^c xlvij⁸⁶ aar forleden vdgiffuet⁸⁷ om formelder, och samme greßgang till eyedom vndt och giffuett till Kiøge bye, huilcket breff ther for osß wdj retthe laugdis, som wor aff elde och wangiemme⁸⁸ mögidt ilde medt fharidt och wor aff latine vdßett paa danske, lydendis att hans maistts: haffuer vndt Kiøge indbüggere greßgang till therris queg paa begge Bider thend aae, som frembløber wedt therris bye, huilcken hans herre fader thennum och vntthe och samtøckte och nu till eyndom vnde och samtøcke samme greßgang vden ald modtstandt att beholde.

End fremlagde the itt konning Christoffers stadfestelße,⁸⁹ vdgiffuett a^o 1321,⁹⁰ som skall were for iij^c xix aar⁹¹ forleden vdgiffuedt.

Item konningh Waldemars stadfestelße for iij^c xi aar⁹² forleden wdgiffuet. End konnings Ericks stadfestelße for iij^c xxvj aar⁹³ forleden vdgiffuett, formellendis paa alle therris preuilegia att were ßadfestede; konning Christofers breff for j^c xlix aar⁹⁴ forleden vdgiffuett, liudendis att Kiøge borgere mue haffue och nyede greßgang till therris fee paa baade ßider wedt aen till therris bye, her ephther ßom the her till haffdt haffuer, horn emodt horn, som thet widtne medtfører; konning Christians stadfestelße for j^c xl aar⁹⁵ vdgiffuett, saa att wdj bemelthe konninger och aars tid, ßiden Kiøge bleff funderit, wide the icke nogen att haffue jledt och klagitt nogedt om ßamme greßgang emodt nogen ßamme therris friiheder och konningers stadfestelße, førend for j^c xxiiij aar⁹⁶ ßiden the aff Valløe haffuer førdt thretthe paa therris greßgangh, ßom tha haffde fuldt Kiøge bye, horn emodt horn, medt roelighedt vdi iij^c xxiiij aar,⁹⁷ och sagen tha er ophagen aff konning Christian thend Første att ßtande i querstadt⁹⁸ for alskens paa thalle emodt gierning, thrette och deelle, saa for^{ne} borgere och indbyggere i Kiøge intthet forfang skall giøris paa for^{ne} therris frij feegang i noger maade, end som the thennum aff arrildtz tid nyett och friest haffdt haffuer &c., till hans naade wille ßelff wdj egen perßon kiendt ther paa, ßom thend kongelig opßettelße widere formelder, som er for j^c xiiij aar⁹⁹ forleden vdgiffuedt; och ydermehre beretthe, at the forsaae¹⁰⁰ thennum therris friiheder eller preuilegier icke wdj nogen maade att were forkortthedt¹⁰¹ eller franßagdt¹⁰² medt nogen loug eller domb; och ephtherthj konningh Hans for xxj aars tid ephther for^{ne} opßettelße breff vdgangett er, for^{ne} therris preuilegier confirmerit och stadfest,¹⁰³ huor emodt the icke wide noger gienßigelße att haffue werritt, men Kiøge bye fremdellis haffuer beholdett och haffdt ßamme greßgang ephther for^{ne} stadfestelße, huilcken formelder att were vedt therris frij greßgang paa baade ßider wedt aen, horn emodt horn, vdgiffuen a^o 1486, ßom er 61 aar ßiden, ßom the meene viledt och wkierdt, ther the icke retthere aff wedt, før end recessen vdgich 47,¹⁰⁴ som er meere end xx aar ephther oldinggangen¹⁰⁵ paa marckeskiell giordt er. Dißligeste formeen the ßamme greßgang att haffue fuldt Kiøge bye meere end j^c xxviiij aar¹⁰⁶ ephther oldinggangen, och ephtherthj receßen, ßom tha er vdgangen, formelder, att huis mand haffuer hafft i hannd och heffdt i xx vintther,¹⁰⁷ viledt och wkierdt, thet beholde the angerløst, och the icke alleneste haffue haffdt ßamme greßbedt viledt och wkierte, ßom the meene, wdi lxj aar fran konning Hanßis stadfestelße och till receßen er vdgangen, och ephtherthj nogen aar forleden skall en domb were vdgangen¹⁰⁸ emellum Christoffer Gøie¹⁰⁹ och worre vnderßaatthe borgere och indbyggere wdj Saxkiøpping aff nogre Danmarckis rigis

raad och andre gode mend, som skal formelde, att mand Baa well kunde fange heffdt paa brug som paa eyendom, och Saxkiøbings borgere ther forre ere tildømpthe theris heffdt, the haffde paa Christoffer Gøies grundt, setther the therforre wdj alle retthe, om the icke wdj liige maade bør ephther receßen att nyde theris preuilegier, frihedt och gammell heffdt, som the paa for^{ne} greßbedt villidt och wkierdt, thet the icke retthere wedt, Baa mange aar [som de]¹¹⁰ haffdt haffuer, till nu for^{ne} frue Birgethe Roßenkrantz haffuer førdt ther paa thrette, huilckett the meener hinde att giøre emod theris preuilegier, stadfestelße, alder och roelighed,¹¹¹ Baa lenge the Btander wedt magtt, och ephther som the haffuer och wor kierre herre faders, sallig och høglofflig ihukommelße, stadfestelße paa theris preuilegier, ther hoes tilbinder sig wdj handfestningen wdi thet xxxix capittell¹¹² att holde hans maittz: och fremfarne konningers breffue wedt magt, och endog att nogett aff kronens guodtz Biden kand were kommen till Walløe, formeenthe att wor salige herre fader icke haffuer giordt wdj thend meening, hand wille haffue kronens kiøbstedt ødelaugtt, och meen att the paa Walløe icke skulle beuiße, att Bamme greßgang och frihed nogen tid att haffue weritt fran Kiøge och fuldt thennum wdj for^{ne} konningers och aars tid, før end nu en kortt tid Bidenn, the aff Walløe haffue thennum Bamme greßgang tilholdett, och satthe ther forre wdj alle retthe, om theris kongelige breffue, preuilegier och frihedt icke bør adtt Btaaе wedt theris fulde magtt och theris frijhedt paa theris greßgang att følge Kiøge bye, som thend aff arrildtz tidt fuldt haffuer, som en skriffblig beretning, the wdj retthe laugde, ydermheere vduißer.

Ther emodt beretthe for^{ne} Oluff Bilde och Jacop Seefeldt, att som borgemester och raad haffuer laugdt wdj retthe adskillige gamble breffue, huor medt the formeen thennum att ville beholde theris frij greßgang Bynden Kiøge, ephther som the formeen fremfarne konninger thennum vndt, giffuett och preuilegeritt haffuer, ther emod gaff the for Buar, att Walløegaardt eller nogedt thet guoedtz, Eghøffue och Hastrup, skulle icke borgemestere och raad beuiße att haffue liggett wnder kronen, icke troer heller, att nogen fremfarne konninger kunde wnde och giffue thennum nogen greßgang paa en anden goed mandtz grundt, men Baadanne breffue att were thagne och forhuerffuede (kand skee) medt wrang vnderuißning,¹¹³ och kand och well skee, att the aff Walløe for willighed och gott naboeskabff kand haffue wndt och beuilget thennum Bamme greßgang nogen tidt lang, ther forre icke heller att kunne tilholde thennum frijhedt ther till; och haffde itt breff for osß wdj retthe, at borgemester Raßmus Skriffuer wdj Kiøgge skall haffue bekiendt paa Siel-

landzfhar landtztig, att hand paa meenige byes wegne icke wedkiende thennum nogen rett eller rettighed att haffue till nogen grund och eiedom synden Kiøge aa, men alleniste till frij greßgang till theris queg, ßom the haffue haffdt aff arrildtz tid, och formeenthe the, att borgemester och raad icke medt nogen rett kunde tilholde thennum greßgang paa therris grundt, vden the thet kunde haffue wdj minde; och ydermere gaffue tilkiende, att ßaa mange Kiøge borgere, ßom haffde therris swine stier ßynden Kiøge i skouffuen, gaffue aarligen aff huer sthj j marck danscke, huor aff wor och att erfhare, att the ingen rett eller rettighed ther till kunde haffue, vden huis the haffde medt minde.

Ther till gaff borgemester forßuar, att thend marck gaff the, for att the motthe hugge och ßnee¹¹⁴ aff threrne till att bygge och holde therris stiier weedt lige medt, jcke for nogen greßgang, och satte for^{ne} Oluff Bilde och Jacop Seefeld allene wdj retthe, om the kunde medt nogen rett tilholde thennum nogen frij greßgang eller nogett brug paa therris grundt och eiedomm, wden the thett medt wilge, venskaff och thet wdj minde kunde haffue; och beroffte thennum paa en dom, ßom stormectigste herre och første, konning Frederich thend Anden, wor kierre herre fader, salig och hoglofflig ihukommelße, dømp^{tt} och affßagdt haffuer medt meenige Danmarckis rigis raadt paa thend tidt, vdgiffuen a^o 1574, thend 16. junij,¹¹⁵ wdj wor kiøpstedt Kiøpnehaffn emellom Faaborrig indbyggere och affgangne frue Eddelle Hardenbierg¹¹⁶ medt andre lodtzeygerne aff huilcken dom the haffde en copie, liudendis wdj ßin beslutning, att ther som ßamme Faaborrig borgere wille haffue nogen skouffhug, gierdtzelle¹¹⁷ och greßgang offuer Horne,¹¹⁸ Suanninge¹¹⁹ och Diergernis¹²⁰ marck, tha skall the thet haffue i lodtzeigernnis minde, ßom thend dom i ßig ßelff widere medtførde. Wdi lige maade meenthe for^{ne} Oluff Bilde och Jacop Seefeld, att ther ßom Kiøge borgere wille haffue nogen greßgangh eller anden brug inde paa Walløe grundt och eiedom, tha burde the thet wdj lige maade att haffue medt therris wilge oc minde, ßom paa Walløe boendis ere.

Medt mange flere ordt och thalle, thennom paa begge ßider emellum forløb.

Tha epher tilthalle, gienßuar, breff, beuißning och thenne ßags leighlghedt, epherthj ther findis adskillige gamble pergamendtz breffue aff riddermendtz mendt forzglede, att rett marckeskiell gaar wdj Kiøge aa, for^{ne} borgemester och raadtmdtt ey heller widkiender thennum nogen egendom ßynden aen, sammeledis befindis, att the aff Kiøge pleye minde¹²¹ for therris suinestyer, the bruge ßynden aen, tißligeste epherthj wii forfhare, wor kierre herrefader, sallig och hoglofflig wdj hukommelße, haffuer wdj hans regemendz tid for nogre forleden aar ßiden dømp^{tt} medt meenige Danmarckis rigis raadt wdj

lige ſaadan en ſag emellum nogle aff adelen och worre vndersotthe och borgere wdj Faaborrig, och ther aff befinde, att hans kierlighed wdj ingen maade wille forkrencke adelens friiheder, therforre widste nu icke heller emod samme wor kiere herrefaders dom att kunde dømme, jcke heller billigt er, att nogen skall haffue brug paa en andens grundt och eiendomb, wden thet medt wilge och minde skee kunde, och saugde therforre ſaa aff for rette, att for^{ne} borgemester, raad och meenige almue wdj Kiøge kand och bør icke tilholde thennum nogen greßgang synden Kiøge aae paa Walløe grundt, medt mindre the kunde haffue thett wdj theris minde till Walløe.

Datum vt supra.

(1) I sin udg. af DL antager V. A. Secher, at nærv. dom skulle være kilde til bestemmelsen i 5–5–4, hvilket ikke er rigtigt, jf. Stig Iuul, Kodifikation.51. – (2) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. afskrift deraf). – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se disses navne i dom nr. 628 ovf. – (6) Se 628.23. – (7) Se 627.8. Han var gift 2. gang (1573) med Sophie Bille (d. 1608), datter af nedenn. rigsråd Peder Bille og Birgitte Rosenkrantz. – (8) Se 628.35. – (9) Birgitte Rosenkrantz (d. 1592), datter af rigsråd Oluf Nielsen Rosenkrantz (d. 1545) til Vallø og Ide Munk (d. 1586). – (10) Hovedgården Vallø i Valløby s., Bjæverskov h.; ved fundats 28. november 1737 oprettet til et adeligt frøkenstift. – (11) Rigsråd Peder Bille (d. 1580) til Svanholm. – (12) Oluf Bille (d. 1602) til Svanholm, søn af ovenn. Peder Bille og Birgitte Rosenkrantz. – (13) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. – (14) Abrahamstrup (nuv. Jægerspris) i Dråby s., Horns h., hvormed Oluf Bille var forlenet 1588–96. – (15) Se 627.9. – (16) Ret til at drive kvæg på græs, græsgang (Kalk. I.817a). – (17) Rep. 2. rk. I nr. 1278 (5. marts 1461) (efter orig. i Vallø godsarkiv). – (18) Rigsråd, lagmand på Öland Erensisle Nilsson (af Hammersta slægten) (d. 1469), nævnes 1465–66 i Hammersta i Södermanland. Om navnet *Erensisle* se DgP I.253. Kolderup-Rosenvinge antager (GdD IV. 193) fejlagtigt, at *Ere* er fejlskrift for *erlige*. – (19) Rigsråd Erik Aagesen Thott (d. omkr. 1494) til Bavelse. – (20) Mads Watt nævnes 1461–72 som sognepræst i Herfølge (Rep. 2. rk. I nr. 1278, 1279, 1760; II nr. 3117). – (21) Landsbyen Herfølge i Herfølge s., Bjæverskov h. – (22) Offe (Ove) Grib; han ejede 1443 en gård i Rislev (Rislev s., Bjæverskov h.), nævnes 1447 som prior ved St. Michaels kirke (den sen. St. Hans kirke) i Odense, 1451 som kommandator i johanniterklosteret i Odense, 1458 opholdt han sig i Sjælland (Rep. 2. rk. I nr. 833, 834), nævnes 1460 som foged på Vallø (Rep. 2. rk. I nr. 1099), men kaldes *hr.*, hvorfor han antagelig har været præsteviet, nævnes 1472–74 som korsbroder (johanniter) i St. Hans kloster i Odense (Rep. 2. rk. II nr. 3056, 3429). Han tilhørte den adelige slægt Grib (DAA 1895.123ff.), der vistnok uddøde allerede i det 15. århundrede. – (23) Lydike Grib, broder til ovenn. Offe Grib. – (24) Landsbyen Rislev i Rislev s., Tybjerg h. Offe og Lydike Grib bortskødede 9. april 1458 en dem tilhørende gård i Rislev (Rep. 2. rk. I nr. 834). – (25) Hovedgården Valbygård (nuv. Juellinge) i Hellested s., Stevns h. Knud Jepsen skrev sig til Valby 1437 (DSH IV (1964).352) og 1470 (Rep. 2. rk. nr. 2714). – (26) Landsbyen Musse i Musse s. og h. „Jees Olufsz i Mossæ i Laland“ nævnes 1477 som tidligere ejer af en jord i Næstved (Rep. 2. rk. nr. 4052). – (27) Landsbyen Lejestofte (1387: Legestoftæ) i Lyderslev s., Stevns h. – (28) Hovedgården Tryggevælde i Karise s., Fakse h., der da var et kronlen. – (29) Pave Lucius' dag: 4. marts. – (30) Rigsråd, marsk Oluf Axelsen Thott (d.

1464) til Vallø, Skullerupholm, Lykkesholm m. v. Hans datter med 1. hustru Karen Falk (d. før 1430) Birgitte Olufsdatter Thott (d. omkr. 1498) var gift (1442) med ovenn. rigsråd, lagmand Erenigle Nilsson, se ovf. note 18. – (31) Mads Bentsen nævnes 1450–86 som borgmester i Køge, jf. Victor Hermansen og Povl Engelstoft, Køge Bys Historie (1932).42, 461. – (32) Sier Pedersen Juel nævnes 1451 som rådmænd i Køge (Rep. 2. rk. nr. 18, jf. 1. rk. nr. 7957), 24. juni 1454 som borgmester ssts. (Rep. 2. rk. nr. 374), ca. 1455 som kirkevæрге (ib. nr. 510), 20. februar 1458 i byfogeds sted (ib. nr. 818), 5. januar 1461 atter nævnt som rådmænd (ib. nr. 1253), forekommer sidste gang som sådan 20. juli 1478 (ib. 4250). – (33) Mikkel Boesen nævnes 20. februar 1458 som borgmester i Køge (Rep. 2. rk. nr. 818), 5. januar 1461 som rådmænd ssts. (ib. nr. 1253), forekommer sidste gang som sådan 17. november 1483 (ib. nr. 5324). – (34) Anders Teglslager nævnes 1461 som rådmænd i Køge, jf. V. Hermansens og Povl Engelstoft, Køge Bys Historie (1932).42, 62. En teglslager er en, der stryger teglsten (Kalk. IV.323b). – (35) Peder Pedersen nævnes 9. marts 1450 som borger i Køge (Rep. 1. rk. nr. 7958), første gang som rådmænd ssts. i det i dommen nævnte tingsvidne af 5. marts 1461 (Rep. 2. rk. nr. 1278), sidste gang som sådan 6. august 1470 (ib. nr. 2780). Han kan være identisk med den Peder Pedersen, der nævnes som kirkevæрге i Køge 15. november 1501 og som rådmænd ssts. 23. oktober 1503 (ib. nr. 9938) og 22. januar 1509 (ib. nr. 11190), men ikke med den Peder Pedersen, der 1574–88 var borgmester i Køge. – (36) Mogens Madsen nævnes som byfoged i Køge 24. juni 1454 (Rep. 2. rk. nr. 374) og 17. august 1455 (ib. nr. 510), var 1461 borger ssts. (ib. nr. 1278, 1279 og 1294), nævnes atter som byfoged 9. februar og 20. juli 1478 (ib. nr. 4165 og 4250), sidste gang nævnt som borger i Køge 22. april 1482 (ib. nr. 5008). – (37) forstandig, hæderlig; især brugt som titel (Kalk. I.168a bet.2; OdS III.381 bet.1). Jf. mnt *bescheden*: namentlich ehrendes Beiwort für Rathmänner, Richter u. a. (MndWb I.258a). – (38) pålidelige, hæderlige mænd, ♂: lovfaste mænd (Kalk. I.337a). Om etymologien se Da. etym. Ordb.62f., Allan Karker i Kulturhist. Leks. II (1957).650f. – (39) Disse er alle nævnt ved navn Rep. 2. rk. I nr. 1278. – (40) Landsbyen Egøje i Herfølge s., Bjæverskov h. – (41) *Fang* er tilliggende, overdrev, græsmark (Kalk. I.505a bet.5). – (42) Landsbyen Hastrup i Herfølge s., Bjæverskov h. – (43) Landsbyen Gammel Køge, siden 1940 i Køge købstad. Køge lå opr. længere inde i landet, hvor nu landsbyen Gammel Køge og hovedgården Gammelkøgegård ligger, men flyttedes i beg. af 14. århundrede ned til sin nuv. plads. – (44) Køge Å, der udmunder i Køge Bugt. – (45) i sandhed mere (Kalk. III.686a); om *mere* som komparativsuffiks se Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.54. – (46) Erkendelse, vedgåelse (Kalk. IV.769b bet.1). – (47) opkrævet (Kalk. III.542b bet.2); cf. derimod Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.194 note 8. – (48) klaget over (Kalk. II.382b). – (49) Rep. 2. rk. I nr. 1294 (19. marts 1461) (efter orig. i Vallø godsarkiv). Jf. V. Hermansen og Povl Engelstoft, op. cit.42. – (50) Vist den Peder Neb, der 1435 skrev sig til Ledøje, og som 1439 var forlenet med Roskildebispens gård Søllerup i Herfølge s., Bjæverskov h., og 1447–61 med Højstrup i Lyderslev s., Stevens h. Jf. DAA 1906.304. – (51) Dominica laetare: 4. søndag i fasten (i 1461: 15. marts). – (52) at (Kalk. I.358a bet.1). – (53) Vold(sgerning), overlast (Kalk. IV.857a bet.3). – (54) Se 631.44. – (55) Ramsø h. (hvor til bl. a. hørte en del af Køge bymark). – (56) slutte forlig med ham (jf. Kalk. III.92b bet.3). Forb. *minde och (eller) rett* var alm. i datidens sprog. – (57) Klager, beskyldninger (Kalk. III.841a bet.1). Cf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.195 note 10. – (58) afslog, sagde nej til (Kalk. I.156a). – (59) modtage (især: retslig afgørelse) (Kalk. II.155b bet.1). – (60) Køge magistrat synes at have bedt Oluf Thott om at opgive sin fordring, jf. V. Hermansen og Povl Engelstoft, op. cit.42. – (62) Rep. 2. rk. I nr. 1279 (5. marts 1461) (efter orig. i Vallø godsarkiv). – (62) Se ovf. note 22. – (63) Se ovf. note 19. – (64) Se ovf. note 29. – (65) Se ovf. note 31. – (66) Vidner på tinget (Kalk. IV.392b). – (67) Rep. 2. rk. IV.7452 (28. juni

1493) (kort notits). – (68) Peters og Paulus' dag: 29. juni; *in vigilia*: aftenen (dagen) før. – (69) Laurens Brandsen (d. 1496) nævnes 1468 som guardian (forstander) i Kolding franciskanerkloster, sen. i Odense gråbrødrekloster, 1481, 1486–89 og 1492–95 valgt til vikar for observanterne, død som munk i Roskilde kloster, jf. DbL III (1934).647f. – (70) Brandsen ivrede for en klosterreform (strengere tugt) og tilhørte observanternes parti (de, der ville følge de oprindelige, strenge ordensregler) inden for franciskanerordenen. Han opnåede, at observanterne fik ret til at vælge deres egen vikar og til at være uafhængige af den danske minister og ordensgeneralen. – (71) Jf. Johs. Lindbæk, *De danske Franciskanerklostre* (1914).184. – (72) Guardian, σ : forstander i et munkkloster (især hos visse tiggermunke: franciskanerne og kapucinerne). – (73) Køge gråbrødrekloster, der var viet St. Maria de consolatione, var grundlagt af kong Hans 1484 (jf. Johs. Lindbæk, *De danske Franciskanerklostre* (1914).183), men var først helt færdigbygget 1509; dog kunne der her afholdes kapitel 1485, 1487, 1492 og 1501. 1531 forlod munkene – ufrivilligt – klosteret, jf. Krøniken om Graabrødrenes Fordrivelse fra deres Klostre i Danmark v. Henning Heilesen (1967).56f. og Johs. Lindbæk, *anf. v.185*. – (74) Rigshofmester Niels Eriksen Rosenkrantz (d. 1516) til Vallø, Bjørnholm (nuv. Høgholm) og Skern Hovedgård. – (7) Birgitte Olufsdatter Thott (d. 1528), datter af rigsråd, marsk Oluf Axelsen Thott (d. 1464) (jf. ovf. note 31) og dennes 3. hustru Anne Present (d. omkr. 1485). – (76) Der må være tale om en sø, der har ligget vest for Køge, eventuelt som en del af åløbet, der her passerer lave enge. Jf. straks ndf. *therris søe*. – (77) Havet (Kalk. IV.157a). – (78) Kolderup-Rosenvinge læser *wetthe*: ydede, tilstod, opfyldte en bøn (Kalk. IV.765b). – (79) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°. – (80) Skade (Kalk. I.623b bet.1). – (81) Rasmus Skriver (Sørensen Brochmand) (d. 1599) var borgmester i Køge 1587–99, jf. V. Hermansen og Povl Engelstoft, *anf. v. 69, 461*. Han var fader til professor Hans Brochmand (d. 1638), rektor på Herlufsholm Jacob Brochmand (d. 1638), biskop Jesper Brochmand (d. 1652) samt borgmester i Køge Enevold Brochmand (d. 1653). – (82) Claus Olufsen Bager (Bagger) (d. 1629), 1587 rådmænd i Køge, 1590–1620 borgmester ssts., jf. Anders Petersen, *Kjøge Byes Historie* (1888).254, V. Hermansen og Povl Engelstoft, *anf. v. 86, 92, 120, 146, 461*. – (83) Thomas Holst, nævnes 1590 som rådmænd i Køge, jf. Anders Petersen, *anf. v.257, V. Hermansen og Povl Engelstoft, anf. v.92*. – (84) Næppe den ovf. i note 35 nævnte borgmester Peder Pedersen (d. 1595), men snarere hans søn af samme navn (d. 1591), der var borger i Køge, jf. PhT 1. rk. II.108. – (85) *Horn* kan bet. (horn)kvæg i udtryk for vurdering af den ene bys kvæg i forhold til en anden bys (Kalk. II.276b bet.1; Od5 VIII.456 bet.3), jf. DL 3–13–29: *Klov imod Klov, Horn imod Horn*, jf. Brorson, *Den tredje Bog I* (1796).427, hvor *Horn* og *Klov* bruges metonymisk for et stykke kvæg. Jf. Sjællands landstings domme 8. november 1570 (III nr. 368): *horn emodt horn* og 1571–92 (III nr. 384): *horn emod horn och kløf emod kløf* samt rettertingsdom 16. juni 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.104): *kløf emod kløf och horn emod horn*. – (86) C og M som potentiel ved romertal angiver henhv. hundrede(r) og tusinde(r), og brøken $\frac{1}{2}$ betegnedes ved j, jf. Erik Kroman, *Skriftens Historie i Danmark* (1943).42. Her altså $250 + 47 = 297$ år. – (87) Erik VI Menveds stadfæstelse 17. april 1293 af Køges borgeres ret til at benytte engstrækningen på begge sider af åen, som kongens fader har overladt dem til græsning af deres kreaturer, se DgK III.197f. – (88) Forsømmelighed, skødesløshed (Kalk. IV.733a). – (89) Add 152,2° har *stadfestelßebreff*. – (90) Christoffer II's brev af 28. maj 1321, hvori han tager Køge under sin beskyttelse og stadfæster de privilegier, der er meddelt af tidligere konger, se DgK III.201. – (91) 269 år, jf. ovf. note 86. – (92) 261 år, jf. ovf. note 86. Der sigtes til Valdemar III's brev af 18. juni 1329, hvorved Køges privilegier stadfæstes, se DgK III.201f. – (93) 176 år, jf. ovf. note 86. Der sigtes til Erik VII af Pommerns brev af 1. januar 1414, hvorved Køges privilegier stad-

fæstes, se DgK III.203. – (94) 149 år, jf. ovf. note 86. Der sigtes til Christoffer III af Bayerns privilegier af 1441; i § 9 fastslås Køges borgeres ret til græsning for deres kreaturer på begge sider af Køge Å, se DgK III.204ff. – (95) 140 år, jf. ovf. note 86. Der sigtes til Christian Is brev af 25. november 1450, hvorved han tager Køge under sin beskyttelse, stadfæster dens privilegier og meddeler yderligere privilegier, se DgK III.206ff. – (96) 123 år, jf. ovf. note 86. – (97) 174 år, jf. ovf. note 86. – (98) bero (Kalk. II.683a bet.1). – (99) 114 år, jf. ovf. note 86. Den kongelige dom er dateret 14. juli 1466, jf. Rep. 2. rk. nr. 2116; 114 år er altså fejl for 124 år. – (100) (for)ventede, havde tillid til (at) (Kalk. I.690a bet.4). – (101) formindsket, forringet (Kalk. II.648b bet.2). – (102) fradømt (Kalk. II.770b). – (103) 22. februar 1486 tog kong Hans Køge under sin beskyttelse og stadfæstede byens privilegier, se DgK III.208f. – (104) Reces 6. december 1547 (§ 26). Bestemmelsen optoges i reces 13. december 1558 § 50. – (105) Markskelsforretning, der blev foretaget af oldinge, 3: ældre, erfarne mænd (Kalk. III.284b). – (106) 128 år, jf. note 86. – (107) Se ovf. note 104. – (108) Tilforordnede rådets dom 9. juli 1582 (III nr. 498), der statuerede, at borgerne i Saksøbing ved alderstid havde vundet ret til at foretage afskibning og udlosning på Orebygård grund. – (109) Christoffer Gøye (d. 1584) til Aunsbjerg, Gunderslevholm, Orebygård, Clausholm, Bregentved og Bollerup. – (110) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°. – (111) *alder och roelighed*: gammel, rolig (upåklaget) besiddelse (GdD IV.199 note 25). – (112) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 39 (DKH.100). – (113) Oplysning, fremstilling (Kalk. IV.668b); *wrang underwißning* kan betyde svig. – (114) (be)skære (Kalk. IV.23a). – (115) RDom. litra E (1570-76) fol. 123v. Erik VI Menved havde 8. maj 1313 tilladt borgerne i Fåborg at lade deres kvæg græsse på Diernisse, Horne og Svanninge marker og hente brændsel og træ til bygning af deres huse, se DgK III.559ff. – (116) Edel Hardenberg (d. 1581), enke efter underadmiral Frants Bille (d. 1563). – (117) *Gærdsel* er materiale (stave og ris) til risgærder (OdS VII.460 bet.2). Ordet betyder egl. opsætning af gærder, jf. JL III.57 (*gærzlæ*). – (118) Landsbyen Horne i Horne s., Sallinge h. – (119) Landsbyen Svanninge i Svanninge s., Sallinge h. – (120) Landsbyen Diernisse (Diernæs) i Diernisse s., Sallinge h. – (121) *pleye minde*: skaffe sig ved mindelig overenskomst (Kalk. III.92b bet.5) i modsætning til *pleye rett*: skaffe sig ad retslig vej. Jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.201 note 28.

634

Rettertinget 1. august 1590 (Kolding)

En adelig født dame fandtes ikke at have krav på arv efter sin søstersøn, der var død uden at efterlade sig livsarvinger, og som havde forlenet sin efterlevende hustru med besiddelsen af alt sit gods, da hun før sit ægteskab havde ladet sig besvangre og derfor også tidligere var udelukket fra arv efter sine forældre og søskende, skønt hendes forældre havde samtykket i ægteskabet med den ufri mand, der havde besvangret hende.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590-96) fol.85r (findes yderligere i 4 hss.²).

Reg. 4231.

Tryk: GdD IV.207ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.316 note 1, 319 note 1, 419 note 1; Matzen, Privatret I.110f., sa., Privatret II.125; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.58 note 110; PhT 15. rk. IV (1970).25 note 30.

Wy, Christian thennd Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witherligt, at aar 1590, thend 1. dag augustj, paa wordt rettherting paa wordt slott Coldinghuus wdj wor egen neruerelße, offruerrendis osß elskelige Niels Kaas³ till Thorupgaardt,⁴ wor candtzler (medt allt raadett,⁵ vnderthagendis Corfidtz Wiifertt⁶ till Neß⁷) for osß wor skicket osß elskelige Pallj Faßj⁸ till Mindstrup,⁹ wor mandt och thienere, paa hans farsøsters, Metthe Faßis,¹⁰ wegne, som handt er werige for, paa thend ene och haffde for osß wdj retthe steffndt osß elskelige frue Anne Pederßdaatther,¹¹ Anders Bings¹² epherleffuersche, paa thend anden ßide och tilhallede hinde paa for^{ne} hans farsøsters wegne for hues arffueskiffthe, jordguodtz, løßørre, guld, sølff och klenodier, som hindis hoßbunde epher ßig latt haffuer, saa well som for hendis forleenings breff och andre breffue, som hende wndt och giffne ere aff hendis affgangne hoßbonde, for^{ne} Anders Bing, huor medt hun ßig for^{ne} hindis hoßbondis guodtz medt løßøre, guld, sølff, klenodie och andett saadantt mere wille tilholde, som hans farsøster, for^{ne} frue Metthe Faßj, ellers er en rett och neste arffuing till, och meener hinde ther vdinden att skee wrett och forkordt.

Och er for osß møtt osß elskelige Giordt Pederßen¹³ till Thyrestrup¹⁴ och Niels Pederßen¹⁵ till Ingelstedt,¹⁶ worre mend och thienere, fuldmectige paa for^{ne} therris søsters wegne, och i retthe laugde itt hindis skriffttlig forßett,¹⁷ indehollendis for thet første, att hindis affgangne hoßbonde haffuer mett hans retthe arffuingers raad, fuldbyrdt, wilge och samtøcke bebreffuitt och forlenitt hinde hindis liffstidt hans hoffuidtgaardt Smedstrup¹⁸ medt ald jordeguodtz och løßøre, wedt huadt naufn thett helst er eller neffnis kandt, att haffue, nyde, bruge och beholde wdj hindis liffsthidt wden alle hans arffuingers modßigelße eller nogen anden, som ther paa kand thale epher hans dødt och affgang, huilkett breff hun meener att bliffue weedt sin fulde magtt och wruggitt och hinde att beholde gaardt och guodtz epher samme forleenings breffs liudelße.

Till thet andett, som for^{ne} Pallj Fasßj meener, att hans farsøster, for^{ne} Metthe Faßj, skulle were nest och rett arffuinge till, formeener hun ßig besuerligt¹⁹ att gange wdj retthe om nogen arffue och meenthe, alle Anders Bings retthe arffuinge burde att were steffnidt och kallidt ther till, huem hans neste och retthe arffuinge bør att were, och setthe allene wdj retthe, om hindis hoßbondis forleenings breff iche burde wedt ßin fulde magtt att bliffue, och for^{ne} gaardt och guodtz meth løßørre och andett att følge hinde hindis liffsthid.

Ther nest wdi retthe laugdis for^{ne} forlenings breff, lydendis ord fran ord som her epher følger:

Jeg, Anders Bing till Smidtstrup, høffuidtzmandtt paa Wardbiørg,²⁰ giør alle witterligt medt thette mitt obne breff at haffue for høstruelig kierlige omgiengelse, som ieg aff min kiere høstrue, erlig och welbyrdige frue Anne Pederßdaatther, althid befundett haffuer, om Gud almectigste mig aff ßin faderlige forßiun fraa hinder henkaller aff thenne forgiengelige²¹ werden vden liffs arffuinge, tha haffuer ieg medt min retthe arffuingers raad, fuldbiurd, jha, willie och sambthøcke, som er erlig och welbiurdig Jørgen Splidt²² til Møltrup²³ och frue Barbra Splidßdaatther²⁴ till Rask,²⁵ min kiere morbroder och morsøster, vndt och forlendt och nu i thette mit obne breffs krafft och magtt vnder och forlener fra mig och for^{ne} mine arffuinge och alle andere, huem der kunde paa thalle effther min død, for^{ne} min kiere høstrue, frue Ane Pederßdaatther, att maa och skall wdj hindis liffsthidt och saa lenge, hun leffuer, nyde, bruge och beholde, quitt och frij, vden ald min arffuingers modßigelße, min hoffuedtgaardt Smidstrup med bügning och alle ander mine løßøre wed huad naffn thet helst er eller neffnis kandt, dißligeste allt mitt andett jordegudtz, møllegudtz, kiøbegudtz, pantthegudtz och kiøpstedtz gudtz, som ieg nu haffuer eller ieg her ephther wdj min liffsthidt wed arff, kiøb, pantt eller wdj nogen maade bekomme kandt, wdi huad land thet were kandt wdj ald Danmarck, medt allt for^{ne} gaardtz gudtz, møllers rentthe och retthe tilliggeße wdj agger, eng, skouff, marck, fiskewandt, feegang wdj ennemercke eller fellig, waat och tørtt, inttet medt alle vnderthaget, som ther nu tilligger och aff arrildtz tid tilliggett haffuer medt retthe, wid huadt naufn thet helst er eller neffnis kandt, och mine arffuinge effther min dødt och afgang effther mig kandt arffueligen tilfalde, for^{ne} min kiere høstrue, frue Anne Pederßdaatther, wdj itt friitt forlening hindis liffsthidt, quitt och wbehindritt for alle beholde skall, dog schall hun i thiß midler tid, mennß hun leffuer, holde gaarden och gudtzitt wed gud heffdt och magt och ey lade skoffuen, ther till ligger, till wpligt forhugge, mens naar Gud almectigste thet saa forßeett haffuer, att forbemeltt min kiere høstrue er dødt och afgangen, tha skall for^{ne} min hoffuidtgaardtt medt allt andett mitt jordegudtz, møllegudtz och eiendom komme quitt och frij igen till mine arffuinger, sammeledis skall och min partt wdj bügning, løßøre, pantthegudtz och kiøbegudtz och kiøpstedtzgudtz, som hun till ßig ephther min dødt annammendis worder, och komme quitt och frij till mine arffuinger, aldellis vbehindritt aff hindis arffuinger. Till theß trøgere och ydermeere windißbyrdt och bedre foruaring, att saa i alle maade aff mig och mine arffuinge fast och wbrødeligen holdis skall, tha haffuer ieg med min kiere for^{ne} morbroeder och morsøster ladet henge worris signetther neden

for thette mitt obne breff och medt therris och mine hender her vnderskreffuitt, wenligen tilbedet thisse epherschreffne gode mendtt till windisßbyrdt medt mig och thennum att vnderskriffue och beßegle, som er erlig och welbiurdig mandtt Niels Kaas²⁶ till Thorupgaardtt,²⁷ kong: maittz: candtzler, Biørn Kaas²⁸ till Starupgaardtt,²⁹ høffuidtzmandt paa Mallmøe, och Biørn Andersen³⁰ till Stiennoldtt,³¹ høffuidtzmandtt paa Aarhusgaardt.³² Datum Rask, thend onßdag nest ephther Sancthj Dionisi dag,³³ som er thend xvj dag octobris aar Mdlxxvij.

Ther emodt att ßuare er møtt for^{ne} Pallj Faßj och fremblagde en skriffttlig forßett, som allt for lang wor her att indføre, men liuder eblantt andett wdj the synderligste artickler som her ephther følger.

For ther første, ephtherthi for^{ne} Anders Bing formedelst døden er affgangen, och for^{ne} Metthe Fasßi, som er hans modersøster, allene hannom offuerleffuet haffuer, som hand er werige for, och lougen formelder,³⁴ att ther ßom søsken er ey till, tha er faderbroder och moder broder, faderßøster och moder søster, brøder børn og søster børn alle omnere³⁵ at thage arffue, och ephtherthj Anders Bing ey haffuer ephtherladt ßig aff thiße for^{ne} wden moderßøster allene, ßom er for^{ne} Metthe Fasßj, setther hand wdj alle retthe, om hun icke bør allene for^{ne} Anders Bings arffuing att were och hans arffueguodtz hinde arffueligen att were tilfalden; och ephtherthj for^{ne} frue Ane Pedersdaatther, Anders Bings ephtherleffuerske, will nu tilholde ßig aldt, huis hand ßig nu arffueligen haffuer ephtherladtt, ephther for^{ne} forleenings breffs liudelse, och hun ther icke samtøcktt eller beuilgett haffuer, ey heller hindis naffn ther wdj benefndt skall findis, och lougen³⁶ skall forbiude ald slig gaffue emellum høstrue och hoßbunde, wden thet kand skee medt retthe arffuingers beuilling, setther hand wdj alle retthe, om ßamme forleenings³⁷ breff kand komme hannom ßom hindis loughlig werige paa hindis wegnne till hinder eller skade i nogen maade paa samme arffueparttt, och om for^{ne} frue Ane icke er pligthig att lade hannum paa hans fasters wegne [det]³⁸ att følge; men ther som nogen wille formeene hinde samme arff, for hun ßig wdi ßin vngdoms alder³⁹ haffuer forßeet,⁴⁰ er hans meening, att jngen adels perßon for slig vløckelig faldt kand forbrüde ßitt jordegudtz wden till ßin lauge werige, ßaa lenge hun leffuer, och naar hun døer, tha att komme till hinded sande arffuinge,⁴¹ formeen hinde icke heller ther forre att kunde haffue forbrøtt ßin arffue till andre end ßom forberørt er, fast mindre att kunde forbyrde thend arffue, ßom hun icke wdj haand haffuer, till nogen fremitt, wden till hinded egen slegtt och byrdt. Och wdj ßamme forßett er indførtt for itt exempell thend dom,⁴² ther mester Madtz

Huidt⁴³ haffde forhuerffuitt wdj wor s: herre faders tid, att hans daather och daather børn ere en arffue tildømppt epther hindis foreldre aff thend orþage, att hun med hindis weners indbewilling wor giffuen wdj ecteschaff och aufflett børn &c.; setther hand wdj retthe, om hans farþøster och hindis arffuinge bør icke thend þamme rett att wederfharis epther lougen, receßen, kongelige domme och contracter. Och epther att for^{ne} hans farþøster er i lige maade wdj ecteskaff komen medt hindis slegt och weners beuilling medt her Peder⁴⁴ wdj Haffwer⁴⁵ och medt hannom christeligen leffuitt, emeden the þammen leffuede,⁴⁶ och receßen⁴⁷ formelder, att ther þom nogen adels perþoner thager vfrimandt, och thet skeer medt neste weners raad, tha ther medt icke theris godtz forbrutt; ther þom nogen wilde þige, att hun icke haffuer thagett arffue, men er gangett hinde forbye þom thend, ther wor ciuiliter mortua⁴⁸ och ingen rett wdj lougen motthe nyde, ther emodt meen hand, eptherthj att hun forþaae þig, emeden hindis fader och moder leffde, kunde hun icke heller noget forbyrde, for hun inthet arffuede, men ther arffuen er falden epther hindis fader och moder, haffuer hindis werige thet annammidt och wor thennum früitt forre, om the wille thett skiffte thennum emellum eller icke, och formeen, hans farster icke ther medt att haffue forkast,⁴⁹ huis tilthalle, rett och rettighedt, the kunde haffue till huis arffue, hinde epther thend dag epther lougen och receßen kunde tilfalde, men ther hun þiden er kommen wdj ecteskaff, er hinde vdaugdt hindis anpartt aff hindis arffueguodtz att beholde hindis lifftid. Ther som frue Ane eller nogen meener, att hun for slig hindis forþeelþe wor ciuiliter mortuæ, meen hand, att the icke kaldes allene ciuiliter mortuj, þom haffue thennum forþeet, men mange andere, som ere fredtløþe, oruide,⁵⁰ euige fanger och andre slige, þom dog komme till arffue, endog the icke þelff maa thet annamme, men therris werige, och indføre igen mester Madtz Huidtz exempell, þaa och Peder Christenþens,⁵¹ þom wor en fange, ligeuell bleff tildømppt thend stoere arff i Skonne och Fyen epther hans søster søn,⁵² endog hand icke þelff thend kunde annamme, men hans werge &c. Tha epther slig leiglighedt, och epther hans farþøster er Anders Bings morþøster och neste blodtz forwandt, þom hannum offuerleffuitt haffuer, och epther att hun icke kunde for hindis forþeelþe forgiøre⁵³ eller forbyrde þitt guodtz eller arffue till nogen anden end till hindis retthe lauge werige, thend stundt hun leffuer, diþligeste epther att ingen gaffue maa modt lougen were emellum høstrue och hoþbonde, ey maa hoþbonde forleene høstrue hans eptherladendis guodtz epther hans død, wden thet skier medt alle arffuingers jhae och beuilling, och for^{ne} hans [fadersøster]⁵⁴ slig gaffue och forleening huercken þelff ey heller

hindis loughlige werige haffuer forzeqlitt, beuilget eller samtøcktt, setther hand wdj alle retthe, om for^{ne} hans farster, Metthe Faßj, icke bør Anders Bings retthe och ßande arffuinge att were, och hans epherladendis guodtz, jordeguodtz och løßørre, hinde wbehindertt att epherfølge, och hand ßom hindis retthe lauge och loughlige borren⁵⁵ werige ßamme hindis arff och guodtz att annamme och oppeberre epher lougen, receßen och gaardtz retthen,⁵⁶ ßom thet skriffttlig forßett i ßig ßelff wiidere indholder.

Ther emodt berette for^{ne} Giordt och Niels Pederßen paa therris søsters wegne, att huis arffue wdj ßig ßelff er anlangendis, formeen therris søster icke wedtkomme hinde⁵⁷ att gange wdj retthe om, men meenthe, Anders Bings arffuinge burde ther till att were steffnd och kallede, men hun allene ganger wdj retthe, om hindis forleenings breff icke bør att bliffue widt ßin fuldemagtt.

Saa er møtt wdj dag oß elskelige Lauge Vrne⁵⁸ till Belthebiery,⁵⁹ wor mandt, thienere och landtzdommer wdj wortt landt Skonne, och gaff tilkiende, att hand formeenthe ßig en medtarffuing paa ßin høstrues⁶⁰ wegne att were epher for^{ne} Anders Bings, och endog hand icke steffndt wor, bødt han ßig godwilligen till att wille gange wdj retthe medt Pallj Faßj om for^{ne} arff, och wdj retthe laugde itt skriffttlig forßett, formellendis for thet første, at epherthj Metthe Faßj icke haffuer arffuett nogen arff epher ßin fader och moder, ey heller arffuet ßiden wdj fire eller fem arffuer, ßom er falden epher hindis egen søskende, formeen hand, att epher slig leighd er hun giordt arffueløes aff hindis egen fader och moder och hindis syskinde, ßom haffuir forskutt hinde, lige ßom hun icke wor theriis daather eller søsken medt dennum, och ey heller aff andre hindis slegtt och byrdt er anthagett eller wedkiendt, men ßom itt andett løßactigt och vtuctigt menniske, ßaa well i wngdom som i allerdom ßaaledis henbract ßin leffnitt, och setther forthj wdj retthe, om ßlig en perßon nu bør først medt christelig rett att arffue wdj en fremmidtt arff, thend ßom icke motthe arffue tilforne ßine egne.

For thet andett, epherthj Pallj Faßj nu først epher Anders Bings død haffuer anthagett ßig for^{ne} Metthe att wille were hindis werige och forßuar, och hun dog alle ßine dage haffuer weritt forskutt och foracthet aff alle hendis slect frenskaff,⁶¹ lige ßom hun icke wor aff blodtz bürdt medt thennum, och dog nu paa hindis wegne steffnitt for^{ne} frue Ane Anders Bings hidt wdj retthe for arff och arffueskiffthe epher Anders Bings, och thet forleeningsbreff, ßom hand ßin høstrue giffuett, bebreffuitt och medt ßine arffuingers och andre gott adellfolckis forßegling forßegledt haffuer, acther att for-

ßuecke, och andre hans retthe arffuinge att wille vsteffndt och waduarett fran samme arffue frantrenge, saa formeen hand, att hand icke bør eller maae medt nogen billighedt att wdføre nogen dom eller retthergangh emod nogen paa hindis wegne, wden hindis ßag kunde tilforn bleffuett benaadett aff thend høige øffrighedt och dißligeste aff Anders Bing, ßom hun arffue wille, och aff hans slegt och biurdt.

For thet thredie, ephtherthj att her till dags icke er hørtt eller skeett, att slige vtuctige och løßactige perßoner⁶² (eller nogen paa therris wegne) haffue til wundett thennum nogen arffue, saa forßeer⁶³ handt ßig till, at hun (eller och Pallj Fasßj) ey heller wdj dag skall kunde nogen dom erlange, att hun nu arffue skall, men ther ßom ßaadanne perßoner, ßom føre itt wust⁶⁴ och wilt⁶⁵ weeßen,⁶⁶ skulle arffue, tha wor thet menige adell her wdj rigett att beklage.

For ther fierde formelder receßen wdj thet 36. capittell⁶⁷ och gaardtz retthen wdj thet 16. capittell⁶⁸ om thennum, ßom ßig wdi wærhe lader beligge, att the strax skulle haffue forbrutt theris guodtz &c., huilckett icke anderledis kand forstaais, endt om thet guodtz att were forbrutt, ßom the haffde paa thend tid, ßamme beliggelße skeede, och icke paa nogen tilkommende arff att kunde forstaais eller vdthyes, men thennum ßiden ßom værlige personer icke att arffue ephther thend dag.

For thet fembthe och ßidste, ephtherthj att wij medt worre elskelige Danmarckis rigis raad haffuer loffuett och tilsagdt att wille fremdrage Danmarckis rigis adell,⁶⁹ saa forßeer hand ßig till icke att wille befordre, størcke och fremdrage slige vtuctige perßoner, men att ther motthe holdis en arffuorlig disciplin och rett øffrighedtz indßeende offuer ßlige perßoner, huilcket all adell stamme bliffuer rummeligtt⁷⁰ och loughigh⁷¹ &c., som thend skrifftelige forßett medtfører.

Ther hoes fremlaugde itt forzegledt copie aff itt skiffthebreff, gangett a^o 1549, ther medt wille beuiße, att for^{ne} Metthe Faßj icke haffde thagett arffue tilfornne, huilckett breff wor aff oß elskelige Mogens Gøie⁷² till Bollerup⁷³ och Jørgen Wrne,⁷⁴ befallingsmandtt paa Øffuidtz closter,⁷⁵ wore mend och thiere, forbegledt och vnderschreffuitt, att the ßaadantt it skiffthebreff ßeet och lest haffue &c.

Och offuer allt setthe for^{ne} Lauge Vrne wdj alle retthe, om for^{ne} Metthe Faßj kunde nu komme til nogen arffue, ephtherthi hun aldrig tilforn er tilstedt att hende⁷⁶ nogen arffue ephther ßin egne. Sammeledis setthe for^{ne} Giordt och Niels Pederßen wdj retthe paa therris søsters wegne, om hindis forleeningß breff bør icke wdj alle maade att bliffue wedt ßin fulde magtt.

Medt mange flere ordt thennum paa alle Bider emellum forløb.

Tha epther tilthalle, gienßuar, breff, beuißning och thenne ßags leiglighedt, att eptherthj for^{ne} Metthe Faßj haffuer ladett ßig beligge, thend stundt hendis fader och moder leffde, som møgett gott folck well witterliggt er, och ther offuer aff hendis egne søskende er forskutt och icke medtagenn entthen wdj første arffue epther fader och moder eller wdj anden arffue epther hindis affdøde søskende, thißligeste eptherthj ther bør att were forskiell eblantt adels folck, ßom erligen haffue leffuitt, och thennum, som vtucteligen leffue, thenne hendelße och wløcke icke heller er hinde paa kommen, ßiden hun haffuer werrit wdj nogen arffue bethagen,⁷⁷ huor offuer och wille tildrage ßig stoer klammer⁷⁸ och thretthe her i rigett, om hun nu till denne arffue skulle stedis, emodt the exemplar, som tilforn ere hulden wdj slige tilfaldt, till medt med aarßage giffues till løßactighedt, wdj lige maade befindis Chresten Splid⁷⁹ att haffue forskreffuitt ßin høstrue allt hans arffueguoetz hindis liffstidt, till huilcken bezeiling for^{ne} Metthe Faßj icke heller haffuer werrid fordritt, och hans høstrue thet dog hendis liffsthidt beholdett haffuer, derforre bleff ther paa ßaaledis affsagdt for retthe, att for^{ne} Mette Fasßis icke bør att arffue for^{ne} Anders Bing, men for^{ne} Anders Bings arffue att tilkomme andre hans retthe arffuinger, och derforre bør for^{ne} frue Anne Anders Bings forlenings och liffsbreff wdj saa maade at stande weedt ßin fulde magtt och hun for for^{ne} Pallj Fasßis och Metthe Faßis tilthalle frij att werre.

Datum vt supra.

(1) Jf. rettertingsdomme 1. maj 1537 (I nr. 81), 28. juni 1537 (KRD I.205ff.) og 27. december 1550 (GdD I.133f.). – (2) Disse er afskrifter efter HDDomb. Nærv. dom blev påberåbt for rettertinget 12. marts 1606 (se VI nr. 826; Secher, Rettertingsdomme II.31ff.). – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se disses navne i dom nr. 628 ovf. – (6) Se 628.23. – (7) Se 628.24. – (8) Palle Fasti (Splid) (d. 1628) til Mindstrup og Smedstrup, søn af Jørgen Splid (Fasti) (d. omkr. 1578) og Karen Iversdatter Dyre. – (9) Den tidl. hovedgård Mindstrup i Hvejsel s., Nørvang h. – (10) Mette Fasti (Splid), datter af Palle Splid (d. omkr. 1536) til Mindstrup og Helvig Mogensdatter Krabbe (d. omkr. 1545). – (11) Anne Pedersdatter Galt (d. efter 1605). – (12) Rigsråd Anders Bing (d. 1589) til Smedstorp, søn af Kjeld Bing (d. omkr. 1570) og Kirsten Pallesdatter Splid (Fasti). – (13) Gjerd Pedersen Galt (d. 1591) til Tyrrestrup og Palsgård, broder til ovenn. Anne Pedersdatter Galt. – (14) Hovedgården Tyrrestrup i Søvind s., Voer h. – (15) Niels Pedersen Galt (d. 1608) til Ingelstad. – (16) Hovedgården Ingelstad i Östra Ingelstad s., Ingelstad härad, Kristianstads län. – (17) Se 631.45. – (18) Hovedgården Smedstorp i Smedstorp s., Ingelstad härad, Kristianstads län, jf. DSH XVIII (1968). 281. – (19) besværet (Kalk. I.185a). – (20) Varberg slot i Halland. Anders Bing var lensmand på Varberg 1572–89. – (21) Jørgen Pallesen Splid (Fasti) til Møltrup og Mindstrup, broder til ovenn. Anders Bings moder, Kirsten Pallesdatter Splid (Fasti) (se ovf. note 12). – (23) Den tidl. hovedgård Møltrup i Timring s., Ulfborg h. – (24) Barbara Splid (Fasti) (d.

1577), gift med Iver Sørensen kaldet Iver Rask. – (25) Den tidl. hovedgård Rask i Hvirring s., Nim h. – (26) Se 628.3. – (27) Se 628.4. – (28) Bjørn Kaas (d. 1581) til Stårupgård, Lerbæk, Kærsgård, Voergård m. v., 1565–80 lensmand på Malmøhus. – (29) Hovedgården Stårupgård i Højslev s., Fjends h. – (30) Rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (d. 1583) til Vognerup, Bjørnsholm, Stenalt m. v., 1562–66 landsdommer i Sjælland. – (31) Hovedgården Stenalt i Ørsted s., Rougsø h. – (32) Bjørn Andersen Bjørn var 1572–80 forlenet med Århusgård. – (33) Dionysii dag: 9. oktober. – (34) JL I.5. Da der er tale om en skånsk sag, foreligger her et eksempel på, at JL er anvendt uden for det jyske retsområde, jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.58 note 110. – (35) lige nær, jf. JL I.5: *em nær*. – (36) JL III.43. Jf. ovf. note 34. – (37) Add 152,2° har *beuillings*. – (38) Mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2.° – (39) Add 152,2° har *tiid*. – (40) Det fremgår af det følgende, at Mette Fasti uden for ægteskab har fået et barn, men senere er blevet gift med barnefaderen, præsten hr. Peder. – (41) Jf. JL I.33, der bestemmer, at hvis en kvinde gifter sig uden nærmeste frænders råd, skal hendes slægtninge have rådigheden over hendes gods, så længe hun lever; efter hendes død skal det tilfalde hendes arvinger. Ved reces 6. december 1547 § 25 var bestemt, at den adelige kvinde, der uden frænders råd gifter sig med en ufri, skal have sit jordegods forbrudt, jf. reces 13. december 1558 § 36. – (42) Rettertingsdom 14. juni 1572 (GdD III.169ff.). – (43) Magister Mads Ibsen Hvid, 1543–69 sognepræst for Holstebro og Måbjerg menigheder. Han blev 1544 gift med Lene Olufsdatter Gyldenstjerne (d. 1579) til Estvadgård, men hun fik ved kongebrev 24. februar 1549 tilladelse til, at hun og hendes arvinger til evig tid måtte beholde det nuværende og fremtidige gods med adelig frihed, uanset at hun havde indgået ægteskab med en ufri. Se om Mads Hvid Viborg landstings dom 25. oktober 1561 (II nr. 297) og rettertingsdomme 2. december 1562 (II nr. 303) og 14. juni 1572 (GdD III.169ff.) samt J. Kinch i Jyske Saml. IX (1882–83).57ff., J. Aldal, Holstebro gennem Tiderne (1939).73ff. – (44) Hr. Peder (efternavn ukendt), sognepræst for Hover og Ølstруп menigheder. Han fik 9. maj 1555 bevilget kongetienden af Hover s., jf. Rørdam, Kirkelove I.457. Han må være blevet gift med Mette Fasti før det i dommen omtalte skiftebrev af 1549. – (45) Hover s., Hind h. – (46) Hr. Peder er død før 1584, da Knud Christensen og Jens Mikkelsen nævnes som præster i Hover, jf. KhS 3. rk. II.210. – (47) Reces 13. december 1558 § 36, jf. reces 6. december 1547 § 25; se ovf. note 41. – (48) borgerlig død. I kanonisk ret hævdedes, at den, der indtrådte i et kloster, *mundo mortuus est, Deo autem vivit* (c.8, C.16 q.1), og i dansk ret findes dette udtrykt i ASun 15 (*Ad religionem conuersus velud mundo mortuus*, DgI I, 2. 482). I flere fremmede retsforfatninger, særligt i ældre fransk ret, kendtes efter romerretligt forbillede (*capitis deminutio maxima* (*magna*), jf. Jul. Lassen, Lærebog i romersk Privatreth³ (1924).74), begrebet borgerlig død. Visse straffe medførte borgerlig død, hvorved den dømte blev retsløs: han kunne ikke indgå retshandler, hans formue faldt i arv eller konfiskeredes, hans ægteskab opløstes m. m. Denne form for borgerlig død har aldrig været kendt i dansk ret, jf. A. W. Scheel, Personretten² (1876).28ff., Viggo Bentzon, Personretten² (1923).21. – (49) forspildt, forbrudt (Kalk. I.646a bet.2). – (50) sindssyge (Kalk. V.785a). – (51) Peder Christensen Dyre (d. omkr. 1572) til Hjelmso og Sandbygård. Se om ham rettertingsdom 17. juni 1558 (II nr. 265). – (52) Claus Axelsen Rosenkrantz (d. 1565) til Togerup og Tange, søn af Axel Clausen Rosenkrantz (d. 1564) og Margrethe Christensdatter Dyre (d. 1552). Ved rettertingsdom 4. maj 1566 (GdD III.54ff.) kendtes ovenn. Peder Christensen Dyre berettiget til arv efter Claus Rosenkrantz, uanset at han var dømt i kongens nåde og unåde og sad fængslet. – (53) forspilde, forbyde (Kalk. I.638a). – (54) Forlægget har ved fejlskrift *fader*. – (55) fødte (Kalk. I.322a bet.6). – (56) Frederik II's gårdsret 9. maj 1562 § 16, stk. 3 (CCD I.190). – (57) Arvespørgsmålet vedkommer ikke sagsøgte, fordi hun har livsbrev på godset, jf.

Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.213 note 12. – (58) Lave Urne (d. 1623) til Bæltebjerg (Bälteberga), 1589–1617 landsdommer i Skåne. – (59) Hovedgården Bæltebjerg (Bälteberga) i Ottarps s., Luggude härad, Malmöhus län. – (60) Lave Urne var gift med Edel Bing (gift 1. gang med Jørgen Eriksen Mormand, d. omkr. 1566). Hendes broder var fader til ovenn. Anders Bing. – (61) *slect frendskaff*: slægt, pårørende (Kalk. III.902a; GdD IV.213 note 18). Add 152,2° og Thott 1202,2° har *slect oc frendskaff*. – (62) Efter *perßoner* er begyndelsesparentes, men slutparentesen mgl. Den skal formentlig indføjes efter *wegne*. – (63) (for)venter, har tillid til (at) (Kalk. I.690a bet.4). – (64) slet (Kalk. IV.882b bet.1). – (65) tøjlesløst (Kalk. IV.819b bet.3). – (66) Færd, handlemåde (Kalk. IV.919b bet.3). – (67) Reces 13. december 1558 § 36. – (68) Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 § 15. – (69) Frederik IIs hdf. 15. august 1559 § 4 (DKH.96). – (70) berømmeligt, rosværdigt, priseligt (Kalk. III.613a). – (71) rosværdig, priselig (Kalk. II.838a). – (72) Mogens Gøye (d. 1615) til Gunderslevholm, Bollerup m. v., 1609 forstander for Herlufsholm. – (73) Hovedgården Bollerup i Bollerup s., Ingelstad härad, Kristianstads län. – (74) Jørgen Urne (d. 1560) til Boserup, 1544 og 1548 landsdommer i Skåne. – (75) Öveds kloster i Öveds s., Färs härad, hvormed Jørgen Urne var forlenet 1540–42. – (76) modtage (Kalk. II.155b bet.1). – (77) medtaget (Kalk. I.188b bet.4; GdD IV.215 note 25). – (78) Strid, trætte (Kalk. II.520a bet.2). – (79) Christen Splid (d. 1561) til Mindstrup, Mette Fastis broder. Han var gift med Ide Hansdatter Lange (d. 1578), jf. DAA 1892.133. Add 152,2° og Thott 1202,2° har *Anders Bing*.

635 Rettertinget 1. august 1590 (Kolding)

Christoffer Gøye fandtes berettiget til at bortskøde Bregentved, der var tilfaldet ham som arv, uanset at arveladerens enke havde været forlenet med godset for livstid, således at han aldrig havde været i besiddelse af det afhændede gods.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 70v (findes yderligere i 3 hss.²).

Reg. 4220.

Tryk: GdD IV.188ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.413; Stemann, Retshistorie.468 note 2; Aagesen, Bidrag.45; Matzen, Privatret II.49, 87, 125; sa., Offentlig Ret II.115; sa., Forelæsninger over den danske Tingsret² (1891).265 (i note 1 er 183 trykfejl for 188); Sindballe.98; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.264; Poul Meyer.153f., 157.

Wy, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witterligt, att aar 1590, thend 1. augustj, paa wortt rettherting paa wortt slodtt Coldinghuus, wdj wor egen neruerelße, offuerwerrendis osß elskelige Niels Kaas³ till Thorupgaardt,⁴ wor candtzler, Peder Gyldenstiern⁵ till Thiim,⁶ Danmarckis riges marsk, Peder Munck⁷ till Estuadgaardt,⁸ wor amerall, Jørgen Roßenkrandt⁹ till Roßenholm,¹⁰ Christoffer Walckendorff¹¹ till Glorup,¹² Hack Vlffstandt¹³ till Hickeberg,¹⁴ Hendrick Belou¹⁵ till Spøttrup,¹⁶ Jacob Seefeldt¹⁷ till Wißborrig,¹⁸ Breide Randtzou¹⁹ till Randtzouholm,²⁰ Chresten Skiell²¹ till Fu-

Þingøe²² och Arrildt Huidtfeldt²³ till Oderßberg,²⁴ Danmarckis rigis candtzler, worre throe mendt och raadt, for oß wor skicket oß elskelige Mogens Gøie²⁵ till Bremmerßwoldt,²⁶ wor mandt och thienere, paa thend ene och haffde med wor steffning for oß wdj retthe steffndt osß elskelige Steen Brade²⁷ till Knudtzstrup,²⁸ wor mandt, raadt och embidtzmandtt paa wortt slott Helßingborrig, paa thend anden Þiide och tilthallede hannom for itt skiøde, som handt aff affgangne Christoffer Gøie²⁹ forhuerffuitt haffuer paa Bregenthuedt gaard³⁰ och guodtz, vahnßeet att for^{ne} Bregenthuedt gaard och guodtz aldrig haffuer fuldt for^{ne} Christoffer Gøie, meden haffuer werrit frue Ane Hardenbiergh³¹ forleentt hindis liffsthidt, och handt nu ephther hindis dødt och affgang ephther samme skiøde tilholder ßig for^{ne} gaardt och guodtz vden dom och retthegang, huilcket hand meener hans høstrue³² och hindis arffuinge at skee for kordt³³ wdj, och samme skiøde at werre giordt emodt lougen³⁴ och forrige domme³⁵ her wdj rigit vdgaæn, och om sligtt icke skulle lade ßig anße att werre emodt lougen.

Och først for oß wdj retthe laugde for^{ne} Mogens Gøie en opßettelße³⁶ aff Siellandzfhar landtzting vdgifuen thette neruerendis aar 1590, thend 14. januarij, aff oß elskelige Anders Dreßelbierg³⁷ till Wogenßerup,³⁸ wor mandt och thienere och landtzdommere wdj wortt landt Sielland, och Klaus Morthenßen, landtztings skriffuer, liudendis wdj ßin beslutning eblantt andett, att ephther[som]³⁹ herridtzfogeden wdj Ringstedt herridt haffuer ephther Christoffer Gøies skiøde tildømptt for^{ne} Sthen Brade for^{ne} Bregenthuedt hoffuidtgaardt med meere guodtz, saa wiett for^{ne} Christoffer Gøies skiøde formelder, emeden och ald thend stundt for^{ne} skiøde staar wed ßin fulde magtt, tha wide the icke for^{ne} herridtzfogedtz dom att kunde felde eller vnderdømme wdj nogen maade, men ther som for^{ne} Mogens Gøie formeener for^{ne} Christoffer Gøies skiøde icke saa loughgitt att werre giordt och vdgifuenn, som thett ßig haffde burdt, tha att indsteffne thend skiøde for oß och worre elskelige Danmarckis rigis raadt ephther recesßen⁴⁰ och ther gaæ om ßamme skiøde saa megitt, som lough och rett er.

Ther nest fremblaugde en copie aff en dom,⁴¹ for^{ne} Jørgen Roßenkrandtz⁴² medt flere worre raadt och gode mendt dømppt haffuer emellum affgangne Biørn Anderßen⁴³ paa thend ene och affgangne Dorretthe Jacobs datthers⁴⁴ arffuinge paa thend anden Þiide om Størringhgaardt,⁴⁵ huilcken dom wdj ßin beslutning formelde, att ephtherhj for^{ne} Biørn Anderßen eller for^{ne} hans søen, Jacob Biørnßen,⁴⁶ icke haffuer haffdt brug eller beßidelße paa for^{ne} gaardt och guodtz, saa thet icke haffuer fuldt ephther for^{ne} skiøde, men for^{ne} Dorretthe

Jacops daatther ßelff althidt, epther att samme skiøde er vdgiffuett, haffuer beßiddett saa och oppeborridt ald herlighedt och rentthe aff samme for^{ne} Støffring gaardt och guodtz, sammeledis eptherthj ther tilforn er gangen domme wdj slig sager for wor kierre herre fader, sallig och høglofflig ikommelße,⁴⁷ huor wdi hues guodtz, som er skiødt och icke haffuer fuldt skiøden, er dømbtt tilbage igien, tha widste the icke andett ther om att ßige, endt att for^{ne} Støffring gaardt och guodtz epther for^{ne} frue Dorretthe Jacops daatthers dødt nu icke bør att følge for^{ne} Biørn Anderßen, men thett saa well som andett hindis eptherladendis guodtz att komme alle for^{ne} hindis retthe arffuinge till skiffthe och guode, som samme copie aff for^{ne} dom widere medfører.

Och satthe for^{ne} Mogens Gøe wdj alle rette, om Christoffer Gøe medt retthe kunde selge, skiøde eller affhende thett guodtz, som hand icke haffde bekommit wdj haandt eller haffuendis werige, ey heller nogen tidt før hand døde dag haffuer haffdt wdj haandt och heffdt, dißligeste om thett skiøde, som guodtzitt icke strax følger, bør att haffue nogen magtt, huilckett hand meen, mange domme her wdj rigett att were emodt gangne.

Tha er møtt for^{ne} Sthen Brade och haffde her for oß tilstede for^{ne} Christoffer Gøies skiødebreff, vdgiffuett paa Gunderßløffholm⁴⁸ thend 3. martij a^o 1581 aff for^{ne} Christoffer Gøie vnderschreffuitt och forßegledt, saa och medt oß elskelige Mogens Gøie⁴⁹ till Bollerup⁵⁰ och Falck Gøie⁵¹ till Skiersøe,⁵² worre mendt och thienere, till windißbyrdt haffue vnderskreffuitt och forzegledt, formellendis paa for^{ne} Bregenthuedt gaardt och thetz tilliggendis guodtz, som thet skiødebreff widtloffftig wdj ßig ßelff medfører och indeholder. Och beretthe for^{ne} Sthen Brade, att epther som Mogens Gøie setther wdj retthe, om Christoffer Gøie kand selge eller affhende thett, handt icke wdj haandt eller haffuendis werige haffuer haffdt, ther emodt gaff handt saa for ßuar, att for^{ne} Christoffer Gøie samptt alle Oluff Mouridtzens⁵³ arffuinge haffue endeligen skifftt allt Oluff Mouridtzens eptherladendis arffue guodtz thennum emellum, och tha er Christoffer Gøie tilfalden Bregenthuedt gaardt medt mere godtz epther vnderschreffne laader,⁵⁴ saa thett tha wor hans frij tilfalden arffue och eye, och endog thet wor for^{ne} frue Ane Hardenberg forlentt hindis liffsthidtt, wor thett ligeuell hans retthe arffue, och wdj saa maade epther hans vnderschreffne laader wor hans, saa hand thend motthe selge och affhende till huem, hannum løstede, saa friit som nogett andett hans arffue guodtz och ald thend hans tilfaldne arffuelig rett och rettighed wdj for^{ne} Bregenthuedt gaardt och guodtz, hannum medt samme hans kiøffue- och skiødebreff wdj hende offuer anttuordett, och wdj saa maade hannom

fuldt och att haffue thend samme rett ther till, som for^{ne} Christoffer Gøie Belff hafde haffdt, ther som handt for^{ne} frue Ane Hardenbierts dødt (som for^{ne} gaardt och guodtz haffde wdj forlening) haffde offuerleffuitt.

Dißligeste berethe, att for^{ne} Christoffer Gøe haffde tilbøditt osß elskelige Peder Brade⁵⁵ till Krogholm,⁵⁶ wor mandt och thienere, samme gaardt och guodtz tilkiøffs, saa well som andre, førendt hand kiøpthe medt hannum, och formenthe att were hannum och en huer fritt forre, om nogen haffde forlentt en therris arffuegaardt bortt till en andenn ßin liffsthidt, att handt ligeuell motthe thend affhende till en anden till eyndom ephther thendtz dødt att bekomme, som ther paa tilforne haffde forleenings breff. Och for osß wdj retthe laugde it pergementtz vidisse vnder wortt och rigens segell formellendis paa en dom,⁵⁷ som for^{ne} Niels Kaas,⁵⁸ Peder Munck,⁵⁹ affgangne Eiiller Grubbe⁶⁰ med flere gode mendtt vdgifuett haffde thend 10. septembris a^o 1579 emellom affgangne Christoffer Gøie⁶¹ och frue Ane Roßenkrantz⁶² wdj lige ßaadan en ßag och tilfald, lydendis wdj ßin besluttelße att ephtherthj for^{ne} gaarde wdj Juttlant liggendis, som nu omtretthis, findis wdj thend lod och arffuepartt, som Eskell Gøie⁶³ wor tilfaldett ephther hans søster søens, Ebbe Andersens,⁶⁴ dødt, och Christoffer Gøie haffuer Belff medt egen haandt wdj alle Ebbe Andersens arffuingers nerwerelße vnderschreffuitt, dißligeste ephtherthj for^{ne} Eskildt Gøie wdj hans villie och welmact haffuer skiødt hans broder, Albrit Gøie,⁶⁵ och hans børn och retthe arffuinge for^{ne} hans retthe arffuelodt medt ald slig rettighedt, ephther som thett hannum wor tilfalden, och ther paa vdtgifuedt en fuldkommelig och nøigactig skiødebreff, som forbemeltt er, och ald for^{ne} hans rettighedt, som hannum medt samme lodt wor till falden, forbemelthe hans broder offuerantthuordett och intthet ther aff Belff wdj haandt, heffdt och brug eller beßiddelße beholdett haffuer, och Albrit Gøie och hans arffuinge ther forre strax wdj werge haffuer bekommidtt, ald thend rettighed till thiße for^{ne} gaarde wdj Juttlant, som Eskeld Gøie Belff haffde haffdt, ther som handt Børge Trollis⁶⁶ dødt haffde offuerleffuitt, tha bør for^{ne} frue Ane Roßenkrantz och hindis børn och suogre for^{ne} gaarde, som omtretthis, angerløes att haffue, nyde, bruge och beholde, ephther Eskeldt Gøies skiødebrefs lydelse, ßom ßamme dom widere wdj ßig Belff wduißer och indeholder.

Och setthe for^{ne} Sthen Brade wdj alle retthe, om for^{ne} Bregentthuedgaardt och thetz tilliggendis guodtz och eyndom bør icke att følge hannum ephther for^{ne} Christoffer Gøies skiøde och kiøffuebrefs liudelse.

Medt flere ordt och thalle thennum paa baade ßider emellum forløbbe.

Tha epther tilthalle, giensuar, breff, beuißning och thenn ßags leiglighedt, och eptherthj for^{ne} Christoffer Gøie ßamme Bregentthuedt gaardt medt meere guodtz er arffueligen tilfalden epther for^{ne} Oluff Mouridtzen epther vnder-schreffne laader, som emellom alle Oluff Mouridtzens arffuinge gangne ere, och hand til samme Bregentthuedt gaardt och guodtz haffde lige samme arffue rettighedt som till andett arffueguodtz, handt i lige maade arffuedt epther for^{ne} Oluff Mouridtzen, och ther offuer ßamme Bregentthuedt gaard och guodtz medt Bitt skiøde och kiøbebreff, som handt Stheen Brade haffuer giffuett paa ßamme gaarde, haffuer fraa ßig anthuordett, allt thend rett och rettighedt till ßamme guodtz, ßom hand ßelff haffde haffdt, om hand for^{ne} frue Ane Hardenbiereg haffde offuerleffuitt, ey heller ßig ahnmodett⁶⁷ nogen rett eller rettighedt till for^{ne} gaardt och guodtz, ßiden handt thend bortt solde, och eptherthj thend leiglighedt icke ther hoes findis som hoes andre skiøder, som ere macteløes dømppt, huor nogen haffuer skiøtt nogedt guodtz och dog ßelff beholtt thet, och en well kand bortskiøde till egendomb thett goedtz, handt en anden kand haffue forlentt hans lifftidt, saugde wij ther paa ßaa aff for retthe, att for^{ne} Sthen Brade och hans arffuinge bør for^{ne} Bregentthuedt gaardt medt thetz tilliggendis goedtz och egendom att følge och till euig egendom att haffue, nyde, bruge och beholde, angerløst epther for^{ne} Christoffer Gøies akiøde og kiøbe breffs liudelße.

Datum vt supra.

(1) Selv om nærv. dom (der påberåbtes for rettertinget 19. april 1602, se VI nr. 796; Secher, Rettertingsdomme I.377ff.) er i overensstemmelse med den af sagsøgte påberåbte rettertingsdom af 10. september 1579 (jf. ndf. note 57) og med rettertingsdom 1. september 1554 (GdD I.234), var det dog den almindelige regel, at ejendommen skulle følge skødet. Samme regel gjaldt indtil fdg. 23. april 1632 ved pantsætning. At et skøde kun var gyldigt, når den solgte ejendom straks toges i besiddelse, fremgår f. eks. af rettertingsdomme 14. juni 1572 (GdD III.161ff.), 12. juni 1574 (ib. 273ff.), 9. juni 1575 (ib. 260ff.), 5. maj 1576 (ib. 291ff.), 4. juni 1577 (ib. 300ff.), 7. juni 1586 (nærv. udg. IV. nr. 556), 29. juni 1591 (GdD IV.268ff.) og 1. juli 1609 (Secher, Rettertingsdomme I.484ff.), jf. Stemann, Retshistorie.468 med note 2; Matzen, Privatret II.81ff. Denne retspraksis lovfæstedes ved DL 5-3-32, der formelt først blev ophævet ved § 53 i lov nr. 111 af 31. marts 1926 om tinglysning. Den i DL 5-3-32 indføjede undtagelse (med mindre det er Testament, som ej fuldbyrdis, før en Mand er død, eller nogen med samme Huus eller Jord, er sin Livs Tid forlænt, saa det ej, før end den ved Døden afgaar, kand af den Kiøbendis annammis) bygger formentlig på nærv. dom, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.188 note 1; Matzen, Privatret II.49. - (2) Disse er formentlig afskrifter efter HDDomb. - (3) Se 628.3. - (4) Se 628.4. - (5) Se 628.5. - (6) Se 628.6. - (7) Se 628.7. - (8) Se 628.8. - (9) Se 628.9. - (10) Se 628.10. - (11) Se 628.11. - (12) Se 628.12. - (13) Se 628.19. - (14) Se 628.20. - (15) Se 628.21. - (16) Se 628.22. - (17) Se 627.8. - (18) Se 627.9. - (19) Se 628.29. - (20) Se 628.30. - (21) Se 628.31. - (22) Se 628.32. - (23) Se 628.35. - (24) Se 628.36. - (25) Se 628.37. - (26) Se 628.38. - (27) Se 628.13.

– (28) Se 628.14. – (29) Se 633.109. Han var gift (1549) med Birgitte Bølle (d. 1595), men ægteskabet var barnløst. – (30) Hovedgården Bregentved i Haslev s., Ringsted h. – (31) Anna Corfitzdatter Hardenberg (d. 1589), gift (1573) med rigsråd Oluf Mouritsen Krognos (d. 1573) til Clausholm, Bollerup, Bregentved og Lerbæk. Anna Hardenberg havde ved sit bryllup 11. januar 1573 fået Bregentved som morgengave. Om hende se C.F. Bricka, Frederik IIs Ungdomskjærlighed (1873), hvor det omhandlede morgengavebrev af 11. januar 1573 er trykt (s. 231). – (32) Helvig Mogensdatter Gøye (d. 1597), datter af rigshofmester Mogens Gøye (d. 1544) og søster til ovenn. Christoffer Gøye. Hun var 1. gang gift med Otte Gyldenstjerne (d. 1551) til Iversnæs (nuv. Wedellsborg). – (33) Skade, uret (Kalk. II.600b bet.4). – (34) Usikkert, hvortil der sigtes; landskabslovene indeholdt ingen bestemmelse om, at besiddelsestagen var nødvendig. – (35) Se ovf. note 1. – (36) Udfærdigelse, erklæring (Kalk. III.369a bet.2). – (37) Se 630.24. – (38) Hovedgården Vognserup i Kundby s., Tuse h. – (39) Forlægget har *epithet*; rettet efter andre hss. – (40) Reces 13. december 1558 § 8, stk. 1. – (41) Dommen er utrykt. Jf. hertil rettertingsdom 5. maj 1576 (GdD III.292ff.), hvorved en forfølgning til lås på Støvringgård stadfæstedes, uanset at den, der forfulgte til lås, ikke var i besiddelse af ejendommen. – (42) Se 628.9. – (43) Se 634.30. – (44) Dorthe Jacobsdatter Bjørn (d. omkr. 1562), gift 1. gang med Christoffer Hak (d. 1539) til Egholm, 2. gang med Oluf Glob (d. 1558) til Vellumgård. – (45) Se 626.12. – (46) Jacob Bjørn (d. 1596 som slægtens sidste mand). Han oversatte JL til latin, og hans hustru, Anne Krabbe (d. 1618), skal have oversat den til højtysk. – (47) Add 152,2° har *jhukommelße*. – (48) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Øster Flakkebjerg h., som Christoffer Gøye var medejer af. – (49) Se 634.72. – (50) Se 634.73. – (51) Falk Falksen Gøye (d. 1594) til Skærsø og Starupgård. – (52) Hovedgården Skærsø i Dråby s., Mols h. – (53) Rigsråd Oluf Mouritsen Krognos (d. 1573) til Bollerup, Bregentved og Lerbæk (jf. ovf. note 31), søn af Mourits Olufsen Krognos (d. 1550) og Eline Gøye (d. 1563) til Clausholm. – (54) Lodder ved skifte; se 630.26. – (55) Peder Brahe (d. 1610) til Krogholm, gift med Margrethe Albrechtsdatter Gøye (d. 1594) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Torbenfeld og Clausholm. – (56) Hovedgården Krogholm (Krageholm) i Sövestads s., Herrestads härad. – (57) Utrykt. – (58) Se 628.3. – (59) Se 628.7. – (60) Rigskansler, rigsråd Eiler Grubbe (d. 1585) til Lystrup. – (61) Se 633.109. – (62) Anne Ottesdatter Rosenkrantz (d. 1589), gift med fodermarsk Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Torbenfeld, Clausholm, Gunderslevholm, Græsedede, Aunsbjerg m. v. – (63) Eskil Mogensen Gøye (d. 1560) til Gunderslevholm, Torbenfeld, Græsedede og Løgismose. – (64) Ebbe Andersen Galt (d. før 1554) til Torbenfeld og Lysholt, søn af Anders Ebbesen Galt (d. 1529) til Tyrrestrup, Rubjerggård og Skumstrup og Pernille Mogensdatter Gøye (d. 1552; sen. gift med rigsråd Børge Trolle til Lillö). – (65) Albrecht Gøye (d. 1558), se ovf. note 62. – (66) Rigsråd Børge Trolle (d. 1571) til Lillö og Knabstrup; han var gift (1539) med Pernille Mogensdatter Gøye (d. 1552), der tidl. havde været gift med ovenn. Anders Ebbesen Galt (d. 1529). – (67) tiltaget (Kalk. I.64a bet.3).

636 Rettertinget 3. august 1590 (Kolding)

En adelsmand dømmes fra livet for at have dræbt en sagesløs ikke-adelig mand.

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 102^r (findes yderligere i 3 hss.¹).

Litt.: M. K. Zahrtmann, Borringholmerens Historiebog I (1934).189; Richard Nielsen og Thorvald Sørensen (red.), Bogen om Bornholm (1957).536.

Wii, Christiann thend Fierde, medt Gudtz naade &c., gjøre alle witterliggt, att aar 1590, thend 3. dag augustj, paa wortt rettherting paa wortt slott Col-dinghuus, wdj wor egen nerwerelße, offuerwerindis osß elskelige Niels Kaas² till Thorupgaardt,³ wor candtzler (medt allt raadit,⁴ Peder Gyldenstierne⁵ vnderthagindis) for osß wor skickett Peder Madtßenn i Nykier sogen⁶ paa wortt land Borringholm paa thend ene och [haffde med wor steffning for osß wdj rette indsteffnitt]⁷ Peder Gagge,⁸ aff waaben, paa thend anden ßide och tillthallede hannum for hans broder, Niels Madtzen,⁹ han wden ald orßage, skyldt och brøde vtlibørligen skall haffue drebt och ihiellslagen, som hand med nøigactig vindnißbyrdt meener ßig att wille beuiße och bekreffthe.

Och for osß wdj retthe laugde for^{ne} Peder Madtzen itt landtztings vindthe, vdgiffuett paa Borringholms landtzting¹⁰ aff osß elskelige Jens Koefoed¹¹ till Kyndegaardt,¹² wor mand, thiener och landtzdommere ther sammestedtz, vdgiffuett wdj thette neruerindis aar, thend 9. may ßidst forleden, liudendis for^{ne} Peder Madtzen, thend dødis broder som drefft bleff, och ßig haardeligen beklagede, som hand och nest tilforn landtzting giordt haffuer, som holthis thend 15. dag aprilis, huorledis att for^{ne} Peder Gagge haffde hans fattige¹² broder, Niels Madtzen, ynkelig och vtlibørlig, foruden eneste orßage medt ord och gierning, drefft och ihiellslaget, huilckett hand klagede for Gud och ald christelig øffrighedt. Och fremæskedt thiße epherschreffuene vindiß-byrdt:

Først fremkom Jens Anderßen i Nykier sogen, som widnede medt opragthe fingere och hellig andtz eedt,¹⁴ att Peder Gagge, thend tiid hand gick vdt aff Hans Koefoeds¹⁵ stuffuedør, tha møtthe hanom for^{ne} Niels Madtzen inden stuffue dørren och spurde, huor Peder Gagge wille hen, och ßagde, at hannum wor nu best enn seng nøttig;¹⁶ i thet ßom hand thet ßagde, søgthe Peder Gagge till hannum¹⁷ och stack for^{ne} Niels Madtzen, och icke haffuer tilforn werridt thennum nogen ordt ydermhære emellom. Berntt Hanßen, lenßmandt¹⁸ i Nyeker sogen, widtnedt wedt ßin eedt och oprachte fingre, att hand wor hois for^{ne} Niels Madtzen, som stungen bleff j¹⁹ thime, førend hand døde. Och tilspurde hannom, huad ord Peder Gagge och hand haffde sammen, tha hand stungen bleff. Tha ßuarede for^{ne} Niels Madtzen och badt ßig saa Gud tilhielp paa ßin himmerigis anpartt, att handt icke gaff Peder Gagge itt vstoldt²⁰ ørdt eller forbrødt ßig i nogen maade medt hannom, huilckett hand och berethe samme ordt att haffue bekiendt for sognepresten her Michell,²¹ tha hand wor hoes hannom paa hans ydderste och gaff hannum Christi sacramente, och ther paa wille handt gladeligen døde, att saa till wor gaaidt. The samme ord

vidttuede och Hans Pederßen i for^{ne} Nyeker sogen wedt ßin salighedtz eedt, som och hoes wor, ther Niels Madtzen thette for^{ne} bestoedt for lenßmanden.

Ther till ßuarede for^{ne} Peder Gagge och bekiende, att Niels Madtzen, som bleff stungen, icke thalett hannum itt ondt ordt till, men sagde, handt støtthe hannum wedt stuffuedørren, dog ingen vindißbyrdt eller beuiß hand haffde ther paa eller skød paa nogen ydermere vindnißbyrdt ther inden landzting, som thet landtztings vidtne wiidere indeholder.

Item fremlaugde hand itt andett landtztings widttne, som formelde paa en anden drab sag, for^{ne} Peder Gagge begangett haffde. Och epherthj thet wor en forliggt sag, wor thet icke fornøden her ther om att indførís.

Ther emodt att ßuare er møtt for^{ne} Peder Gagge och haffde itt skriffblig forßett,²² indehollendis att ßamme karl, som død bleff, skulle fattidt²³ hannum, ther handt wille gange vdt aff dørren, och støtthe hannum vdt att forstuffuen, saa och en anden hans medthienere medt hannum, saa handt bleff ilde slagen, stoere skrammert i hans hoffuedt, och ther hand kunde icke bliffue hannum quitt, och till hans stoere wlycke haffde hand en daggertt hoes ßig, ßom hand saarede hannum medt, huor aff hand thog ßin død, huilckett hand hartt beroffte ßig paa saa att were skeedt och badt om naade, att hand for hans mißgierning motthe benaadís, som samme skriffblig forßett widere medførde och her vnødigt wor att indskriffue.

Saa er och møtt osß elskelige Falck Gøe²⁴ till Skierßøe,²⁵ wor mandtt, thienere och befallingsmandtt paa Hammerßhuus²⁶ paa Borringholm, och tilspurde hannum att, om hand i nogen maade kunde haffue ßig offuer hannum, hans fogetther och folck att beklage, att hannum icke motthe tilstedís att komme till tinge att fordre om vindnißbyrdt, naar hand thet begierede, att hand ther om wille bekiende ßin sandhedt.²⁷ Och icke hand beskyllede hannum i nogen maade. Och epherthj receßen²⁸ forbiuder nogen att²⁹ dømme paa nogen adels person, ther hans lifff eller æhre er anrørendís, vdenn wij medt meenige Danmarckís rigís raad, haffuer hand her stilledt hannum wdj retthe, epherthj sagwolderen vor endelig dom och rett offuer hannum begierendís, att her kunde kiendes paa, huadt hans peen³⁰ och straf skulle were.

Medt flere ordt thennum emellum wor.

Och tilspurde wij for^{ne} Peder Gagge, om hand hafde nogen breff eller beuiß i ßagen hannum tilbeste eller widste noget att paaskiude,³¹ huilckett hand benectede.

Tha epher tilthalle, gienßuar, breff, beuißning och thenne ßags leiglihedt, och epherthj wij befinde for^{ne} Peder Gagge att haffue vden ald skyld och

brøde drebt och ihieslagett for^{ne} Niels Matzen, saa thett icke findis aff waade skeed att were eller kand regnis for nøduerge,³² saugde wij ther paa saa aff for retthe, att eptherdj for^{ne} Peder Gagge haffuer drefft och ihieslagett sagibløes mandt, tha bør hand ther forre att straffis paa ßin hals och miste ßitt lifff, och eptherthj gierningen er skeed paa Borringholm, tha att stande ßin rett³³ paa Borringholmb, som drabett skeedt er.

Datum vt supra &c.

(1) Disse er afskrifter efter HDDomb. – (2) Se 628.3. – (3) Se 628.4. – (4) Se disses navne i dom nr. 628 ovf. – (5) Se 628.5. – (6) Nyker s., Bornholms vester h. – (7) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (8) Peder Gagge (d. 1590), søn af Peder Gagge til Lensgård (Øster Larsker s., Bornholms øster h.), jf. DAA 1893, Trap⁵ IV.536. – (9) Niels Madsen var tjener hos Hans Pedersen Kofoed, jf. M. K. Zahrtmann, Borringholmerens Historiebog I.189. – (10) Bornholms landsting blev ophævet ved pl. 29. juni 1813. – (11) Jens Kofoed (d. 1625) af Kyndegård, 1588–1623 landsdommer på Bornholm. Jf. Jørn Klindt, På spor af de første Kofod'er (1979).68f. – (12) Kyndegård i Nyker s., Bornholms vester h. – (13) stakkels (Kalk. I.521b bet.2). – (14) GkS 1140,2° har det almindelige *helgens eedt*. – (15) Hans Kofoed (d. omkr. 1623), der 1590 og 1602 ejede Blykobbegård i Nyker s., Bornholms vester h., jf. Jørn Klindt anf.v.75ff. – (16) Om sprogbrugen se H. P. Sonne i Bogen om Bornholm (1957).536f., hvor det nævnes, at bornholmsk har flere eksempler på syntetisk sprog. – (17) *søgte . . . til hannum*: for ind på ham, angreb ham (OdS XXIII.282 bet.3). – (18) Øst for Øresund bet. for en foged, hvis embede især var af politimæssig art, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.363. – (19) ¹/₂; om skrivemåden se 624.12. – (20) meget stolt, hovmodigt, ondt, uhøvisk (OdS XXVI.49). – (21) Mikkel Larsen (d. omkr. 1615), fra omkr. 1568 sognepræst for Nyker menighed (Wiberg II.471). – (22) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (23) grebet (Kalk. I.520b bet.1). – (24) Se 635.51. – (25) Se 635.52. – (26) Falk Gøye var lensmand på Hammershus 1587–94. – (27) Falk Gøye havde spurgt regeringsrådet i Kbh., hvordan han skulle forholde sig over for Peder Gagge, der var fængslet, om han skulle lade ham indemure på Hammershus eller sende ham til Dragsholm, for at han kunne holdes fængslet dér. Regeringsrådet svarede 18. april 1590 (Kanc. Br.), at da Peder Gagge var en fri mand (∴: en adelig), ville man ikke anse det for tilrådeligt at lade ham indemure eller sætte i et ubekvemt fængsel, før der var gået dom i sagen. – (28) Reces 13. december 1558 § 27 in fine. – (29) GkS 1140,2° tilføjer *maa*. – (30) Straf (Kalk. III.462b bet.1). – (31) påberåbe sig (Kalk. III.542b bet.1). – (32) Om nødværge se 632.63. – (33) *stande ßin rett*: lide sin straf (Kalk. IV.103a bet.5). Peder Gagge blev henrettet på Bornholms øster herreds rettersted, jf. M. K. Zahrtmann, Borringholmerens Historiebog I.189. Hans gård blev konfiskeret, og lensmanden Falk Gøye tog bolig i den, hvorefter den kaldtes Lensgård.

637 Rettertinget 4. august 1590 (Kolding)

En adelsmand dømt til at opfylde en indgået aftale om skifte.

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 110^r (findes yderligere i 1 hs.¹).

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witterliggt, att aar 1590, thendt 4. dag augustj, paa wortt rettherting paa wortt slott Koldinghuus, wdj wor egen neruerilße, offueruerindis osß elskelig Niels Kaas² till Thorupgaardt,³ wor candtzler (med allt raaditt,⁴ vndertagendis Peder Gyldenstiern⁵ och Erik Hardenbiere,⁶ som icke wor tilstede, och Corfidtz Wifferdt,⁷ som gick wdj retthe) for osß wor skickedt osß elskelige frue Anne Krabbe⁸ till Østergaardt,⁹ Axell Wiffertz¹⁰ epterleffuerske, paa thendt ene och haffde medt wor egen steffning for osß wdj retthe steffndt osß elskelige Corfidtz Wiffertt till Neß,¹¹ wor mand, raad och embidtzmand paa wortt slott Malmøehues, paa thend anden ßide och tilthallede hannom for, att hand forholder hinde hindis arffuepartt wdj hans affgangne broders, hindis affgangne hoßbonde, Axell Wiffertz, skouffue, vanßeet att hand wedt hans bref och zegell haffuer forskreffuit ßig till hende, hinde ßin partt¹² at skulle haffue wdlaugd och forskaffitt inden aar och dag ther nest eptther kommendis, och er nu wngederlig sex aar ßiden, och icke thett enndnu skiedt er eller epttherkommidt, och hun ther offuer haffuer mist hindis partt aff olden medt ald anden herlighedt, som midler tid aff ßamme skouffue gangen er, endog hun ther om thitt och offthe haffuer fordrift hoes hannum, baade skriffttlig och mundtlig, meenendis hinde ther medt att were skeedt wrett.

Och er møtt paa hindis wegne for osß wdj retthe osß elskelige Falck Gøie¹³ till Skierbøe,¹⁴ wor mand, thienere och befallingsmandt paa Hammerßhuus¹⁵ paa wortt landt Borringholm, saa och for^{ne} frue Ane Krabbe selff, och wdj retthe laugde for^{ne} Corfidtz Viffertz breff, wdgiffuit wdj wor kiøbstedt Kiøbnehaffn thendt 14. julij a^o 1582, lydendis att eptther som handt paa hans affgangne broders, Axell Wifferdtz, børns wegne er kommen till en venlig contragtt medt forbemelthe frue Ane Krabbe och haffuer giordt hinder wdleg wdj Juttlandt wdj Skiellum,¹⁶ Askildrup,¹⁷ Hurup¹⁸ och Alßbye¹⁰ for hues joerdeguodtz, hinder wor eptther hindis affgangne søen, Axell Wiffertt Axelßønn,²⁰ tilfaldenn wdj alle hoffuidtgaarde, som wor wdj Axellwold,²¹ Alnerup,²² Veffertzholm²³ och Frøßløffgaardt²⁴ med thetz tilliggendis joerdeguodtz och eyndom eptther the breffuis liuthelße, ther paa giordt er, och hand icke tha kunde, for the skonske skouffue worre endtha²⁵ wbeßeett, och ßett for hues oldenßuin, the kunde thaale, giøre hinde vdleg for, huis skouffue hinder enndnu tilkommer, tha haffuer hand loffuedt och tilsagdt paa formelthe hans broders børns wegne, att hand will inden aar och dag førstkommendis giøre for^{ne} frue Ane Krabbe eller hindis arffuinge føllest och wdleg medt skouffue wdj Juttlandt eller med andett gott büggett joerdeguodtz, epter som billigt

och rett kand were, ßaa wiit hinde kand tilkomme medt retthe, baade for the skouffue wdj Skonne och Juttlandt, och thet hinde och hindis arffuinge holde wden ald skade. Thill windißbyrdtt wnder hans signett, och haffde medt egen haand vnderschreffuit.

Och setthe Falck Gøie wdj alle retthe, om Corfidtz Wifferdt icke er pligthigh att epherkomme ßitt breff och segell och stande hinde till retthe for hues skade, hun theroffuer lidt haffuer, att hun icke ßamme skouffue bekommidt haffuer inden aar och dag, ßom hans breff medtfører.

Ther emod beretthe Corfidtz Vifferdt, att huis orsage ther wor till, at frue Ane icke strax skiede wdleg wdj for^{ne} skouffue, wor thend allene, att skouffuene wdj Skonne icke worre beßigthede och ßett, huor mange suins olden the tholle kunde, och haffuer ßiden ßig hendragett,²⁶ forthj hanns brøder børn er midler tid forßeett,²⁷ ßaa huer bekom ßin egen werige, formeen epherthj the ßelffue nu haffue therris guodtz att raade forre, tha thennom therforre att tilthallis²⁸ och giørre vdleg, och worre vbilligt att hand skulle liide skade till ßin store wmage.²⁹

Tha er møtt osß elskelige Eske Brock³⁰ till Estrup,³⁰ wor mand och thienere, och gaff tilkiende, att ingen steffning offuer hannom vdgangen er, formeendis ther forre icke heller kunde gange nogen dom, ther hannum kan were till hinder eller skade, men ther ßom nogen meener ßig nogen tilthalle att haffue till hannum, tha att tilthalle hannum till ßitt verne thing, ther will hand pleie en huer rett.

Och setthe for^{ne} Falck Gøe allene wdj retthe, om Corfidtz Wiffertt icke er pligthig att fuldgjøre och holde ßitt breff och zegell, som thet ßig bør.

Medt flere ordt.

Tha epher tilthalle, gienßuar och thenne ßags leiglihedt saugde wij ther ßaa aff for retthe, att for^{ne} Corfidtz Wiffertt er plictig ßaa well som en huer att epherkomme ßitt breff och ßegell, ßom thett ßig en riddermandtz mand eyer och bør. Huis tilthalle hand formeener ßig ßiden att haffue till nogen hans brøder børn, tha ther om att gaae till therris verne thingg, ßaa møgidt loug och rett ehr.

Datum vt supra.³¹

(1) Dette er afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf), da det har kongens fulde titel, navnene på samtlige dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. – (2) Se 628.3. – (3) Se 628.4. – (4) Se disses navne i dom nr. 628 ovf. – (5) Se 628.5. – (6) Se 628.17. – (7) Se 628.23. – (8) Anne Iversdatter Krabbe (d. 1625) til Baggessvogn m. v., datter af rigsråd Iver Krabbe (d. 1561) til Krabbesholm m. v. og Magdalene Banner (d. 1597). Hun var

1. gang gift med rigsråd Axel Tønnesen Viffert (d. 1580) til Axelvold, Møllerup, Viffertsholm m. v. (han gift 1. gang med Anne Andersdatter Lindenov, d. 1562), 2. gang 1595 med Erik Kaas (d. 1598). – (9) Hovedgården Østergård i Åsted s., Harre h. – (10) Se ovf. note 8. – (11) Se 628.24. – (12) Rettet fra *anpartt.* – (13) Se 635.51. – (14) Se 635.52. – (15) Se 636.30. – (16) Landsbyen Skelund i Skelund s., Hindsted h. – (17) Landsbyen Askildrup i Blenstrup s., Hellum h. – (18) Landsbyen Hurup i Als s., Hindsted h. – (19) Landsbyen Als i Als s., Hindsted h. – (20) Axel Axelsen Viffert (d. 1581), søn af Axel Tønnesen Viffert og dennes 2. hustru Anne Iversdatter Krabbe. – (21) Hovedgården Axelvold i Svalövs s., Rönnebergs härad, Malmöhus län, oprettet omkr. 1565 af rigsråd Axel Tønnesen Viffert. Axel Tønnesen Viffert modtog i 1564, da han var lensmand på Landskrona slot, Svalöv som lenspant. I dette sogn erhvervede han gårde i Norra Svalövs by, Karatofa og Lönstorp og skabte af disse hovedgården Axelvold, jf. DSH XIX (1968).155. – (22) Hovedgården Alnerup (Alnarp) i Lomma s., Bara härad, Malmöhus län. – (23) Hovedgården Viffertsholm (tidl. Kyttrup, nuv. Gl. Viffertsholm) i Solbjerg s., Hellum h., oprettet som hovedgård af rigsråd Axel Viffert. – (24) Fröslövgård i Valleberga s., Ingelstads härad, Malmöhus län. – (25) endnu (Kalk. I.469b). – (26) trukket ud, mødt forsinkelse (jf. Kalk. V.181a lin. 47, OdS III.902 lin. 38), sml. ty. *sich hinziehen.* – (27) sørget for, spec. (om kvinder): gift (Kalk. I.689b bet.2). – (28) Lund UB De la Gardieska saml., Chr. Barnekows Copiebok VI har *suarre.* – (29) Skade, fortræd (Kalk. IV.644a bet.1). – (30) Eske Brock (d. 1625) til Estrup, Alnerup, Hevringholm, Ellinge, Vemmetofte, Skærvad, Vallø m. v., sen. (1596) rigsråd, lensmand på Dronningborg. Han var 1589 blevet gift med Christence Viffert (d. 1624), datter af Axel Tønnesen Viffert og dennes 1. hustru. – (31) Hovedgården Gammel Estrup i Favsing s., Sønderhald h. – (32) Herefter har Lund UB De la Gardieska saml., Chr. Barnekows Copiebok VI: *Nostra ad causas sub sigillo Arnoldo Huitfeldio, iusticiario nostro dilecto.*

638 Rettertinget 4. august 1590 (Kolding)

Ejeren kan vindicere løsøre, han har udlånt, fra den tredjemand, til hvem låntageren uden hans vidende har pantsat det.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol 112^v (findes yderligere i 3 hss.²).

Reg. 4232.

Tryk: GdD IV.216ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.421; Stemann, Retshistorie.493 note 5; O. Nielsen, Københavns Historie og Beskrivelse III (1881).128f.; Matzen, Panterettens Hist.6 note 3; sa., Privatret II.65, 102; O. K. Magnussen i UfR 1925 B.294 note 32; Vinding Kruse i UfR 1925 B.325f; sa., Ejendomsretten III, 2 (1930).1358; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.58 med note 110; Thøger Nielsen.124f.; Erik Anners, Hand wahre Hand. Studien zur Geschichte der germanischen Fahrnisverfolgung. Rättshistoriskt Bibliotek III (Lund 1952).311ff.; Ole Fenger, Grundrids.69; Inger Dübeck.150, 152ff., 206 note 188.

Wy, Christian thendt Fierde, medt Gudtz naade, giøre alle witterliggt, att aar³ 1590, thendt 4. augustj, paa wortt rettherting paa wortt slott Koldinghuus, wdj wor egen neruerelße, auffuerwerendis osß elselige Niels Kaas⁴ till Thorupgaardt,⁵ wor candtzler (medt allt raaditt,⁶ vnderthagendis Peder Gylden-

stiern,⁷ Erick Hardenbiere⁸ och Arrildt Huittfeldt⁹) for osß wor skickedt osß elskelige Niels Paßbirig¹⁰ till Sandbye gaardt,¹¹ wor mandt, thiener och embedtzmandt paa wor gaardt wdj Roskildt, och haffde medt wor egen steffning for osß wdj retthe steffndt osß elskelige borgemestere och raadmendtt wdj wor kiøbstedt Kiøpnehaffn for en domb, the nogen tidt forleden dømppt haffuer emellum hannum paa thendt ene och osß elskelige Casper van der Kundtz,¹² rigens profos,¹³ paa thend anden siide om en guldkiede och itt forgyldt sølffstob,¹⁴ som hans høstrue, osß elskelige frue Lißabett Seestedt,¹⁵ nogen tidt siiden haffuer lantt en wid naufn Lißabett Albridt Willomßens¹⁶ borgersker ther wdj Kiøpnehaufn, och hun siiden haffuer panttsatt till for^{ne} Casper van der Kundtz, och ther vdinden tildømppt for^{ne} frue Lißabett Niels Paßbierigs att tilthalle for^{ne} Albrett Willomßen paa sin høstruis, for^{ne} Lisabetz, wegne, som hun haffuer bethrod samme guldkiede och sølffstob, och Albrett Willomßen siiden att thalle for^{ne} Casper van der Kundtz till.

Wdj liige maade haffde for^{ne} Niels Paßberg medt wor egen steffning for osß wdj retthe steffndt for^{ne} Casper van der Kundtz, som samme for^{ne} borgemestre och raadtz dom forhuerffuitt haffuer om for^{ne} guldkiede och sølffstob.

Och wdj retthe lagde for^{ne} borgemester och raadtz dom, som liuder wdj sin besluttelse, att ephtherthj befindis, att for^{ne} frue Lißabett Niels Paßbierigs haffuer londt och tilbethroedt Lißabett Albrett Willomßens for^{ne} hindis kiede och credentzestob,¹⁷ ephther som Lißabett Albrett Willomßens handskriff¹⁸ i sig selff ther om formelder, bleff ther paa affbagdt for retthe, att for^{ne} frue Lißabett bør att lade thalle Lißabett Albrett Willomßens och hendis høßbonde till, som hun haffuer antthuordett och bethroedt samme kiede och stob, och Albrett Willomßen siiden att thalle profosßen, for^{ne} Casper van der Kundtz, till eller thendt, som handt och¹⁹ hanns høstrue haffuer antthuorditt samme kiede, och siiden att ghaae ther om, hues rett er, som samme dom med meere indholder och vduiiser.

Och satthe for^{ne} Niels Paßberg wdj alle rette, om thendt for^{ne} borgemester och raadtz dom bør att komme hannom eller hans høstrue till hinder eller skade, ephtherthj therris goedtz er panttfaaidt for^{ne} Casper van der Kundtz vden therris minde eller widtskab.

Tha er møtt for osß wdj retthe for^{ne} borgemestre och raadmendtt och gaff tilkiende, att the meenthe icke thierris wlempe skulle findis wdj the maade, att the haffde tildømppt Niels Paßbierigs frue att lade thend tilthalle, som hun hindis guldkiedde och stob²⁰ bethroidt haffde, och satthe wdj alle retthe,

om thendt, som lonner bort, skall kreffue ander endt thendt, handt lonner thet, och haandt skall haand faae,²¹ om handtfangett och tilbethrodt goedtz att were anden leiglihedt endt medt whemblett.

Sammeledis er och møtt wdj retthe for^{ne} Albrett Willomßen medt sin suplicats til osß och till for^{ne} Niels Paßbiere, huor wdj hans er begierendis, att ther som Niels Paßbiere wille giffue hannum noget respitt och thidt, wille handt beflicte sig paa pending, huor med hand kunde jndløße for^{ne} kiede medt, ther som handt thendt haffuer wdßatt, eller och wille indwiibe²² hannum wdj nogenn thendt wißeste²³ gielt, hannum tilstoedt²⁴ hoes sine gielder, huilcke wilkor for^{ne} Niels Paßbiere icke wille indgaae, men bleffue wid sitt, hannum the wilkor att kunde tilbiude for^{ne} profos. Medt meere samme hans suplicatz jndholder.

Tha epher tilthale, giendbuur och thend sags leiglihedt bleff ther paa saa affsagdt for retthe, att epherthj for^{ne} Casper van der Kundtz haffuer bekommit saadan en guldkiede wdj pantt aff thend, som icke kandt hiemle hannum thend, lougen²⁵ och formelder ingen att haffue adkomme wden retthe eyer, jtem huoe som selger whemblitt²⁶ och dellis epher lade wdt werdt hin ther solde, och bøde 3 marck bonden ochßaa konning, fordj hand solde whemblitt, och for^{ne} guldkiede och stob wden rette eyers wilge er panttsadt och i saa maade icke kandt hiemlis, gott wor och att wide, att for^{ne} Lißabet Albritt Willomßens, som er widerliggt att were komen wdj armodt och aff sin laffue,²⁷ jche tilhørde samme kiede och stob, tha bør for^{ne} Casper van der Kundtz epher slig leiglihedt samme guldkiede och stob jgen fran sig antthuorde till retthe eyer, for^{ne} Niels Pasbiere, och for^{ne} Casper van der Kundtz att tilthalle thend, hannum panttsatthe, och epherthj att for^{ne} wore borgmester och raadtz dom icke wor endelig, men lydede siden att gaae ther om, huis rett er, tha kunde therris wlempe²⁸ ey heller findis eller the ther forre nogett at lide eller stande til retthe.

Datum vt supra &c.

(1) Jf. ndf. nr. 639. I datidens lovgivning fandtes ingen afgørelse af det spørgsmål, om vindikation, der normalt var hjemlet, jf. Matzen, *Privatret II.99ff.*, kunne finde sted også, når den, hvem ejeren havde betroet ting, uden hans vidende og vilje solgte eller pantsatte den. Her kunne der være tale om i omsætningens interesse at anerkende ekstinktion eller dog at indskrænke adgangen til vindikation, f. eks. ved at pålægge vindikanten at godtgøre besidderen købe- eller pantsummen. Dette omsætningshensyn måtte særligt gøre sig gældende i købstæderne, der var under påvirkning af den af hanseaterne indførte retsopfattelse, der i middelalderen formuleredes med sætningen *Hand muss Hand wahren* (på dansk: *Hånd skal hånd få*), d: at vedkommende ejer må selv passe på, hvem han betror

sine ting og tage skade for hjemgæld, hvis hans tillid bliver misbrugt, jf. Matzen, Pante-rettens Hist.6, sa., Privatret II.102, Fenger, Grundrids.32f. og om tysk ret Hübner, Grundzüge.433ff. og dér anført yderligere litteratur om middelalderlig europæisk ret samt Vinding Kruse, Ejendomsretten III, 2 (1930).1351ff. I nærv. sag havde Kbh.s rådstueret hjemlet ekstinktion ud fra princippet Hånd skal hånd få, men dette underkendtes af rettertinget. Vinding Kruse, op. cit.1358ff. har ment, at nærv. dom og dom nr. 639 ndf. skulle være kilde til bestemmelserne i DL 5-8-12 og 5-7-4 og antog, at den i disse bestemmelser hjemlede adgang til vindikation forudsatte, at erhververen var i god tro. Vinding Kruses opfatelse har ikke vundet tilslutning, se f. eks. O. K. Magnussen i UFR 1925 B.290ff., Alf Ross, Ejendomsret og Ejendomsovergang (1935).117ff., Thøger Nielsen.124f., Erik Anners, Hand wahre Hand. Studien zur Geschichte der germanischen Fahrnisverfolgung. Rättshistoriskt Bibliotek III (Lund 1952).309ff. og Ole Fenger, Grundrids.68. - (2) Disse er afskrifter af HDDomb. - (3) Add 152,2° tilføjer *epther Gudz biurd.* - (4) Se 628.3. - (5) Se 628.4. - (6) Se disses navne i dom nr. 628 ovf. - (7) Se 628.5. - (8) Se 628.17. - (9) Se 628.35. - (10) Niels Parsberg (d. 1592) til Harrested og Sandbygård, søn af rigsråd Verner Parsberg (d. 1567). Han var 1587-92 lensmand på Roskildegård. - (11) Hovedgården Sandbygård i Sandby s., Tybjerg h. - (12) Caspar von der Kuntz (d. før 26. marts 1599 (Kanc. Br.), da hans efterfølger udnævnes). Da kongen i 1595 befalede ham at følge med på rejsen til Rusland, klagede Caspar von der Kuntz over, at han ikke således var i forråd med penge, at han kunne staffere sig tilbørligt med klæder og andet. Ved missive 13. maj 1595 til Enevold Kruse befalede kongen, at denne skulle udbetale von der Kuntz 50 daler, der senere skulle afkortes i hans løn. Om Caspar von der Kuntz se rettertingsdom 3. juli 1591 (GdD IV.308ff.), der synes at vise, at han har ernæret sig også som pengeudlåner, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.217 note 3. - (13) En *profos* var i det 16. og 17. århundrede en højtstående befalingsmand i landsknægtthæren, som navnlig skulle sørge for disciplinens opretholdelse, for straffes eksekution m. m. (OdS XVI.1358). I hans efterfølgers, Hans von Groningens, bestallingsbrev af 26. marts 1599 (Kanc. Br.; jf. GdD IV.217 note 3) hedder det, at rigens *profos* skal være kongen og hans riger og lande huld og tro, i sit embede have retfærdigheden for øje og skaffe godt tilbørligt regimente blandt kongens krigsfolk og hjælpe enhver til billighed og ret. Når borgerne i Kbh skal mønstres, skal han være forpligtet til at føre dem i marken og stille dem i slagorden. I årlig løn skulle han have 100 gamle daler, 12 sletdaler til husleje og sædvanlig hofklædning og i årlig ydelse: 2 okser, 4 svin, 8 lam, 12 gæs, 1½ tdr smør, 4 tdr sild, 4 tdr torsk, 4 våger (à 16 kg) bergfisk, 12 par høns, 2 tdr gryd, 6 pund rug, 6 pund malt og 24 skippund humle. Om Caspar von der Kuntz aflønning se Kbh. Dipl. IV.647. - (14) Sølvkrus (Kalk. IV.141b bet.1). - (15) Elisabeth Sested (d. 1624), datter af Mikkel Sested (d. 1583) til Gross Nordsee og Regitze Gyldestierne (d. 1576). - (16) Se om hende dom nr. 639 ndf. Lisbet og Albrecht Willomsen synes at have drevet virksomhed ved at låne penge ud mod håndfået pant. Ved kgl. bevilling 19. december 1589 (Kanc. Br.) pålagdes det kongens fogder og embedsmænd at hjælpe ham, der til kongen havde klaget over, at han havde mange udestående fordringer, til at han uden videre forhaling kunne få sine tilgodehavender hos sine debitorer. - (17) Drikkekar, alm. med hul fod; egl. et bæger, hvori en fornem herre kredensede, o: smagte på vinen, før den blev givet til gæsten (OdS XI.332). - (18) skriftlige erklæring (Kalk. II.150b bet.1). - (19) Add 152,2° har *eller.* - (20) Add 152,2° har *sølfstobff.* - (21) Se ovf. note 1. Formularen findes også i formen: Hånd skal hånd svare (jf. OdS VII.560 bet.2.2) og betegner, at den modtagende hånd skal gengive den ydende hånd det modtagne, jf. Kalk. II.141a bet.4. - (22) give anvisning på (Kalk. II.424a bet.3). - (23) sikreste (Kalk. IV.845a bet.3). - (24) tilkom (Kalk. IV.381b bet.3). - (25) Jf. RR § 8 (Da. Mag. 3. rk. I.161), Knud Mikkelsens

glosse til JL I.41 (DgL IV.58), dansk glosse 28 (DgL Tillæg til IV.21), der dog ikke omhandler løsøre, men fast ejendom. – (26) JL I.41 (om fast ejendom). Her er altså et tilfælde, hvor JL er anvendt uden for det jyske retsområde, jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.58. Som det fremgår af det umiddelbart følgende, lægger dommen dog også vægt på, at den, der pantsatte, var i en sådan stilling, at man måtte vide, at vedkommende ikke kunne være ejer af guldkæden og sølvbægeret, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.216 note 1 in fine. O. K. Magnussens bemærkning i UfR 1925 B.294 note 32, at „Spørgsmaalet ond eller god Tro har øjensynlig slet ikke været fremme“ synes derfor ikke dækkende. – (27) Stilling (Kalk. II.720b). – (28) Uret (Kalk. IV.637a bet.3).

639 Rettertinget 4. august (1590 (Kolding))

En pantsætter havde ret til at vindicere sin guldkæde fra den person, til hvem den var frempantsat, imod at betale den fordring, for hvilken den oprindeligt var pantsat.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 113^v (findes yderligere i 2 hss.²).

Reg. 4233.

Tryk: GdD IV.219ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.493 note 1; J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse II (1884).251f.; Matzen, Offentlig Ret III.141; sa., Privatret II.135; O. K. Magnussen i UfR 1925 B.294 note 32; Vinding Kruse, Ejendomsretten III, 2 (1930).1358; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.58 med note 110; Stig Juul, Kodifikation.52f.; Thøger Nielsen.124f.; Erik Anners, Hand wahre Hand. Studien zur Geschichte der germanischen Fahrnisverfolgung. Rättshistoriskt Bibliotek III (Lund 1952).311ff.; Ole Fenger, Grundrids.69.

Wii, Christian thend Fierde, med Gudtz naade &c., giøre alle witterliggt, att aar 1590, thendt 4. augustj, paa wortt rettherting paa wortt slott Coldinghuus, wdj wor egenn nerwerelße, offuerwerendis osß elskelige Niels Kaas³ till Thorupgaardt,⁴ wor candtzler (medt allt raaditt,⁵ vnderthagendis Peder Gyldenstiern,⁶ Erick Hardenbiere⁷ och Arildt Huitfeldt⁸) for osß wor skickedt osß elskelige Niels Kaaß⁹ till Starupgaardt,¹⁰ wor mandt och thiener, paa thendt ene och haffde medt wor steffning for osß wdj retthe steffntt osß elskelige borgemester och raadmendtt wdj wor kiøbstedt Kiøbnehaufn paa thendt andenn ßide oc tilthallede thennum for en dom, the for nogenn tidt ßidenn forleden emellum hannum paa thendt ene och en wedt naufn Bertell Struck¹¹ paa thendt anden ßide paa thierris raadhuuis dømppt och affßaugdt haffuer, wdj huilcken dom the haffue dømppt for^{ne} Berthell Struck frij for for^{ne} Niels Kaaßis tilthalle for hanns kiede, som handt wden hans wilge, vidskaff och¹² minde haffuer ßig till panthitt aff en quinde, som for^{ne} Bertell Struck well ßelff kunde erachthe icke att eye ßaadan en kiede, eller att kunde hannum

ſaadantt guodtz lougligen hembel, och dog thendt medt adskillig vnderfundighed¹³ for^{ne} Niels Kaaß haffuer wille frauendt, endog handt for retthe skall haffue laditt opbiude ſaa mange penge, ſom hun første gang ſtoed wdj pantt forre, huilcken thierris dom handt meener icke ſaa tilbørligen och nøigachtigen att were dømptt, att thendt kandt eller bør komme hannum till hinder eller skade wdj nogen maade.

Sammeledis haffde medt wor ſteffning for osß wdj retthe ſteffndt for^{ne} Bertell Struck, for handt ſamme dom forhuerffuitt haffuer.

Och først wdj retthe laugde for^{ne} Niels Kaas ſamme dom, vdgiffuen aff borgemeſter, raadmendt och byefogedt paa Kiøpnehaffns raadhuuß thendt 8. ſeptembris a^o 1589,¹⁴ liudendis wdj ſin beſluttning, att epherthj befindis, att for^{ne} Niels Kaas haffuer antthuordett hans wertt¹⁵ Erick Hanßen hans kiede for en ſumma penninge ther paa att laane till hans egitt behouff, och Erick Hanßenn, for^{ne} Niels Kaaßis wertt, haffuer ſelffuer wdj hans egen neruerelße och paahøre bekiendt att haffue epher Niels Kaaß befallingh landt paa ſamme kiede j^c lxx¹⁶ daller, ſom er kommen til Nielßis egen nøtthe, huilckett Niels¹⁷ icke ſelff kunde benecthe, tha bleff ther paa affſaugdt for retthe, att for^{ne} Niels Kaas bør att bliffue wid ſin mand, for^{ne} Erick Hanßen, och tilthalle hannum ther forre, och for^{ne} Erick Hanßen fremdellis att tilthalle thend, ſom handt haffuer antthuorditt och ſatt ſamme kiede i pantt, och ſiden thendt tredie eller fierde att søge theris mandt, och huer tilthaller thendt, ſom huer anden haffuer ouffuerantthuorditt ſamme kiede, och ſiden att gaae ther om, hues rett er, ſom ſamme dom langtt widere wdj ſig ſelff formelder.

Och berethe for^{ne} Niels Kaas, at handt icke kunde benegthe, att handt nogen tid forleden haffde offuerantthuordett hans wertt, for^{ne} Erick Hanßen, en hans guldkiede, oc hand ſiden epher hans befalling haffuer laantt paa ſamme kiede j^c lxx daller aff Albritt Willomßens och hans høſtrøe;¹⁸ ſiden skall the haffue vdsatt¹⁹ iiii ſtøcker af ſamme kiede²⁰ till for^{ne} Bertell Struck och lontt ther paa, ſom beløffuer ſig meth hoffuidtſumma och rentthe vj^c²¹ gamell daller, och endog Niels Kaas haffuer weritt offuerbødigt²² att erlegge och bethalle for^{ne} j^c lxx daller, haffuer for^{ne} Berthell Struck giordt hannum forholt²³ ther paa, saa handt icke ſin kiede igen bekomme kunde, formenendis at hannum ther medt er ſkiedt forkort.²⁴

Saa er møtt for^{ne} borgemeſter och raadmendt och berethe, att the widſte thennum icke anderledis att kunde dømme, endt ſom the giordt haffue, och epher thendt wiß²⁵ och ſkick, ſom ther till haffuer weritt holditt medt pantt

och handfaaidt och fortroidt guodtz,²⁶ men huis noger anden forordning ther om giøris, wille the aldellis ther eptther haffue thennum at retthe.

Dißligeste beretthe for^{ne} Berthell Struck, att epttherthj handt haffde annammidt ßamme iij støcher kiede wdj pantt, formeenthe handt icke plictig att²⁷ miste ßitt pantt, førend handt bekom ßine wdlaugde penninge.

Medt flere ordt thennum emellum forløff.

Tha eptther tilhalle, gienßuar, breff, beuißning och thenne ßags leiglihedt, och epttherthj Bertell Struck haffuer bekommit ßaadan en guldkiede wdj pantt af thennum, ßom handt ßaa well ßom en huer kunde wide thennum icke att tilhøre, ther forre ey heller kunde hemble hannum, och ingen eptther lougen²⁸ kunde haffue adkomme vden aff retthe eyere, jtem huem, ßom selgere vhemeltt²⁹ och deelis, lade wdt werdt hin, ther ßolde, och bøde iij marck bonde ochßaa konning, fordj handt solde vhemmeltt, ßom i lige maade kandt forstaais om pantt, och ßamme kiede er vden retthe eigers minde høiger vdsatt, end ßom the haffue hemell till, och hannum er kommen till haande, ßaa och forpantthet fran en och till en anden emod hans wilge oc minnde, handt ochßaa haffuer weridt offuerbødig att erlegge, hues handt haffde befallidt paa ßamme kiede at skulle laanis, saugde wij ther paa ßaa aff for retthe, att for^{ne} Niels Kaas er plighig att fornøige for^{ne} j^clxx daller, handt paa ßamme kiede haffuer giffuet befalling paa att laanis medt tilbørlige rentthe eptther hans tilbudtz liudelße till thend dag, dom gick wdj Kiøpnehaufn, och ßidenn kieden wbehindritt att følge hannum, och for^{ne} Berthell Struck att tilhalle thennum, ßom hannum ßamme kiede wdj pantt satt haffuer, for hues hand widere haffuer vdlantt paa ßamme kiede, endt ßom for^{ne} Niels Kaas bekommidt haffuer, och epttherthj att for^{ne} worre borgemester och raadmendtz dom icke wor endeligenn, men lyde ßiden att gaee therom, hues rett er, tha kand thierris wlempe³⁰ ey heller findis eller the ther forre nogitt att lide eller stande till retthe.

Datum vt supra.³¹

(1) Jf. dom nr. 638 ovf. og rettertingsdom 3. juli 1591 (GdD IV.308ff.) om samme guldkæde. Nærv. dom er kilde til bestemmelsen i DL 5-7-4, jf. Stig Iuul, Kodifikation.52f., cf. derimod V. A. Secher, der i sin udg. af DL mente, at kilden var den norske lov af 1604. – (2) Disse er afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf), da de har navnene på alle de dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. – (3) 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se navnene i dom nr. 628 ovf. – (6) Se 628.5. – (7) Se 628.17. – (8) Se 628.35. – (9) Niels Kaas (d. 1597) til Stårupgård, ovenn. kansler Niels Kaas' brodersøn. – (10) Hovedgården Stårupgård i Højslev s., Fjends h. – (11) Bertel Struck (d. 1621) var født i Lund, nævnes 1576 som laugs-skriver i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI.44), opholdt sig 1589-90 i København, hvor han

ikke var borger (jf. udtrykket *en wedt naufn Bertell Struck*), nævnes 1593 i Ribe, hvor han tog borgerskab, blev 1595 rådmand ssts. Han var gift 1. gang (1593) med Dorte Sørensdatter Stage (d. 1602), enke efter rådmand Peder Baggesen (d. 1591), jf. tilforordnede rådgers dom 13. juni 1571 (III nr. 383), Viborg landstingsdom 16. februar 1572 (III nr. 391) og rettertingsdom 12. juli 1572 (GdD III.148ff.); 2. gang (1604) med Anne Vedel (d. 1655), datter af kgl. historiograf, magister Anders Sørensen Vedel. Jf. Kinch, Ribe Byes Historie og Beskrivelse II (1884).250f., Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565–1613 udg. af Bue Kaae I–II (1976; se registeret). – (12) NkS 836c,2° har *heller*. – (13) List (Kalk. IV. 655a). – (14) NkS 836c,2° har 1590, hvilket er en åbenbar skrivefejl. – (15) Vært (Kalk. IV.919a). – (16) 170; om skrivemåden se 633.87. – (17) NkS 836c,2° tilføjer *Kaaß*. – (18) Se 638.16. – (19) pantsat (Kalk. IV.594a bet.2). – (20) Usikkert, hvad der skal forstås herved. På hele kæden har Niels Kaas lånt 170 daler, men paa *iiij støcker af ßamme kiede* lånes (incl. renter) 550 gamle daler. På et andet stykke af samme kæde, bestående af 17 led, havde rigens profos Casper von der Kuntz lånt 60 daler, jf. rettertingsdom 3. juli 1591 (GdD IV.308ff.). Jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.221 note 4, 309 note 5. – (21) 550 daler; om skrivemåden se 624.12. NkS 836c,2° har *halff siette hundrede*. – (22) rede, villig (Kalk. III.402a). – (23) Forhindring (Kalk. I.640b bet.2). – (24) Uret (Kalk. II.600b bet.4). – (25) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (26) Det ses, at Kbh.s rådstueret også her har fulgt princippet „Hånd skal hånd få“ (se 638.1), jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.221 note 6. – (27) NkS 836c,2° tilføjer *werre at*. – (28) Se 638.25. – (29) Se 638.26. – (30) Se 638.28. – (31) NkS 836c,2° tilføjer: *nostro ad causas sub sigillo teste Arnoldo Huitfeldio, justiciario nostro dilecto*. Ifl. HDDomb var Arild Huitfeldt ikke til stede, se ovf. side 88 ved note 8.

640 Rettertinget 7. august 1590 (Kolding)

En kreditor var uberettiget til at udtage rømningsbrev over en debitor, da denne inden den fastsatte frist på tinge havde tilbudt at betale sin skyld med omkostninger, men kreditor havde ikke villet modtage pengene, der derfor blev deponeret hos herredsfogden.

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 149^v (findes yderligere i 2 hss.¹).

Litt.: Fussing.391f., 451.

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witterliggt, at aar 1590, thend 7. dag augustj, paa wortt rettherting paa wortt slott Coldinghuus, ouffuerwerendis osß elskelige Niels Kaas² till Thorupgaardt,³ wor candtzler (med allt raaditt,⁴ vnderthagendis Manderup Paßbierig⁵ och Erick Hardenbjerg⁶ till Mattrup⁷ saa och Abßolon Gøie⁸ till Kielstrup,⁹ som icke wor tilstede) for osß wor skickedt oß elskelige Offue Vggerup¹⁰ till Aagißholm,¹¹ wor mand och tienere, paa hans thieners Raßmus Smedt i Sandrum gaardt¹² hans wegne paa thend ene och haffde medt wor egen steffning for osß wdi rette steffndt osß elskelige jomfrue Margrette Skouffgaardt¹³ till Sandrum

gaardt paa thend anden Bide och tilthallede hinde, for att hun emodt ald loug och rett, som hand meener, haffuer forhuerffuitt rømmings breffue¹⁴ offuer for^{ne} Raßmus Smedt, wanßeett att hand skall haffue veritt till Bitt werne ting epher for^{ne}¹⁵ rigens candtzlers¹⁶ dom och ther loughligen huer tingdag, epher thet tredie breff haffuer weritt brutt inden tinge, tilbøditt medt sølff och penninge att wille retthe for sig och strax inden tinge att wille wdlegge, huilcken vdleg hand¹⁷ eller hans¹⁸ fuldmectige dog icke skall haffue wildt annamme, endog hun loughligen ther till haffuer weritt steffndt och tingkalledt, saa att herridtzfogeden ther forre samme vdlegh paa worre wegne till sig haffuer annammit paa en ret,¹⁹ epherthj hun eller hindis fuldmectige thendt icke wille opebere, och hun ligeuell saadantt allt vanßeendis for^{ne} rømmings breff offuer hannom haffuer thagett, huilckett handt meen icke saa loughlitt och nøigactigt forhuerffuitt, at thet bør att komme hannom till hinder eller skade wdj noger maade.

Och først for osß wdj retthe laugde for^{ne} Ouffue Vggerup en wor och rigens dom, vdgiffuen a^o 1588, thendt 7. dag decembris, liudendis wdj Bin²⁰ beslutning, att epher ther befandtz først herridtztings dom, ther vdinden Raßmus Smedt er tildømppt att stille for^{ne} jomfrue Margrette Skouffgaardt tilfredtz for oldengieldt,²¹ saa witt hand giffuer hinde skyldtt och landgille, och hun bør att haffue med retthe, ther nest en landtztingsdom, huor medt for^{ne} herritztings dom er bekeffthet for^{ne} herridtzfogedt ingen wrett att haffue giordt for^{ne} Raßmus Smedtt, och ther epher herridtztings och landtztings delßbreffue, och ther emodt Btander for^{ne} Pouell Madtzen, ther thend dag fuldmectig paa for^{ne} frue Marene²² Skouffgaardtz wegne, och opbiuder sølff, pendinge, som handt ther tilstede haffde, att wille retthe paa bundens wegne, och rigens rett²³ formelder, at huem som er offuerbødig att wille retthe [for sig],²⁴ hannom ganger icke forfølling offuer, tha finder wij Raßmus Smedt till att retthe for sig hiemme till Bitt werne ting for hoffuidtßagen, som er for oldengield, inden wdj dag Bex vgger, om for^{ne} frue Marene²⁵ Skouffgaardt midler tidt kand thet i beder maade paa bondens wegne forhandle eller affbede; och epherthj hand haffuer Biddett offuerhørrig och ey retthet for sig epher for^{ne} herridtztings och landtztingsdomme, och ther offuer er bleffuen fordeltt, och rigens breffue offuer hannum thagne, leeßte och brutt ere, och i saa maade for rigens rett indkommen, tha er handt i lige maade plictig att igengiffue hinde billig och beuiflig skade, kost²⁶ och therring,²⁷ som hun giordt och bekostedt haffuer, Biden dom er hannom offuergangen, och huis handt ther vdinden bleff forßømmelig och icke retthe for sig inden for^{ne}

sietthe vgge dag, som er thendt 18. dag januarij, tha for^{ne} jomfrue Margretthe att thage hindis forfølling offuer hannom, som hun thend nu sluppett haffuer, emedenn for^{ne} domme och delßbreffue stande wedt therris fulde magtt, och Biden att gaae therom ßaa megett, loug och rett er, som thend dom ydermhære vduißer.

Dißligeste fremlaugde for^{ne} Offue Vggerup itt stock neffn,²⁸ xxiiij mendt vundett haffue, vdgiffuedt paa Aaßumherridtzting thend 6. dag februarij anno 1589, lydendis att Raßmus Smedt haffuer werridt ther till tinge thendt 19. dag decembris a^o 88 och opbøditt ßølf och pendinge emoed for^{ne} jomfrue Margretthe Skouffgaardt for oldengieldt, kost och therring ephther rigens doms liudelße och wille retthe for ßig, saa wiitt hand wor aff retthe plichtig, och Biden haffuer werrit ther till tinge medt Madtz Pederßen ting ephther andett och wdj lige maade opbøditt ßølf och pendinge, om handt motthe faa ßitt²⁹ bøder att wiide; dißligeste for^{ne} Madtz Pederßen ther inden tinge vdlaugde och ophalde ;^{C29} daller paa for^{ne} Raßmus Smedtz wegne, om ther haffde werritt nogen paa hindis vegne, som thennom wille hende och annamme, och ther som hand kunde findis widere at were falden fore, tha wor handt offuerbødig att wille retthe for hannum medt ßølf och penninge och andre gode ware, och ydermhære formelde, att herridtzfogeden, Peder Bull, annammit for^{ne} ;^C daller paa en rett paa worre wegne, och ingen ther wor paa jomfrue Margrette Skouffgaardtz wegne, ther wille thennum annamme, som ßamme stocke widttne ydermhære vduißer.

Och ßetthe for^{ne} Offue Wggerup wdj alle retthe, om for^{ne} jomfrue Margretthe icke medt vretthe haffde forhuerffuitt ßamme rømnings breff offuer for^{ne} Raßmus Smedt, ephtherthj handt althid, Biden rigens candtzlers dom vdgangen er, haffuer werit offuerbødig att wille retthe for ßig och giøre vdleg.

Ther till beretthe for^{ne} Arrild Huidtfeldt,³⁰ at ther jomfrue Margretthe Skouffgaardt haffde forßendt ßitt bud ephther rømmings breff, wor thet hannum wbeuiist, att Raßmus Smedt wdj ßaa maade haffde opbøditt adtt fuldgiøre wor och rigens dom. Ther som hand thet ringeste ther om haffde werridt aduaredt,³¹ skulle thett werritt langtt fran, att hinde skulle nogett rømningsbreff offuer hannum bleffuitt meddeltt.

Tha er møtt paa jomfrue Margretthe Skouffgaardtz wegne Jens Kock, hindis fuldmectige, och gaff tilkiende, att hun wor offuerbødig att wille annamme, ther som handt ellers wille giordt wdleg, som hindis skriffelig tilbudt formelde, som ther for osß wdj retthe fremlaugdis, liudendis: Ephther som frue Marene³² Skouffgaardt opbiuder formedelst ßin fogedt pendinge emodt hindis

forfølling, som hun offuer hindis bonde, for^{ne} Raßmus Smedt, haffuer baade till herridtzting och landtzting och aff rigens candtzler, saa er hun offuerbødig strax, naar thette hindis forbøtt³³ haffuer weritt oplest, att wille annamme, ther som Raßmus Smedt will vdlegge hinde først till oldengieldt hindis anpartt aff sine³⁴ egne hiemfødde suin epther lougen, som thet sig bør, saa och kost, therring, breffpenninge, vogenleie, fordt³⁵ och for vmage,³⁶ epther som rigens dom och rømmings breff hannom tilholder hannum att skulle fornøige och stille tilfredtz. Margretthe Skouffgaardt egen haandt. Och fandtz samme hindis tilbudt att were lest thendt 20. dag februarij a^o 89 paa Aaßumherridtzting.

Item wdj retthe laugde hand thuende tingswidtner, thett første thendt 23. dag januarij, thet andett thendt 30. januarij a^o 89, lydendis, att for^{ne} Madtz Pederßen, fogedt paa Aagibholm wdj Skonne, och Jenns Kock, ther warre till tinge, och for^{ne} Madtz Pederßen ther opbødt, saa well som handt tilforne giordt haffuer, sølff och pendinge paa Raßmus Smedtz wegne i Sanderum gaardt, som the widere medtføre.

Och satthe wdj retthe, att eptherthj rømmingsbreff er offuer hannum vd-gangett, och handt icke haffuer rett for sig wdj hoffuidtsagen, som er thendt oldengieldt, om handt icke tha burde att fare som andre fredtløse mendt.

Medt flere ordt thennum emellom wor.

Tha epther tilhalle, gienßuar, breff, beuißning och thenne sags leiglighedt, och epther wii befinde for^{ne} Raßmus Smedtt att were tildømppt aff rigens candtzler att retthe for sig inden sex vgger, och samme dom att were wd-gangen thendt 7. decembris a^o 88, ther emodt medt itt stocke neffn beuißis hannum till Aaßumherridtzting thendt 19. dag decembris 88, som er xiiij dage wngefher, att haffue ther tilbøditt sølff och penninge, och jomfrue Margretthe haffuer thagett rømmings breffuitt thendt 20. januarij 89, saa och thendt 6. februarij a^o 1589 haffuer Raßmus Smedtt vdlauget ther paa tingett ³ daller, som herridtzfogeden paa en rett till sig annammedt haffuer paa worre wegne, eptherthj jomfrue Margrethe eller nogen paa hindis wegne thet icke haffuer willedt annamme, saa och ther offuer haffuer werridt offuerbødig att wille giøre videre wdleg, ther som handt motthe fange Bitt³⁷ bøder att wide, och jomfrue Margretthe ligeuell, vahnßeett handt i saa maade epther wor och rigens dom haffuer werritt offuerbødig att giøre wdleg, haffuer ladett forhuerffue rømmings breff och inthet wdleg wille annamme, sagde wij ther paa saa aff for retthe, att for^{ne} jomfrue Margretthe Skouffgaardt medt wretthe haffuer ladett samme rømmingsbreff thage och forhuerffue offuer Raßmus

Smedtt, och bør ther forre icke ßamme rømmings breff att komme hannum till hinder eller skade wdj nogenn maade.

Datum vt supra &c.

(1) Disse er afskrifter efter HDDomb. – (2) Se 628.3. – (3) Se 628.4. – (4) Se navnene i dom nr. 628 ovf. – (5) Rigsråd Manderup Parsberg (d. 1625) til Sandbygård, Hagsholm, Kollerup m. v. Efter studier i Wittenberg (1565) og Rostock (1566) blev han lensmand på Hammershus 1576, på Silkeborg 1577, på Århusgård 1584, på Skanderborg 1589 og på Ålborghus 1597. 1593–96 var han, der 1578 var optaget i rigsrådet, medlem af regeringsrådet under Christian IVs mindreårighed; 1596 nævnes han som kongens hofmester. – (6) Se 628.17. – (7) Se 628.18. – (8) Se 628.25. – (9) Se 628.26. – (10) Ove Urup (Ugerup) (d. 1622) til Ovesholm, søn af Ove Urup (d. 1562) til Ovesholm og Maren Skovgaard. – (11) Hovedgården Ovesholm i Träne s., Gälds härad, Kristianstads län. – (12) Hovedgården Sanderumgård i Davinde s., Åsum h., der da ejedes af nedenn. Margrethe Skovgaard. – (13) Margrethe Skovgaard (d. ugift 1615) til Sanderumgård, datter af Jørgen Skovgård (d. 1557) til Skovgård og dennes 2. hustru Anne Johansdatter Urne (d. omkr. 1560) til Engestofte. Hun var halvsøster til den i note 10 nævnte Maren Skovgaard, der var gift med Ove Urup (d. 1562). – (14) Et *rømningsbrev* er det brev, der under forfølgning med rigens rets dele til indførsel udfærdiges af rigskansleren, når den indstævnte ikke senest efter det sidste påmindelsesbrev („straksbrevet“) har rettet for sig. Rømningsbrevet pålagde den indstævnte inden 6 uger at rette for sig eller rømme som en fredløs. Jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.41 og fra en senere tid §§ 30 og 31 i fdg. 10. december 1621 om Danmarks rigens ret og dets dele eller forfølgning (CCD III.697). – (15) I dombrevet har han endnu ikke været nævnt. – (16) Rigsråd Arild Huitfeldt, se 628.35. – (17) Add 152,2° har *hun*. – (18) Add 152,2° har *hindes*. – (19) *paa en ret*: indtil der er falden dom (Kalk. III.585). – (20) Add 152,2° tilføjer *meening och*. – (21) *Oldengæld* er den afgift, skovejeren modtog af de bønder, hvis svin gik på olden i hans skov (OdS XV.411). Om taksterne i en lidt senere tid se Arent Bernitsen II.70ff. – (22) Maren Skovgaard, gift med Ove Urup (d. 1562), se ovf. note 10, datter af Jørgen Skovgaard (d. 1557) til Skovgård og dennes 1. hustru Anne Fleming (d. 1530) til Knudstrup og således halvsøster til ovenn. Margrethe Skovgaard. Add 152,2° har *Margrette*. – (23) Jf. instruxen til at forfølge rigens rets dele (Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.37) og senere § 16 i fdg. 10. december 1621 om Danmarks rigens ret og dets dele (CCD III.692f.). – (24) Ordene mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°. – (25) Add 152,2° har *Margrette*. – (26) Udgift, bekostning (Kalk. II.605b bet.4). – (27) Fortæring, udgift (Kalk. IV.517a). – (28) Add 152,2° har *sine*. – (29) 50; om skrivemåden se 633.87. – (30) Se 628.35. – (31) underrettet (Kalk. I.9b). – (32) Add 152,2° har *Margrette*. – (33) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715a bet.2). – (34) Add 152,2° har *hindis*. – (35) Rejse (Kalk. I.822b bet.1). – (36) Skade (Kalk. IV.644a bet.1). – (37) Add 152,2° har *sine*.

641

Viborg landsting 15. august 1590

Et tingsvidne om to parthers overenskomst på tinge om et skifte ikke anset for en dom, da herredsfogden ikke efter tiltale og gensvar havde truffet nogen afgørelse.

Hs.: RA Hss. V B 20 nr. 136.

Ingen *overskrift*, men følgende regest i registeret: En dom, att ett thingsvinde, som epther en contract for thing och dom vonditt er, och icke herritz fougden om sagin haffuer dømpet, menn vinde om contracten vdstedt, regnis icke for nogen endelig dom.

Hanns Linndeno¹ thil Øsløff,² lanndzdomer vdj Nøriuttlannd, och Gunde Schriffuer,³ lanndztinghører ibidem, giøre vitterligt, att aar epther Gudz biurdt Mdx, leffuerdaginn som er thenn 15. augustij, paa Wyburg landztingg war skickett Olluff Nielßinn y Holddall⁴ paa thenn enne och hagde hidt y rette steffnitt Jenns Chrestenßin y Suennstrup,⁵ heritzfougitt y Huornnummeritt, paa then andin side for ett vinnde, hanndt haffuer laditt vdgaee, att Jenns Nielßenns boe skull kome thil samill, som var skyfft, att thett skull skyfftis igienn, och icke hannd sadann dom epther thiltale och giennsuar schull haffue giffuitt fra sig schreffuitt och beseglitt, mieninndis fordj, thett same tingsvinde borde macteløs att uere.

Disligeste hagde hid steffnith Morthinn Busse y Hadtzeriis⁶ med same vinnde.

Saa møtte forskreffne Morthinn Busse och framlagde same vinde aff Huornnummeritzting thette aar, thenn 1. første junij vdgiffuitt, viij mennd vonditt haffuer, thett⁷ Morthinn Busse och Olluff Nielßen stod for thingsdom, och begie beuilgett och samtøckte, att salig Jenns Nielßenns boe maatte kome thilsamill igienn, epther thj thett icke thilforne skull vere skyfft rett, och sidenn att skyffte epther loughin, som rett er, och som thett sig bør; for thenn beuilling, som de begie beuilgitt, bleff thett aff fougdin thilfunditt, for^{ne} boe bør thilsamill igienn att kome, och sidenn thett att skyffthe emellom thennom, som thet sig bør epther loughenn, som thett vinnde vider bemeller. Och mintthe Morthinn Busse, thett same senntentz borde vid magt att uere.

Med fliere ord och thale, thennom ther om emellom var.

Tha epther thiltale, giensuar och sagzins legligheedt, saa och eptherthj heritzfougdin icke med sin egen dom haffuer giffuitt same domb epther thiltale och giennsuar fraa sig beschreffuitt och beseglitt, menn for^{ne} tings vinnde ther om laditt vdgaee, tha kunde wy epther sadann leglighiedt icke kiennde thett tingsvinnde nochsum for en dom att uere, och thett for thj vdj the made macteløs att bliffue.

*In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus &c.*⁸

(1) Se 621.6. – (2) Se 621.7. – (3) Se 621.10. – (4) Vist landsbyen Hyldal i Suldrup s., Hornum h. – (5) Landsbyen Svenstrup i Svenstrup s., Hornum h. – (6) Landsbyen Hasseris, tidl. i Ålborg Budolfi landsogn (1929: Hasseris landsogn), Hornum h., nu indlemmet i Ålborg. – (7) at (Kalk. I.358a bet.1). – (8) &c. erstatter: inferius impressa.

642

Viborg landsting 15. august 1590

En herredsfoged, der havde nægtet at udnævne sandemænd i en skeltrætte, fordi stævningen ikke indeholdt de indstævnte umyndige børns navne, blev af landstinget dømt til at stå til rette herfor og til at betale sagsøgeren bevislig skade, kost og tæring, da det af stævningen fremgik, at den indstævnte blev indstævnet på sine myndlinges vegne.

Hs.: GkS 1140,2^o s. 326 (findes yderligere i 7 hss.).

Ingen overskrift i forlægget.

Mouritz Stygge¹ till Holbeckgaard,² landtzdomer wdj Nøriuttland, Theme Roßenkrandtz³ till Ryehaffue,⁴ Jørgenn Frii⁵ till Farskouff,⁶ Hendrick Vind⁷ till Grunditt⁸ och Gundj Skriiffuer,⁹ landtztinghører, giøre vitterliggt, att aar ephther Gudtz biurdt 1590, thenn 15. augustij, paa Viborig landtztingh war schickett erlig och velbiurdige mand Niels Krabbe¹⁰ till Veßløsgaardt,¹¹ hans viße¹² buod, Nielß Thameßen, med en opsettilße her aff landtztingett thenn 4. julij siist forleden vdgangitt, liudendis hanom tha att haffue hiid wdj rette steffnitt Simen Jensbønn i Kackisgaard,¹³ herridtzfougitt i Hillersløffheritt, for enn domb, hand nogen tiid siden forleden vdgiiffuett haffuer emellum for^{ne} Niels Krabbe och Jacop Jørgensßen, riidefougitt¹⁴ till Gierßingholm,¹⁵ paa hans hoßbundtz, erlig och velbiurdig mand Johann Rud¹⁶ till Møgellkiard,¹⁷ hans vegne och schulle haffue fraadømp^t for^{ne} Niels Krabbe sin krauff thenn dag, hand ville opkraffue sandmænd emellum Kieldbyegaardt,¹⁸ Kløff¹⁹ och Hundstrup²⁰ marck och felle²¹ och ville haffue hagt sin clage och vinde beschreffuen, huorledis hand wdj threj tinge hagde claget och æskett, och dog icke motte hanom tillstedis aff thenn aarsagh, hand icke ther for skulle haffue steffnitt sallig Anders Banners²² børnn huer ved thieris naffnn, som er: Otte Banner,²³ jomfrue Pernille Banner²⁴ och jomfrue Mette Banner,²⁵ wansiett for^{ne} Johann Rued er thieris fuldmøndig verge, och hand var loulig steffnitt och kallitt, disligeste thieris broder, Erick Banner,²⁶ och att haffue veritt steffnitt, som steffningers zedeler och thingsvinder om formeller, mie-nindis fougden ther med att haffue giortt wrett och buorde ther fore att stande hanom till rette for, huis skade hand ther fore liid och giortt haffuer.

Sameledis hagde hiid steffnitt for^{ne} Johan Rued och Jacop Jørgensßenn med ßame dom; och for^{ne} Niels Thamesßenn sielff framlagde same domb aff Hillersløffheridtzting dette aar, thenn 26. maj vdgiiffuett, vdj huilcken fougden haffuer saa omsagtt, att ephtherdj thenn dag giordis skodtzmol,²⁷ att thj guode

lodtz eiger till Hundstrup, som var Otto Banner, jomfrue Mette Banner, jomfrue Doretthe Banner,²⁸ jomfrue Pernille Banner och jomfrue Margrette Banner,²⁹ att ingen aff diße ved thieris naffn er epther receseßenn³⁰ loulig steffnitt, disligeste eptherdj dett icke for hanom thenn dagh var beuist anthen med varßelmænd eller i andre maader for^{ne} gott folck, som for^{uitt} staar, enn huer ved sin naffnn, med sin rette lauguerge steffnitt att uere, och jcke er beuist for^{ne} Otte Banner att uere sin egen vergie, ey heller for hanom att uere beuist och icke hand ved, huem thieris rette lauguerge fandis att uerre, viste hand icke epther saadan leilighed och schodtzmoll att vdstede nogin vinder eller clage, som forbemeltt gott folck och lodtzeiger, som for^{uitt} stander, kand komme till hinder eller skade paa thieris guoedtz, grund och eigendomb till Hundstrup, førind the bliffuer ther loulig till kallitt och steffnitt och fanger varsill, som dett sig bøer epther reseseßenn.

Ther huos framblagde ett vinde aff for^{ne} herridtzting thenn 7. dag aprilis sist forledenn vdgangitt, Chresten Michelsßenn i Thiistedt³¹ och Madtz Nielsen, fød ved Kiølbyegaardt,³² for otte mend att haffue vonditt, att the var for Flynttholm³³ then 24. dag martij dette aar 1590; var the for Møgillkier puortt then 20. dag martij; jtem var the for Gierßingholms puortt then 18. martij; var the for Siødall³⁴ thenn 31. martij; var the for Krabißholm³⁵ thenn første dag aprilis, och steffnitt och stoed for varßell, lige som steffningers zedeller om formelder, som ther then dagh bleff leest for domb och rett och paa skreffuitt, som same domb och vinde vider bemeller.

Ther huos framblagde enn zedell, liudendis som her epther følger: Lader ieg, Niels Krabbe till Veßløgsgaardt, paa min, min moders³⁶ och sødskindtz³⁷ vegne steffne erlig och velbiurdig mand Johann Rued till Møgellkier paa sin søsterbørns vegne, som hand er vergie for, for enn sandmandtzthouff, som jeg acter att lade paa kalde till Hillersløffheridtzting och sandmænd att opkreffue och giøre enn rett marcheschiell emellom Kløff, Kielbyegaardt och Hundstrup i thenn fellitz kier, engh och siøe, som kaldis Kolle eng,³⁸ och Kolle søe,³⁹ som ligger vesten Kløff, Kiølbyegaard och sønden och vesten for Hundstrup och streker sig vester och støder paa same Kolle søe. Och acter jeg at lade kalde paa sandmænd thenn 12. dag maij och vindisbørd och opkreffuelße thenn 26. dag maij och forfølling att laade sette paa sandmændt thenn 23. dag junij och saa straxt for thouff paa aastederne, om hand haffuer ther nogitt till att lade suare paa sin søsterbørns vegne, och ottende dags dag att thage beschrefuen. Niels Krabe.

Then anden zedell saa liudendis: Lader jeg, Niels Krabbe thill Veßløgsgaardt,

paa min och min moders och sødskindtz vegne steffne erlig och velbiurdig mandt Erich Banner⁴⁰ till Gießingholm paa sin och sin sødskindtz vegne, som hand er vergie for, for enn sandmændtz thouff, som jeg acter att lade paa kalde thill Hillersløffheridtzting, och sandmænd att opkreffue och giøre enn rett markschiell emellum Kløff, Kiølbyegaardt och Hundstrup i thenn fellidtz kier, eng och siøe, som kaldis Kolle eng och Kolle søe, som ligger vesten Kløff, Kiølbyegaardt och sønder och vester for Hundstrup och forstrecker sig vester och støder paa samme Kolle søe. Och acter jeg att lade kalde paa sandmænd thenn 12. dag maij och for vindisbørd och opkreffuelße thenn 26. dag maij och for følling att lade sette paa sandmændt thenn 23. dag junij och straxt for thouff paa aastederne, om hand haffuer ther nogitt till att lade suare paa sin eller sin sødskindtz vegne, och ottende dags dag att thage beschreffuen. Niels Krabbe.

Och epter saadann leilighed bøed for^{ne} Niels Thamißen sig emod for^{ne} heridtzfougitt i alle rette.

Saa møtte for^{ne} Simen Jensßenn och sagde sig, dett⁴¹ hand icke viste anditt att kunde døme, end ßom hand giortt haffuer.

Med fliere ord och thalle thenom ther om emellum war.

Tha eptther till thall, giensuar och sagens leilighed, saa och epttherdj nu beuißes med varßel zedeler saa och tingsvinde for^{ne} Johann Rued paa hans søsterbørns vegne, som hand er vergie for, och for^{ne} Erich Banner att haffue faaitt loulig varßell for for^{ne} clage och vinde till thieris hoffuetgaarde, och for^{ne} heridtzfougitt dog icke ville vdstede dett, for att for^{ne} Anders Banners børnn, som for^{ne} Johann Rued er vergie for, icke huer serdiellis ved thieris naffn hagde foitt varßell, tha kunde vii icke anditt therom kiende, end for^{ne} heridtzfougitt jou haffuer sig ther vdinden forsiett och bøer therfor att stande for^{ne} Niels Krabbe till rette for, huis skielligt,⁴² tholligt,⁴³ beuißlig skade, kost⁴⁴ och thæring,⁴⁵ hand ther for liid och giortt haffuer.

In cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Timme Rosenkrantz (d. 1592) til Rydhave. – (4) Hovedgården Rydhave i Ryde s., Ginding h. – (5) Jørgen Friis (d. 1632) til Vadskærgård og Favrskov. – (6) Hovedgården Favrskov i Lyngå s., Sabro h. – (7) Se 627.24. – (8) Se 627.25. – (9) Se 621.10. – (10) Niels Krabbe (d. omkr. 1626) til Vesløsgård og Torstedlund, søn af Kjeld Krabbe (d. 1550) og Susanne Lykke (d. 1596). – (11) Den tidl. hovedgård Vesløsgård i Vesløs s., Vester Han h. – (12) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (13) Muligt Kanstrupgård eller Kortegård i Hillerslev s. og h., jf. Henrik Pedersen.337. – (14) En *ridefoged* var den person, der på herremændens vegne forestod avlingen på godset, fordelte hoveriarbejdet og inddrev afgifter fra fæstebønderne m. v. (OdS XVII.991). – (15) Hovedgården Gesingholm (nuv. Løvenholm) i Gesing s., Sønderhald h., der da tilhørte Erik

Banner (d. 1597) og Otto Banner (d. 1625). – (16) Se 625.9. – (17) Se 625.10. – (18) Den tidl. hovedgård Kølbygård i Hunstrup s., Hillerslev h., der da ejedes af Helvig Krabbe. – (19) Landsbyen Kløv i Hunstrup s., Hillerslev h. – (20) Landsbyen Hunstrup i Hunstrup s., Hillerslev h. – (21) Fælle. – (22) Anders Banner (d. 1583) til Gesingholm (nuv. Løvenholm), søn af rigsmarsk, rigsråd Erik Eriksen Banner (d. 1554) og dennes 2. hustru Margrethe Gyldenstjerne (d. 1554). Han var gift med Dorte Rud. – (23) Otto Andersen Banner (d. 1625) til Gesingholm (nuv. Løvenholm), Voergård, Lyngholm, Løgismose m. v. – (24) Pernille Banner (d. 1625), gift (1598) med Eske Krafse (d. 1627) til Tybjerggård og Assendrup. – (25) Mette Banner (d. 1614), gift 1. gang (1596) med Erik Jensen Bille (d. 1600) til Rønnowsholm; 2. gang (1605) med Jørgen Kaas (Sparre-Kaas) (d. senest 1634) til Birkelse. – (26) Erik Andersen Banner (d. 1597) til Gesingholm (nuv. Løvenholm). – (27) Udsættelse (Kalk. III.828b bet.3). – (28) Dorthe Banner, gift 1593 med Christoffer Krafse (d. omkr. 1620) til Egholm. – (29) Margrethe Banner (d. omkr. 1645), gift (1592) med Niels Kaas (Sparre-Kaas) (d. 1620) til Birkelse, Støvringgård, Lindbjerg, Rævkærgård og Tårupgård. – (30) Reces 13. december 1558 § 14. Jf. Viborg landstings dom 1546–49 (I nr. 113). – (31) Thisted købstad. – (32) Se ovf. note 18. – (33) Hovedgården Flintholm i Hunstrup s., Sallinge h., der da ejedes af Berete Banner (d. 1592), enke efter Claus Bryske (d. 1564) og gift 2. gang (1576) med Knud Bille (d. 1592) til Lindved. – (34) Vel hovedgården Sødal i Rødding s., Nørlyng h., der da ejedes af Christoffer Parsberg (d. 1600). – (35) Hovedgården Krabbesholm i Skive, der da tilhørte Magdalene Banner (d. 1597), enke efter Iver Krabbe (d. 1561) til Østergård. – (36) Susanne Lykke (d. 1596, jf. ovf. note 10), datter af Jakob Lykke til Skovsbo og Maren Pedersdatter Bille. – (37) Se DAA 1928 II.16. – (38) Kulleng i Hunstrup s., Hillerslev h.; nævnes i markbogen 1683. – (39) Kulsø (1638: Kullsø) i Hunstrup s., Hillerslev h. – (40) Se ovf. note 26. – (41) at (Kalk. I.358a bet.1). – (42) retfærdigt (Kalk. III.850b bet.1). – (43) rimelig (OdS XXIII.478 bet.2). – (44) Bekostning, udgift (Kalk. II.605b bet.4). – (45) Fortæring, udgift (Kalk. IV.517a).

643

Viborg landsting 29. august 1590

En nævningekendelse, hvori nævninger i en drabssag havde svoret om åråd, før sandemænd havde svoret om manddrab, dømt magtesløs.¹

Hs.: Bergen UB 251 nr. 27.

Overskrift: [E]n² dom, at neffninger haffuer giordt theris eedt om aaradt, førendt sandmendt haffuer soerit om drabett, ehr machteloos dømpnt.

Mouritzs Stygge³ thill Holbeckgaardt,⁴ Jørgen Frii⁵ thill Krastrup,⁶ landzdommer vdj Nøriutlandt, Loduigh Munck⁷ thill Quistrup,⁸ Jørgen Frii⁹ thill Farskouff¹⁰ och Gundi Schriffuer,¹¹ landtztingshører, giøre vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1590, leffuerdagen thend 29. dag augustj, paa Viborig lantzting waar schicket Oluff Jffuerßen y Vesterbye¹² medt en opsettelse her aff landtztinget jdag xiiij dage vdgangit, liudendis hannom tha at haffue hiidt y rette steffnit Jens Mickelßen y Amißbøll,¹³ Anders Mickelßen y Høem,¹⁴ Jørgen Perßen, Lauritz Hanßen, Anders Lundt, Suendt Christenßen, Anders

Jørgenßen, Chresten Mickelßenn och thieris medbrøder herritz neffninger y Jerloffherrit,¹⁵ for the haffuer quit suorit Niels Pouelßen y Amnidzbøll, Madz Buck, Laß Nielßen, Jahann Perß, Knudt Mickelßen, Mett Nielßkuonne och Anne Madskuonne for aaradt,¹⁶ som thennom vaar thilliust, the skulle haffue giordt paa sallig Niß Jffuerßen y Amidzbøll, och haffuer ßuorit, förindt sandmendt gjorde theris eedt om drabet, meenendis thennom wrett at haffue suorit, och at theris eedt buorde machteloos at uere.

Samledis hagde hidt steffnet Niels Lauritzen medt ßamme neffningers eedt.

Tha for nogen leylichiedt ßig thend thidt hervdinden begaff, bleff ßamme sag opßatt thill jdag. Och nu fremlagde tings vinde aff Jerløffherritzting thete aar, thend 17. junij, vdgiffuit, som bemeller for^{ne} herritz neffninger tha at haffue suorit Niels Lauridzten, Madtz Buck, Laß Nielßen, Jahann Pers, Knudt Nielßen, Mett Nielskuonne och Anne Madtzkuonne quit for aaradt, som thet vinde vider bemeller.

Thernest fremlagde breff her aff landtztinget thend 20. dag junij ßist forleden vdgiffuit, som medfør sandmendt aff Jerloffherrit her tha at haffue ßuorit Per Nielßen y Amidzbøll manddødt¹⁷ offuer och fra ßin fredt for Niels Jffuerßen, handt jhiellsloug, som ßame sandmendtz breff vider bemeller.

Och ther huos berette for^{ne} Oluff Jffuerßen, thet¹⁸ hanndt forminte, at sandmendt buorde først at vdlegge mandt draberin, førendt neffninger burde at thøffue¹⁹ om aaradt, och ßette ther for vdj rette, om ßamme neffningers eedt, som før er suorit, jcke buorde machteloos at uere.

Saa møtte nogle aff for^{ne} neffninger och berette, at ther bleff føllingh²⁰ ßatt paa thennom, och the icke kunde forlade,²¹ at the skulle jou giøre theris thouff, meente theris wlempe jcke ther vdinden skulle findis.

Medtt fliere ordt och thalle thennom ther om emellom var.

Tha effter thilthalle, gienßuar och zagßenns leylichiedt, saa och effterthj thet nu befindis och beuißis, at for^{ne} neffninger haffuer giordt theris eedt och thouff om aaradt, førendt sandmendt haffuer soerit om drabet och manddraberin vdlagt, tha kunde wij ephther saadan leylichiedt jcke kiende ßamme aaradz thouff louglig dreffuen och fordj bør machteloos at uere.

In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpreßa.

(1) Jf. Viborg landstings dom 1. februar 1589 (IV nr. 597). – (2) E mgl. i forlægget, hvor plads er ladet stå åben til senere indføjelſe af farvet initial. – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Ludvig Munk (med tilnavnet „den tykke“) (d. 1595) til Kvistrup og Brejnholt, 1569–95 lensmand på Ørum, søn af Ribebispen Oluf Munk (d. 1569). – (8) Hovedgården Kvistrup i Gimsing s., Hjerm h. – (9) Se 642.5. – (10) Se 642.6. – (11) Se 621.10. – (12) Landsbyen Vesterby i Ødsted s., Jerslev h. – (13) Landsbyen Ammitsbøl i

Ødsted s., Jerlev h. – (14) Vel landsbyen Højen i Højen s., Jerlev h. – (15) Jerlev h. – (16) Overfald (og delagtighed heri), jf. Kalk. IV.949a. Ordet *arath*, *aræthæ* bet. opr. angreb; senere indskrænkedes bet. til: forsætligt og forud overlagt svigefuldt overfald, stimsandgerning, jf. Molbech, Glossarium I.4f.; GdD II.57 note 1, 58 note 1. Ordet anvendtes sjældent i det 16. årh., jf. Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.248, men genfindes endnu i DL 6-12-2. Ordet *aræthæ* (overfald) gled sammen med Jls hærværksbetingelse (*rathæt raath*) og blev til *åråd*, hvis bet. af fredsbrud efterhånden blev ret dunkel, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.514 note 606. – (17) Manddrab (Kalk. III.23a bet.2). – (18) at (Kalk. I.358a bet.1). – (19) afgive kendelse (Kalk. IV.413b). – (20) At sætte fylling på sandemænd bet. at sagsøgeren anmoder fogden om at udmelde to vidner (fyllingsvidner), der skal bevidne, at nævningerne er lovligt opkrævede og „tilfulgt“ at sværge i sagen, jf. Skautrup, Fylling på sandemænd i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231ff., sa., Dansk sprog og kultur. Udvalgte afhandlinger og artikler 1921-1971 (1976).36ff., sa., Hardiske Mål II.74. – (21) undlade (Kalk. I.652b bet.4).

644

Viborg landsting 26. september 1590

Landstinget stadfæster en kendelse af skursnævninger,¹ hvorefter en bondegård, hvoraf der i 3 år ikke har været svaret leding og andre skyldige afgifter, erklæres forbrudt til den, der var i besiddelse af kronens herlighed til gården. Intet hensyn taget til, at bondens arving tilbød at betale skyldige restancer m. v.

Hs.: Gk5 1140,2° s. 323 (findes yderligere i 8 hss.).

Reg. 4352.

Tryk: GdD IV.233ff. (efter Thott 1201,2°).

Ingen overskrift i forlægget.

Litt.: Stemmann, Retshistorie.189 note 2; Sylow, Bevisteori.148 note 2; Matzen, Offentlig Ret II.80; Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).214.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaard,³ Hans Lindenou⁴ till Øsleff,⁵ Jørgenn Friis⁶ till Krastrup,⁷ landtzdomere wdj Nøriuttland, och Gundj Skriffuer,⁸ landtztingshører ibidem, giøre vitterlig, att aar ephther Gudtz biurdt 1590, thenn 26. septembris, paa Viborig landtztingh war schickett Baßj Jens⁹ med enn opsettelse her aff landtztingett thenn 29. augustj sist forleden vdgangitt, liudendes hanom tha att haffue ladett hiid wdj rette steffne Lauritz Thyggeßen i Vester Alling¹⁰ och Søren Olluff¹¹ i Siøbye, skur¹²neffn i Haldheritt, for the haffuer skuritt thenn lille bundegaardt i Vester Alling fraa rette sielffeiger bunde arffuing och till erlig och velbiurdig mand Eske Brock¹² till Estrup,¹³ som schall haffue bekomitt kronens herlighed ther aff,¹⁴ enndog hand¹⁵ schulle haffue tilboden huis skylde eller leding,¹⁶ ther schulle stande tilbage aff same gaardt, buode for hans gaardt och till heridtzting, och mientte fordj neffninger wrett att haffue suoritt.

Tha for nogen leilighed, sig thenn tiid her vdindenn begaff, bleff samme sagh opsaatt till i dagh.

Saa møtte for^{ne} Eske Brock och berette, att skyldte och landgilde aff same gaardt schulle till bage stande i threj aar; och framlagde enn register¹⁷ paa samme ephtherstand,¹⁸ liudendis som her ephther følger: Restandtz aff thenn lille bundegaardt i Vester Alling, Jens Smed i boer, anno 87 rester thridie partt aff en saublock;¹⁹ anno 88 rester thridie partt aff enn saublock; anno 90 landgilde, smør thou pund, honning thou kander, pending vj marck, brendsium,²⁰ een tride partt aff en saublock, hamp och hørr thou marck, giesterij,²¹ biug thou ørtug.²² Ther huos framlagde enn domb aff Hald heritzting dette aar, manddag nest ephther Vor Frue dagh kyndelmiße,²³ vdgifffuett, som saa besluttis, at ephtherdj da med klar regiister aff jordbogen beuistis ledinng, landgild, vintherskatt²⁴ och anditt miere att uere for^{ne} Eske Brock forholden aff same gaard, och gaarden stander øde och forfalden, ecte²⁵ och arbeid tillbage stander, och skurßneffninger er loulig opkreffuitt, viste hand²⁶ icke anditt, end hanom²⁷ bøer jou fylling paa skurßneffninger paa hans hoßbundtz vegne, hanom loughen fuld att giøre.

Ther huos framlagde ett tingsvinde aff for^{ne} Haldheritzting dette aar samme dag vdgifffuett,²⁸ otte mend vonditt haffuer, dett²⁹ Søren Olluffßenn i Siøbye och Lauridtz Jensßenn³⁰ [i Vester Alling]³¹, skurßneffning i for^{ne} heritt, the kundgiorde liudelig for tingsdomb, att ephthersom Søren Nielsßønn paa sin hoßbundtz vegne haffuer louligen fuld thennom till thouff, och føllinge paa neffninge gangen er till att skure och falde³² paa thenn lidell bundegaardt i Vester Alling, som Jenns Simensßønn aff fløtte, tha kundgiorde for^{ne} skurßneffninger, att ephtherdj skyldte och landgilde aff samme gaardt vj tilbørlig tiid och ephther recesßenn³³ icke er ytt och vdkomen, som med klar register aff jordbogenn bleff beuist, disligeste ledingh och vintherskatt thilbage stander, ect och arbeid er siiden Sancte Michelsdag³⁴ thenn guode mand forholden, och gaarden stander øde och forfalden ephther siøn och dannemendz vindnisbørdz liudelße, och ephtherdj icke kand beuiiße sand arffuinge till same gaardt att uere komen och haffuer sig tilboden gaarden att uille besidde, och ephther saadan leilighed tha skuritt skurßneffning samme for^{ne} gaard i Allingh och gaardtz egindomb och thillegilße wdj fald fraa rette sand arffuinge och till thenn, som konghsagen³⁵ haffuer, som same domb och vinde vider bemeller.

Och saatte for^{ne} Eske Brock i alle rette, om same skurßneffns thouff icke buorde ved mact att uere.

Ther til suaritt for^{ne} Basße Jensßønn och framlagde ett thingsvinde aff

Haldheridtzting, snaps manddag³⁶ siist forleden vdgiffuett, otte mænd vondt haffuer, att for^{ne} Basße Jensßen paa hans egne och hans sødskindtz vegne hagde ther ved thingett threj thønder maltt, smør, sølff och pending, och stoad Basße Jenßen ther for tingsdomb och lige saa ett tingh tillforne paa hans egne och sødskindtz vegne, bøed for^{ne} Eske Brock till Estrup hoßbund hold,³⁷ ledning och landgilde, vintherschatt, ect och arbeid med huis herlighed³⁸ hanom bøer med rette att haffue ephther kong: mayst: breffs liudelse³⁹ aff thenn lille bunde gaardt y Vester Alling, och huis dett icke kunde fullist giøre, tha bøed hand till att uille sette vederheftig dannemænds vißening⁴⁰ och lougning⁴¹ for sig och sin sødskind att uille fuld giøre. Disligeste tillbøed hand att uille sette vißening och lougning for sig och sin sødskinde for huis forßømelße, for^{ne} Eske Brock haffuer hagt for for ect och arbeid aff samme bundegaardt, att the ther for ville giøre hanom fuldt och fyllist, som dett vinde vider bemeller. Och mientte ephther slig leilighed samme neffningers thouff vrett att uere.

Med fliere ord och thalle thenom ther om emellom var.

Tha ephther till thale, giensuar och sagens leiglighed, saa och ephtherdj en partt aff for^{ne} affgiifft findis wdj threj aar aff for^{ne} gaardt att uere ephther stande, och ledingh icke i sin tillbørlige tiid ytt och vdgiffuen, och fougden ther for haffuer døpmt dett till skurßneffnn och saatt følling paa skurßneffnn, och the haffuer skuritt samme gaardt y fald, tha viide wii icke emod same skurßneffns thouff att ßiige.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) *Skursnævninger* (*skyrthær mæn*; af ænyd. *ofskur*, dom, oldn. *óskurðr*, kendelse i en omtvistet sag) eller *skibsnevninger* (*skyyps næfning*) var nævninger, der skulle dømme i sager om ikke-opfyldelse af ledingspligten eller ikke-erlæggelse af den ledingspligten afløsende afgift, jf. V. A. Secher, Nogle meddelelser om skurds mænd eller skurdsnævninger (i Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (1893).254ff.), Matzen, Offentlig Ret II.79. Senere svor skursnævninger i sager om ejendoms forbrydelse på grund af restance med leding og ifl. fdg. 1. november 1526 for Nørrejylland om bøndergods (Da. Mag. 1. rk. IV.256) om alle afgifter, jf. Matzen, Offentlig Ret I.130. Instituttet kendtes kun i jysk ret, jf. JL III.5 og 12, og forekommer endnu i jyske tingbøger fra det 17. århundrede, jf. Kroman-Iuul. III.171 og Osterssøn Veylle.719: Saadanne Skurmænd eller Skursnæfn brugis endnu [1652] i Jydland, fornemligen naar nogen Selff Eyer eller Jordeygen Bonde i 3. Aar indeholder hans Leding, som aff Bondegods bør at udgiffvis, da blifver samme Bondis Eyedom skurit under Kronen ved for^{ne} Skursmænd eller Næffn. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.8. – (7) Se 621.9. – (8) Se 621.10. – (9) Landsbyen Andi i Skørring s., Sønderhald h. – (10) Landsbyen Vester Alling i Vester Alling s., Sønderhald h. – (11) Landsbyen Søby i Søby s., Sønderhald h. – (12) Se 637.30. – (13) Se 637.31. – (14) Ved mageskifte 9. august 1587 (Kr. Sk. I.314f.)

fik Eske Brock af kronen 4 selvejerbøndergårde i Vester Alling med ret til selv at tilforhandle sig ejendomsretten. – (15) $\circ$: den ovf. nævnte Basse Jensen. – (16) *Leding* var en pengeydelse til ledingshærens (skibets) udrustning, senere (fra det 15. århundrede) en sådan årlig ydelse (ledingspenge), der trådte i stedet for deltagelse i ledingsfærd (OdS XII.531f.). Afgiften erlagdes næsten altid i penge, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.498. Om ledingssatserne se C. A. Christensen, Et bidrag til fortolkning af ledingssatserne og betegnelsen havnebonde i Jydske Lov (i Med Lov skal Land bygges (1941). 288ff.). – (17) Fortegnelse (Kalk. III.568a bet.1). – (18) Restance (Kalk. I.437b). – (19) Kævle til udsavning, savklods (Kalk. III.692 bet.1). Jf. Arent Berntsen II.161, hvor blandt ydelser til herremanden bl. a. nævnes forskellig „Tønnegods oc Trævare“, bl. a. tømmertræ, lægter, enebærstager, humlestager og hjultømmer. – (20) Brændsvin er svin, som skal gå på olden, og som mærkes med et indbrændt mærke (Kalk. I.266b). – (21) *Gæsteri* er de ophold, en overordnet gjorde hos sine underordnede, og hvorunder disse havde pligt til at underholde ham og hans følge, se W. Christensen, Statsforvaltning.483ff., Niels Skyum-Nielsen i Kulturhist. Leks. VI.10f. – (22) En *ørtug* er en regningsmønt med værdi $\frac{1}{3}$ øre; som kornmål: med værdi af $\frac{1}{3}$ øre af forskellig størrelse efter kornsorten (10 skp. rug, 12 skp. byg, 20 skp. havre). – (23) *Mariæ purificatio*: 2. februar. – (24) Skat, der udredes om vinteren (Kalk. IV.842a). Det er urigtigt, når Arent Berntsen II.86 anfører, at denne afgift kun erlagdes på Gotland, se Kalk. 1.c. – (25) *Pligtkørsler*, der påhvilede fæstebønderne over for husbonden. Ordet er afledt af *age* og bet. egl. kørsel. – (26) $\circ$: herredsfogden. – (27) $\circ$: den ndf. nævnte Søren Nielsen, der gav møde for Eske Brock. – (28) I stedet for *samme dag vdgiffuett* har NkS 845,2° *mandagen nest eptther Vor Frue dag kyndelmøße vdgiffuit*. – (29) at (Kalk. I.358a bet.1). – (30) Fejlskrift for *Thyggeßen*, jf. ovf. – (31) Ordene mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 845,2°. – (32) dømme forfalden til kronen (Kalk. I.494a bet.5). Når en selvejerbonde i 3 år ikke havde udredet leding, blev hans ejendom af skurmsmænd tildømt kronen, og godset sagdes da at være *skuret i fald*, jf. Osterssøn Veylle.719. Ved fdg. 1. november 1526 for Nørrejylland om bøndergods (Da. Mag. 1. rk. IV 1256) kunne dette tvangsmiddel også anvendes ved udeblivelse af andre afgifter til kronen. – (33) *Reces* 13. december 1558 § 42. – (34) *Mikkelsdag*: 29. september. – (35) Kongens del i bøder m. v. og retten hertil (Kalk. II.587b). – (36) *Mandag*, da snaps-ting (første ting efter julehelgen) holdtes (Kalk. IV.17b). Sønderhalds herredstings ordinære retsdag var en mandag. Om anvendelsen af ordet snaps-ting ved jyske herreds-, birke- og byting se Hugo Matthiessen, *Snapstinget* (1946).214f. – (37) *Husbondhold* er den afgift, der i visse tilfælde (f. eks. ved ejerskifte eller når en vordbond opholdt sig uden for det gods, hvor han hørte hjemme) svarede af bønderne som anerkendelse af et vist afhængighedsforhold (OdS VIII.736 bet.2; Kalk. II.300b bet.2). Jf. Arent Berntsen II.11, *Fussing*.80ff. – (38) Om *herlighed* se Arent Berntsen II.78ff. – (39) *Mageskiftebrevet* af 9. august 1587 (Kr. Sk. I.314f.), jf. ovf. note 14. – (40) *Sikkerhed*, borgen (Kalk. IV.846a). – (41) *Borgen*, sikkerhed (Kalk. II.839b bet.1).

645 Viborg landsting 10. oktober 1590

Et sognevidne om en mands vandel kendt magtesløst, da der ikke var givet varsel til den mand, der havde sigtet den pågældende for tyveri.

Hs.: Bergen UB 251 nr. 82.

Overskrift: [E]n¹ dom, at ett sogen vinde er macteløs dømbt, fordi thend, som det er førdtt emodt, jcke haffuer fangett ther emodtt louglic varBell.

Jørgen Friiss² till Krastrup,³ landtzdommer vdi Nøriudtlandt, och Gundj Schriffuer,⁴ landtztingshører ibidem, giøre vitterligt, at aar effter Gudz biurdt 1590, thend 10. octobris, paa Viborig landzting waar schicket Jenß Erichßen y Neußagger⁵ paa thend enne och hagde hidt j rette steffnit Jørgen Raßmußen y Bred⁶ paa thend andenn siide for et sogen vinde,⁷ handt paa Stouffbye⁸ sogne steffne forhuerffuit haffuer, huorledis handt skulle haffue schicket ßig erligenn, enddog handt skulle haffue beskyldt hannom, at handt skulle haffue verit berøchtet for thiufferij, och jcke handt haffuer ladet giffue hannom varbell for samme sogenn vinde, enddog handt thilforne haffuer hannom sightet och beskyldt, meenendis fordj samme vinde jcke borde nogen mact at haffue.

Dißligeste hagde hidt steffnit Søffrenn Perßenn y Graffuengaardt⁹ och hans medbrødre, som ßamme sogen vinde vdgiffuedt haffuer, och minte, thet icke burde nogen macht at haffue.

Saa møtte Niels Jennßenn y Brede och framlagde et Madzs Jørgenßenn y Belle¹⁰ medt flere theris breff thete aar vdgiffuet, vdi huilcket the bekiender, at søndagen, som vaar thend 26. julij, paa Stoffbye kierckegaardt thilßpurde for^{ne} Jørgen Raßmußen thennom och meenige sogne mendt, som tha tilstede vaar, om the ville vinde medt hannom, huorledis handt er født och bornn¹¹ och schicket ßig hoes thennom, boede liden och stoer. Tha suarit for^{ne} xxiiij menndt, at for^{ne} Jørgen Raßmußen er echte født i Stouffbye sogenn y Hostrup¹² aff guode erlig folck och hagde en dannemendt thill hans fader och en dannekoenne thil moder, och ald thendt stundt, hand vaar ther y sognet, bode suendt¹³ och mandt,¹⁴ schicket handt ßig som erligh, throe perßon vdi alle maade, och aldrig the haffuer hørt eller fornomet, at handt haffuer brugt ßig¹⁵ vdi the støcker,¹⁶ som kand vere hans guode røcht thill forkrenchelße, som thet breff vider bemeller. Och minte samme breff ret at uerre.

Medt flere ordt och thalle thennom ther om emellom vaar.

Tha effter thilthalle, giennßuar och zagßens leylighedt, saa och effterthj for^{ne} Jennß Erichßenn haffuer sightet for^{ne} Jørgen Raßmußen at uere berøchtet for thiufferij, och for^{ne} Jørgenn Raßmußen dog ßiden haffuer forhuerffuet for^{ne} sognemendzs breff och icke giffuit for^{ne} Jens Erichßen ther fore loughlig vaarbell, tha finde wij effter saadan leylighedt samme breff machtøløs at uere.

In cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Se 643.2. – (2) Se 621.8. – (3) Se 621.9. – (4) Se 621.10. – (5) Landsbyen Nebsager i Nebsager s., Bjerre h. – (6) Landsbyen Bret i Barrit s., Bjerre h. – (7) Et *sognevidne* er et på sognestævne (grandestævne, gadestævne, bystævne, kirkestævne), ∴ sognemændenes forsamling, optaget vidnesbyrd, ofte om en persons vandel (OdS XX.1310). – (8) Lands-

byen Stovby i Stovby s., Bjerre h. – (9) Gården Gravengård i Stovby s., Bjerre h., jf. Henrik Pedersen.202. – (10) Landsbyen Belle i Stovby s., Bjerre h. – (11) født (Kalk. I.322a bet.6; OdS III.229 bet.5.1). – (12) Landsbyen Hostrup i Stovby s., Bjerre h. – (13) Ungkarl (Kalk. IV.228b bet.2). – (14) Ægtemand (Kalk. V.698a). – (15) givet sig af med (Kalk. I.286a). – (16) Sager, forhold (Kalk. IV.185b bet.5).

646

Viborg landsting 24. oktober 1590

Tre præstesønner kunne ikke under henvisning til, at de var skolepersoner¹ der stod under skolens disciplin,² fritages for at svare deres andel af den mandebod, som det var tilfaldet bl. a. dem at udrede i anledning af, at en af deres slægtninge havde begået et drab og derfor var dømt fredløs og var rømmet.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 229 (findes yderligere i 17 hss.).

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.528.

Overskrift: Enn dom om skolepersoner, som icki haffuer studerit, att the bør bøde med thieris slegt for mandrab.

Mouritz Stygge³ tiill Holbeckgaardt,⁴ Hans Lindenoe⁵ tiill Øsleff,⁶ lanndzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁷ landztingshører ibidem, gjøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdxç, leffuerdagenn som er thenn 24. dag octobris, paa Viburg lanndzting var skichitt hederlig mandt her Chrestin Kieldzenn⁸ y Fyringh,⁹ hans wiße¹⁰ buodt Chrestenn Eschißenn, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Chresten Nielßenn¹¹ y Øster Hoffmayer,¹² herritzfougitt y Vandfoldt herritt,¹³ paa thenn andenn siide for enn dom, handt nogenn tiid sidenn vdgiffuett haffuer och tildømt hans threj sønner att skulle vdlegge landbuodt¹⁴ for the thuinde børn, som Chrestenn Lauritßen y Foxing¹⁵ (disuere) jhielslug, endog samme hans trinde sønner skulle søge skolenn och skolens disciplin were wndergiffuen, mienendis for^{ne} herritzfouget ther medt wrett och emodt lougen at haffue giort, och att samme hans dom borde ingenn magt att haffue.

Thesligeste hagde hiid steffnitt Chrestin Lauritßen y Hygom,¹⁶ som samme dom forhuerffuit haffuer.

Saa møtte for^{ne} Chrestin Lauritßenn paa sin egin och herritzfogdins vegne och framlagde samme dom aff Vandfoldt herritztingh thette aar, thenn 29. dag augustj, wdgiffuitt, som bemeller for^{ne} Chrestin Lauritßenn tha att haffue didt steffnitt for^{ne} her Chrestin Kieldßen och hanns trinde sønner, Kieldt Chrestinßen, Jenns Chrestinßen och Chrestin Chrestinßen, for landbuodt, handt mintte, the buorde att vdlegge for de tuinde børnn vdj Foxingh, som

thieris frende, Chresten Lauritzßenn, disuere jhielslugh och er suoritt fredtløs fore, och for^{ne} her Chrestin eller hans sønner icki tha er møtt eller nogen thieris loughlig vndskyldningh y thenn sagh. Tha haffuer herritzfogden icki wist anditt ther om att sige, endt for^{ne} her Chrestin Kieldßens threj sønner, Kieldt, Jens och Chrestin,¹⁷ bør att bøde ephthermolsmanden¹⁸ och the, som same buodt bør medt rette thieris parte aff samme tuinde landbuodt ephther lougen, jndtill saa lengie her Chrestins threj sønner eller huo, ther medt rette hagde wdj att sige, steffnitt paa nye och kandt thennom ther wdinden loughlig forklare och wndskyldte, som then dom wiider bemeller.

Och ther huos berette for^{ne} Chrestin Lauritzßen, att for^{ne} her Chrestins sønner icki er kommen till thenn lerdømme,¹⁹ att the kandt ordineres till preste, ey eller thenom wdenn landz att haffue studeritt eller att uere kallitt till nogin prestembitt, och landbuoden nu er faldenn att skulle vdgiffuis och mintte fordj, the borde thieris annpartt ephther frenders breff att vdgiffue, och att for^{ne} dom fordj buorde wedt magt att vere.

Medt flere ordt och tale thennom ther om emellom war.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagßens leglighedtt, saa och ephtherthj for^{ne} her Chrestins threj sønner icki haffuer studerit, ey eller att uere diponeritt²⁰ eller kallitt och ordinerit till noginn prest embitt, och gierningenn nu er skeedt, som landbodenn skall for bødis, och herritzfogden fordj haffuer tilldømt samme her Chrestins sønner thieris annpart y landboden att skulle vdlegge, tha vide wy icki emodt samme herritzfogdens dom att sige eller macteløs dømme.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra &c.²¹

(1) En *skoleperson* er en skoledegn (Kalk. III.509b), ♂: en elev i de højere klasser i en latinskole, der tillige forrettede tjeneste som „løbedegn“ i de landsbyer, der lå nær købstaden, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 (Rørdam, Kirkelove I.109) og kongebreve 17. september 1567 og 28. januar 1574 (ib. II.101, 222). DL 2-15-9 bestemte, at degnen i landsbyerne skulle være bosat i sognet (være „sædedegn“). – (2) Frederik Barbarossas privilegier 1158 for de norditalienske universiteter bestemte, at „skolarer“ ikke skulle sagsøges for andre end deres lærer eller byens biskop, jf. H. Matzen, Københavns Universitets Rets-historie 1479-1879 I (1879).³⁴, jf. Frederik IIs åbne brev af 8. august 1562 til Ribe, hvorefter borgmester, råd og kongens foged ikke skulle befatte sig med skolepersoner eller sætte dem i byens fængsel, men give skolemesteren det til kende, at han kunne straffe dem med ris eller på andre måder, efter som deres brøde var til, medmindre de havde begået manddrab og andre grove synder og laster (Dipl. Viberg.308). Jf. Viborg landstings dom 1559 (II nr. 282). – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.6. – (6) Se 621.7. – (7) Se 621.10. – (8) Christen Kjeldsen (d. før 1608), nævnes 1584 som sognepræst for Ferring menighed, jf. Wiberg I.359. Hans efterfølger nævnes 1608. – (9) Landsbyen Ferring i Ferring s., Vandfuld h. – (10) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (11) Jf. Skautrup,

Hardiske Mål II.xvi. – (12) Gården Øster Hovmade i Hove s., Vandfuld h., jf. Henrik Pedersen.181. – (13) Vandfuld h. – (14) d.s.s. mandebod. Jf. reces 13. december 1558 § 21. – (15) Landsbyen Fovsing i Fovsing s., Hjerm h. – (16) Hygum i Hygum s., Vandfuld h. – (17) Christen Kjeldsens sønner er forgæves eftersøgt i kommunitetets matrikel 1577–1620 og i Kbhs universitets matrikel, der begynder 1611. 1604 nævnes en Christen Christensen Ferring som sognepræst for Mejrup menighed (Hjerm h.), jf. Wiberg II.397, men han var ifl. Bricka V.120 søn af en bonde i Ferring. – (18) Se 633.17. – (19) Belæring, undervisning (OdS XIII.426 bet.1). Ifl. JL II.25 skulle lærde mænd (*lærthæ mæn*) normalt ikke bøde (eller tage imod bod); kun hvis den lærde mand var den dræbtes nærmeste arving, skulle han modtage én rate som arv og overbod, hvis der ikke fandtes andre søskende, jf. JL II.25. Ordet *lærd* betegnede i en lidt senere tid en person, der tilhørte den akademiske stand, jf. DL 1–2–14: lærde Mænd . . . ere i Universitetets Matrikel indskrevne. – (20) deponeret, af mlat. *deponere cornua*: aflægge hornene, symbolet på den ustuderedes „dyriske“ åndsbeskaffenhed, ved en akademisk ceremoni, o: blive student (OdS III.626 bet.2). – (21) &c. erstatte: *præsentibus inferius inpressa* (således GkS 1137,2°).

647 Viborg landsting 24. oktober 1590

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, der havde tilkendt den, der af nogle arvinger havde tilkøbt sig 2/3 af en bondegård, ejendomsretten til gården.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 201 (findes yderligere i 15 hss.).

Overskrift: Enn dom, att en sielffeyger bunde gaardt skall besiddis aff enn arffuing, som størst lodt haffuer och giffue the andre skipskyld.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaardt,³ Hanns Lindenoe⁴ till Øsleff,⁵ lanndzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁶ lanndztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Gudtz byrdt Mdx, leffuerdagen som ehr thenn 24. octobris, paa Viburg lanndztingh war skichitt Jep Quist y Heyennstedt⁷ medt en opsettilße her aff lanndztingitt idag sex wgger wdgangitt, liudendis hanom tha att haffue hiidt y rette steffnitt Michell Hanßenn y Ølstedt,⁸ herritzfougitt y Hattingherritt, for enn dom, handt emellom hanom och Simenn Perßenn y Grunde⁹ dømpit haffuer om thenn gaardt och egindom, som for^{ne} Jep Quist iboer, och minthe for^{ne} Jep Quist, att handt er en rett født arffuinge till samme gaardt, och att for^{ne} Simen Perßenn er en kiøbbunde¹⁰ ther till, som boer y ett andith herritt, formienindis for^{ne} herritzfougitt ther wdj vrett att haffue giort, att handt haffuer tilfundit enn kiøbebunde till samme gaardt och enn født arffuing ther fraa, som boer paa samme gaardt och egindom, som icki haffuer soldt sin partt af thenn, och miener for^{ne} Jep Quist sig att vere nermiere till att besidde samme gaardt endt en kiøbebunde.

Sameledis hagde hiidt kallitt for^{ne} Simen Perßenn medt for^{ne} dom och medt huis skiøder och adkom, handt y [same]¹¹ sag niude och vndgieldte will.

Tha for nogenn leglighedt, sig thenn tiid her vdinden begaff, bleff samme sag opsaat till idagh, och nu bødt for^{ne} Jep Quist sig wdj alle retthe.

Saa møtte for^{ne} Simenn Perßenn och framlagde ett tingsvinde aff Hattingherritzting aar 1589, mandag nest ephther Sctj: Sørens dag¹² vdgiffuitt, Anders Bunde i Spøttrup,¹³ Michill Nielßenn y Remerslundt,¹⁴ Oluff Jbßenn y Heyenstedt, Anders Vinther y Aldum,¹⁵ Otthe Lauritzenn y Dalbye,¹⁶ Jørgenn Due y Ølstedt, Per Sørinßen y Dalbye, Olluff Perßen ibidem och Nielß Pouilßen y Spetrup for viij mendt wondit haffuer, att ephther som the war loughligen tiltagin fraa tingie att regne¹⁷ oc offuerueye, hure høg oc stuor for^{ne} Simenn Perßen och Jep Quist huer thieris lodt kunde tilfalde ephther beggie thieris breffue vdj thenn gaardt, som Jep Quist sielff iboer, och Therkildt Anderßen iboede, tha kunde the icki liiger regne oc offuerueye ephther begie thieris breffuis liudelße, emedinn the stander vedt magt, endt for^{ne} Simenn Perßenn tilhører the thuo partte och Jep Quist thenn tridie part y samme for^{ne} gaardt, emedin Simenn Perßens skiøder stander vedt magt, och frameskitt for^{ne} mendt af for^{ne} Simenn Perßenn och Jep Quist, om the hagde nogen fliere skiøder och breffue paa anthenn siider, endt som the hagde hørt, eller the wille paaskiude,¹⁸ att the skulle giffue thett tillkiende. Tha wille the ingen breffue eller adkom paaskyde wiidere paa beggie siider, endt som the hagde hørt.

Ther nest framlagde et opne beseglitt breff, liudendes som her ephther følger: Jeg, Erich Lange¹⁹ till Engilsholm,²⁰ høffuitzmandt paa Bygholm,²¹ giør alle vittherligt vdj thette mitt opne breff, att iegh er Simenn Perßen y Grunde hans fuldt frie hiemill till att kiøbe medt Therkildt Anderßenn y Heyenstedt och hanns medtarffuinge vdj thenn gaardt, hanndt nu paaboer, och att haffue, niude, bruge och beholde, saa wiidt handt haffuer kiøpt aff for^{ne} Therkildt Anderßen och hanns medtarffuinge wdj for^{ne} gaardt och egindom. Till vndisbyrdt vnderthrecht mitt zignett. Datum Byghollum, thenn 24. dag aprilis aar 1589.

Ther huos framlagde enn dom aff Hattingherritzting thette aar, thenn 6. aprilis, wdgiffuidt, som saa besluttis, att ephtherthj for^{ne} Simenn Perßen haffuer the thuo parther wdj for^{ne} gaardt och haffuer och saa lensmandins hiemill till att maa bruge och beholde aff samme gaardt, saa wiidt som hanndt kandt kiøbe medt Therckildt Anderßenn oc hanns medtarffuinge, och Jep Quist haffuer icki vdenn thenn tridie part y samme gaardt, saa och ephtherthj receßenn²² medt før, att enn arffuing och icki fliere skall besidde ett bønder

eye, viste fogden icki anditt ther om att sige, endt for^{ne} Simenn Perßen er ju neermiere samme gaardt att besidde enndt Jep Quist, emedin hanns hiemill och tingswinder stander wedt magt, som samme breffue viider bemeller.

Ther nest møtte for^{ne} Michill Hanßenn och mintte sig icki anditt att kunne dømme, endt som handt giort haffuer.

Medt flere ord och tale thennom ther om emellom wor.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagßens leglighedt, saa och ephtherthj nu beuißis medt dannemendtz vinde, breff och zegill for^{ne} Simenn Perßenn att haffue the thuo parter y samme gaardt och Jep Quist thenn tridie part, och for^{ne} herritzfougit fordj haffuer annseet for^{ne} Simenn Perßenn att haffue thenn største lodt y samme gaardt och leensmandins hiemill ther till och ther for haffuer tildømt for^{ne} Simenn Perßenn att uere neermiere att besidde samme gaardt [end Jep Quist]²³ och y the made fuldt receßenn, tha kunde wy icki kiende herrizfogdins vlempe ther wwindenn att uere.

Jn cuius rej testimonium &c.²⁴

(1) Jf. reces 13. december 1558 § 40, Viborg landstings dom 20. november 1507 (I nr. 46), rettertingsdomme 8. december 1507 (Rep. 2. rk. VI nr. 10896), 5. november 1526 (I nr. 60), 1. april 1537 (KRD I.14f.), 19. april 1537 (GdD II.14, KRD I.50f.), 15. maj 1537 (KRD I. 163f.), 14. november 1538 (ib. 435f.), 17. september 1538 (ib. 443ff.), 26. juni 1558 (II nr. 266) m. fl. Reglen om at bøndergods ikke måtte splittes blev optaget i reces 21. oktober 1539 § 11, reces 6. december 1547 § 32 og reces 13. december 1558 § 40 og gik derfra over i DL 3-12-1, jf. Matzen, Privatret I.117f., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.467. Ved fdg. 13. maj 1769 indrømmedes der ud fra andre hensyn selvejerbønder ret til at bestemme, hvilken enkelt af arvingerne, der skulle overtage ejendommen, og det vederlag, som skulle ydes herfor, se hertil Sindballe.145ff., Viggo Bentzon, Den danske Arveret² (1921).128ff. Disse bestemmelser opretholdtes ved § 26 i arveforordningen 21. maj 1845 og § 79 i arvelov nr. 215 af 31. maj 1963. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.10. – (7) Landsbyen Hedensted i Hedensted s., Hatting h. – (8) Landsbyen Ølsted i Ølsted s., Hatting h. – (9) Vel landsbyen Grund (1477: Grwnnæ) i Stovby s., Bjerre h. – (10) Bonde, der har købt (ikke arvet) en gård el. del deraf; sml. *købegård* (OdS XI. 1195) og *købejord* (ib.). – (11) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (12) Sørensen dag: 23. oktober. – (13) Landsbyen Spettrup i Urlev s., Hatting h. – (14) Landsbyen Remmerslund i Hedensted s., Hatting h. – (15) Enten landsbyen Sønder Aldum eller Nørre Aldum, begge i Stenderup s., Hatting h. – (16) Landsbyen Store Dalby i Store Dalby s., Hatting h. – (17) beregne (Kalk. III.569a bet.1). – (18) påberåbe sig (Kalk. III.542b bet.1). – (19) Alkymisten Erik Lange (d. 1613) til Engesholm, 1583-96 lensmand på Bygholm. Ved sin interesse for guldmagerkunsten blev han stærkt forgældet, blev ved rettertingsdom 21. september 1596 (ndf. nr. 755; Da. Mag. 1. rk. IV (1756).259ff.) dømt til at have sit len forbrudt og opholdt sig derefter i udlandet. – (20) Hovedgården Engesholm i Nørup s., Tørrild h. – (21) Bygholm slot (sen. hovedgård), nu i Horsens. – (22) Reces 13. december 1558 § 40. – (23) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (24) &c. erstatter: sigilla nostra inferius præsentibus impressa.

648 Viborg landsting 21. november 1590

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, der havde fritaget en bonde for at betale den i 1588 påbudte brudeskat, skønt bonden var bosat i et andet sogn end det, hvori hans adelige herskabs hovedgård var beliggende, da bonden uanset sin bopæl var ugedagsarbejder på hovedgården og derfor efter skattebrevet var fritaget for at svare den omhandlede skat.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 267 (findes yderligere i 14 hss.).

Overskrift: Enn dom, att adlens vgdags mendt² er quit dømpt for skatter, dog the boer vj tuinde sogn.

Mouritzs Stygge³ tiill Holbeckgaardt,⁴ Hanns Lindenoe⁵ tiill Øsleff,⁶ Jørgenn Friis⁷ tiill Krastrup,⁸ lanndtzdommere wdj Nøriuttlandt, Loduig Munck⁹ tiill Quistrup,¹⁰ Hanns Lange¹¹ tiill Bredningh,¹² Theme Roßennkranntz¹³ tiill Ryhaffue,¹⁴ Chrestin Munck¹⁵ tiill Gießinggaardt,¹⁶ Thyge Krabe¹⁷ tiill Bustrup,¹⁸ Jørgen Friis¹⁹ tiill Favrskoff,²⁰ Axell Roßennkrantz²¹ tiill Halkier,²² Niels Gyldestierne²³ tiill Restrup²⁴ och Gunde Schriffuer,²⁵ landztingshører, giøre witttherligt, att aar epher Gudz byrdt Mdx, ²⁶ leffuerdagen som er then 21. dagh nouembris, paa Wiburg landtztingh war schichitt erlig och vellbyrdig frue Beatt Brade,²⁷ sallig her Jørgen Løckis²⁸ epherleffuerske, tiill Offuergaardt,²⁹ hendis wiße³⁰ buodt Niels Schriffuer y Kiemppstrup³¹ medt enn opsettilße her aff landztingitt idag monitt wdgangit, liudendis hinder tha att haffue laditt hiidt wdj rette steffne Peder Chrestinßen wdj Binderup,³² herritzfougitt wdj Gislumherritt, for enn dom, handt wdgiffuit haffuer och quitt dømpt erlig och velbyrdig mandt Niels Stygge³² tiill Nøragergaardt³⁴ hanns thiennere wdj Tistedt sogenn³⁵ for kongeskatt, endog the icki skulle findis att boe wdj thenn sogenn, som hans sedegaardt, Nøragergaardt, er wdj legindis, och icki handt skulle haffue annseet stormectigste høgborne førstis, wor aller nadigste wdualdt printz och koningis och hans naadis regierins raadz breff,³⁶ som om samme skatt war vdgangett, formienindis hanom ther medt wrett att haffue giortt och borde ther for att stande tiill rette.

Thisligeste hagde hiidt steffnitt for^{ne} Niels Stygge, som samme dom forhuerffuitt haffuer, om handt hagde nogitt ther tiill att suare.

Tha for nogenn leglighedtt sig thenn tiid her wdindenn begaff, bleff samme sagh opsatt tiill idagh, och nu framlagde for^{ne} Niels Skriiffuer hogb: kon: majs: breff aar Mdlxxxviii, thenn xv nouembris, paa Kiøbinghaffns slott wdgiffuitt om enn almindelig landhielp tiill brudskath³⁷ att skulle vdgiffuis offuer all Gißlumherritt, huilckitt kon: majs: breff eblant andit formeller al-

diellis ingenn att skulle vere frie for samme skatt och hielp, huercken fogder, schriffuere eller nogen anden, vden alenist adlens egne vgedagsmendt,³⁸ som for thieris sedegaarde boe, the holder affuill paa, och legge wdj sognitt, som samme thieris seedegaardt wdj legge, och haffuer weritt frie aff arildz-tiidt, och skulle hans majs: lennsmendt haffue grandgiffuelig³⁹ opsiende medt, att jngen regnis for vgedagsmendt vden the, som bør att regnis ther fore, saa framt att the icki ville stande hans majstt: ther fore till retthe; och skulle samme skatt oc hielp were wde inden medfast⁴⁰ tha først kam wdj thett aller-sieniste, som samme kon: majs: breff y sig sielff ydermiere jndholder och wduißer.

Och ther huos berette for^{ne} Niels Schriffuer, att for^{ne} herritzfougitt emodt slig kongebreff haffuer for^{ne} Niels Styggis thienner y Tistedt for kongeskatt quitt dømp, som handt mintte medt wretth.

Saa møtte for^{ne} Niels Stygge och berette, atth miesten part aff all Nøragergaardtz engies egindom medt en part agger jordt, fee drøfft⁴¹ och hiede findis wdj Tisted sogenn och brugis till Nøragergaardt och Veyershøffgaardt⁴² aarligen, som er Vyffuilsholm,⁴³ Almindskiær,⁴⁴ Alstrup⁴⁵ marck engie och egindom, och for^{ne} Viffuillhollum medt sin engie och egindom haffuer veritt brugt till Nøragergaardt y hans salig faders⁴⁶ och hans tiidt miere endt wdj tredue aar, och sidenn handt haffuer bekomitt Tistedt tiill magskyfft aff salig och høglouglig konningh Frederich thenn Anden, haffuer for^{ne} hanns thienner wdj Tistedt sogenn veritt hans vgedagsmendt och gjort thieris vgedagh tiill Nøragergaardt paa Wyffuelhollum, Almindkiær, Alstrup marck, eng, hiede och egindom med hiøbieringh, pløffningh och seedt, medt jldingsbrandt,⁴⁷ thøregrofftt⁴⁸ och liønngslett⁴⁹ och brugt och ført thett till Nøragergaardt, Weyershøffgaardt och hans tegiloffuenn lige saa well som anndre hans thienner till Nøragergaardt, och icki the haffuer giffuitt nogenn kongeskatt, siden the bleff hanns thienner, och mintte fordj, att the burde quitt for kongeschatt att uere lige medt andre adlenns wgedagsmendt.

Och framlagde samme dom aff Gislumherritzting thette aar, thenn 7. dag martij, wdgiffuitt, som saa besluttis, att epherthj ther samme dag bleff beuist medt trinde xxiiij mendz vinder aff Rindzherritzting, Aarsherritzting och Gislumherritzting medt andre adschiellige vinder aff for^{ne} tingie, for^{ne} Niels Stygge att lade bruge for^{ne} Viffuelhollum, Allmindzkier, Alstrup marcke, engie och egindom, som findis och ligger wdj Tistedt sogenn, som tha beuist er, som beuistis war miesten part aff hanns aarlig aars rette gaardtz engie, och enn part aff hanns agger jordt, thesligest bruges medt jldingsbrandt, liøng och

thørre till for^{ne} Nøragergaardt, och for^{ne} hans thienner wdj Tistedt sognen, the saa well som andre hans thienner till Nøragergaardt, giører thieris vgedagh och bruger for^{ne} egindom saa vell till Nøragergaardt som til for^{ne} aastedere, vinther och sommer, och er hans wgedagsmendt, och ephtherthj samme for^{ne} thienere haffuer weritt skattefrie, siden handt bekam thenom till mageskyfftt aff the aarsager, att the haffuer giort wgedagh och brugt for^{ne} egindom och aff thenn aarsag, att handt wdj the tidere sielff holt huss y Weyerhøffgaardt ephther tingswinder liudelse, och ephtherthj ther beuistis medt salig och høglouglig koning Frederich thenn Andenn opne beseglitt breff,⁵⁰ att handt sig till mieninge Danmarckis rigis raad, addill och ridderschab loffuitt och tilsagt haffuer, att handt ingen beskatningh eller nogen hans ephtherkommer kongere vdj Danmarck skulle tillegge eller begiere nogen skatt aff adlens vgedags mendt ephther thenn dagh, och ephtherthj att herritzfogden var til dømpth her aff landztingitt endeligh y samme sagh att skulle dømme, tha viste handt icki anditt ephther thenn forstandt, Gudt hagde giffuit hanom, och ephther for^{ne} vinder och kongelig breffs liudelse, som er vdgiffuitt thenn 12. dag martij, endt for^{ne} Niels Styggis thienner wdj Tistedt och Veyerhøff bør ju for kongeskatt quitt att uere, som samme dom y sig sielff ydermiere bemeller, huilcken jndholder for^{ne} Niels Stygge for fougden att haffue framlagt tuinde stochneffne⁵¹ aff Rindzherritzting och Aars herritzting sist forgangen aar, thenn 21. och thenn 22. dag aprilis wdgiffuitt, liudendis xxiiij mendt till huer herritzting at haffue vonditt, att the thenn 18. dag aprilis haffuer weritt till siønn for for^{ne} Niels Stygge, ephther som the war loughligen neffnt och tagen aff tingh, till enn siønn att siøne och vinde, huadt brug och bieringh,⁵² for^{ne} Niels Stygge haffuer, och hanns fuldmøndig lader bruge vdj Tisted marck, Bonderup⁵³ marck och hanns teygell offuenn, som hanns thienner wdj Tistedt saa well som andre hans thienner ther omkringh giører egt och wgedagh till. Tha haffuer the for thett første weritt vestenn paa Alstrup marck och ther sett ett faldt jordt,⁵⁴ som haffuer veritt nuilligen saaedt medt haffre, och enn anditt stuor faldt, som war pløffuitt och lagt tiill boghuede. Och ett anditt stuor feldt grønnd jordt, som ligger nedenn fore och haffuer werit wdslebt⁵⁵ medt kornn och ligger y grønnd jordt. Och fandis ther endtha nu vangh vedt Alstrup gaard steditt war saait medt haffre, och ett anditt faldt østen y Alstrup marck war och saa saait medt haffre, och siønitt, och saae the och paa Alstrup marck offner; tha er thenn mieste part gamill agger och aardags jordt,⁵⁶ som tilforne och wdj gamill tiidt haffuer veritt pløffuitt och brugt medt seedt, och strecker Alstrup marck sig neder y becken vedt Veyerhøffs vadt,⁵⁷ och strax

nordenn samme vaidt vedtager⁵⁸ Tistedt engj och egindom, vdj huilcke engie och egindom Veyrhøffgaardt arildtz⁵⁹ rette engie Almindzkier legger jnddiggett. Saa legger och saa for^{ne} Veyrhøffgaardt nesten omspendt medt for^{ne} Tistedt och Alstrup marcks egindom. Sa[a] haffuer the och forfaritt i Veyrhøffgaardtz marck, paa huilcke for^{ne} Veyrhøffsgaardt och Alstrup march for^{ne} Niels Stygge sielff hagde sin fougitt och folck och vnder tiden lader och bruge afflingh och biering ther till och siden andthuorditt Michill Lauritzenn, som hans fougitt er, en part aff en tiid langh paa affgiffitt. Taa findis thenn medt giønningh⁶⁰ och pløffningh och seedt att uere framtagen,⁶¹ och saae the och paa en møgitt stuor hob thørre, bode vdj Tistedt och Veyrhøffsgaardtz marcker, som for^{ne} Michill Lauritzen paa for^{ne} Niels Styggis vegne hagde laditt graffue, och for^{ne} Niels Styggis thienner och vgdagsmendt vdj Tistedt samme dagh war wdj att reigze⁶² och rugte,⁶³ epther som the och tilforne hagde giort. Saa thett er thenom fuldt witterligt y Gudz sandhedtt, att siden for^{ne} Niels Stygge fick Tistedt sogen till maglaug, tha haffuer for^{ne} hans thienner vdj Tistedt saa well som andre hans thienner ther om gaarden till thiße for^{ne} aastedere och huar handt thenom behoff haffuer, veritt hans rette vgdagsmendt, saa och, siden en hans teygelloffuen er komen wdj bøggie, ther till giort och arbeitett lige vedt andre hans wgedagsmendt.

Ther huos att uere framlagt ett vinde aff Aarsherritzting, xij mendt att haffue vonditt, formellindis eblantt andett, att siden thieris kiere husbondt haffuer bekomitt Tistedt sogen till mageskyfftt, haffuer handt sielff holdt affuel paa Veyrhøffgaardt, da haffuer the och tilhielpitt och afflitt och biergitt saa vell aff Tistedt sogen som the aff Durup sogen,⁶⁴ men icki thett alenist, men och saa vell, sidenn thieris husbوندt haffuer vndt Michill Lauritzen, som er hanns fougitt, for^{ne} Veyrhøffgaardt paa affgyfftt, haffuer giort egt⁶⁵ och arbeit och vgedag vdj Veyrhøffgaardt, Alstrup marck, Almindzkier och till theylgaarden, som legger vdj Tistedt marck, och huar the om bleff tilsagt, och ydermiere att haffue vonditt, att ther som the icki hagde saa stuor hielp aff Tistedmendt wdj Tistedt sogen, som the nu haffuer, er thenom icki well mugeligt wden thieres husbundz store skade att driffue och bruge then stuore afflingh, som nu brugis till Nøragergaardt och til for^{ne} aastedere.

Thesligeste att uere framlagt ett vinde aff Aarssherritzting, xij mendt vonditt haffuer then 9. septembris sist forgangen aar vdgiffuitt, och ett otte mendz winde aff Rindsherritztingh then 8. dagh septembris vdgiffuitt, liudendis att the haffuer siønit, seett och forfarit Viffuellhollum, epther som the war loughligen tagen aff tingie. Tha kunde the icki andett siøne, see och

forfare, endt Wiffuelhollum, som bruggis till Nøragergaardt, och haffuer weritt brugth ther till wdj xxx aar och miere, att thenn ju ligger och er vdj Tistedt sogen.

Wdj ligemade att uere framlagt ett sønswinde aff Gislumherritzing, thette aar vdgiffuitt, xxiiij mendt eblandt anditt hiemblitt haffuer, att the hagde veritt till sønn vdj Tistedt sogen paa Viffuellhollum, Almindkiær, Alstrup marck, engie och egindom, som for^{ne} Niels Stygge hagde thennom loughligen tiltagen aff tingie, och ther vdj sandhedt haffuer sønitt, seett och forfaritt samme for^{ne} aasteder, engie, agger jordt, hiede och andenn thieris leglighett. Tha wor the først paa Viffuellhollum, tha sønttes thenom ther war vell vedt enn thue hundritt les engie,⁶⁶ och fandis ther møgen aardagsjordt, som haffuer veritt brugt medt bygh, boghuede, rug och haffre. Thesligest møgen hiede jordt till jldingsbrandt, till thøregrofftt och liøngslett, som brugis aarlig aar til Nøragergaardt. Thesligest haffuer the forfaritt Almindkier, som tilforne haffuer verith Veyerhøffs arildz rette enge, Alstrup marck och engie, tha fandis ther møgen skøne engie och møgen skiønn aardags jordt, som brugis aarlig aar, som er en stuor hob less engie emodt⁶⁷ en hundritt less engie och en stuor hob agger jordt, som brugis aarligen medt pløffningh och medt liøng och thørfue, huilcke for^{ne} threj aastedere, som ligger wdj Tistedt sogen och marck och brugis aarlig aar till Nøragergaardt medt hiøbieringh och pløffningh och seedt, medt tørvegrofftt och liøngslett och er miesten part aff Nøragergaardz engie, som brugis aarligen till for^{ne} Nøragergaardt. Och enn stoer part aff hans aarlig aardags jordt och jldingsbrandt medt liøng och thørrer. Och vor icki samme aasted brugningh om aaritt, kunde samme hans gaardt jcke vell holdis vedt magt, och er thet thenom fuldt vittherligt y Gudz sandhedt, att for^{ne} Niels Styggis thienner y Tistedt bruger for^{ne} engie och egindom och aarligen aar till for^{ne} Nøragergaardt och giøre thieris vgdagh ther till om someren och høsten lige saa vell som till Nøragergaardt med andre Nøragergaardz vgdagsmendt, och sidenn hiø och kornn er høstitt aff for^{ne} aasteder om aaritt, lader for^{ne} Niels Stygge driffue samme egindom medt hans øg, quegh och feemon,⁶⁸ for thett ligger hans hoffuittgaardt saa beleggett,⁶⁹ att thett ingenstedz kandt findis att uere enn halff miill fraa for^{ne} Nøragergaard, som samme vinder y for^{ne} herritzingsdom jnddragit y thenom sielff ydermiere skall formelle.

Ther huos jndholler och samme dom att uere framlagt ett, høgloglig jhuffkomilße, salig konning Frederichs opne beseglit pergamenntz breff,⁷⁰ som skal liude som her epther følger:

Wy, Frederich thenn Andenn, medt Gudz naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis koningh, hertug vdj Sletzuig, Holstenn, Stormarnn och Dytterschen, greffue y Oldenn Borgh och Delmenhorst, giøre alle vittherliggt och kiendis medt thette wort opne breff, atth epther osß elskelige Danmarckis rigis raadt medt mienige adell och ridderschab, som her till thenne herdage her wdj Kiøbinghaffn tillstede och forsamblitt er, haffuer aluorligen offuerweygett och befunditt woris och rigens stuore vdgiffitt och then stuore gieldt, som osß och riget paahenger, och ther fore haffuer for thenom sielffuer och mienige rigens adell, som icki her tilstede er, veluilligen beuilgitt och jndrømmitt, att alle thieris vgdags mendt offuer allt riget skulle paa enn gangh wdj thette neruerindis aar komme osß till wndsetteningh medt en almindelig skatt och landhielp, saa huer af thieris vgdagsmendt, som sidder for gaarde eller pløyer och saaer, skall giffue osß ij daller, halffpartenn vdj daller och halffparten wdj mønttt, tha haffuer wy ther emodt loffuitt och tilsagt och nu wdj thette wort opne breff loffuer och tilsiger for^{ne} wor elskelige Danmarcks rigis raadt, addill och ridderschab, att wy will igien were thennom alle enn nadig och gunstig herre och koning och vdj alle made viide och ramme thieris gaffn, beste och bistanndt, som en mildt christelig koning bør att giøre emodt sine veluilligh troe wndersaatte, och wille thett aff thenom for enn veluillighedt och vnderdanisk skienk, som the osß paa thenne tiidt foræriddt haffuer, och icki for nogenn rett eller pligt tacknemmeligen annamme, och skall thet thenom icki tilregnis for nogin seduane, och ey ellers the eller thieris eptherkommer skulle were plictige till att jndrømme osß och wore eptherkommere konger vdj Danmarck slig en hielp eller nogenn beskattningh aff for^{ne} thieris vgdagsmendt epther thenne dagh, ey heller wille eller skulle wy eller wore eptherkommere konger vdj Danmarck sadan beskatningh aff thieris vgedagsmendt her epther vdj nogenn made begiere. Till vindisbyrdt haffuer wy ladit henge woris zignett neden fore thette vort opne breff. Giffuitt paa wort slotth Kiøbinghaffnn, thenn 12. dagh martij aar Mdlxx. Under wort signett. Frederich.

Och ther nest saatte for^{ne} Niels Stygge y alle rette, om for^{ne} heritzfougitt icki findis rett att haffue dømppt, och om hanns dom icki borde vedt mact att bliffue.

Medt flere ordt oc tale thenom ther om emellom wor.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagzens leglighedt, saa och eptherthj thett befindis mange steder, huor adlen her wdj riigett haffuer thieris affuill till thieris sedegaarde y tuinde sogner belegindis och haffuer thieris thiennerer wdj beggie sogner, som giører thieris vgdags arbeit medt same thieris afflen

till for^{ne} thieris sedegaarde, att the tha hiidt till haffuer hagt slig thieris thienere wdj begie sogne frie for kongeskatt, och ephtherthj thett befindis och beuißis Viffuellhollum, som wdj enn rom tiidt, bode før Niels Stygge tilfaldt Nøragergaardt till arffue ephther sin salig fader, och siden, førindt handt fick samme Tistedt sogen till skyfft aff hoglouglig salig kon: majs:, haffuer veritt brugt vnder for^{ne} Nøragergaardt for sin rette egendomb, saa thett befindis icki slig hanns gaardz egindom, som ligger y Tistedt soginn, allt ther till att uere tillagt, siden handt samme sogen tiill maglaugh bekam, och thett befindis ther paa for^{ne} Viffuellhollum att lege fast for^{ne} Nøragergaardtz adell engie⁷¹ medt enn ßtuor annpart aff for^{ne} gaardtz agger jordt och hiede, som for for^{ne} heritzfougitt nochsomelig medt adtskiellige vinder oc siøn er bleffuitt beuist, saa vel och for hannom er bleffuitt beuist, adtschiellig anden egindomb wdj Tistedt sogen legindis till och vnder for^{ne} Nøragergaardt att brugis, och for^{ne} Tistedt mendt ther till thieris wgedag att giøre ephther som andre hanns vgedagsmendt, thisligeste er och beuist for^{ne} Tistedt sogne mendt altid, siden the er for^{ne} Niels Stygge bleffuin tilskifft, att haffue veritt skatt frie, jndtill nu for^{ne} frue Beatth slig skatt aff thenom haffuer laditt vdførde, och for^{ne} heritzfougitt ephther sligh leglighett icke haffuer vist att kunde tildømme thennom plictig att uere nogen kongskatt att vdtgiffue emodt thenn konninglig breff och preuilegie, som for hanom haffuer veritt y rette lagt, meden ther fore ephther samme koninglig preuilige och friehedsbreff frie att uere, tha kunde wy ther wdinden icki kiende hans wlempe eller wide osß samme dom att forandre eller anditt atth dømme, endt som hans dom medtføre, førindt kon: majs: medt mienige Danmarckis riigis raadt giøre om slig leiglihedt och befrielße⁷² anden forordningh, som thett sig bør.

In cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius impressa.

(1) Dommen er bemærkelsesværdig, fordi den bryder med den almindelige regel, hvorefter kun de adeliges ugedagsmænd, der boede i de samme sogne, som sædegårdene lå i, var fritagne for skatter, jf. kgl. åb. br. 21. april 1559 (CCD I.52f.) og P. V. Jacobsen, Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II (1833, opr. 1974).32ff. – (2) Ugedagsmænd er bønder, der bor nærmest en hovedgård, og som arbejder dér 1–3 dage ugentlig om året (OdS XXV.949). Jf. Arent Berntsen II.156. – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.6. – (6) Se 621.7. – (7) Se 621.8. – (8) Se 621.9. – (9) Se 643.7. – (10) Se 643.8. – (11) Hans Lange (d. 1609) til Kærgård og Brejning. – (12) Hovedgården Brejninggård i Brejning (Bregning) s., Bølling h. – (13) Se 642.3. – (14) Se 642.4. – (15) Christen Munk (d. 1612) til Gessinggård. – (16) Hovedgården Gessinggård i Tvede s., Nørhald h. – (17) Tyge Krabbe (d. efter 1602) til Bustrup. – (18) Den tidl. hovedgård Bustrup i Ramsing s., Rødding h. – (19) Se 642.5. – (20) Se 642.6. – (21) Axel Nielsen Rosenkrantz (d. 1623) til Halkær. – (22) Hovedgården Halkær i Ejdrup s., Års h. – (23)

Niels Gyldenstjerne (d. omkr. 1630) til Restrup. – (24) Hovedgården Store Restrup i Sønderholm s., Hornum h. – (25) Se 621.10. – (26) I nogle hss. (GkS 1135,2°, GkS 1140,2° og GkS 1141,2°) er dommen urigtigt dateret 1580. – (27) Se 626.16. – (28) Rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583) til Overgård, Hverringe, Bonderup (nuv. Lerkenfeld), Mullerup m. v. – (29) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gerlev h. – (30) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (31) Landsbyen Kemtrup (1610: Kiemtrup) i Grynderup s., Gislum h. – (32) Landsbyen Binderup (nuv. Store Binderup) i Binderup s., Gislum h. – (33) Niels Stygge (d. 1606) til Nøragergård. – (34) Hovedgården Nøragergård i Durup s., Gislum h. – (35) Kongens Tisted s., Gislum h. Ifl. kong Valdemars jordebog ejede kongen i *Tystathe* 6 bol til en værdi af 6 mark guld; deraf navnet Kongens Tisted. – (36) Kongebrev 15. november 1588 (CCD II.524). – (37) I anledning af prinsesse Annes bryllup 24. januar 1589 med kong Jakob (James) VI af Skotland (fra 1603 kong Jakob (James) I af England). – (38) Se ovf. note 2. – (39) nøje, nøjagtigt (Kalk. II.65b). – (40) Midfaste: midfaste søndag (i 1589: 9. marts). – (41) Græsgang (Kalk. I.817a). – (42) Gården Vejrhøjgård i Brorstrup s., Års h. (jf. Rep. 2. rk. nr. 12191). – (43) Gården Vøvelholm i Durup s., Gislum h. Hans Stygge erhvervede den ved mageskifte med kronen 2. februar 1553 (Kr. Sk. I.43). – (44) Alminds-kær er ikke fundet i skøderne til Hans Stygge 1551 og 1553 (Kr. Sk. I.40, 43). – (45) Bebyggelsen Alstrup ved Alstruphede, Kongens Tisted s., Gislum h. Den synes forsvundet i det 16. årh., jf. Trap^v VI.1199. – (46) Hans Stygge (d. 1568). Han fik ved mageskifte med kronen 24. december 1551 Nøragergård (Kr. Sk. I.40). – (47) Brændsel (Kalk. I.449b). – (48) Tørvegravning. – (49) Lyngslæt: det at slå lyng (til kreaturfoder, brændsel m. v.) (OdS XIII.210). – (50) Kgl. åb. br. 12. marts 1570, se CCD I.435 (nr. 511). Ved dette åbne brev bevilgedes landehjælp af adelens ugedagsmænd, men udtrykkeligt ikke som pligt, kun som en undtagelse fra den alm. regel, som forud markeredes i kgl. åb. br. af 28. september 1565 (CCD I.293 nr. 284, note 1). Skattepligt for kronens ugedagsmænd blev fastsat i åbne breve af 2. april 1576 (CCD II.6f.) og 1. juni 1578 (ib. 95f.). – (51) Se 631.44. – (52) Høst (Kalk. I.211b bet.1). – (53) Landsbyen Bonderup i Kongens Tisted s., Gislum h. – (54) Jordfald: jordstykker (Kalk. II.446a bet.2). – (55) udpint (OdS XXV.673 bet.2.1). – (56) Pløjemark, pløjemark (Kalk. I.72a). – (57) Vadeded (Kalk. IV.718a). – (58) begynder, kommer (om steder) (Kalk. IV.776a bet.2). – (59) Genitiv af *areld* (gammel tid) som tillægsord (Kalk. I.72b). – (60) Gødning (Kalk. II.63b). – (61) arbejdet fremad (Kalk. I.767a med tvivl; jf. V.314a). – (62) stille op, rejse (Kalk. III.571a bet.1; jf. OdS XVII.655; rejse tørv: stille tørv på kant (til tørring)). – (63) vel: røgte, passe, sørge for (Kalk. III.652a). – (64) Durup s. i Gislum h. – (65) Se 622.24. – (66) 1 læstal eng = 12,3 ar (Aakjær, Maal og Vægt.267). – (67) henved, næsten (OdS XIV.207 bet. 4.3). – (68) Kvæg (Kalk. I.820a). – (69) belejligt (Kalk. I.148a). – (70) CCD I.435 (nr. 511). – (71) Vel: egentlige; *adel-* som forstavelse betegner gerne: hoved-, egentlig (Kalk. I.4a). – (72) Fritagelse (OdS II.116 bet.2).

649

Viborg landsting 5. december 1590

En persons vidneudsagn ikke anset for tilstrækkeligt bevis.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 230 (findes yderligere i 17 hss.).

Overskrift: Enn dom, att en mandz vinde regnis fore ingenn winnde.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaardt,³ Hanns Lindenoe⁴ tiill Øsleff,⁵ lanndtzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁶ lanndztingshører ibidem,

giøre witterligt, att aar epther Gudz byrdt Mdxc, leffuerdagen som er then 5. decembris, paa Viburg lanndzting war skichett Nielß Laßen y Wamen⁷ paa then enne och hagde hiidt y rette steffnitt Las Chrestinßen ibidem paa then anden side for ett vinde, handt emodt hanom till Nørliüngherritztingh vonditt haffuer, att for^{ne} Nielß Laßen skulle haffue tagitt ett leeß veedt⁸ paa Jørgenn Skrams⁹ skouff y Vamen skouff, endogh handt hordelig thett benecter, och icki handt skulle vere funden wedt stub¹⁰ eller stoenn,¹¹ och samme vinde icke skulle were wdenn en persons vinde, som handt miente schulle regnis for ingen vinde, mienenndis thett icki saa nochsom eller nøgactig att uere, att thett borde nogen magt att haffue eller komme hanom till nogin forhindring eller skade.

Thisligeste hagde hiidt steffnitt Trogils Anderßen y Torup¹² medt samme vinde.

Saa møtte Trogils Anderßen och framlagde samme vinde aff Nørliüngherritzting thette aar, then 7. nouembris, vdtgiffuitt, Laß Chrestinßen y Wamen for viij mendt att haffue vonditt, att Nielß Laßen y Vamen tugh ett læs kløf-fuen veedt¹³ y erlig och welbyrdigh mandz Jørgen Schrams skouff, Loutzpitzell,¹⁴ y Vamenn Østerskouff, och afførde¹⁵ thett wden minde, och war thett paa onßdag otte dage, som thett vinde wiider bemeller. Och mintte samme vinde rett att uere.

Ther till suaritt for^{ne} Nielß Laßen och framlagde ett tingswinde aff for^{ne} herritztingh samme dag vdgiffuitt, viij mendt wondit haffuer, att Nielß Laßen stodt for tingsdom och benechtett, att handt icke thug thett veedt wdj Vammen skouff, som Las Chrestinßen ibidem havde wonditt paa hanom samme dagh, som thet vinde wiider bemeller.

[Medt]¹⁶ fliere ordt och tale thenom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßens leglighedt, saa och eptherthj samme vinde icki findes vden enn mandtz vinde, och en mandtz vinde regnis for ingen vinde,¹⁷ tha kunde wy epther sadan leglighedt icki kiende samme eninge¹⁸ vinde saa nochsom eller nøgactig att uere, att thett maa komme for^{ne} Nielß Laßen till hinder eller skade y nogen made.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 621.22. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.10. – (7) Landsbyen Vammen i Vammen s, Nørlyng h. – (8) Læs brænde (*widt*: træ el. brænde, jf. Kalk. IV.762a). – (9) Se 628.15. – (10) Stub (det lave stykke, som står igen, når træet er fældet; tidl. også træstamme uden grene; bet. ved skovtyveri: at gribe én på fersk gerning, jf. DL 6–15–15: *ret Ejer betræder hannem ved Stubben* og Matthias Moths ordbog: *at tage en ved stubben* (o: gribe en i tyveri), jf. OdS XXII.559 bet.1. Jf. JL II.73: *finnær hanum*

at stofnæ (finder ham ved stubben). – (11) Stub, stamme (Kalk. IV.113a bet.1). Forb. *stub och (eller) stauffn* var alm. i datidens sprog, jf. GdD III.131: *tagit hannum ved stub eller stoffn*. – (12) Landsbyen Torup i Vammen s., Nørlyng h. – (13) kløvet ved. – (14) Ikke fundet i matriklerne 1664 og 1688 og heller ikke i markbogen 1683. – (15) førte bort (Kalk. I.16a bet.1). – (16) Forlægget har ved fejlskrift *Och*. – (17) JL II.93, sidste punktum; jf. ovf. note 1. – (18) ene, eneste (Kalk. I.467a).

650 Viborg landsting 16. januar¹ 1591

Tre mænd, der havde overfaldet en mand, dømmes æreløse,² uanset at de havde tilbudt at betale den overfaldne efter dannemænds skøn.

Hs.: GkS 1140,2^o pag. 309 (findes yderligere i 7 hss.).

Ingen *overskrift* i forlægget. Thott 1201,2^o har flg. *overskrift*: En dom, at thre mend er sagt erløss, for de alle thre haffuer slagett paa en karll.

Mouritz Stygge³ till Holbeckgaardt,⁴ Jørgenn Friiss⁵ till Krastrup,⁶ landtzdomere vdj Nøriuttland, och Gundj Skriffuer,⁷ landtztinghører ibidem, giøre vitterligt, att aar epther Gudtz biurdt 1591 paa Viborig snaps landtzting⁸ war skickett Raßmus Pederßen i Søndrup⁹ paa thenn enne och hagde hid i rette steffnitt Peder Nielßen Høffßen¹⁰ i Molbierig,¹¹ Madtz Pederßen och Jens Pederßen i Skabeling¹² paa thenn anden siide, thenom till thalett och beskyltte, for the alle threj till samell schall haffue hugen, stuckitt, slagett och beriett¹³ hanom vden skyld och brøde, formienindis thenom same gierning værligen att haffue giortt och burde ther fore ærløß att uere.

Och framblagde itt tingsvinde aff Ningheritzting siist forgangen aar, then 16. junij vdgiffuett, Michell Paaske i Malling¹⁴ først for otte mend at haffue vondett, att thenn sønndag for Vor Heris himellfardz dag¹⁵ om afftenen, som hand gick vd ad veyen till Malling och Raßmus Perßen till dets Østerlauff,¹⁶ tha saae hand, att Peder Høffßen søgte¹⁷ Raßmus Perßen med en forch, och Raßmus Perßen hugh fraa sig med enn degen.¹⁸ Saa søgte the i faugen sammell,¹⁹ saa holtis the saa lengie, till Matz Perßen och Jens Perßen vdj Skabbeling the komb till thenom, och tha sagde Peder Høffßen: Slaae paa benene och icke i hoffuiditt. Och saa hugh, sloug och stack the paa Raßmus Pederßen, och saae hand, att Peder Høffßen brøed hans degen sønder och thoeg hannom i hans føder och drog²⁰ hannom offuer veyen. Frandtz Michilsøn i Aistrup²¹ och Jep Perßønn i Ellkiær²² lige saa att haffue vondett, att the saae, dett²³ Michell Paaske och Raßmus Perßen gick fraa Podall²⁴ gilde husß,²⁵ och Mickell Paaske gick ad Malling vey, och Raßmus Perßen gick ad dett Østerlauff. Saa komb Peder Høffßen epther Raßmus Perßen med enn forck och stack ad hanom med forcken, och for^{ne} Raßmus Perßønn hugh med en degen. Saa

komb the i faugen samen. Saa komb Madtz Perßenn och Jens Perßen, saa bad Peder Høffßen, att the schulle slaae paa benene och icke paa armen eller paa hoffuiditt, och Peder Høffsen thoeg hans degen och bøffuitt²⁶ thenn emod jorden och icke kunde faae thenn sønder.²⁷ Saa sloug hand fiere slaug paa Raßmus Perßenn med same degen, saa smack²⁸ degenn sønder. Saa thoeg Peder Høffßen hannom i hans føder och drog hanom offuer veyen och kaste hanom paa jorden och sagde: Saa legg ther och døe i pocker²⁹ naffnn. Saa bad hand hannom, att hand schulle regße sig och løbe till Mickels gaard i Podall, och Jens Perßen stack hanom i hans røgh³⁰ med enn forck.

Thernest ett andet vinde aff for^{ne} heridtzting same aar och dag vdgiffuett, bemellindis Jep Sørenßen i Naar,³¹ Søren Raßmusßen i Sloustrup,³² Michel Michelßen och Souerin Perßen i Riibgaardt³³ ther at haffue standet for thingsdom³⁴ och bekiend, att the haffuer siett, dett Raßmus Pederßen i Sønderup hand hagde xv saar, smaa och store, som var hugen och stuckenn. Wdj lige maade ett anditt vinde aff for^{ne} heritzting, same aar och dag vdgiffuett, Søren Atzerßen i Malling, Niels Griis, Per Oluffsen, Oluff Nielßen, Julij Jenßen och Jenns Michelßen for otte mend att haffue wonditt, att thenn søndag for Vor Heris hemellfards dag om afftenen wdj Podall giuldehusß ther saae the, att Madtz Perßen i Skabeling thog enn øxße, i dett same som hand saad, och gick vd ad dørenn med, och ther hand komb till the karlle, som Rasmus Perßen var huos, och tha saae the, att for^{ne} Raßmus Perßen fliid.³⁵ Jtem ett anditt vinde aff for^{ne} heritzting, same aar och dag vdgiffuett, bemellindis Peder Høffßen i Malling, Matz Perßen och Jenns Perßen ther att haffue standitt for tingsdomb och bekiendt, att the gjorde Raßmus Pederßen then saar och skade, som the vinder vider bemeller, och epther slig leilighedt bøed for^{ne} Raßmus Pederßønn sig emod for^{ne} threy mend i alle rette.

Saa møtte for^{ne} threy mend och berette, att the ville vere offuerbødige³⁶ att betalle Raßmus Pedersßønn for sin skade epther dannemendtz thøcke.

Med fliere ord och thalle thennum ther om emellom var.

Tha epther tillthale, giensuar och sagens leilighed, saa och eptherdj nu beuißes for^{ne} Peder Høffsen, Matz Pederßen och Jens Pederßen alle threy samptligen att haffue hugitt, slagett och stuckett paa for^{ne} Raßmus Pederßen, och eptherdj samme threy mend same gierning haffue bekiend, tha kunde vii icke kiende thenom dett erligt att haffue giortt och bøer therfor erløß att uere.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus &c.³⁷

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget, ɔ: første ordinære retsdag efter julehelgen, „20. dags jul“ (13. januar). – (2) Om ærestab som straf se Matzen, Offentlig Ret III.44ff. Visse

forbrydelser var efter deres natur vanærende, men andre kunne ved den måde, hvorpå de iværksattes, medføre ærestab; men lovgivningen havde ikke nærmere specificeret, hvilke omstændigheder, der burde medføre ærestab. Jf. rettertingsdom 30. juni 1591 (ndf. nr. 665), hvor 3 adelsmænd dømtes æreløse for overfald på en sagesløs mand, og Kbh. rådstuerets dom 7. februar 1603 (VI nr. 758; jf. Kbh. Dipl. IV.762f.), der dømte en mand æreløs, fordi han falskelig havde udgivet sig for østrigsk friherre og derved bevæget en adelig dame til at indgå ægteskab. Den, der dømtes æreløs, blev i det hele stillet som „mindreman“: han kunne ikke optræde som sagsøger eller vidne, kunne ikke påtale ærekrænkelser og ej heller afhænde eller pantsættes fast ejendom, jf. Viborg landstings dom 1. maj 1557 (I nr. 82). Jf. A. W. Scheel, Personretten fremstillet efter den danske Lovgivning² (1876).354ff. – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 621.10. – (8) Se ovf. note 1. – (9) Landsbyen Synnedrup (1610: Søndrup) i Malling s., Ning h. – (10) Om navnet se Rep. 2. rk. I nr. 1662 (1463), hvor der i Malling s., Ning h., nævnes *Las Høußen* og *Søuren Høußen*, jf. DgP I.490. Slægten ejede vist Vejlgård i Malling s., Ning h., se Trap VIII.296. – (11) Muligt fejlskrift for Solbjerg i Tilst s., Ning h. Der er næppe andre navne på *-bjerg* i Ning h., som Molbierig kan henføres til. – (12) Landsbyen Skåbling i Malling s., Ning h. – (13) slået (Kalk. I.323b bet.1). – (14) Landsbyen Malling i Malling s., Ning h. – (15) Kristi himmelfartsdag; i 1590: 28. maj. – (16) Østerlavet, et ejerlav, der omfattede landsbyerne Ajstrup, Snovdrup, Elmose, Lillenor, Storenor og Bisgård, altså næsten hele den østlige del af Malling s., Ning h. – (17) angreb (Kalk. IV.277b bet.5). – (18) Kårde, sværd (Kalk. I. 342b). – (19) ☉: så brødes de. Jf. DL 6–11–6: om nogen gaa sammen i Favn at brydis. – (20) slæbte, trak (OdS III.893 bet.1&2). – (21) Landsbyen Ajstrup i Malling s., Ning h. – (22) Landsbyen Elkær i Malling s., Ning h. – (23) at (Kalk. I.358a bet.1). – (24) Vel landsbyen Pedholt (1610: Pedoltt) i Malling s., Ning h. – (25) Det hus, hvor landsbygildet (bylavet) holdt sine møder, og som var gildets ejendom (OdS VI.956 bet.2), jf. Kulturhist. Leks. V (1960).313ff. Det har muligt været en skærpene omstændighed, at overfaldet er sket på *gildevej* (den direkte vej til og fra gildet), og ifl. flere gamle landsbyvedtægter var det forbudt at bære våben under gildet, se f. eks. Vider og Vedtægter I.461, II.468, III.248. Medens gilderne i de fleste købstæder forsvandt efter reformationen, fortsatte de endnu i lang tid i landsbyerne i tilknytning til landsbystyret. Fdg. 1. maj 1618 § 4 (CCD III.539) søgte uden større resultat at begrænse afholdelsen af gilder i landsbyerne. – (26) bøjede, krummede (Kalk. I.325b). – (27) i stykker, itu (Kalk. IV.253b). – (28) knækkede (OdS XX.935 bet.1,2 in fine). – (29) Om *pocker* se 633.38. – (30) Ryg (Kalk. III.633a bet.1). – (31) Enten landsbyen Lillenor eller landsbyen Storenor, begge i Malling s., Ning h. – (32) Vel landsbyen Neder Fløjstrup (1610: Fløustrup) i Malling s., Ning h. – (33) Landsbyen Bisgård i Malling s., Ning h. – (34) De på tinget fungerende dommere (Kalk. IV.391b bet.1). – (35) flygtede (Kalk. I.569b, jf. 560b). – (36) rede, villige (Kalk. III.402a). – (37) *Sc* erstatter: inferius impressa.

651

Viborg landsting 16. januar¹ 1591

Bønder, der fæster adelens sædegårde, skal svare skat og tiende af den ellers skattefri gård.²

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 231 (findes yderligere i 15 hss.).

Overskrift: En dom om tinde och skatt aff adlens sædegaarde, som ehr festet bort tiill bønnder folck.

Hanns Lindenoe³ tiill Øbleff,⁴ Jørgen Friis⁵ tiill Krastrup,⁶ landzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁷ landztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar ephther Gudz byrdt Mdxci paa Viburg snapslandzting⁸ war skichitt erligh och velbyrdig mandt Jørgen Roßennkranntz⁹ tiill Roßinholm¹⁰ paa then enne och hagde hiidt y rette steffnitt Anders Michilßen y Albøgie,¹¹ [herriz fougidt y Sønder herrit,]¹² paa then anden side for en dom, handt vdgifuit haffuer och quitt funditt erlig och velbyrdig mandt Christopher Løckie¹³ till Buderupholm¹⁵ hans thienner wdj Heßill¹⁵ for kronens tinde och rettigheth aff then partt wdj Heßill, som Christopher Løckies thienner ther samestedz¹⁶ besidder och brugger, endog hans thienner Johann Anderßen er enn bunde mandt, som boer y Heßill och skulle haffue tagitt aarsag¹⁷ ephther ett breff, for^{ne} Christopher Løckie skulle haffue giffuit Johann Anderßen, endog samme bref och hiemill icki skulle haffue hagt gienge¹⁸ ephther receßins¹⁹ och koninglig forordenings²⁰ formellingh, mienindis fordj fougden vrett att haffue giortt och borde ther for att stande tiill rette.

Thebligist hagde hiidt steffnitt for^{ne} Christopher Løckie for samme hiemills breff, handt wedt sinn thienner, for^{ne} Johann Anderßen, ther till tingit haffuer boritt y rette och dom ephther forhuerffuit.

Thebligist hagde hiidt steffnitt for^{ne} Johann Anderßen medt samme hiemilsbreff och dom.

Och framlagde samme dom aff Sønderherritztingh, then 15. septembris udgifuit, formellendis Niels Sørenßen²¹ y Albøggie ther att haffue veritt escheningh begierindis offuer Johann Anderßen paa Heßill och Jenns Erichßen ibidem for quegtinde och kongeskatt. Tha er Johann Anderßenn møtt och framblagt for^{ne} Christopher Løckis opne beseglitte breff, liudendis eblannt anditt for^{ne} Christopher Løckie att hiemle Johann Anderßen sin hoffui[tt]-gaardt²² Heßell medt all sin tilliggelße, ephther som handt aff hanom paa reginskab medt wgdags thienner²³ och anditt haffuer, medt landgildt, egt²⁴ och arbeitd, liige som handt then sielff besaadt. Och minte y samme breff hanom burde saa vell som andre godemendt och addill att niude then friehedt, som Gudt och kongen thenom giffuit haffuer. Tha ephther slig legligheth viste fogden icki att kunde stede eschening beschreffuit offuer Johann Anderßen y thenn sagh, jcke heller offuer Jens Erichßenn for huiß kongskatt, handt skulle giffue, siden handt er bleffuin Christopher Løckis daglig thienner, som thenn dom y sig sielff bemeller.

Ther nest møtte for^{ne} herritzfougitt och mintte sig icki anditt atth kunde dømme, endt som handt gjort haffuer.

Ther till suaritt forbemeltt Jørgen Roßenkrantz, att for^{ne} Johann Anderßen besidder och bruger for^{ne} Christopher Løckis annpart y Hesbill till hans egen nøtte, och icke ther nogenn medt Christopher Løckis hiemilsbreffue er fuldt møndig giort strax vnder samme forfølling att skulle vere och begiffue sig y dom och rett, epther som receßinn²⁵ och koninglig forordningh²⁶ ther om formeller, och herritzfogden dog medt sin dom haffuer samme Christopher Løckis thiennere for tiltale befriett, mienindis hanom ther medt wrett att haffue giort.

Medt flere ordt oc tale thennom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagßenns leglighedt, saa och eptherthj for^{ne} herritzfogdis dom icke medføre for^{ne} Christopher Løckis thiennere, Johan Anderßen, att haffue hagt nogen fuldtmøndig och mectigh breff strax medt samme hiemill wdj dom och rett och vnder samme forfølling epther receßins och koninglige forordnings liudelse att begiffue, och for^{ne} Johann Anderßen er enn bunde mandt, som bruger och besidder samme egindom till sin nøtthe och gauffnn, och for^{ne} herritzfouguit dog medt sin dom haffuer befriett for^{ne} Christopher Løckies thiennere for for^{ne} tiltale for tinde saa och for skatt, som epther kongins breff²⁷ skulle wdredis, tha vide wy icki anditt ther om att sige, endt handt ju sig ther vdinden haffuer forsieth och hans dom macteløs at uere.

Jn cuius rei testimonium &c.²⁸

- (1) Se 650.1. – (2) Fæstebønder var skattepligtige efter samme regler som selvejere, men skulle normalt kun udrede det halve af, hvad selvejere skulle erlægge, jf. P. V. Jacobsen, Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II (1833). 30f. Om adelens ugedagsmænds fritagelse for skatter se 648.1. – (3) Se 621.6. – (4) Se 621.7. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 621.10. – (8) Se 650.1. – (9) Se 628.9. – (10) Se 628.10. – (11) Landsbyen Albøge i Albøge s., Sønder Djurs h. Tinghøjen i Sønder Djurs h. lå i Albøge s., tæt øst for Ålborgmølle Bro, jf. Mogens Lebech i Jyske Saml. 5. rk. II (1936). 290. – (12) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (13) Christoffer Lykke (d. 1614) til Buderupholm. – (14) Hovedgården Buderupholm i Buderup s., Hornum h. – (15) Hovedgården Hessel i Alsø s., Sønder Djurs h. – (16) GkS 1137,2° tilføjer: *paa boer och*. – (17) *thagit aarsag*: brugt som undskyldning, retfærdiggørelse (Kalk. III. 391a). – (18) Her vel: gyldighed (jf. OdS VII.449 bet. 1 lin. 41; cf. Kalk. II.14a). – (19) Reces 13. december 1558 § 12. – (20) Kgl. åb. br. 30. juni 1589 (CCD II.541f.). – (21) Niels Sørensen i Albøge nævnes som delefoged i 1608, jf. A. P. Larsen, Sagen mod Præsten i Vejlbjby (1951).20. Han efterfulgtes af Jens Mikkelsen i Mårup, der spillede en hovedrolle i sagen mod præsten i Vejlbjby, Søren Jensen Quist (henrettet 1622). Han er muligt identisk med den Niels Sørensen i Øster Balle (Hoed s., Sønder Djurs h.), der nævnes som herredsfoged 1612–50, jf. Severin Kjær, Præsten i Vejlbjby Søren Jensen Quist, hans Slægt og Samtid (1894).206 med note 1. – (22) Forlægget har *hoffuigaardt* (linjeskifte). – (23) Se 648.2. – (24) Se 622.24. – (25) Reces 13. december 1558 § 12. – (26) Kgl. åb. br. 30. juni 1589 § 1

(CCD II.541f.). – (27) Kgl. åb. br. 15. november 1588 til bønderne om en almindelig landehjælp til brudeskat (CCD II.524). Jf. 648.36. – (28) &c erstatter: sigilla nostra præsentibus inferius impressa (således GkS 1137,2°).

652 Sjællands landsting 20. januar 1591

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter en gift mand imod sin benægtelse blev anset skyldig i hor, da kvinden havde tilstået – om end hun senere havde tilbagekaldt sin tilståelse – og da hendes ægtefælle allerede havde optinget hos sit herskab for de bøder, hun ansås pligtig at erlægge.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 268.

Reg.: 4263.

Tryk: GdD IV.241ff. (efter NkS 836b,2°).

Litt.: J. E. Larsen.387, 511; Stemann, Rethistorie.326 note 1, 644 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.111; sa., Offentlig Ret III.144; Popp-Madsen, Bod.155 note 81.

Lauge Beck² till Førsløff,³ landzdommer vdi Siellann, och Claus Morttenbenn, landstingschriffuer, giøre vitterligtt, att aar epther Guds biurd 1591, oenßdagen denn 20. januarij, paa Siellandzfar landzting wor skickitt Christenn Lauritzenn i Karlebye⁴ paa denn ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Jens Madzen ibidem mett flere for vidnißbiurd, de till Woldburgsherritztingh paa hannom wonditt haffuer, huilckett hand meente icke ßaa nøigagtigt att were, att dett burde wid magtt att bliffue.

Disligeste hagde och hid steffnitt Mortenn Pederssenn y Huallßøe⁵ for enn domb, hand epther samme vidnißbiurdt dømptt hagde oc der wdj tildømptt hannom att staa till rette.

Sammeledis hagde oc hid steffnitt Beritte Lauridzis for nogenn ord, hun skulle hafue hannom paasagtt, huilcke hand meente icke sandru at were. Hagde oc hid steffnitt Knud Oelssen⁶ y Karlebye mett samme winde oc domb.

Oc wdj rette lagde enn domb aff Waldburgherritzting denn 7. nouembris a° 90 vdgifuit, vdi huilcken samme winde findiß jnddragenn, liudendiß: Wor skickitt Knud Oelßenn y Karlebye paa denn enne oc hagde wdj rette kallitt Christen Lauritzenn ibidem paa denn andenn side oc hannom tiltalede for enn hoerßag, som Birgitte haffuer sig sielff oc forskreffne Chrestenn Lauritzen paasagdt, om hand epther sinn borgenns liudelße oc som hannom er sag til-lagtt, sig bør att louguerge⁷ eller icke, oc eptherdj for^{ne} Birgitte Lauridzis haffuer sig sielff saa well som for^{ne} Chrestenn Lauretzenn dett paasagdt om dieris gierninger, som gielder paa beggis dieris æris och godzis spille,⁸ oc dett

hun ſaa obenbare [bekiendt]⁹ haffuer, epther hun derom er bleffuen tilspurtt oc sidenn skall haffue hinders forrige ord benegtett, enddough Birgittis hoßbond haffuer optingitt¹⁰ hoß dieris hoßbonnde for samme sag, oc formeener hinders benegtellße icke saa nocksomb¹¹ att were, att hun der mett kand befrie for^{ne} Chresten Lauritzenn, eptherdj hun dett sielff bekiendt haffuer, om for^{ne} Chrestenn Lauritzenn icke bør att lauguerge sig epther sin borgens liudelße eller att haffue tabett sagenn, som samme hanns beretning derom wiidere formelder.

Oc berette for^{ne} Chresten Lauritzenn, att hand icke haffuer hagtt nogitt vtlibørligtt medtt for^{ne} Birgitte Lauritzis att bestille y nogenn maade, som hans ere, lempe oc gode rycte kunne were andgiellendiß vdj nogenn maade. Oc vdj rette lagde ett tingsuinde aff Waldburgherritzting denn 16. augustj a^o 1590 vdgiffuitt, liudendiß y sinn mening, att for^{ne} Knud Oelßenn tilspurde Lauritzs Skredder, om hand icke haffuer hørtt, att hanns høstrue haffuer bekiennntt for hannom, att Christen Lauritzen haffuer liggett hoes hinde tho gange; dertill suaritt for^{ne} Lauritzs Skredder, att hand meener, att hand dett icke hørde. Sammeledis stod for^{ne} Lauritzs Skredders hustrue oc sagde kort¹² ney dertill, att for^{ne} Chrestenn Lauritzenn aldrig haffuer hagdt mett hinder att giøre anddett end dett, ſom ærligtt oc gott er; oc disligeste stoed for^{ne} Chresten Lauritzens hustrue oc gaff sinn hoßbonde, for^{ne} Chrestenn Lauritzenn, ett gott erligtt skudzsmall, oc icke hun hauer fornummit hannom i noger maade vtlibørligenn att haffue forhandlitt¹³ vdj 17 aar, de haffuer weritt tilſammen, men haffuer handelitt sig¹⁴ well emod hende vdj alle maade, oc huo hannom siger andett paa, da liuge de hannom paa.

Her till suaritt for^{ne} Knud Oelssenn oc meener, att for^{ne} Birgitte Lauritße hindis vndskiuldning icke nu skulle were dørtt¹⁵ wertt, som hun nu vndskyllder for^{ne} Chrestenn Lauritzenn mett, eptherdj hand haffuer beuiist, att hun skyldede¹⁶ hannom tilfornn, som samme tingsuinde wiidere formelder oc jndeholder. Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor. Da epther tiltale, gienſuar oc denn sags leilighedtt bleff der saa afsagtt for rette, att eptherdj for^{ne} Chrestenn Lauritzenn haffuer ladett sig befinde vdj løßagtighedtt mett for^{ne} Birgitte Lauritzis, da bør hannom att straffis paa hanns guods epther recessens liudelße,¹⁷ emedenn oc ald denn stund denn domb, ſom dømtt er y samme sag emellom for^{ne} Knud Olluffzenn oc Lauritz Skredder y Karlebye, saa oc de widnißbiurd oc breffue y samme sag vdgangenn er, staar wid dieris fuldemahtt; oc berette, att for^{ne} windißbiurd haffde paawunditt hannom hoerſag epther for^{ne} Lauertz Skredders hustruis mund, enddog hun ingenn skiuld

giffuer hannom for nogenn hoerþag, meente forðj dieris vidniþbiurd icke þaa nøiagtig att were, att de burde at komme hannom till hinder eller skade, efftherdj de icke haffuer seett nogen legemlig beblandelþe¹⁸ att haffue hafftt medtt samme quinde, oc eþther herritzfougden haffde dømmt eþther samme winde hannom att straffis paa hanns gods eþther receþenn, emedenn samme vidniþbiurd staa wid magtt, formentte hand, hanns dom oc burde magteløþ att bliffue.

Wor her oc wdj rette møtt for^{ne} vidniþbiurdt, wore dieris winder bisten-digh oc berette, att Lauritzs Skredder haffde hid steffnitt dennom neste ting for juell, oc dieris widniþbiurd da bleff forhørde oc wid magtt kientt, meente forðj att der icke nu burde att gaa wiidere dom paa dennom.

Wor her oc wdj rette møtt forskreffne herritzfougitt, wor sinn dom bi-stendig oc berette, att hand icke allereeniste eþther for^{ne} vidniþbiurd hagde dømmt, mens oc eþther for^{ne} Lauritzs Skredders hustruis bekiendelþe, forskreffne Lauritz Skredder oc sielff for saadanne sin høstruis forseelþe haffde optingett for sagenn hoþ sinn hoþbonde lang tid, førend samme vidniþbyrd bleffue førde, oc der hand nu igienn willet werit fra samme optingelþe, bleff hand tiltalett oc forfuldt for wiidere bøder end haffde optingit tilforn,¹⁹ oc da gick domb emellom hannom oc hoþbondenn, saa hand bleff tildømptt att bliffue wed denn optingellþe, hand sielff giortt haffde, huilckenn domb endnu staa wid sinn fuldemagtt oc er vfeldt, meente hand þig der wdj jngenn vrett at haue giortt, att hand haffde tildømt hannom att straffis paa þitt guodz eþther receþen, oc hanns domb burde wid magtt att bliffue.

Medt flere ord thennom emellom wor.

Da effter tiltale, gienþuar oc denn sags leilighet bleff der saa affsagt for rette, att effterdj for^{ne} vidniþbiurd wid dieris eed bekiender att icke aleeniste haffue seett for^{ne} Chrestenn Lauertzenn jndenn lugtt dørre met for^{ne} Lauertz Skredders hustrue, mens er seet siunligh tegenn,²⁰ huor de begge wore vd-sprungenn aff huþgaufflenn mett huer andre, huilckett de lidett till forne denn samme time hagde seett heell oc vbrøden att haffue weritt, disligeste att haffue seedt hannom vdj skiuld staaendis hos hinnder vdj Lauertz Skredders vidde kast²¹ mett enn sengeklæde betecktt,²² jndtill hand kunde see leilighet deden²³ att komme, att ingenn skulle þee hannom, for^{ne} Lauertz Skredder oc sielff for saadann sinn høstruis forseelþe for sinn hoþbonde optingett oc sielff for-huerffuitt skriffuellþe fra hannom till fougden, att hannd skulle tage strength forpligt²⁴ aff hinde, att hun icke der eþther skulle lade sig befinnde wdj þaa-dann vskickelig leffnitt oc y saa maade dieris winde [førdt]²⁵ her till landzting

den 16. decembris sidst forleden er wid magtt dømmt, da wide wy nu icke emod samme landztingsdomb att sige, oc epther herritzfougden for slig leilighedenn haffuer tilfundenn forskreffne Chrestenn Lauridzenn att straffis paa sit gods epther receßen, da kunde wy icke kiennde hannom der wdj no-genn wrett att haffue giortt, menß finder denn hans domb wid sinn fulde-magtt att bliffue.

In cuius rej &c.²⁶

(1) I sagen foreligger, da begge skyldige var gift, hvad der senere (jf. DL 6–13–25) kaldtes dobbelthor, for hvilken forseelse DL fastsatte livsstraf. Den kvalificerede straf ophævedes formelt først ved § 308 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866. – (2) Lauge Beck (d. 1607) til Førslev, Beldringe og Havreløkke. Han var 1542 immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg, 1557 og senere nævnt som kannik i Roskilde, 1571–72 og 1590–1606 landsdommer i Sjælland, 1572–73 og 1577–87 lensmand på Roskildegård, 1591–1605 på Ringstedkloster. – (3) Hovedgården Førslev i Førslev s., Øster Flakkebjerg h. – (4) Landsbyen Store Karleby i Kirke Hyllinge s., Voldborg h. – (5) Landsbyen Kirke Hvalsø i Kirke Hvalsø s., Voldborg h. – (6) Synes at måtte være husbondens foged, der i det foreliggende tilfælde kunne forfølge sagen, da den krænkede ægtefælle over for sit herskab selv havde optinget for bøderne på hustruens vegne, jf. GdD IV.242 note 2. – (7) forsvarer ved ed (Kalk. II.730b). – (8) Fortabelse (Kalk. IV.63b). Straffen for første gang begået hor var efter reces 13. december 1558 § 60 en pengestraf („epther deris yderste formuge“); anden gang ligeledes pengestraf og dertil forvisning fra „landet“, tredje gang livsstraf (manden skulle halshugges, kvinden druknes). – (9) Forlægget har ved fejlskrift *bekommitt*. – (10) sluttet forlig ved at (love at) betale bøder (Kalk. III.370a). – (11) nøjagtig, tilstrækkelig (Kalk. III.235b). – (12) rent ud (Kalk. V.606a). – (13) handlet (Kalk. I.638a). – (14) opført sig (Kalk. II.155a bet.6). – (15) Døjt; en døjt (holl. *duit*) er egl. navnet på lille hollandsk mønt (Kalk. V.200a; OdS IV.55). – (16) beskyldte, anklagede (for) (Kalk. III.840b bet.4). – (17) Reces 13. december 1558 § 60 (se ovf. note 8). – (18) legemlig omgang, samleje (Kalk. I.114a bet.2). – (19) Da Laurids Skrædder ikke ville udrede de aftalte bøder, hvis størrelse ikke var fastsat i § 60 i reces 13. december 1558, forfulgte husbonden sagen og nedlagde påstand om betaling af bøderne. Jf. GdD IV.244 note 9. – (20) synlige tegn (Kalk. III.739b bet.1). – (21) Træstabel, brændestabel (Kalk. IV.763a). Her vel snarere: brændeskur (OdS XXVI.775 bet.2). – (22) dækket, skjult (Kalk. I.139a bet.1). – (23) derfra (Kalk. I.342a bet.1). – (24) Løfte, forpligtelse (Kalk. I.681a). – (25) Forlægget har vist ved fejlskrift *fordj*. – (26) &c erstatte: testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

653

Sjællands landsting 20. januar 1591

Den, der vidner efter mandhælgeløs mand,¹ bliver kun fældet og skal bøde 3 mark, hvis hans vidnesbyrd er indført i samme tingsvidne, som indeholder det mandhægløse vidnes udsagn.²

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 220.

Overskrift: Enn landstings dom, att then, som vidner epther mandhelleløs mand, blifver ikke felldt, wden saa er, hans vidnisbyrd staar indschrevvitt y samme tingsvidne mett mandhelleløs mands widnisbyrd.

Lauge Beck³ thill Førsløf,⁴ lanndsdommere y Sieland, Arilld Hvitfelldt⁵ thill Odersbiørg,⁶ Danmarckis rigis cantzeler, Anders Drebelbiørg⁷ thill Vognesrup,⁸ Claus Morthennlønn, landsthings scrifvere, affsagde thenne efterschrefvne sententz anno 1591, 20. janvarij:

Tha efter thilltale, gensvar och denn sags leylighed blef ther saa paa affsagt for rethe, att efterdi thet befindis, att for^{ne} Lauritz Degnn icke hafver werritt fremkallitt at widne met Oluf Perssøn, Bennt Rasmuøløn, Willatz Nielslønn och Hanns Black, hvad ord herritzfogeden och Morthenn Pederlønn emellum fallit thenn første dag, Jacob Vlfeltz⁹ beretning blef herritzfogedenn thillbødenn, hvilket theris vidne for sig selff er gifvitt y en sær thingsvidne beschrefvitt, menn for^{ne} Lauritz Degnn, sidenn thet vaar rettergang gangitt emellum for^{ne} fire vidnisbyrd och herritzfogden om samme vidne, och efter herritzfogdens svar emod samme vidne waar y thingbogenn indschrefvitt, fremkallitt met Peder Jenlønn och Rasmus Mauritzsøn att vidne, hvad ord thennum imellum fallit thenn thredie thing, ther samme beretning vaar herritzfogdenn thillbødenn, och thenn theris vidne och er vdj en sær vidne gifvitt beschreffuitt, wdi huilckenn icke finndis Hans Black nogitt for Lauritz Degn att hafve vundet, tha kand wy icke kiennde, at Lauritz Degnn ther mett bør att fældis thill sine iij marck eller bør nogit therfor att lide, att hand denn samme dag, Hans Black vant, hafver sin sanndhedt bekiendt, och fordj met wret atth verre for sinn øfrighed beklagitt, och huem hannum saa hafver beklagitt, plictig der for at stande hannum till rette for, huiß skade hand der aff liidt hafver, att hans degne thienniste hannum formedelst slig wret angifne er hannum formeentt &c.

Thill widnißbyrd vnder voris signether.

Actum vt supra.

(1) Den, der ved dom mistede sin mandhelg, ifaldt inden for det pågældende herred en begrænset fredløshed. Ifl. EsjL II.51 kunne domhaveren ansvarsfrit slå eller såre ham, når han blot ikke dræbte ham eller gjorde ham til krøbling. Desuden medførte mandhelgsfortabelsen, at vedkommende, indtil han rettede for sig, var udelukket fra at optræde som sagsøger og som vidne. Han var i så henseende ligestillet med fordelte (lovfældte) mænd. – (2) Jf. reces 13. december 1558 § 17, reces 21. december 1551 § 14, reces 6. december 1547 § 8, reces 24. august 1537 § 6, RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179f.), rettertingsdom 24. april 1540 (KRD I.544ff.), dom 1547–78 (I nr. 139), Viborg landstings dom 11. april 1590 (ovf. nr. 625). – (3) Se 652.2. – (4) Se 652.3. – (5) Se 628.35. – (6) Se 628.36. – (7) Se 630.24. – (8) Se 635.39. – (9) Rigsråd (1566–67, 1570–80) Jakob Ulfeldt (d. 1593) til Selsø og Ulfeldtsholm (det tidl. Kogsbølle, nuv. Holckenhavn).

654 Viborg landsting 27. februar 1591

En overdragelse af en ejendom på landet, der ikke var sket ved skødning til ting, opretholdtes som gyldig, da erhververen ved mere end 20 års upåtalet besiddelse havde vundet hævd på ejendommen.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 237 (findes yderligere i 14 hss.).

Overskrift: Enn dom, att tyffue vinthters heffd rolligen fuldt er ved mact dømpet.

Mouritz Stygge¹ tiill Holbeckgaardt,² Jørgenn Friis³ tiil Krastrup,⁴ lanndzdommere y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁵ landztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mlxcii, leffuerdagenn som er thenn 27. februarij, paa Viburg landzting war skichitt Sørenn Perßenn y Haldrup⁶ paa thenn enne och hagne hiidt y rette steffnitt Anders Burre y Ørskoff⁷ paa thenn andenn side for ett kiøbebreff⁸ [hanß fader,]⁹ Anders Kiær, haffuer forhuerffuitt aff Peder Sørinßen y Hølckie¹⁰ paa thenn lodt och part, Per Sørinßens hustrue haffuer arffuitt wdj thet gotz, som hindis broder, Jens Pouilßen, tilforne haffuer soldt Anders Kiar, och icki samme breff skulle vere giort till tingie, formienendis fordj thet borde macteløs att uere.¹¹

Saa møtte Jenß Jenßenn y Viburgh paa Anders Burris vegne och berette, att thett skall vere miere endt thyffue aar sidenn kiøbebreffuitt giort er, och egindomenn y saa lang tiid rolligenn epther receßs liudelse¹² skal haffue eptherfuldt kiøbebreffuitt, formienindis fordj samme kiøbebreff epther rollig heffdt borde vedt magt att bliffue; och framblagde samme kiøbebreff, liudendis ordt fraa ordt som her epther følger: Jeg, Per Sørinßenn y Hølckie, kiendis for alle medt thette mitt opne breff, att iegh medt min hustrue, Giertrud Pers, frie villie oc samtøcke haffuer soldt och vndt Anders Kiær y Ørskoff all thenn lodt och part, som min hustrue, for^{ne} Giertrudt Pers, haffuer arffuitt epther hindis moder, Giertrudt Pouils, som døde y Buorup,¹³ och bepligter ieg migh ther for Per Sørinßen medt min høstruis frie willie och samtøcke att giffue och giøre for^{ne} Anders Kiær ydermiere frie skiøde och foruarigh paa for^{ne} søsterlodt, som min hustrue, Giertrudt Pers, haffuer sielff [solldt]¹⁴ och tilladt hanom, naar for^{ne} Anders Kiær eller hans arffuinge paa esker, och skall for^{ne} Anders Kiær giffue minn hustrue, for^{ne} Giertrudt Pers, sinn anpartt aff the xl daller, som handt hagne kiøpt meth hindis brøder om, epther som samme lodt er aff thet gotz, som Jens Pouilßenn, hindis broder, hagne soldt for^{ne} Anders Kiær tillforne. Att saa er wdj sandhedt træcker jeg medt frie willie och min hustruis frie minde och samtøcke mitt jndzegill ne-

denn for thette mitt opne breff. Datum Ørschoff, fredag nest ephther S: Hanß dag medsommer¹⁵ aar Mdlxvij.

Och ther nest bødt for^{ne} Jens Jennßenn sig wdj alle retthe emodt for^{ne} Sørinn Perßenn.

Saa bleff Sørenn Perßenn tilsport, om handt haffuer nogenn klage breffue paa kiøbebreffuitt, och om gotzitt thett icki ephtherfuldt haffuer. Ther till suaritt for^{ne} Sørenn Perßenn sig ingenn clage ther paa att haffue, medenn bekiende egindomenn breffuitt att haffue ephtherfuldt.

Medt flere ordt och tale thennom ther om emellom var.

Tha ephther tiltale, giensuar och sagßens leglighedt, saa och ephtherthj receßin medtføre,¹⁶ att huis gotz och egindom nogenn haffuer hagt y haandt och heffdt vdj xx winther, vlast och vkiert, thet beholder hand angerløs och vaffuonditt, vdenn saa kandt findis och beuißis, att thett er anthenn pantt eller forleninng, och ephtherthj samme egindom icki findis att uere pantt eller forleninng, menn kiøb, och ephtherthj ther findis miere endt xx winther, siden samme kiøbebreff giort och gangenn er, och egindommenn kiøbebreffuitt angerløs och vdenn clage ephtherfuldt haffuer, ephther som for^{ne} Sørinn Perßenn sielff her idag bekiendt haffuer, och ephtherthj icki beuißis noginn jldingh¹⁷ eller clage indenn xx vinther paa samme kiøbt atth uere skeedt, tha wide wy ephther sadann leglighedt, rollig heffdt och receßins liudelse icki andit ther om att sige, endt thett egindom, som for^{ne} kiøbebreff paaliuder, bør ju att følge for^{ne} Anders Kiærs arffuinge.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Se 621.8. – (4) Se 621.9. – (5) Se 621.10. – (6) Landsbyen Haldrup i Vær s., Vor h. – (7) Landsbyen Ørskov i Ørrikslev s., Vor h. – (8) Skøde (Kalk. II.704a). – (9) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (10) Landsbyen Hylke i Hylke s., Vor h. – (11) Jf. JL I.37, hvorefter jord skal skødes til tinge og ikke andetsteds. Om købstadgods bestemte missive 22. august 1580 (CCD II.169f.; Kbh. Dipl. VI.150f.; Da. Mag. 1. rk. VI.22f.), at salg og pantsætning skulle ske til tinge; skete det ikke, var salget eller pantsætningen ugyldig, og de pågældende ifaldt bøder. Jf. 655.3. – (12) Reces 13. december 1558 § 50. – (13) Landsbyen Borup i Kattrup s., Vor h. – (14) Ordet mgl. i forlægget (linjeskifte). – (15) 24. juni; tilføjelsen *medsommer* for at skelne dagen fra årets øvrige St. Hans (Johannes) dage. – (16) Se ovf. note 12. – (17) Klage (Kalk. II. 383a).

655

Fyns landsting 6. marts 1591

En pantsætning af købstadgods kendes magtesløs, da pantebrevet ikke var udgivet, læst eller påskrevet på bytinget, og da pantet ikke efter pantebrevets lydelse havde fulgt panthaveren.

Hs.: NkS 1353b,4° fol. 73r.

Overskrift: Dom aff Fynbo landzting aff s.¹ Mortten Brock,² lantzdomerre, wdgiffuet løffuerdagen den 6. dag martij 91.

Effter tillthalle, giensuar och sagens leylichiedt, att effter thj ther icke findis att werre schreffuet paa for^{ne} pandtebreff, strax effter hogbemelte koning: matts: breff haffuer werridt wdgiffuet anno 1580,³ leest och paa schreffuet jnden Suenborigs bytting, men wed viij aars thid ther effter, saa och icke heller beffindis, att for^{ne} Raßmus Skriffuers gard och goods haffuer fuld⁴ for^{ne} Moritz Podebusk⁵ effter forbemeldte hans pandt briffs lydelße, ther for epter slig leylichiedt kunde ieg icke kiende forbemeldte pandte breff saa louligen att verre, att thed bør wed magt att bliffue eller att kome for^{ne} Lauritz Brockenhus⁶ paa hogbemelde woris aldernaadigste herre prindtz och wdualdt konnings wegene till nogen forhindring paa hans nadis tholdt,⁷ ziße⁸ eller anden opbørßell wdj nogen mader.

Till ydermiere vindisbyrdt haffuer ieg thrøgt mit sigenett her neden paa thette mit obne breff.

Dattum vt supraa.

(1) ☉: salig (afdød). – (2) Landsdommer i Fyn Morten Brock (d. 1591) til Barløsegård. – (3) Missive 22. august 1580 (CCD II.169f., Kbh. Dipl. VI.150f., Da. Mag. 1. rk. VI.22f.) til alle købstæder om, at salg og pantsætning af købstadgoods skal ske til tinge, jf. kgl. åb. br. 29. juni 1553 (Kanc. Br.), da skødet eller pantsætningen i modsat fald er ugyldig, hvorhos de pågældende skal bøde „epter lougen oc privelegierne“. Allerede skete køb eller pantsætninger, der ikke var sket til tinge, skulle snarest bekendtgøres for borgmester og råd. I forlægget er ordene *anno 1580* tilskrevet i marginen, men med samme hånd. – (4) Pantetretten fik først gyldighed i forhold til pantsætterens kreditorer og arvinger, når der under en eller anden form fandt „annammelse“ sted, uden dog at faktisk besiddelse var en betingelse. Først fdg. 23. april 1632 om underpant i fast ejendom sikrer underpanthaveren, uden at „annammelse“ af pantet fandt sted. Jf. hertil rettertingsdomme 8. november 1493 (I nr. 38), 1552 (GdD I.197f., Matzen, Panterettens Hist.246f.), 4. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.166f.), 9. juni 1613 (ib.461ff.), 7. juni 1619 (Matzen, Panterettens Hist.248 med note 1) og Matzen, Panterettens Hist.246ff. og sa., Privatret II.140, men cf. Kolderup-Rosenvinge, Bemærkninger om Pant i ældre Tider (Jur. Tidsskr. XXVI (1835).309ff.), der vil opgive den hypotese, at underpant skulle være indført under Christian IV, ☉: ved fdg. 23. april 1632. – (5) Mourids Podebusk (d. 1593) til Kørup, Krapperup m. v., 1589–93 forlenet med Jungshoved. Han ejede meget købstadgoods, bl. a. i Kbh., Odense og Kolding. – (6) Laurids Brockenhuus (d. 1604) til Egeskov og Bramstrup, 1579–1601 lensmand på Nyborg og stiftslensmand på Fyn, 1580–82 tillige forlenet med Tranekær. – (7) Told. – (8) Konsumptionsafgift, ☉: afgift på forbrug af indenlandske artikler (i modsætning til told, der er afgift på udenlandske varer).

656

Sjællands landsting 16. marts 1591

Landstinget stadfæster en kendelse, der havde frifundet nogle personer for gårdgang,¹ da det ikke var bevist, at de pågældende med forsæt var gået ind i en anden mands hus for at øve vold mod ham, hans hustru, tjenestefolk eller gæst.

Hs.: NkS 836b,2°.

Overskrift: En landtzthings confirmads offuer xij mend, for de haue quit soritt enn mand for huußfred og gaardgang, efftherdj hand icke wor gangenn thill bundens gaard met raadenn raad, som receßen formelder.

Lauge Beck² thill Førsløff,³ landzdommer vdi Sielland, och Claus Morttensenn, landztingschriffuer, gjør witterligtt, att aar ephther Guds biurd 1591, oenßdagenn denn 16. martij, paa Siellandzfar landztingh wor skickett Lauritzs Andersßenn y Kongstedt⁴ paa denn enne oc hagde hid i rette steffnitt Peder Hartuigh wdj Hyllede⁵ oc hanns mettfølgere xij mennd paa denn andenn side oc dennom tiltalede, for de hagde quitt soritt Anders Skomager y Kongsted for huusfrid oc gaardgangh,⁶ enddog hand hagde beuiist att were huggitt oc slagitt y hans dørre, wansett att hand skulle haffue ladett biude bundens høstrue bøder for samme schade, oc de dog hagde quit soritt hannom, huor wdj hand meente thennom vret att haffue giortt, oc samme affsigtt⁷ burde magtteløß att bliffue oc dennom pligtigenn att were derfor att staa hannom thill rette.

Sammelediß hagde oc hid steffnitt Gudmand Lauritzenn y Hyllede, herritzfougitt wdj Faxeherrit, Frandz Skomagere oc Knud Smid i Faxe for dieriß sandhed att bekiende, om de icke paa for^{ne} Anders Skoemagers vegne hagde bødet bundens høstrue bøder for samme slagsmaall.

Hagde oc hid steffnitt Annders Skomager mett samme affsigtt, oc wdj rette lagde samme affsigtt aff Faxeherritztingh denn 3. 7tembris⁸ a^o 90 vdgifffuitt, liudendiß till beslutning for^{ne} xij mend haffuer grandskitt oc forfaritt begge parternis windißbiurd oc haffuer seett oc siunett y for^{ne} Lauridzs Annderssens husße oc gaardt, ephther som for^{ne} Lauridzs Annderssenn hagde dennom tiltagenn her aff tinge, oc haffuer Peder Hartuig paa dieriß wegne saa affsagdt, att emedenn oc ald denn stund for^{ne} Annders Skoemagers widnißbiurdt staa wid sinn fuldemagtt, som for dennom haffuer weritt, som hand y rette lagde, da sige de Anders Skoemager derfor quitt att were, jndtill ßaa lenge att Lauritz Anderßenn kand komme mett andre eller bedre beuiißningh end nu tilstede er, som samme affsigtt wdj sig sielff jndeholder.

Oc berette, att for^{ne} xij mend hagde quitt soritt Annders Skoemager for huusfrid oc gaardgang, enddog hand hagde beuiist att haffue huggett i hans døre, oc hand for samme vførm,⁹ hand hagde giortt i hans gaard, haffde ladett biude hans hustrue bøder, huilckett hand mente hand oc wille hannom offuerbeuiiße, oc satt fordj wdj rette, om for^{ne} xij mend jcke hagde der wdj giortt hannom wrett, oc om dieris affsigtt icke burde machttløß att bliffue.

Oc wdj rette lagde ett tingßuinde aff for^{ne} ting denn 5. 8tob^r10 a^o 90 wdgifuit, Frands Skoemager oc Knud Smedtt att haffue wunditt, att for^{ne} Anders Skomager aldrih bad dem biude hinde j skilling, jcke heller de hagde paa hans wegnne bøditt hinder nogitt, mens wor tagitt att ßee, om de kunde affstille¹¹ denn clammer,¹² dennom emellom wor, paa dett gott folck icke dermett skulle bemødiß,¹³ oc der de komme till Lauritzs Anderssenn, begierede hand, att Anders Skoemager skulle giffue hans høstrue j trøie klede,¹⁴ j par skoe oc 8 mark penge, da wille hand were thilfridzs, oc der de komme thill Annders Skomager oc sagde hannom dett, da sagde hand neye; derßom hand kunde vinde hannom nogitt aff mett rettenn, wille hand legge sinn feld.¹⁵

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} xij mend, wor deris thoug bistendig oc berette, att dett icke wor for dennom beuiist, att for^{ne} Anders Skoemager (oc Lauridz Anderssens høstrue) wor gangitt thill Lauritz Andersens gaardt mett raadenn raad¹⁶ hannom, hans høstrue, hion¹⁷ eller giest att vførme,¹⁸ mens wor beuist, att for^{ne} Anders Skomager oc Lauritz Anderßenns høstrue vor samblitt, satte oc drack oc snackett wennligenn och well, saa hun paa denn tid inthett skyllede hannom andett end ære oc gott, oc wiste fordj ephther slig leilighedtt icke att kunde hannom huusfrid eller gaardgang offuerßuerge, oc meente dieris toug burde vid magtt att bliffue.

Mett fleere ord och tale dennom derom emellom wor.

Da ephther tiltale, giensuar oc denn sags leilighedtt bleff der saa affsagdtt for rette, att ephtherdj dett icke er beuist for for^{ne} xij mend, att for^{ne} Anders Skoemager haffuer gangit mett raadenn raad thill for^{ne} Lauritzs Anderssens gaard oc haffue y wilge oc forsedtt denn att wille wførme, hoßbondenn, hustruen, hion eller giest, ephther som receßen om huusfrid oc gaardgang formelder,¹⁹ mens er beuist, for^{ne} Anders Skoemager oc Lauritz Anderßens høstrue at vere samblitt sette, druckett oc ßnackett wennligenn oc well sammen, oc xij mend ephther slig leilighedtt haffuer quitt soritt hannom for huusfred oc gaardgang, daa wide wy icke emod dieris æd oc toug att kunde sige, menß finder denn wed sinn fuldemagtt att bliffue.

Nostra ad causas sub sigillo.

(1) Brud på freden i en gård (Kalk. II.107b bet.2). – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Landsbyen Kongsted i Kongsted s., Fakse h. – (5) Landsbyen Hyllede i Kongsted s., Fakse h. – (6) Se ovf. note 1. – (7) Afgørelse (Kalk. I.26b). – (8) ☉: septembris. – (9) Vold, uret (Kalk. IV.620b). – (10) Oktober. – (11) bilægge, gøre en ende på (Kalk. I.31a bet.3). – (12) Strid, trætte (Kalk. II.520a bet.2). – (13) ulejliges (Kalk. I.153b). – (14) Klæde til en trøje (jf. Kalk. IV.474b). – (15) Bøder (Kalk. I.495a bet.5). – (16) forudfattet beslutning, forsættigt (Kalk. III.241b bet.3). – (17) Tjenestefolk (Verner Dahlerup.66; Kalk. II.241b bet.3). – (18) forurette, forulempe (Kalk. IV.621a). – (19) Reces 13. december 1558 § 22, jf. reces 6. december 1547 § 11, reces 21. december 1551 § 7.

657

Sjællands landsting 14. april 1591

En fæster, der var i restance med landgilde, var ved bytingets dom dømt til at fraflytte fæstet, men forblev boende. Landstinget stadfæstede bytingets dom og dømte fæsteren til at betale 40 marks bøder for hærværk, således som det var brugeligt inden for JLS område.¹

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 86.²

Overskrift: Om borgere i kiøbstenen loughlig wduises aff leygaarde oc der offuer sidder moduilig oc bruger gaardsens tillegning imodt forbudt.

Litt.: Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLS Historie.59.

Laffue Beck³ thill Førsløuff,⁴ landtzdomere y Sielandndt, och Claus Mortennsønn, landtztingsschriffuer, gjør witterligtt, att aar effter Gudtz byrdt 1591, onsdagenn thenn 14. aprilis, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett hederlig oc wellærdtt mand her Søffrenn Oluffsens,⁵ prior vicariorum⁶ vdi Roskilde, hans vesbe⁷ budt paa thenn ene och haffde hidtt y rette steffnett Johann Mortensønn, borger y Nykiøbing, paa thenn andenn side och hanom tilthallitt, for hand emod dom och rett besidder enn capitels gaardt y Nykiøbing, endog handt wor affsaugdt⁸ aff same gaardt effter byfogedens doms liudelße. Mennte att hand ther for burde att straffis som thenn, ther mett voldtt anden mandtz goedtz bruger.

Och y rette laugde enn dom aff Nykiøbings byting then 2. nouembris anno 1590 wdgiffuitt, liudendis: Wor skickett vdi rette for mig och dannemend flere, som same dag for^{ne} thing besøgtt haffuer, hederlig oc wellert mandt her Søffrenn Oelsbønn, cappellann till Roskilde domkircke, hans fuldmectige Peder Hannbønn y Nørup⁹ paa then enne, som hagde her vdi rette steffnitt Johann Mortensønn, borger her samestedtz, med fuld magtt tilltallitt hanom for firre aars landgielde och ephther stadt,¹⁰ som hand end nu medstaar aff thenn gaardt, hand iboer, som hans hosbonde, her Søffrenn Oelbøn, vdi be-

ffaling haffuer, och er enn endelig dom aff mig begierendis, om Johann Mortennsønn icke er plictig att vige och frastaa thenn gaardt Pillegaardt,¹¹ som hand iboer, for hannd icke er sin hosbonde hørig oc lødig forre, oc icke heller haffuer giffuitt sien aarlige leige oc landgilde, som hand forplictig er, vdj loughlige thidt effter recessens¹² liudelße.

Tha vdj rette møtte Johann Mortennsønn, suarede oc sagde, att hand haffde mere kostet paa thenn gaardt, endt thett landgielde er, oc berethe, adt hand haffuer vdgiortt¹³ tho karle vdj koningens thienneste aff thenn gaardt, saa att her Søffrenn skall bliffue hanom skyldig.

Tha till suarede her Søffrenn Oluffßens fuldmectige, att thennd thid Johann Mortennsønn feste thenn gaardt, ad hand ther skulle bøge och forbedre oc holde hanom frij for aldt kongelige tynnge och giffue aff Pille gaardt och gaardsens tilleggelße, ager oc eng tho daller; oc ydermere berette, adt hans hosbonde, her Søffrenn Oelssenn, haffuer ladett Johan loughlig medt danne-mend vdsige¹⁴ aff for^{ne} Pillegaardt, baade vdj forgangne aar til Sanctij Michels dag¹⁵ att affstaa, thisligeste vdj thette aar¹⁶ viij dage for Sanctij Hans dag¹⁷ ad affuige¹⁸ fra same gaardt, som ett things vidtne ther om vider formelder, date-ritt aff Nykiøbings byting anno 1590, thenndt 13. julij.

Tha till suarede Johann [Mortennsønn],¹⁹ att thenn sidste gang, hand vaar hous sienn hosbonde, da laa hand siug. Da bad hannd hanom dr[a]ge²⁰ hiem och lijgge same landgielde paa gaardenn, endog att Johann Mortennsønn kand thet icke beuisße.

Oc vdj rette lagde for^{ne} her Søffrenn Oelsønns fuldmectige herr Søffrenns besiglede breff, oc vdj for^{ne} breff schriffuer hanom eblanntt andre ordt, adt Johan haffuer sagdt sin vilge oc spurtt sin sandhedt ther vdj.

Mett mange ord oc thalle, som thenom emellom vor, om huilckenn sag the gaffue thenom vdj rette. Oc wor Peder Hannsønn paa for^{ne} her Søffren Oelsønns vegne enn endelig dom begierendis effter thenn gode mandtz breff, om Johann icke er plictig att affuige oc frastaa Pillegaardt, som hand besiddett och brugtt emod hans villie, for hand icke wdgiffuer sin aarlige landgilde till rette thide effter recessenn, menn haffuer siddett hanom offuerhørig medt firre aars landgilde, oc om hand icke er plictig att staa hanom paa hans hosbondis vegne till rette for skade, bekostning, breffue pendinge.

Tha effter tilthalle, giennsuar ved ieg icke andett att affsige for rette, enndt effterthj att recessen²¹ for melder, huor fore bondenn maa wdsigis aff sinn gaardt, naar hand icke wdgiffuer sin landgild y loughlig thid, och Johann haffuer sidett sin hosbonde offuerhørig oc icke vill acte hans schriffuelse eller

budt oc moduilligen forholder hans firre aars landgilde oc icke heller vill stille hanom till fredtz y nogenn maade, tha dømer ieg Johann Mortennsønn fra Pillegoridt och gaardsens tilleggelße oc betalle sin hosbonde thenn effterstandes landgilde och staa hanom till rette for hans skade, kost, thæring mett breffue pendinge, wdenn thenn gode mandt vill hanom for Gudtz skyld eptherlade, oc att her Søffrenn maa stede²² oc feste thenn gaard tiill huem, hand will, som same dom y sig sielffuer vider jndeholder.

Ther hous i rette laugde sin schrifftelig beretning, liudendis: Thesße effterschriffne sager emodt Johann Mortennsønn y Nyekiøbing for thend gaard, som²³ hand boer vdj, for firre aars landgilde, hand staa tilbage mett, och alligeuall siddet offuerhørig y tho sambfelde aar emod lougenn mett voldt²⁴ (som ieg menner) brugit ager oc²⁵ eng, huuß oc gaardt oc andenn gaardsens tilliggelße. Ther nest haffuer hand icke fuldgiortt byfogedens dom y same sag och ey helder hafftt thett i minde.²⁶ Sameledis er at frøchte for skade aff hanom, effterthj hand thruer oc vndsiger thenn, gaardenn effter hanom fangendis vorder. Ther for settis y rette, om Johann Mortennsønn icke plictig er att bøde xl marck och staa till rette for breffue pendinge, kost och tæring och holde skadeløst indenn sex sambfelde vger effter thenne dag. Ther nest, om hand icke plictig er at sette borgenn for feyde,²⁷ jldebrandt eller andenn skade, som for hans skyldt paa kome kandt. Søffren Olbønn egenn haandt.

Tha haffue wy thrende gange offenntlig fremkallidt for^{ne} Johann Mortensbønn, oc icke hand er møtt²⁸ her i dag eller nogenn paa hans vegne, som for hanom suare eller loughligen vndskyldte vilde.

Bleff forthj saa affsagtt for rette: Efftherthij for^{ne} Johann Mortensøn y dag sex vger wor møtt her vdj rette och tha jndlod sig vdj retthergong och vedthog att ville her vdj dag møde och lide dom, och icke hand er møtt, tha bøer hand att haffue thabett sagenn och epther byfogedens dom plictig samme gaardt att affstaa; oc effter hand saa moduilligen vdenn hosbondens minde same gaardt besider, da endog wor sielandzke loug ingenn stedtz paa legger saa danne moduillige companer,²⁹ som hosbondis goedtz³⁰ mett offuer woldt³¹ bruger och besider, nogenn wisße³² peen³³ oc straff, dog effterthj wy forfarre thett³⁴ bruglitt och loughlitt att verre vdj Judland, Fyenn oc andennstedtz, saa viedt thenn judske loug brugis,³⁵ adt thennom saadann moduilighed therres hosbonder beuisßer forfølgis ther for medt heruercker och bøder xl marck, oc ther som hand till loughlig thidt same loughbøder icke vdlegger, thett tha att gaa paa hans fredt, tha kanndt wy icke andett kiennde, end same straff jo oc bøer for^{ne} Johann Mortennsønn som andre moduilige vdj omliggendis lande vdj

rigitt att offuergaa, wden hosbonndenn hanom benaade vell, jndtill saa lenge hand steffuener och kalder paa thett nye, kommer oc vell verre vdj rette, och tha att gaa ther om, hues rett er.

Till windisbyrdt vnder voris signether.

Actum vt supra.

(1) Dommen overfører til det sjællandske retsområde den retspraksis, jf. rettertingsdom 24. april 1577 (GdD II.7f.), der i Jylland havde udviklet sig på grundlag af JL II.31, jf. også Sjællands landstings dom 16. juni 1591 (ndf. nr. 664). Den ved dommen knæsatte regel blev optaget i DL 6–14–7, jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.59f. – (2) Det er ejendommeligt, at nærv. dom – og dom nr. 664 ndf. – der for det sjællandske retsområde skabte ny ret, kun findes i et enkelt hs. Det kan muligt bero på, at de fleste hss. synes at være af vstdansk oprindelse. – (3) Se 653.2. – (4) Se 653.3. – (5) Søren Olsen (Olufsen) (d. 1601). Han fik 1557 et vikarie i Roskilde domkapitel, var 1558–67 øverste kapellan ved Roskilde domkirke, 1563 prior for vikarerne i domkapitlet, 1567–73 slotspræst på Frederiksborg slot, 1573–1601 på ny øverste kapellan ved Roskilde domkirke. Han lod 1596–97 afskrive en af de private domssamlinger, der særligt indeholder domme om sjællandsk gods (GkS 1137,2°), og på hvis bind hans initialer findes i guldtryk og derunder årstallet 1597. – (6) Forstander for de evige vikarer (*vicarii perpetui*, o: alterpræster) i Roskilde domkirke. Disse udgjorde også efter reformationen et samfund for sig med egne statutter, eget vikariehus og egen forstander (*prior vicariorum*), jf. Jens Bircherods karakteristik, hvorefter de havde „ders egen jurisdiktion og vaar et corpus for sig selv, dog stod under capitelet som overdommer“ (NkS 1167,4°; jf. J. O. Arhning, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).125). – (7) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (8) fradømt (Kalk. I.266b bet.4). – (9) Landsbyen Nørup i Nørre-Jernløse s., Merløse h. – (10) Restance (Kalk. I. 437a). – (11) Formentlig den gård i Nykøbing S., hvoraf der 1568 svaredes en årlig jordskuld på 2 mk. 1 sk. til Roskilde kapitel, jf. Roskilde Kapitels Jordebog 1568, udg. af J. O. Arhning (1965).174. Forstavelsen *Pille* bet. piletræer, pile, jf. f. eks. Herlufsholms birks tingbøger 1633 ved Karen Marie Olsen (1957).125, 131, 138, 224. – (12) Hesses 13. december 1558 § 42. – (13) udredet, stillet (Kalk. IV.560b bet.5). Om pligten til at stille mænd til militærtjenesten se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.542ff. – (14) opsigte (Kalk. IV.580a bet.3). – (15) Mikkelsdag: 29. september. – (16) Herefter i forlægget udstreget for. – (17) 24. juni. – (18) fraflytte (Kalk. I.36b bet.1). – (19) Navnet mgl. i forlægget. – (20) Forlægget har *drge*. – (21) Se ovf. note 12. – (22) bortfæste, leje (Kalk. IV.193b bet.8). – (23) Ordet indføjet over linjen. – (24) I retsanvendelsen blev begrebet vold (idømmelse af voldsbøder) også anvendt på forhold, hvor der ikke forelå anvendelse af magt(midler), men hvor der var tale om en (grovere) krænkelse af andres ret, hvorved der påførtes skade. Straf for vold er således idømt for at forhugge en skov til upligt (rettertingsdom 13. juli 1560, GdD I.277ff.), for ikke at forlade en fæstegård til fardag (Viborg landstings dom 2. august 1488, I nr. 34; rettertingsdomme 10. december 1551, I nr. 176; og 27. juni 1571, GdD III.178), for at bruge pantsat jord inden pantebrevet var fyldestgjort (rettertingsdom 25. maj 1592, GdD IV.326ff.), for ikke at ville udlevere tingbog, domme og breve (rettertingsdom 28. marts 1595, GdD IV.439ff.). I rettertingsdom 16. januar 1574 (ovf. III nr. 431) kaldes det *woldt och wrett* at hugge en eg. Jf. i øvrigt om begrebet JL II.47 og III.51. Begrebet vold synes ikke at have haft nogen fast afgrænset betydning, jf. at „det første projekt“ (1–5–9) til DL pålægger den dommer, der ved retstridig optræden volder en part tab, at udrede voldsbøder (foruden at svare erstatning), jf. Secher og Støchel I.400 og birkeretten januar 1623

§ 5 (CCD IV.50), og i en note til „det første projekt“ 5-15-1 siges, at „Vold kaldes egentlig det, som skeer med mact oc i kiøbstæderne, men heruerck det, som skeer aff offuermod paa landet“ (Secher og Støchel II.227). Kærnen i begrebet synes efter den foreliggende retspraksis at være den trodsige uret. Om udvidelsen af voldsbegrebet se Poul Johs. Jørgensen i Salmonsens Konversationsleksikon² XXV (1928).343 og Popp-Madsen, Bod.157f., cf. derimod Stig Juul, Den gl. da. Strafferet.266, der antager, at der gennem retsanvendelsen skete en udvidelse af voldsbegrebet. – (25) Ordet indføjet over linjen. – (26) i *minde*: med samtykke, tilladelse (Kalk. III.583b bet.3). – (27) Jf. reces 13. december 1558 § 44. – (28) Herefter overstreget i forlægget *hidt*. – (29) Fyre, karle (Kalk. II.583a bet.3; OdS X.1148 bet.1). Ordet bet. egl. brødfælle og gik derfra over til at bet.: ledsager, følgesvend. Men allerede fra slutningen af 16. årh. brugtes det som nedsættende eller respektløs personbetegnelse (Hans Tausen, Ranch, Moth, Arent Berntsen m. fl.). – (30) Herefter overstreget i forlægget *bruger*. – (31) Overvold er voldelig adfærd, overlast, overgreb (Kalk. III.437a-b; OdS XVI.210). – (32) bestemt, fastsat (Kalk. IV.845a bet.4). – (33) Straf (Kalk. III.462b bet.1). – (34) Kustoden har *det*. – (35) Denne praksis beror formentlig på en slutning af den i JL II.21 mellem hærværksbestemmelserne udtalte sætning, at hvad hus en mand lejer, det er hans, indtil lejemålet er ude. Man har ment, at hvis han beholdt huset længere, måtte forholdet anses som hærværk, idet han, når han trods lovlig opsigelse med magt blev siddende i huset, måtte sidestilles med dem, der voldeligt var trængt ind i det, jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLS Historie.60.

658

Viborg landsting 24. april 1591

Et sandemandstog erklæret for ugyldigt, fordi det ikke var afhjemlet på tinge, men kun givet beskrevet i sandemændenes brev.

Hs.: Viborg landstings dombog 1591 (Viborg Landsarkiv B 24 509) fol. 114^r (findes yderligere i 5 hss.¹).

Ingen *overskrift* i forlægget. I GkS 1137,2^o nr. 222 flg. *overskrift*: Enn dom, att en sandmendtz touff ehr machteloos dømppt, for the icke haffuer affsagt thieris thouff thill thinge, men medt thieris breff giffuett beschreffuidtt.

H J G.²

War skicket erlig och welbyrdig mandt Lauritz Rostrup³ till Restrup⁴ och Woldemar Parsberig⁵ till Jernitt⁶ paa then ene och hagde hid y rette steffnnt Laurits Andersen y Quotrup,⁷ Sørenn Jennssen y Geding⁸ met thieris medbrøder sandmend wdi Saubroherritt⁹ paa thenn anden side for thieris breff och zegill, the haffuer wdgifuit om et¹⁰ sandmendstoff, som the skulle haffue giortt emellom Wittnj¹¹ marck och Haldum¹² marck, formienendes samme thieris breff och zegll ickj saa louglig att vere, att thet burde att kome thennom till hinder eller skade.

Sameledis hagde hid steffnnt erlig och welbyrdig mand Jørgen Fris¹³ till Farskoff,¹⁴ som same sandmends breff forhuerffuit haffuer.

Saa møtte for^{ne} Jørgen Fris och fremlagde ett Laurits Andersen y Quotrup, Søren Jensen y Gieding och thieris medtbrøder [sandmend y]¹⁵ Saubroherrett thieris breff och [zegll sidst for]gangen¹⁶ aar then 26. nouemb: [vdgiffuet, vdj]¹⁷ huilcket the bekiende, att [the war tha]¹⁸ forsamblett paa for^{ne} herritzting [och ther stadt feste]¹⁸ thieris eed och toff, som the hagde giortt emellem Haldvm skoff och march och Vitten marck, epther som the var loglig opkreffuith epther opkreffuilsens liudelße. Thisligeste fyldt²⁰ och meldt till²¹ att fornye en march skiell emellom Haldum skoff och march och Vitten march. Tha begynnte the første thieris toff vid Klapskoff beck²² paa the gamille trebunde stienn,²³ som staae vid then sønder och vester hiørne aff Tuofholt²⁴ krog,²⁵ saa ther fra op y norden y en sigrunde,²⁶ ther saadt gamil trebunden stienn, som war thet anditt stienbundt;²⁷ saa ther fra och henn y øster och y norden ad en gamille sig runde, som er thet tridie stienbundt, epther som samme sannmands breff sted fra sted y [sig]²⁸ sielff wider bemeller, och stadfeste och [fornyet]²⁹ alle thisse stienbund, stienbund fra stiennbund, for rett skell [emellom]³⁰ Haldom skoff och march paa [then ene]³¹ och Witte march paa thenn [anden side].³²

Ther nest fremlagde Jørgen Fris ett tingsvinde aff Saubroherritzting aar 1590, then 26. dag nouembris, vdgiffuit, Jørgen Nielssen y Thining,³³ Per Anderssen y Hare,³⁴ Jens Knudsen y Sanbye³⁵ och thieris medbrøder viij mend att haffue wonditt, at the hørde och saa inden for^{ne} ting stud³⁶ sandmend y Saubroherritt thenn dag for tingsdom,³⁷ kundgiorde och stadfeste thieris eedt och toff, som the hagde giort emellom Haldum skoff och marck paa then enne side [och]³⁸ Vitten march paa then anden side epther en schrifftlig zedill, som bleff lest och paaschreffuit then dag for tingsdom paa for^{ne} ting, och bleff same zedil strax for tingsdom indførdt y tingbogen, som thet vinde wider bemeller.

Han och framlaugde ett tingsuinde, hurledis ther wor giffuit varsell for same sandmends opkreffuelse, for sandmend, opkreffuelse, for samme sandmends følling och for sandmends eed at stadfeste, som same vinde y sig sielff indholder,³⁹ och satte for^{ne} Jørgen Fris y alle rette, om same sandmends breff ickj buorde ved macht att bliffue.

Ther till suaridt for^{ne} Laurits Rostrup och Waldemar Parsbiereg først till same vinde, att thet ickj bemeller stedt fran stedt, hurledis sandmend skulle haffue fornyet same skiell, och thet ther for ickj schule [achtis]⁴⁰ for sandmends breff, [och sandmend ther fore]⁴¹ sielff haffuer vdgiffuit thieris [breff och zegll, huor]ledis⁴² the haffuer fornyet same [marcke skiell och y]⁴³ thet

breff benefntt aastederne, huor the samme skiell fornyett haffuer, och⁴⁴ mynnthe thet breff att uere emoed logen,⁴⁵ epttherthj sandmend burde att affsige och lyße thieris toff och eed till tinge och naffngiffue sted fra sted, huor the thieris toff gjort haffuer, och samme sandmends toff⁴⁶ y saa made ickj till tinge er⁴⁷ liust och satte ther fore y rette, om samme sandmends breff ickj findis vlouglig och burde macteløs at uere och ickj kome thenom till hinder eller skade y nogen made.

Med f[leere ordt och thalle thennom ther om emellom wor.

Tha effter tiltalle, giensuar och sagßens leigligheth]⁴⁸ saa och epttherthj logen⁴⁹ medt før, huorledis sandmendt schulle suerge om marckskiell och skull om thet sandigste, the wide, och suere paa, att the giorde marcheskiell rett och liusis siden paa tinge, oc epttherthj for^{ne} sandmend ickj haffuer lyst och affsagdt thieris toff och eed inden tinge och tingswinde strax eptther tagitt sted [fra]⁵⁰ sted, huorledis the haffue gjort [same]⁵¹ march skiell, men the haffue [self]⁵² vdgiffuit thieris breff paa thieris sandmandsgang, tha kunde wy eptther sadann leilighedt ickj kiende samme sandmends breff saa nochsom och logligt at uere, att thet maa kome for^{ne} Laurits Rostrup och Woldemar Parsbiereg till hinder eller skade y nogen made.

(1) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). – (2) Disse 3 bogstaver, der i dombogen er tilskrevet i marginen ud for dommen bet.: Hans Lindenov, Jørgen Friis og Gunde Skriver (om disse se 621.6, 621.8 og 621.10). Dommens datering findes i dombogen fol. 49^v: *Leffuerdagen, som er thenn 24. aprilis 1591.* – (3) Se 627.14. – (4) Se 627.15. – (5) Se 622.13. (6) Se 622.14. – (7) Landsbyen Kvotrup i Fårup s., Sabro h. – (8) Landsbyen Geding i Tilst s., Hasle h., nabosogn til Fårup s. i Sabro h. – (9) Sabro h. – (10) Herefter udstreget i forlægget *et.* – (11) Landsbyen Vitten i Vitten s., Sabro h. – (12) Landsbyen Haldum i Haldum s., Sabro h. – (13) Se 643.5. – (14) Se 643.6. – (15) Det indklammede: lakune i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2^o. Dombogen fra 1591 er ret medtaget, jf. A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).177. – (16) Ligeledes. – (17) Ligeledes. – (18) Ligeledes. – (19) Ligeledes. – (20) Om fylling på sandemænd se P. Skautrup i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231ff., sa., Hardiske Mål II.72ff., sa. i Dansk sprog og kultur. Udvalgte afhandlinger og artikler 1951–1971 (Kbh. 1976).36ff. Om markeskel-sager se Arent Berntsen II.471ff. – (21) udnævnt (Kalk. IV.373a bet.1.). – (22) Vel Haldum Bæk ved Klapskov i Haldum s., Sabro h. Om stednavnet Klapskov se Kristian Hald, Stednavne og Kultur (1966).32. – (23) trebundne sten, tre sammenføjede sten (Kalk. IV.435b). Når der blev gjort markeskel (o: skel mellem to landsbyer), gravedes et hul, hvori blev lagt kul, træ eller flint, og oven på sattes tre mod hinanden hældende sten (trebundne sten), jf. Arent Berntsen II.470, 473; Skautrup, Hardiske Mål II.74. – (24) Har ikke kunnet lokaliseres. – (25) *Krog* bet. dels krumning, bøjning af vandløb, vej o. l. eller mindre bugt, indskæring o. l., dels areal, der indesluttet af sådan krumning el. begrænses af buer, vinkler (f. eks. om kile ind i en eng, markstykke, der skyder sig ind i en andens jord) (OdS XI.431 bet.3). Ordet er hyppigt bestanddel af stednavne (Kroghave, Krogholm, Kroghøj, Krogkilde, Kroglyng, Krogmark, Krogsager, Krogsdam, Krogsgård m. fl.). – (26) Glosen *sigrunde* er ikke ellers påtruffet.

Af sig: ansamling af vand i en lavning (Ods XVIII.1264f. bet.1) og ældre el. dial. *rund(e)*: bæk, naturligt afløb (Kalk. III.626b), jf. ordmaterialet i Blandinger til Oplysning om dansk Sprog, udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund I (1881).243 og Vejle Amts Stednavne.25 u. *Klakring* (ældre *Klack(e)rund(e)* o. l.): ved Kirken er det et Sig, hvorfra en Bæk løber sydpaa, samt markskelsforretning 1438: then rwndt nordhen till Rolstrup och saa østher i kierett, som then gryfft er nw kast (Dueholms Dipl.) samt Danmarks Stednavne nr. 3 (Sønderjyske Stednavne) (1944).LI: Ryndel, rondel: „sidt sted i marken, engen, hvor vandet har sit træk“. – (27) Glosen *stienbundt* ikke ellers påtruffet. Antagelig af *bund* = fundament, om (særlig udformet) underlag for skelsten; jf. mnt. *stênbodene* om underlaget for en møllesten (MndHwb.V). Ordets andetled (*bundit*) kan ikke være det senere fra mnt. el. ty. indlånte *bundt* (Ods III.127), der i dansk først er bevidnet fra omkr. 1700, og som i ældre tid betegnede noget, der ved en snor el. på anden måde er bundtet. Formen *bundt* (endende på -t) viser intet, jf. datidens mandt (mand), emodt (imod), endt (end) o. s. fr. – (28) Mgl. i forlægget. – (29) Lakune i forlægget, udfyldt efter GkS 1137,2°. – (30) Ligeledes. – (31) Ligeledes. – (32) Ligeledes. – (33) Landsbyen Tinning i Folby s., Sabro h. – (34) Landsbyen Hår (1610: Haer) i Haldum s., Sabro h. – (35) Landsbyen Sandby i Haldum s., Sabro h. – (36) stod; flere afskrifter har *stocke*. – (37) De på tinget fungerende dommere (Kalk. IV.391b. bet.1). – (38) Mgl. i forlægget. – (39) Stykket fra *Han och framlagde* til *indeholder* er i forlægget tilskrevet i marginen. – (40) Lakune i forlægget; udfyldt efter GkS 1137,2°. – (41) Ligeledes. – (42) Det indklammede ligeledes. – (43) Ligeledes. – (44) Herefter udstreget i forlægget *siden*. – (45) JL II.6 og 31. – (46) *toff* i forlægget rettet fra *breff*. – (47) Herefter i forlægget udstreget *giortt*. – (48) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (49) JL II.21: oc swæræ at the gorth ræt oc livsæ sithæn a thingi. – (50) Lakune i forlægget; udfyldt efter GkS 1137,2°. – (51) Ligeledes. – (52) Ligeledes.

659

Sjællands landsting 28. april 1591

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter en arving der mente sig forurettet ved et skifte, dømtes til inden 6 uger med 12 mænds ed at indføre i boet, hvad han havde modtaget derfra, således at alle boets ejendele kunne skiftes ligeligt mellem arvingerne.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 266.

Overskrift: En dom, att arffuen er jnddømt vdi boit igienn paa nye att skiffte, naar arffuingerne icke nøis.

Lauge Beck¹ thill Førsløff,² landsdommer vdi Sieland, och Mads Holmb, landstingsschriffuer, giøre witterliggt, att aar³ epther Gudz biurd 1591, oenß-dagen denn 28. aprilis, paa Sielandzfar landzting wor skickitt erlig oc welbiurdig mand Johan⁴ och Christian Barnekow⁵ till Birckholm,⁶ dieris wiße⁷ bud Jens Skriffuer, paa denn enne oc paa enn dieris thieneris wegne i Store Torne-

bye⁸ wid naffn Anders Anderssenn hagde hid y rette stefnit Tyge Morttensenn y Bieffuerschouffue,⁹ herritzfougitt y Bieffuerschouffs herrit, paa denn andenn side oc hannom tiltalede for enn dom, hand hagde dømptt, att for^{ne} Anders Anderßenn skulle jndføre y Aage Knudßens gaard y Lille Tornebye¹⁰ alt, huis arffue oc gods, hand paa hanns daatters wegnne arffuit oc bekommitt haffuer, enddog de meentte icke mueligtt att jndføre det, som endtenn døtt eller i andere maade kunde were forkommitt; disligiste for hand hagde dømptt hannom aleene till att jndføre och icke dømptt, om for^{ne} Aage Knudßenn icke siden wor pligtig att giøre boitt saa gott, som dett wor, der Heming Jbßenn døde, saa oc for hanns skriftlich fremsett,¹¹ hand hagde annammitt till sig oc icke denn vdj hanns dom jnførtt eller nogitt der ephther dømptt hagde, huor wdj de meente hannom wrett oc emod receßen¹² att haffue giortt.

Hagde oc hid stefnit Aage Knudßen mett samme dom, huilcken oc bleff vdj rette lagdtt, daterit Bieffuersckouffherritz tingh denn 11. martij sidst forledenn, jndhollandiß till beslutning: Da ephther tiltale, giensuar, vidnißbiurd oc berettelßer, som for mig er vdj rette lagdtt, oc for^{ne} Anders Skredder¹³ paa sinn datters wegnne beklagitt sig att were brøstholdenn, att der endnu skall staa tilbage wdj Aage Knudßens boe dett, som for^{ne} hanns daatter sønner oc hannom er vskifft emellom, oc som hand formeener thennom at haffue dieris rette lod oc anpartt der wdj, huilckett er dog for mig vbeuiist, da kand ieg nu wdj begge partters neruerrellsse icke andett kiende oc affsige for rette, end ieg finder for^{ne} Anders Skredder paa sinn daatters børns wegnne att indføre vdj for^{ne} Aage Knudßens gaard indenn 6 vger mett xij mends eed¹⁴ altt huiß arffue oc gods, som hand paa dieris wegnne arffuitt oc bekommitt haffuer, oc dett sidenn skifte oc skielne¹⁵ oc giøre hinandenn rett, saa dett gaar lige till paa begge sider vdi alle maade, eller att giffue Aage Knudßen itt fuldt oc fast affkald, som dett sig bør, oc som hand paa aasteder,¹⁶ der skifftet stod, loffuit haffuer ephther vidnißbiurds liudelße, ald den stund de staa vid sinn fulde magtt, som samme domb wittløfftigenn jndholder. Oc beskulte j samme dom først, att for^{ne} herritzfougitt hagde tildømptt hanns hoßbonds bunde att igienføre huis gods, hand aff Aage Knudssens boe bekommitt hagde, oc icke tildømptt Aage Knudssen mett eed ephther lougenn att giøre boenn saa gott, som dett war, der Heming Jbßenn døde; dernest att for^{ne} herritzfougitt hagde icke jnddragitt hanns skriftlich beretning wdj samme dom, som hand hannom offuer andtuordett hagde. Satte derfor wdj rette, om hand jcke der wdj haffuer giortt wrett, oc om for^{ne} Aage Knudßenn icke oc mett eedtt ephther lougenn war pligtig att giøre boen saa gott, som denn [wor],¹⁷ der Hemingh

Jbßenn døde, naar for^{ne} hans hoßbondzs bunde haffuer jndførtt ephther lougenn.

Da war her i rette møtt for^{ne} herritzfougitt oc formeente sig icke anderledis end ephther lougenn att kunde dømme, oc att hans dom burde wid magtt att bliffue.

Mett fleere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da ephther tiltale, giensuar oc denn sags leilighedtt bleff der saa affsagdtt for rette, att ephtherdj for^{ne} Anders Skredder icke will origis¹⁸ mett, huis hand paa sinn dotters børnns wegne haffuer bekommitt aff Aage Knudßens boe for deris fæderne, oc herritzfougenn ephther slig leilighettt haffuer tildømppt hannom att føre igienn ephther lougenn oc sidenn skiffte, som loug er, da wide wy icke denn hanns domb att kunde felde eller vnderdømme, mens finder denn wid sinn fulde magtt att bliffue, oc for^{ne} Anders Skredder pligtig ephther herritzfougens domb jnden 6 vger att giøre jndførdzell ephther lougenn att giøre boen saa gott, som denn wor, der deris fader døde, oc sidenn att skiffitts dennom emellom, som lougen vduiser.

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Forlægget har ved fejlskrift *naar*. – (4) Johan Barnekow (d. 1603) til Birkholm (nuv. Løvenborg), broder til nedenn. Christian Barnekow. – (5) Christian Barnekow (d. 1612) til Birkholm (nuv. Løvenborg), Tølløse, Jomfruens Egede, Vittskövle m. v. Han havde (med en enkelt afbrydelse 1581–82) tilbragt 17 år i udlandet (1574–91), hvor han studerede ved flere universiteter; 1591 ansattes han i kancelliet, blev 1593 hofjunker, var 1597–1602 forlenet med Malmøhus. Han blev af regeringen hyppigt benyttet til forhandlinger med udlandet. – (6) Hovedgården Birkholm (opr. Ellinge; fra 1547–1766 kaldt Birkholm, derefter Løvenborg) i Butterup s., Merløse h. – (7) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (8) Landsbyen Store Tårnby i Tårnby s., Bjæverskov h. – (9) Landsbyen Bjæverskov i Bjæverskov s. og h. – (10) Landsbyen Lille Tårnby i Hårlev s., Bjæverskov h. – (11) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.766b bet.1). – (12) Der sigtes muligt til § 11 i reces 13. december 1558, hvorefter alle „merkelige brevve“ skulle indføres i tingbogen. Ved kgl. åb. br. 13. februar 1593 (CCD II.627f.) bestemtes, at der i dommene kun måtte optages uddrag af parternes indlæg, når disse var alt for vidtløftige. – (13) ♂: den tidl. nævnte Anders Andersen. – (14) Jf. EsjL I.20, 49, VsJL A&O I.75. – (15) afgøre (Kalk. III.851a bet.1). – (16) Steder, om hvilke der er tale (Kalk. IV.950a). – (17) Forlægget har ved fejlskrift *som*. – (18) nøjes (Kalk. III.392m). Jf. JLs fortale: æn wildæ hwær mand oruæs at sit eghæt (DgL II.3); jf. dommens overskrift.

660

Sjællands landsting 28. april 1591

I en herredstingsdom var det forudsat, at en mormoder var eneste arving efter en afdød pige. Da det for landstinget oplystes, at den afdøde piges moster også var i live og således i henhold til EsjL I.17 medarving, erklæredes herredstings-

dommen for magtesløs, og sagen hjemvistes til fornyet behandling ved herredstinget.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 264.

Overskrift: Enn domb, att enn herritzfougdis domb er magteløß dømp, for hand hafuer tildømp mormoder enne att were arffuing epther barnebarann, enddog morsøster till samme barnn lefuede.

Lauge Beck² thill Førsløff,³ landzsdommer vdi Sielland, och Claus Morttenbenn, landzstingschriffuer, giøre vitterliggt, att aar epther Gudz biurdt 1591, onßdagenn denn 28. aprilis, paa Siellandzsfar landzstingh wor skickitt Jenns Rasmussenn y Kundbye⁴ hanns viße⁵ bud paa denn enne oc hagde hid y rette steffnitt Christopher Jørgennbenn y Vgerløß,⁶ herritzfougitt y Thudzeherritt, paa denn andenn side for enn domb, hand hagde dømt emellom hannom oc Niels Kremers gieldener,⁷ oc der wdj tildømp hanns hustrue moder enne att were arffuing epther Niells Kremmers dotter, Kierstin Nielsdaatter, vauseett alenniste war satt for hannom wdj rette, om Kirstine Nielßdatters møerne⁸ icke burde først att vdkomme aff boenn oc icke, om hindis mormoder⁹ enne burde at werre hinders arffuing; hand oc hagde døpmt hannom oc hanns hustrue søster fraa arffue dennom emod samme domb vsteffntt oc kallitt, huor vdj hand meente hannom emod lougenn¹⁰ att haffue giortt oc burde feld at were.

Hagde oc hid vdj rette steffnitt Annders Oelssønn y Skippinge¹¹ mett¹² samme domb, oc vdj rette lagde samme domb aff Tudse herritztingh denn 28. januarij sist forledenn vdgiffuitt, liudendis: Da wor skickitt erlig oc welforstandig Peder Hammer¹³ paa Torbenfeld¹⁴ oc gaff tilkiende, att epther som salige Niels Kremmer, som døde y Gumindstrup,¹⁵ hanns eptherladendis godz oc boe er her for juell nu sidst forledenn wdj 3 tingdage her till tinge oppebøditt,¹⁶ om der nogenn kunde sigh nogitt godz jnde tilliue¹⁷ entenn for gield sagh eller y andre maade andre end hans eptherladendis barnn wid naffnn Kirstin [Nielsdatter],¹⁸ som epther hinders salige brødre¹⁹ haffuer inde²⁰ y for^{ne} boe huiß gods oc arffuepartt, hun epther dennom er rett arffueligenn tilfallenn att arffue, saa wor dett nu idagh fierde tingh, att for^{ne} boe y saa maade haffuer weritt opbuditt, oc ydermere berette ochsaa for^{ne} Peder Hammer, att for^{ne} barnn, salige Kirstin Nielsdotter, nu ochsaa wid døden er affgaaett, saa at hand formerker²¹ Bodell Skouffs, som er Anders Oelssenn y Skippinge hanns hustrus moder, att were nest arffuingh till samme for^{ne} pigis gods att arffue och haffuer tagit derfor hindis suoger,²² Anders Oelssenn, till

hindis lauguerie oc forþuar att were, som oc wor her idagh inden tinge, oc om for^{ne} gods oc arffuepart y rette lagde þin skriffthligh beretningh, liudendiþ som ephtherfølger: Dette er Anders Oelsens y Skippinge fremsett²³ om huis arffuepartt salige Kierstine Nielsdotter tilfaldenn, som døde i Hemingstrup,²⁴ att arffue ephther hinders s. brøder och søskende, huiþ siell Gud were naadig, och ephtherdj Bodell Skouffs, som er min høstruis moder, nu findis for^{ne} pigis, Kirstine Nielsdotters, rette sande arffuinge, och for^{ne} Bodell Skouffs haffuer vdkaaritt mig, for^{ne} Anders [Oelsen]²⁵ thill hindis lauguerge oc forsuar att were, da setter ieg wdj alle rette, om for^{ne} gods oc arffuepartt, for^{ne} Kirstine Nielsdotter y saa maade wor tilfaldenn att arffue ephther hinders brødre, som beløber sig enn summa lxj daler 2 marck 4 skilling penninge, joe mett alle rette bør mig paa for^{ne} Bodell Skouffs wegne aff for^{ne} Niells Kremmers boe angerløse²⁶ att ephtherfølge, ephther [som] hand²⁷ samme hinders gods till sig annammitt haffuer, oc ephtherdj saa ieg icke er wiidere arffue begierendiþ, end som for^{ne} pige haffuer arffuitt ephther for^{ne} hindis søskinde; setter fordi wdj rette, om jeg paa for^{ne} Boell Skouffs wegne bør att þuare thill nogenn giæld ephther salig Niells Kremmer y nogen mode, effterdj saa dett icke skall findis eller beuisis for^{ne} Kirstine Niellþdaatter eller nogenn paa hinders wegne nogenn arffue att haffue jntagett ephther hinders fader oc moder i nogen maade,²⁸ huorfor ieg meener for^{ne} arffuepartt mig paa for^{ne} Bodell Skougs wegne bør vbehindritt oc angerløþ att ephtherfølge, naar som helst ieg haffuer fyllist giortt førloffuit²⁹ oc andett saadantt i saa maade kand findis att were hoþbondenn, erlig oc welbiurdig jomfrue Doritte,³⁰ aff rette pligtig, oc er aff dommerenn her paa enn endelig sententzs oc domb begierendiþ, oc att dette mit forsætt maa bliffue i dommen jndførtt.

Dernest wdj rette lagde hand en vdskorne skriffth,³¹ som liuder oc formelder om, huiþ gods oc arffuepartt s: Niels Andresis³² sønner aff Gudminstrup wor tilfaldenn att arffue ephther dieris salige moder, liudendiþ: A^o 1595,³³ denn 22. dag julij, stod der itt wenligtt skiffte y Gudminstrup emellom Niells Anderssens oc hans børnn, Anders Niellssenn oc Lauridzs Niellssønn; da tilfalt dennom mett rette ephther dieris salige mormoder, Kierstin Bertills datter, saa megenn arffue, som nu ephtherfølger: Først fem støcker øgh³⁴ saa gode som 24 daler, seks gauffngjørendis³⁵ stude for xxx daler, fem køer for xx daller mett miere gods, dennom tilfalt wdj got folckis neruerilþe.

Sammelediþ wdj rette lagdis ett beseigliitt tingsuinde der aff tinge denn 18. nouemb: samme aar vdgifuett, huor mett hand sagde sigh nocksom³⁶ att kunde beuisse, for^{ne} Niells Kremers ephtherladendiþ boe och gods icke kunde

tilrecke att betale oc fylliste giøre for^{ne} salig Kierstin Niels daatters arffuepartt oc gods mett, som hinder ephther for^{ne} hinders salige broder³⁷ rett arffueligen wor tilfaldenn att arffue, som for^{ne} hinders fader, for^{ne} Niels Kremmer, paa hindis wegne hagde till sig annammitt, oc er dett liudendiß som her ephtherfølger: Wor schikitt Søren Hemingssenn i Sueninge,³⁸ Niels Oelssenn jbidem, Rasmus Jbßenn vdj Gumindstrup oc Jep Jennßenn ibidem, som fremginge her vdj dagh jndenn tingie, huer medtt opragtte fingre, oc want, att de wor y Gudminstrup thill Niells Kremers oc der vurderitt allt, huis goods, kornn, queg oc foudere, som der wor paa boligenn, vndertagenn huiß deraff som bleff vdtagenn thill gaardz feld³⁹ oc landgille. Da alt for^{ne} gods, som der fantis, icke paa en nie marck pendinge nær kunde tilrecke till denn pigis, Kirstine Nielsdaatters, gods att giøre hinde dett fylliste, som beløb sig tilhobe, att hun skulle haffue lxj daler 2 marck iiij skilling, som samme hans skriffthlig berettning, wdskaarenn skrifftht oc tingsuinde derom formelder.

Da møtte Lauritz Hannßenn aff Wandkille⁴⁰ oc berette, at for^{ne} Niels Kremmer wor hannom oc hans broder viij marck⁴¹ pendinge skyldigh; satte derfor wdj rette, om ßaadan opbiudelse, som for^{ne} boe vdj saa maade er oppebuditt wdj, kunde hannom oc andre gott folck, som for^{ne} Niels Kremer da wor giæld skiuldigh, forhindre, att de jo burde deris witterlig giæld att haffue aff for^{ne} boe.⁴²

Da ephther tiltale, giensuar oc denn sags leilighett, oc ephtherdj saa dett for mig mett danmand er beuist mett vidnißbiurd, for^{ne} Niels Kremers ephtherladendis gods oc boe icke paa enn nie marcks pendinge nær kunde forstrecke sig till att fyllist giøre for^{ne} pigis, salige Kirstine Nielsdaatters, goods mett, som beløb sig tilhobe jn summa 61 daller ij marck iiij skilling pendinge, som hun rett arffueligenn ephther hinders salige brødere wor tilfaldenn att arffue, oc dett icke beuisis for^{ne} Kirstine Nielsdatter eller nogenn paa hinders wegne nogenn arffuepartt att haffue jndtagitt, enten ephther hinders fader eller moder, huorfor hun eller hinders arffuing burde till deris giæld att suare, oc forbemelte Kirstine Nielsdatter nu wid døden er ochsaa affgaaenn, saa for^{ne} Bodell Skouffs nu findis hindis rette oc sande arffuing att were till huiß gods, salige Niels Kremmer paa for^{ne} sin daatters vegne i saa maade till sig hagde annammitt, da weed ieg icke andett eller rettere herpaa att affsige for rette, end for^{ne} goeds joe først bør at vdtagis aff for^{ne} Niels Kremers boe oc dett for^{ne} Anders Oelßenn paa sinn hustrue moders, for^{ne}⁴³ Bodell Skouffs, wegne angerløst, quit oc frie att ephtherfølge, saa lenge oc ald denn stund samme tingsuinder staar wid sinn fuldemaagt, oc for^{ne} Anders Oelßenn paa for^{ne} sinn

høstrue moders wegne pligtig at were att stille for^{ne} Peder Hammer paa sinn hoßbonds wegne till freds for førlouff och andett, huiß hand y saa maade kand findis att were for^{ne} denn gode jomfrue⁴⁴ aff rette pligtigh, oc huis der sidenn kand findis ydermere gods i for^{ne} Niels Kremmers boe eller nogenn andensteds, naar som helst samme for^{ne} børnegods er for^{ne} Anders Oelssenn i saa maade fyllist giortt, tha dett att byttis⁴⁵ oc skifftis emellom de gott folck, hand wor giæld skiuldig, saa wiitt dett kand sig tilrecke, wden huis saa er, at ieg anderlediß aff min wisere oc forstandigere øffrighett bliffuer wnderuist.

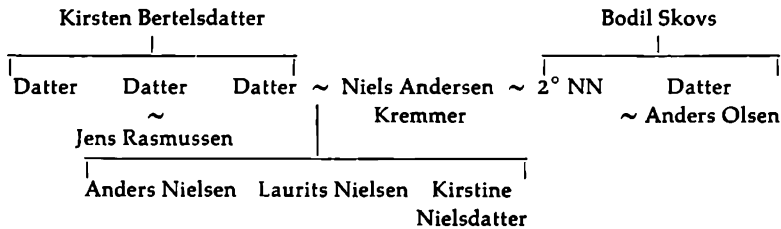
Oc berett, at for^{ne} herritzfougitt hagde fradømt for^{ne} Jenns Raßmußens hustrue oc hans hustrue søster fraa arff epther dieris søster daatter oc tildømtt dieris møderne att were arffuing, enddough lougenn⁴⁶ klarlig formelder, at mormoder, morsøster och faester ere alle lige nær att arffue; satte fordj vdj alle rette, om samme domb icke burde magteløß att bliffue.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} herritzfougitt oc berette, att der inthett bleff omtalett for hannom, att der wor nogenn flere arffuinger epther samme barnn end mormoder, oc fordj hagde dømbtt hinder arffuenn till oc meente, at dersom hand hagde wist, der hagde weritt flere arffuinger, hagde hannand anderlediß dømtt, oc huis hand der vdj hagde forseett sigh, wor skeett, att sagenn wor hannom icke rett forberettet.⁴⁷

Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da epther tiltale, giensuar oc denn sags leilighedt [bleff]⁴⁸ der ßaa affsagdt for rette, att eptherdj for^{ne} Jenns Rasmusens hustrue er for^{ne} Kirstine Nielsdatters morster, oc lougenn i denn første bogs xv⁴⁹ capittell formeller: end denn mand, der ingenn affkom haffuer aff sig eller koene, da er fader oc moder oc broder nest at arffue till fulde lod oc søster till halff lod, huad heller de ere samsøskind⁵⁰ eller ey, end er ingen dere till, der nest er at arffue, da er faderfader oc moderfader, farmoder oc mormoder, farbroder oc morbroder, fadersøster oc morsøster, brodersønn oc broderdatter, søstersønn oc søster daatter alle om nær⁵¹ att tage arff, oc herritzfougdenndog haffuer tildømtt mormoder ene att were arffuinge epther barnebarnn, enddough morsøster till samme barnn leffde, da bør ßamme domb, som saa emod lougenn dømt er, magteløß att bliffue, oc herritzfougdenndog pligtigh att tage denn sag till ßig igienn oc endeligenn dømme dennom emellom, huor wiitt huer bør att arffue, oc huem sidenn noget paaskader, da att gaa derom huiß rett er.

(1) Det indbyrdes slægtskab mellem de i dommen nævnte personer kan måske fremstilles således:

(2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Landsbyen Kundby i Kundby s., Tudse h. – (5) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (6) Landsbyen Ugerløse i Ugerløse s., Merløse h. – (7) Kreditor (Kalk. I.48a bet.2). Der er tale om den ndf. ved note 40 nævnte Laurits Nielsen. – (8) mødrene arv (Kalk. III.120b). – (9) Den ndf. nævnte Bodell Skouffs, der ikke synes at være Kirstine Nielsdatters mormoder (der i dommen kaldes Kirsten Bertelsdatter), men som formodentlig er moder til hendes faders 2den hustru, se stamtavlen ovf. note 1. – (10) Jf. RR § 6 (Da. Mag. 3. rk. I.181), reces 13. december 1558 § 14. – (11) Landsbyen Skippinge i Vallekilde s., Ods h. – (12) Ordet gentaget i forlægget. – (13) Af det flg. fremgår, at han repræsenterer Dorte Gøye til Torbenfeld. – (14) Hovedgården Torbenfeld (1668–1907 kaldt Frydendal) i Frydendal s., Tudse h. Den ejedes da af Dorte Gøye (d. 1616). – (15) Landsbyen Gudmandstrup i Svinninge s., Tudse h. – (16) offentligt udbudt, tilbudt (Kalk. III.325b bet.1). – (17) åbenlyst kundgøre (som bevist), overbevisse om (Kalk. IV.371a). Arvinger, der tog arv, blev ansvarlige for arveladerens gæld i fuldt omfang uden hensyn til gældens art og oprindelse. Hvis arv og gæld hverken var fragået eller vedgået, kunne den afdødes kreditorer søge fyldestgørelse ved stævning til den afdødes bopæl, men dette var udelukket, når arv og gæld var fragået, jf. Viborg landstings dom 1. marts 1572 (III nr. 393), og ligeledes, når arv og gæld var vedgået, idet forfølgningen da måtte rettes mod arvingerne personligt, jf. Matzen, Privatret I.132. Det var for arvingerne af vigtighed at få klarhed over, hvor megen gæld, der hvilede på boet. – (18) Forlægget har ved fejlskrift *Lauritzdatter*. – (19) Anders og Laurits Nielsen, jf. ndf. og stamtavlen ovf. note 1. – (20) *haffuer inde*: indehaver, ejer, sidder inde med (Kalk. II.177b bet.3). – (21) *formercker* bet.: mærker, opdager el. afmærker (Kalk. I.674b bet.1&2), vist fejlskrift for *formeener*. – (22) Ordet *suoger* havde i datiden en videre anvendelse end nu og kunne f. eks. også bet. svigersøn (således endnu dial., se OdS XXII.1276 bet.1.3). Anders Olsen var Bodil Skovs svigersøn. – (23) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.766b bet.1). – (24) Landsbyen Hemmestrup i Everdrup s., Bårse h. – (25) Forlægget har ved fejlskrift *Anderßenn*. – (26) skadesløst (Kalk. I.59a). – (27) ∅: Niels Andersen Kræmmer. – (28) Da Kirsten Nielsdatter (og hendes arvinger) ikke havde taget arv efter Niels Andersen Kræmmer, skulle de ikke tilsvare nogen del af hans gæld, jf. reces 13. december 1558 § 53: daa betalle hver, som hand tog i arf, om hand tager ved arf. – (29) *Førlov* er dels den afgift, der indtil 18. februar 1861 (jf. lov 19. februar 1861 § 5) svaredes af arvinger, der førte en dem tilfalden arv bort fra den jurisdiktion, hvori den var falden, dels den afgift fæsteren, der efter opsigelse forlod sin gård, måtte svare for at flytte sine ejendele med sig (Kalk. I.833b; OdS VI.402). Jf. DL 5–2–75. – (30) Dorte Gøye (d. 1616) til Torbenfeld, jf. ovf. note 14. – (31) uskåret, ikke sønderskåret (Kalk. IV.697b); stavformen med *d* (*vdskorne*) er formentlig en sjællandsk form. Et dokument mistede sin bevismagt ved at blive stunget (gennemstukket) eller skåret, jf. den oftere forekommende formular *eth pergamentz breff, wskrabeth, wstunget oc well færdiigt vti skriifft och indcegle* (I nr. 41) og Franz Blatt, *Under Vor Haand og Segl* (1943).18f. Ifl. Kalk. IV.583b, jf. OdS XXV.655 bet.1, er *udskåren skrift* et dokument med 2 ligelydende

udfærdigelser, delt ved en afskæring efter en bølgelinje, således at delenes oprindelige samhörighed let kunne kontrolleres. Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie.229 skriver, at man ved kontrakter for at sikre sig mod forfalskning undertiden betjente sig af det såkaldte charta partita (udskåren skrift), hvortil J. E. Larsen.467 føjer, at dette sørettes certeparti kun findes i den nyere recension af Christian IIs verdslige lov (Christian IIs byret) § 60 og fortsætter: „For at forebygge Misbrug af Eder skulde man ved Betalinger forsyne sig med „udskaaren Skrift“.“ Specielt vedrørende domme vender Secher, Vitterlighed.36 sig mod forklaringen om, at domme blev skåret over. Han antager, at udtrykket kommer af „at skære dom over en“. Poul Meyer anfører i Herlufsholms birks tingbøger 1630–33 (1937). 323 note 83, at udskårne skrifter formentlig er sådanne, der er stadfæstet på tinge. Udtrykket charta partita er i dansk ret ikke fundet uden for søretten. Skulle det under nærv. sag omhandlede skiftebrev være udstedt i flere enslydende redaktioner, måtte hvert af disse dog alligevel besegles, da udskæringen ikke erstatter underskrift og segl. – (32) ∅: Niels Andersen Kræmmer. – (33) Årstallet, hvis sidste tal i forlægget synes rettet fra 0 til 5, må, hvis dommens datering er rigtig, være forkert. – (34) Heste (oftest om arbejdsheste el. om ringe, gamle heste) el. hopper (Kalk. IV.981a; OdS XXVII.1454 bet.1). Jf. DL 6–15–19: hans Heste eller Øg. – (35) nyttige (Kalk. V.343a). – (36) tilstrækkeligt, til fulde (Kalk. III.235b; OdS XIV.1322 bet.1&2). – (37) Fejlskrift for brøder. – (38) Landsbyen Svinninge i Svinninge s., Tudse h. – (39) Erstatning for, at en fæstegård ikke er holdt ved lige (Kalk. II.197b), jf. DL 5–14–37 (gaardfæld); fæld bet. brøstfældighed, dårlig tilstand (Kalk. I.498b bet.3), sml. bygfalden og bygfældig(hed) (Kalk. I.311a). – (40) Vist fejlskrift for Vindekilde, landsby i Vallekilde s., Ods h. – (41) 7½ mark. Om skrivemåden se 624.12. – (42) Jf. reces 13. december 1558 § 53. – (43) Ordet gentaget i forlægget (linjeskifte). – (44) Dorte Gøye (se ovf. note 30). – (45) deles (Kalk. I.313b bet.1). – (46) EsjL I.17. – (47) meddelt (Kalk. I.594a). – (48) Ordet mgl. i forlægget. – (49) Fejlskrift for xvij. – (50) Helsøskende (Kalk. III.681b); jf. EsjL I.17: hwat the æræ hælder sam suzkæn ællær æy. – (51) lige nær (Kalk. III.290b).

661

Viborg landsting 8. maj 1591

En mand, der i en anden mands gård havde givet sin søstersøn og tjenestekarl et par slag med et økseskaft, var af nævninger fundet skyldig i gårdfred. Kendelsen tilsidesattes af landstinget, da den forurettede var den tiltaltes lønnede tyende, og da den forurettede ikke var gæst eller i tjeneste hos den mand, i hvis gård revselsen fandt sted.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 260 (findes yderligere i 8 hss.).

Øverskrift: Enn dom, att neffninger hage suoritt en mand² gaardfredt offuer, for hand slug sin dreng y en andenn mandz gaardt, thieris eedt er vnder sagt.

Hanns Lindenoe³ tiill Øsleff,⁴ Jørgenn Friis⁵ tiill Krastrup,⁶ lanndzdommere y Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,⁷ lanndztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar ephther Gudz byrd Mdxci, leffuerdagenn som er thend 8. maij, paa Viburg lanndzting var skichitt Niels Jenßenn Pallißenn y Ørstedt⁸ paa thenn

enne och hagde hidt y retthe steffnitt Knudt Perßenn y Hollindzbiereg,⁹ Matz Pouilßenn y Hollbeck,¹⁰ Baltzer Sørinßenn y Ørstedt, Anders Sørinßenn Boeß, Matz Hiarigzenn y Lille Siørup,¹¹ Sørenn Hiarigßenn ibidem, Jens Nielßenn y Ørstedt, Jens Sørinßenn y Hollindsbierig, Chrestin Skomager y Holbeck, Chrestin Lauritßenn y Vdbye,¹² Chrestin Sørinßenn y Ørstedt och Jens Perßenn Bangh y Stuore Siørup¹³ paa thenn andenn side, for the haffuer suoritt hanom gaardtfredt offuer, handt war beskyldt fore att skulle haffue giortt vdj Niels Heffrings gaardt y Ørstedt, endog handt inthett anditt ther skulle haffue vdrett¹⁴ eller thilbrødt,¹⁵ vdenn alenist handt skulle haffue reffzitt sinn stede¹⁶ hioenn¹⁷ medt kiep, formienindis thett handt borde for samme gaardtfredt quitt att uere.

Thisligeste hagde hiidt steffnitt Sørenn Jenßenn y Lille Siørup medt samme neffninghers eedt.

Saa møtte for^{ne} Sørenn Jenßenn och framlagde ett tingsvinde aff Rougzøeherritztingh thenn 8. aprillis sist forledenn vdgiffuitt, bemellindis for^{ne} Knudt Perßenn, Mats Pouilßenn och thieris medtbrødre toffsmendt offuer for^{ne} Niels Jenßenn Pallißenn att haffue giort thieris eedt, att epther som the haffuer sielff hørtt, spuortt och epther the vindisbyrdt, som the och hørde for thenom, att Niels Jenßenn Pallißenn haffuer brødt gaardtfredt y Niels Heffrings gaardt y Ørstedt, tha suore the hanom ett fuldt gaardtfredt offuer, epther som for^{ne} Sørenn Jenßenn paa hans husbundz vegne, erlig och velbyrdig mandt Jacob Biørnn¹⁸ till Stiennaltt,¹⁹ hagde hanom samme gaardtfredt tilliust,²⁰ som thett vinde y sig sielff bemeller.

Ther nest bleff framlagt ett tingsvinde aff for^{ne} herritztingh thenn 18. martij sist forledenn vdgiffuitt, som bemeller Knudt Jenßenn Bødicker y Ørstedt for viij mendt att haffue vonditt, att tha paa søndag var otthe dage var handt wdj Niels Heffrings gaardt y Ørstedt. Tha saae handt, thett²¹ for^{ne} Niels Jenßenn Pallißenn ibidem kam y gaardenn till sin søster søn, Anders Sørinßenn, och the kam wdj ordt²² tilsamill; saa gaff for^{ne} Niels Jenßenn Pallißenn hannom ett lidett slagh eller thuo aff ett øxeskaftt. Saa begyndte drenge²³ att løbe och løb flux aff gaarden och gaff for^{ne} Niels Jenßenn Pallißenn mange onde ordt. Anne Jensdatter y Ørstedt lige saa att haffue vonditt, som for^{ne} Knudt Jenßenn vonditt haffuer, som thet vinde y sigh sielff bemeller. Och mintte for^{ne} Sørinn Jenßenn, att for^{ne} neffninger hagde suoritt rett.

Ther till suaritt for^{ne} Niels Jennßenn Pallißenn, att Annders Sørinßenn var hans stede hionn, och framlagde ett tingsvinde aff for^{ne} herritztingh thette aar, thenn 8. aprillis, vdgiffuitt, Jens Nielßenn y Ørstedt fore otte mendt att

haffue vonditt, att handt haffuer opfødt sin datterbarn, Anders Sørinßenn, sidenn handt var enn vmælinde barnn och till saa lengie, handt kunde jlde²⁴ thiene sin føde; saa stede²⁵ for^{ne} Niels Jenßen [Pallißenn]²⁶ hanom for kost, lønn och kornnsæde.²⁷ Mette Jensdatter ibidem att haffue wonditt, att for^{ne} Niels Jenßenn [Pallißenn]²⁸ haffuer giffuitt hanom kost, lønn och kornnsæde for sin thiennist; medt før och samme vinde for^{ne} Anders Sørinßenn att haffue standitt for tingsdom och bekiendtt, att the kornnsæde, som for^{ne} Niels Jenßenn [Pallißenn]²⁹ hagde giffuitt hanom, thenom hagde handt thientt aff hanom.

Ther nest framlagde ett Knudt Perßenn y Ørstedt, Jens Knudßenn ibidem, Jens Sørinßenns och thieris medtbrøders x mendz breff, som findis medt fem zegill forseglitt, thenn 18. aprillis sist forledenn vdgangitt, vdi huilckitt the bekiender thenom fuldt vittherligt att uere wdj Gudz sandhedt, att Anders Sørinßenn haffuer veritt huos Jens Pallißenn och huos Niels Jenßenn [Pallißenn]³⁰ sidenn handt var ett barn och jndtill nu ephther jull sist forledenn, och kam tha fraa hanom vdj vminde,³¹ och icki for^{ne} Anders Sørinßenn haffuer hagt tiennist eller tilflugt ander stedz endt huos Niels Jenßenn [Pallißenn]³² hans broder, sidenn hans oldfader³³ handt bleff enn gamill mandt och kunde inthitt gaatt raade³⁴ hanom, och er thenom vittherligt, att for^{ne} Anders Sørinßenn haffuer slett ingenn thiennist hagt eller veritt fraa hanom vdenn enn tiidt langh, Niels Jenßenn [Pallißenn]³⁵ haffuer³⁶ holdt hanom till skole wdj Randers, som the breffue viider bemeller. Och effter sadann leglighedh sette y rette, om handt icki borde for samme gaardfredt quitt att uere.

Saa bleff for^{ne} Sørinn Jenßenn tilspuort, om Anders Sørinßenn var Niels Heffrings giest eller hioen. Tha sagde Sørenn Jenßenn, att Niels Pederßenn icki landt Anders Sørinßenn huss och hiem och var huerckenn hans hioenn eller giest; och ther huos bleff framlagt ett tingsvinde aff Rougsøeherritzting thenn 18. martij sist forledin vdgiffuitt, att Niels Perßen Heffring gaff last och kiere paa, thett Niels Jenßenn Pallißenn och Anders Sørinßenn kam och slugis och brugte baardag³⁷ vdj hans gaardt, som thett vinde viider bemeller.

Och fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagzsenns leglighedh, saa och ephtherthj lougenn³⁸ medtføre, att mandt maae sin liide hioen³⁹ reffze, om the bryder,⁴⁰ medt staff eller medt vandt,⁴¹ och ephtherthj for^{ne} Sørenn Jenßenn sielff bekiender, att Anders Sørinßenn icki var Niels Heffrings giest eller hioen, medin var for^{ne} Niels Jenßenn Pallißenns stede hioen, och for^{ne} neffninger dog haffuer for^{ne} Niels Jenßenn Pallißenn gaardfredt offuersuorith, for handt

reffzitt samme sinn egenn liide hioenn, tha finde wy ephther saadann leglighett for^{ne} Niels Jenßenn Pallißenn aff samme gaardfredt quitth att uere.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Jf. landstingsdom omkr. 1550 (I nr. 157) og Viborg landstings dom 19. november 1586 (IV nr. 561) samt RR § 37 (Da. Mag. 3. rk. I.102) og DL 6-5-5 og 6-9-4, der bygger på retsbrug, jf. Brorson, Sjette Bog.219. Efter tyendeloven af 10. maj 1854 § 27 var mandligt tyende under 18 år og kvindeligt tyende under 16 år hustugt underkastet. Revselsesretten i DL blev ophævet ved § 308 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866, tyendelovens bestemmelser ved lov nr. 343 af 6. maj 1921 om retsforholdet mellem husbond og medhjælpere. – (2) Rettet (med anden hånd) fra *dreng*. – (3) Se 621.6. – (4) Se 621.7. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 621.10. – (8) Landsbyen Ørsted i Ørsted s., Rougsø h. – (9) Landsbyen Hollandsbjerg i Ørsted s., Rougsø h. – (10) Landsbyen Holbæk i Holbæk s., Rougsø h. – (11) Landsbyen Lille Sørup i Ørsted s., Rougsø h. – (12) Landsbyen Udby i Udby s., Rougsø h. – (13) Landsbyen Store Sørup i Estruplund s., Rougsø h. – (14) Her muligt: tugte (Kalk. IV.576b). – (15) Vel: forvoldt ufred. Ordets andetled *brøtt* er formentlig af ældre *bry* (OdS II.1257): volde besvær, plage, jf. Kalk. I.288b subst. *bry*: alarm, uro, fortræd. – (16) fæstede, lejede (OdS XXI.1089 bet.2). – (17) Tyende, tjenestekarl (Kalk. II.241b bet.3). – (18) Se 635.46. – (19) Hovedgården Stenalt i Ørsted s., Rougsø h. – (20) åbenbart kundgjort, overbevist om (Kalk. IV.371a). – (21) at (Kalk. I.358a bet.1). – (22) kom op at skændes (Moth; jf. Kalk. III.379b lin.52). – (23) ung ugift mand el. tjenestekarl (Kalk. I.380a-b bet.1&2). – (24) dårligt, vanskeligt (Kalk. II.382a bet.3). – (25) fæstede (Kalk. IV.193b bet.9). – (26) Det indklammede mgl. i forlægget. – (27) Korn (Kalk. II.595a bet.2). – (28) Mgl. i forlægget. – (29) Ligeledes. – (30) Ligeledes. – (31) uden tilladelse (Kalk. IV.646a bet.1). – (32) Mgl. i forlægget. – (33) Bedstefader (jf. Verner Dahlerup.67). Ifl. det foregående er Anders Sørensen Jens Nielsens dattersøn. – (34) kunne drage omsorg for (Kalk. IV.644b bet.2; OdS XVII.270 bet.2). – (35) Mgl. i forlægget. – (36) Ordet er indføjet over linjen. – (37) Slagsmål (Kalk. I.317a bet.2). – (38) JL II.81. – (39) JL II.81: leghæ hioon; d. s. s. *stede hion* (tjenestekarl). – (40) forser sig (Kalk. I.280b bet.6). – (41) Gren, kæp (Kalk. IV.892b bet.1).

662

Viborg landsting 8. maj 1591

En birkefoged havde under en udlægsforretning dømt, at et af fire mænd udstedt og beseglet dokument vedrørende en bryggerkedel ikke var gyldigt. Da brevet ikke var indstævnet for birkefogden, fandtes han at burde stå til rette og hans dom ikke at komme sagsøgeren til skade.

Hs.: RA Hss V B 18 nr. 221.

Overskrift: En dom, att en birckefogdis dom er macteløs dømptt, for hand dømptte paa ett iijj mendtz breff, som icke for hanom var steffntt.

Mauritz Stygge¹ thil Holbeckgaard,² Hans Linndeno³ thill Øsløff,⁴ lanndzdomere y Nøriuttlandd, och Gunde Schriffuer,⁵ landzthinghører ibidem, giør

vitherligtt, att aar epher Gudz byrd Mdxcj, thenn 8. dag maij, paa Wiburg lanndzthingh var skickett Sørenn Sørenßenn y Stistrup⁶ medt en opßettelße her aff lanndzthingett jdag xiiij dagge vdgangett, lydendis hannom epher enn anddenn opßettelße att haffue hid vdj rette steffnett Peder Schriffuer y Fialde,⁷ fougett thill Oelbierckthinng,⁸ for enn dom, hand nogen thid sidenn forledenn emellom hannom och Jenns Morthennßenn y Riisgaard⁹ dømppt haffuer om enn brøgkiell¹⁰ och haffuer quitt dømppt for^{ne} Jens Morthennßenn for thilthale for same brøgkiell, enndog thenn for^{ne} Søren Sørenßenn paa arffuis vegne skulle verre thilkomen, som handd for bierckfougden medt iiij menndz breff och zegell skulle haffue beuiist, huilckett breff skulle stannde vidt fuld magt, och for^{ne} birckfougett dog thett icke wille annße, miennendis hannom ther med vrett att haffue giortt och borde therefore att stannde thilrette.

Thißligeste hagde hidt steffnidt for^{ne} Jens Morthennßenn med same dom, huilcken opßetthelße medfør for^{ne} Søren Sørenßenn tha att haffue hid steffnett for^{ne} Peder Schriffuer for same dom, handd dømppt haffuer och quitt fundett Jenns [Morthennßenn]¹¹ for thilthale for same kiell, enndog handd skulle haffue beuiist med fire mendz breff och zegell same brøgkiell hanom att thilhøre, huilckett hand haffuer for fougden fremboret, ther epher att uille haffue hagtt dom paa same brøgkiell, och for^{ne} bierckfougett same iiij mendz breff och zegell haffuer paadømppt och vnderßagdt, enndog thett icke for hanom var steffnett, ey eller skulle thett verre hanns dom paa nogenn breffue att dømme, miennendis for^{ne} Peder Schriffuer ther med vrett att haffue giortt och buorde therefore att stannde thilrette och felde att uere.

Tha for nogen leylichiedt seg thenn thiid herudindenn begaff, bleff same sag opßatt thill jdag. Och nu fremlagde for^{ne} Søren Sørenßenn same dom aff Oelbierckthing aar 1587, then 12. maij, vdgiffuett, som medfør for^{ne} Søren Sørenßenn ther med hørings dielle¹² att haffue hagtt thilthale thill for^{ne} Jenns Morthennßenn for enn brøgkiell, handd sagde seg nogen thiid siden forledenn att haffue panttßatt hannom for thj skip¹³ rug, och ther huos att haffue frem lagt ett breff och zegell saalyudendis: Vij epterschreffne mend, Søren Chrestennßenn y Følum,¹⁴ Niels Pouelßen y Dollerup,¹⁵ Annders Jennßenn y Genderup¹⁶ och Jenns Chrestennßenn y Følum, kiendis och gjør vitherligtt for alle medt thette vortt opne breff, att thett er oß fulduitherligt y rette Gudz sandhiedt, att thenn kiell, Søren Sørenßen y Stistrup panttßatte Jenns Morthenßen y Riisgaardt, var hanns egenn kiell, som handd hagde arffuett epher hanns salig fader, Søren Pouelßenn, som døde y Stistrup. Att saa er vdj sand-

hiędt och vill ydermiere vere bestendig thill heridzthingg och lanndzthingg och huar behouff giørris, thill windnißbyrdt trækker vy voris jnndsegler paa thette wortt opne breff, schreffuett y Føulum, 22. dag nouembris 1586.

Tha haffue fougden saa omßagt, att eptherthj ther bleff beuiist med thingsvinde for^{ne} [Jenns Morthenßen]¹⁷ att uere dieltt for xxv daller, som var fore for^{ne} Sørrenn Sørrenßenns och hanns sødskinnnds federnne penning epther thieris skyfftebreffues lyudellße, som for^{ne} [Jens]¹⁸ Morthennßenn bekiende, att hand er med nam¹⁹ frathagenn, och berettid och bekiende seg att haffue panntßatt Jenns Morthenßen samme kiel, som hanns breff och zegell ther om medfør, och eptherthj same iij²⁰ mennds breff och zegell icke medfør aar, dag, thiidt eller thermienn, eller thennom att haffue huos verrett, ther same kiell skulle haffue verrett panntßatt, eller medføre huar fore eller huor høytt, thenn er panntßatt, och ey eller the sligt paa fersk foedt haffuer vondt eller for thingg och dom jnddragett, och epther andre vonnlige dome,²¹ som aff lanndzthingett om slig stouffuebreffue²² dømppt er, viste fougden seg icke same firre menndz breff att kunne følge, ey eller same breff att komme Jenns Morthennßenn emoed for^{ne} dielßbreff²³ och skyfftebreff saa och [Jens]²⁴ Mortenßens eget breff och zegell och bekiendelße thill nogenn forhinndring, menn for^{ne} Jenns Morthenßen for thenn thiltale quitt att uere, som thenn dom vider bemeller.

Och ther huos berett for^{ne} Sørrenn Sørrenßenn, att same breff war vsteffnett for fougden, och hand dogh haffuer dømppt paa thett, och icke thett skulle verre hans dom paa slig breffue att dømme, om hand icke hadde dømppt vrett och bourde therefore att stande thilrette.

Saa møtte for^{ne} Peder Schriffuer och fremlagde en skriffelig beretning, lyudendis som her eptherfølger: Er thette mitt suar thill Viburg lanndzthingg for y guode domere: Eptherßom Søffren Søffrenßenn y Stistrup haffuer ladett mig steffne for enn dom, jeg nogenn thiid sidenn forledenn emellom Jenns Morthennßenn y Riibgaardt och hannom dømppt haffuer om enn kiell, the omthretter, for thett hannd beskyller meg och minn dom vdi hanns steffning, att jeg haffuer quitt dømppt Jenns Mortennßenn for thilthale for same kidell, enndog thenn for^{ne} Sørrenn Sørrenßenn paa arffuis vegne skulle verre thilkomenn, som hand for meg med iij mendz breff och zegell schulle haffue beuiist, suarer jeg saa thill, att emod same breff er for mig beuiist medt thingsvinde aff Gißlomheridzthing, for^{ne} Sørrenn Sørrenßens stebfader vidt naffnn [Jens]²⁵ Morthennßenn y Stistrup att uerre dieltt och med nam frathagenn for for^{ne} Sørrenn Sørrenßenn och hanns sødskindz federne arffue epther ett thie-

ris skyfftebreffs lyudelße, lyudenndis paa thieris federne arffue paa xxv dal-
ler. For thett anddett och thridie er och for meg beuiist medt for^{ne} [Jens]²⁶
Morthenßens breff och zegell, saa och hanns egenn bekiendelße, att hannd
hagde panntßatt for^{ne} Jens Morthenßenn same for^{ne} kiell, som min dom y seg
sielff vider skall forklare, och jeg emod slig vinder och anndre forberørtt ley-
lighieder jcke haffuer vist meg same stouffbreff att følge, formiener jeg minn
vlempe jcke therudinden att skall finndis, miennendis therefore min dom bør
vid magt att uere. Peder Schriffuer, egenn haandt.

Thernest fremlagde Peder Schriffuer enn anden beretningh, liudendis som
her ephterfølger: Er thette mitt andett skriffelig suar thill Wiburg lanndz-
thing for y guode domere emod Sørren Sørrenßenn y Stistrup, for thett att
hand falder fra²⁷ hoffuidßagen och beskyller meg och minn dom, ephterßom
y opßettelßen er jndførtt, att jeg skulle haffue dømptt paa thett iij mendz
breff och zegell, tha thett for mig skulle haffue verrett vdi rette, suarer jeg
saa thill och formiener, att min dom y thett støcke skall formelle, att jeg
receßenn y thett xv capittel²⁸ haffuer fuldt. Och formiener jeg wiist, att jeg
bør thenn att nyude, och som meg beskyldis paa same breff att haffue dømptt,
haffuer jeg fuldt, huis breffue meg sionnttis rett att uerre, tha sagenn var for
meg vdi rette, och ephter thenn aarßag, som meg begiffuis vdi steffninger och
opßettninger, forBeer²⁹ jeg meg thill jcke minn vlempe att skulle findis, ephter-
thj jeg jcke enndelige nogenn breffue haffuer vnnderdømptt, som jeg icke
kiennde meg domer offuer, men allienist haffuer dømptt, huem hoffuettßagen
bourde att følge med rette. Och ther huos formiener jeg, att Sørrenn Sørren-
ßenn jcke bourde viider paa minn dom att thale ennd om hoffuettßagen, som
er om kiellenn y seg sielff, om thenn bourde hannom att følge eller ey, mien-
nenndis min dom therefore bourde vid magtt att uerre. Er gierne begierenndis
minne thuinde skriffelig forßett³⁰ motte vdi domenn jnddraggis, emodt huis
sendthendz ther om y thenn sag affßigenndis vorder. Peder Schriffuer y Fial-
de, egenn haandt.

Ther till suarett for^{ne} Søffrenn Søffrennßenn, att for^{ne} Peder Schriffuer jcke
skulle haffue dømptt, som thett xv chapittel vdi receßen om formeller, menn
haffuer dømptt paa the breffue, som icke var steffnett for hannom, och jcke
eller var hanns dom att paadøme, ephtherdj hannd sielff vdi hanns dom och
senndthenndz haffuer beßlutt, domme om slig breffue her thill lanndzthinn-
gett att skulle vdgange.

Medt flierre ord och thale thenom ther om emellom var.

Tha ephter thilthale, gienßuar och sagzens leylighiedt, saa och ephtherthj

same iiij mendz breff och zegell icke var steffnett vdj rette for bierckfougden, for^{ne} Peder Schriffuer, och hand dog haffuer dømptt paa thett, som icke var hans dom att paa dømme, tha viide vy icke andett ther om att sigge, ennd for^{ne} Peder Schriiffuer haffuer jue seg therudinden forßeett och bør therefore att stande thilrette, och same hans dom vdj the maade jcke att kome for^{ne} Sørren Sørenßen thill nogenn forhinndring.

In cuius rej testimonium sigilla nostra preßentibus inferius impressa.

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Se 621.6. – (4) Se 621.7. – (5) Se 621.10. – (6) Landsbyen Stistrup i Fovlum s., Gislum h. – (7) Gården Falde i Overlade s., Års h. (tidl. Slet h., jf. Henrik Pedersen.271). – (8) Åle birketing i Ranum s., Slet h. Birket nævnes 1477 og op-hævedes ved reskr. 15. november 1687. – (9) Landsbyen Risgårde i Strandby s., Gislum h. – (10) Bryggerkedel. – (11) Forlægget, der er ret mangelfuldt, har, formentlig ved fejlskrift, *Mickelßenn*. – (12) I det jyske retsområde foregik fordeling (idømmelse af den infamerende tremarksbod for udeblivelse fra rettergang eller for unkladelse af at opfylde en dom, jf. N. Cohn i Juridisk Tidsskrift III (1917).137, Skautrup, JL.296, Poul Meyer i Bol og By VI (1963).3) med *høringer*, 6 af herredsfogden udnævnte mænd, der erklærede den sagsøgte fordelt, jf. Matzen, Offentlig Ret II.153. Procesmåden kaldes derfor i Jylland fordeling med *høringer* el. *høringsdele* (Kalk. II.357b), jf. Arent Berntsen, III.357ff. – (13) *Skæpper*. – (14) Landsbyen Fovlum i Fovlum s., Gislum h. – (15) Landsbyen Dollerup i Fovlum s., Gislum h. – (16) Ordet vist fejlskrevet. Muligt landsbyen Grønnerup i Strandby s., Gislum h. – (17) Forlægget har, formentlig ved fejlskrift, *Peder*. – (18) Ligeledes. – (19) *Nam* betegner med hensyn til middelalderlige forhold det egenmægtig og lønligt, men efter forudgående dom og under særlige betingelser at tage en ting fra den domfældte modpart for derved at tvinge ham til at betale bøde el. lign. Senere betegner *nam* eksekution i *løsøre*, jf. DL 1–24–20ff. Om *nam* se Matzen, Offentlig Ret II.141ff. – (20) Sikkert fejlskrift for *iiij*, idet der formentlig sigtes til de 4 mænds brev af 22. november 1586. – (21) Jf. Viborg landstings domme 1555–56 (II nr. 216), 1. april 1559 (III nr. 281), 9. juni 1571 (III nr. 380), 31. januar 1583 (GdD III.181ff.) og 20. juli 1588 (IV nr. 591; GdD IV.126ff.). – (22) ugyldigt (hjemmelavet) brev (Kalk. IV.153b), jf. Secher, Rettertingsdomme II.524. Sml. *benckebreff* (GdD IV.159 med note 9; Osterssøn Veylle.69), *stue* og *benckebrefve* (Secher, Rettertingsdomme I.364). – (23) Et *delebrev* er et skriftligt vidnesbyrd om dele (retssag) (Kalk. I.347a bet.11). – (24) Forlægget har, formentlig ved fejlskrift, *Peder*. – (25) Ligeledes. – (26) Ligeledes. – (27) opgiver, forlader, *frafalder* (OdS IV.681 bet.9.7). – (28) Reces 13. december 1558 § 15 foreskriver, at dommeren, når vidne føres mod vidne, skal „grandgifuligen grandske och forfare alle de vitnisbiurd paa bode sider och dømme epter de, som retvise kand findis“. – (29) forventer, har tillid til (at) (Kalk. I.690a bet.4). – (30) Indlæg, fremstilling (Kalk. I. 715b bet.2).

En mand havde på sit dødsleje ved gavebrev givet sin fæstemø nogle penge og løsøreffekter. Da de i gavebrevet nævnte effekter ikke var overgivet til fæste-

møen, fandtes dispositionen ikke bindende for de arvinger, der ikke havde medunderskrevet gavebrevet.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 257 findes yderligere i 9 hss.).

Overskrift: Enn dom om gaffue breffue, som giøris vdi ens seyerste,² och samme gaffue icki strax følger.

Mauritz Stygge³ tiill Holbeckgaard,⁴ Hans Lindenou⁵ tiill Øslef,⁶ Jørgenn Friis⁷ tiill Krastrup,⁸ lanndzdommere wdj Nøriuttlandt, Offue Lunge⁹ tiill Odden,¹⁰ Thamis Faßie¹¹ tiill Vennergaardt,¹² Niels Schram¹³ tiill Vrup,¹⁴ Wlrich Sandbierig¹⁵ tiill Quelstrup,¹⁶ Matz Sandbierig¹⁷ tiill Løstrup¹⁸ och Gunde Schrifuer,¹⁹ lanndztingshører, giøre vittherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdxci, leffuerdagenn som er thenn 5. dag junij, paa Viburg lanndzting war skichitt Per Perßenn y Stienildt²⁰ paa sinn egenn och sinn broders, Jens Perßens y Skorup,²¹ och Jahann Persdatters y Brastrup²² vegnne medt thieris fuldtmact paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Kierstine Bertilsdatter y Viburg och hindis lauguerie, erlig och fornumstig mandt Bertill Bieregraff,²³ raadmandt ibidem, paa thenn andenn side, for ett breff och zegill, hunn sig paa berømmer²⁴ att skull haffue aff thieris broder, Anders Perßenn, som døde y Brastrup, att handt skull haffue giffuitt hinder nogitt kornn, sølff, penningh, heste och anditt, huilckitt breff Per Perßenn mintte icki saa lougligh eller rett att uere giortt hinder, att hinde slig gaffue borde att følge, som thennom medt fiere arffueligenn skulle vere thilfalden, och att samme breff fordj borde macteløs att uere och icki att komme thenom tiill nogenn forhindring eller skade y noginn made.

Thisligest hagde hiidt steffnitt for^{ne} Kierstine Bertilsdatter och Bertil Bieregraff medt samme breff.

Saa møtte for^{ne} Bertill Bieregraff och framlagde samme breff wdj Brastrup, thenn 21. aprilis sist forledinn wdgangitt, wdj huilckitt for^{ne} Anders Perßenn kiendis och giøre wittherligt, att handt haffuer skienckitt sinn kiere fest møe, Kierstine Bertilsdatther, tiill enn erlig festins gaffue²⁵ enn lest²⁶ biug, enn halff lest rug, som laae paa hans foster faders lofft, ther tiill thue biestocke,²⁷ som staar tiill Hans Jenßenns y Førckild,²⁸ och xij daller, hindis fader war hanom plictig, peningh for iij bøschipper²⁹ haffre, som Chrestin Perßenn war hanom plictig, thisligeste bode³⁰ hans heste och hans vogin medt aasedt³¹ och alle hindis behøringh.³² Thj forbiuder handt alle och enn huer att giøre hinder nogenn forhindringh ther paa y nogenn made, huilckitt breff hans foster fader, Lauritz Chrestinßenn, och hans suager, Niels Matzenn, medt hanom

haffuer forseglitt, thesligest hans broder, Niels Perßenn, wnderschreffuitt haffuer, som thett breff y sig sielff bemeller.

Och ther nesth hagde for^{ne} Bertil Bierregraff hiidt steffnit samme arffuinger och mintte, the war plictighe for^{ne} breff att holde.

Ther till suaritt for^{ne} Per Perßenn, att Anders Perßenn wdj hanns saat³³ och siugdum, tha handt fornam, handt kunde icki bliffue vedt lyffuitt, skulle haffue wdgiffuitt samme breff paa for^{ne} gaffue, och icki handt thett wdj sinn velmagt haffuer wdgiffuitt och hinde strax andtuorditt, men hun thet icki bekomitt haffuer, och mintte fordj, samme breff icki borde vedt magt att uere.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagzenns leiglighedt, saa och ephtherthj for^{ne} Anders Perßenn icki samme breff, tha handt och for^{ne} Kierstine Bertilsdatter er troeloffuitt tilsamill, haffuer wdgiffuitt, menn paa sin saatte och siuge sengh, tha hanndt fornam at skulle skiellis fraa thenne verdenn, och gotzit icki strax er Kierstine Bertilsdatter tilhende komitt, leuererit och andtuordit, men endtnu vdj arffuingeris være att skulle vere, tha wide wy icki anditt ther om att sige, endt saa mange aff for^{ne} arffuinge, som samme breff jcke forseglitt haffuer, bør thett icki att vnndgielde eller komme thenom till nogenn forhindringh, menn the, som samme breff forseglitt eller³⁴ wnderschreffuitt haffuer, bør thett att holde, och thieris annpartt ther aff hinder att følge.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Jf. rettertingsdom 12. juni 1574 (III nr. 424), der kendte et gavebrev (vedr. fast ejendom) ugyldigt, fordi gavemodtageren ikke straks havde fået besiddelsen af det skænkede, tilforordnede rådets dom 12. juni 1571 (III nr. 382), der tilsidesatte en godsgave, en adelsdame havde givet på sit yderste, og Viborg landstings dom 12. marts 1580 (III nr. 473), der tilsidesatte et testamente, som en mand havde gjort på sit yderste. – (2) yderste (Kalk. III. 715b). – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.6. – (6) Se 621.7. – (7) Se 621.8. – (8) Se 621.9. – (9) Se 622.5. – (10) Se 622.6. – (11) Thomas Fasti (d. 1600) til Katholm og Vennergård. – (12) Den tidl. hovedgård Vennergård i Velling s., Hind h. – (13) Se 622.20. – (14) Se 622.21. – (15) Ritmester Ulrich Sandberg (d. 1636) til Bøgsted, Kvelstrup, Vellinghøj m. v., broder til nedenn. Mads Sandberg. – (16) Hovedgården Kvelstrup i Tved s., Mols h. – (17) Mads Sandberg (d. 1597) til Løjstrup, broder til ovenn. Ulrich Sandberg. – (18) Hovedgården Løjstrup i Lavrbjerg s., Galten h. – (19) Se 621.10. – (20) Landsbyen Stenildhuse i Års s. og h. – (21) Landsbyen Skorup i Ravnkilde s., Års h. – (22) Landsbyen Brastrup i Ravnkilde s., Års h. – (23) Bertel Bjerregrav nævnes også 1577 (III nr. 447), 1581 og 1585 som rådmænd i Viborg (Viborg Købstads Historie (1940) II.820). – (24) påberåber sig (Kalk. I.162b). – (25) Fæstengave er en gave, som fæstemanden giver sin tilkommende hustru eller modtager af hende (OdS VI.359). Fra slutningen af 16. årh. fæstnedes den opfattelse, at fæstengave var noget for de ufri stænder ejendommeligt, medens morgengaven var et adeligt privilegium, jf. rettertingsdom 20. juli 1590 (GdD IV.176ff.), selv om reces 27. fe-

bruar 1643 2-8-2-1 (CCD V.280) forudsætter fæstensgave også blandt adelige. Ved fdg. 1. maj 1624 § 11 blev der sat grænser for, hvor meget der måtte gives i fæstensgave, jf. reces 27. februar 1643 2-8-2-13 (CCD V.283). Ifl. DL 5-4-1 måtte fæstefolk ikke give hinanden mere „end som Politie Ordningen tillader“, men den i DL forudsatte politiordning kom aldrig, og der var således efter DL ingen grænse for gavens størrelse, jf. T. Algreen-Ussing, Haandbog i den danske Arveret (1855).123. – (26) *Læst* er rummål for tøndevis udmålte varer; 1 jysk læst byg eller rug var 24 tønder, jf. Aakjær, Maal og Vægt.265. – (27) Bistade (i en udhulet træstamme) (Kalk. I.199a). – (28) Landsbyen Fyrkilde i Ravnkilde s., Års h. – (29) 1 jysk byskæppe var $\frac{3}{4}$ tønne (= 104 liter), jf. Aakjær, Maal og Vægt.264. – (30) begge (Kalk. I.315b bet.1). – (31) Vognfading (Kalk. IV.951b). – (32) Tilbehør (Kalk. I.138b. bet.1). – (33) Sot, sygdom (Kalk. IV.44b), navnlig om farlig (dødelig) sygdom (OdS XXI.41f.). – (34) NkS 833,2° har *och*.

664

Sjællands landsting 16. juni 1591

En degn, der var dømt fra kaldet, men som vægrede sig ved at fraflytte degneboligen, blev dømt ikke blot til at fraflytte boligen, men yderligere idømt 40 marks bøder efter analogien af JL II.29, da de sjællandske love ingen bestemmelser indeholdt om straf for sådan uberettiget brug af andens ejendom, og da det vidstes at være praksis inden for JLs område at anvende den nævnte bestemmelse på sådanne tilfælde.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 85 (findes yderligere i 1 hs.2).

Litt.: Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.60 med note 18.

Overskrift: Om bonden louglig wdusis aff sienn gaardt oc ther offuer sider modwillige oc bruger gaardsens tillegning jmodt forbudt.

Lauffue Beck³ till Førbløff,⁴ landtzdommer y Sielandndt, och Claus Mortenn-
Bønn, landtzting schriffuer, gjør witterligtt, adt aar [epther Guds biurd]⁵ 1591,
onnsdagenn thenn 16. junij, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett hederlig
oc høglerdt mandt mester Christoffer Knoff,⁶ cantor wdj Roskilde, hans visse⁷
bud Pouell Nielssønn paa thenn ene och haffde hid y rette steffnett Jenns
Søffrennsønn, for dum deigenn y Wallekielde,⁸ paa thenn andenn side och
hannom tiltallede, for [hand]⁹ emodt hans villie besider deigne gaarden y for^{ne}
Wallekelde, endog hand skulle werre dømppt fra kald, embeide oc deignestaf-
fuen, meente hanom plictig thenn at enntwuige¹⁰ oc straffis som denn, ther
met voldt bruger och besider andenn mandtz goedtz. Oc berette, att for^{ne} Jens
Deigenn moduiligenn fordrister sig till att beside degne boeligenn i Walle-
kielde, som hans hosbonde haffuer jus patronatus thill,¹¹ endog hand er
dømppt fra kaldt, embeide, deignegaardenn och degne rente, oc enn andenn

er wdj hans sted skickett till deigne thiennesten, huilcken icke kand bekomme deigne gaardenn, fordj for^{ne} Jens Deigenn weldeligenn¹² thenn forholder hanom for, huor wdj hand meente hanom wrett att giøre. Oc satte fordj wdj alle rette, adt epterthj hand saa emod dom oc rett och hosbondis wilge oc minde besider same deignegaard, om hand icke tha bøer att straffis som thenn, ther mett voldt bruger oc besider anden mandtz goedtz, oc om hand icke er plictig thenn att enntuige oc att stande till rette for, hues gaardenn er y hans thid bleffuenn forargitt.¹³ Oc wdj rette laugde enn dom,¹⁴ som hederlig oc høyglert mendt docter Pouell Mattsßønn,¹⁵ superintendentens wdj Sielandt, mester Desederius Foss,¹⁶ mester Joenn Jacobsønn¹⁷ oc mester Jens Gødisßønn¹⁸ dømppt haffde, liudendis thenom att haffue werett forsamblitt wdj for^{ne} bispens stufue effther hederlige oc høglerdt mandt mester Christoffer Knoffs, cantor y Roskilde domkiercke, begieringh at høre och forfare, hues klaugemaall ther wor førtt emod for^{ne} Jenns Deigenn [i Vallekilde],¹⁹ thisligiste hues breffue oc dome hanom wor offuergaaenn, begierindis voris gode raadt, om for^{ne} Jens Deigen kunde mett nogen gode lempe²⁰ bliffue ved hans deigne embide ellier icke, effterthj for^{ne} mester Christoffer haffde jus patronatus till same Vellenkielde kiercke. Tha fremlaugde mester Christoffer en landtztings dom, wdgiffuenn till Sielandtzfar landtzting aff erlig och welbiurdige Anders Dressellbierg²¹ till Wognserup,²² landtzsdommere wdj Sielandt, wdj huilckenn wor jndførde, hues breffue ther ware gangenn y thenn sagh, och besønderlig enn bierckethingsdom, wdgiffuenn aff Lauritz Knudsßønn, bierckefogett till Dragsholm²³ bierckething, wdj huilckenn hand haffuer dømppt for^{ne} Jens Deigenn till hans iij marck att bøde emod bundenn och emod hanns hosbonde, och for^{ne} landtzdommer same dom ther effter icke haffuer kunde vnderdømme, felde eller emod sige y nogenn maade, menn haffuer fundett thenn wed sinn fulde magtt att bliffue. Tha effter saadann leylighedt, endog for^{ne} Jens Deigenn mente icke altsamen saa reteligen att werre till gangett, tha weste wy icke att kunde forsuare Jens Deigens sag, saa hand vdenn forargelse kunde bliffue wed hans deigne embeyde, menn saa lenge for^{ne} landtztings dom stander wid sinn fulde magtt, da bøer Jenns Deigenn att affstaa hans deigne embede oc aldelis inthet befatte sig mett nogenn deignethienneste att giøre indenn kierckenn eller wdenn kiercke, entenn her i sogn eller andenn stedtz, ikke heller befatte sig nogett mett degneboligenn eller deigne rentenn y nogenn maade, wdenn hand anderledis kand beuiße sienn wskyldighedt emod for^{ne} landtztingsdom, [som samme dom i sig sielff widere formeller oc jndeholder].²⁴

Tha wor her wdj rette møtt for^{ne} Jens Deigenn och berette, att hand formente sig mett wrette att were dømppt fra sine iij marck oc ther effter fra sitt kaldt oc gaardt, oc ther for will appellere y saggenn, adt hand kunde bliffue wed kaldt oc embeide, oc fordj icke weste ther wdj nogenn wrett att haffue giort, att hand bleff besidenndis y sinn gaardt, jndtill endelig domb wor gangenn, oc effter hand haffde capitils collatz²⁵ paa same sogne wdj hans liffs thid, mente hand, att bispenn oc sognepresterne y Kiøbenhaffnn jcke kunde emod capitels collatz dømme hanom fra sin gaardt.

Ther till suaredt for^{ne} Pouell Nielssønn, att landtztings dom er hanom offuergaaenn then 15. octobris anno 1589,²⁶ saa hand haffde nu haffdt mere end halffandett aar at steffne wdj, om hand formente [ßig]²⁷ wrett att vere skeedt. Ther wor och holdenn herre dage sidenn thenn thid och wor endt nu thette aar plublicerit att skulle holdis herre dage, saa huem sager haffde att wdrette kunde faa steffninger och kome till rettenns vdfordring,²⁸ och huerckenn hand till forgangne herredage, ey heller endt nu haffde thagitt steffning; mennte fordj thett icke vdenn forslag²⁹ att werre rettenn [hannum ther]³⁰ mett att forholde; menn till thett, [att]³¹ hand formente sig att haffue liffs collatz paa sognenn, suarede hand, att endog hand haffde liffs collatz, kunde hand thenn saa well forbyde, som enn bunde kunde forbyde sin gaardt, och fordj mett rette wor sin kaldt oc gaard fradømppt.

Ther till suarede for^{ne} Jens Deigenn, att hand offte haffde werett y canntzelij och fordrift om steffning, och altid wor hanom vdsлагenn,³² och end nu will fordre om steffning wdj sagnen.

Mett flerre ordt [oc tale]³³ thennom ther om emellom war.

Tha effther tillthalle, giennsuar oc thenn sags leylighedt bleff ther saa affsaugd for rette, att effterthj for^{ne} Jenns Søffrennsønn er aff sin tilbørlig øffrighedt dømppt fra sit kaldt, embeide och deigne gaardt, oc samme dom end nu staar wed sienn fulde magtt oc er vsteffnntt,³⁴ tha bøer for^{ne} Jens Søffrennsønn effter same dom samme deigne gaardt att affstaa; oc effter hand saa moduiligenn wdenn hoßbondis minde same gaardt besider, tha endog wor sielandtzske loug inggenn stedtz paa legger saadan moduelige companer,³⁵ som hosbondis goedtzs mett offuer voldt³⁶ bruger oc besider, nogenn wisse³⁷ peenn³⁸ oc straff, dog effterthj wij forfarer thett brugeligt och loughligt att werre wdj Judlandt, Fyenn oc andennstedtzs, saa widt thenn judske loug brugis,³⁹ adt thennom saadann moduillighed thieris hosbonder beuiße, forfølgis ther fore medt heruerck och bøder xl marck, oc ther som the till loughlig thid ßamme bøder icke wdlegger, thet tha att gaa paa therris fredt, tha kanndt wy

icke andett kiende endt same straff jo oc bøer for^{ne} Jens Søffrenssønn som andre moduillige y omligendis lande wdj rigett att offuergaa, wdenn hosbondenn hannom benaade well.⁴⁰

Till windisbyrdt vnder worres signetther.

Actum vt supra.

(1) Jf. Sjællands landstings dom 14. april 1591 (ovf. nr. 657). Denne anvendelse af JL uden for det jyske retsområde er utvivlsomt en følge af, at JL 1590 forelå nytrykt, jf. Poul Johs. Jørgensen. Træk af Jls Historie.60. – (2) Se 657.2. – (3) Se 652.2. – (4) Se 652.3. – (5) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (6) Magister Christopher Knoff (Knoph) (d. 1611); studerede 1557 i Wittenberg, 1560 hofpræst hos enkedronning Dorothea på Koldinghus, ca. 1566–92 hofpræst hos Frederik II og Christian IV, 1572 magister (Kbh.), fra 1576 kantor i Roskilde domkapitel. – (7) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (8) Landsbyen Vallekilde i Vallekilde s., Ods h. – (9) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (10) forlade, rømme (Kalk. V.222a). – (11) Kantoren i Roskilde domkapitel havde patronatsret til Vallekilde kirke, jf. Sjællands Stifts Landebog 1567 (1956). 137. – (12) med magt, med vold (Kalk. IV.676a bet.2). – (13) forringet, ødelagt (Kalk. I. 590b bet.1). – (14) Ifl. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 70 (Rørdam, Kirkelove I.114) skulle præster og degne i gejstlige sager tiltales for herredsprovsten eller superintendenten i lensmandens overværelse og under appel til kongen. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 530 anfører, at der trods kirkeordinansens forskrift ikke fulgtes faste regler, hvad nærv. sag bestyrker. – (15) Se 624.2. – (16) Se 624.12. – (17) Se 623.13. – (18) Se 623.14. – (19) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (20) Udvej (Kalk. II.780a bet.1). – (21) Se 630.24. – (22) Se 635.38. – (23) Dragsholm slot i Fårevejle s., Ods h. – (24) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (25) Kollats er den af biskoppen udfærdigede skrivelse, hvorved et præste- eller degneembede overdrages en dertil kaldet person (OdS X.1045 bet.2). – (26) Må være fejlskrift for 1588. – (27) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (28) Vist fejlskrift for *utføringh*: afgørelse (Kalk. IV. 557a bet.2). – (29) Vel: påskud (jf. OdS V.857 *forslagen*) eller muligt subst. til den bet. af *forslå*, der nævnes Kalk. I.701b (bortjage, forspilde), jf. I° 64a. – (30) Udgiverens konjektur. – (31) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (32) nægtet, afslået (Kalk. IV. 585a bet.10). – (33) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (34) NkS 836b,2° har *vstraffitt*. – (35) Se 657.29. – (36) Se 657.31. – (37) Se 657.32. – (38) Se 657.33. – (39) Se 657.35. – (40) Dommens slutning er ordret overensstemmende med dom nr. 657 ovf.

665 Rettertinget 30. juni 1591 (København)

To adelsmænd, der på åben gade i Viborg havde overfaldet en sagesløs adelsmand, afhugget hans højre hånd og såret hans venstre, dømmes efter sagesøgerens påstand æreløse.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 192^r (findes yderligere i 4 hss.²).

Reg.: 4294.

Tryk: GdD IV.293ff.; Hist. Tidsskr. 1. rk. VI (1845).315ff. (begge efter HDDomb.).

Litt.: Ludvig Holberg, Dannemarks Riges Historie II (1733).546 (Samlede Skrifter v. Carl S. Petersen VII (1924).402); Niels Slange, Christian den Fierdes Historie ved Hans Gram (1749).49; J. H. Schlegel, Geschichte der Könige von Dänemark aus dem Oldenburgischen Stamme I (1769).137; Ove Malling, Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere (1777).450ff.; J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Et Par smaa Berigtigelser til den danske Historie (Hist. Tidsskr. 1. rk. VI (1845).309ff.); J. E. Larsen.536; Stemann, Retshistorie.252 note 2; Popp-Madsen, Bod.152.

*Overskrift:*³ Dom emellum Peder Skram til Strandbyegaard paa thend ene och Erick Friið till Vaskiergaardt och Niels Friið till Vrangstrup paa thend anden side, wdj huilcken dom the ere dømppt ærløß, for the vforskylt haffue offuerfalden for^{ne} Peder Skram och hanom affhuggett thend højgre haandt mett miere, samme dom medfører, som her ephtherfølger.

Wij, Christian thendt Fierde, medt Gudtz naade &c., gør alle witterliggt, att aar 1591, thend 30. junij, paa wortt rettherting paa wortt slott Kiøpnehaufn vdj vor egen neruerelße, offueruerendis osß elskelige Niels Kaaß⁴ till Thorupgaardt,⁵ wor candtzler (medt allt raaditt)⁶ for osß war skickett osß elschelige Peder Skram⁷ till Strandbyegaardt,⁸ vor mand och thiener, hans fuldmectige, osß elschelige Hermen Juell⁹ till Aabierig,¹⁰ vor mandt, thiener och befallingsmandt paa wortt slott Dragsholm,¹¹ paa thend ene och haffde med wor steffningh for osß wdj retthe steffndt Erick Friis¹² till Waskiergaardt¹³ och Niels Friið¹⁴ till Vrangstrup¹⁵ paa thend anden ßide och tilthallede thennum, for the medt thierris affgangne broder, Hendrich Friis¹⁶ till Haßing,¹⁷ haffuer hannum wtilbørligen alle three offuerfalden wdj mørck och molm paa Wyburg gade Sancthj Mauridtz affthenn¹⁸ a^o 1590 ßidst forledenn och vden ald tilbørlig aarßage eller skielning¹⁹ vdj nogen maade hannum modtwilligen²⁰ saar giortt, lemlest och hans højgre haandt affhuggett, menendis thennum thett icke saa oprictligen och erligen at haffue giortt, att the her ephther for erlige aff addell skulle kunde eller maa holdis och regniß, och thennum ther forre att haffue giortt wrett och bør att stande hannum till retthe.

Och beretthe for^{ne} Hermen Juell, att the baade worre loughlige steffnde at møde i retthe thenne herredag, som ochsaa aff opskriffthenn²¹ wor at forfhare.

Och først for osß vdj retthe laugde for^{ne} Hermen Juell itt breff, osß elskelige Loduig Munck²² till Quistrup²³ och Niels Krabbe²⁴ till Weßløsgaardt,²⁵ vorre mendt och thienere, vdgiffuet hagde wnder thierris forßeigling, dateeritt Wijburg thend 23. septembris a^o 1590, liudendis for thennum att haffue wundett Palle Søffrenßenn, thienindis osß elskelige frue Sußanne²⁶ till Nebelle,²⁷ och werritt bekientt vedt ßin helgens eedt, att tijßdag att afftenn, som wor thend 22. septembris, hand kom paa Wijburg gade at skulle hendte en kande tystøll²⁸ for for^{ne} Niels Krabbe, ther handt kom vden for Kiersten Jens daat-

thers dør, tha hørde hand en stoer larm vden for porthen och løb strax didt; tha war ther noget degne²⁹ vden for porthen, och nogen herremendt spurde thennum, om the icke endnu wille slaae flere winduer vdt wedt Knudt Bradis³⁰ och jage herremendene slett aff byen, och strax vndløb degnen; saa stoedt Peder Skram, Jfuer Skrams³¹ søn till Woldbierre,³² vden for porthen allene och haffde inthett i hans haandt. Tha spurde the hannum till, huadt tußindt pocker³³ handt wor for en, huor till handt suaredt: Jeg er enn goed karll och heeder Peder Skram, Jffuer Skrams søn til Woldbierigh; och spurde handt saa the andre, om the ochsaa ville were thierris naufn bekiendt, huor till en ßuarett: Jegh heeder Erick Friis i tußind knocker³⁴ naufn, och her er ochsaa herremendt for haandt³⁵ och medt thett ßamme bødt³⁶ slaae i thußinde pocker naufn. Saa hug the allesamen till Peder Skram. Tha robthe Peder Skram, att huadt the wille giøre, thett giører erliggt, thj hand hafde inthet medt thennum att giøre, och badt, hand motthe were i fredt, och the ligeuell roffte och badt slaae, och icke Peder Skram haffde nogett werge wdj hans haandt, ther the først begynthe parlamenten,³⁷ men ßiden³⁸ roffte en och sagde, att the skulle holde an³⁹ thennum, the guode karle, thj ther wor nock giortt. Tha roffthe Peder Skram, at the skulle holde an⁴⁰ thennum, hans haand wor borthen; och tha wor haanden borthen medt wergett, och Peder Skram wigthe tilbage, och bøtthe⁴¹ for ßig medt wenter haandt, och the ligewell alleßammen hug i fleng indt paa hannum, och icke hand hørde Peder Skram gaff thennum nogen vnøttigh⁴² ordt, men thallett thennum billigh och christelig till, som thett breff ther om wider formelder.

Endt fremlagde hand itt andett breff, som for^{ne} Loduig Munck, osß elske- lige Offue Lunge⁴³ till Odden,⁴⁴ gammell Jens Kaaß,⁴⁵ Jffuer Grøn,⁴⁶ Hendrich Krag,⁴⁷ Mogens Juell,⁴⁸ Nielß Krabbe,⁴⁹ Christoffer Parßbierigh,⁵⁰ Niels Juell⁵¹ och vnge Jens Kaaß⁵² wdgifuit och forßegledt hafde thend 23. september a^o 90, liudendis Jens Søffrenßøn, thienendis for^{ne} Kiersten Jensdaather, Jens Thammeßen och Peder Thamesßen, thienendis for^{ne} Peder Skram, huilcke medt thieris helgens eedt och opragthe fingre for thennum haffuer weritt bekiendtt, att the paa Sancthj Mouridtz dag om afftenn tha ßidst forleden haf- fuer werritt tilstede vedt Kirsten Jenßdaathers portt; tha stoedt Peder Skram paa gaden vden for hans loßementhe,⁵³ och nogen degne wor gangett fran hannum. Tha kom Hendrich Friis, Erick Friis, Niels Friis och Jørgen Nielßen, thienendis for^{ne} Offue Lunge, gangendis neder at gaden. Tha spuorde the Friißer, huem ther hafde thagett gaden indt,⁵⁴ om the wille hen och slaae Knud Bradis winduer vdt och wille føre thennum i parlamenten medt degnen, och

tha vndløff degnen, och Peder Skram blef standendis ene igien paa gaden. Saa vende the Friiøer thennum om till Peder Skram och sagde: Huem tußindt kneffuell⁵⁵ handt wor. Tha ßuarede Peder Skram, hand wor en guod karll, Peder Skram wor hans naufn, Jffuer Skrams søn paa Woldbiergh. Tha ßuarede the, att the warre the Friiøer i twßinde kneffuell naufn. Tha thren the itt lidett fraa hannum och vende thennum till hannum och droge alle three thierris werrige och sloge indt paa hannum och bade, hand skulle giffue ßig i thußind kneffuell naufn. Tha tren hand tillbage och badt for Gudtz skyld, att the wille lade hannum were, hand haffde inthett medt thennum at giøre anditt endt allt æhre och gott, och inthett hand hafde i hans haandt. Och for^{ne} Jørgen Nielßenn roffthe en gang, ij eller iij och badt, att the icke skulle slaee, thett wor en herremandt. I thett kom hans dreng⁵⁶ løbendis med hans verge och itt spiudtt, och the sloge alle iij till hannum tillige, och i alle the⁵⁷ faltt baade hans haandt och werige i gaaden, och Peder Skram roffte och badt for Gudtz skyldt, att the wille lade hannum were, the haffde hans haandt hende,⁵⁸ och Peder Skram riiggett⁵⁹ ßig tilbage, och the slog endtha till hannum, och i alle the fick hand skade i thendt venstre haandt. Och icke Peder Skram gaf thennum orßage till nogen tretthe eller nogen onde ordt i nogen maade, som thett breff ther om ydermhære vduiøer.

Ther nest haffde hand her for osß vdj retthe thuinde byetingswidtner, begge vdgangne paa Wyburgh byeting, thet første paa Wijburgh snaps ting,⁶⁰ thett andett thendt 14. dag decembris a^o 90, formellendis begge, att for^{ne} personer, som vdj thiøe forrige breffue findis indskreffne, som ere Jens Søffrenøen, thienendis Kirstenne Jensdaather, borgerske ther sammestedt, Jens Thameøen, Peder Thameøen, thienendis for^{ne} Peder Skram, Pallj Søffrenøen, thienendis paa Nebelle, deßligeste Erick Poueløen vdj Offuerhuollriiø,⁶¹ som icke vdj thiøe forrige breffue haffuer bekiendt hans sandheedtz windniøbyrdt, att the nu alle samptlig haffue wundett paa Wijburg byeting och kundgiordt medt opragthe fingre och helgens eedt, the fiire første haffue bekrefftiget thierris forige widtne, och thend fempte, Erick Poueløen, haffuer wundett lige thett ßamme, som the andre tilforne wundett haffue, saa thierris windniøbyrdt kommer offuer eens medt huer andre, som samme tingswidtner wdj thennum ßelffue widere medtføre.

Och gaff for^{ne} Hermen Juell tilkiende paa hans brodersøns,⁶² Peder Skrams, wegne, att ephther som hand haffde wdj retthe steffndt for^{ne} Erick och Niels Friis, for the saa medt thierris medtfølgendis selskaff haffue offuerfaldett hannum paa Wijburgh gade vdj mørck och molm, hannum wtilbørligen och vden

aldt billig føie och aarbage eller skielningh saar giordt, lemmelest, och hans høigre haandt affhuggett, huor vdj handt formeenthe thennum icke saa erligen och oprigthigen at haffue giortt, som thett ßig burde, och epther handt thennum saadantt haffuer offuerbeuist, setther handt wdj alle retthe och er paa hans wegne en endelig dom begierrendis, om for^{ne} Erick Friis och Niels Friis haffuer thend gierning saa begangett, att the her epther bør att regnis for erlige och oprigthige adels personer, och om the icke ther for bør att staae hannum till retthe som wedtbør.

Tha loede wij tilspørge, om the wore tilstede eller nogen paa thierris wegne, som wille gange wdj retthe, lide dom eller loughligen giøre thierris wndskyldningh att werre wdj loughlitt forfaldt. Tha er framkomen fire karle, the thuinde første paa Erick Friis wegne wed naufn Peder Graffuerßen i Hammerßgaardt⁶³ och Madtz Jenßen i N.; och først fremlaugde itt breff, for^{ne} Erick Friis vdgiffuedt, forßeglett och wnderschreffuitt haffde, thend 10. dagh for Sancthj Hans dagh⁶⁴ Bidst forleden, paa Waskiergaardt, liudendis at handt haffuer giort for^{ne} thuinde karle fuldmectige at giøre hans skudtzmaall⁶⁵ emodt thendt steffningh, for^{ne} Peder Skram hafde ladett hannum steffne medt for osß, fordj at hand er siugh och ligger vnder Gudtz haandt⁶⁶ paa hans soethe ßeng, att hand icke ßielff kandt komme. Ther nest itt breff, som en prest, her Jens Krabbe,⁶⁷ sogneprest till Thørring och Hollum sogne,⁶⁸ medt fiire bønder vdgiffuett haffue, formellindis vdj lige maade, at handt wor kranck,⁶⁹ at handt icke kunde komme nogen stedtz att ßuare for ßigh, som handt medt wor steffningh steffndt wor.

Ther nest tilspurde wij for^{ne} karle, om the loughligen ville giøre hans skudtzmaall, som thett ßig medt retthe burde. Tha wantt for^{ne} Madtz Jenßen och Peder Graffuerßen medt opragthe fingere och helgens eedt, att thendt gangh, de droge fran hannum, laa handt paa hans soethe ßengh. Menn thennum adspurtt, om the wille wedt thierris høigeste helgens eedt winde, at handt nu war saa kranck och ßuagh, att handt icke kunde møde her wdj retthe, huilckett the benegthede icke at wille giøre.⁷⁰

Dißligeste fremkom Nielß Anderßen i Brandstedt⁷¹ och Peder Madtzen i Wrangstrup⁷² medt itt breff aff for^{ne} Niels Friis, wdgiffuitt thendt 17. junij nest forleden, liudendis att eptherdj hans siugdom och skrøbelighed er saa stoer, att hand ligger paa hans soethe ßengh, ther forre icke kandt ßelffuer møde att ßuare for ßig, ther forre giøre thennum fuldmyndige att giøre hans skudtzmaall, huilckett the giorde wdj lige thenor⁷³ som the thuinde første och icke saa loughligen thett wille giøre, som thet ßig burde, men alleneste sagde,

att handt wor ßiug och kranck, ther the droge fran hannum, dog icke wille giøre thierris eedt, att the nu worre ßaa ßiuge, att the icke møde kunde.

Huor emodt for^{ne} Hermen Juell gaff forßuar for det første, at thett wor vuist, om the worre saa loughfaste,⁷⁴ at the kunde giøre thierris forfaldt, ther nest om saadann thierris eedt wor saa loughligh, att thendt kunde och burde at stande for fulde, meenendis ochßaa thett wor vnderliggt, om the bode saa paa en tidt till sammens skulle were bleffuen ßiug.

Medt flere ordt.

Tha epther thenne sags leiglihedt, och eptherdj for^{ne} Erick och Niels Friis findis loughlige steffnde at were och icke møtt ere, ey heller nogen paa thierris wegne, som loughligen och rett haffuer giordt thierris siugdoms forfaldt, kunde wij icke kiende thett skudtzmaall saa loughliggt giortt, som thett ßig bør, och ther forre bleff ther paa saa affsagt for retthe, att eptherdj huer adelßmandt medt adelig och erligt gierninger bør at føre och fordedige⁷⁵ ßin stadtt,⁷⁶ och for^{ne} Peder Skram saaledis wforskyldt wdj alle maade, vden nogen billig orßage, er offuerfalden aff for^{ne} Erick Friis och Niels Friis saa well som thierris affgangne broder, Hendrick Friis, saa att the icke alleneste alle tillsammens tillige⁷⁷ haffue slagett och huggett indt paa hannum, men och ßiden hans høigre haandtt wor affhuggett, hannum saar giortt vdj thendt wenstre haandt, tha bør for^{ne} Erick Friis och Niels Friis, som nu leffuer, for ßaadann thierris slemme gierningh at holdis och regnis for æreløßemendt och icke som adelß folck at haffue giortt,⁷⁸ jndtill saa lunge the fremkommer och thierris sag anderleedis kunde forklare och fordedige.

Datum vt supra &c.

(1) Om ærestab se 650.2. Viborg stadsret af 11. april 1440 (DgK II.209.ff.), der i § 2 bestemte, at hvis nogen fremmed (*extraneus*) blev såret i byen, skulle der bødes 40 mark til byen og 40 mark til kongen, er ikke påberåbt. Kolderup-Rosenvinge antager (Hist. Tidsskr. 1. rk. VI (1845).314), at dette viser, at stadsretten på dette tidspunkt havde tabt sin betydning, se dog lidt afvigende GdD IV.293 note 2. Viborg stadsret af 1440 vides påberåbt i retsbrugen så sent som 1611, 1615, 1632, 1668 og 1670 (DgK II.211), og at den ikke er påberåbt viser sikkert intet. Jls bestemmelser om afhug (III.25) eller om sår i en købstad (III.22) er ej heller påberåbt. Det må vel derfor antages, at Peder Skram (og hans slægt) alene har ønsket at gøre Erik og Niels Friis æreløse, hvilket var en særdeles følelig straf, navnlig for adelige og godsbesiddere. Som æreløse kunne de ikke optræde som sagsøgere eller vidner og kunne hverken sælge eller pantsætte fast ejendom, se 650.2. Da Niels Friis 1631 solgte gården Lindtorp, måtte det ske ved slægtninge, da „hans Tilstand er saa, at han ikke selv kan skjøde sit Gods“ (DAA 1886.145), formodentlig som følge af den ham overgæede dom. Hertil kommer vel, at Skram-slægten, når den ikke havde modtaget bøder i henhold til loven, kunne påføre Niels og Erik Friis fejde og derved opnå mere, end loven hjemlede for lemlæstelse. Peder Skram henvendte sig straks efter overfaldet til kongen og

berettede, hvad der var sket, med anmodning om, at de tre brødre Friis måtte „gøres handfast“ (∴ gribes, fængsles, jf. Kalk. II.146b), indtil sagen kunne komme for retten. Herefter befalede kongen i missive 27. september 1590 (Kanc. Br.), altså kun 6 dage efter overfaldet, Ludvig Munk og Ove Lunge at „tage haanden af“ (∴ modtage hånd som bekræftelse) brødrene Friis, at de ville møde for retten, når Peder Skram eller hans befuldmægtigede stævnedem dem for retten. I missive 20. november 1590 (Kanc. Br.) til Niels Skram meddeles, at Niels Friis menes at have søgt tilflugt på Vrangstrup eller Havrum i Houlbjerg h. i Niels Skrams len, og da det befrygtes, at han ikke vil møde, når sagen kommer for retten, befales det Niels Skram at „bestrikke“ (fængsle) Niels Friis eller lade ham sætte borgen for, at han ikke vil undvige retten. I missive af 13. februar 1591 (Kanc. Br.) til Ludvig Munk, Ove Lunge og Johan Rud befales det dem at lade Niels og Erik Friis give erklæring om, at de vil være til stede, når sagen kommer for retten og, hvis de ikke vil det, fængsle dem for at sikre sig, at de kan være til stede ved sagens påkendelse. Sagsøgerens påstand går ud på, at de sagsøgte skal erklæres æreløse, og at de for deres handling bør stå ham til rette. Det er vel rimeligt at antage, at påstanden reelt kun har angået ærestabet. Da dommen ikke må påkende, hvad der ikke er sat i rette, jf. rettertingsdom 21. juni 1598 (Secher, Rettertingsdomme I.176ff.) og Matzen, Offentlig Ret II.114, omtales bøder ikke. – (2) Disse er afskrifter af HDDomb. – (3) Overskriften i HDDomb., meddeles her, da den ikke som ellers blot indeholder parternes navne. – (4) Se 628.3. – (5) Se 628.4. – (6) Se navnene i dom nr. 628. – (7) Peder Iversen Skram (Fasti) (d. 1613) til Strandbygård (Strandbjerggård), Kokholm og Voldbjerg, søn af nedenn. Iver Skram (Fasti) (d. omkr. 1580) til Voldbjerg, Strandbygård og Rammegård og Ellen Jensdatter Spend. Han var gift med Anne Skram, datter af Hartvig Skram (d. omkr. 1565) til Dejbjerglund og Fruergård og Kirsten Jørgensdatter Skovgaard. Hans fætter var rigsråd, landsdommer i Nørrejylland Jørgen Skram (Fasti) (d. 1592) til Tjele. – (8) Hovedgården Strandbygård (også kaldet Strandbjerggård) i Humlum s., Skodborg h. – (9) Herman Juel (d. 1607) til Åbjerg og Alsted, 1581 lensmand på Kalundborg, 1587–95 på Dragsholm, 1595 på Gotland og Visborg. Han, der var søn af Niels Juel til Åbjerg og Christence Lunge (Dyre), havde som ung i 2 år været hos Peder Skrams fader, Iver Skram på Voldbjerg. – (10) Den tidl. hovedgård Åbjerg i Vedersø s., Hing h. – (11) Se 664.23. – (12) Erik Friis (d. efter 1625) til Lindtorp, Vadskærgård og Sandgård, søn af Palle Friis (d. 1575) og Agnete Lauridsdatter Vestenie (d. omkr. 1598). Han synes at have haft et hidsigt gemyt: I 1594, kun tre år efter det her omhandlede overfald på Peder Skram, klagede Otte Huitfeldt og Erik Kaas til kongen over, at Erik Friis brugte overvold og undsigelse imod dem, og Otte Huitfeldt kunne ikke være sikker i sit eget hus, da Erik Friis trængte sig ind på hans og hans tjeneres grund, voldpløjede og besåede deres marker og volddrev deres enge. Ved missive af juni 1594 (Kanc. Br.) til Henrik Below befalede det derfor denne at undersøge sagen, kalde Erik Friis til sig og på kongens vegne alvorligt foreholde ham, at han skal lade alt sådant fare og holde sig borte fra ting, stævne og andre godtfolks ærlige forsamlinger, såfremt kongen ikke, hvis der kommer yderligere klager, skal se sig nødsaget til at lade ham straffe og hensætte på et sted, hvor han ikke kan anrette nogen uro. – (13) Hovedgården Vadskærgård i Tørring s., Skodborg h. – (14) Niels Friis (d. efter 1652) til Vrangstrup, Vestrup, Nestrup m. v. – (15) Gården Vrangstrup i Granslev s., Hovbjerg h. – (16) Henrik Friis (d. før 30. juni 1591) til Vadskærgård, Vinnum, Hassing m. v. – (17) Den tidl. hovedgård Hassing i Vester Hassing s., Kær h. – (18) 21. september. – (19) Beskyldning, anklage (Kalk. III.852b). – (20) *modtwilligen* bet. genstridigt, egensindigt, trodsigt, frækt (Kalk. III.123b; OdS XIV.297), jf. mnt. *môtwillich* (MndWb III.129a: *freiwillig*; *eigenwillig*; *wer sich an das angeführte Gesetz nicht kehrt*) og *môtwilligen*, *môtwillens* (ib.: mit freien Wil-

len, aus eigenem Antriebe). Her vel snarere med (bi)betydning: hensynsløst, i ond hensigt, ondsindet, jf. rettertingsdom 8. juni 1608: modvilligervis oc veldeligen emoed ald billighed oc ret (Secher, Rettertingsdomme II.181) og Malmö bytings dom 15. september 1589: thed mandrab, som een wed naffn Jens Kudz war beskyllit for at hafue begangit moduillige emod gild mand och gieff (Malmø Tingbøger 1577–83 og 1588–90 ved Leif Ljungberg og Einar Bager (1968).231). – (21) Påtegningen (på stævningen) (Kalk. III.359b bet.1). – (22) Se 643.7. – (23) Se 643.8. – (24) Se 642.10. – (25) Se 652.11. – (26) Susanne Lykke (d. 1596), jf. 642.36, enke efter Kjeld Krabbe (d. 1550) til Nebel og moder til ovenn. Niels Krabbe. – (27) Den tidl. hovedgård Nebel i Vester Vandet s., Hillerslev h. – (28) Tyskøl. Der importeredes i 16. årh. store kvantiteter øl fra Tyskland (Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund („sundisk øl“), Preussen („pryssing“), Danzig m. fl., jf. Troels-Lund, Folkeudgave V (1903).94ff. – (29) Løbedegne, elever i de højere klasser i en latinskule, der tillige forrettede degnetjeneste i de landsbyer, der lå nær købstaden, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 (Rørdam, Kirkelove I.109). DL 2–15–9 bestemte, at degnen skulle være bosat i det sogn, han betjente (være „sædedegn“). – (30) Knud Brahe (d. 1615) til Tosterup, Engelsholm og Kongstedlund, 1589–1602 lensmand på Århusgård, 1602–15 på Bygholm, 1611 ritmester. – (31) Iver Skram (Fasti) (d. omkr. 1580) til Voldbjerg, Strandbygård (Strandbjerggård) og Rammegård. – (32) Hovedgården Voldbjerg i Hee s., Hind h. – (33) Om *pocker* se 632.39. – (34) Kolderup-Rosenvinge antager (GdD IV.295 note 4, Hist. Tidsskr. 1. rk. VI (1845).316), at *knocker* er skrivefejl for *pocker*. Dette er ikke sandsynligt, da ordet *knocker* også forekommer i andre kilder, se Kalk. II.558b, V.586b (*bad mig fare hundred knocker i vold* (1604; Da. Mag. 4. rk. IV.109); *nu giffuer iegh digh diefflen och knocker* (1621; ib. VI.96). Ordet er sikkert eufemisme for *pocker*). – (35) *for haandt*: til stede (Kalk. III.141b bet.6). – (36) tilbød (Kalk. I.209a bet.1); læsemåden er dog usikker. Måske står der *badt*, jf. således i det følgende. – (37) Striden, klammeriet (Kalk. III.452b bet.2). – (38) Ordet indføjet over linjen. – (39) høre op (Kalk. II.260a bet.14d). – (40) Ordene *the skulle holde an thennum*, der muligt er en fejlagtig gentagelse af det foregående, er udeladt af Kolderup-Rosenvinge (GdD IV.295). – (41) afbødede, afparerede, afværgede (OdS III.251 bet.2). – (42) usømmelige (Kalk. IV.680a bet.2). – (43) Se 622.5. – (44) Se 622.6. – (45) Jens Kaas (Sparre-Kaas) (d. 1609) til Ørregård (Ørgård). – (46) Iver Grøn (d. 1591) til (Lille-)Restrup, Vindum Overgård og Hvidbjerggård. – (47) Henrik Krag (d. omkr. 1613) til Trinderup og Gessinggård. – (48) Mogens Mogensen Juel (d. 1605) til Knivholt. – (49) Se 642.10. – (50) Christoffer Parsberg (d. 1600) til Tistedgård og Sødal. – (51) Niels Juel til Donslund, søn af Johan Juel (d. 1577) til Donslund og Sophie Sandberg. – (52) Jens Kaas d. y. (Sparre-Kaas) (d. 1593), søn af ovenn. Jens Kaas (d. 1609), se note 45. – (53) Bolig (Kalk. II.833a). – (54) indtaget, erobret (Kalk. IV.297a bet.17). – (55) Djævle (Kalk. II.555a), jf. mnt. *knevel* (MndWb II.507b) og sv. *knövel* (SvAO III (1937).1753). – (56) Tjener (Kalk. I.380b bet.2). – (57) *i alle the*: i det samme (Kalk. I.42b bet.2). – (58) *haffde ... hende*: havde fjernet, taget (OdS VII.1101 bet.2.5). – (59) veg (Kalk. III.634b bet.5). – (60) Snapsting er det første ordinære ting efter julehelgen, og udtrykket anvendtes i Jylland ved by-, birke-, herreds- og landsting. Kolderup-Rosenvinge (Hist. Tidsskr. 1. rk. VI (1845).318, note 1, GdD IV.296 note 9) og J. Kinch (Jyske Saml. 1. rk. I (1866–67).67) antager, at der her må være tale om en anden retstermin, da tingsvidnet på snapstinget, der må være fra januar 1591, i dommen nævnes før tingsvidnet af 14. december 1590. Kinch antager en termin mellem 22. september og januar. Her overfor indvender Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).215, at rækkefølgen, hvori to tingsvidner nævnes, kan være tilfældig, og at der ikke på grundlag af dette ene eksempel kan antages en undtagelse fra den ellers overalt gældende regel, at snapstinget holdes efter julehelgen. Der kan ikke påvises noget snapsting, der ikke er afholdt i januar

måned. – (61) Landsbyen Over Hvolris i Vester Bjerregrav s., Rinds h. – (62) Peder Skram var ikke Herman Juels brodersøn. Peder Skrams datter, Johanne Pedersdatter Skram (d. 1620), blev gift med Hans Lange (d. 1609) til Brejning; deres datter, Ide Lange (d. 1649), blev gift med statholder i Norge Jens Juel (d. 1634) til Keldgård, der var en søn af Herman Juel og Maren Juel. Peder Skram var således Herman Juels svigerdatters morfader. – (63) Den tidl. hovedgård Hammergård i Hammer s., Vrads h., der da ejedes af Otte Skram (d. 1606) og broderen Hans Skram (d. 1631), sønner af Ove Skram (d. 1581) til Hammergård og Ellen Hansdatter Rostrup (d. efter 1605). – (64) St. Hansdag: 24. juni. – (65) *giøre . . . skudtzmaall*: begære udsættelse (Kalk. III.828b bet.3). – (66) Vel: ramt af skæbnen, sml. Job 19,21: thi Guds hånd har rørt mig. Cf. derimod Kalk. V.385a. – (67) Jens Krabbe (d. 1600), fra 1566 sognepræst for Tørring og Heldum menigheder (Wiberg. III.407). – (68) Tørring og Heldum sogne i Skodborg h. Hovedgården Vadskærgård (jf. ovf. note 13) var beliggende i Tørring s. – (69) syg, svag (Kalk. II.615b bet.1). – (70) Jf. de ovf. i note 1 nævnte missiver af 27. september 1590, 26. november 1590 og 13. februar 1591, der er udtryk for mistillid til, at brødrene Friis vil give møde ved sagens foretagelse for retten. – (71) Vistnok den nu forsvundne landsby Brandstrup i Vellev s., Hovlbjerg h. – (72) Landsbyen Vrangstrup i Granslev s., Hovlbjerg h. – (73) Indhold, beskaffenhed (Meyer. 1075a, GdD IV.298 note 11). – (74) fuldgyldige, edshabile, troværdige (OdS XII.1216 bet.1). Jf. DL 1–21–3: med lovfaste Vidner . . . bevisis. – (75) forsvere (Kalk. I.603a bet.2), jf. mnt. *vordegedingen* og *vordegen* (MndWb V.330a), højty. *verteidigen*. – (76) Stand, klasse (Kalk. IV.110b bet.2). – (77) på én gang (Kalk. IV.370a bet.1). Kolderup-Rosenvinge læser (GdD IV.299) *illige*, der anses for fejl for *iligen*: hastigt (Kalk. II. 381b). – (78) Der ligger ikke heri, at Erik og Niels Friis har forbrudt deres adelsskab. Regler om fortabelse af adelsskab – bortset fra reglen i reces af 27. februar 1643 2–2–1 (CCD V.218), jf. fdg. 29. november 1641 § 1 (ib. 103), hvorefter en adelig frøken, der indgik ægteskab med en ikke-adelig, ikke måtte føre sin adelige families navn og våben – blev først givet ved DL 6–4–1, 2 og 3 (ophævet ved § 308 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866).

666 Tilforordnede råder 26. august [1591]¹ (København)

Tilforordnede råder dømmer i en skiftetrætte mellem fru Helvig Hardenberg og jomfru Ingeborg Bille angående arv, der er tilfaldet dem efter Erik Bille.

Hs.: NkS 834,2^o nr. 44 (findes yderligere i 1 hs.).

Ingen overskrift i forlægget.

Wy, effterschreffne Niels Kaae² thill Thorupgaardt,³ Peder Munck⁴ thill Estuadgaardt,⁵ Jørgenn Roßenkrandt⁶ thill Roßennholmb,⁷ Steenn Brahe⁸ thill Knudstrup,⁹ Hack Wlfstandt¹⁰ thil Hickeberrig,¹¹ Chorfez Wiffert¹² thill Neß¹³ thilltagitt vdj Manderup Paßberrigs¹⁴ sted, Eske Bilde¹⁵ thill Ellinge,¹⁶ Enuold Kruße¹⁷ thill Hiermetzløffgaardt¹⁸ thilltagitt vdj Jacob Seefeldt¹⁹ sted, Dettleff Holck²⁰ thill N:²¹ thilltagitt wdj Albritt Frißiis²² sted, Christenn Holck²³ thill N:²⁴ thilltagitt wdj Jørgenn Bildis²⁵ stedt, Niels Skinckell²⁶ thill GieBehouff²⁷ thilltagitt wdj Lauritz Brockenhußis²⁸ stedt, Knud Rudt²⁹ thill Sandholt³⁰ thill-

tagitt wdj Eske Brockis³¹ stedt, giøre alle witterligt, att wij haffuer bekommit vor allernaadigste prindtz och udualdt konnings obne befalling, jndeholdendis effter som der begiffuer sig jrring³² och thrette emellom erlig och welbiurdige frue Helliugh Hardenberrig³³ thill Areschouff,³⁴ Erich Rosenkrandtztis³⁵ effterleffuersche, paa thend enne och erlig och welbiurdige jomfrue Ingeborrig Bilde³⁶ thill Egede³⁷ paa denn andenn side om arffue och schiffte, som thennom effter afgangen Erich Bilde³⁸ thill Søeholmb³⁹ arffuelligenn thillfaldenn er, och høgbelte konng: Maytt: befallning oß thillholder at schulle forsambli paa en velluilig stedt, jndsteffnendis dennom for oß wdj rette, grandsche och grandgiffuelligenn att for fare om, hueß thuist och jring demom om same arffue, schyffte, affregning och anditt sligt emellom er eller jndfalde kunde och sidenn denom enthen thill minde att emellom forhandle eller och med domb och rett endellig attschille, effter som høgbelte kong: Maytt: befallning ydermere formelder.

Da haffuer wij i daugh, som er den 25. augustij, veritt forsamblitt her paa Kiøbennhaffns slott, och er partternne paa bege sider møtt for oß wdj rette och bekiende dennom loughlige att were steffndt, och lagde vi oß wdj thenom thill mindelligen at forenne och fordrage, men da for^{ne} jomfrue Ingeborrig Bilde gaff thill kiende, att hun icke haffde hindis werghe der thil stede, och der for icke wiste aff ingenn contragt eller forligelshedt vdenn hindis lauguergis samtyke, medens huad sambfrender dennom wille emellom dømme, ville hun giernne lade sig nøye medt.

Och der hoeß fremlagde enn skrifftelliche beretningh, liudendis wdj sin mening som effterfølger, att hun formentte afgangenn Erich Bildis goedtz burde att lignis⁴⁰ och legis wdj thuende laader, och dett neste⁴¹ goedtz att bliffue wed seedegaardenn, som kand findis vdj sognenn for gaarden eller och der nest hoeß, och sidenn dett anditt goedtz, som sædegaardenn wdj liger, wdj lige maader att schifftes wdj thuende partter, och der aff huer att thage sin laad; disligiste att nogenn aff Søeholmb's thienere, som er wdj Søerup,⁴² schulle verre forsadt⁴³ paa landgille, om dett icke burde att omsettis effter gamell landgille. Sameledis om hoffuittgaarden kunde findis att vere forbedritt eller forargitt,⁴⁴ om de daa alligewell schulle settis, effter som dj thillforne vdj søskind skiffte ganggenn er.

Her emod suarer for^{ne} frue Helliugh Hardennberrigh, menendis der som det icke schulle bliffue mere goedtz ved hoffuittgaardenn end wge dags thienere, de da icke att kunde holdis ved magt. Och setter der for wdj rette, om goedtzitt wdj Siellandt och Fyenn icke burde att følge huer hoffuittgaardt, saa vitt

dett sig wdj huer land kunde forstrecke, och sidenn med jydsche och skon-ske goetz att giøres lige guode och sidenn att skifftis wdj thuende partter, och huer att bekomme, hueß deell laaditt kunde dennom thillføie.

Med mere ord och thalle dennom der om emellom vor.

Da effter thilthaall, giensuar och sagssens leglighedt sagde wij saa der paa for rette, at for^{ne} Erich Bildis hofhuittgaardt vdj Fyenn⁴⁵ och Siellandt⁴⁶ skulle legnes och legis jmodt huer andre wdj thou laader, och hues den enne gaardt med sin thillegelße goetz wdj huer landt jcke findis att were saa god som denn andenn, da schulle thend forbedris med thet skaansche och jydsche goetz, saa bege laaderne med all godzitt giøris lige guode, och sidenn alt goetzitt att skifftis wdj thuende partter, och gange laad der paa och huer att anname, hueß laadenn will giffue, och schall wdj same skiffte wdj huertt lanndt end thønde kornn regnendis jmod end thønde kornn⁴⁷ och siden andre partz eller effter som wdj andre skiffit seeduanligt er; och huad belangendis er thend paasettelße,⁴⁸ som paa nogitt aff goetzitt kunde verre for høigt, sagde wij saa paa for rette, att huor som findis, att landgilldenn er for høigt paa nogenn gaarde, mere som den gamell seduanlig affgiffit haffuer weritt, schall thet alldellis affschaffis och bliffe vedt denn gamell schylld och landgillde, och der effter skifftis och tagis vdj alle maade. Och schall hoffuitgardenn thaxeeris effter som ther thilforne er annamitt wdj søschinn skiffte.

Till windisbyrdt wnder woris zingenett.

Giffuitt wdj Kiøbenhaffn, den 26. augustij anno 1601.⁴⁹

(1) Forlægget har datering 1601, se ndf. ved note 49, hvilket ikke kan være rigtigt, da flere af de ndf. nævnte dømmende rigsråder da var døde, og da formynderregeringen efter Frederik IIs død var ophørt 1596. Dommen må være afsagt efter 1590, da Erik Bille døde, men før 17. januar 1592, da Corfitz Viffert døde. Den må således dateres 1591, hvorved bemærkes, at dette årstal ikke sjældent fejlskrives 1601, se f. eks. Secher, Rettertingsdomme I.346 note 1. – (2) Se 628.3. – (3) Se 628.4. – (4) Se 628.7. – (5) Se 628.8. – (6) Se 628.9. – (7) Se 628.10. – (8) Se 628.13. – (9) Se 628.14. – (10) Se 628.19. – (11) Se 628.20. – (12) Se 628.23. – (13) Se 628.24. – (14) Se 640.5. – (15) Eske Bille (d. 1619) til Ellinge og Vallen, broder til nedenn. Jørgen Bille (d. 1601). – (16) Hovedgården Ellinge i Västra Sallerup s., Harjager härad, Malmöhus län. – (17) Enevold Kruse (d. 1621) til Hjermetlevgård, Stenalt, Svenstrup Hovgård, Ryumgård, Kappel og Åstrup. Han studerede 1576 ved universitetet i Helmstedt, blev 1578 sekretær i kancelliet, var 1582–1608 rentemester, 1582 kannik i Oslo, 1585–1611 forlenet med Viborg provsti, 1597–1600 med Åstrup, 1600–06 med Dueholm, 1605–08 med Sejlstrup; han blev rigsråd 1608, 1608–18 statholder i Norge og lensmand på Akershus, 1618–21 lensmand på Tranekær. – (18) Hovedgården Hjermetlevgård i Tolstrup s., Børglum h. – (19) Se 627.8. – (20) Ditlev Holck (d. 1633), broder til nedenn. Christen Holck. Han var 1585 hofjunker, 1585 kammerjunker, 1586 hofmester hos dronning Sophie, 1587–89 jagtjunker, 1595–1600 lensmand på Kronborg, 1600–01 på Lysekloster i Norge,

1601–14 på Tryggevælde, 1614–19 på Visborg slot på Gotland. – (21) Ditlev Holck ejede Eskilstrup, Højgård og Rønhave. – (22) Se 627.10. – (23) Christen Holck (d. 1641) til Højgård, Lyngbygård og Bustrup, 1582 sekretær i kancelliet, 1589–95 øverste sekretær ssts., 1590–96 domprovst i Roskilde, 1596–1630 rigsråd, 1601–11 lensmand på Hald, 1611–41 på Silkeborg. – (24) Hovedgården Højgård i Grejs s., Nørvang h. – (25) Jørgen Bille (d. 1601) til Ellinge og Vallen, broder til ovenn. Eske Bille. 1542 hoftjeneste hos fyrsten af Kleve, 1549–52 lensmand på Gaunø kloster, 1552–57 på Bækkeskov kloster, 1568–78 på Sølvesborg slot. – (26) Niels Skinkel (d. 1621) til Gerskov og Søholm. – (27) Den tidl. hovedgård Gerskov i Skeby s., Lunde h., nedrevet 1696. – (28) Se 655.6. – (29) Knud Rud (d. 1611) til Sandholt, Enggård, Fuglsang og Rudbjerggård. – (30) Hovedgården Sandholt i Sandholt-Lyndelse s., Sallinge h. – (31) Se 637.30. – (32) Uenighed, trætte (Kalk. II.427b). – (33) Helvig Hardenberg (d. 1599), datter af rigsråd Jacob Hardenberg (d. 1542) til Holme Kloster (nuv. Brahetrolleborg), Hvedholm, Arreskov og Sandholt og dennes 2. hustru Sophie Lykke (d. omkr. 1570), enke efter nedenn. Erik Rosenkrantz. – (34) Hovedgården Arreskov i Øster Hæsinge s., Sallinge h. – (35) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1575), 1559–68 lensmand på Bergenhus, 1568–72 og 1575 stiftslensmand i Odense. – (36) Ingeborg Bille (d. ugift 1608) til Egede, Frøsløvgård, Hvedholm og Bidstrup, datter af rigsråd Anders Bille (d. 1555) og dennes 1. hustru Pernille Krognos (d. 1533). Om hende se Fr. Meidell, Bille-Ættens Historie II, 1 (1887).498ff. – (37) Hovedgården Jomfruens Egede i Øster Egede s., Fakse h. – (38) Erik Bille (d. ugift 1590) til Søholm og Hvedholm, søn af underadmiral Frants Bille (d. 1563) til Søholm og Edel Hardenberg (d. 1581). Den sidstnævnte var søster til ovenn. Helvig Hardenberg. – (39) Hovedgården Søholm i Magleby s., Stevns h. – (40) fordeles ligeligt (Kalk. II.795a bet.1). – (41) nærmeste (Kalk. III.255). – (42) Den nu forsvundne landsby Sørup i Magleby s., Stevns h., der blev nedlagt omkr. 1680 (Trap IV.193). – (43) sat i for høj afgift (Kalk. I.716b bet.5). – (44) forringet (Kalk. I.590b bet.1). – (45) Hvedholm. – (46) Søholm. – (47) Om de forskellige tøndemål i de forskellige dele af riget se Aakjær, Maal og Vægt.210ff. – (48) Ansættelse, fastsættelse (Kalk. III.544b). – (49) Om dateringen se ovf. note 1.

667

Viborg landsting 28. august¹ 1591

En fæstebonde var for skyldige afgifter udvist af sin gård, men havde fået tilladelse til at forblive boende en vis, kortere tid imod at forpligte sig til ikke efter fristens udløb at pløje eller så jorden eller i øvrigt befatte sig dermed. Nogle af bondens kreditorer gjorde derpå udlæg i den rugsæd, bonden havde sået. Herredsfogdens udlægsforretning stadfæstedes af landstinget, da jorddrotten ikke havde forfulgt sagen mod fæstebonden, da rugsæden ikke var til-dømt jorddrotten, da denne ikke havde begæret udlæg, og da en af vurderingsmændene var jorddrottens delefoged,² der ikke havde protesteret imod forretningens fremme.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 264 (findes yderligere i 12 hss.).

Overskrift: Enn dom, att landzdomere icki haffuer vist en heritzfogdis vlempe, som gjorde nogit vdlegh.

Jørgenn Friis³ tiill Krastrup,⁴ landtzdommer wdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁵ lanndztingshører ibidem, giøre vittherliggt, att aar ephther Gudz byrdt Mdxcj, leffuerdagenn som er thenn 28. dag augustj, paa Viburg landztingh war skichitt erlig och velbyrdig frue Karine Banner⁶ tiill Høgholm,⁷ hindis wiße⁸ buodt Morthenn Chrestinßen y Torup⁹ paa thenn enne och hagde hiidt y retthe steffnitt Anders Anderßenn y Hiermendtt,¹⁰ herritzfogit y Meyelsomherritt,¹¹ paa thenn andenn side, for handt emodt forbuodt skulle haffue stedt och wndt nam¹² och wordieringh till nogenn rougseedt, som er soedt till enn hindis gaardt y Røngie,¹³ Chresten Anderßenn wdj er, sidenn Chresten Anderßenn skulle were logligh vduist fraa samme gaardt och brugh och skall vere fordielltt for egtt,¹⁴ landgilde och andetth, som handt sig medt fortrøct¹⁵ haffuer aar ephther andenn, och samme nam skulle vere skedt emodt forbuodt och forbuodtz vinde, som handt sielff skulle haffue stedt och vndt ephther forbuddett paa samme rougseedt, saa att thett nochsom¹⁶ skall vere hanom witt-herligt samme forbuodt, diele och vduißening att skulle vere dreffuen, och mintte fogden ther medt wrett att haffue giort.

Och først framlagde trinde thingswinder aff Meyelsomherritztingh, thette første aar Mdlxxviiij, thett anditt aar 1589 och thet tridie wdj thett nest forgangenn aar wdgiffuitt, som bemeller eblantt anditt for^{ne} Chrestenn Anderßenn huert aar wdj threj samfoldt tingh wduiste att uere. Ther nest framlagde ett thingswinde aff for^{ne} herritztingh aar Mdlxxxviiij, torsdag nest ephther pindztag¹⁷ wdgiffuitt, som bemeller for^{ne} Chrestenn Anderßenn ther tha fordielt att uere for ett pundt ruig, ett pundt maltt, j pundt haffre, vj marck giesterij,¹⁸ noch v marck penge, noch iij march penge, ij suin, skylde pening¹⁹ xx skilling, salltt 4^o20 schipper, gryn ij schiper, noch ett pundt haffre. Jtem ett winde aff for^{ne} herritztingh samme aar, torsdagen nest for Scti: Hanns Døberis dagh²¹ wdgiffuitt, formellendis for^{ne} Chrestenn Anderßenn ther tha fordielt att uere for ett pundt ruig, ett pundt byg, ett pundt haffre, vj marck giesterij, noch v marck penge, nock iij marck penge, ett suin, skyldepeningh xx skilling, saltt iijj skiepper, grynn ij skiipper, noch j pundt haffre. Sammelendis ett winde aff for^{ne} herritztingh samme aar, torsdagen nest for jull wdgiffuitt, som bemeller Jørgenn Offerßenn y Røngie ther tha att haffue laditt fordiele for^{ne} Chrestenn Anderßenn for xv marck for ett pundt rugh, xiiij²² marck for et pundt maltt, x marck penge for ett pundt haffre; wdj lige maade ett vinde aff samme herritztingh aar Mdlxxxix, torsdagen post trinitatis²³ wdgiffuitt, jndhollendis for^{ne} Chrestenn Anderßenn ther tha att uere fordieltt, for handt haffuer seditt hans husbuntt, for^{ne} frue Karine Banner, offuerhørig

medt egt och arbeit; vdi lige maade ett winde aff samme herritztingh aar 1589, thenn 19. junij wdgiffuitt, att for^{ne} Chrestenn Anderßenn och tha er dieltt bleffuin for egt och arbeit, hand haffuer seditt hans herschab offuerhörig medt. Thisligest framlagde ett vinde aff for^{ne} herritztingh aar 1589, torsdagen post trinitatis wdgiffuitt, liudendis Jørgenn Offerßenn y Røngie wdj threy samfeldt ting att haffue forbødenn nogenn att befatte sigh, anthenn Chrestenn Anderßenn eller nogenn andenn, medt thenn seedt, ther er y ført Chrestenn Anderßenns gaardz jordt y Røngie, førindt handt stillitt hans hussbundt till fredz for, huis handt war hinde skyldig. Och saa att haffue forbøden Chrestenn Anderßenn y samme threy tingh att befatte sig nogitt medt engenn till samme gaardt thett aar wden hanns husbundz minde. Sameledis ett winde aff for^{ne} herritztingh thette aar, torsdagenn post dominicam oculi²⁴ wdgiffuitt, viij mendt wonditt haffuer, atth Thamis Laßenn y Røngie paa for^{ne} frue Karine Banners vegne gaff last²⁵ och klage paa, atth for^{ne} Chrestenn Anderßenn y Røngie handt bruger thett guotz, heste, quegh, som handt hagde for^{ne} sin husbundt wdlagt y betaling for gamill bagstaandt,²⁶ landgieltdt, handt hinde plichtig war, och attt haffue forboditt hanom att beuare sig medt thett eller nogenn andre y nogenn maade wnder huis loug^{moll},²⁷ ther kandt epherfølgis. Sameledis och att haffue giffuitt last och klage paa for^{ne} Chrestenn Anderßenn, att handt, hans hustrue och folck²⁷ sidder och forholder for^{ne} thieris husbund hindis gaardt fore y Røngie, sidenn handt, hans hustrue och folck er loughigh vduisth, och att ther war førtt seedt vdi samme hindis gaardz jordt emodt hinded willie och minde, hinde wuedindis och vadtspuort y nogenn made, och att haffue forbøditt Chrestenn Anderßenn att bruge eller beuaare sigh medt for^{ne} seedt eller gaardt eller nogit aff samme gaardz tilligelße eller nogenn andenn y nogenn maade vnder huis loug^{moll}, ther medt rette kandt epherfølgis. Medtføer och samme winde for^{ne} Chrestenn Anderßenn att haffue standitt till vedermolstingh och suoritt wedt sin siels salighet, att handt icki stodt tilbage medt nogenn aars landtgildt vndtagenn nogitt aff thenne aars landgildt. Frambdiellis ett vinde aff for^{ne} herritztingh och thette aar, torsdag nest for Sctj: Laurentij dagh²⁸ vdgiffuitt, som formeller for^{ne} Thamis Laßenn²⁹ paa for^{ne} frue Karine Banners wegnne wdj threy tingh att haffue giffuitt last och klage paa, att for^{ne} Chrestenn Anderßenn forholder hinder hindis gaardt fore och bruger thenn emodt hindis minde och att haffue forboditt hanom att beuare sigh medt for^{ne} gaardt, gaardzenns egin-dom eller hiø, vdenn handt hagde thett wdj minde, och att haffue klagitt paa, att ther var ført biugseedt och boghuede seedt y samme gaardz jordt emodt

for^{ne} frue Karins minde. Jtem ett for^{ne} Chrestenn Anderßenns opne breff och egenn haandschriefft, wdj huilckitt handt bekiender, att ephtherthj handt haffuer forseet sikh emodt sinn kiere husbunt, for^{ne} frue Karine Banner, y saa made, att handt haffuer weritt forsømelig emodt hinder medt egt och gierningh, jcke heller handt hagde ydt hinder hindis landgildt, som thett sig borde, och ther fore haffuer veritt foraarsagitt att lade hanom fordiele for samme gierningh och landgildt aar ephther anditt, som handt igienn staar medt, och hun haffuer och laditt hanom wduiße fraa thenn gaardt och biering,³⁰ handt iboer, och handt dog liguell emodt hans eginn forpligt haffuer seditt wdj samme gaardt emodt hindis willie och minde, dog haffuer hun aff hindes fromhet vndt hanom att bliffue y samme gaardt till Scti: Michils dagh³¹ tha først kam och icki lenger, thi bepligter handt sikh, att handt ephther thenn dagh icki skall saae eller pløye aff samme gaardz jordt, som handt iboer, eller beuare sig anthenn medt agger eller engh, som til samme gaardt legger, eller medt samme gaardt eller nogitt aff hindis tilligelße eller egindom y noginn made, och bepligter handt sig att vdfløtte fraa samme gaardt thett første ganng, Sctj: Michels dag forgangenn war, tha først kam, vden huiß handt thett kunde haffue y hindis minde lenger: samme breffs datum thenn 22. julij aar Mdx.

Och saa framlagde ett for^{ne} Chrestenn Anderßenns opne breff och egenn handschriefft thenn 27. augustj sist forledenn vdgifuit, wdj huilckitt handt bekiender, att nu y thenne sommer siden Sctj: Hanns dag medsommer,³² thenn tiid for^{ne} Anders Anderßenn kam till Røngj att wille wduordere till Hertuig Claußenn wdj Randers och Per Espersenn ibidem for gielt, handt wor thenom skyldigh aff thenn roug, som war saaet till thenn gaardt, handt iboede y Røngie, tha før for^{ne} Anders Anderßenn drugh adt marckenn medt vordingsmendenn till samme roug att vuordere, tha badt the, att handt skulle gaa medt thenom adt marckenn och viiße thenom thett rough, som y samme hans jord war saaett. Tha suaritt hand oc sagde ney, att handt icke torde, thett war hanns husbundz rough och icki hanns, vden hun hellers wille vnde hanom nogitt aff hindis fromhet, fordj gieltenn war saa stuor huos hinder, atth handt icki kunde tencke, att thett kunde stannde hanom till³³ att betale; ydermiere sagde handt thiill for^{ne} Anders Anderßenn och tagsmendenn,³⁴ att the wiste vell och skulle dragis till minde, att samme rough war saaett y vminde, sidenn handt war wduist, och ther war giort forbudt paa thenn, och ey ther fore torde beuare sikh medt thenom att wduiße nogitt af samme rough och raade thenom, att the icke skulle beuare thenom medt samme rough, om the wille were skade quitt, och badt thenom, att the wille lade tøffue,³⁵ till hans husbunds fougitt

kam hiem, handt war wdj Kiøbinghaffnn y hans husbundz bestilling, och handt athett³⁶ hanom hiem, indenn rougenn thientte till att høste, som the winder och breffue y thenom sielff ydermiere jndholler och wdùiøer. Och saatte for^{ne} Morthenn Chrestinøen y alle rette, om for^{ne} herritzfougitt icki haffuer giort vrett och borde ther for att stande thill rette.

Saa møtte for^{ne} Anders Anderøenn och berette, atth for^{ne} Chrestenn Anderøenn endtnu besidder samme gaardt, och icke for^{ne} Morthenn Chrestenøenn paa hans herschabs wegne skulle haffue forfuldt hanom medt sanndmendt till hueruerck,³⁷ ther handt hagde giort forpligt, menn Chrestenn Anderøenn att haffue saaett rougseeden och icke thenn for medtsommer formedilst dom er hanom fraawunden, och icki for^{ne} frue Karins budt haffuer besøgtt hanom medt hindis dielsbreffue att wille begiere nogenn vdlegh, menn enn borger wdj Randers haffuer besøgt hanom medt sit dielsbreff och begierit nam y samme boe, och handt tha ephther receøens liudeløe³⁸ icke anditt torde endt drage tiill samme boe att giøre hanom vdtlegh, och ther fandis inthett y boenn, saa handt ther for var foraarsagitt att drage i marckenn till rougseedenn och giøre vdlegh och for^{ne} frue Karins egenn thiønner, Thamas Laøenn, war enn aff vordingsmendenn och gjorde samme vdlegh och mintte sinn vlempe ther udindenn icki att skulle findis.

Medt flere ordt och thale thennom ther om emellom war.

Tha ephther tiltale, giønnsuar och sagøenns leglighett, szaa och ephtherthj for^{ne} frue Karine ephther sin forføllingh icki medt sanndmendt haffuer forfuldt for^{ne} Chrestenn Anderøenn, meden giffuitt medtlidende³⁹ och toldt⁴⁰ hanom att lade saae rougseedenn, och rougseeden y saa maade wdenn klage aff for^{ne} Chrestenn Anderøenn saaedt er, och icke samme seedt er formeldt loughgt och formedilst dom [for^{ne}]⁴¹ frue Karine tildømpt, och icki for^{ne} frue Karines budt⁴² haffuer besøgt for^{ne} Anders Anderøenn med sin dielsbreffue at begiere nogenn vdlegh y samme rugseedt, och for^{ne} Randers borger haffuer hanom medt thieres dielsbreffue besøgt och begieritt nam y samme boe ephther receøens liudeløe, och ther handt och wordingsmenden kam till for^{ne} Chrestenn Anderøenns boe, fanndis ther inthett y boenn att kunde giøris wdlegh aff, och handt oc vordingsmenden tha drug till marcken, och for^{ne} frue Karins egenn thiønner och dielfogit, Thamis Laøenn, war enn aff vordingsmendenn och fullde medt hanom och gjorde wdlegh wdj samme rougseedt, tha kunde wy ephther sadann leglighett icki kiennde for^{ne} herritzfogdis vlempe ther wdindenn att uere.

Jnn cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Dommen er i nogle hss. (bl. a. GkS 1137,2°) dateret 26. august. Da denne dag ikke i 1591 var en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag, er denne datering formentlig urigtig. – (2) En *delefoged* er en procesfoged, der under retssager skulle varetage sin husbonds ret (Kalk. I.347a). – (3) Se 621.8. – (4) Se 621.9. – (5) Se 621.10. – (6) Karen Banner (d. 1611), enke efter Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Torup, Barsebæk og Gl. Estrup. – (7) Hovedgården Høgholt i Hørmested s., Horns h. – (8) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (9) Landsbyen Torup i Torup s., Middelsom h. – (10) Landsbyen Hjermind i Hjermind s., Middelsom h. – (11) Middelsom h. – (12) Se 662.19. – (13) Landsbyen Rønge i Sønder Vinge s., Middelsom h. – (14) Se 622.24. – (15) holdt sig tilbage, været ulydig (Kalk. I.725a bet.2). – (16) tilstrækkeligt, gyldigt (Kalk. III.235b). – (17) I 1588 indfaldt pinsedag 26. maj. – (18) Se 644.21. – (19) Afgift (Kalk. III.840b). – (20) Tilskrevet over linjen, muligt med anden hånd, i alt fald med anden blækfarve. – (21) 24. juni. – (22) 13^{1/2}; om skrivemåden se 624.12. – (23) Trinitatis søndag indfaldt i 1589 25. maj. – (24) Dominica oculi: 3. søndag i fasten; i 1591: 7. marts. – (25) Klage (Kalk. II.757b bet.2). – (26) Restance (Kalk. I.92b). – (27) Herefter udstreget i forlægget: *er louglic wduist*. – (28) 10. august. – (29) Af det flg. fremgår, at han var Karen Banners *delefoged*. – (30) Næring, underhold (Kalk. I.211b bet.2). – (31) 29. september. – (32) 24. juni. – (33) *stande . . . till*: være muligt for (Kalk. V.989b bet.28b). – (34) Vurderingsmændene (Kalk. IV.294b bet.2). – (35) vente, oppebie (Kalk. IV.523a bet.2). – (36) ventede (Kalk. I.41b bet.7). – (37) Jf. JL II.31 og rettertingsdom 24. april 1537 (GdD II.7f.), Sjællands landstings domme 14. april og 16. juni 1591 (ovf. nr. 657 og 664). – (38) Reces 13. december 1558 § 54. – (39) Medfølelse, overbærenhed, medlidenhed (Kalk. III.65a). – (40) *giffuitt . . . toldt*: haft tålmodighed med, tålt (Kalk. 510b bet.1). – (41) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2°. – (42) Den ovf. nævnte Thomas Lassen, fru Karen Banners *delefoged*.

668 Roskilde tamperret 22. september 1591¹

En mand, hvis hustru havde begået hor og var borttrømt med en gift mand og forgæves efterlyst, måtte, da han ikke var årsag til hendes forseelse, være skilt fra hende og indgå nyt ægteskab.

Hs.: RA Hss V B 19 nr. 198.

Overskrift: En dom om ægteskabs adskelsse.

Wi, efftherskreffne docter Peder Vinstrup,² superintendent vdj Sielannds stigt, wdj den sag sidendis vdj N: sted, N., N., N., N. och N., kannicker thill Roskyld domkiercke, giøre alle witterligtt wdj dette wortt obne breff, att aar effter Gudtz byrd 1589,³ onsdagenn nest for S: Micaelis,⁴ som war den 22. septembris, der wi effter wor allernaadigste herres befallning wor samblitt paa chapetelshußitt her vdj Roskyld att handle och forhøre egtheskabs sager,⁵ var skickitt for os Jenns N:⁶ vdj Hagedsted⁷ och lod leße en steffninng, som handd hagde thagitt offuer hanns egthe høstru wed naffuenn Elße⁸ Jenßdatter, och hun icke møtte. Och hand berette, att for^{ne} hanns høstru mod hanns wilge och sambthøcke er borttrømbtt med en anden egthemannnd wed naffuen Jenns

Møller vdj Hagedsted, huilckitt handd beuiste med itt thingßuinde, vdgiffuitt thill Hagedsted birck thinng den 20. augustj och beßeglitt aff Seøren Mickelßen, J: N:⁹ birckfogitt thill for^{ne} birckethinng, och Nelaus Hanßenn vdj Hagedsted, thingskriffuer, lydendis wdj sin meninng, att Lauridtz Klemenßenn och Peder Hanßenn i Hagedsted stod jnden thinge med opragthe finger och helgenns eed, att de saa Jenns Møller staae wid Anne Hyllebrans hues i Hagedsted och hagde for^{ne} Anders Pederßens¹⁰ høstru wdj sinn faffuenn, och hun hannum jgienn kyßede och klapede huer andre. Dißligeste winnede for^{ne} tho mennd saa och Anders Skonning och Jenns Throgelßenn i Hagedsted, att de thitt och offte wdj jtt aar hauer forligtt och samenn thallitt for^{ne} Anders Pederßenn och hanns høstrue for hindis slemme och løßagthige leffnitt, hun brugthe med for^{ne} Jenns Møller, som same thingßuinde ydermere der om formelder och indholder. Och hauer hand laditt hinder¹¹ effter lyße och søgtt, bode thill heridtzthinng och landtzthinng, och hannum jngenn vidskab om hinder kund giøris i nogen maade, huilcke handd beuiste med itt thinngßuinde thill for^{ne} Hagedsted birkethinng wdgiffuitt och med landzthinngs winde wdgiffuitt thill Siellenßfarß landtzthinng vnder sin dato den 2. decemb:. Och for^{ne} Anders Pederßenn i medlerthid hauer leffuett och skickitt sig erlig och well, huilckett handd beuiste med itt hanns sogneprestis, hederlig mannd, her Jakop Brunßenns¹² obnne beßeglede breff, datteritt Hagedsted denn 20. decemb: 91,¹³ h[v]orfor hand vor begierendis for Gudtz skyld, att slig hanns elendighed och vilkor motte anseis, och handd motte bliffue hinnder quitt for egthescaff.

Da effterdj Sidzell¹⁴ Jenßdatter saa jlde hauer forseitt sig imod hinndis hoßbunde och laditt sig befinde vdj horerj med en andenn egthemann wd naffnn Jenns Møller och borttrømbtt med hannum, och handd i medler thid, som er beuißligtt, hauer leffuitt rolig och well och thill slig icke giffuitt hinder aarßag, hauer wj saa derpaa affsagitt for rette, att for^{ne} Annders Pederßenn maa effter denne dag bliffue for^{ne} Zidßell Pederßdatter¹⁵ quitt for egthescaff oc giffte sig med huilckenn erlig quindes perßonn,¹⁶ Gud allermegthigste will hannum thilføie.

Thill windißbyrd wnder wortt zignett.

Datum vt supra.

(1) Dommen er i det meget mangelfuldt overleverede hs. dateret 22. september 1589, hvilken datering må være urigtig, dels fordi der i dommen citeres en erklæring af 20. december 1591 (hvilket formentlig er fejl for 1590, se ndf. note 13), dels fordi Peder Winstrup først blev biskop over Sjællands stift 31. december 1590 (Kanc. Br.) og 9. september 1591 kreeredes til dr. theol. Dommen tør vel dateres 22. september 1591, da denne dag var en onsdag.
- (2) Peder Jensen Winstrup (d. 1614), magister 1576 (Wittenberg), 1587 biskop over Århus

stift, 1590 biskop over Sjællands stift, 1591 kreeret dr. theol. – (3) Se om dateringen ovf. note 1. – (4) Mikkelsdag: 29. september. – (5) Ifl. Riberartiklerne af 4. maj 1542 §§ 3 og 4 (Rørdam, Kirkelove I.198f.) skulle ægteskabssager pådømmes af særlige domstole, bestående af stiftslensmanden og et antal gejstlige, enten domkapitlet, hvor et sådant fandtes, eller nogle stiftsbyen nærmest boende lærde mænd eller sognepræster. Retten holdtes 4 gange om året på de såkaldte tamperdage, hvilket gav domstolen navnet tamperret (af *quattuor tempora*). Tamperdag var opr. en katolsk festdag ved hvert kvartals begyndelse, i Danmark i almindelighed onsdagene efter askeonsdag, efter pinsedag, efter 14. september (Korssets ophøjelse) og efter 13. december (Lucie dag), undertiden faste kalenderdage: 2. (el. 16.) marts, 1. juni, 21. september og 14. december, jf. DL 1–3–8. Ved fundats for Kbh.s universitet af 11. september 1571 (CCD I.492) bestemtes, da der ofte var for få residerende kanniker i Roskilde, at ægteskabssager skulle pådømmes af de professorer, der enten var kanniker, eller som havde et vikariedømme i Roskilde domkirke (2 doctores og 3 magistre), sammen med de residerende kanniker. Ved reskript 20. december 1681 blev konsistorium ved Kbh.s universitet tamperret for Sjællands stift. Tamperretter afskaffedes ved fdg. 1. december 1797. – (6) *Jenns N*: synes at måtte være fejlskrift for *Anders Pedersen*, jf. ndf. – (7) Landsbyen Hagedsted i Hagedsted s., Tuse h. – (8) Hun kaldes ndf. i dommen *Sidzell* (*Zidßell*). – (9) ? – (10) Jf. ovf. note 6; uanset at der foran navnet står *for^{me}*, har der ikke tidligere i dommen været nævnt en Anders Pedersen. – (11) Herefter overstreget *leffue*. – (12) Fejlskrift for Jacob Bjørnsen (d. 1607). Han var fra omkr. 1580 sognepræst i Hagedsted, nævnes ved Christian IVs hyldning 1584, var 1593 medlem af Tuse herreds kalente, blev afsat s. å. på grund af „skrøbelighed“ og fik til sit underhold Gislunge s. med al rente og indkomst tillige med „residensen“ (annekspræstegården), jf. Da. Mag. 7. rk. IV.241, 246, 250; KhS 2. rk. IV.406. Wiberg I.519 kalder ham fejlagtigt Jens Bjørnsen. – (13) 91 er formentlig fejlskrift for 90, jf. ovf. note 1. – (14) Identisk med den tidl. nævnte Else Jensdatter. *Sidsel* er dansk form for *Cecilie*. – (15) *Pederßdatter* er formentlig fejlskrift for *Jenßdatter*, vel på grund af det foregående *Pederßen*. – (16) Ifl. ægteskabsordinansen 19. juni 1582 V,1,4 måtte den ægtefælle, der havde gjort sig skyldig i hor, ikke gifte sig igen og ikke forblive boende i det sogn, herred eller by, hvor den uskyldige ægtefælle var bosat (CCD II.288).

669

Viborg landsting 9. oktober 1591

Et sandemandstov, der havde kendt en mand skyldig i vold, fordi han trods påbud havde forladt byen, underkendtes af landstinget, da det ikke i sandemandstovet var oplyst, hvorfor den pågældende var voldsvoret, og hvorfor han skulle holdes tilbage i byen, og da det ikke var bevist, at han skyldte penge til den, der havde foranlediget forbudet mod at forlade byen.

Hs.: NkS 839,2° nr. 336.

Ingen overskrift i forlægget.

Hanns Lindenno¹ thiill Øsleff,² lanndzdomer vdj Nøriuttlannd, och Gunndj Skriffuer,³ lanndztinghører jbidem, gjør vetherlig, att aar ephther Gudz bōrdt

Mdxcj, thenn 9. dag octobers, paa Viborig lanndztinng var skiichett Peder Pederßenn⁴ y Stienild⁵ med enn opsettellße her aff lanndztinget idag sex vger vdganggitt, liudenndis hannom tha att haffue hiid y rette steffnitt Marthenn Glarmester, Jenns Høg och thieris med brøder sanndmennd y Viborig, for the haffuer hannom vold offuersuoritt, for hannd skulle haffue dragitt her aff byenn y besettnng,⁶ enndog hannd skulle haffue hagt loug aff erlig och vell-act mannd Marthenn Huas,⁷ borgemester y Viborig, at drage her aff byenn.

Thaa for nogenn leiglihid, seg thenn tiid her vdindenn begaff, bleff samme sag opsatt thill idag. Och nu idag hagde Peder Pederßen hid steffnitt Jakob Lasenn och Jenns Anndersenn Tharstum, borgere y Viborig, for the skulle haffue arestiritt hannom paa erlig och fornumpstig manndt Berthill Bieregraffs⁸ vegne, enndog hannd inthet skulle vere hannom skyldig eller loffuet hannom nogett y kiøbeng.⁹ Ey eller the skulle haffue naffnn giffuitt, for huad sagh hannd skulle vere arestieritt, ey eller sannd menndz breffuett dett att skall formelle, och hand dog ther offuer er vold suoritt, som hannd mintte vloglig.

Thesligeste hagde hid steffnitt Chrestenn Pedersenn Huollriis meth samme voldzbreff och vinde, saa och Berthell Bieregraff, om hannd hagde nogett ther thill at suare.

Saa møtte Peder Berthillsenn och framlagde ett thingsvinde aff Viborig bye ting dette aar, thenn 19. julli, vdgiffuett, bemellenndis sanndmennd her vdj Viborig att haffue suoritt Peder Pederßenn j Stiennild vold offuer paa for^{ne} Berthell Bieregraffs vegne, for hannd hofferdelig¹⁰ drog her aff byen och foract rethenn, tha hannd var loglig byesatt,¹¹ huilcke vind med føre att haffue verett bleffuenn beuist, for^{ne} Peder Pedersenn loglig arestieritt att uere medt Jacob Lasenn och Jenns Anndersen Tarstum, som same voldz breff y seg siell bemeller; och mi[n]tte Peder Berthillßenn, dett¹² for^{ne} Peder Pederßenn skulle vere loglig vold suore[nn].

Med fliere ord och thalle thenom ther emellom var.

Tha ephther thillthall,¹³ giensuar och sagens leilighied, saa och ephtherthj same things vinde ephther samme sanndmenndz eed jcke bemeller ellder medt føre, for huad sag for^{ne} Peder Pederßenn skulle vere voldsuoren och fore arestieritt, saa hand kund haffue vist seg ther ephther att rette, och jcke nu beuißis, att hannd skall vere for^{ne} Berthill Bieregraff nogett vetherlig giield skyldig eller loffuit hanom nogett y kiøbing, tha finde vi ephther saadann leglig[hied] for^{ne} Peder Pederßenn aff samme vold quitt [att] vere.

Inn cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 621.6. – (2) Se 621.7. – (3) Se 621.10. – (4) Han er formentlig identisk med den i Viborg landstings dom 5. juni 1591 (ovf. nr. 663) nævnte Per Perßen i Stenild, der også da havde rådmand Bertel Bjerregrav som modpart. – (5) Landsbyen Stenild i Stenild s., Gislum h. – (6) fængslet (Kalk. I.187a bet.1). – (7) Morten Hvas (d. 1614), borgmester i Viborg 1589–1614, jf. Viborg Købstads Historie III (1940).700; F. Hvass, Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas V (1890).176ff. – (8) Se 663.23. – (9) Købstad (Kalk. II.706b). – (10) overmodigt (Kalk. II.250b bet.2). – (11) havde fået *bysætning*, o: pålæg (til en skyldner) om ikke at forlade byen (Kalk. V.155b). – (12) at (Kalk. I.358a bet.1). – (13) *thill* gentaget i forlægget (linjeskifte).

670 Viborg landsting 23. oktober 1591

Et barn fandtes efter de foreliggende vidneudsagn at være levende født, men ikke at have været levende, da det kort efter fødslen blev døbt, hvilket hævdedes af 3 piger, der var i barnemoderens tjeneste, men modsagdes af 2 andre vidner. Om et af en adelig frøken afgivet vidnesbyrd kunne landstinget ikke dømme.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 263 (findes yderligere i 8 hss.).

Overskrift: En dom om threy folckis windisbyrdt om mester Jenßis ordt, tha handt skull haffue døbt thet barnn paa Biørnshollum.

Mouritz Styggi² tiill Holbeckgaardt,³ Hanns Lindenoe⁴ tiill Øsleff,⁵ landzdommere wdj Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁶ landztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar ephther Gudz byrdt Mdxci, leffuerdagenn som er thenn 23. dagh octobris, paa Wiburg lanndzting war skichitt erligh och velbyrdigh mandt Jørgenn Friis⁷ tiill Krastrup,⁸ Jacop Biørnn⁹ tiill Stiennholt,¹⁰ Gotzleff Budde¹¹ tiill Netzow¹² och Mickill Nielßenn¹³ til Kyøe¹⁴ medt enn opsettilße her aff lanndztingett idagh sex vgger wdgangitt, liudendis thenom tha att haffue hiidt y rette steffnitt Margreth Jørginsdatter, nu boendis y Ribe, och hindis lauguerie, thisligist Ingeborig Lauritz datter och Marine Hansdatter, thienindis paa Biørnshollum,¹⁵ och thieris lauguerier for winde, the thil Aall biercketing¹⁶ nest forgangenn aar vonditt haffuer, liudendis y sin mieningh, att the huos var paa Biørnshollum, tha erligh och velbyrdig frue Ermegaardt Gyldennstierne,¹⁷ salig Trude Biørns¹⁸ ephtherleffuersche, fødde sitt foster, och att thenom skulle fuldt vittherligt vere, att samme hindis barnn och foster bleff født leffuendis tiill verdenn, och the samme tiidt och dagh skulle haffue standitt huos presten, mester Jenns Lauritzenn,¹⁹ siet och hørt, att handt døbte och christenit samme barn y naffn Gudt faders, søns och helligaandz och sagde

amenn,²⁰ thett stundt thett var leffuendis, och att handt kalte thett epther sin salig fader Trude Biørnn; och nogitt ther epther skulle Buole Persdatter haffue seditt for skorstienenn medt barnett, tha presten war wdgangitt, och hagede sagdt: Kommer hiidt, barnitt er endtnu leffuendis och rörde sigh wdj hindis hender. Och saa skulle Margrett Jørginsdatter haffue vendt sigh till barnitt och seett thett lugte²¹ sinn høgre haandt till. Medt miere samme thieris vinde medføre, mienindis samme thieris vinde wildig att skulle findis, eptherthj the thenn tiid skulle haffue weritt frue Ermegaardz stede pigger²² och folck, ther hun medt kiep och wondt²³ motte lade reffze,²⁴ saa och samme thieris vinde icke skall stemme offuer enns medt Anne Nielsdatter Stangs och Anne Chrestinsdatter thieris vinde och bekiendilße, som samme tiid huos haffuer veritt och borde som forfarne²⁵ quinder miere att omgaaes och haandthiere slig foster endt nogenn wforsøgt²⁶ och y slig made wbeuante²⁷ pigger och saa vell kunde haffue wist och seett, om hindis foster hagede foitt leffuendis daab och christenndom, som for^{ne} Margrett Jørginsdatter, Ingeborg Lauritzdatter och Marine Hansdatter, och the dog medt samme thieris vinde och forklaringh om samme barns leffuendis och loglig daab och christenndom haffuer laditt y tuill, och for^{ne} trinde vindisbiurdt sameledis findis att uere vonditt epther Buole Persdatters mundt, huilckitt hun icke vill vere thenom bestendig, menn offentlig till tingie ther emodt haffuer wonditt, att thett icki hagede lyff, thenn tiid hun baer for^{ne} barnn till presten; thesligeste och presten sielff skulle haffue giffuitt kundskab och till tingie wonditt, att samme barnn icki skulle haffue weritt leffuendis, thenn tiid thett kam till hanom, eller loughigh foitt sinn daab och christenndom, som thett sigh borde, formienindis fordj thieris vinde icki saa nochsom och nøgactig att uere, att ther medt kanndt beuißis for^{ne} frue Ermegaardz barnn leffuendis att haffue fangitt daab och christenndom, som thett sig borde, och mintte fordj, att samme thieris vinde borde macteløs [att uere]²⁸ och thennom vrett att haffue vonditt och borde felde atth were.

Och saa hagede hiidt kallitt erlig och velbyrdigh mandt Niels Gyldennstiern²⁹ till Restrup,³⁰ som samme vinde tagitt och forhuerffuitt haffuer, saa och frue Ermegaardt Gyldennstierne och hindis lauguerie³¹ medt samme vinde och om the haffuer nogitt ther till att suare.

Tha for nogenn leglighett sig thenn tid her vdindenn begaff, bleff samme sagh opsatt till idagh. Och nu framlagde the en schrifftelig beretteningh, liudendis som her epther følger:

Er thette woris beretteningh och beskyldingh emodt erlig och velbyrdig frue Ermegaardt Gyldennstierns hindis trinde thieniste piggers paa Biørnshollum

vinde wdj saa made, att epherthj Mergrett Jørginsdatter, Ingeborg Lauritzdatter och Marine Hansdatter onsdagen nest for Dyre Vor Frue dagh³² wdj forgangenn aar omwonditt haffuer, att the for^{ne} dagh var paa Biørnshollum huos thieris frue, for^{ne} frue Ermegaardt Gyldennstjerne, tha er thenom fuldt witterligt y Gudz sandhett, att hindis barnn och foster bleff leffuendis født till verdenn, och tha samme dagh och tiid stodt huos prestenn, mester Jens Lauritßenn, saae och hørde, att handt christnitt och døpte samme barnn y naffn Gudt faders, sønns och helligaandz och sagde amenn, thett stundt thett var leffuendis, och handt kaldte thett epher sin salig fader Trude Biørn, och nogitt ther epher hagde for^{ne} Buole Piersdatter siditt for skorstienenn medt barnit, och prestenn war wdgangenn, tha skulle hun haffue sagt: Kommer hiidt, barnitt er endtnu leffuendis och rører sig wdj mine hender. Saa skulle for^{ne} Margrett Jørginsdatter vendt sigh om till barnit, och for^{ne} Buole Persdatter skull haffue seett barnitt lugte sinn høgre haandt, och ther for^{ne} piigger er steffnitt till landztingh och thieris winde ther att forklare, haffuer Marine Hansdatter, som er sist wdj samme threj piggers vinde, sagt sig thett att skulle seett, som Margret Jørginsdatter, thenn første y winditt, haffuer wondett thil herritztingh, formiener samme thieris vinde vildig att skall befindis, epherthj the tha befindis alle for^{ne} frue Ermegaardz stede pigger oc folck, som hun medt kiep och wondt motte lade reffze, saa och samme thieris vinde ydermiere att skall vere wonditt, endt thenn adils personn, som medt sitt breff och zegill haffuer wonditt,³³ dogh icki formelitt samme barnn leffuendis att uere døbt, och icki skall stemme offuer end medt Anne Nielsdatter Stangs och Anne Chrestinsdatter thieris vinde, som samme tiid huos haffuer veritt, och saa vell kunde seett och vist thenn leglighett om samme foster, som for^{ne} Margrett Jørginsdatter, Ingebore Lauridzdatter och Marine Hannsdatter kunde vist, ther dog fast y jngenn maade følgis medt thieris vinde om samme foster leffuendis att uere komenn till daab och christenndom, och dog epherthj for^{ne} trinde piggers vinde er wonditt wdj ett samellit winde medt Anne Stangs och Anne Chrestinsdatters, och dog haffuer wnderstanditt thenom wiider och ydermiere att haffue wonditt endt for^{ne} tuinde jordmodere³⁴ om thett barns lyff wdj daabenn, dog thenn adils personn huos war icke haffuer toredt sig vnderstaaett wdtrøckeligenn att sige eller bere kundzskab om, som før er rørtt, och thenn siste wiider bekiendt³⁵ till landztingh, endt hun medt opragt finger och helgins eedt till for^{ne} ting wonndett haffuer, och findis att uere wonditt epher Buoll Persdatters mundt, thett hun icki will vere thennom bestendig, menn offentlig till tingie ther emodt haffuer wondit, thett ingenn lyff att haffue hagt,

thenn tid for^{ne} Buoll Piersdatter baer thett till prestenn, thett samme och prestenn medt hinder wonditt haffuer, thett ingenn lyff att haffue hagt, tha hun baer thett thill hanom, och er wdj nogenn mader bode aff for^{ne} Anne Stangs, som icke haffuer villit wonditt, huadt heller thett kam leffuindis eller dødt till prestenn, y thett hun haffuer wonditt icki witterligt att were, huor lengie thett leffuede, eptther hun fick³⁶ thett Buolle Persdatter y hende; thisligest aff Anne Chrestinsdatter, ther inthett viste ther aff, miere endt andre kunde sige for hinder, ther dog war alle neermiere ther vedt och bedre kunde vist rett sandt beskeden ther om endt slig pigger, som wdj sadann handill³⁷ kunde vere føyge³⁸ beuist,³⁹ vdenn the kunde seett nogenn rett naturligh siønn,⁴⁰ skreg⁴¹ eller andenn slig rett lyffactigh leffuindis lyff wdj thett, formiener effther sadann och andre forberørt leglighett slig thieris vildige, wlouglige och wsandrue windisbyrdt icki bør att komme osß till hinder eller skade wdj nogenn maade, menn bør ingenn magt att haffue. Jacob Biørn medt egenn haandt. Jørgen Friis egenn haandt. Godsleff Budde egenn haandt. Michill Nielßen medt eginn haandt.

Saa møtte erlig och velbyrdig mandt Haneball Gyldennstierne⁴² till Restrup och framlagde en schrifftelig beretning, liudendis som her eptther følger:

Thette er frue Ermegaardt Gyldennstierne schriffteligh suar emodt Jørgenn Friis till Krastrup och hans medtarffuingh och hindis vindisbyrdt, som the haffuer steffnitt, huilcke ther haffuer wonditt hindis saligh sønns daab och christendom, førindt Gud kallit hanom. Ther emodt er thette mitt giennsuar, att iiii quindfolck, som huos mig war, thend tiidt Gudt almectigste forløste mig, haffuer wonditt medt høgiste helgins eedt och opragt finger bode till bierckting och lanndzting om thett, the sielff haffuer seett och forfaritt, som er, att min salig sønn, Trude Biørnn, er bleffuin leffuendis født till verdenn och haffuer bekomitt daab och christendom, førindt Gudt kallitt hanom. Disligiste haffuer och jomfrue Karine Abildgaard⁴³ medt hindis breff och zegill vonditt ther om, som hindis breff wiider ther om jndholler, huilckett hindis breff hun bode tiill bierckting och lanndzting haffuer weritth bestendig, och formiener ieg wdj ingenn mader nochsomelig att uere beuist samme thieris vindisbyrdt icki sanddruelig att uere. Men huadt mester Jenßis⁴⁴ och Buole Møllerkonis⁴⁵ vindisbyrdt belannger, som emodt thenom haffuer vonditt, formiener ieg medt ingenn billighedt eller rettferdighedt thou personers vindisbyrdt att kunde driffue⁴⁶ eller rygge⁴⁷ fem personers windisbyrdt, huar eblant findis enn adils personn, och the haffuer wonditth om thett, the sielff haffuer seett och forfaritt; och formercker iegh, att forgiffuis,⁴⁸ att nogenn aff mine

vindisbyrdt skulle vere vildige, for enn partt af thenom er vdj minn thienist, ther emodt er thett mitt giennsuar, att ieg forseer mig⁴⁹ the thuo personers vindisbyrdt, som emodt thenom wonditt haffuer, for the aarsagere, som forschreffuitt staar, icki att vere saa krafftige eller nøgactige, att minn vindisbyrdt, sa mange personer for thieris skyldt kandt medt nogenn billighet actis for wildige folckis vindisbyrdt att uere. Der till medt kunde icki andre vinde om minn salige sønns daab oc christendom endt the, som tha huos mig war, huilcke haffuer wonditt om thett, the sielff haffuer seett och forfaritt; och ther som min leglighed⁵⁰ sig saa hagde begiffuitt, att ieg samme tiidt kunde haffue hagt fruer huos migh, tha hagde the och veritt aff minn eginn slegth och wenner, huilcke maa well skee och saa tha skulle haffue weritt achtett for vildige folck och y saa made for for^{ne} prestis och møller konis⁵¹ vindisbyrdt ingenn andre erlige folck skulle staae thil throendis, huilckitt mig siønnis emodt all billighet och rett att skulle were; och skal thett icki eller befindis, att iegh eller nogenn paa mine vegne, anthenn medt thrußell eller y andre made, haffuer tuingitt eller lockett thenom till att vinde y samme sagh, menn landzdommer sielff haffuer lagt eeden fore tiill Viburgh lanndztingh thenn tiidt, the ther vonditt haffuer. Disligeste och stadfestis samme thieris vindisbyrdt medt erlig adils folck, som thett samme om minn sallig søns daab och christenndom wondit haffuer, huilcke icke kunde actis for vildige folck att uere. Och forseer ieg mig till, at erlige folckis vindisbyrdt, som er skeedt medt opragt finger och høgiste helgins eedt, bør ephther all billighet och rettferdighet miere att annsees endt thenn thienist, the er vdj, huilckenn thienist icke heller lenger warer, endt the sielffuer wille, och for diße aarsagers skyldt formiener ieg samme thieris vindisbyrdt wdj ingenn made for vildig att kunde actis. Der till medt schall thett befindis, att mester Jens Lauritzenn y saa made sielff haffuer bekrefftitt the fem personers vindisbyrdt, att handt haffuer bekiendt, atth handt haffuer giffuitt vandt paa barnitt, huar for ieg giffuer huer erlig mandt atth betencke, om handt thett icki haffuer døbt. Thisligeste haffuer handt neffnit barnitt vedt sitt naffnn paa predickstolenn, och thett xxiiij mendz vinde, som ther om er vdgangitt, er døpmt till landztingit vedt sinn magth. Sambledis haffuer Buole Møllerkone bekiendt, att hun holdt barnitt till prestenn, thenn tiidt handt gaff vandt paa thett, huor medt ieg formiener hinde att bekreffte minn vindisbyrdt, och haffuer ieg steffnit for^{ne} mester Jens och Buole Møllerkone for samme thieris vinde, och minn beskylding⁵² emodt thenom viider skall bliffue giffuitt tilkiende. Disligest och saa formeller lougenn,⁵³ att barnn er neermiere till att vindis till christenndom endt fraa,

och lougenn y sa made bekreffter samme minn vindisbyrdt. Saa setter ieg ther for wdj rette, om samme minn vindisbyrdt icke bør vedt thieris magt att bliffue,⁵⁴ och ther paa er iegh dom begierindis. Disligest begierer ieg gerne, att thette mitt schrifftelig giennsuar maa jndtdragis wdj huis ther om giffuis beschreffuitt. Ermegaardt Gyldenstierne, s:⁵⁵ Trude Biørns, egenn haandt.

Ther nest framlagde samme vinde aff Aale biercktingh sist forgangenn aar, thenn 13. nouembris wdgiffuitt, Anne Nielsdatter y Borregaardt,⁵⁶ jordmoder, for viij mendt att haffue vonditt, at hinder fuldt vittherligt er y Gudz sandhett og hun⁵⁷ neruerindis huos war paa Biørnshollum onsdagenn nest for Diure Vor Frue dagh sist forledenn, och war huos for^{ne} frue Ermegaardt Gyldenstierne vdj hindis barnnfødzill. Tha er thett hinder fuldt vittherligt y Gudz sandhett, att Gudt almectigste vndte hinder hindis barnn leffuindis och liudeløs till verdenn, och hun, for^{ne} Anne Nielsdatter, tha andtuorde thett leffuindis fraa sigh och wdj Buole Persdatter wdj Vdermølle⁵⁸ hindis hender, och hun gick till prestenn, mester Jenns Lauritzenn y Kiærgaardt,⁵⁹ medt thett. Anne Chrestinsdatter wdj Falde⁶⁰ att haffue wonditt, att hun och samme dagh var huos frue Ermegaardt, ther Gudt forløste hinder, och tha sagde for^{ne} Anne Nielsdatter: Gud vere loffuitt, her haffuer wy ett deylig barn leffuindis och liudeløs. Och for^{ne} Anne Nielsdatter andtuorde Buole Persdatter barnitt, och hun gick till prestenn, for^{ne} mester Jens, medt thett, och handt døpte thett y naffn Gudt Faders, søns och helligaandz och sagde amenn, och hanndt kaldte thett epher sin salig fader Trude Biørn. Margrett Jørginsdatter, Ingeborig Lauritzdatter och Marine Hansdatter, thienindis paa Biørnshollum, att haffue wonditt, att the och for^{ne} dagh war huos frue Ermegaardt [Gyldenstierne].⁶¹ Tha er thett thenom fuldt wittherligt y Gudz sandhett, att hindis barnn oc foster bleff fød leffuindis till verdenn, och the samme tiidt oc dagh stodt huos prestenn, for^{ne} mester Jenns Lauritzenn, saae och hørde, att handt døbte och christenit samme barnn y naffn Gudt Faders, søns och helligaandz och sagde amenn thett stundt, thett war leffuindis, och handt kaldte thett epher sin salig fader Trude Biørn; och nogit ther epher saadt for^{ne} Buoll Persdatter for skaarstienenn medt barnitt, och prestenn war wdgangitt; tha sagde hun: Kommer hiidt, barnitt er endtnu leffuindis och rører sigh vdj mine hender. Och saa vende for^{ne} Margrett Jørginsdatter sig till barnitt och for^{ne} Buole Persdatter; tha saae hun, att barnitt lugte sin høgre haandt tiill. Anne Sørinsdatter y Jndermølle⁶² att haffue wonditt, att hun och samme dagh war paa Biørnshollum, och som hun gick jndtill frue Ermegaardt, tha kam for^{ne} mester Jens emodt hinder och gick vdt fraa frue Ermegaardt; tha hun kam y stoffuenn och

gick till frue Ermegaardt, saadt for^{ne} Buolle Persdatter for skaarstienenn medt barnitt. Tha hørde hun, att hun sagde: Kommer hiidt, barnit er endtnu leffuindis och rører sig vdj mine hender.

Ther nest bleff framlagt enn dom her aff lanndztingitt,⁶³ vdj huilckenn findis jnddragitt for^{ne} Margrett Jørginsdatter, Ingeborigh Lauritzdatter her att uere møtt och medt høgiste eedt och opragt finger veritt thieris vinde bestendigh; thisligeste Marine Hansdatter och att uere møtt och y lige made veritt sitt vinde bestendigh och berette, att barnitt rørde sig vdj Buolle Persdatters hender, tha Buolle Persdatter kallede adt thenom.

Disligest framlagde ett erlig och velbyrdig jomfrue Karine Abildtgaardz breff, som hun medt egenn haandt wnderschreffuitt haffuer aar 1590, fredag nest epher Sctj: Moritz dagh⁶⁴ vdgiffuitt, wdj huilckitt hun kiendis, atth hun var paa Biørnshollum huos for^{ne} frue Ermegaardt Gyldenstjerne, ther hun bleff forløst. Tha er thett hinder wdj Gudz sandhett fuldt vittherligt, att hindis barnn bleff født leffuindis till verdenn, och da prestenn, mester Jens Lauritzenn y Kiargaardt, døbte thett y nafn Gudt Faders, sønns och helligaandz amenn, amenn, och bleff kallitt epher sin salig fader Trude Biørnßenn, som andre gaat folck well wittherligt skulle vere, som huos war; thisligeste bekien- der hun vedt hindis salighet, att nogenn tiid ther epher barnitt var døbtt, tha saadt Buole Møllerkone for jldenn medt barnitt; tha ropte hun thil thenom, att barnitt war endtha leffuindis och rørde sigh vdj hindis hender. Och saa løb hun till jldenn medt sitt forklede och stack jldt y thett och røgte⁶⁵ wnder barnitz nieße⁶⁶ ther medt. Med miere samme vinde och breff bemeller.

Och saatte for^{ne} Hanneball Gyldenstjernne wdj alle rette, om Margrett Jørginsdatter, Ingebore Lauritzdatters och Marine Hansdatters vinde icki borde vedt magt att uere.

Ther til suarit for^{ne} Jørgenn Friis, att for^{ne} Margrett Jørginsdatter, Ingeborg Lauritzdatter och Marine Hansdatter haffuer ydermiere vonditt, endt som for^{ne} jomfrue Karine, Anne Stangs och Anne Chrestinsdatter vonditt haffuer, och mintte samme vinde vildig och vnøgactigh atth skulle findis.

Medt fliere ordt oc tale thennom ther om emellom war.

Tha epher tiltale, giennsuar och sagßenns leglighedt wiste wy icki anditt ther om att sige, endt saa vidt som for^{ne} Margrett Jørginsdatter, Ingebore Lauritzdatter och Marine Hansdatter haffuer vonditt, att samme barn bleff leffuindis født, och att prestenn øßett vandt paa och neffnit daabßens ordt och thett nafn att uere giffuitt, om the ordt Buole Møllerkone skall haffue hagt, sidenn prestenn haffuer øst wandt paa thett, som medt for^{ne} jomfrue

Karins breff och kundskab, som er en adils personn, som wy icki er domere offuer,⁶⁷ bekræfttis, wide wy icki emodt the artichler att sige, emedenn jomfrue Karins breff stander vedt magth; medenn huadt belangendis er, att the haffuer wonditt, att samme barn war leffuindis, ther thett skulle vere bleffuinn døbt, och att the thuo aff thenom skull haffue wonditt, att the skulle haffue seett thett røre sig wdj Buole Persdatters hender, och ephtherthj for^{ne} jomfrue Karine, Anne Chrestinsdatter och Anne Stangs, som var jordmoder och miere borde medt slig foster att omgaa, war stille⁶⁸ huos for^{ne} frue Erme-gaardt y hindis barnnfødzill, icki thett saa yderlig y thieris winde haffuer wonditt, tha wide wy ephther slig forberørt och andre omstendige legligheder icki for^{ne} Margrett Jørginsdatters, Ingeborg Lauritzdatters och Marine Hansdatter thieris winde, saa widt the y the mader om the tvinde artichler haffuer vonditt ydermiere endt for^{ne} jomfrue Karine Abildgaardt, Anne Chrestinsdatter och Anne Stangs, bør thett y the for^{ne} mader ingen magt atth haffue, menn macteløs att uere.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.⁶⁹

(1) Jf. to rettertingsdomme 30. juni 1591 (GdD IV.275ff. og 284ff.). Ermegaard Gyldenstjerne sagsøgtes af sin afdøde mands arvinger, fordi hun ikke havde villet tillade dem at se liget af hendes kort efter mandens død fødte og straks efter afdøde barn, og fordi hun mod deres forbud havde ladet barnet begrave og graven tilmure. Herved, og da Ermegaard Gyldenstjerne tidligere havde født et dødfødt barn, opstod en formodning om, at barnet ikke havde været levende født og døbt. Da sagsøgernes stævning ikke udtrykkeligt indeholdt denne påstand, og da en tidligere anlagt sag mod de vidner, der havde afgivet forklaring om barnets død, endnu ikke var påkendt, blev sagen udsat til næste herredag. Ved missive 6. august 1591 (Kanc. Br.) pålagdes det landsdommerne Mourids Stygge og Hans Lindenov at undersøge sagen og indstævne de ikke-adelige vidner. Ved rettertingets dom 31. maj 1592 (ndf. nr. 683; GdD IV.335f.) pålagdes det Ermegaard Gyldenstjerne med 12 riddersmændsmænd at aflægge ed på, at barnet var levende født og døbt, jf. JI I.1. Hun aflagde denne ed den 22. september s. å. på Viborg rådhus med 12 adelsmænd, se ndf. nr. 688. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.10. – (7) Se 621.8. Han var gift med Else Bjørnsdatter Bjørn (d. 1594), søster til nedenn. Truid Bjørnsen Bjørn (d. 1590). – (8) Se 621.9. – (9) Se 635.46. Han var broder til nedenn. Truid Bjørnsen Bjørn (d. 1590). – (10) Se 661.19. – (11) Godslev Budde (d. 1622) til Netzow, Rødslet og Gunderupgård, 1579–1622 forlenet med Børglum kloster. Han var (1588) gift med Sidsel Bjørnsdatter Bjørn, søster til nedenn. Truid Bjørnsen Bjørn (d. 1590). – (12) Godset Netzow i Pommern. – (13) Mikkel Nielsen Tornekrands (d. 1652) til Kyø og Falde. Han var gift med Ide Bjørnsdatter Bjørn, søster til nedenn. Truid Bjørnsen Bjørn (d. 1590). – (14) Hovedgården Kyø i Store Ajstrup s., Slet h. – (15) Hovedgården Bjørnsholm (det tidl. Vitskøl kloster, 1934 atter kaldt Vitskøl kloster) i Overlade s., Års h., der da tilhørte nedenn. Ermegaard Gyldenstjerne. – (16) Se 662.8. – (17) Ermegaard Gyldenstjerne (d. 1607 el. 1608), enke efter Truid Bjørnsen Bjørn (d. 1590); gift 2. gang (1600) med Gjord Kaas (d. 1616) til Tårupgård, der blev halshugget, fordi han havde stået i forhold til sin fætters enke, fru

Birgitte Rosenkrantz (henrettet 1616), hvilket i datiden betragtedes som blodskam. – (18) Truid Bjørnsen Bjørn (d. 1590) til Bjørnsholm, søn af rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (d. 1583) til Vinstrup, Stenalt og Bjørnsholm og dennes 1. hustru Sidsel Truidsdatter Ulfeldt (d. 1581). – (19) Magister Jens Lauridsen Ravn (d. 1602). Han var 1583 immatrikuleret i Wittenberg og formentlig magister derfra, omkr. 1585 personel kapellan for Bjørnsholm og Malle menigheder, sognepræst ssts. 6. november 1586, da forgænger (Jens Nielsen) afstod embedet til ham. Hans vidneudsagn i den foreliggende sag medførte vanskeligheder med fru Ermegaard Gyldenstjerne, der havde patronatsretten, og som ikke ville søge kirken, så længe mag. Jens Ravn var præst her. Viborgbispens Peder Thøgersen fik derfor ved missive 15. juni 1593 (Kanc. Br.) befaling til at undersøge sagen og enten skaffe Jens Ravn et andet kald i stiftet, når et sådant blev vakant, eller formå en anden præst til at bytte embede med ham. Dette sidste blev tilfældet, idet Jens Ravn i 1594 byttede embede med sognepræsten til Ørslevkloster Christen Mikkelsen, jf. rettertingsdomme 25. juli 1595 og 14. juni 1598 (Secher, Rettertingsdomme I.35, 90ff.). Oplysningerne hos Wiberg I.170, der bygger på stiftsbogen for Viborg stift 1690, er ikke korrekte. – (20) Jf. formularen i JL I.2. – (21) lukkede, krummede (OdS XIII.55 bet.3.4). – (22) Tjenestepiger (af *stæde*: fæste; Kalk. IV.193b bet.9). – (23) Gren, kæp (Kalk. IV.892b bet.1). – (24) Jf. JL II.81. Om revsellesretten over for tyende se 661.1. – (25) erfarne, kyndige (jf. Kalk. I.625a: forfarenhed). Af det flg. fremgår, at Anne Stangs var jordemoder. – (26) ukyndige (jf. Kalk. IV.614b). – (27) uvante (Kalk. IV.536a). – (28) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 833,2°. – (29) Niels Gyldenstjerne (d. 1604) til Restrup og Iversnæs (nuv. Wedellsborg), søn af Christoffer Gyldenstjerne (d. 1562) til Iversnæs og Anne Parsberg (d. 1587). – (30) Hovedgården Restrup (nuv. Store Restrup) i Sønderholm s., Hornum h. – (31) Hannibal Gyldenstjerne (d. 1608), Ermegaard Gyldenstjernens fætter, var hendes lavværge (jf. GdD IV. 282). – (32) Dyre Vor Frue (Mariæ assumptio): 15. august. – (33) Der sigtes til nedenn. Karen Abildgaards erklæring. – (34) Om jordemødre se Inger Dübeck, Jordemødre i retshistorisk belysning (i Historie, Jyske Saml., Ny række X,3 (1973).337ff.) og sa., Jordemødre og Jura (i TFR 1973.729ff.). – (35) d. s. s. vederkendt: godkendt, vedkendt sig (Kalk. IV. 769a bet.2). – (36) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (37) Anliggende, gerning (Kalk. II.153a bet.1). – (38) lidet, i ringe grad (OdS VI.384 bet.2). – (39) NkS 833,2° har *brugt*. – (40) Syn. – (41) Skrig. – (42) Se ovf. note 31. – (43) Karen Abildgaard, datter af Poul Abildgaard (d. 1563) til Vrandrup og dennes 1. hustru Karen Andersdatter Ulfeldt (d. 1547). Hun blev sen. gift med Jakob Gabrielsen Akeleye til Krengerup. – (44) Se ovf. note 19. – (45) ♂: den før nævnte Buole Pedersdatter. – (46) gendrive, imødegå (Kalk. I.385a bet.5). – (47) rykke, tilintetgøre. – (48) fremstilles (Kalk. I.616b bet.1). – (49) (for)venter, har tillid til (at) (Kalk. I.690a bet.4). – (50) Tilstand, forhold (Kalk. II.778a bet.2). – (51) Herefter udstreget *ordt*. – (52) NkS 833,2° har *vnðskylding*: retfærdiggørelse (Kalk. IV.674a). – (53) JL I.1 (tha ar thæt nærmær at witnæs til cristendom oc til arf æn fra). Beviset for, at barnet var blevet døbt (og derved kunne være arveoverførende led) førtes ifl. JL ved kønsnavn (*kyns næuænd*), ♂: 12 af modparten inden for den sagsøgte slægt (*kyn* = slægt), der svor sammen med den sagsøgte som mededsmænd. – (54) NkS 833,2° har *uere*. – (55) salig (♂: af-død). – (56) Landsbyen Borregård i Overlade s., Års h. (tidl. i Bjørnsholm s., Slet h.; Overlade s. blev oprettet ved kgl. resol. 25. april 1917, jf. bkg. nr. 237 af 26. april 1917, hvorved det tidl. Bjørnsholm s. deltes i Overlade s. og Ranum s.). – (57) Tilskrevet over linjen med yngre hånd. – (58) Ydermølle i Ranum s. (tidl. Bjørnsholm s.), Slet h. – (59) Sognepræsten boede i Kærgård i Bjørnsholm s. (nuv. Ranum s.), Slet h., der var præsteresidens indtil omkr. 1657. Gården hedder nu Elkangård. – (60) Vel den nu forsvundne landsby Falde i Overlade s. (tidl. Bjørnsholm s.), Års h. – (61) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 833,2°.

– (62) Indermølle i Ranum s. (tidl. Bjørnsholm s.), Slet h. – (63) Utrykt. Dommen, der er af 27. februar 1591, er refereret i rettertingsdom 30. juni 1591 (GdD IV.286). – (64) Mauritius' dag: 22. september. – (65) røg (Kalk. III.651b; OdS XVIII.188 bet.1). Man mente i datiden at kunne rense luften, modvirke smitte og fordrive trolddom ved anvendelse af røg. – (66) Næse. – (67) Ifl. reces 13. december 1558 § 27 skulle kongen og rigsrådet påkende sager, der angik adeliges liv og ære. På denne regel udvikledes den praksis, at herreds- og landstingene ikke kunne dømme i sager, der angik adeliges brev og segl, jf. Sjællands landstings dom 5. december 1576, der havde henvist en sag til kongen og rigsrådet, „eptherthj thet gielder adels breff och segel“ (III.450.1), og tilforordnede rådets dom 17. juni 1577 i samme sag, der indsattes for kongen og rigsrådet, fordi den var „adelspersoners brev og segl angieldende“ (III.450.1), jf. GdD III.310 note 1, Ryge.384. Dette omfang af adelens privilegerede værneting, jf. herved fdg. 14. august 1590 § 1 (CCD II.564), indskrænkedes ved fdg. om gældssager af 1. juli 1623 § 6 (CCD IV.88) og reces 27. februar 1643 2–6–26 (CCD V.274). – (68) stadig (Kalk. IV.136a). – (69) De sidste linjer (In cuius ... impressa) er i forlægget tilskrevet med anden, noget yngre hånd.

671 Viborg landsting 23. oktober 1591

Spørgsmålet om, hvorvidt bøder for vold tilkommer den, der har birkeret, eller kongen, blev af landstinget udskudt, indtil en forordning herom udkom.¹

Hs.: GkS 1141,2° fol. 212^r (findes yderligere i 3 hss.).

Ingen overskrift i forlægget.

Mouridtz Stygge² thill Holbeckgaardt,³ Hans Lindenouff⁴ thill Øsleff,⁵ Jørgen Fris⁶ thill Krastrup,⁷ landzdomer vdj Nøriuttland, och Gundj Schriffuer,⁸ landztinghører ibidem, gjør vitterliggt, att aar epter Gudtz børd 1591, thend 23. dagh octobris, paa Viborig landzting var skikitt erlig och velb: mandt Erik Løke⁹ thill Schouffgaardt¹⁰ paa thend ene och haffde hid i rette steffnitt erlig och velb: mand Ouffue Lunge¹¹ thill Oden,¹² høffuidzmand thill Olborighus, paa thend anden side for en vendellig domb,¹³ hand her thill landztingitt forhuerffuitt haffuer offuer hans thiener Peder Christenßen i Meldrup,¹⁴ att hans schulle fare som andre fredløs mendt, mienindis for^{ne} Erik Løke thend samme fald¹⁵ buorde hanom att følge och icke for^{ne} Ouffue Lunge.

Saa møtte for^{ne} Ouffue Lunge och berette, att hand haffuer samme Løgstør bierk i forbedring¹⁶ af kong: mays:, och hand haffuer laaditt Per Christenßen voldsuerge och mienthe, att faldzmolitt borde hanom paa kon: mays: vegne att følge.

Ther thill suaritt Erik Løke, att bundfaldtzmoll¹⁷ er thillfredz stillitt och mienthe, att kong: falditt borde hanom paa kong: mays: vegne att følge.

Med fliere ord och thalle thenom ther om emellom var.

Tha ep̄ter thilthalle, giensuar och sagens leigliheth, saa och ep̄terdj lougen och recessen ike om thaller, huor mange fald for slig bøder schall verre, som nogen schall vdgiffue, ther bliffuer voldsoritt i bierkitt, och jngen bierk priuelegie nu ther om framlegis, och adschiellig domme for kongen och Danmarkis rigis raad saa och aff landzdomer i slig sager imod hin anden er vdgangitt, sa vij inthet vise¹⁸ haffuer, huor ep̄ter vij vide os att rette, tha vide vij os jnthet i thend sag att dømme, førind ther bliffuer aff kong: mays: och Danmarkis rigis raad en forordning ther om giortt, hvor med her ep̄ter holdis skall.¹⁹

Dattum vtt supra.

(1) Regler herom blev givet ved kgl. åb. br. 18. februar 1593 (CCD II.632f.), hvorefter den, der blev forfulgt for vold eller andet til birketing, skulle bøde både til den, der havde birkeretten, og til sagsøgeren; den skyldiges herskabs ret til tiltale for samme sag berørtes ikke af denne forskrift. Det hedder i det nævnte kgl. åb. br., at „vi forfare . . . at udi saadanne sager . . . skulle verre gangne atskillige domme, hvilke en part skulle verre emoed hver andre“. Jf. Viborg landstings dom 17. januar 1579 (III nr. 460), hvor det efter indhentet erklæring af rigsrådet statueredes, at der for vold, som udøves i birk, kun skal gives to faldsmål, nemlig til kongen og til den forurettede. Den ved kgl. åb. br. 18. februar 1593 knæsatte regel optoges i birkeretten af januar 1623 § 16 (CCD IV.53). – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.6. – (5) Se 621.7. – (6) Se 621.8. – (7) Se 621.9. – (8) Se 621.10. – (9) Se 627.27. – (10) Se 627.28. – (11) Se 622.5. – (12) Se 622.6. – (13) En uendelig dom er en dom, som ikke ender sagen, f. eks. fordi den forbeholder en ikke mødende part ret til at gøre indsigelse, jf. rettertingsdomme 2. juli 1537: intiil saa lenge for^{ne} her Iørgen kommer for os mett bedre beuisning oc will were ther om i retthe (GdD II.43; KRD I.223) og 23. oktober 1540: wdenn for^{ne} Christen Persson haffuer ther andit i att sighe oc kommer met bedre beuisning (GdD II.118; KRD I.329), 1. november 1540 (KRD I.365) m. fl. (se registre u. Uendelige domme i KRD I.937, II.893), eller fordi dommen slutter med at udtale „uden det anderledis kand afbevisis, havis i minde, aftalis, forstaais, bevisis og andre deslige Uendeligheder“ (DL 1–5–12). Afsigelse af uendelige domme blev forbudt ved fdg. 23. maj 1623 § 3 (CCD IV.669), reces 27. februar 1543 2–6–1 og 3–21 (CCD V.261, 338) og DL 1–5–12, jf. J. Nellemann, *Den ordinaire civile Procesmaade*⁴ (1892).853ff. Forbudet i DL 1–5–12 mod uendelige domme anses for opretholdt ved retsplejeloven, jf. H. Munch-Petersen, *Den danske Retspleje*² I (1923).287, dog kan kravet om, at domsafgørelsen skal være ubetinget og bestemt, ikke absolut gennemføres, jf. Stephan Hurwitz, *Tvistemaal* (1941).231. – (14) Vel landsbyen Mjallerup i Løgsted s., Slet h. – (15) Bøde(andel) (Kalk. I.495a bet.5). – (16) Værge, forsvar (Kalk. I.593b bet.2). – (17) Bøden til den skadelidte (Kalk. I.247a). – (18) Vished, sikker kundskab (Kalk. IV.845b bet.2). – (19) Se ovf. note 1.

672

Viborg landsting 23. oktober 1591

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter der ikke kunne tilstedes sagsøgeren æskning,¹ da hovedsagen var indstævnet for, men endnu ikke pådømt af førstkommende herredag.²

Hs.: NkS 845,2° nr. 287 (findes yderligere i 5 hss.).

Ingen *overskrift* i forlægget, men flg. *regist* i registeret: En dom, at en heritzfougdis vlempe icke er funden, for at hand icke vile stede eskningh, for at hoffuidsagen var indkomen for kong: majs:

Mouritz Styge³ til Holbeckgaardt,⁴ Hans Lindenoe⁵ til Øbløff,⁶ Jørgen Friis⁷ til Krastrup,⁸ landzdomer vdi Nøriutland, och Gunnde Schriffuer,⁹ landztinghører [ibidem],¹⁰ gjør vitterlig, at aar epther Gudz byrd 1591, thenn 23. dag octobris, paa Viborg landzting var skickid erlig och velbyrdige frue Margrett Friis¹¹ till Engelund¹² med enn opsettelse her aff landztingid idag sex vger vdgangen, liudendis hinder tha att haffue hid vdi rette steffnid Niels Jenßen y Flade,¹³ heritz fougitt y Nørheritt y Morße, for hand haffuer fradømtt hinder hindis eskning offuer erlig och velbyrdige Matz Pors¹⁴ for gieldz sag aff then aarsag, at saggen skulle vere ophaggen aff kongen och raadit til første almindelig herdage, vannseet at kong: mays: och rigens opsettelse jcke skulle medføre, att all lougmaal och forfølling skulle huilis och opstaa emidlertiid til heritzting och landztingh, som kunde ordielis;¹⁵ och icke eller hun miener hindis fuld myndigs beretning och fremsatt¹⁶ vdi hans dom at haffue jndførtt, som thett sig buorde, och som hans dom om same sagfald¹⁷ inden tingie, och at kong: mays: opsettelse vdi ingen maade skulle thilholde¹⁷ sagen att skulle huilis eller opstaa, och icke eller Matz Porsß eller nogen at haffue beuiist med nogenn richtig beuiißlighied hindis breffue vrichtig at uere, at hun io motte indkreffue hindis vitterlig gield epther breff och zegels liudilße, och som hun miente Matz Porsß er plictig at betale, formienindis att for^{ne} heritzfougitt epther slig leilighied hinder at haffue giort vret och buorde therfor at stande tilrette.

Sameledis hagde hid steffnid for^{ne} Matz Pors med same dom och med huis beuiisning, hand emod hinder y then sag haffuer.

Tha for nogen leilighied sig then thiid her vdinden begaff, bleff same sag opsatt til idagh. Och nu møtte erlig och velbyrdige mand Offue Lunge¹⁹ til Oden,²⁰ [høffuitzmand paa Olborighuusß],²¹ paa for^{ne} Matz Porsßis och heritzfougdens vegne med thieris fuldmact breffue och først fram lagde stormectigste hogborne første, vor aller naadigste vduold prinds och konings opsettelse breff then 28. junij paa Kiøpninghaffns slott vdgangen, som eblandt anditt medføre, for^{ne} Offue Lunge ther att haffue hagt enn kong: mays: steffning thilstede, som for^{ne} Matz Pors hagde forhuerffuid paa for^{ne} frue Margrett, at hand och andre Knud Nielsßens²² arffuinge, som døde y Offuergaard²³ y Morsße, skall haffue [tillthale]²⁴ til hinder for thuine gieldsbreffue, thet enne

paa vj^c daler²⁵ och thet andit paa ij^c daler, hun aff Knud Nielßen haffuer bekomid. Tha er sagen optagen til første almindelig herdage, ther bliffuer beramid at stande her vdi rigid Danmarck, som samme koninglig opsettelse y sig sielff bemeller.

Ther huos framlagde en heritztingsdom aff Nørheritzting y Morße, then 10. dag augustij sist forleden vdgiffuid, vdi huilcken heritzfogden haffuer saa omsagt, att ephther kong: mays: opsettelse er tha lest for dom, huor vdi same sag er ophagen och opsatt til neste til komendis herdage, viste hand icke at stede eskning beskreffuidt offuer for^{ne} Matz Pors y then sagh, førre sagen ephther høibemelt kong: mays: opsettelse bliffuer paadømt och ordielid, som samme dom vider formeller.

Och ephther slig leilighied saatte for^{ne} Offue Lunge vdi alle rette, om for^{ne} heritzfougdens vlempe ther vdinden kunde findis.

Medt fliere ord [och thalle thenom therom emellom var].²⁶

Tha ephther thilthale, [giensuar och sagsens leilighed]²⁷ saa och ephtherdj hoffuidsaggen om breffuen paa gielden findis for kong: mays: och Danmarckis raad att haffue veritt indsteffnidt, och sagen tha til første thilstaaendis herdage er ophagen, och fougden fordj icke viste at vdstede same eskning, tha kunde vi icke kiende hans vlempe ther vdinden att uere.

In cujus rej testimonium sigilla nostra &c.²⁸

(1) Om æskning se Matzen, Offentlig Ret II.156f. – (2) Jf. rettertingsdom 16. september 1558 (II nr. 270). – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.6. – (6) Se 621.7. – (7) Se 621.8. – (8) Se 621.9. – (9) Se 621.10. – (10) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 844,2°. – (11) Margrethe Friis (d. 1613) til Engelund. – (12) Den tidl. hovedgård Engelund i Fabjerg s., Skodborg h. – (13) Landsbyen Flade i Flade s., Morsø nørre h. – (14) Mads Pors (d. omkr. 1593) til Overgård, Klitgård og Nørgård. – (15) afgøres, påkendes (Kalk. III.381b., jf. mnt. ordelen og højty. urteilen. – (16) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.766b bet.1). – (17) Bøde (Kalk. III.661a). – (18) pålægge (Kalk. IV.365a bet.2). – (19) Se 622.5. – (20) Se 622.6. – (21) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 844,2°. – (22) Knud Nielsen Vinter (d. 1590) til Overgård, søn af Niels Andersen Vinter og NN. Johannesdatter Pors. – (23) Gården Overgård i Sundby s., Morsø nørre h. – (24) Mgl. i forlægget. – (25) 600 daler; om skrivemåden se 633.86. – (26) Mgl. i forlægget. – (27) Ligeledes. – (28) &c erstatte: præsentibus inferius inpressa.

Et vidnesbyrd om en mangeårig brugsret til en mark og skov fundet magtesløst, da det ikke støttedes af adkomstbreve eller lignende.¹

Hs.: GkS 1140,2° pag. 84 (findes yderligere i 5 hss.).

Ingen *overskrift* i forlægget. I NkS 844,2° flg. *overskrift*: Enn dom, att ett vinnde, som er vonnditt om brugning och icke om egindom, er macteløs dømt aff thenn aarßag, samme vinde icke med adkom eller gamble breffue kunde bestørckis.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaardt,³ Jørgen Friis⁴ till Krastrup,⁵ landt-domere wdj Nør Juttlandt, Erich Løcke⁶ till Skouffgaardt,⁷ Jørgen Vogenßenn⁸ till Heserup⁹ och Gunde Skriffuer,¹⁰ lanndtztingshører, giøre witterligt, att aar epther Gudtz biurdt Mdxcj, leffuerdagenn som er thenn 23. octobris, paa Viiborig lanndtztigh war skickett erlig och velbiurdig frue Karine Gyldennstierne¹¹ till Stiernsholm,¹² sallig Holgier Roßennkrandtzis¹³ eptherleffuersche, hindis sønn, Otte Christopher Roßennkrandtz¹⁴ till Boller,¹⁵ wdj hindis egen neruerilße paa thenn enne och hagde hid i rette steffnit Mortenn Kragh i Ruode,¹⁶ Lauge Laugßenn i Ullerup,¹⁷ Therckild Nielsßønn i Huornumkier¹⁸ och thieris medbrøder vindismend paa thenn andenn siide for ett vinde, the vonditt haffuer, om en greßgang,¹⁹ som erlig och velbiurdig mand Johan Rued²⁰ till Møgillkier²¹ skulle haffue med hans suin paa Stoubye²² skouff och marck om somerenn, och icke the i thieris vinde schulle haffue naffngiffuitt, huor mange samfuld aar, Johann Rued eller hans forældre schulle haffue hagt ther samme suindrefft,²³ menn i thieris vinde bemeltt saa tiidt, som the ville, och icke for^{ne} Johann Rued med nogin adkomb schulle beuisse, dett²⁴ hand buorde saadann suindrefft att haffue, medenn hans thiener wdj Skouffbye schulle sielff lade driffue i same marck och skouff, saa viit som thieris lod till thieris gaarde kunde thollt, och mientte fordj, dett for^{ne} Johann Rued icke med samme nye vinde kunde sig nogin brugh i hindis egendomb tillholde, som hand icke schulle haffue gamble breffue eller adkomb paa.

Thisligeste hagde hid steffnitt for^{ne} Jahann Rued och hans fougitt med same vinde och fliesten partt aff samme vindisbørd schulle vere hans thiener.

Saa møtte Jacop Jørgensßønn, riidefoigitt²⁵ till Giesingholm,²⁶ paa for^{ne} Johann Rueds vegne och framlagde samme vinde aff Biereheritztingh²⁷ dette aar, leffuerdagenn post Francisci²⁸ vdgiffuett, Mortten Kragh i Ruode att haffue vonditt paa xxviii aar, Lauge Laugßenn i Ullerup paa xv aar, Therckild Nielsßen i Huornumkier paa xxviii aar, Peder Nielsßønn i Huornum²⁹ paa xv aar, Pouell NielsBenn ibidem xx aar, Søren Brunchßen i Kleis³⁰ xxxiiij aar, Søren Jørgenßønn i Reffsager³¹ 30 aar, Therckild Jensßønn i Raffnnholdt³² xxiiij aar, Madtz Sørenßønn i Høstrup³² xviiij aar, Matz Iffuerßønn ibidem xx aar, Madtz Jenßønn ibidem xj aar, Olluff Lauritzønn x aar, Olluff Hanßønn i Vr-løff³⁴ xxx aar, Villatz Olluffsenn i Siøbye³⁵ xxx aar, Søren Thulßenn ibidem

xl aar, Jffuer Sørensbønn i Hyrup³⁶ xxiiij aar, Enhold Jensbønn i Rorup³⁷ xij aar, Jens Frandtzønn ibidem xxiiij aar, Raßmus Mogensbønn ibidem xl aar, Jørgen Jørgensbønn i Gicram³⁸ xxvj aar, Bertill Jensbønn Fynboe ibidem xx aar, Jørginn Jørgensbønn i Nebell³⁹ xvij aar, Jens Lasbønn ibidem xxvj aar, Lauritz Lauritzenn i Hyrup xxiiij aar, tha er det thenom vitterligt, att the Møgilkier suin enn tiidt, som the ville haffue hagt thennom till greeß och vand paa Skouffbye marck om someren, tha haffuer the veritt ther paa, och icke the haffuer hørtt nogin klage ther paa, förind frue Karine ther om haffuer førtt thrette paa. Michell Sørensbønn i Gram,⁴⁰ Søren Persbønn i Hyrup och Søren Jensbønn ibidem att haffue wonditt, att the i velbiurdige Knud Ruds⁴¹ tiidt, Otte Rudtz⁴² tiidt, frue Perlis⁴³ tiidt och nu i velbiurdige Jahann Rudtz tiidt haffuer the Møgilkier suin veritt till greesß och vand paa Skouffbye marck saa tiidt, the ville haffue thennom ther, och icke dj haffuer hørtt nogin thrette ther paa, som dett vinde vider bemeller.

Thernest møtte Morthenn Krag i Ruodenn och Villatz Olluffsbønn i Siøbye paa thieris egen och thieris medbrøders vegne och var thieris vinde bestendig. Och ther huos berette Jacob Jørgensbønn, att for^{ne} Jahann Ruds forældre⁴⁴ och hand saadann brugning med for^{ne} suindrefft wdj xx vinter och miere skulle haffue hagt och mientte, samme vinde borde ved mact at bliffue.

Ther till suaritt for^{ne} Otte Christopherbønn,⁴⁵ enndog dett vndertidenn kunde vere tilsted for willighed, thett samme suin haffuer ther gangitt, tha schulle dett icke vere for nogin rettighed, och miener fordj, dett for^{ne} Johann Rued med slig nye vinder icke kunde sig slig brugh emod hanns moders, for^{ne} frue Karine Gyldennstiernes, minde til holde.

Med fliere ord och thalle tenom ther om emellum var.

Tha ephther tilthalle, giennsuar och sagens leiglihied, saa och effterdj samme vinde icke findes om egendomb, menn alleniste om brugening att uere vonditt, och icke dett med noginn adkomb eller gamble breffue bestørckis och bekrefftes, tha kunde vii ephther saadann leiglihied jcke kiende samme nye vinde saa nocksum och nøigactige att uere, att for^{ne} Johann Rued ther med kand sig vidre brugning i for^{ne} skouff och marck till holde, ennd som hans lod kand tholle.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Jf. tilforordnede rådets dom 9. juli 1582 (IV nr. 501), hvorefter Sakskebøings borgere ved alderstid fandtes at have vundet ret til at foretage afskibning og udlosning på Orebygårds grund. Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt der ved alderstid kunne stiftes en brugsret, se Matzen, Privatret II.127ff., der antager, at anerkendelse af alderstid ikke med

sikkerhed kan føres længere tilbage end til DL, se IV.501.26. Rettertingsdom 1. august 1590 (ovf. nr. 633) statuerede, at man ikke kan vinde hævd på brug (græsningsret). – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.8. – (5) Se 621.9. – (6) Se 627.27. – (7) Se 627.28. – (8) Jørgen Vognsen (d. efter 1610) til Hæstruppgård. – (9) Hovedgården Hæstruppgård i Hæstrup s., Børglum h. – (10) Se 621.10. – (11) Karen Gyldenstjerne (d. 1613), datter af Christoffer Gyldenstjerne (d. 1562) og Anne Parsberg (d. 1587). – (12) Den tidl. hovedgård Stjernholm (det tidl. St. Hans kloster i Horsens, der 1575 var tilskødet nedenn. rigsmarsk Holger Ottesen Rosenkrantz, der omdannede klosteret til en adelsgård og opkaldte den efter sin hustru). – (13) Rigsmarsk, rigsråd, statholder i Jylland Holger Ottesen Rosenkrantz (d. 1575) til Boller, gift 1. gang (omkr. 1548) med Mette Krognos (d. 1558), 2. gang (1568) med ovenn. Karen Gyldenstjerne. – (14) Otte Christoffer Rosenkrantz (d. 1621) til Boller og Stjernholm. – (15) Hovedgården Boller i Ut s., Bjerre h. – (16) Landsbyen Roden i Stovby s., Bjerre h. – (17) Landsbyen Ullerup i Stovby s., Bjerre h. – (18) Landsbyen Hornumkær i Hornum s., Bjerre h. – (19) Græsning (Kalk. II.88b). – (20) Se 625.9. – (21) Se 625.10. – (22) Landsbyen Stovby i Stovby s., Bjerre h. – (23) *Drift er drivvej, græsgang, ret til at lade dyr græsse eller omvandrende kvæg* (Kalk. I.386a bet.1&2; OdS 950 bet.5.2–4). – (24) at (Kalk. I.358a bet.1). – (25) Om ridefoged se 642.14. – (26) Se 642.15. Gården tilhørte da Erik Banner (d. 1597) og Otte Banner (d. 1625). – (27) Bjerre herredsting. – (28) Franciscus Seraphicus' dag: 4. oktober. – (29) Landsbyen Hornum i Hornum s., Bjerre h. – (30) Landsbyen Klejs i Rårup s., Bjerre h. – (31) Muligt gården Revsgård i Rårup s., Bjerre h. – (32) Landsbyen Ravnholt i Rårup s., Bjerre h. – (33) Muligt fejlskrift for Åstrup i Rårup s., Bjerre h. – (34) Landsbyen Urlev i Urlev s., Bjerre h. – (35) Vist fejl for Stovby i Stovby s., Bjerre h.; NkS 844,2^o har *Stoubye*. – (36) Landsbyen Hyrup i Stovby s., Bjerre h. – (37) Landsbyen Rårup i Rårup s., Bjerre h. – (38) Vist fejlskrift for Gram i Rårup s., Bjerre h. – (39) Landsbyen Nebel i Rårup s., Bjerre h. – (40) Landsbyen Gram i Rårup s., Bjerre h. – (41) Rigsråd Knud Jørgensen Rud (d. 1554) til Vedby og Møgelkær. – (42) Admiral Otte Knudsen Rud (d. 1565) til Møgelkær, Sæbygård m. v., søn af Knud Jørgensen Rud. – (43) Pernille Oxe (d. 1576), enke efter ovenn. Otte Rud. Hun opførte på Møgelkær en ny hovedbygning. – (44) Ovenn. Otte Rud og Pernille Oxe. – (45) Fejlskrift for Otte Christoffer Rosenkrantz.

674

Sjællands landsting 3. november 1591

Da ingen må hugge i uskiftede fællesskove,¹ erklæres en landsbyvedtægt, hvorefter lodsejerne havde ret til i en uskiftet fællesskov at tage frønnede træer, vindfælder o. l. og dele dem imellem sig i forhold til deres andel i skoven, for magtesløs.

Hs.: NkS 836c,2° nr. 10 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Domb at ingen maa hugge wdj wschiffte schouffue.

Lauge Bech² till Førbleff,³ landzdommer wdj Sieland, Arrild Huitfeld⁴ till Odersberg,⁵ Danmarckis rigis candtzeler, och Claus Mortenßenn, landztingschriffuer, giøre wittherligt, at aar effter Gudz byrd 1591, onßdagenn denn 3. nouembris, paa Sielandzfarsting wor schicket erlig och welbiurdige Johann⁶

och Christenn Bernekow⁷ till Bircholt⁸ med dieris fuldmøndige Jenns Laurit-zenn paa denn ehne och haffde hid steffnit i rette Clauß Nielßenn i Holbech,⁹ herridzfougitt i Thudseherrit, paa denn andenn ßide oc hannum tiltalidt for enn domb, hannd den 1. maj ßidst forledenn dømt haffde Niels Anderßenn¹⁰ till Stigs Bierbye¹¹ oc Bierbye mennd for enn bøg, som waar huggit i Bierbye fellids schouff, huilche hannd meente wretferdeligen oc emoed recesen¹² dømbt at werre, saa denn iche burde wid macht at bliffue.

Haffde oc hid steffnnit for^{ne} Niels Anndersenn i Bierbye oc Bierbye mennd med samme domb oc i rette lagde en domb aff Thudseherritsting denn 3. maj ßidst forledenn wdgiffuidt, liudendis:

Wor schicket erlig oc welbiurdige mennd Johann och Christenn Bernekow till Birchholm dieris tiener Jens Schriffuer och haffde wdj rette kaldit erlig oc welbiurdige mannd Niels Annderßenn i Stigsbierbye med de andre Bierbyemend oc dennum effter enn schriftlig beretning tiltallede, liudendis: Johann och Christenn Bernekow tiltalle till erlig och welbiurdige mannd Niels Anderßenn i Stigs Bierbye med de andre Bierbyemenndt, saa mange som haffuer med werrit at hugge och agge,¹³ beuilge och samtøche denn bøg, som huggenn er oc nu om trættis, oc saa mannge oc huem der aff haffuer bekommit oc hiembførdt, om de der med icke haffuer giort wrett och imoed recessen den 30. artehell, oc om the iche pligtig er at wdlegge¹⁴ lasenn¹⁵ eptther lougenn oc bøde schadenn oc der till dieris laugbøder¹⁶ oc er derpaa begierrendis enn endelig domb.

Dernest i rette lagde hannd it beseglidt tingsuinde her aff tinge wdgiffuidt denn 6. martj ßidst forledenn, liudendis at Søffrenn Jyde i Stigsbierbye denn dag indenn tinge sagde, at hannd iche affwiste,¹⁷ at denn bøg bleff huggitt i Stigs Bierbye schouff, som Jens Schriffuer nu omtalidt, heller wor med hanns willie oc sambtøche, at den bøg bleff huggit. Da tilspurde Olluff Anndersenn, welb: Niels Andersenß tienner, hannum, om hannd iche haffde faaed schiell¹⁸ oc fylliste¹⁹ for ßinn annpart aff samme thræ. Da ßuaridt for^{ne} Søffrenn Jyde och sagde, at hannd iche waar kommenn her i dag for spørsmaall schyld. Da waar her i rette møedt for^{ne} erlige och welb: mannd Niels Anderßenn hanns tienner, Olluf Andersenn, oc imoed samme tiltalle i rette lagde enn ßinn hoßbunds schriftlig beretningh och gienßuar, liudendis:

Efftersom erlig oc welb: mannd haffuer ladit giffue mig warsell for enn domb, som de achter at forhuerffue om enn bøg, som schall werre huggenn wid Gammels Moese,²⁰ saa bekiender ieg, at for nogenn tid ßidenn, da loed ieg hugge enn foernid²¹ bøg i schouffuen, for huilckenn ieg loed wdlegge de

wduortis²² tiennere wedderlaug, baade i felder²³ oc annditt, lige som bønderne wille det selff wurdere, huad samme bøg kunde were wdj lesß,²⁴ saa well som felderne, huilche ieg well troer at de wduortis tiennere icke kunde benechte, at de io haffuer faaid wedderlaugh derforre, de der schulle haffue, oc ieg icke rettere weed, end att Søffrenn Jyde io saa well haffuer faaet wedderlaug, schiell och fylleste derforre som de andre, efftersom mig paa denn tid bleff berettidt, oc som ieg selffuer paa denn tid gaff befalling paa. Derforre setter ieg wdj all rette, om ieg nogit der forre bær at lide, effterdie at denn bøg saa well som andre felder er, er her alt wurderit wdj leeß, det ehne saa well som det annditt, oc de wduortis saa well som de andre her i byenn haffuer faaed schiell oc wedderlaug der forre. Setter ieg der forre wdj alle rette, om ieg derforre kann haffue forbrut, at ieg saa haffuer ladit hugge it raadit træ, som iche kunde [b]ære²⁵ læff oc oldenn, oc om ieg iche saa uell som diße mine byemennd bær for ßligh tiltalle quit at werre, och at denne min schrifftlig beretning maa jnddragis wdj, huis herridsfogdenn will giffue fraa ßig paa tinge beschreffuidt. Actum Stigs Bierbye, denn 27. feb: anno 91.

Noch i rette lagde hannd it tingsuinde her aff thinge den 27. martj wdgifuit, liudendis at erlig oc welbiurdig mannd Niels Andersen till Stigsbierbye hanns tienner, Olluff Anndersen, denn dagh gaff tilkiennde, at efftersom for^{ne} hanns hoßbunde her till tinge tiltalis aff erlige oc welb: Johann oc Christenn Bernekow till Birchholm dieris fuldmectige for enn foerned bøgh, som for^{ne} hanns hoßbunde nogre tid ßidenn haffuer ladit hugge i fellids schouffen till Stigs Bierbye, oc dieris tiennere, Søffrenn Jyde, der sammesteds schulle ingenn anpart bekomme, der imod waar hannd derforre begierendis, at hannum paa for^{ne} ßinn hoßbunds wegnne maatte stedis nogenn windißbiurd indenn tinge dieris sandhed at winde oc bekiende, huis denum wdj sandhed witterligt waar, om samme Søffrenn Jyde io samme tid bleff wdlagdt ßinn anpart wdj samme felledsschouff, hannd saa well som de andre goede mends tiennere der i byenn, saa at hand saa uell som de andre nøiedis²⁶ heller icke. Da først frembkom her inden tinge Lartz Lauritzen i Bierbye, som wanndt med ßinne tuende opragte fingre, bad ßig saa sandelig Gud hielpe oc huld at worde, at denn tid, samme for^{ne} bøg bleff huggit, som nu er wdj trette, da klembtede²⁷ de, och byemennene ginge saa i schouffuen, oc de bleff dennum alle wdlagt oc fyllost giort paa dellernne²⁸ aff felder oc andit huer for ßinn anpart emoed samme bøg, saa mange som burde at haffue, saa dennum nøiedes, oc for^{ne} Søffrenn Jyde wanndt samme tid med dennum, at hannum bleff och ßinn anpart wdlagt samme tid, saa wel som nogenn de andre, saa at hannum nøiedis. Och alle de

andre Bierbye mend wunde alle effter, at det²⁹ dennum wdj sandhed fuld witterligt waar, lige som Lauris Lauritzenn wunditt haffde.

Ennd wdj rette lagde hannd it anditt breff, liudendis:

Ieg, Mogens Nielsenn,³⁰ sogneprest till Huembech³¹ och Sueninge,³² prouist wdj Thudseherritt, kiendiß, at her Jørgenn Nielsenn,³³ sogneprest wdj Bierbye, haffuer bekienddt for mig med ßit breff och segll, at der welbiurdig Niels Andersenn wdj Bierbye loed hugge den foernede bøg i Sønderschouff wid Gammels Moese, da bleff hannum wdlagt moed for^{ne} bøg hanns anpart for denn gaard wdj feldenn oc anditt, huis der fanndtis paa denn tid, saa at hannd wdj de maader fich ßinn anpart saa well som de andre wduortis tiennere, saa at hannd nøiedis paa denn tid. Sammeledis bekiende oc Christenn Degen for mig med ßit breff och segll, at hanns dreng,³⁴ Christenn Jyde, waar hoes Bierbyemend paa gadesteffne³⁵ paa hans wegne, der det klembte, oc forhandlit bleff om felder oc ildebrand,³⁶ huis der iche waar nødtørffteligenn till oldenn; da wdlagdis nogit, som waar faldenn, till de wduortis tiennere for det fornedede træ, som welbiurdige Niels Andersenn loed da hugge; da iblandt andre bleff hannd fornøigit for hanns anpartt, saa hannd iche klager. Till windißbiurd mit jndsegell her wnder trøgt. Actum Hiembech, denn 26. martj anno 91, som samme schrifftlige beretning, tingsuinder och breffue der om indholder.

Sammeledis waar der och wdj rette møet Niels Fløy i Bierbye med flere Bierbye mennd oc ßuarede, at ßamme foernede bøy, som for^{ne} Jenns Schrifuer paa taller, fich denn goede mand hanns hoßbunde for ßinn gaards anpart, oc byemendenn derimoed finnge fylliste aff felder och anditt saadannt, som aldielis ingenn schouffschade waar, huer effter som hannd burde at haffue effter vrnig³⁷ oc gammell vilkor, saa at de alle, baade prest och degenn, for^{ne} Søffrenn Jyde oc alle de andre, der burde at haffue, well nøiedis paa denn tid. Oc setter derforre wdj alle rette, huad de derforre kunde werre forplictige nu at lide heller wndgielde.

Med mange flere ord dennum der om imellum waar.

Da effter tiltalle, giennßuar oc denn sags leilighed, oc effter som denn goede mannd Niels Andersenn, som er wnnder willkor och wedtecht³⁸ med Stichsbierbyemend, hannd for ßinn gaards loed oc anpart haffuer bekommit enn fordent træ till ildebrand i samme fellidsschouff, oc det beuißis, at de anndre Bierbyemennd saa well som Søffrenn Jyde som nogenn de anndre, som wdj samme schouff haffuer loed oc part, der imod haffuer bekommit dieris loed oc vrnig aff windfelder oc anndit saadannt, huis denum burde att haffue epther gammell wiß³⁹ oc widtegt, saa at de alle haffuer nøiedis paa denn tid,

da weed ieg iche oc kunde med rette tilfinnde for^{ne} velbiurdige Niels Andersenn heller de anddre Stigs Bierbyemennd derforre nogit at bøde, lide heller wndgielde, saa lenge som dieris velkor oc wedtegt, som de her till dags wdj roolighed hafft haffuer, saa oc samme windiðbiurd staaer wid ßinn macht, som samme domb i ßig selff indholder.

Och berette, at for^{ne} Clauß Nielsenn haffuer quit dømbt for^{ne} Niels Andersenn och Bierbyemennd for en bøg, som waar huggit i fellidsskouff ephther dieris byes wide oc wilkor, enndog hannd formeente saadann wilkor imoed recessen at werre, oc sette fordie wdj rette, om samme dieris vilkor, som de wdj saa maade bruge oc hugge oldenn træe i fellids schouffue wdenn alle lods-eigerenns minde burde wid macht at bliffue, oc om herridsfogdenn iche haffuer giort wret, at hannd imoed recessen haffde dennum for ßligt quit dømbt, oc om hanns domb iche burde machtisløß at bliffue.

Da waar her wdj rette møet for^{ne} Clauß Nielsenn oc berette, at for^{ne} Niels Andersenn haffde for hannum beuist med tingsuinder samme foernede bøg at werre hannum wdlagt for ßinn anpart aff huis felder, som paa denn tid waar feldenn, oc at denn mennige mannd der wdj byenn haffde hannum denn beuilgen oc faaet derforre wedderlaugh, oc hannd fordie iche weste emoed dieris wilkaard at tildømme hannum nogenn bødir, menn dieris wilkor stoed wid macht; meente hannd ßig der wdj ingenn wret at haffue giort.

Waar her i rette møet for^{ne} Niels Andersenns fougit, Niels Fløy, oc berette, at denn tid samme foernede bøg bleff huggenn, da beuilgede mennige byemend hanns hoßbunds samme bøg for ßinn anpart aff, huis som da waar faldenn, oc huer aff bønderne, saa well prest som degnn, der imoed fich dieris annpart, saa de nøiedis. Berette och, at foernede træer och felder altid till daa haffuer werrit tagit och schifft effter byenns wilkor, oc ingenn det haffuer benechtid; oc effter det er beuist Søffren Jyde samme træ att haffue sambtøgt hanns hoßbunde saa well som de anddre oc derforre tagit fylliste for ßinn anpart, oc herridsfogdenn der epter haffuer quit dømbt hanns hoßbunde oc dennum, formeente hannd hanns domb retferdeligenn at werre oc burde wid macht att bliffue.

Med flere ord dennum der om imellum waar.

Da effter tilltalle, giennßuar oc denn sags leilighed bleff der saa affsagt for rette, at epterdie receßen klarligenn formelder, at ingenn maa hugge wdj wschiffte schouffue, oc de Bierbye mennds wilkor at hugge egh heller bøg fraa roedenn icke er scheid med alle lodseigernis wilge oc sambtøche, da wide wi icke denn dieris wilkor, som imod recessen giort er, at kunde følge, menn

finder denn machtisløß at bliffue, indtill saa lenge det kann beuifis lods-eigernne tilforne at haffue beuilgid saadann foernid træe som andenn wnder schouff at maa huggis med vilkor, oc effter herridsfogdenn epther samme dieris wilkor haffuer quit dømbt dennum, menn den stoed wid macht, och samme dieris vedtegt nu er vnderdømbt, da bøer for^{ne} herridsfogdis domb wdj lige maade machtisløß at bliffue.

Till windißbiurd wnder wort signnett.

Actum vt supra.

(1) Jf. reces 13. december 1558 § 30, reces 21. december 1551 § 8. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Se 628.35. – (5) Se 628.36. – (6) Se 659.4. – (7) Se 659.5. – (8) Se 659.6. – (9) Købstaden Holbæk. – (10) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Bjergbygård, fader til landsdommerne Anders Dresselberg (d. 1613) og Vilhelm Dresselberg (d. 1620). – (11) Bjergbygård i Stigs Bjergby s., Tuse h. – (12) Reces 13. december 1558 § 30, jf. note 1. – (13) (bort)køre (Kalk. I.38a bet.1). – (14) udrede, betale, erstatte (Kalk. IV.567b bet.3). – (15) Læssene (Kalk. II.756b); da ordet er neutrum skal det i plur. i best. form ende på *-n*. – (16) de i loven fastsatte bøder (Kalk. II.724b). – (17) vidste, kendte til (Kalk. I.36b). – (18) Gengæld, erstatning (Kalk. III.849a bet.12). – (19) Godtgørelse, fyldestgørelse, erstatning (Kalk. I.798a). – (20) Formentlig den mose i Stigs Bjergby skov, der nu kaldes Friheden (Trap III.450). – (21) frønnet, udgået (OdS V.715). Jf. DL 2–22–28: Vindfælder, eller fornet Træer. – (22) udensoogs (jf. Kalk. II.838b lin. 32: *nogil udvortes mand* (1508) og OdS XXV.846 bet.2.2). – (23) Vindfælder (Kalk. I.499b), jf. DL 6–17–28: nedblæste greene eller fælder. – (24) Læs (Kalk. II.756b). – (25) Forlægget har *were*. – (26) fyldestgjordes, tilfredsstilledes (Kalk. III.272a bet.3; OdS XV.284 bet.1). – (27) klemtede (med en klokke) (OdS X.549). Det var dengang almindeligt at sammenkalde til gadestævne ved at ringe med kirkeklokken, hvilket blev forbudt ved DL 2–22–40. – (28) Delene. – (29) at det er tilskrevet over linjen. – (30) Fejlskrift for Mogens Mikkelsen (d. 1606), 1568 sognepræst for Hjembæk og Svinninge menigheder, provst 1583, jf. Wiberg I.624, Da. Mag. 7. rk. IV.238, 248, 250. – (31) Hjembæk s. i Tuse h. – (32) Svinninge s. i Tuse h. – (33) Jørgen Nielsen (d. 1603), 1578 orlogspræst, 1580 sognepræst for Stigs Bjergby og Mørkøv menigheder. Jf. KhS 5. rk. II.142; Da. Mag. 7. rk. IV.241, 250; Wiberg I.159. – (34) Tjenestekarl (Kalk. I.380b bet.2). – (35) Gadestævne er bymændenes forsamling til drøftelse af fælles anliggender; kaldes også bystævne (OdS VI.593 bet.1) el. grandestævne (jf. 675.14). – (36) Brændsel (Kalk. I.449a). – (37) Vurdering (jf. Kalk. IV.880a bet.1). – (38) Vedtægten ses ikke bevaret. – (39) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2).

675

Viborg landsting 15. januar¹ 1592²

Landstinget erklærer en af et bylag afsagt kendelse om fordeling magtesløs, da den vedrørte et forhold, der ikke angik landsbyens vide og vedtægt.

Hs.: Add 151,2^o nr. 251 (findes yderligere i 11 hss.).

Litt.: Poul Meyer.355 (datering: 1522).

Overskrift: Enn dom att diele, som brugis offuer grandsteffne och icke for nogenn vide, er vndersagt.

Hanns Lindenou³ thill Øsløff,⁴ Jørgenn Friis⁵ till Krastrup,⁶ landtzdomere vdj Nøriutlanndt, och Gunde Schriffuer,⁷ lanndtztinghører ibidem, giør witherligt, att aar epther Gudz byrdt [Mdxcij]⁸ paa Viborg [snabs]⁹ lanndzting var skickitt erlig och velbyrdig manndt Jacop Siøfeldt¹⁰ thill Vosborigh,¹¹ lennsmanndt till Mariager,¹² paa thenn enne och hagde hidt vdj retthe steffnitt Per Chrestenßenn y Bieregraff¹³ paa thennd ann denn side, for hanndt y Bieregraff grandelauff¹⁴ skulle haffue laditt fordiele Rasmus Espennßenn y Bieregraff for nogenn breffue, som liuder om en gaardfred, oc breffuen icke schall were thieris viide¹⁵ och vedtect anrørinde, medenn att skulle were enn heritztingh sag och icki paa grandsteffne att skulle vdrettes, mienindis fordj Raßmus Espenßenn wloglig att uere fordielt.

Sameledis hagde hidt steffnitt Jens Michelßenn, Olluff Pederßenn, som skulle were fougder y same grandelau, for the haffuer vndt høring offuer for^{ne} Raßmus Espenßen.

Thisligeste hagde hidt steffnitt Olluff Pederßenn, Las Jennßen och thieris medbrøder høringh,¹⁶ som for^{ne} Raßmus Espenßen dieltt haffuer medt vrett, som hannd mente.

Saa møtte for^{ne} Per Chrestenßenn och framlagde same dielsbreff aff Bieregraff grandelaug sist forgangenn aar, thennd 12. decembriis, vdgiffuitt, formellendis Per Chrestenßenn y Bieregraff att haffue laditt fordiele Raßmus Espennßenn ibidem och gaff hannom sag, for hannd forholder nogenn clagebreffue och winder paa hannom for en bordag,¹⁷ hannd medt hannom giortt haffuer, enndog sagenn forligt wor, som thet dielsbreff wider bemeller, och minte, att the epther thieris vide och vedtect motte paa grandsteffne lade hinn anden fordiele for, huad sag thenn enne then andenn medt rethe beskylde kunde.¹⁸

Med fliere ord och tale thennom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagens leglighet, saa och eptherdj thenn sag om for^{ne} breffue icke er Bieregraff menndz vide och vedtect angiellinde, medenn findis then sag att uere, som till heritzting att wdrettis, och for^{ne} Raßmus Espennßenn dog ther fore paa grandsteffne er dieltt bleffuen, tha finde wy epther sadan legligheth for^{ne} Raßmus Espenßen aff thenn diele quit at uere.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Dommen er afsagt på snapstinget, ♂: det første ordinære ting efter ophøret af julehelgen („20. dags jul“) den 13. januar. – (2) Forlægget har *Mdxlij*, NkS 1386,4° 1522 (jf. Poul Meyer.355). Denne årsangivelse må være urigtig, da nedenn. Jakob Seefeld først fra

1584 var forlenet med Mariager kloster. Rettet efter GkS 1134,2°. – (3) Se 621.6. – (4) Se 621.7. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 621.10. – (8) Se ovf. note 2. – (9) Ordet mgl. i forlægg; indføjet efter NkS 1386,4° og GkS 1134,2°. Om snapsting se ovf. note 1. – (10) Se 627.8. – (11) Se 627.9. – (12) Mariager kloster, birgittinerkloster, oprettet af dronning Margrethe, kom ved reformationen under kronen og stod fra omkr. 1542 under en kgl. lensmand. Munkekonventet opretholdtes til omkr. 1555, men først 1585 døde den sidste abbedisse, og 4. juli 1588 fik Jakob Seefeld kgl. ordre til at omdanne nonnegården til en ladegård. Jakob Seefeld var 1584–99 forlenet med Mariager kloster, jf. Erslev, Lensmænd. 155. – (13) Landsbyen Bjerregrav (nuv. Øster Bjerregrav) i (Øster-)Bjerregrav s., Sønderlyng h. – (14) Grandelag er samfundet af dem, der bor i samme by (Kalk. II.67a), men her vel = grandestævne (også kaldt bystævne el. gadestævne): bymændenes forsamling til afgørelse af deres fælles anliggender som f. eks. forhold, der affødtes af jordfællesskabet (påbegyndelse af de forskellige markarbejder, åbning og lukning af gærder, benyttelsen af fællesgræsningen m. v.), og tvistigheder mellem bymændene, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.481f., jf. 125. Ordet *grande* bet. nabo, bymand (Kalk. II.67a). – (15) Landsbyvedtægt; *vitæ* er egl. den bøde, der ramte overtræderen af landsbyvedtægten, og betegnelsen overførtes på selve vedtægten, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.125. – (16) I Jylland foregik fordeling med høringer, ɔ: af fogden udnævnte mænd, der afsagde fordelingskendelsen, jf. 662.12 og Matzen, Offentlig Ret II.153. – (17) Slagsmål (Kalk. I.317a bet.2). – (18) Landsbyvedtægterne indeholdt ofte bestemmelser om, at bymændene skulle forebringe stridigheder for oldermanden og grandestævnet og kun i nødsfald måtte indstævne sagen for de ordinære domstole, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.482. Om forholdet mellem lov og vedtægt se Poul Meyer.362.

676

Sjællands landsting 16. februar 1592

Landstinget underkender en herredstingsdom og statuerer, at en mand efter sine to ældre brødres død var lovlig værge for sin forældreløse søstersøn og derfor ansvarlig for arv, der var tilfaldet denne, uagtet han ikke havde været til stede, da skiftet fandt sted, og ikke havde oppebåret nogen del af søstersønnens arv.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 272.

Overskrift: Endnu¹ en domb om weriemaall.

Lauge Beck² thill Førßlløff,³ landsdommer vdi Sielland, oc Madzs Holm, landstingschriffuer, giøre witterligtt, att aar ephther Guds biurdtt 1592, onßdagen denn 16. februarij, paa Siellandsfar landsting vor skickitt Sørenn Madzenn i Egede⁴ paa denn enne oc hagde hid i rette steffnitt Marine Madzdotter ibidem paa denn andenn side oc hinder tiltaledede oc hinder mett Marine Nielsdaatter i Præstøe tiltaledede for ett winde, de hagde wunditt om nogit goods, som Peder

Niellssenn⁵ i Kiøge hagde annammit, huilckett winde hand formeentte icke saa nøiactigtt att were, att dett burde att komme hannom till hinnder eller skade vdj nogenn maade.

Disligeste hagde oc hidstefnitt Knud Andersenn i Lund,⁶ Hanns Oelßenn ibidem och Christopher i Liuderßløff⁷ for ett winde, de hagde vunditt om nogenn arff, som hannom tilfald i Beldring⁸ prestegaardt, enddog hand meente, de icke wor derhoß, der skiffte stoed, oc dieris winde burde magtløß att blifue.

Sammelediß hagde oc hid steffnitt Birgitte Madsdaatter for eders sandhedt att bekiende; hagde oc hied steffnitt Jenns Oelssenn y Skiørpinng,⁹ for dum herridzfougitt y Steffnsherrit, for hand hagde quit dømppt Jep Niellssenn y Lund for hans wergemaall, huor vdj hand meente hannom wrett att haffue giortt, oc same dom burde magttløß att bliffue.

Hagde oc hid steffnitt Jep Niellssenn mett samme winder oc domb; oc wdj rette lagde ett tingßuinde aff Stefnherritzting denn 28. nouembris a^o 1588 vdgiffuet, jndhollandiß Marine Madzdaatter i Musebølle¹⁰ att haffue wunditt, att dett wor wdj sandhedt witterligtt, att Jep Niellßenn i Lund eller nogle aff hans søskinde aldrig erffuede nogett epther dieris salige moder Anne, lidet eller mөгitt i nogenn maade. Disligeste soer¹¹ for^{ne} Marine, att hinnde wor wdj lige maade witterligtt, at for^{ne} Jep Niellßenn aldrig hagde fangett nogett eller annammit aff sinn søstersønn, Søren Madzenns, goids, entenn aff fædernit eller mødernitt, oc icke heller wor for^{ne} Søren Madzenns laugerge, menn Olluff Nielssenn oc Anders Niellßenn i Nestuid de annammede godzitt och giorde aff dett, huad i wille. Marine Nielßdaatter vdj Prestøe att haue wunditt, att dett oc wor hinde wjtterligtt, lige ßom Marine Madzdotter wunditt hagde; ydermere haffuer wunditt, att Peder Niellssenn wdi Kiøge annammit enn skrin; der vdi wor thoe par lagenn, jtem enn sengediøne, som wor for^{ne} Søffrenn Madzenns guods, som samme tingswinde jndeholder.

Derhoß y rette lagde ett tingßuinde aff for^{ne} tingh denn 13. januarij a^o 89 vdgiffuitt, liudendiß Knud Anderßenn y Lund att haffue vundit, att dett wor hannom wdj sandhedt witterligtt, att denn tid skiffte stoed y Beldering prestegaardt epther salig Søffrenn Madzenns forældre, da wor Jep Niellssenn y Lund icke derhoß eller tilkalditt till samme skifte oc icke heller fick bud derom oc icke heller annammede eller findiß nogett aff samme børnegodzs, oc for^{ne} Jep Niellssenn icke heller erffuede nogett epther sinn moder Anne (salig mett Gud) aff, huis hun paa for^{ne} Søffrenn Madzenns wegne annammit hagde, eller nogett andett epther hinders død paa sinn egne vegne, mens huis gods,

som for^{ne} Sørenn Madzenn icke fortærede, mens for^{ne} Anne leffuede, dett haffuer hand erffuede ephther hinders død. Mett flere vidnißbyrd, som samme tingsuinde wdj sig sielff indholder; oc berette, att for^{ne} tuende quinder hagde wundit, att for^{ne} Jep Niellsenn inthett hagde annammitt aff hans gods; for^{ne} Knud Annderßenn oc hans metfølgere oc hagde wunditt, att for^{ne} Jep Niellsenn icke haffuer weritt hanns werge eller oppeboritt nogitt aff hanns goidz, enddog ingenn aff thennom wor paa skifte, der hanns goids bleff optagen;¹² medt huilcke winder de wilde fraauinde hannom sinn rette fæderne arff, enddog for^{ne} Jep Niellßenn [er]¹³ hans morbroder oc fordj hans rette børne werge, och fordj hagde burdtt att haffue opsiun till hanns federnne oc mødernne arff y hans vmøndige aar.

Berette och, att for^{ne} Jenns Oelsønn quit dømt hannom for wergemaall, huilckett hannd meente emod lougenn att vere, oc satte wdj rette, om for^{ne} winder oc dom icke burde magteløß att bliffue.

Da wor her wdj rette møtt enn part aff for^{ne} widnißbiurdt, vore dieris winder bistendig och berette, att enddog de icke wore paa skiffte, wore de y bye hoß for^{ne} Jep Niellsenn, saa de well viste, att hand icke wor paa skiffte denn tid, hans gods bleff vdlagdt, meente fordi deris [vidne]¹⁴ burde wid magt att bliffue.

Wor her oc wdj rette møtt for^{ne} Jep Niellßenn oc berette, att hand icke wor hans børne werge, thi hannd hagde iij brødre, som vor ældre end hannd, Oluff Niellsenn oc Anders Niellßenn y Nestuid oc Peder Nielsen i Kiøge, huilcke wore offuer skiffte, annammede hans gods oc offuerantuorde hanns morbroder¹⁵ denn største partt deraf, oc icke hand wor der tilstede eller nogenn tid bekom nogit af samme godz eller oc arffuede sinn moder, som samme godzs opbar; meente fordj, att hand burde dett att førdre hoes dieris arffuinger oc icke hoß hannom, oc satte fordj wdj rette, om herridzfougdens domb icke wor retferdig oc burde vid magt at blifue.

Dertill suarede for^{ne} Sørenn Madzenn, att dersom end Oluf Nielsønn oc Anders Niellsenn end skønt wor ældre end Jep Nielßen oc Peder Nielsenn, da hagde hand dog burdtt ephther dieris oc hans mormoders dødelig affgangh att [weße],¹⁶ huor hans gods bleff oc dett holtt hannom tilhende,¹⁷ ephther hannd ephther dieris død wor hanns børne werge.

Wor her oc wdj rette møtt for^{ne} Jenns Oellssenn oc berette, at det for hannom wor beuist, att for^{ne} Jep Niellsenn icke annammitt hanns gods eller wor hanns werge, ey heller erffuede sinn moder, som¹⁸ hans werge tilstede dett att annamme, oc ephtherdj denn icke bør at gielde, som icke erffuer,¹⁹ vidste hand

icke att tilstede Jep Niellsenn att staa hannom thill²⁰ oc meente hans dom rettferdigh att were oc burde vid magtt att bliffue.

Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da epther tiltale, giensuar oc denn sags leilighett bleff derpaa saa affsagdt for rette, at eptherdj for^{ne} Jep Niellsenn er for^{ne} Søffrenn Madzens morbroder, som epther lougenn²¹ er børnewerge, om broder eller farbroder er icke till, oc hand icke haffuer beuiist, att for^{ne} Søffrenn Madzenn wor sinn egenn werge epther lougenn thend tid, hans morbrødre, som eldre vor oc hanns gods annammitt oc sielff enn partt deraff beholtt oc en partt betroede hanns morbroder, oc for^{ne} hans mormoder, som godzitt hagde, døde, saa hand sielff kunde sitt gods forstaa, da kand wy icke andett kiende, end for^{ne} Jep Niellsenn io hagde burtt epther sinn eldre brødris død att haffue opsiun till, att hans søstersøns, for^{ne} Sørenn Madzens, goids hagde vdi hanns vmøndige aar bleffuit giemtt hannom thill fremtherff²² som lougen²³ formelder, oc huis for saadann hanns forsømmillße aff samme gods er for^{ne} Søren Madzenn frankomitt, da hannom pligtig att stande derfor thill rette, jndtill saa lenge hand kand beuiise for^{ne} Søffrenn Madzenn at haue veritt sinn egenn werge, der hans formyndere døde, eller oc aff thennom eller dieris arffuinger samme gods att haue oppeboritt, oc siden gaais derom, huis rett er, oc for^{ne} Jenns Oelsenns dom meddeler tid magteløß att bliffue.

In cuius rei testimonium &c.²⁴

(1) Dommen findes i forlægget umiddelbart efter Sjællands landstings dom 4. juli 1594, se ndf. nr. 723. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Enten landsbyen Vester Egede i Vester Egede s., Tybjerg h., eller landsbyen Øster Egede i Øster Egede s., Fakse h. – (5) Herefter har forlægget formentlig ved fejlskrift *som*. – (6) Landsbyen Lund i Lyderslev s., Stevns h. – (7) Landsbyen Lyderslev i Lyderslev s., Stevns h. – (8) Beldringe s., Bårse h. – (9) Landsbyen Skørpinge i Havnelev s., Stevns h. – (10) Landsbyen Mosebølle (1403; Mwsæbolæ) i Roholte s., Fakse h. – (11) svor. – (12) vel: taget i besiddelse (OdS XV.1106 bet.4) eller eventuelt: blev registreret (ib.1112 bet.9). – (13) Forlægget har ved fejlskrift *oc*. – (14) Forlægget har ved fejlskrift *gods*. – (15) Vel fejlskrift for *morbrøder*. – (16) indestå for (Kalk. IV.845b bet.2). Forlægget har formentlig ved fejlskrift *weste*. – (17) *holtt ... tilhende*: stillede, holdt til rådighed (OdS VII.588 bet.12.10). – (18) v : hvem. Det fremgår af sagen, at moderen fik besiddelsen af det arvede. – (19) Jf. JL I.24, I.26 og reces 13. december 1558 § 53 in fine. Den generelle sætning: „hvo, som arve vil, skal gælde“ udvikledes i retspraksis, jf. rettertingsdom 2. juni 1592 (GdD IV.348ff., se særligt s. 343: *huem ther arffue will skall och gielde*). – (20) stå til ham, påhvile ham (Kalk. IV.106a bet.25c). – (21) EsjL I.47. – (22) Gavn, tarv (Kalk. I.767b). – (23) EsjL III.10. – (24) &c erstatte: sigilla nostra præsensibus inferius impressa.

677 Tilforordnede råder 19. marts 1592 (København)

Tilforordnede råder påkender en række tvistepunkter mellem byfogden på den ene side og borgmestre og råd samt kæmner og byskriver i København på den anden side, bl. a. om fremgangsmåden ved aftingninger af forseelser, skifter, kontrol med sagefald, indkaldelse til syn og skøn, og dømmer, at byfogden i flere henseender har handlet imod sin instruks.

Hs.: GkS 3258,4^o nr. 57 (findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: O. Nielsen, Københavns Historie og Beskrivelse III (1881).131ff. (datering: 18. marts); Gerhard L. Grove, Slægten Plum (1903).23 (datering: 18. marts).

Overskrift: En dom mellem byfogden oc borgemester och raad i Kiøbinghaffuenn.

Wy effterscreffne Lauge Beck¹ till Førsløff,² landzdommere vdj Sielland, Hermann Juell³ thill Aabiergh,⁴ Anders Dreßelberg⁵ thill Wogenstrup⁶ och Christian Friß⁷ thill Borrebye,⁸ kiendes och gjør vitterliggt, adtt efftersom wy haffuer bekommidtt vor allernaadigste herre prindtzis och vdualde konnings obne breff och befalning, dateritt her vdj Kiøffenhaffn 6. martj neruerendis aar 92, jndholdendis at efter som ther begiffue sig adskillige vichtige trette oc wenighedtt emellem borgemester⁹ och raadmend,¹⁰ byes kemmenere¹¹ och byschriffuerne¹² vdj Kiøffenhaffn paa thenn enne och Peder Frandtzen,¹³ byfoget sammestedt, paa then anden side, och effter att the icke selff ther wdinden kundhe forennis och fordragis, tha beder och befaler hans kong: maytt: oß, adt wy thill then 18. dag martij neruerendis aar schulle forsamble oß her vdj Kiøbenhaffn, steffne parterne for oß vdj rette och siden thennom enthen thil mindelighed emellom forhandle eller och med dom och rett adtschillie, effter som samme høybemeldte kong: maytz: befalning vdj sig selff ther om formelder.

Daa haffue wy vdj dag effter hog^{bete} wor allernaadigste herre prindtzis och wdualdhe konnings befalning verridt her vdj Helliggiesthus¹⁴ stuffue forsambledt och for oß vdj rette steffnit alle parterne, som samme sag er annrørendis, hvilcke och for oß erre her y rette mødtt.

Och daa fremblagdhe borgemester och raad theres scrifftelig beschyldning och thiltalle thill Peder Frandtzen, byfougedt: Eptherdj som Peder Frandtzens bestilning jblant hannom thilholder adtt schulle med byes kemmenere paa bye tingett forhøre, huess sager ther falder vdj byen om mandrab, slaugsmaall, gielddt, tiufferj, schieldtzordtt och andre, vdj huilchen kong: maytz: nogen rettighed kand thilfaldhe, saa haffuer vy med saadanne sager thil diß¹⁵ verriddt mangfoldigen beßueridt, oß thil stor forsømmelße, som nochsom¹⁶ kand be-

uißis, och Peder Frantzen samme artickell icke haffuer epherkommidtt, som hannem burdhe. Wdj samme jnstructz er en artickell, som forbiuder Peder Frandtzen, att hand paa kong: maytz: vegne jngen sager schall maa afftinge,¹⁷ vden byeß kemmener er ther hoß, och byen ochsaa bekommer anpartt ther aff vden mistancke; men huorledis hand sig her vdj haffuer holdet, er aff kemmeners beretning, [wy]¹⁸ begiere maa oplest bliffue och forfare, huilchett the oß thilforne haffuer ladett forstaa; wy och haffuer ther om paaminntt Peder Frandtzen, det hand dog ringe haffuer actidtt. Er wy fordj begierendis Peder Frandtzens sagefaldtz bog¹⁹ y rette, att der kand forfaris, om byen er scheett skiell, och hand derforuden adt stande thil rette, for hand sin bestilling der vdinden haffuer offuertraadtt. Formelder Peder Frandtzens jnstructs fremdelis, adtt hand ingen sager schall steffne for sig adtt forhøre wdj sinn huß, men paa byetingett huer maandag. Thette haffuer hand icke helder holdit, som er adt beuiße med borgerne, som sig beklager offuer saadann forhøring wret att verre scheett. Haffuer Peder Frandtzen ladett vdga zeddeler vdj borgemesters oc raadtz naffn liudendis om grandskenn och aabiun²⁰ paa gott folckis eyedom her vdj byen, endog samme sager icke haffuer verridt steffnidtt for oß, jcke heller nogit ther om fortegnet vdi byßenns bog, som saadanne aabiun bør at jndførís, huor vdinden wy mener hannem adtt haffue giortt wret. Disligeste haffuer och hands tiener wnderstaaidt sig nogen borgeris naffn vdj en naffn zeddell adtt forandre, oß saa vell som byschriffueren wuitterligt, och der vy hannem med saadan hans dristige forseelße wille haffue straffidtt, haffuer Peder Frandtzen taget hannem y forßuar, oß thil foract; menne wy fordi hannem ther wdj att haffue giortt jmodtt woris embedhe. Videre end hans bestilling vdkreffuer haffuer Peder Frandtzen med sin egen scriffuer werridtt offuer schiffte och arffueløß guodtzets beschriffuelße, byßens kemmener och byschriffueren wbeuist, som jngen byfogidt, ther vy aff vedtt, for hannem giordt haffuer, wannseett voris priuilegier, tholdere, borgemester och raadt her som y andre kiøbsteder adtt schulle haffue thilsuunn och holde klare bøger offuer saadanne skiffter och beschriffuelßer, huorvdinden vy mener hannem och adtt haffue giortt vrett och begierer, adt hand sine schiffte bøger vill fremlege, adtt vy kand forfare, huorledis hand der med haffuer fremfaridtt; thi wy mener oß ther offuer adtt verre scheett forkortt²¹ paa voris rettighed effter priuilegierne, och hueß nogen klage eller spørßmaall der om for oß kommer, som allerede scheett er, kunde wy icke helder suare thill, widere end voris stadtzbogh forklarer. Byschriffueren er och nogen thid forleden aff Peder Frandtzen forbudett att leffuere oß nogen skiødhe pendinge,²² som aff arilds

thid er voris rettighed; med huad rett, hand dett haffuer giort, maa handt thilkiendhe giffue, och mener wy oß ochsaa, hand ther med haffuer giortt oß forkortt. Offuer thiße for^{ne} artickler erre wy begierendis endelig dom emellem Peder Frandtzen och oß, om hand icke haffuer giort emodt voris betrote²³ embedhe; sammeledis jmod kemmeners och byscriffuers bestilling, och om hand icke bør derforre att standhe thill rette borgemester och raadtt.

End vdj rette lagde byßenns kemmenere theris scriffthig beschyldning, liu- dendis som eptherfølger: Byes kemmeners thiltale thill Peder Frandtzen, byfougett. For thett første er kemmeners thiltale thill Peder Frandtzen, byfogett, for hand jmod theris bestilling afftinger kong: maytz: och byens sager vdi theris frauereelße och thennem vutterligt. Thill thet andett ehr wy begierendis adtt vidhe, huad rett och rettighedtt for^{ne} Peder Frandtzen haffuer thill adtt lade oppeberre the sagefaldtz penninge, forbrutt goedtz och andett sligtt, som bliffuer afftingett och byen thilkommer, eptherdj thett er jmod kong: maytz: obne beßeglede mandatt²⁴ och fogedenns egen bestillingh. For thett tredie huad aarßage Peder Frandtzen foruden kemmeners neruerelße bescriffue hueß arffueløß goedtz, som begiffuer sig her vdj Kiøffuenhaffn, eptherdj det burdhe saa vell adtt schee vdj theris som fogedenns neruerelße. Till thett fierde ehre woris tiltale thill hannem, adtt hand icke lader oß komme offuer skiffte med sig, epther som andre byfogeder for hannem haffuer giortt och seduanligt haffuer verridt for hanns thid. Femthe, en quindhe ved naffn Karinne er bleffuen satt²⁵ for nogen pendinge och goedtz, som hun fordølte, then thid Hendrich Bøßeschøters eptherladende goedtz er bleffuen bescreffuidtt, huorfor kemmenerne begierer adtt vidhe, huad hun haffuer giffuidt for hindis forseelßer, eller och huem hinde aff fengselidtt haffuer vdladtt. For thet siette er kemmerne begierendis att vidhe, huorledis adtt Peder Frantzenn haffuer handlett med Karrinis, som kaldis Smeckoppbags,²⁶ klæder och sølff med andet, som fantis vdj en kiste, som Hanns Hannebusch kom jgien hidt thil byen medt, epther thett engang thilforne haffuer weridtt igienløstt, och Hanns Rienholtzen²⁷ allenne førre thil regenschaff,²⁸ hueß rede penninge som erre funden y for^{ne} kiste och ingen beskedt om klederne. Paa alle diße for^{ne} artickler erre vy endelig dom begierendis, om Peder Frandtzen icke haffuer y for^{ne} sager handlet emod hanns offuer andtuordede bestilling och bør therforre att standhe thill rette. Lauritz Offuerskerris²⁹ egen haandtt. Niels Hannßenns³⁰ egen haandtt.

Och der hoß fremlagde itt register paa adskillige sager, som Peder Frandtzen haffde afftingett, endog the icke haffuer hoß verridt och en part ther aff

føre thennem paa byens vegne thill regenschaff och en part icke. Wdj lige maadhe haffuer Hanns Reinholtzen, affgangen kemmener, sig och med Peder Frandtzen beklaget, adtt hand vdj lige maadhe vdj hans thidtt haffuer forholdet hannem byßens rettighedtt forre och sagefaldt och forbrutt goedtz afftingett, annammit och oppeborridtt hannem vutterligtt, och for hand thill skiffte och arffueløß goedtz icke haffuer hannem ladet thilkalde, som brugeligtt haffuer verriddt. Och fremlagde it register paa samme sagefald och forbrutt goedtz vdj hans thid afftinget och oppeboriddt, som hand icke haffde hoß werriddt, huor vdj hand menthe baadhe byen och hannem paa hans rettighed att skee forkortt.

Fremlagde byscriffueren sin beschylning emod Peder Frandtzen, som hand haffde borgemester och raadt thilforne offueranduordett, liudendis adt epther som ieg³¹ thitt och offthe for eder, borgemester och raad, mig haffuer beklaget, huorledis byfogeden ved hans tiener vdj mitt embedhe och bestilling jndfalder emod then schick och viß,³² som vdj andre mine formendtz thid haffuer verriddt, som synderligenn er vdj dette: Vnderthiden, naar arffue goedtz eller andet, som schall jnuenteris³³ och beseglis, for hand eller fougeden med hans folck det selff, saa at ieg eller min bud icke thilsigis, vden alleniste naar thett schall byttis,³⁴ och vnderthiden er mig gandske vbeuistt, baadhe naar saadan schal beskriuffuis, saa vell som och naar nogen arffue skiffte forhandlis, saa ieg och mine bud, siden ieg først anfanget thenn bestilling, som nu thill paasche bliffuer halffanden aar, icke haffuer verriddt vden offuer 24 schiffter, fattige och righe, thill thenne dag beregniddt, som epther saadann leylighed well er adt acte, adt mig beuist er thennd ringeste part, hueß y saa maadhe forhandlet er. Fougedens Peder Frandtzens tienere haffuer ochsaa vdgiffuit vnder eders naffn och befalning vdj vichtige sager och bestilling, huilcke zeddeler saa mange mig y saa maadhe forkommit, dog ieg troer thett och schall verre then ringeste partt, jeg thilforne eder paa raadhußidtt offueranduordett haffuer, aff huilche leylighed y sin thid ocsaa kand opuecke stor klammer³⁵ och trette, och mangel sin rett der med forgiøre,³⁶ y thett saadant epther gammell forordning och brug icke bliffuer y byßens bøger registeritt och bescreffuidtt.

Endtt vdj rette lagde borgemester och raad thrende zeddeler, som Peder Frandtzen haffde vdgiffuidt. Then første liudendis: Jens Anderßen, Christen Michilßen, Anders Keldesmidt, Jens Olßen, Jens Lauridzen, Peder Michilßenn, Lauritz Suerbeck och Anders Poffuilßen lader borgemester och raad och kong: maytz.³⁷ byfogiddt ether for^{ne} dannemend thilßige, adjt skulle grand-

sche och forfare then bøgning, som Michil Smedtt haffuer bøggt, om thenn er satt welbiurdig Niels Bildhe³⁸ for ner jnd paa hans grund eller ey. Och hueß vdj saa maadhe besegter, adtj thet jndfører for oß paa vortt raadhuß thil neste retterdagh, vnder eders faldzmaaell. Actum 9. julij anno 1591. Then anden thill Niels Brøger, Anders Niglaußenn,³⁹ Maarten Christennßen Brøger och Niels Troid och vnder borgemesters och raadtz och byfogedens naffn, om nogen skade, som nogle karlle haffde giortt paa Peder Brahis⁴⁰ booder paa vinduffue, dørre och andet, sub dato 21. julij a^o 91. Then tredie vnder samme dato thill Michell Ibßen, Lauritz Hanßenn, Søffrenn Lauridtzen och Simon Rebslager och vnder borgemesters och raadtz och byfogedens naffnn adtt schulle verre offuer enn granndsningh och siun emellem welbyrdige Predbiørn Gyldenstiern⁴¹ och Niels Anderßen om en vedhammer⁴² och nogen anden bøgning wdj Predbiørn Gyldenstierns gaard.

End fremlagde the en naffn zeddell paa xvj mend opkreffuede att grand-sche och vledhe, om nogen findis schyldig y Søffren Raßmußens død, som vaar funden dødt i Helmer Roedtz⁴³ kellerhalß, sub dato 22. nouemb: a^o 1591, huilckenn vaar theris byscriffuers haand, och ther vdj befindis en partt aff the xvj mendtz naffn adtt verre forandrett och en part vdscreffuen⁴⁴ och andre jgien jndscreffne och formandens naffn vledskidtt⁴⁵ och enn aff the andre mendtz naffn jndsatt thil formand medt en anden haand och bleck, huilched the berette enn Peder Frandtzens tiener adtt haffue giortt.

End framlagde the en byscriffueris zeddell paa xij daller schødepenninge, som hand paa borgemester och raadtz wegne haffde annammidt och oppeborridtt, och byfogeden haffde hoß hannem giortt beslag⁴⁶ och arrest paa, med huilche for^{ne} byes kemmeners register, byscriffuerens klagemaall, zedeller och xvj mendtz thax⁴⁷ eller zedel for^{ne} borgemester och raad formenthe att dru⁴⁸ och bekreffte theris angiffne beschyldning och klagemaall, som de offuer Peder Frandtzen byfouget for oß haffuer jndlagtt.

For det siette fremlagde borgemester och raad en vdschriff och fortegnelße aff Peder Frandtzens jnstructz oc byfogedens bestilling, som och bleff lest jmod Peter Frandtzens rette forseglede originall, wdj huilche iblant andet findis diße ephtherscreffne artichler: Sager, som ther falder och sker her vdj byen om mandraab och slaugsmaall, om vitterlig gieldtt, som kand falde jnden byen, om thiufferj, om skioldz ord eller huad sager, thet verre kand, huor vdj kong: maytz: kand thilfalde nogen rettighed, thennem schall forhøre y rette paa byetingett med byens kemmeners och mett tingmendene och forhielpe saa vell thenn enne partt som thenn anden [partt]⁴⁹ thil den deell, som rett er, och der

hoß haffue jndßeendhe, adt kong: maytz: och bekommer sin rettighed der aff. Ther som hannem och kommer nogen sager forre, som er thuilraadig att dømme vdj, eller och saa wictig och store, adt hand icke allenne trøster sig thill adt kunde dømme ther vdj, thaa maa hand begiere aff borgemester och raad, adt the effter receßen⁵⁰ dømmer medt hannem y the sager, som thennem bør adt giøre, huor vdj the icke heller bør att vegre thennem. Hand schal icke heller nogre sager aff tinge paa kong: maytz: vegne vden saa er, adt en aff byens kemmener er ther hoß, saa adt byen y lige maadhe bekommer sin annpartt der aff, saa att altingest kan gange ligeligen thill vden mistancke. Hand schall icke heller steffne nogre sager for sig y sit huß at forhøre, enthen smaa eller store, menn alle sager schall forhøris paa byetingett huer maandag eller for borgemester och raad paa raadhußitt, om sagerne erre saa vichtige, adtt hand icke kand dømme der paa. Hand schal icke heller verre mectige att efftergiffue nogre sager, y huor smaa de kand verre, vthen thet skeer med thenns vilgie, som anklager, och att kong: may: och byen bekommer theris rettighed ther aff.

Beklager och borgemester och raad thennem haardeligen, att Peder Frandtzen vdj mange maader haffde beuist thennem vdj theris embedhe och befallning stor moduillighedtt, thennem foractidtt, fortalidtt⁵¹ och offuerskregidtt,⁵² huilchett de mentte alt for langtt adt verre her att kunde thilkiende giffue eller adt vdføre.

Och effter slich leylighed satte for^{ne} borgemester och raadtt wdj alle rette, om for^{ne} Peder Frandtzen icke haffuer giort jmodtt theris myndighed, emod byßens priuilegier och hans egen medgiffne jnstructz och scrifftelig bestilling, saa adt hand bør adt stande byen och thennem therforre thill rette.

Ther jmod att suare er møt Peder Frandtzen och gaff thilkiende, at the danemend borgemester och raad icke gaff thilkiende for rigens regierindis raad vden tre eller firre artickler, vdj huilcke the hannem beschylder; wiste ther forre icke saa hastigtt thill alle angiffne klage adtt kunddhe suare; waar derfor begierindis, att borgemester och raadtz saa och byes kemmerner och byscriffuerens fremlagde klagemaal motte hannem meddellis, adt hand ther paa kunde giffue scrifftelig şuar, huilckedtt hannem och bleff beuilgett och thil-ladt.

Och haffuer saa fremlagtt sit scrifftelig gienşuar som eptherfølger: Peder Frandzens giensuar jmod borgemester och raad, kemmenerne och byscriffuerens forşedtt.⁵³

Første artichell: adtt fougden icke alle sager thil tinge affretter⁵⁴ medt kem-

menerne och tingmendene epther hans bestillnings liudelße: Her till suares, adt huad sager, som er steffnidt till tinge, de erre forhørtt thill tinge, och haffuer fougeden med thet første⁵⁵ nogen gange allenne med kemmernerne och tingmendene ting holden, jndtil borgemester och raad beramte dennem och almindelige sager thil raadhusit lader steffne, som theris steffne bog nocksom schal beuiße; samme beßuering borgemester och raad selff regieringen thilkiende giffuer, huor paa then godhe her cantzeller⁵⁶ sig erkleridtt saadant vdj bestilningen med første leylighed adt wille lade forandre. Foregiffuis aff borgemester och raad och kemmener, siger adt fougeden afftinger sager kemmernerne vuitterliggt, huor till suaris, adt the mig saadant skelligen och louligen offuer beuisse schall. Jeg rette for mig, fordj wdj min thidt haffuer werridtt femb kemmener, haffuer icke thenn ene verridtt thilstedhe, saa haffuer then anden verridtt thilstedhe, vndertagendis vdj fiskemaanedens⁵⁷ schall alle sager thill fogeden affrettes, och jngen raadstuffue holdis, som wdj min sagefaldtz bog er adtt beuiße. Adtt fougeden jngen sager hiemme y sit huß schal forhøre, suarer ieg saa till och mener sagefaldtz sager ther medt adtt verre meenntt. Ellers steffnnis mange sager for fougeden, dog thil en forhøer, och de skulle vißis thil raadhuß fengßell arrestering eller ellers thil nogen forplichtt verre holden. Om de zeddeler, som er vdgangne vnder borgemester och raadtz naffn, suarer ieg saa till, adt thet kand vel verre mueliggt, adt thet er skeett om onsdager thill sagefaldtz sager, och steffninger haffuer dog vden tuiell nogen aff borgemester eller raadmend verridtt thilstedhe och saadant samtyckt, om sandingen maa bekiendis. Men borgemester och raad mange zeddeler lader vdgaa vnder byfogedens naffn hannem vuitterligt. Er offthe skeet. Om den naffn, som fogedens tienere schulle haffue vdj steffningens zeddel jndscreffuidt och fogeden tagett hannem y forßuar, suarer ieg saadan forseelße icke adt verre stendig,⁵⁸ vden bleff hans borgen thil neste retterdag och vaar begierindis, att borgemester och raad ville lade straffe theris tienere, som offtere och groffueliger sig forßeett haffde end hand, vdj det the vlouligen fengßelidtt obnedtt haffuer for fanger, som for ære eller liffs sager haffuer verridtt fengselidtt. Adtt fougeden med sin egen scriffuer haffuer werridtt offuer skiffte, kemmernerne och byscriffueren vuitterliggt, huor offuer bygens ret kunde forkortis, suarer ieg, adt thet er min klage, adt scriffueren icke offte kommer selff paa skiffte, vden stundom fremsender en fankundig⁵⁹ dreng⁶⁰ och stundom en anden, huorføre ieg haffuer verridtt fororsagidtt, min tienere, som er min suoren tienere paa kong: maytz: vegne at bruge, dog alle thid vdj begge partis och vuillige gott folckis neruerelße forrettedt, och haabis ingen skal beuiße mig

med rette enten kong: maytz: eller byen formedelst saadant adt skulle verre sket forkortt. Om schiøde penninge att haffue aresteridtt,⁶¹ som ganger thil tinge, suaris vdaff then beretning, som Jørgen Bendtzen,⁶² forðum byfogidtt, mig giffuitt, att hand vðj hans thid haffuer endeligen willet haffue sin anpart ther aff, ephtherdj hand haffuer wmage ther forre, och mener endnu then, som arbeider, bør løn, jndtill thet anderledis kand affskaffis. Till forneffnde haffuer ieg paa thet kortiste mig erkleridtt, dog til videre mundelig beretning, och will ieg mig haffue forholden, huiß thiltale som ieg thil borgemester och raad haffuer, naar behouff giørris.

Till Hans Reinnholtzens beretning suarer ieg, Peder Frandtzen, som ephtherfølger: Først klager hand, att ieg forholder hannem byens rettighed och sagfaldt adt afftinge och ey taget hannem med paa schiffte, huor aff hans rettighed &c., huor till suaris, adt Hans Reinnholtzen saadannt louligen beuißer eller suarer selff der thil, adt ingen kemmener haffuer verridtt thilstede. J lige maade til suar paa hans 13 angiffne artickler. Sammeledis haffuer ieg aldrig vist eller hørtt kemmener att haffue nogen rettighed ved skiffte. Thett haffuer ieg thil kort suar paa Hans Reinholtzens mening giffuet till videre mundelig beretning.

Peder Frandtzens giensuar jmod Lauritz Offuerskierer och Niels Hanßens klagemaall, som her ephtherfølger: Først adtt fogeden afftinger sager thennem wuitterligt. Huor till ieg suarer som fører, att de saadant beuißer, enten de eller andre kemmener icke haffuer verridtt thilstede. Huad ret adtt fogedenn haffuer adt oppebere sagfaldtz penninge, suarer ieg som en møndig fogidt och nock vederhefftige thil mindhe⁶³ ret⁶⁴ att jndfordre sagfaldtz penninge och giffue huer sin anpartt. Aarsage huorfor arffue løß goedtz opscreffuis vden theris neruerrelße: begierer adt beuiße noget att verre opscreffuedtt, som kong: maytz: eller byen er kommen for kort offuer. Aarsagh huorfor fougeden icke lader kemmener komme offuer skiffte med hannem, suarer jeg aldrig dennem eller nogen haffuer forbøden att komme paa skiffte; mener icke adtt verre stedtze plictig adt sige dennem thill, vden parterne siger ieg adt the thilfødrer, huem hoß bører adt verre thilstede, førend ieg kommer for min ringe stunders skyldt. Om en tydske quinde,⁶⁵ som holthe sig thill nogen pending effter sin festemand och bleff fengselidtt, suaris, adtt effterdj mand haffde jngen aarbag adt straffe hinde, bleff hun løß, men godtzidtt y got folckis neruerrelße opscreffuen. Begierer kemmener adt vide, huor Smeckoppebags klæder erre hen kommen, suaris, adt bogen thet vduißer. Noch offuergiffuer⁶⁶ the nogen afftinget sager, som the icke vor thilstedhe, huor thil suaris, adtt haffue the icke

verridtt hoß, daa haffuer well the andre kemmener, Raßmuß Jenßen⁶⁷ eller Jens Fyerbøder,⁶⁸ Hans Reinholtzen hoß verridtt. Om Mauritz Stenbokis⁶⁹ handell vduißer dommen, som er thilstede. En sag haffuer ieg y mit huß afftinget vdj Peder Munckis⁷⁰ och Jørgen Bendtzens⁷¹ neruerelße paa nogen wloulig kiøb, som de sagde sig adtt ville paa kemmeners vegne afftinge och tage byens partt thill haffnens brug, som the och giort haffuer, huilckedt ieg vil beuiße, endog the y gaar det benectede. Thette haffuer jeg thil en kort suar paa theris artickler offuergiffuit thil videre mundelig erklering. Och ephtherdj Lauridtz Offuerskierer mig paa raadhußidt thilsagde mange sager y mit huß allenne att haffue afftinget, begierer ieg, att hand saadantt beuißer eller suarer der thill.

Peder Frandtzens giensuar imod byscriffuerens klagemaal, som her ephtherfølger: Adt min scriffuere haffuer giort hannem forkort vdj hans embede suaris saaledis, att ephtherdj byscriffueren icke selff kommer paa skiffte, naar thilsigis, och ellers findis moduilligen imod mig, forhaabis ieg adtt haffue det saa forsorget,⁷² att ingen med rette offuer mine skiffter schall haffue sig adtt beklage.

Medt mange flere ord och thale och vidtløfftige mundelig beretning thennom paa begge sidder emellem løb.

Thaa effter adtt wy med stor flid ephther hog^{bete} kong: maytz: befalning haffuer lagt oß ther vdj thennem paa alle sider adtt ville forenne och fordrage thil mindelighed emellem forhandle, och dog ingen fruct der med adtt haffue kundet skaffidtt, haffuer vy thennem paa begge sidder adtspurt, om de goduilligen ville giffue thennem vnder voris dom och sententz, vnnder skutsmaall paa theris priuilligier, effter adt Kiøffuenhaffns øffrighedtz personer haffde nogen høiger friheder och benaadinger endt andre kiøbsteder her vdj riget, huor thil the gaffue for suar, adt ephther hog^{bete} vor allernaadigste herr prinndtz och vdualde konning och hans naadis regierindis raad naadigst haffuer thilneffnd oß thil dommer vdj thend sag, och der paa giffuitt oß hans naadigst obne befalning och fuldmactt, thaa ville the vnderdanigste gierne ther mett lade thennem nøye och goduilligen thennem giffue vnder vor dom och sententz, forhaabendis thet vdj jngen maadhe adtt kunde komme theris preuilligier och friheder thill forsueking,⁷³ hinder eller schade vdj nogen maade.

Thaa effter tiltale och giensuar paa baade sidder, saa och effter scriffteligis klagemaal och beschylding, vnderschylding⁷⁴ och erklering och sagens leylighed, bleff der paa saa affsagt for rette, adtt ephtherdj som borgemester och

raad med byens kemmener och stadtzscriffueren thiltaler Peder Frandtzen for, adt hand schal sager afftinget och icke byens kemmener haffuer ther hoß verridt, som the mener mod hans scrifftelig bestilling och jnstructz at verre, huor paa och byens kemmener adtschillige register; disligeste for hand haffuer verridt offuer skiffthe, huor børne goedtz haffuer verridt adtt vdgjør,⁷⁵ och arffueløß goedtz er falden, och huercken kemmener, byscriffueren eller hans viße⁷⁶ budtt eller fuldmectig haffuer ther hoß verriddt eller motte aff vidhe; sammeledis att hand vdj borgemesters och raadtz naffn haffuer vdgiffuidt zeddeler thill siuns mend, thennem wbeuist, som the mener borgemester och raad allene och byscriffueren paa theris vegne adt ved komme effter gamle viß och brug, med megen andre vittløfftige klaagemaal och beschyldning, som dog icke saa synderlige vichtige worre, thaa kunde vy icke andet kiende, end Peder Frandtzen haffuer jo vdj for^{ne} artickler sig jmod borgemester och raad och jmod sinn scrifftelig bestilling och jnstructz forseet. Hueß belanger thenn beschyldning, de hannem giffue, for en naffnes zeddell schall verre forandrett och andre naffn vdj sat, thennem och byscriffueren wbeuist, och for hand hans tienere, det giort haffuer, imod thennem haffuer taget y forsuar, der the offuer hannem fordrede thilbørlige straff, bleff saa paasagtt, adtt ephtherdj thett icke er Peder Frantzens egen gierning, hand icke heller ved sin thiener, det giort haffuer, verre bestendig, ey heller thet er hannem offuerbeuist sligt effter hans befalning eller med hans vilgie eller vidschaff skeett adtt verre, Peder Frandtzen och benegter sig sin tienere anderledis y forsuar end bøditt sig for hannem vdj borgen thil neste retter dag, tha bør Peder Frandtzen derfore quit adt verre, och hans tiener, som sig haffuer vnderstaaiddt sligtt att gjøre, selff der thill adt suare och derfor stande thill rette. Hueß belanger the skiødhe penninge, som Peder Frandtzen haffuer giort forbud och arest paa hoß byscriffueren, bleff saa paa sagtt, att samme skiøde penninge bør her ephther borgemester och raad att effterfølge, ephther som the beretter thennem aff arrildtz tidt adtt haffue effterfuldt, vden hueß borgemester och raad goduilligen byfogeden ville ther af meddelle.

Thill widnisbiurd vnder voris signeter.

Actum Haffniæ, 19. martij a^o ut supra.

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Se 665.9. – (4) Se 665.10. – (5) Se 630.24. – (6) Se 635.38. – (7) Christian Friis (d. 1616) til Borreby. Han studerede i udlandet (Rostock, Leipzig, Jena, Tübingen, Basel, Siena og Padua), var 1580–83 kancellisekretær, 1583–89 lensmand i Trondhjems len med Herjedalen og Jemteland, 1589 lensmand på Jungshoved, s. å. på Antvorskov, 1584 og 1586 medlem af gesandtskaber i anledning af dansk-norske stridigheder i Lapland, 1596 kongens kansler og rigsråd. – (8) Hovedgården Borreby i Magleby s., Ve-

ster Flakkebjerg h. – (9) Borgmestre i Kbh. var i 1592: Oluf Nielsen (d. 1606), Peder Jakobsen Munk (d. 1613), Albert Albertsen (d. 1594) og Søren Christensen Plum (d. 1596), jf. O. Nielsen, *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse III* (1881).195f. – (10) Rådmand i Kbh. var 1592: Oluf Madsen (1595 borgmester, d. 1608), Albert Kristensen (d. 1598), Jens Skytte (d. 1601), Jørgen Bentsen (d. 1605), Erik Klemensen (d. 1602); Jakob Brun (borgmester 1597–98, d. omkr. 1622), Jens Vibe (d. 1594) og Mads Hansen (d. 1594), jf. O. Nielsen, op. cit. 228ff. – (11) Kæmner 1592 var Niels Hansen (se ndf.), jf. O. Nielsen, op. cit. 309. En kæmner var den embedsmand, der bestyrede en købstads kasse- og regnskabsvæsen. Ifølge § 3 i fdg. 5. april 1581 om Kbh. (CCD II.193) skulle to kæmnere indkræve og oppebære byens indkomster, og ifl. § 4 (ib. 194) skulle de årlig gøre regnskab for borgmestre og råd, jf. O. Nielsen, op. cit. 164f., 305ff. – (12) Torben Jensen var 1590–93 og 1615–16 byskriver, jf. O. Nielsen, op. cit. 264f. Byskriveren var retsskriver ved bytinget. – (13) Peder Frandsen (d. 1608), søn af handelsmand i Ribe Frands Madsen (d. tidligst 1567) og broder til lægen og digteren Hans Frandsen (d. 1584). Han var handelsmand i Kbh., optoges 1579 som laugsbroder i Det danske Kompagni, udnævntes 13. maj 1589 til byfoged i Kbh. (Kbh. Dipl. II.437ff.), men tog på grund af nærv. sag sin afsked, og 2. januar 1592 udnævntes en ny byfoged i Kbh. (Kbh. Dipl. II.472 nr. 562); han var derefter atter handelsmand, benyttedes af kongen til at udføre forskellige sager i ind- og udland, nævnes senere (bl. a. i kgl. åb. br. 9. oktober 1601 og rettertingsdomme 21. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I.559), 27. august 1604 (ib. 597), 11. marts 1606 (ib. II.12), 4. juni 1608 (ndf. nr. 853) og 15. juni 1608 (Secher, op. cit. II.219f.) som kgl. herold. Han var fader til professor, dr. jur. Claus Plum (d. 1649). Om Peder Frandsen se Gerhard L. Grove, *Slægten Plum* (1903).22ff. og rettertingsdom 5. august 1590 (GdD IV.226ff.). – (14) Helligåndshuset, grundlagt omkr. 1295, der delvis er bevaret og beliggende ved og sammenbygget med Helligåndskirken i Kbh. Helligåndshuset var et hjem, hvor syge og fattige plejedes af et delvis gejstligt broderskab (Helligåndsortenen). – (15) hidtil (Kalk. I.350b). – (16) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). – (17) fastsætte bøder for (Kalk. I.34b bet.3). – (18) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *vdj*. – (19) Bog, hvori de bøder, der faldt i en retssag, skulle indføres. I henhold til fdg. 5. april 1581 § 19 (CCD II.204) skulle sagefald, der faldt i Kbh., deles i to dele, hvoraf den ene del tilfaldt kongen, den anden del byen til dens befæstning. – (20) Besigtigelse (Kalk. IV.950a bet.2). – (21) Uret, skade (Kalk. II.600b bet.4). – (22) Vel: vederlag for udfærdigelse af skøder. Skøder af købstadejendomme skulle for at være gyldige læses og påskrives på bytinget, jf. missive 22. august 1580 (CCD II.169ff., Kbh. Dipl. VI.150f., Da. Mag. 1. rk. VI.22f.) og kgl. åb. br. 29. juni 1553 (Kanc. Br.). – (23) Ordet er indføjet over linjen. – (24) Vel: fdg. 5. april 1581. – (25) fængslet (Kalk. IV.271b bet.2), jf. mnt. *setten* (MndWb IV. 196b bet.2). – (26) Kvinden, der nævnes ved sit øgenavn, har formentlig hørt til byens prostituerede, hvad øgenavnet måske indicerer. Første led er måske vb. *smække*, jf. mnt. *smikken*: klapse (jf. Da. etym. Ordb.360a II smække), andet led mnt. *uppe* (styrende dativ), altså: klaps-på-bagen. Tysk og nedertysk var alm. i Kbh. i det 16. årh. og i øvrigt var hun ifl. dommen tysk. Tilnavnet kan vel også antyde pigens villighed til at smække særken op bagpå. Sml. Hugo Matthiessen, *De Kagstrøgne* (1919).103f. om drastiske nævne på byernes prostituerede. – (27) Hans Reinholtsen (nævnes undertiden med tilnavnet Folschenck), var 1576 laugsbroder i Det danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI.44), 1589–90 kæmner i Kbh. (O. Nielsen, op. cit. 309). – (28) føre til regnskab: indføre, postere, notere i regnskab (OdS VI.443 bet.1.3). – (29) Laurids Overskærer var kæmner i Kbh. 1590–91, jf. O. Nielsen, op. cit. 309. På herredagen i Kolding 16. juli 1590 bestemtes, at han og Erik Klemensen skulle have tilsynet med Kbh.s Østerport; om aftenen skulle han modtage portens nøgler, jf. O. Nielsen, op. cit. 129. En *overskærer* er en person, der foretager overskæring af tøjer. – (30) Niels

Hansen (d. 1605) var kæmner i Kbh. 1592–93, fra 1596 rådmann ssts., jf. O. Nielsen, op. cit. 231, 309. – (31) Ordet indføjet over linjen. – (32) Skik, brug, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (33) registreres (Kalk. V.531a). – (34) deles (Kalk. I.313a bet.1); her vel: skiftes, jf. i det følgende *arffue skiffte* og *schiffter*; *bytte* kan også bet. inddrage, konfiskere (Kalk. I.313a bet.3). – (35) Strid, trætte (Kalk. III.520a bet.2). – (36) spillede, miste (Kalk. I.638a bet.2). – (37) Herefter udstreget i forlægget *befalning*. – (38) Niels Bille (d. 16. april 1591). – (39) Anders Nilausen var brygger i Kbh. – (40) Se 635.55. – (41) Preben Gyldenstjerne (d. 1616) til Nørre Vosborg m. v., sen. (1596) rigsråd. Han ejede 1588–1616 nogle ejendomme i Kbh., ved Brolæggerstræde, jf. H. U. Ramsing, Københavns Ejendomme 1377–1728 III Snarens Kvarter (1945).63. – (42) Brændeskur, (overdækket) brændestabel (Kalk. IV.762b bet.1). – (43) Helmer Rode, handelsmand og skibsreder i Kbh., befuldmægtiget ved prins Christians valg til konge 2. maj 1608 (Kbh. Dipl. I.573) og ved hans hyldning 16. januar 1610 (ib. 581), nævnes 1607–08 som forstander for havnen i Kbh. (ib. IV.203), jf. O. Nielsen, op. cit. 215f. – (44) slettet (Kalk. IV.582a bet.4), jf. mnt. *útschriuen* (MndWb V.170b bet.2: aus (der Liste) streichen). – (45) udslettet (Kalk. IV.572a bet.2). – (46) Beslaglæggelse, konfiskation (OdS II.412 bet.4.1). – (47) Vurdering, ansættelse (Kalk. IV.321a bet.1). – (48) bekræfte, bevidne (Kalk. I.390a bet.2a). – (49) Forlægget har ved fejlskrift *deell*, jf. dette ord umiddelbart i det følgende. – (50) Reces 13. december 1558 § 13, stk. 2. – (51) bagtalt, talt ilde om (Kalk. I.720a). – (52) plaget med påtrængende el. voldsomme ord (Kalk. III.427b). – (53) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (54) afgør, pådømmer (Kalk. I.25a). – (55) *med thet første*: i begyndelsen, først (Kalk. I.836b bet.5). – (56) Muligt kongens kansler Niels Kaas, der var leder af formynderregeringen, og som var bosat i Kbh., hvor han ejede gården St. Gertrud, der lå på hjørnet af nuv. Kultortv og Pustervig. – (57) September (Kalk. I.548b), da efterårsfiskeriet begyndte. – (58) vedkendende sig (Kalk. IV.106b). – (59) ukyndig, uvidende, vankundig (Kalk. IV.735b). – (60) Tjener (Kalk. I.380b bet.2). – (61) tilbageholdt, beslaglagt (Kalk. V.48a). – (62) Jørgen Bentsen (d. 1605), 1585 byfoged i Kbh., fra 1590 rådmann ssts., jf. O. Nielsen, op. cit. 230, 254. – (63) afgøre, ordne i mindelighed (OdS XV.87 bet.5). – (64) Bøder (Kalk. III.586a bet.6). – (65) Den ovf. ved note 26 nævnte Karine. – (66) forelægger (OdS XVI.12f. bet.1). – (67) Rasmus Jensen var kæmner i Kbh. 1588–89, jf. O. Nielsen, op. cit. 309. – (68) Jens Fyrbøder nævnes ikke af O. Nielsen, op. cit. 309 som kæmner. Han fik 2. maj 1608 fuldmagt til at vælge prins Christian til konge (Kbh. Dipl. I.573) og gav 1594 to sjæleboder (☉: friboliger for syge og fattige, oprettet til bedste for giverens sjæl, jf. OdS XIX.51) til fattige og husarme. – (69) Har ikke kunnet identificeres. – (70) Peder Jakobsen Munk (d. 1613), 1589 rådmann i Kbh., 1591 borgmester ssts., kirkeværge for Helligåndskirken, jf. O. Nielsen, op. cit. 195f., 205, 295; IV.215f. – (71) Se ovf. note 62. – (72) sørget for, udført, udrettet (Kalk. I.705a bet.1). – (73) Svækkelse, krænkelser (Kalk. I.714b). – (74) Undskyldning (jf. Kalk. IV.661b). – (75) udregne, gøres regnskab for (Kalk. IV.560b bet.2). – (76) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1).

678

Viborg landsting 8. april 1592

Nogle mænd, der boede i huse på en kronen tilhørende grund, fandtes lovligt at kunne bortskøde husene, mod at husejeren svarede jordskyld til kronen.

Hs.: GkS 1140,2° pag. 302 (findes yderligere i 4 hss.).

Ingen overskrift i forlægget.

Enn domb Mourits Stygge,¹ Hanns Lindenou,² Jørgenn Friisß,³ landtzmere, Peder Munck⁴ till Estuadgaardt,⁵ Hendrich Belou⁶ till Spøttrup,⁷ Chrestenn Skiell⁸ till Fußingøe,⁹ Hanneball Gyldennstierne¹⁰ till Restrup,¹¹ Erick Løcke¹² thill Eschier,¹³ Niels Skramb¹⁴ thill Vrup,¹⁵ Thygge Krabbe¹⁶ till Bustrup,¹⁷ Knud Brahe¹⁸ till Thostrup¹⁹ och Gunde Schriiffuer,²⁰ landtztingshører, dømt haffuer aar ephther Gudtz biurdt 1592, thenn 8. dag aprilis, paa Viborig landtzting emellom erlig och velbiurdig mand Offue Lunge²¹ thill Oddenn,²² høffuidtzmand paa Olborighusß, ephther enn opsettelse aff landtztingett thenn xj martij tha sist forledenn vdgangenn, liudendis hanom tha att hagde i rette steffnit erlig och velbiurdig mand Niels Jogenßenn²³ till Thorstedlund²⁴ for nogen skiøder, hand aff Las Sørenßen i Niibe, Peder Vißing Dab, Jb Matzenn ibidem, Olluff Siuordßenn i Olborig, Thøger Bøcker i Nibe och Peder Jørgenßen ibidem forhuerffuitt och bekomitt haffuer, och ther med ville tillholde sig nogen kronnens jorder och egindomme i Niibe, som thieris huße paa stoed, och the aff kong: mayst: lenßmand paa Olborighusß till same husß i brug hagde, endog samme jorder och egendomer schall vere kronens rette grund och egendom, och for^{ne} mend grunden att haffue sted²⁵ och fest aff kronen och ladett thenom ind skriffue i kronens jordebogh och aarlig giffuett sckylde ther aff till Olborighusß, som med kronens jordebogh schall vere att beuiße, mienindis for^{ne} Niels Jogenßenn icke schall kand fange nogen hiemill till for^{ne} egenndomb med huis herlighed och rettighed, ther bør aff att gange, och ingenn kand fange loglig skiøde vdenn aff rette eyer, och kronen schulle finndis att uere rette eiger till same egenndomb, saa for^{ne} mænd icke skulde kunde selge thenn grund och egenndomb, som the aff kronen sted och fest haffuer, och the icke sielff hagde rett till ey eller att kunde hiemelle for^{ne} Niels Jogenßenn same skiøder, som the formeller om grunden och egendomen, som lougen²⁶ medføre, medenn dett att uere emod lougen och handfestening,²⁷ och att same skiøder icke borde nogin mact att haffue eller kome for^{ne} Offue Lunge paa kronnens jord och egendom med thenn herlighed, stedtzmoll,²⁸ sagfald och anditt rettighed, ther aff bør att giffues och giøris till Olborighusß, till hinder eller skade i nogin maade.

Jtem och ephther enn [andenn]²⁹ opsettilßes liudelse hagde och tha hiid steffnit³⁰ for^{ne} Per Vißing, Las Sørenßønn, Jb Matzen, Olluff Siuordßen och Per Jørgenßen for the emod lougen schall haffue sold och skiøtt for^{ne} Niels Jogenßen same jorder och egindomme i Niibe, som thieris huße paa stoed, som the aff kong: mayst: lenßmand paa Olborighusß hagde, och schulle vere kronens jord och egenndomb, och thenom att schulle haffue sted och fest grunden

aff kongens lenßmand och thenom laditt indskriffue i kronens jordbøger och giffuitt aarlig skylde ther aff till Olborighusß.

Disligeste hagde och tha hid steffnitt Thøger Bøckers høstrue, Maren Andersdatter i Niibe, och hinders lauguergie och Thøger Bøckers arffuinge, Jngierdt Thøgersdatter, och hindis hoßbund, Chrestenn Nielsßønn, for skiødebreffue och anditt, Thøger Bøcker Niels Jogenßenn paa kronens grund och egendomb i Niibe, som hand paa boett, schulle haffue giffuett, mienindis thenom ther med wrett och emod lougen att haffue giortt, saa mange aff thenom som haffuer sold kronens grunder och egendomb, som thenom icke sielff till hørde och icke the schulle kunde hiemle Niels Jogenßen, som lougen medfører, menn thenom whiemeltt att schulle haffue sold och borde ther for att stande till rette, och att skiøderne borde ingen mact att haffue och icke att komme Offue Lunge paa kronens grunder och egindomb med thenn herlighed och rettighed, ther bør aff att gange, till nogen forhindring eller skade.

Sameledis hagde hiid steffnitt for^{ne} folck med huis breffue och adkomb, the kannnd thenom med beuiße nogen rettighed att haffue thill kronens jord och egendomer.

Tha haffuer for^{ne} guode mend saa omsagt, att eptherdj befindis, att fast alle kiøbstæderne her i landett haffuer hagt thieris oprindelße och begiøndelße vdaff fiskelederne,³¹ och vdj adskiellige kiøbstedere endnu findis gaarde och grund, som vdredis aarligen jordeskyld aff, och dog ligeuell huem gaardene tillhøre maa thenom affhende till huem, the will, dog jordeskyldenn wforkrencket, saa och eptherdj dett och allmindelig befindis offuer allt riigett paa fiskelederne slige boer³² och huße, som icke vden alleniste vdredis jordeskylden till kronen, och the, som same huße till hører, arffuer, arffuinge epther andenn, och ey vdreder nogen stedtzmol eller anditt ther aff end jordschyl denn till kronen; er och thenom friitt fore, naar the ther till threnger, dett att affhende, dog att kronen ydis jordeskyldenn. Och ther som slig huße emod slig gamill brug och frijhed vider thøngi schulle paa leggis, er befrøctendis fiskelederne tha med tiiden att schulle ødeleggis och till inthett giøris, eptherthj the haffuer ingen anden brugh ther till, ennd huis the haffuer aff vannditt, som the dog skall giffue thenom, dett tillhører, thieris rettighed ther aff, tha epther slig omstendige³³ leilighed, gamill brug och frijhed wide wii aff thenn aarsag, som nu er foregiffuen,³⁴ icke emod for^{ne} skiøder att sige eller thenom macteløß att døme. Dog huilcke, som slige huße haffuer eller her epther kiøbendis vorder, bør att uere forplict att lade thenom, som tha paa [samme]³⁵ huße boendis haffuer enn epther anden, att indskriffue wdj kronens jordebogh for thenn

seduannlig aarlig jordeskyld och then till rette tiide ther aff att vdrede, som dett sig bær, dog kronens frijhed och bierck rett ther med wforkrenckett.

Datum ut supra.

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.6. – (3) Se 621.8. – (4) Se 628.7. – (5) Se 628.8. – (6) Se 628.21. – (7) Se 628.22. – (8) Se 638.31. – (9) Se 638.32. – (10) Se 670.31. – (11) Se 670.30. – (12) Erik Lykke (d. 1602) til Eskær, Havnø, Krabbesholm m. v. – (13) Hovedgården Eskær i Grinderslev s., Nørre h. – (14) Se 622.20. – (15) Se 622.21. – (16) Se 648.17. – (17) Se 648.18. – (18) Se 665.30. – (19) Hovedgården Tostrup (Tosterup) i Tosterup s., Ingelstad härad. – (20) Se 621.10. – (21) Se 622.5. – (22) Se 622.6. – (23) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund og Brusgård. – (24) Hovedgården Torstedlund i Årestrup s., Hornum h. – (25) fæstet, lejet (Kalk. IV.193b bet.9). – (26) Vel: JL I.41. – (27) Der sigtes formentlig til bestemmelsen i RR § 8 (Da. Mag. 3. rk. I.181). RR fremtræder i hss. ofte som en bestanddel af „Kong Eriks håndfæstning“ og påberåbtes som sådan i retsanvendelsen, jf. Friis Edvardsen.159f. (1616) og Matzen, Retskilder.155 (1630). Efter et sådant hs. blev bestemmelser i RR trykt 1505 af Gotfred af Ghemen og 1576 af Mads Vingaard. I nogle hss. fremtræder bestemmelser i RR som del af „Kong Hans' håndfæstning“. – (28) Indfæstning; den afgift, fæsteren skulle betale til jorddrotten ved fæstemålets begyndelse (Kalk. IV.193b). – (29) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 844,2°. – (30) NkS 844,2° har *kallitt*. – (31) Et fiskerleje er en bebyggelse ved stranden, hvis indbyggere lever af fiskeri. Nibe var opstået som fiskerleje og var ikke nogen egentlig by før i det 15. århundrede. I det 16. århundrede blev sildefiskeriet her af så stor betydning, at sildepriserne i Nibe blev taget som norm af andre fiskerlejer. Kongen havde i Nibe i sildetiden „saltere“, der for kongens regning skulle indkøbe sild til de kgl. slotte og til orlogsskibene, jf. C. Klitgaard, Nibe Bys Historie indtil 1728 (1917).13ff., Harry Christensen, Nibe Bys Historie (1977). Nibe fik først købstadprivilegier 19. december 1727. Om bet. af ordet fiskerleje se Joh. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 7. rk. VI (1905–06).146ff. Om retten til fiskevand se M. Mackeprang, Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV (Kbh. 1900/1975).90f. Om jordskyld i byerne se W. Christensen, Statsforvaltning.573ff. – (32) Boder, småhuse (Kalk. I.237a); vel især om huse, der kun var beboet i vintersæsonen. – (33) som vedrører el. udgør en sags (nærmere) omstændigheder, dens detaljer (Kalk. III.317a; OdS XV.632 bet.1). – (34) fremstillet (Kalk. I.616b bet.1). – (35) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 844,2°.

679

Sjællands landsting 2. maj 1592

En mand, der havde høstet hø på en anden mands eng, og som ved herredsting og landsting var dømt til at udlevere det høstede og dertil bøde 3 mark, men som ikke havde rettet for sig, blev derefter af herredsting og landsting dømt mandhelgløs og blev nu, da han stadig ikke havde rettet for sig, af landstinget erklæret fredløs. Hans indsigelse, at han havde afleveret, hvad han havde høstet, forkastet, da han ikke med ed efter loven havde gjort dette, således som han også var dømt til at gøre.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 290.

Litt.: Fussing.347, 435f.

Overskrift: Enn dom, at enn er tildømbt att bøde for rann for affflødt aff en andens grund, oc for hand icke hagde eddelit sin loug inden sex vgger bleff hand fredløs.

Lauge Beck¹ thill Førsløff,² landzdommer vdi Sielland, och Clauß Morttenssenn, landstingschriffuer, giøre witterligtt, att aar epther Guds biurd 1592, onßdagenn denn 2. maij, paa Siellandsfar landzting wor skickitt erlig oc velbiurdig mand Oluff Daae³ till Raffnnstrup⁴ hans wiße⁵ bud, Anders Madzenn y Træløße,⁶ paa denn ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Jørgenn Tysk i Helluffmagle⁷ paa denn anndenn side, for hand wor tildømppt till Tyebierigherritztingh att bøde sine 3 marck for afferie⁸ oc sidenn till herritzting och landzting mandhelgeløß giortt⁹ for samme domb, oc hand sat offuerhørig oc icke rettet for sig jndenn sex vger, meente fordj hand burde att fare ßom andenn fredløßmand.¹⁰ Oc wdj rette lagde enn domb aff Tyebierigherritztingh denn 20. martij a° 91 vdgifftuitt, liudendiß wdj ßinn beslutning: Da epther tiltale, giensuar oc denn sags leilighett bleff saa affsagdt for rette, at ieg kand icke rettere kiennde, end att ieg io finder Jørgenn Tysk att vdlade¹¹ dett, hand haffuer ærrit,¹² bedre oc icke werre, oc bøde derfor epther lougenn,¹³ mens oc ald denn stund de 8 mends affsigtt wed deriß fulde magtt staar. Oc stod indenn tinge idag Peder Jennßenn y Torpe¹⁴ oc berette, at hand wor for^{ne} Jørgenn Tyskis fulde hiemmell paa, saa wiid hand hagde affslagitt¹⁵ paa hans, mett mange flere ord dennom derom emellom løb. Da epterdj denn gode mand landzdommer haffuer tilfundenn mig min dom epther lougenn att forklare, kand ieg derfoer icke rettere kiende: Eptherdj Jørgenn Tysk haffuer affslagitt oc afførtt aff Oluff Daais hoefft¹⁶ end for^{ne} Jørgenn Tysk io derfor bør at vdlade det, hand haffuer affslagitt oc affførdtt, epther lougenn at bøde 3 marck oc were ranßmand epther lougenn vdi denn 3. bogs 20. oc 21. capittell,¹⁷ som samme domb wiidere y sig sielff jndeholder.

Therhoß y rette lagde ett mandhelge breff aff Tyebierig herritztingh denn 8. julij a° 91 vdgifftuett, liudendiß: Wor skickett erlig oc velbiurdig mand Oluff Daa till Rauffnstrup hans thienner oc wiße bud, Morttenn Pederssenn, fougitt paa Rauffnstrup, huilckenn der paa bemellte sinn hoßbundzs wegne i fire samfelde¹⁸ tingh haffuer tiltalit Jørgenn Tysk y Helluffmagle for affærie oc affslett aff Kirckeholmen,¹⁹ denn gode mand Oluff Daais hefftt, epther enn dombs liudelße paa Tyebierigherritzting sub dato 2. maij a° 91, formellendis y sinn beslutning, att Jørgen Tysk bør att vdlade epther lougenn dett, hand haffuer vdslagitt oc afførtt, oc bøde 3 marck oc were ranßmand epther lou-

genn tredie bogs 20., 21. capittell; oc wor for^{ne} Mortenn Pederssenn begieren-diß, att Jørgenn Tysk skulle vdlade epther dommens liudensse dett, hand haffuer affslagitt oc affførdtt aff Oluff Daais hefftt, disligeste hans 3 marck, som hand er thildømppt, for huilcket for^{ne} Jørgenn Tysk haffuer hertill tinge weritt loughlig deelt oc forfuld y fire samfelde tingh oc flere nederfeldig giortt,²⁰ dommen offuerskorenn²¹ oc kallit loughlig mett dette sitt mandhelgebreff met Baße Jennssenn y Sprauilse²² oc Hans Jørgennssenn y Gielstedtt,²³ oc icke hand sielff eller nogenn paa hanß wegne hannom i denn sagh rettit haffuer, huorfor idag bleff hannom hans mandhelge afftagen, som samme mandhelge breff wiidere formelder.

Sammelediß wdj rette laugde ett mandhelge breff aff landzting denn 15. 7temb:²⁴ a^o 91 vdgiffuitt, liudendiß att hand er mandhelgeløß giortt for afferrie oc affslett epther enn dombs liudelße derom er vdgangenn aff Tyebierig herritzting, som thend i sig sielff formelder.

Dernest wdj rette lagde for^{ne} hans hoßbonndis skriffthlig beretning, liudendiß: Efftersom ieg haffuer laditt forfølge Jørgenn Tysk for mitt hø oc eng, hand haffuer affslagitt oc affførtt oc affnamitt, oc derfor er giortt mandhelgeløs baade till herridzting och landztingh, oc hand icke agter dett huercken at rette eller sette for sig borgenn, oc meener epther lougenn,²⁵ at huem, som icke indenn sex vgers daug will rette for sig, bør att fare som andre fredløßmend.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} Jørgenn Tysk oc berette, att hand epther samme domb hagde vdførtt paa stedenn, huiß hand der affførdtt hagde, oc meente sig wrett att skee, dersom hand deroffuer sinn fred skulle miste.

Dertill suaritt for^{ne} Annders Madzenn, att dersom hand hagde nogitt igienn ført paa steden, hagde hand dett icke giortt mett eed epther lougen, som hand wor tildømppt, och samme igienførdzell fordj icke ßaa loulig, att hand dermett kunde were befriett, att hand io sinn fred burde att miste.

Met flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Tha epther tiltale, giensuar oc den sags leilighet bleff der paa saa affsagtt for rette, att eptherdj for^{ne} Jørgenn Tysk er tildømppt till herritztingh oc landztingh samme høø igienn att føre epther lougenn oc bøde sine 3 marck, oc der hand icke sinn loug hagde eddelet²⁶ indenn sex vger, som dett sig hagde burtt, er hand derfor mandhelgeløß giortt till herritztingh oc landztingh, oc sex vger oc miere er forløbenn, oc hand icke haffuer rettitt for sig, som recessen²⁷ formelder, da bør hand att fare som andre fredløße mennd, vdenn Oluff Daae hannom benaade will.

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Oluf Daa (d. 1600) til Ravnstrup, Holmegård og Fraugdegård. – (4) Hovedgården Ravnstrup i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (5) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (6) Landsbyen Træløse i Rislev s., Tybjerg h. – (7) Landsbyen Herlufmagle i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (8) Afærje: pløjning ind over markeskel (Kalk. I.38a; Molbech, Glossarium I.31; Osterssøn Veylle.33). – (9) Om mandhelg se 653.1. – (10) Jf. EsjL II.51. – (11) udrede, betale (Kalk. IV.567a bet.3) – (12) ærjet: pløjet (Kalk. IV.971a). – (13) EsjL II.69 fastsatte 3 marks bøder til bonden, men ingen bøde til kongen. – (14) Landsbyen Torpe i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (15) begået afslæt (ulovlig afhugning på andens mark) (Kalk. I.29b). – (16) Skelager, forpløjning, åvendning (jordstykke ved ende af ageren, på hvilket der vendes med ploven). – (17) VsJL (A&O) III.20 og 21 (DgL VII.87f.). VsJL, der kun sjældent ses påberåbt, var trykt 1505 i Ghemens udgave af EsjL og SkL, 1576 i Mads Vingaards udg. af EsjL. – (18) på hinanden følgende (Kalk. III.672b bet.2). – (19) Kirkeholm er en holm i Skelby s., Tybjerg h., jf. Sjællands Stifts Landebog 1567 (1956).73. – (20) domfældt (Kalk. III.211a bet.2d). – (21) Samme udtryk i Sjællands landstings dom 20. august 1578 (III nr. 456) og i rettertingsdom 31. august 1586 (GdD IV.77f.). Verbet *skære* kan bet. ordne, afgøre (Kalk. III.858b bet.4) el. afgøre (en trætte) (i.c., bet. 9b), men bet. her snarere: underkastet el. undergået fældende domme, jf. OdS XX.14 skære bet.2.2: gøre til genstand for ubehagelig behandling. Colding, Etymologicum latinum (Rostock 1622) 749 gengiver *offuerskaaren dom* ved *diminutio capitis* (jf. Kalk. V.793a) og skulle altså betegne ærestab. – (22) Landsbyen Spragelse i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (23) Landsbyen Gelsted i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (24) September. – (25) EsjL II.51, jf. Erik Glippings fdg. for Nørrejylland maj 1284 § 9 (DdR.118f.), reces 6. december 1547 § 13, reces 13. december 1558 § 26, dom omkr. 1550 (I nr. 160) og rettertingsdom 10. december 1551 (I nr. 176). – (26) fyldestgjort, aflagt (især ed, loug) (Kalk. IV.955b bet.1). – (27) Reces 13. december 1558 § 26.

680

Sjællands landsting 3. maj 1592¹

Borgmester og råd i Nykøbing Sj. var med flere af byens borgere trængt om bord i et skib, havde såret en af besætningen og med magt frataget skipperen takkel og ror, da de mente, at skipperen eller skibets ejer i strid med Nykøbings privilegier havde gjort sig skyldig i ulovligt forprang og havde søgt ulovlig havn, hvilken forseelse skipperen tidligere – før han kom i skibsejerenes tjeneste – havde gjort sig skyldig i, hvorefter han havde forpligtet sig til i fremtiden under fortabelse af skib og gods at afholde sig fra forprang og fra at søge ulovlige havne. Skibets ejer, der var hjemmehørende i Helsingør, henviste til, at Helsingørs borgere i henhold til de privilegier, der var givet Helsingør, havde ret til at handle i Ods herred med salt, korn og andre købmandsvarer. Landstinget dømte, at skib og gods ikke kunne beslaglægges, da Helsingørs privilegier hjemlede ret til handel i Isefjorden, og at borgmester, byfoged og deres medfølgere skulle stå til rette for deres ulovlige gerninger og selvtagt.²

Hs.: NkS 836b,2° (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Enn domb, att Nyekiøbings jndwaanere er tildømtt att staa till rette till dieris wærning, for de met wold er jndfaren vdi ett skib oc der saargiordt folckit, huggit tackell oc toug.

Lauge Beck³ till Forbløff,⁴ landsdommer vdi Sielland, Mads Wadsbiud⁵ thill Siøgaard,⁶ Anders Dræselberg⁷ till Wognßerup⁸ oc Claus Morttenssenn, landstingschriffuer, gjør witterligtt, att aar ephther Guds biurd [1592],⁹ onßdagenn denn 3. majj, paa Siellandsfar landsting wor skickitt erlig och welbiurdig mand Niells Hendrickssenn,¹⁰ toldschriffuer¹¹ y Helsingør, paa denn ene oc ephther høiborne førstis oc herr Christiann denn Fierdiß, vduolde koning thill Danmarck oc Norge, wor allernaadigste herris oc prindzis skriffttlig befaling¹² hagde hid i rette steffnitt Søffrenn Jacobssen, borgemester y Nyekiøbing, Hieronimus Hannssenn, byefougitt ibidem, oc deriß mettfølger aff raadmend oc menighedtt¹³ ibidem, for de vdj forgangen høst er jndfaritt paa hanns skib¹⁴ y [Jssefiordtt]¹⁵ mett webnit haand oc der woldeligenn offuerlastett,¹⁶ offuerfallen, saargiortt hans folck, huggitt oc skamferidtt hanns tackell¹⁷ oc hoffuittoug¹⁸ oc fraatagitt hannom seigell oc roer och wdj ßaa maade formeente thennom att wille forbiude hannom der sammesteds nogenn hans skibe att lade vndløbe¹⁹ ephther huiß landgille,²⁰ hand der sammesteds kunde haffue att lade hente, eller oc huiß kornn, hand der sammesteds kunde lade sig tilforhandle, huor vdj hand formeente dennom emod ald loug och rett att haffue giortt oc burde derforre att stande thill rette ephther lougenn.

Oc berette, at hand forgangen høst hagde ladett sitt skib jndløbe wdj [Jssefiordtt]²¹ med nogitt salt, som hand hagde kiøbt for Hermann Juull²² oc andett gaatt folck, oc dett der er jndkommen, haffuer for^{ne} mend woldeligenn jndfarenn wdj samme hans skib oc vid vebnit haand offuerfalditt hans skibsfolck, saargiortt hans enne baadzmand,²³ skamferitt hans tackell oc toug oc fratagitt thennom seigell oc roer vden ald domb oc rettergang; oc ephtherdj lougenn²⁴ formelder, att enn huer skall tale sig thill rette oc icke tage sig thill rette, satte hand wdj alle rette, om de icke der vdj hagde giortt vrett oc burde derfor ephther lougenn att stande till rette.

Daa wor her wdj rette møtt for^{ne} Jheronimus Hansßenn oc Mortenn Oelsßenn oc paa dieris egne oc dieris metbrøders wegne berette, att for^{ne} Niels Hendricksens skipper, Claus Tysk, aarligenn pleir att indfare der vdj fiordenn mett salt oc andre kiøbmandzuaare och thennom thill forprang²⁵ handler oc wandeler²⁶ mett bønnderne vdj Odzherridit oc till sig forhandler baade kornn, smør oc andre kiøbmandsvare, thennom till stor skade oc næringg spilde, huil-

cke de formeente emod de gamble priuilegier oc friheder oc derforde først gif-
fuit lenßmandenn tilkiennde, oc der de aff thennom bleff forloffuidt²⁷ att
staa paa dieris friheder, ere de hendragenn thill samme Niells Hendrichßenns
skiff oc begierede, att skipperen wille komme thill lands thill thennom oc tale
mett thennom, huilcket de icke wille; oc derforde ere de dragenn wd till skibett
oc wille tale mett hannom. Der de komme ombordtt, haffuer for^{ne} Niels Hen-
drickßens folck sig stillet emod thennom thill werge oc icke wille stede²⁸ then-
nom att komme ind wdj skibett, huorfore de mett machtt ere falllenn offuer
boede,²⁹ oc der enn af bodzmendene haffuer saargiortt dieris stadstienere, haf-
fuer hannom slagitt igienn oc saargiortt hannom nogitt, oc der de ßaae, att de
hagde saltt oc andenn kiøbmands ware inde, oc dett solde thill bønder wed thøn-
ner, schipper, fieringer, j alne och vegtt, oc sligtt wor emod dieriß friheder, haf-
fuer de paa enn rætt³⁰ aristerit³¹ hans goids oc skib oc paa enn rett fraatagit han-
nom seigell oc roer; oc epherdj for^{ne} Claus Tysk tilfornn hagde giffuit then-
nom sinn forpligtt icke slig handell eller wandell att skulle bruge der i herret-
titt, oc hand ßaa handelit emod sinn forpligtt, saatte de wdj alle rette, om de
der wdj hagde giortt nogenn wrett, att de paa en rett hagde fratagit hannom
seigell oc roer ephther hans forpligtt.

Dertil suaridtt for^{ne} Niells Hendrichssenn, att hand inthett wdj de maade
hagde giort wiidere, end ßom hannom mett de andre Helsingørs borger wore
priuiligerit, oc derßom hand eller hans folck end skønt hagde giortt dennom
nogitt forkortt³² emod dieriß frihed, meente, att de mett lougenn hagde burt
att forfuld hannom eller hans folck oc thald thennom thill rette oc icke wdj
kongens fredelände³³ mett waaben oc vergende haand offuerfaldett hanns
folck oc voldeligenn tagit thennom thill rette; oc ephther[dj]³⁴ de beropte then-
nom paa dieris priuilegier, begierde hand, de wille fremlegge huiß priuilegier,
de saadann dieris thag³⁵ oc offueruold³⁶ formeente att kunde forßuare.

Dertill suarede for^{ne} Jheronimus Hannßenn oc Mortenn Oelssen, att de
hagde priuilegier aff fremfarne koninger, att ingenn jndlendiske eller vdlend-
ske motte søge andre hauffner end Nyekiøbminghaffnn eller handele oc kiøbe
mett bønder vnder dieris godzis fortabelße. Oc først wdj rette lagde salig oc
høglofflig jhukommelsse, konning Christians priuelegie, hanns matt: thennom
giffuit hagde, daterit Kiøbennhaffnn fembtē dag paaske anno 1462,³⁷ liuden-
diß jblant andett: Der wdoffuer vnder wy thennom oc wille, att ingenn skall
ligge der thill lands y Odzherridtt y vlouglig haffner³⁸ oc giøre der nogitt land-
kiøb³⁹ eller selge dennom till forfang, oc skall der ingenn, huerken kiøbmand,
bunde eller præstedreng, kiøbe øxenn⁴⁰ eller nød,⁴¹ som der falder tilkiøbs y

for^{ne} Odzherritt, oc driffuer dett wd aff herretett eller gjør der nogitt forprang eller kiøb thennom till forfang eller skade.

Deshoß wdj rette lagde it salig oc høglofflig koning Hanßis stadfestelße paa samme priuilegier, daterit Kiøbenhaffnn løffuerdagenn for trinitatis a^o 1485,⁴² liudendiß iblant andett: Oc serdeliß forbiude wy nogen att ligge wdj vloulig hauffner wdj Odzherrit att kiøbe eller selge for^{ne} [wore]⁴³ borger thill forfang wdj nogenn maade vnder wor kongelig heffnn oc vrede.

Dernest wdj rette lagde ett salig oc høglofflig konning Christians breff,⁴⁴ liudendiß fast i samme meeningh. Disligeste wdj rette lagde wor allernaadigste herre prindzis wdualde thill forordende regierendes raads breff derom vdgangen.⁴⁵

Sammelediß wdj rette lagde ett andet høllofflig, wor allernaadigste herre prindzis thilforordende regierennde raadz breff, daterit Koldinghuß den 18. augustij anno 1590,⁴⁶ liudendiß iblant andett, att epther denn daug ingenn aff wore oc kronens vndersotte her wdj rigett, edell eller weddell, skulle mue bruge nogenn landkiøb eller forprang paa landzbyerne eller andensteds, entenn mett kornn eller nogenn anden deell, eller oc nogitt y samme vloulig haffner igien att skibe, dog skall her mett icke were meentt, huiß adelen thill sinn egenn huuß behoff oc nødtørfftt kand haffue fornødenn, saa oc huiß preuelegier, nogle wor vnderbotte derpaa kunde haffue, her mett vforkrenckitt y alle maade, medenn aldene landkiøb, [forprang]⁴⁷ oc vlouligh hauffner at besøge att were affskaffitt; befindiß ep[ther]⁴⁸ thend daug att nogenn, ihuo de helst were kunde, entenn eddell eller veddell, prester, prouster, skriffuer, bønder eller bønderdrenge eller nogle andre, som bruge nogett landkiøb eller forprang mett kornn eller andett kiøbmandz ware eller oc at søge eller bruge nogenn vlouglig hauffner, tha schulle de dermett haffue forbrutt alle huiß ware, kornn oc goidz, de wdj ßaa maade haffue mett att fare, thill oß oc kronenn oc der-tilmett att stannde thill rette som de, der forachteligenn och moduilligenn haffuer giortt emod thette wortt offentlige forbud, som samme breff mett miere wittløfftigenn jndeholder.

Oc derhoß berette, att for^{ne} Niels Hendrickssenns skipper, Claus Tyske, haffuer verit andholt⁴⁹ aff thennom for landkiøb, hand hagde brugt der wdj eigen,⁵⁰ oc da vdgifftt sinn forpligt icke miere ßaadantt att skulle gjøre vnder skib och godzis fortabelsse; oc wdj rette lagde samme forpligt, liudendis y samme meeningh, ßom denn y sig sielf formelder. Och epther hand nu emod hans forpligtt hagde saadantt brugtt, hagde hannom paa enn rett fratagitt seigell oc roer, meente dennom der emod ingenn wrett att haffue giortt.

Dertill suarede for^{ne} Niels Hendrichssenn, att der hannd⁵¹ denn forpliggt wdgaff, wor hand icke hans skipper, mens seiglidtt paa sinn egenn haand oc brugte sinn egenn handell, oc meente hand icke burde denn Claus Tødskis forpliggt emod Helßingøers friheder att vndgielde paa sin skib oc goids; mens thill dett, att de formeener thennom att wille formeene thennom handell oc wandell y Jßefiordenn, suaritt baade for^{ne} Niells Hendrickssenn oc Aßmus Lang,⁵² byefougitt wdj Helsingøer, paa borgemester, raads oc menighedenns wegen ibidem, att s:⁵³ høilofflig jhukommelße koning Frederich denn Anndenn hagde naadeligenn andseett Helsingøers byes leilighed,⁵⁴ i dett der altid er stor søgning mett vldendiske aff alle nationer, som thill dieris skibs folcks behouff vndertidenn behøffue prouiant oc fetalie⁵⁵ att kiøbe, derforuden att der meenligenn⁵⁶ y hanns matts: tid holtis hoff, saa hans matts: egne vnderßotte aff adelenn ßaa well som andre vldendische, hans matt: der besøgte, saa oc hans matt: hoffsinder⁵⁷ oc daglige thiennerne behøffde der att prouianteris, andßaae ochßaa Helsingøers bye icke haffuer saa riglig tilføring om torgedage som andre kiøbsteder her wdj landett, epther den er beliggendiß paa en bar⁵⁸ egenn, som icke ere saa fruchtbar mett kornn som andennstedz wdj landett, tha paa dett, att baade jndlendiske oc vldendiske, som did søgte, kunde faa nødtørfftelig vnderholdning, saa rigett icke skulle lide spot, hagde hanns matt: naadigst priuilegerit Helsingøers bye frie oc vbehindritt att motte wdj Jßefiord oc Sundbye ferge⁵⁹ kiøbe saa mөгitt kornn oc andett, thennom thill deris vnderholdning wor fornødenn, oc saadan hanns matts: benaading sidenn confirmerit oc stadfest. Oc epther slig forhindring, som for^{ne} Nyekiøbing borgere formeener att wille mett dieris priuilegier giøre Helsingøers jnduaaner, er emod Helsingøers priuilegier, som er thennom confirmerit, oc menige almue thill skade, formeente de, att Nyekiøbings borgere mett ingenn billighed kunde dennom det formeene. Oc wdj rette lagde itt høilofflig, saligh ihukommelße koning Frederichs breff,⁶⁰ liudendis: Wy, Frederich denn Andenn, mett Guds naade Danmarckiß, Norgis, Wendiß oc Gottis koningh, giøre witterliggt, att wy aff wor synderlig gunst oc naade haffue vndtt oc tillatt oc nu mett thette wortt obne breff wnde oc tillade, att vore vndersaatte borgere wdj wor kiøbstedt Helsingøer maa thill dieriß huußis ophold⁶¹ kiøbe wdj Ißefiordtt oc Sundbye ferge kornn oc anndenn handell oc deell, huiß de behøffue oc der tilkiøbs kunde bekomme, thill saa lenge wy anderlediß derom tilsigendis worder, forbiudendiß derfor alle vore fougitter, embidzmend oc alle andre for^{ne} vore vnderßotte kiøkstedmend wdj Helsingøer her emodt att hindre eller y nogenn maade forfang at giøre

vnder wor hylliste oc naade. Actum Haffniæ, 22.⁶² augustij 66. Vnder vortt signett.

Dernest vdi rette lagde itt høigbemelte salig oc høiglofflig jhukommilße koning Fredericks stadfestelsse, daterit Frederichsborg denn 13. januarij anno 1577,⁶³ formellendiß iblant andett, at hanns matt: aff sønderlig gunst oc naade haffuer stadfest alle de priuilegier, naader oc friheder, som thennom aff fremfarne koninger i Danmarck naadeligenn vndt oc giffuet ere, oc høigborne første, vor kiere herre fader, salig oc høilofflig jhukommellsse, tilforne fuldbiurd oc stadfest haffue, wed dieris fuldmagtt att bliffue vdi alle dieriß ord, puncter oc artickler, ephtersom de y alle maade wduiser oc jndeholder, mett miere som samme breff wdj sig sielffuer jndeholder.

Dertill suaritt for^{ne} Jeronimus Hannssenn, att enddog thennom kunde were priuilegerit att mue kiøbe kornn thill dieriß hußis behoff, dog formelder deris priuilegier icke att skulle selge der hoß bønder wdj Odzherritt wid skippe,⁶⁴ aldene⁶⁵ eller weggt, oc berette, at de hafde funditt y Niels Hendrickßens skib skipper,⁶⁶ fierdinger,⁶⁷ alne oc bißmer,⁶⁸ huilcke de meente dennom thill stor skade att were. Huortill Niels Hendrickssenn suaritt, att dett icke skulle beuisis, att hand hagde brugtt der andenn handell eller kiøbmandschaff der wdj Jßefiord end mett saltt oc kornn, oc huerckenn tiere, jernn, staaell, klæde eller anditt sligtt eller brugtt bißmer eller alne, vdenn att boedsmendene paa hanns skib kunde soltt dieris førinng,⁶⁹ som kand were enn ßaare ringe ting, som hand meente thennom jngennsteds kunde formeeniß, mens hand metgaf sitt folck j skeppe till att annamme hans landgille mett. Oc huiß anditt kornn, hand kunde sig til forhandle, meente hand icke motte hannom forbiudiß.

Mett flere ord thennom derom emellom wor.

Da epher tiltale, gienßuar och denn sags leilighet bleff derpaa saa affsagdt for rette, att epherdj høgbemelte, salig oc høilofflig jhukommellsse, kong: matt: haffuer naadigst for rigenns gaffnn, nytte oc tharff wntt oc tillatt Helsingørs borger oc jndwaaner fritt oc vformeentt att mue kiøbe oc tilhandele thennom wdj Jssefiord till dieris hussis behouff kornn oc anden deell, huiß de behøffuer oc kunde tilkiøbs bekomme, paa dett jndlendiske oc vldendiske, som did søgendiß worder, kunde der aff jndbøgerenn faa nødtøfftig prouiant, riiget vdenn spott, huilckenn benaadning mett alle andre Helsingørs benaadninger, priuilegier oc friheder hanns matt: sidenn haffuer thennom stadfest oc confirmerit denn mandat och, som om forbudne [hauffner]⁷⁰ at søge oc om forprang vdgangit ere, vdtrøckeligenn exiperer⁷¹ oc [vndtager]⁷² priuilegier personer, da kand wy icke kiennde, att borgemester, raad eller oc

menighett y Nyekiøbing kunde wdj nogen maade emod slig benaadninger, friheder oc priuilegier forbiude, forhindre eller formeene for^{ne} Niels Hendrichsens eller andre Helsingøers jndbyggere skib att mue jndløbe wdj Jssefiordtt oc vid hans skipper eller fuldmechtige att mue handele eller wandele for Odzherritt eller andenstedtts mett saltt, kornn oc andre slig kiøbmands vare, saa lenge for^{ne} benaadninger, friheder oc priuilegier staar wid dieris fulde magtt viigienkallitt, dog saa att de icke mett alne eller bißmere vdmaale eller vdueige klæde, lerritt, staall, jernn eller mett skepper, fierdinger, ottinger⁷³ eller maade⁷⁴ vdmaale saltt, tiere eller andett sligt emod recessen,⁷⁵ oc ephther[dj]⁷⁶ for^{ne} Søffren Jacobßenn, Jheronimus Hannßenn oc dieris mettfølgere saa emod lougen wdj fredelände haffuer mett vebnitt haannd jndfarritt paa Niells Hendrichßenns skiff, der saargiortt hans bodzmand, huggitt hans tackell oc toug oc tagit dennom sielff till rette oc icke talitt dennom thill rette, da haffuer de [dermed]⁷⁷ giortt vrett oc emod lougenn oc bør derfor ephther lougenn⁷⁸ oc receßen⁷⁹ at stande thill rette till dieris vær[ne]ting.⁸⁰

Jn cuius rej testimonium teste sigillo &c.

(1) Dommen er i forlægget dateret 1591, hvilket ikke er rigtigt, da den kgl. befaling til landsdommer Lauge Beck først er af 22. marts 1592 (Kanc. Br.); i 1592, men ikke i 1591, var den 3. maj en onsdag, Sjællands landstings ordinære retsdag. – (2) Efter dommens afgivelse klagede borgerne i Holbæk og Nykøbing Sj. til kongen over, at toldskriver Niels Henriksen Rosenvinge årlig løb ind i Isefjorden med sit skib, solgte humle, salt og andre varer i tønde- og skæppetal til bønderne og købte korn i tønde- og skæppetal af dem, hvilket var til skade for borgerne og i strid med de dem tidligere givne privilegier. I misive 26. februar 1593 (Kanc. Br.) meddelte kongen herefter Niels Henriksen Rosenvinge, at det kongebrev af 28. august 1566 (CCD I.313), som han påberåbte sig, kun hjemlede Helsingørs borgere ret til at købe til nødtørft og til deres huses ophold. Det befaledes ham derfor herefter at afholde sig fra at handle med bønderne omkring Isefjord, bortset fra hvad han kunne have fornødent til sit hus' ophold. – (3) Se 652.2. – (4) Se 652.3. – (5) Mads Eriksen Vasspyd (d. 1600) til Stenderup, Vargård, Søgård, Vinderup m. v. – (6) Hovedgården Søgård i Asmindrup s., Merløse h. – (7) Se 630.24. – (8) Se 635.38. – (9) Forlægget har 1591, se ovf. note 1. – (10) Niels Henriksen Rosenvinge (d. 1603). Han, der var søn af borgmester og tolder i Helsingør Henrik Mogensen Rosenvinge (d. 1583), fik 1567 ekspektancebrev på et kannikedomme, var 1580 kannik i Roskilde, cancellisekretær, 1583–1601 toldskriver i Helsingør. Hans broder, Mogens Henriksen Rosenvinge (d. 1602) var 1576–1602 borgmester i Helsingør. – (11) En toldskriver var den embedsmand, der førte toldvæsenets regnskaber (OdS XXIV.130). – (12) Efter at Niels Henriksen Rosenvinge havde klaget til kongen over den behandling, hans skib og mandskab havde fået, befalede kongen 22. marts 1592 (Kanc. Br.) landsdommer Lauge Beck at indkalde parterne og påkende sagen. – (13) Almuen, menigmand (Kalk. III.77a; OdS XIII.1315 bet.1). – (14) Af Niels Henriksen Rosenvinges klage til kongen fremgår, at hans skib var en lille pinke, 3: et letbygget tremastet skib (spec. handelsskib), i reglen med latinersejl (OdS XVI.855). – (15) Forlægget har ved fejlskrift *Limfiord*. – (16) tilføjet overløst (OdS XVI.67 bet.3). – (17)

Skibstov, spec. om del af et fæltøjs rejsning (takkelage), især koll. om et skibs tovværk; i videre anvendelse om et skibs udrustning (OdS XXIII.643 bet.1; Kalk. V.300b bet.1-3). – (18) de svære (vertikale) tove i vantene (OdS VIII.545). – (19) undslippe (Kalk. IV.672a bet. 1). – (20) Af Niels Henriksen Rosenvinges klage til kongen fremgår, at han skulle hente landgildekorn dér på egnen. – (21) Forlægget har ved fejlskrift *Limfiord*. – (22) Se 665.9. – (23) Matros (Kalk. I.314b; OdS I.991 bet.1). – (24) Jf. JL II.72: for thy at man skal delæ sik til ræt oc æi giøre sik sialf ræt (DgL II.269), der er kilde til bestemmelsen i DL 1-1-3. – (25) *Forprang* er det forbudte køb og salg af varer uden for torvested eller før torvetid (Kalk. I.682a; OdS V.766), jf. DL 3-13-24, 25 og 27. Bestemmelsen om forprang bortfaldt delvis ved § 1 i fdg. af 23. april 1845 om opkøb af landalmuens produkter og fuldstændigt ved § 100 i næringsloven af 29. december 1857. – (26) *vandle* bet. egl. vandre, færdes, jf. mnt. *wandeln*; i forb. med *handle*: drive handel, gøre forretninger (OdS XXVI.430 bet.3; Kalk. IV.730b bet.1). Forb. *handle* og *vandle* alm. i datidens sprog. – (27) tilladt (Kalk. I. 663a bet.2). – (28) tilstede, tillade (Kalk. IV.103a bet.7). – (29) overbord. – (30) *paa enn rætt*: indtil der falder dom (Kalk. III.585b). – (31) beslaglagt (Kalk. V.48a; OdS I.847), jf. DL 1-21-2: *gods, som maa arresteris*. – (32) Uret, skade (Kalk. II.600b bet.4). – (33) Lande, hvori der hersker fredstilstand (Kalk. I.781a). – (34) Forlægget har *efther*. – (35) Ran (Kalk. IV.294a). – (36) Overlast, voldsomhed (Kalk. III.437a bet.1). – (37) Christian Is privilegier for Nykøbing af 22. april 1462 (DgK III.319ff.). – (38) Varer måtte kun ind- og udskibes i købstæderne, jf. allerede dronning Margrethes fdg. 24. januar 1396 § 7 (DdR. 337, 342); andre ind- og udskibningshavne var ulovlige havne. – (39) Handel på landet (Kalk. II.740a bet.1). Allerede i sidste halvdel af 13. årh. begyndte en lovgivning, der i købstædernes interesse ville regulere handel og håndværk og hvis resultat blev en monopolisering af disse erhverv for byerne og inden for disse igen for borgerne, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.440. Fdg. 15. februar 1422 for de sjællandske købstæder (DgK III.73ff.; GAA V.57ff.; SGL V.121ff.; Kbh. Dipl. I.149ff.) forbød al landkøb og fastsatte, at al handel skulle foregå i købstæderne og på markedet på torvet. – (40) Okser. – (41) Stykker kvæg (Kalk. III. 265a). – (42) Kong Hans' privilegier for Nykøbing af 28. maj 1485 (DgK III.321f.). – (43) Forlægget har ved fejlskrift *ware*, jf. privilegiet af 1485 (DgK III.322). – (44) Muligt kgl. åb. br. 25. februar 1472 til de sjællandske købstæder om bl. a. forprang (DgK III.351f.). – (45) Muligt kgl. åb. br. 30. juni 1589 (CCD II.538ff.) om forbud mod ulovlige havne m. m. – (46) Kgl. åb. br. 20. august 1590 (CCD II.572 ff.) om afskaffelse af forprang, landkøb og ulovlige havne. En afskrift af kongebrevet (Stockholm KB C 88) har ligesom forlægget dateringen 18. august. – (47) Forlægget har ved fejlskrift *forfang*. – (48) Forlægget har kun *ep*; linjeskifte. – (49) anholdt eller holdt tilbage (Kalk. I.616b bet.1-2). – (50) Egnen. – (51) o: Claus Tyske. – (52) Rasmus Lange (d. 1596), skriver på Kronborg, 1588-94 byfoged i Helsingør. – (53) salig, o: afdøde. – (54) Forhold, tilstand (Kalk. II.778a bet.2). – (55) Levnedsmidler (Kalk. I.532b), jf. mnt. *vitalie* (MndWb V.262f.) af lat. *victualia*. – (56) almindeligvis, sædvanligt (Kalk. III.76b). – (57) En *hofsinde* var en adelsmand, der forrettede tjeneste ved hoffet, oftest uden at have noget bestemt område, og som sammen med sine svende var medlem af hoffanen, kongens livvagt (OdS VIII.350). – (58) fattig (Kalk. V.61a). – (59) Sundby Færge (nuv. Frederikssund). Frederik II gav 14. maj 1578 borgerne i købstaden Slangstrup frihed til at gøre oplag med deres varer på strandbredden ved Udesundby, der kaldtes Sundby Færge. Stedet benyttedes meget; allerede 1573 nævnes et toldsted her, og 1665 fik byen, der nu kaldtes Frederikssund, købstadrettigheder. – (60) Kgl. åb. br. 28. august 1566 (regist i CCD I.313). – (61) Underhold, opretholdelse (Kalk. III.337b bet.3). – (62) Brevet er af 28. august, se ovf. note 60. – (63) Kgl. åb. br. 13. januar 1577 (CCD II.46ff.). – (64) Skæpper; skæppe som rummål = 1/8 af korntønden, jf. Aakjær,

Maal og Vægt.192ff., 203ff., 210ff., 264. – (65) Alen(mål). – (66) Beholder, der rummer 1 skæppe. – (67) Beholder (kar, tønde), der rummer $\frac{1}{4}$ td. (OdS IV.1084 bet.3). – (68) En *bismer* er en stangvægt med krog el. skål i den ene ende og et forskydeligt lod (OdS III.697). Sådanne vægte anvendtes allerede i middelalderen og omtales i skriftlige kilder fra 1294, jf. Aakjær, Maal og Vægt.167f., 175f. – (69) Last, særligt det gods, som søfolk havde lov til frit at føre med sig om bord (Kalk. I.834a bet.2), jf. Frederik II's søret 9. maj 1561 §§ 10 og 11 og DL 4–1–27, 28 og 29. – (70) Forlægget har ved skrivefejl *haffuer*. – (71) undtager. – (72) Forlægget har ved fejlskrift *vidtager*. – (73) En beholder, der kan rumme $\frac{1}{8}$ td. – (74) Mål (Kalk. III.161a bet.1); kilder fra det 16. og 17. årh. nævner, at 1 pund smør deles i 24 måder, jf. Aakjær, Maal og Vægt.196. – (75) Reces 13. december 1558 § 33, jf. reces 6. december 1547 § 22, fdg. 15. februar 1422 § 4 (GAA V.51ff., SGL V.121ff., Kbh. Dipl. I.149ff., DgK III.73ff., jf. V.107). – (76) Forlægget har *epther*. – (77) Forlægget har ved fejlskrift *deremod*. – (78) VsJL (A&O) III.17, hvorefter de, der overfalder en mand i hans skib, skal straffes som for hærværk, ♂: med 40 marks bøder, jf. VsJL III.4; har de tilføjet den pågældende eller hans følge nogen skade, skal de desuden bøde herfor og hver tillige bøde 3 mark. – (79) Reces 13. december 1558 § 22, jf. § 24, der omhandler husfred og gårdfred, hvormed ligestilles overfald i et skib, jf. JL II.31. – (80) Forlægget har *værting*.

681 Sjællands landsting 26. maj 1592–9. april 1596¹

En i strid med § 21 i reces 13. december 1558 erlagt del af mandebod fandtes forbrudt. Spørgsmålet om, hvorvidt kronen eller herskabet skulle have det erlagte bebøb, henvistes til en særligt derom anlagt sag.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 278.

Litt.: Ole Fenger, Fejde og Mandebod.513 note 603 (datering: 1583).

Ingen overskrift.

Lawe Beck² thill Førsløff,³ landzdommer vdi Sielland, oc Claus Morttenssenn, landztingschriffuer, giøre witterliggt, att aar epther Guds biurd 1583⁴ wor skickitt erlig oc welbiurdig mand Arrild Huitfeld⁵ thill Oderßberch,⁶ Danmarckis rigis cantzler, hans wiße⁷ bud Jacop Holst paa denn enne oc hagde hid wdj rette steffnitt Børge Lauritzenn wdj Høstenn torp,⁸ Inguor Mogenssenn ibidem, Søffren Josepßenn y Thaagerup,⁹ Claus Skredders arffuinge y Høstenn,¹⁰ Mads Niellssenn y Juderup,¹¹ Henning Black y Dalbye,¹² Chresten Niellssenn wdj Tockerup¹³ oc Madzs Brun y Høstenn paa den anddenn side oc dennom tiltaledede, for de hagde loffuitt for den mandboed, som bleff forligt wdj Faxeherritt for Hanns Borreßenn vdj Høsten torp, som ihielsloug Jenns Raßmussønn ibidem, meente att ßamme mandboed burde att følge hannom paa kong: matts: wegne, eptherdj hand hagde ladett rette offuer manddrabe-

rens halß ephther receßen.¹⁴ Oc berette, att Hanns Borgessenn y Høsten torp nogenn tid sidenn forledenn hagde ihielslagitt Jenns Rasmussenn i sammestedt oc derfor wor aff 16 mennd sorit fridløß, och att mandraberenns kiøn¹⁵ siden den tid hagde handelitt mett denn dødiß sleggt [om]¹⁶ soen,¹⁷ saa at der wor bodfest,¹⁸ oc for^{ne} Børge Lauritzenn, Inguor Mogennßenn, Søffrenn Josepßenn, Claus Skredder, Matz Niellssenn, Henning Block, Chrestenn Block¹⁹ oc Matz Brun hagde loffuit oc ragtt haand for samme boed, oc ephtherdj hans hoßbond formeente slig boedfestning icke motte skee oc wor emod receßen,²⁰ hagde hand ladett rette offuer manddraberenns halß, huilckett hand mett dom aff Faxeherritztingh beuiiste. Satte fordj wdj alle rette, om for^{ne} boed icke burde att were hanns hoßbonnd paa kong: matts: wegne forfaldenn ephther lougenn oc receßen.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} Børge Lauritzenn och berette, att der hanns sønn wor kommenn i denn wløcke, oc 16 mend hagde soritt hannom fridløß, hagde hanns hoßbond beuilget, att hand motte handele mett denn dødiß sleggt om fred, oc hand mett sine sleggt hagde mett denn dødiß herskaps beuilling sonitt sagenn oc wdgifuitt enn partt aff bøder, oc hans søn wor nu rettitt; meente fordj hand icke widere derfor burde att vdlegge.

Wor her oc wdj rette møtt Daud·Pederßenn, fougitt paa Turebye,²¹ oc berette, att denn døde wor kongens bunde sønn till Tureby, oc ephther receßen formelder, att huor slig wlouglig boedfestning skeede, burde [boeden]²² att were forfaldenn till denn dødiß herskap. Satte fordj wdj rette, om samme boed icke burde att were hanns hoßbond paa kong: matts: wegne forfalden, huor till Jacop Holst [suarede],²³ att ephther hanns hoßbonnd haffuer ladett rette offuer mandraberens halß, meente hand bodenn wor hannom forfaldenn att oppebere.

Om huilckenn sag de paa alle sider gaff dennom wdj rette oc wor dom begierendis.

Tha ephther tiltale, giensuar oc denn sags leilighet bleff der saa paa affsagdt for rette, att ephtherdj recessen clarligenn formelder, slig boedfestning icke maa skee, før 16 mend²⁴ [har]²⁵ soeritt oc derfor mөгitt mindre, naar manddraberenn er soritt fredløß, wdenn thett skeer mett kong: matts: tilladellsse, oc dett icke beuisis samme soening met hanns matts: beuillingh skeed att were, da bør ßamme boed, som emod recessen vdloffuitt er, att were forfaldenn till kong: matt: oc kronenn, mens huem samme boed bør att oppebere paa hanns matts: wegne, entenn erlig och welbiurdig mand Jørgenn Rosennkrandzs²⁶ eller Arrild Huitfeld, som er kong: matts: lenßmand offuer herre-

tett²⁷ oc haffuer ladet manddraberenn [rette],²⁸ der gaa om thill theris wærne tinng, huiß rett er.

In cuius rej testimonium teste sigillo.

(1) Dommen er i forlægget dateret 1583, hvilket ikke kan være rigtigt, da Arild Huitfeldt nævnes som rigskansler, hvad han først blev 30. maj 1586 (Kanc. Br.), og som lensmand på Tryggvælde, hvorunder Fakse h. hørte, hvad han først blev 6. april 1586 (Erslev, Lensmænd.17; Kanc. Br.). Han beholdt denne forlening til 11. juni 1596, jf. Erslev, Lensmænd.25. Jørgen Rosenkrantz, der i dommen nævnes til Tureby, blev først forlenet hermed 26. maj 1592 (Erslev, op. cit. 92); han beholdt dette len til 9. april 1596. Dommen synes således at måtte henføres til tiden mellem 26. maj 1592 og 9. april 1596. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Se ovf. note 1. – (5) Se 628.35. – (6) Se 628.36. – (7) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (8) Landsbyen Høstentorp i Terslev s. og Frerslev s., Ringsted h. – (9) Vel landsbyen Tågerup i Sønder Dalby s., Fakse h.; der findes også en landsby af dette navn i Alslev s., Fakse h. – (10) Landsbyen Høsten i Sønder Dalby s., Fakse h. – (11) Landsbyen Jyderup i Fakse s. og h. – (12) Landsbyen Sønder Dalby (tidl. Dalby) i Sønder Dalby s., Fakse h. – (13) Landsbyen Tokkerup i Fakse s. og h. – (14) Reces 13. december 1558 § 21, stk. 1. – (15) Slægt (Kalk. II.711b bet.2). – (16) Forlægget har ved fejlskrift *och*. – (17) Forlig (Kalk. IV.41b bet.1). – (18) truffet aftale om (mande)bod (jf. Kalk. I.238b *bodfæstning*). – (19) Identisk med den ovf. nævnte *Chresten Nielssenn*, der vel har haft tilnavnet *Block*. – (20) Reces 13. december 1558 § 21, jf. reces 21. december 1551 § 6, bestemte, at hvis der blev fæstet bod, før der lovligt var svoret om mandebod, var boden forbrudt til den dræbtes herskab. Reglen blev indskærpet ved kgl. åb. br. 30. juni 1589 (CCD II.540f.), da det „nogle steder skulde verre sket, at naar nogen mandrab sig hafve tildragit, skulde saadanne sager huos eftermaalsmanden och mandraberens slecht med parternis herskafs bevilling och ofverseende hiemmeligen afsonis och nederlegges.“ – (21) Hovedgården Turebyholm i Tureby s., Fakse h., der da tilhørte kronen. Den ndf. nævnte Jørgen Rosenkrantz var forlenet med Turebyholm fra 26. maj 1592 til 9. april 1596, jf. ovf. note 1. – (22) Forlægget har ved fejlskrift *bonden*. – (23) Ordet mgl. i forlægget. – (24) Reces 13. december 1558 § 21 omtaler ikke 16 *mend*, men har *sandemend eller nefn*. I drabssager valgtes inden for det sjællandske retsområde 16 nævninger, jf. EsjL II.26 og Matzen, Offentlig Ret II.73. – (25) Forlægget har ved fejlskrift *for*. – (26) Rigsråd Jørgen Rosenkrantz, se 628.9. – (27) Fakse h. – (28) Ordet mgl. i forlægget.

682

Rettertinget 27. maj 1592 (København)

Et pantebrev, som en barnløs adelsmand havde udstedt på sin hustrus jordegods, kendt ugyldigt, da en ægtemand ikke må afhænde sin hustrus jordegods, medmindre han selv har lige så god jord at stille som sikkerhed.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 329^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Reg.: 4348.

Tryk: GdD IV.333ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.478; Stemann, Retshistorie.341 note 1; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod. 275.

Overskrift: Dom emellom frue Magdalene Banner till Krabbisholm och frue Karene Banner till Høgholt paa thend ene och Peitther Retz paa thend andenn side om nogin goudz, hand haffde panttet aff Knud Bilde, som wor aff hans høstruis, affgangne frue Birgitte Banners goudz.

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., gjør alle witterliggt, att aar 1592, thendtt 27. majj, paa vortt rettherting paa vortt slott Kiøbnehaufnn, wdj wor egen neruerelse, offueruerendis osß elskelige Niels Kaas³ til Thorupgaardt,⁴ wor canndtzeler medt allt raaditt vnderthagendis Siheen Brade,⁵ for osß wor skickett osß elskelige frue Magdalene Banner,⁶ affgangne Jffuer Krabbis⁷ eptherleffuerske, til Krabbißholm⁸ och frue Karenne Banner,⁹ affgangne Gregers Truidßenns¹⁰ eptherleffuersske till Høgholt¹¹ paa thenndt ene och haffde med wor steffningh for osß wdj retthe steffndt osß elskelige Peitther Retz,¹² vor manndt, thienere och embidtzmand paa vort slott Solthe,¹³ paa thenndtt anden ßide och tilthallede hannum for nogett guodtz, hanndt skall haffue pannttet medt osß elskelige Knud Bille¹⁴ till Flinntholm¹⁵ aff hans affgangne høstruis, thierris affgangne søsters, frue Birgethe Banners,¹⁶ guodtz, formeenendis, att eptherdj for^{ne} Knud Bilde icke hafuer børn eller arffuinge medt for^{ne} thierris affgangne søster, icke hellder vor wederhefftig, for^{ne} hanns affgangne høstruis arffuinge at staa til retthe for, huis hanndt aff hindis guodtz bort forpanntheit, bør saadann pantt ingen magtt at hafue eller att komme thennum paa thierris arff och eyenndom till nogenn hinder eller skade wdj nogre maade, och hannum ther fore bør at staa thennum till retthe.

Och møtte osß elskelige Erick Løcke¹⁷ till Eskier,¹⁸ vor manndt och thienere, paa for^{ne} frue Magdalene Banners och paa frue Karene Banners therris wegne och ßatthe wdj alle retthe, om saadanne Knud Bildis pannthebreffue bør att komme thennum till nogenn forhindring paa thierris retthe arffueguodtz wdj nogre maade.

Tha emodt for^{ne} vor steffning er møtt for osß for^{ne} Peitther Retz och i retthe laugde itt for^{ne} Knud Bildis pannthebreff, forßegledt och medt egen haanndtt vnderschreffuitt och aff hanns høstrue, affgangne frue Birgethe Banner, beßegledt och wnderschreffuit till itt windißbyrdt, vdgiffuit paa Flinntholm thenndtt 16. dag decembris a^o 1590, liudendis paa otte hundritt daller, hanndtt for^{ne} Peitther Retz skyldig er, for huilcke for^{ne} viij^c daller²⁹ hanndtt haffuer hannum wdj itt friitt brugelig panntt satt nogre hanns høstruis gaarde och guodtz ther wdj Sielland wdj Løffueherridt wdj Dreßelberg sogenn och bye liggendis, ehnn gaard Hanns Raßmußen iboer, wdj Mierløße-

herridt wdj Søstrup sogen och bye enn gaard och thuinde boelige, jtem wdj Tingtuedt²⁰ itt boell medt for^{ne} gaardis och boelss landgilde och retthe tilliggelse, som ßamme pannttebreff widere formelder. Och satthe for^{ne} Peitther Retz i alle retthe, om for^{ne} gaarde och boele epther for^{ne} hanns pantthebrefs liudelse icke bør att følge hannum, eller och handtt maae bekomme ßine for^{ne} peninge igienn.

Medt flere ordt thennum paa baade sider emellum løb.

Tha epther tilthalle, giennßuar, breff, beuißninnggh och thenndtt ßags leiglihedt, och eptherdj bonnde maae ey kone jord ßelge eller affhennde, medt mindre handdt hafuer barn wedt hinde och ømgaa²¹ guodtz wedt at hette,²² dißligeste eptherdj for^{ne} Knud Bilde icke er retthe eyer till for^{ne} guodtz, mens findis hanns høstruis guodtz att uerre, tha motthe handdt epther forberørde leiglihedt thett icke forpanntthe, menn samme pantthbreff wdj saa maade findis att were giortt emodt lougenn och bør ther forre jnngen magtt att hafue och icke at komme for^{ne} frue Magdalene Banner eller frue Karene Banner til hinder eller skade wdj nogenn maade, menn ther ßom for^{ne} Peitther Retz wider paa skader, tha att tilthalle for^{ne} Knud Bilde ther forre, och att gaa ther om ßaa møgitt loug och rett er.

Datum vt supra.²³

(1) At forbudet mod afhændelse af hustruens jord, hvor de i loven opregnede betingelser ikke var opfyldt, også fandt anvendelse på pantsætning, fastsloges yderligere ved 4 rettertingsdomme 17. juli 1595 og 3 rettertingsdomme 18. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.12ff., 18f.; jf. yderligere 50, 57, 107 og 122). – (2) Disse er afskrifter efter dombrevet, da de har navnene på alle de dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se 628.13. – (6) Magdalene Banner (d. 1597), datter af rigsmarsk, rigsråd Erik Eriksen Banner (d. 1554) og dennes 1. hustru Mette Rosenkrantz (d. 1533). – (7) Rigsråd Iver Krabbe (d. 1561) til Østergård og Krabbesholm. – (8) Hovedgården Krabbesholm i Skive. – (9) Se 667.6. – (10) Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Torup og Bälteberga. – (11) Hovedgården Høgholt i Hørmested s., Horns h. – (12) Peder Reedtz (d. 1607) til Hørbygård og Tygestrup, 1573–80 staldmester hos Frederik II, 1580–84 forlenet med Sorø kloster, 1580–89 med Antvorskov kloster, 1587–89 desuden Korsør len. – (13) Slottet (sen. hovedgården) Saltø i Karrebæk s., Øster Flakkebjerg h., der da tilhørte kronen. Peter Reedtz var forlenet med Saltø 1582–1607. – (14) Knud Bille (d. 22. september 1592) gift med nedenn. Berete Banner. – (15) Se 642.33. – (16) Berete (Birgitte) Banner (d. 7. januar 1592), gift 1. gang med Claus Bryske (d. 1564), 2. gang med Knud Bille. – (17) Se 678.12. – (18) Se 678.13. – (19) 200 daler; om skrivemåden se 633.87. – (20) Landsbyen Tingtved i Søstrup s., Merløse h. – (21) lige så godt (Kalk. I.456b). – (22) Jf. JL I.35: *wid at hette: stille som sikkerhed och hætte wittær: sætte på spil, risikere*. Udtrykket *hættæ withær* er i DL 3–17–5 misforstået (hand skal have saa meget ved at hæfte; jf. *vederhæftig*, der er en omdannelse af ældre *vederhættig*, se Verner Dahlerup.98). GdD IV.334 note 5 har ved trykfejl henvisning til EsJl I.25 i stedet for JL I.35. – (23) De private dombøger

har herefter: Nostro ad causas sub sigillo teste Arnoldi Huitfeldio justitiario nostro dilecto.

683 Rettertinget 31. maj 1592 (København)

Fru Ermegaard Gyldenstjerne tilpligtes efter JL I.1 at bevise med 12 adelsmænds ed, at hendes afdøde barn havde været levende født og døbt, da sagen er tvivlsom, fordi vidnernes forklaringer er modstridende.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 332^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Reg.: 4349.

Tryk: GdD IV.335ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.527; Stemann, Rethistorie.155 note 1, 406 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.6, 53, 105, 122; Sylow, Bevisteori.69f.; Stig Iuul, Kodifikation.53.

Overskrift: Dom emellom frue Ermegaard Gyldennstiern paa thend ene och Jørgen Friið och andre Truidtt Biørns arffuingers vegne paa thend anden side om Biørnholms gaardt och goudtz.

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witterliggt, att wdj dag, thenndtt 31. maij, aar 1592, paa vortt retherting paa vortt slott Kjøpnehaufn, wdj vor egenn nerwerelße, neruerendis osß elskelige Niels Kaas³ thill Thorupgaardt,⁴ vor cantzler, medt allt raadit, vnderthagendis Stheen Brade,⁵ som icke wor tilstede, for osß wor skickidt wdj retthe osß elskelige frue Ermegaardt Gyldenstiern,⁶ affgangne Thruidt Biørns⁷ epherleffuerske, paa thendtt ene och osß elskelige Jacob Biørn⁸ till Steenoltt,⁹ Jørgenn Friis¹⁰ till Krastrup,¹¹ Godtzleff Boddj¹² till Nesßow,¹³ Mickell Nielßenn¹⁴ till Kye,¹⁵ vorre menndtt och thienere, och affgangne Jørgenn Ernest Worms¹⁶ høstrue, frw Margretthe Biørn,¹⁷ paa thenndtt anden Bide och haffde the hiidt steffnidt huer andre medt adskiellige steffninge paa baade sider. Och begaff ßig thenne ßagh saaledis thennum emellum, att for^{ne} frue Ermegaardt skall haffue faaidt enn sønn och thenndtt ladett opkalde Truidt Biørnn epher ßin salige fader,¹⁸ huilckenn hindis vnge sønn hun formeenthe leffuendis att hafue wnndfangett daab och christendomb, før hanndt er dødt, och ther medt Biørnnßholm gaardt¹⁹ och guodz hennde arffueligenn at were faldenn. Och hafde hun adskillige widnißbyrdt forhuerffuidt, bode aff adels perßoner och andre, som thet wunnnett haffde, som hennde wdj henndis barnnefødzell haffue hoes werritt.

Ther emodt hafde for^{ne} Jacob Biørn och hanns medtarffuinge atther andre windißbyrd, ßom och hoes worre, da hendis barn bleff født, huilcke ther vunde, at ßamme barn icke leffuendis fick daab och christenndom, huor forre

the icke retthere vidste, enndt at Biørnsholum gaardt och guodtz war thennum och icke hennde arffueligen epther loffuen faldenn, huilcke therris windnißbyrdt till forledenn herredag for osß worre jndsteffnedt,²⁰ och wij tha medt worre elskelige Danmarckis rigis raadt thennum haffue indfundett till Vijburg lanndtzting att dømme paa saa mannge, som icke adels perßoner worre, och hoffuedtßagenn ßidenn medt the adels perßoner, ßom ther wdj vondett hafde, att indkomme for osß och wortt raadt, som thenndtt dom widere medtfører. Och fordj nu dom wor ganggen till Wiiburg lanndtzting,²¹ wor hoffuiftßagen nu for osß jndsteffnidt wdj dag, saa vell som the adels perßoner ther vdinden wundett haffue.

Thesligeste wor wore lanndtzdommere wdj vortt lanndt Nørre Juttlanndt hiidt steffnidt for vdgifne therris domme.

Och ere the nu paa alle sider, ßaa mannge ßom steffntt worre, och therris fuldmectige metth, och gafe dennum wdj ald retthe om hoffuidtßagenn.

Tha epther adskillige [ord]²² och manngfoldige breffue, windnißbyrdt och berettninge och thendt ßags forhør befindis, at worre landtzdommere hafue magtheløes dømptt therris winndnißbyrdt paa begge ßider, saa mannge ßom icke wor adels perßoner, och fordj ther findis winde emodtt winde och endtt aff thennum ßielff, som hennde haffue hoes werritt wdj henndis barnnfødtzell, saa att thenne ßagh ther forre er osß fast mørck och tuiffelßom, saa wij icke kandtt wide, huadt heller ßamme barnn leffuendis fick daab och christendomb eller icke, ther forre sagde wij ther paa saaledis aff for retthe, att eptherdj lougenn²³ formelder første capittel: Om skielnitt eller tuiffell worder, huadt heller barn war christnett eller icke, tha er thet nermere att vinde till arffue och christendomb endt frann,²⁴ och thet skall mandt winde medt kønns nefn, tha huis for^{ne} frue Ermegaardt Gyldenstiern will ßig Biørnsholum gaardt och guodtz arffueligenn tilholde, tha skall hun giøre ßinn eedt medt xij riddermendtzmendtt, att henndis barnn, Truidt Biørnn, leffuendis hafuer fanngett daab och christendom, och att hun thager thendt arffue saa christeligenn och rettferdeligenn, som thet ßig bør, och thenndtt loug skall hun fuldgiøre wdj Wiiburg till Sanncte Mauritij dag²⁵ først komendis, och skall alle huis domme, breffue och windnißbyrdt, som paa begge sider thagne er, icke komme ennthen aff parthernne eller nogen till gaufn eller skade wdj nogenn maade.

Datum vt supra.²⁶

(1) Jf. rettertingsdomme af 30. juni 1591 (GdD IV.275ff. og 284ff.), Viborg landstings dom 23. oktober 1591 (ovf. nr. 670). Fru Ermegaard Gyldenstjerne aflagde 22. september 1592 eden, jf. ndf. nr. 688. Det „første projekt“ til DL bestemte i 4-2-32, at partsed med med-

edsmænd kun måtte anvendes som subsidiært bevis, og denne bestemmelse er muligt inspireret af nærv. dom, jf. Stig Iuul, Kodifikation.53. For DL blev dommen uden betydning, da adgang til partsed med mededsmænd blev afskaffet. – (2) Disse er afskrifter efter dom-brevet, da de har navnene på alle de dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.4. – (5) Se 628.13. – (6) Se 670.17. – (7) Se 670.18. – (8) Se 635.46 og 670.9. – (9) Se 661.19. – (10) Se 621.8. – (11) Se 621.9. – (12) Se 670.11. – (13) Se 670.12. – (14) Se 670.13. – (15) Se 670.14. – (16) Jørgen (Georg) Ernst Worm (d. 1592), 1591 gift med nedenn. Margrethe Biørn; 1587 forlenet med Helgeland, 1588 med Tureby (DAA 1934 II.267). – (17) Margrethe Bjørnsdatter Biørn (d. omkr. 1629) til Gunderupgård og Strandbygård, datter af rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (d. 1583) og dennes 2. hustru Karen Friis (d. 1601), halvsøster til nedenn. Truid Bjørnsen Biørn. – (18) Truid Bjørnsen Bjørn (d. 1590). – (19) Se 670.15. – (20) Se rettertingsdomme af 30. juni 1591 (GdD IV. 275ff. og 284ff.). – (21) Se Viborg landstings dom 23. oktober 1591 (ovf. nr. 670). – (22) Ordet mgl. i forlægget. – (23) JL I.1. – (24) ∴: da har den, der vidner til fordel for barnet, bevisret frem for den, der vil vidne imod det. I den gamle proces var bevisreglerne således, at den anklagede havde ret til at sige nej til anklagen, til at føre bevis, enten ved ed eller ved vidner. Der var ikke som i nugældende ret, tale om bevisbyrde, men om bevisret, jf. Amira. Grundriss.269ff. Beviset kaldtes med et fælles navn *logh*, ∴: de i loven fastsatte beviser; denne betydning er endnu bevaret i udtrykket *uden lov og dom*, jf. Verner Dahlerup.60. – (25) Mauritius' dag: 22. september. – (26) De private domssamlinger har herefter: *nostro ad causas sub sigillo teste Arnoldo Huitfeldio, iusticiario nostro dilecto.*

684 Rettertinget 5. juni 1592 (København)

Ved indstævning for rettertinget som landets øverste domstol, hvorfra der ikke kan appelleres, skal fremtidig altid hovedmanden og ikke hans foged eller fuldmægtig indstævnes.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 362^v (findes yderligere i 15 hss.²).

Reg.: 4357.

Tryk: GdD IV.351ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Matzen, Offentlig Ret II.34.

Overskrift: Dom emellom Mogens Giøe paa thend ene och Peder³ Brades fogidtt Chrestenn Knap paa thend anden side om en drab sag vt sequit:

Wii, Christian thend Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle witterliggt, at aar 1592, thenndtt 5. dag junij, paa vortt rettherting paa wort slott Kiøpnehaufn wdj vor egenn neruerelse, offueruërendis osß elskelige Niels Kaas⁴ till Thorupgaard,⁵ vor candtzler, medt allt raaditt, ingenn vnderthagendis, for osß wor skickett osß elskelige Mogenss Gøie⁶ till Bremmerbuoldt,⁷ vor manndtt och thienere, paa thenndtt ene och hafde medt wor steffning for osß wdj retthe steffntt Chresten Knap, Peder Bradis⁸ foegitt, paa thend annen side

wdj enn drab sag, som handdtt hafde fuldt offuer enn hanns thienere vidt nauffn Olluf Outte.

Thiðligeste hafde hidtsteffnidt Jørgen Hansen i Kiertinge,⁹ Hanns Bergenn vdj Rødbye,¹⁰ Madtz Pedersenn vdj Breminge¹¹ och hanns medtfølger och Pouell Suer, herridtzfogett i Moßeherridt,¹² om the hafde ther nogett emodtt at ßige.

Ther till at ßuare er møtt osß elskelige Peder Brade till Krogholm,¹³ vor mandt och thienere och befallingsmandt paa vortt slott Söllvidtzborrig,¹⁴ och gaff tilkiende, att huis thenne sagh war annlangendis om for^{ne} windnißbyrdt var hannum anliggende, och vor hanns bonde och thienere, ther er dødt blefuen, och icke Mogenns Gøie hafuer steffndt och kalledt hannum, menn alleneste hanns fogedt, Chrestenn Knap, formeenthe, att handdtt burde ther till ßielff att verre steffndt, och icke hanns fogett, thj hanns fogedt icke ther medt widere hafuer att bestille, enndt ßom handdtt hannum befallidt och tilbetroidt haffuer. Och saatthe vdj alle retthe, om handdtt icke hafuer giortt wrett, att handdtt hannum icke ßielff steffndt hafuer, och om handdtt bør att lide nogenn hanns tilthalle, medt mindre handdtt ther till loughlig steffnidt vor.

Ther emodt beretthe Mogenns Gøie, att thenndtt ßagh icke gieltt jordt eller egendom paa,¹⁵ och att handdtt hafde giffuitt hans fuldmyndig fogett wardtzell, ßom dreff paa ßagenn¹⁶ och ßamme vindnißbyrdt, mienendis ßig thett nocksum och nøiactigt att uere.

Medt flere ordt thennum therom emellum vor.

Tha epther tilthalle, giennsuar [och]¹⁷ thenne ßags leiglighedt, och alligeuell thenne sag icke vedtkommer goudtz, jordt eller egenndomb, som resesßenn¹⁸ ellers nocksom om forklarar, att jorddrotthenn ther forre skall hafue vardtzell, dog haffue wij for gott annseett och her epther saa endelige ville holditt haffue, att huem her epther ville steffne noger ßager indt for osß och wore elskelige Danmarckis rigis raadtt vdj retthe som for thenndtt høigeste rett, huor frann videre appellatz icke skee kanndt, tha schall the ther forre loughligen steffne hoffuidtmanden och huem, ßom findis hoßbonnde att verre, och icke therris fogeder, saa framptt the icke ville reigse till forgieffuis, och for^{ne} Peder Bradis fogedt, Chrestenn Knap, ther forre for thenne steffningh quitt att werre.

Datum vt supra.¹⁹

(1) Dommen fremtræder som en lov, for så vidt som den bestemmer, hvorledes der i fremtiden skal forholdes i tilfælde som det foreliggende. Grænsen mellem lov og dom synes

således stadig at være flydende. – (2) Disse er afskrifter efter dombrevet, idet de har navnene på alle de dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. I GkS 1137,2° er dommen indført 2 gange. – (3) Herefter udstreget *Knap*. – (4) Se 628.3. – (5) Se 628.4. – (6) Mogens Gøye (d. omkr. 1608) til Bremersvold. – (7) Hovedgården Bremersvold i Errindlev s., Fuglse h., der er anlagt af Mogens Gøye. – (8) Se 635.55. Han var gift med Margrethe Albrechtsdatter Gøye (d. 1594) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg). – (9) Landsbyen Kettinge i Kettinge s., Musse h. – (10) Købstaden Rødby i Fuglse h. – (11) Landsbyen Bregninge i Bregninge s., Musse h. – (12) Musse h. på Lolland. – (13) Hovedgården Krogholm (nuv. Krageholm) i Sövestad s., Herrestad h. – (14) Sølvesborg slot i Blekinge. – (15) Jf. reces 13. december 1558 § 14 og ndf. note 18. – (16) forfulgte sagen (jf. Kalk. I.385a bet.3). – (17) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (18) Reces 13. december 1558 § 14, stk. 2, bestemmer, at i sager om afpløjning og afslæt må synsforretning finde sted, uanset at jorddrotten ikke er stævnet dertil; reglen forudsætter som almindelig regel, at han som rette vedkommende skal indstævnes i alle sager angående hans ejendom, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.352 note 6. – (19) Herefter har de private domssamlinger: *Nostra ad causas sub sigillo teste Arnolde Huitfeldio, justicio nostro dilecto* (her efter GkS 1140,2°).

685

Sjællands landsting 21. juni 1592

Landstinget stadfæster en birketingsdom, hvorefter en dreng, hvis fader var blevet hængt og havde forbrudt sin hovedlod på grund af tyveri, fandtes berettiget til at arve sin faders forældre, da han, der var født uden for ægteskab, ved forældrenes efterfølgende ægteskab var blevet legitimeret, da bedsteforældrene levede, da faderen blev hængt, således at han ikke havde kunnet forbyde noget af deres gods, og da barnebarn tager arv efter bedsteforældre i faders sted.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 265.

Overskrift: Enn domb att barnebarnn arffuer oldefader oc oldemoder.¹

Lauge Beck² thill Forbløff,³ landsdommer vdi Siellannnd, oc Claus Morttenbenn, landztingschriffuer, giør witterliggt, att aar ephther Guds biurd 1592, denn 21. junij, paa Siellandsfar landzting wor skickitt Jenns Hannssenn y Alstedtt⁴ paa denn enne oc hagde hid y rette steffnitt Niels Skriffuer i Flinterup,⁵ birckefougitt till Sor⁶ bircketingh, paa denn andenn side for enn dom, hand emellom erliigh oc welbiurdig mand Christian Machabæus⁷ paa enn drengs⁸ wegne wid naffn Oluff Madzenn oc hannom dømppt hagde om enn arff, huilckenn dom hand meente icke saa endelig oc rettferdigh were, att denn burde wid magtt att bliffue, j dett hand hagde tildømppt for^{ne} dreng att arffue

sinn faderfader i hans faders stedtt, end oc hans fader for hans mißgierninger vor blefuen henrettitt oc hagde forkast⁹ sinn hoffuitlodtt oc fordj icke burde att staa i broders stedtt; meente hannom fordj¹⁰ pligtigh att tage dommen till sig igienn oc denn endelige forklare.

Hagde oc hid steffnitt erlig oc welbiurdig mand Christian Machabeus eller hans fuldmegtige mett samme domb, liudendis till beslutning: Da ephther tiltale, giensuar oc den sags leilighett, oc ephther dett niende capittell vdj Wolde-mors første bog¹¹ wiste wi icke anderledis att afsige for rette, menns finder Oluff Mattsenn till att were enn metarffuinge mett Jenns Hannßenn vdj huis ephtherladendiß guodz, som for^{ne} Jens Hansens fader oc moder, Hans Madzen oc Anne Hanßis, tilhørde, som wor for^{ne} Oluff Madzens farfader oc farmoder, vden huiß øffrighett haffuer der wdj att sige, eller Jens Hannßenn kand skelligenn beuisse, at samme drengs moder haffuer hafftt nogenn handell¹² eller samquem mett nogenn andenn mands person emellom samme barnn er fød oc hans broder loed sig wie oc giffue vid hende, huor mett hand gjorde samme barnn thill slegfrid barnn och vegte barnn att were. Oc berette, att for^{ne} birkefougitt hagde dømtt hanns brodersønn att staa lige wdj arffue mett hannom ephther hanns farfader oc farmoder, wanseett att samme drengs fader bleff hengdtt, langtt førend hans fader døde oc forbrød sinn hoffuitlodtt, saa hans sønn icke arffuitt hannom. Satte fordj wdj alle rette, om hand icke hagde dømbt emod lougenn, som formeller, att slegfrid barnn kand ey arffue,¹³ vden hand først hagde arffuit sinn fader, oc om hanns domb icke fordj burde magteløß att bliffue.

Da wor her vdj rette møtt for^{ne} birkefogit, wor sinn dom bistendig oc berette, att for^{ne} Jens Hansens broder først belaa samme drengs moder oc sidenn tog hinde till egte, oc ephther hand egtede moderenn, meente hand, dett barn, hand før hagde aufflitt, icke burde att regnis for slegfrid, men for attell kone barnn ephther lougen;¹⁴ oc endog att samme dreng icke arffuitt sinn fader, fordj hans fader stiall oc for sinn tiuffuerie bleff hengtt oc forkaste sinn hoffuitlod, saa leffde dog drengens farfader oc farmoder paa denn tid, oc hans fader icke haffuer arffuitt dennom oc icke fordj kunde forkaste denn arff, som hannom icke wor tilfaldenn den tidtt, hand bleff hengdtt, oc fordj hagde til-dømppt hannom att staa i faders stedtt oc arffue oc meente sig ephther lougenn att haffue dømppt. Satte fordj wdj rette, om hanns dom icke burde wid magtt att bliffue, oc om for^{ne} Jens Hannßenn icke wor pligtig att igien giffue hannom sinn kost¹⁵ oc tæring¹⁶ ephther recessen.¹⁷

Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da epther tiltale, giensuar oc denn sags leilighet bleff derpaa affsagdt for rette, att eptherdj for^{ne} Oluff Madzens fader, Matz Hanßen, egtede hanns moder, sidenn hand y løßleie¹⁸ hagde mett hende afflitt for^{ne} Oluff Madzenn, oc den judske loug vdj j bogs xxv capittell¹⁹ formeller: End haffuer mand slegfred børnn, oc tager deris moder sidenn till egte, da er de børnn alle adelkone børnn, enddog de wore føre fød, disligiste eptherdj for^{ne} Madz Hansens fader oc moder leffuede denn tid, hand forbrød sinn lifff oc hoffuitlodtt, saa hand paa denn tid, icke hagde arffuitt dennom oc fordj icke heller kunde dieris gods forbyrde, oc eptherdj denn siellandske lou wdj j bogs 9. capittell saawell som judske loug j bogs 4. capittell²⁰ klarligen formelder, att barnebarnt tager arff epther olfader oc oldemoder²¹ y faders stedtt, oc bircckefougden for slig leilighet haffuer tildømptt for^{ne} Oluff Madzenn att tage arff mett Jens Hanßenn epther sinn farfader oc farmoder y faders stedtt, da kand wy icke andett kiennde, end hand io haffuer dømptt epther lougenn oc finder fordj denn hans domb vid sinn fulde magtt att bliffue oc for^{ne} Jens Hannssenn plichtig att were att igiengiffue hannom sinn kost oc tæringh epther recessen.

(1) Bedstefader og bedstemoder. I DL har *oldefader* sin nuv. betydning undtagen i 5-2-28. I bet. *oldefader* havde glda. *ald aldæfathær*, jf. Verner Dahlerup.67. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Landsbyen Alsted i Alsted s. og h. – (5) Landsbyen Alsted-Flinterup i Alsted s. og h. – (6) Sorø. – (7) Christian Machabæus (d. 1598), 1583–86 forstander for Ringsted kloster, 1586–97 forstander for Sorø skole. Han kaldes *erliigh oc welbiurdig*, da han 1. maj 1580 var blevet naturaliseret som dansk adelsmand. – (8) ung, ugift mand (Kalk. I.380a). – (9) forbrudt (Kalk. I.646a bet.2). – (10) Forlægget har herefter formentlig fejlagtigt *icke*, vel ved afsmitning af det umiddelbart foregående *fordj icke*. – (11) Er vist fejlskrift for EsjL I.9. – eller VsJL A&O I.12. – (12) Kærligheds-, kønsforbindelse (Kalk. II.153b bet.2). – (13) VsJL ÆR § 185. – (14) EsjL I.52. – (15) Se 626.19. – (16) Se 626.20. – (17) Reces 13. december 1558 § 8, sidste stk. – (18) d. s. s. *lønleye*: uægteskabeligt samleje; *løs* kan bl. a. bet. usædelig (Kalk. II.887a bet.4). – (19) JL I.25, 2. punktum, jf. VsJL I.7 og EsjL I.9. At der i dommen foruden til EsjL henvises også til JL, viser formentlig denne lovs stigende indflydelse i retsanvendelsen. – (20) JL I.4; denne bestemmelse adskiller sig fra de andre landskabslove derved, at ikke kun børnebørn, men også senere led arver in stirpes; ifl. SkL 34, VsJL A&O I.13 og EsjL I.16 arver de fjernere generationer in capita, og mand og kvinde tager lige meget. – (21) Se ovf. note 1.

Når en fredløsdømt manddraber er borttrømt, skal såvel fædrene som mødrene slægtninge bidrage til mandeboden. En drabsmands morbroder derfor dømt til at betale den halve mandebod og farbroderen den anden halvdel.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 279.

Litt.: Fenger, Fejde og Mandebod.528.

Overskrift: Enn dom, att federne saa well som møderne slegtt er tildømtt at vdlegge landbod.¹

Lauge Beck² till Førsløff,³ landzdommer vdi Sielland, oc Claus Mortennsønn, landztingsskriffuer, giøre vitterligt, att aar epther Guds biurd 1592, oenßdagen denn 19. julij, paa Siellandzfar landsting wor skickit Hanns Madzenn i Trugelstrup,⁴ oc wor dett idaug hans lauge fierde sambfelde⁵ thing, hannd haffuer deelt oc tiltalitt Lauritz Annderssenn y Meeren⁶ for enn landboed,⁷ som hand oc hanns kiøn⁸ skulle bøde emoed hannom oc hans kiøn for Peder Lauritzens død, som hanns broderßønn, Matz Oelssenn, ihielslog oc rømbte fredløß.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} Lauritzs Annderssenn oc bød sig emod hannom y rette oc meente, att hand oc hanns fæderne slegtt aleene burde denn halffue boed att bøde. Oc berette, att for^{ne} Hanns Madzenn er for^{ne} Madzs Oelßens morbroder saa well som hand er hanns farbroder, satte fordj vdj rette, om hand icke vor pligtig att tage stut⁹ aff møderne frender oc bøde denn halffue boed.

Der emoed vdj rette laugde for^{ne} Hanns Madzenn sinn skriffttlich beretning, liudendis: Dette er min tiltale thill Lauritz Annderssenn vdj Merren oc Mogenns Annderßønn vdj Terßløffs,¹⁰ epther som ieg wdj langsommeligh tid haffuer mett rettenn tiltalitt thennom for j landeboed paa theriß broderßøns, Madz Oelßens, wegne for woris slegt oc frende Peder Lauritzenn wdj Sneßøer,¹¹ hand dißuer for skade kom oc dræbtte, oc hand derfor er fredløß soerrenn oc er rømbtt, saa att hannd ingennstedzs kand betredis.¹² Oc dersom for^{ne} Lauritz Annderssenn oc Mogenns Annderssenn formeener oß paa møderne side oß oc att skulle bøde wdj samme landeboed, huilckett ieg lader mig tække oß inthett pligtig att were mett rette, thi dett wor woris ene¹³ slegtt oc biurd, som bleff dræbtt, oc receßen, som er offuer lougenn, bemeller vdj thett 21. capittell¹⁴ wdj sinn meeningh om manddraber rømmer, da bøde hanns slegtinger thill den dødiß frennder rette landeboed mett miere, som samme capittel vduiser, huor epther ieg ßetter wdj rette, om for^{ne} Lauritz Anderssenn oc Mogenns Annderssenn icke pligtig ere paa dieris egne oc dieris slegtis wegner samme landebod paa for^{ne} dieriß brodersøns wegne att vdgiffue, som samme beretningh vdj sig sielff mett miere jndeholder.

Met flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Tha epther tiltale, giensuar oc denn sags leilighett bleff der paa affsagdt for rette, at eptherdj for^{ne} Hanns Madzenn er morbroderenn thill mandraberren oc

fordj hannom y biurd oc bloed saa nær paa møderne side som Lauritzs Anderssenn paa fæderne, oc lougenn formelder, att thend, der nest er paa fæderne, thage stut aff fæderne frender [oc]¹⁵ bøde enn sall,¹⁶ oc denn, der nest er paa møderne, tage stut aff møderne frender oc bøde enn sall, oc icke beuisis mandraberenn, som er rømtt fredløß, att haffue hafft nogenn sønner, som nærmere er epther lougenn ette boed¹⁷ at opholde,¹⁸ tha kand wy icke andett kiende, end for^{ne} Hanns Madzenn, som er morbroder till mandraberenn, jo saa well bør att tage hielp aff møderne frennder oc bøde denn halffue landeboed epther receßen emod denn dødiß frender, som Lauritzs Anderssenn, som mandraberenns farbroder er, bør att tage hielp aff mandraberens fæderne kiøn oc bøde thend halffue boed epter receßen.

In cuius rej testimonium teste sigillo.

(1) d. s. s. mandebod. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Landsbyen Truelstrup i Dåstrup s., Ramsø h. – (5) på hinanden følgende (Kalk. II.672b bet.2). – (6) Landsbyen Mern i Mern s., Bårse h. – (7) Se ovf. note 1. – (8) Slægt (Kalk. II.711b bet.2). – (9) Støtte, hjælp, bidrag (Kalk. IV.176b bet.3). – (10) Landsbyen Tersløse i Tersløse s., Merløse h. – (11) Landsbyen Snesere i Snesere s., Bårse h. – (12) gribes, træffes (Kalk. I.191b bet.2). – (13) o: alene vor. – (14) Reces 13. december 1558 § 21, stk. 2, 2. punktum. – (15) Ordet mgl. i forlægget. – (16) Del af mandebod (Kalk. III.665b bet.2). Mandeboden blev udredet i 3 terminer med 4 måneders mellemrum, hver gang med $\frac{1}{3}$ (en sál). Den første sál skulle drabsmanden selv udrede, men til de følgende to kunne han kræve bidrag af slægten, af fædrene frænder til 2. og af mødrene til 3. sál. Hvis drabsmanden døde eller rømte fredløs, kunne den dræbtes slægt ikke kræve den 1. sál, jf. JL II.22, Thords art. § 75 (DgL Tillæg til IV.98), fdg. marts 1283 § 4 (DdR.106), fdg. 13. marts 1304 § 4 (ib. 180f.), reces 24. august 1537 § 7, reces 24. juni 1539 § 1, reces 6. december 1547 § 16, reces 21. december 1551 § 6, reces 13. december 1558 § 21, stk. 2. Jf. Matzen, Offentlig Ret III.94ff. – (17) Ættebod, d. s. s. mandebod (Kalk. IV.975a). – (18) udrede (Kalk. III.338a bet.3).

687

Viborg landsting 29. juli 1592

En enke var ved bytinget frifundet for i sin afdøde ægtefælles bo at tilbagelevere løsøre, hun mentes at have udtaget, da det ikke mod hendes benægtelse fandtes godtgjort, at hun havde forrykket boets stilling. Da bytingets dom var affattet således, at enken frifandtes, indtil det bevistes, at hun havde forrykket boets stilling, hjemvistes sagen til bytinget til afgørelse af spørgsmålet om, hvorvidt enken med mededsmænd skulle aflevere det udtagne i boet eller ej, når sagen lovligt indstævnedes på ny for bytinget.

Hs.: GkS 1140,2° pag. 354 (findes yderligere i 4 hss.).

Ingen overskrift i forlægget.

Jørgenn Friiss¹ thill Krastrup,² landtzdomer wdj Nøriuttlandd, Jørgen Friisß³ thill Faarskouff,⁴ Hanns Rostrup⁵ thill Sielffsskouffgaardt,⁶ Albrett Skiell⁷ till Jungittgaardt,⁸ Kield Juull⁹ till Stubergaardt¹⁰ och Gunde Skriffuer,¹¹ landtztinghører, giøre vitterligt, att aar epher Guts biurd 1592, thenn 29. dag julij, paa Viborig landtztingh war schickett erlig och velbiurdig mannd Eske Brock¹² till Estrup¹³ med en oppsettelße her aff landtztingett i dag xiiij dage vdgangitt, liudendis hanom tha att haffue laditt hiid j rette steffne Peder Muncktrup, byefougett y Ranners, for enn domb, hand vdgiffuett haffuer och quitt funnditt Voldbore Nielsdatter, dett¹⁴ hun icke epher lougenn schulle indføre huis løssøre, som fandis i boen, ther hindis affgangen hoßbund, Mouridtz Thyggeßenn, døde, mienindis hanom icke ther med rett att haffue giort.

Disligeste hagde tha hiid steffnitt for^{ne} Voldbore Nielsdatter och hundes lauguergie med same dom.

Saa møtte for^{ne} Peder Muncktrup, och same domb bleff framlagt aff Ranners byeting dette aar, thenn 20. martij, vdgiffuitt, som medfør Chrestenn Nielßen i Thøystrup¹⁵ ther att haffue berett, huorledis hannom schulle vere berett, dett Voldbore Nielsdatter schulle haffue forrøgt¹⁶ aff hindis boe nogett aff thenn arffue, Mauridtz Thyggißenn sig haffuer epherlatt, och haffuer saatt i rette, om hun icke er plictige att indføre igienn i boen, huis hun aff for^{ne} arffue haffuer vdførtt. Och Volbore Nielsdatter tha er møtt och benectid sig inthett aff for^{ne} arffue att haffue forrøgt. Ther till haffuer for^{ne} Chrestenn Nielsßønn suaritt, att hand mientte hinder vist att schulle haffue forrøgt aff for^{ne} arffue och guodtz och mientte, att hun borde dett igienn att indføre epher loughen. Tha haffuer fougden saa omsagt, att epherthj Christenn Nielßen icke beuiste Volbore Nielsdatter nogitt aff for^{ne} arffue och guodtz att haffue forrøgt eller vdførddt, wiste fougden icke att finde Volbore Nielsdatter thill nogitt guodtz att indføre till skiiffth, førind dett bliffuer hinder offuer beuist, att hun nogett aff for^{ne} arffue haffuer forrøgt och vdførtt, som thenn domb vider bemeller.

Och ther huoß berette for^{ne} Peder Muncktrup, att for^{ne} Volbore Nielsdatter icke enndelig schulle haffue veritt sictitt och mientte fordj sig icke anditt att kunde dømme, end som hand giortt haffuer.

Ther till suaritt for^{ne} Eske Brock, att for^{ne} Peder Muncktrup haffuer vendeligh dømpth¹⁷ och icke ville indføre i sin domb: indthill hun bleff sicted,¹⁸ mienindis hanom ther med vrett att haffue giortt, och hanns domb borde magteløs att uere.

Med fliere ordt och thalle thenom ther om emellum var.

Tha ephther till thale, giensuar och sagens leilighed, saa och ephtherdj for^{ne} byefougitt haffuer sin domb enddelig besluttet: till beuißlighed frambkamb arffuenn att schulle vere forrøgt, och ikke: ind thill nogen ville sigte for^{ne} Volbore Nielsdatter, tha haffuer hand sig ther vdiindenn forseett, och same hanns domb mactesløs att uere, och sagenn igien till hannom att komme och hanom att dømme, om Volbore Nielsdatter bør at giøre indførßell sielff xij vdenn sictelße eller ey, naar sagen for hanom bliffuer loulig indsteffnit.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Se 621.8. – (2) Se 621.9. – (3) Se 642.5. – (4) Se 642.6. – (5) Hans Rostrup (d. omkr. 1611) til Sjelleskovgård og Risager. – (6) Hovedgården Sjelleskovgård (nuv. Vedelslund) i Sjelle s., Framlev h. – (7) Se 627.16. – (8) Se 627.17. – (9) Se 621.20. – (10) Se 621.21. – (11) Se 621.10. – (12) Se 637.30. – (13) Se 637.31. – (14) at (Kalk. I.358a bet.1). – (15) Landsbyen Tøjstrup i Vejlbj s., Sønderhald h. – (16) forrykket. – (17) Om uendelige domme se 671.13. – (18) Ordene *indthill hun bleff sicted* står i forlægget i en parentes.

688 Vidnesbyrd om edsaflæggelse 22. september 1592

(Viborg)

To rigsråder bevidner, at fru Ermegaard Gyldenstjerne aflagde ed på, at hendes søn, Truid Bjørn, var levende født og døbt, og at hun derfor som hans arving med rette havde overtaget Bjørnsholmgård. 12 adelsmænd aflagde ed på, at hun svor ret.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 242 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Huorledis frue Ermegaard Gyldenstjerne gjorde sinn eed med tolf riddermends menn.

Wii, effterschreffne Manderup Parsberg² thill Hagissholm³ oc Jacob Seefeld⁴ till Wossborg,⁵ giøre witterliggt mett thette vortt opne breef, att wy haffuer bekommit wor naadigste herre prindzs skriffuellsse,⁶ vdgiffuitt paa Kiøbenhaffns slott denn 6. junij a^o 92, liudendiß, att ephther som frue Ermegaard Gyldenstjerne,⁷ affgangen Truid Bjørns⁸ ephtherleuersche, aff hans matt: oc Danmarckis rigis raad till neruerendiß herredage er tildømppt⁹ till Sanctj Mauritij dag¹⁰ førstkommendiß vdi Wiburg att skulle giøre oc giffue sinn loug,¹¹ att hinndiß sønn haffuer leffuendiß bekommitt daab oc christendom, oc tilholder oß samme vor allernaadigste herris skriffuelße, att wy retter oß ephther att werre derhoß tilstede oc giffue begge parterne fra oß beskreffuenn, ligeruiß

oc vdj huis maade samme loug er giortt oc giffuitt worder, ephther som hans mattz: skriffuelße derom wiidere formelder, saa haffue wy nu ephther samme wor naadigste herriß skriffuellsse paa Sanctj Mauritij dag, som er denn 22. 7temb: a^o 92 paa Wiborg raadhusß weritt derhoß tilstede, seet oc hørtt, att for^{ne} frue Ermegaardtt haffuer giortt sinn eed, att hindis barnn, Trud Biørn, leffuendiß haffuer fangett daab oc christendomb, oc at hun tager denn arff, som er Biørnßhollumbgaarde¹² oc guodzs saa christeligenn oc rettfærdeligenn, som det sig bør. Derpå bad hun sig saa santt Gud tilhielpe oc hans hellig ord. Och der hun for^{ne} eid giortt haffde, da haffuer disse ephtherschreffne guode mend suoritt mett hinde, som er: Peder Gyldenstierne,¹³ Danmarckis rigis marsck, Albritt Friiß¹⁴ thill Harriskier,¹⁵ Henndrick Gyldennstierne¹⁶ thill Jffuersniß,¹⁷ Niells Gyldennstiernn¹⁸ till Restrup,¹⁹ Otte Christofferßenn Rosenkrantz²⁰ till Rosenuold,²¹ Frederick Rosenkrantz²² till Rosenuold, Hanniball Gyldenstiernn²³ till Restrup,²⁴ Christopher Parßberg²⁵ till Sødall,²⁶ Knud Bilde²⁷ till Bildeschoff,²⁸ Jacop Løcke²⁹ till Torp,³⁰ Knud Daae³¹ till Hasthollum³² och Hanns Axilssenn³³ till Ruegaardtt,³⁴ oc soer de alle itt oc jeffnit, att for^{ne} frue Ermegaard Gyldenstierne suor rett och icke wrett, derpaa bad de thennom Gud tilhielpe oc hans hellige ord.

Att wy, forskreffne Manderup Parßberg oc Jacob Seefeldt, sligt her idag seet oc hørtt haffuer, som forskreffuit staar, till vidnißbiurd vnder wortt signett.

(1) Om sagens forhistorie se rettertingsdommen 30. juni 1591 (GdD IV.275ff. og 284ff.), Viborg landstings dom 23. oktober 1592 (ovf. nr. 670) og rettertingsdom 31. maj 1592 (ovf. nr. 683). – (2) Se 640.5. – (3) Den tidl. hovedgård Hagsholm i Hovlbjerg s. og h. – (4) Se 627.8. – (5) Se 627.9. – (6) Kanc. Br. – (7) Se 670.17. – (8) Se 670.18. – (9) Se ovf. nr. 683. – (10) Mauritii dag: 22. september – (11) Ed. – (12) Se 670.15. – (13) Se 628.5. – (14) Se 627.10. – (15) Se 627.11. – (16) Henrik Gyldenstierne (d. 1604). – (17) Hovedgården Iversnæs (nuv. Wedellsborg) i Husby s., Vends h. – (18) Se 670.27. – (19) Se 670.30. – (20) Otte Christoffer Rosenkrantz (d. 1621) til Boller, Stjernholm og Rosenvold. – (21) Hovedgården Rosenvold i Stovby s., Bjerre h. – (22) Frederik Rosenkrantz (d. 1602) til Rosenvold og Stjernholm, broder til ovenn. Otte Christoffer Rosenkrantz. Han studerede 1584–92 i udlandet, blev 1593 hofjunker, var 1595–99 forlenet med Giske len i Norge, 1599 lensmand på Lundenæs, blev ved rettertingsdom 15. oktober 1599 (VI nr. 783; Secher, Rettertingsdomme I.275f.) efter gårdsrettens §§ 16 og 17 dømt til at være æreløs og til at miste 2 fingre, fordi han havde besøvet Rigborg Brockenhuus. Han blev dog benådet mod at rejse til Ungarn og deltage i kampen mod tyrkerne. – (23) Se 670.31. – (24) Se 670.30. – (25) Christoffer Parsberg (d. 1600) til Hviderup, Jernit (nuv. Frijsenborg), Hagsholm og Sødal, broder til ovenn. Manderup Parsberg. – (26) Hovedgården Sødal i Rødding s., Nørlyng h. – (27) Knud Bille til Billeskov, Højbygård og Kærsgård. Han var gift (1575) med Hilleborg Christoffersdatter Gyldenstierne (født 1548). – (28) Hovedgården Billeskov i Kerte s., Båg h., hører nu under Wedellsborg. – (29) Jakob Lykke til Torp, Stubbergård, Mogenstrup

m. v. – (30) Gården Torp (nu kaldet Nørtorp) i Ræer s., Hillerslev h. – (31) Knud Daa (d. efter 1610) til Særslev, Hestholm og Randrup. – (32) Den tidl. hovedgård Hestholm i Gamtofte s., Båg h. – (33) Hans Axelsen Arenfeldt (d. 1611) til Palsgård, Rugård, Lysholt, Egumgård m. v. – (34) Hovedgården Rugård i Rosmus s., Sønder Djurs h., hvis hovedbygning er opført af Hans Axelsen Arenfeldt.

689

Viborg landsting 23. september 1592

En mand blev af herredstinget dømt for manddrab og derefter henrettet, skønt han hævdede at have handlet i berettiget nødværge og havde påberåbt sig vidner, der kunne godtgøre det. Da herredsfogden og meddommerne ikke havde villet høre disse vidner, dømtes de til at stå til rette herfor.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 274 (findes yderligere i 12 hss.).

Overskrift: En dom, att en herritzfougitt och domßmendt er thildømppt att staa til rette, for de dømppte en fra sin halsß emod skodtzmaall paa vindisbiurdt.

Mauritz Stygge¹ til Holbeckgaardtt,² Hans Lindenou³ til Øsleff,⁴ Jørgenn Friis⁵ til Krastrup,⁶ landtzdomere y Nøriuttland, Eske Brock⁷ til Estrup,⁸ Thamis Jull⁹ thill Estrupgaardt,¹⁰ Axell Roßenkrandtz¹¹ till Halkier¹² och Gunde Schriffuer,¹³ landtztinghører, gjør vitterlig, att aar epther Gutz byrd 1592, then 23. septemb:, paa Viborg landtzting var skickett erlig och velbiurdig mand Mogenns Jull¹⁴ till Pallißbiergh¹⁵ paa thenn enne och hagde hiid y rette steffnitt Knud Perßen y Hußbye¹⁶ paa then andenn siide, for hand haffuer ladett en hans thienneren vid naffn Thamis Jffuerßen hallßhugge, for hand skulle haffue jhielslagenn Christenn Perßenn, endog Thamis Jffuerßen skulle haffue giortt skode¹⁷ paa vindisbyrd och thennom naffngiffuitt, med huilcke hand vilde beuiße att uere nød till att verge sigh, och dog dett icke motte nyde.

Sameledis hagde hid steffnitt Simenn Olluffßen¹⁸ y Holm,¹⁹ herritzfouget i Vuldborgherit,²⁰ Thamis Jørgenßen i Suanholm,²¹ Bertill Jenßen ibidem och thieris medbrøder domßmendt, for the haffuer dømppt same Thamis Jffuerßen fra hans hals for same gierning, endog hand gjorde skode paa vindisbyrdt, huilckett Mogins Juls fogitt och skulle haffue giortt, och thennom naffngiffuitt, och for^{ne} herritz fougett och domßmend icke thett vilde ansie, men hastig hannom til døde dømppt, mienindis thennom ther med vrett att haffue giortt och buorde therfore att stande till rette.

Tha er her saa omsagtt, att eptherthj same drab er skied om mandagenn, och thenn første thing ther epther, som vor om løffuerdagenn, bleff same

fange, for^{ne} Thamis Jffuerßenn, førtt thill thingj, och for^{ne} Mogens Juls fougett tha haffuer paaskott windisbyrdt och thennom naffngiffuitt thermed att uille beuiße, huorledis same drab skulle vere tilgangenn, och ingenn vindisbiurdt for^{ne} Knud Pederßen, som lod føre same fange jnden thingj, skulle haffue hagtt, thett²² Thamis Jffuerßenn skulle haffue vskyldeligenn drabtt och jhielslagen Chrestenn Perßenn, och for^{ne} herritz fougett och domßmendt dog emod paa skott vindisbiurdt och vden all beuißlighiedt Chresten Perßen att skulle vere aff dage thagenn, haffuer hasteligenn dømppt for^{ne} Thamis Jffuerßen fraa hanns liiff, tha viide vy icke andett ther om att sige, end for^{ne} herritz fougett och domßmenndt joe thermedt haffuer giortt vrett och bør therfor att stande till rette, och ephtherthj Anne Nielsdatter och Anne Chrestensdather²³ haffuer vondett, sidenn for^{ne} domßmenndt dømppt haffuer, och Thamis Jffuerßenn er afflyffuitt, tha finde vy ephther saadan leiglihedt samme thieris vinde macteløs att uerre.

Jn cuius rej testimonium sigilla &c.²⁴

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Se 621.6. – (4) Se 621.7. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 637.30. – (8) Se 637.31. – (9) Thomas Juel (d. 1647) til Estrup, Sønderkov og Kollerup. – (10) Hovedgården Estrup i Malt s. og h. – (11) Axel Nielsen Rosenkrantz (d. 1623). – (12) Hovedgården Halkær i Ejdrup s., Års h. – (13) Se 621.10. – (14) Se 622.11. – (15) Se 622.12. – (16) Landsbyen Husby i Husby s., Ulfborg h. – (17) forlangt skudsmål, ∅: forlangt vidnesbyrd (Kalk. III.828b bet.2); *skode* (*skud*) bet. vidnesbyrd, skudsmål (ib.828a bet.5). – (18) Simon Olufsen nævnes som herredsfoged i Ulfborg h. 11. april 1584–17. marts 1591, jf. Skautrup, Hardiske Mål II.xxiii. – (19) Landsbyen Holmgårde (1638: Holm) i Ulfborg s. og h. – (20) Ulfborg h. – (21) Muligt (?) gården Svendsholm i Staby s., Ulfborg h., der 1560 var erhvervet fra kronen af Palle Juel til Pallesbjerg, og som senere blev delt i to bøndergårde. – (22) at (Kalk. I.358a bet.1). – (23) Formentlig datter af den dræbte Chresten Persen; Anne Nielsdatter er måske den dræbtes enke. – (24) &c erstatte: nostra præsentibus inferius inpressa.

690

Viborg landsting 27. oktober 1592

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter en selvmorder ikke må begraves på kirkegården.¹

Hs.: NkS 844,2° nr. 181 (findes yderligere i 6 hss.).

Litt.: Stig Iuul, Kodifikation.53; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 18. januar 1974.

Ingen overskrift i forlægget.

Enn dom, Mouritz Styggi,² Hans Lindeno,³ Jørgenn Friis,⁴ lanndzdommere i Nøriuttland, Valdemar Parsbierig⁵ thill Jernitt,⁶ Jørgenn Frii⁷ thill Farskouff⁸

och Gunde Schriffuer,⁹ lanndtztinhører, vdgiffuitt haffuer aar 1592, thenn 27. octobris, emellom erlig och velbiurdig mannd Kield Jull¹⁰ thill Stuber-gaard¹¹ och Pouill Pouilsbenn y Østerlybye,¹² herritzfougitt y Nørreheritt, for en dom, hannd dømpt haffuer emellom erlig och velbiurdig mannd Erick Løcki¹³ thill Eskier,¹⁴ høffuitzmannd paa Skyuehuß,¹⁵ och hannom och dømpt for^{ne} Kield Juls thienner och andre aff hanns thienner¹⁶ Kierstinne Piersdather y Breum¹⁷ slegt och venner, som fulde hinnder thill sinn leigerstedt¹⁸ och hinnder begroff, att for^{ne} hanns thienner saa och hinndes slegt och wener ther med att haffue giort wrett, att the haffuer begraffuid hinnder i kierckigaard och borde ther fore att stannde till rette, formienindis fougdennd och thermed vrett att haffue giortt och buorde therfor att stande till rette, epherdj kierckigaardenn skall være almindelig sogne folckis legersted och fordj jcke att skull giøris behoff lennsmanddenn ther om att besøge,¹⁹ som hannd mientte, vdenn hun hagde veritt kronnins thienner. Disligeste och att haffue dømpt for^{ne} folck att haffue giort wrett, enddog houittßagenn icke skulle haffue veritt ordielitt,²⁰ om quindenn borde att bliffue y kierckegaardenn eller icke, mienindis fordj for^{ne} dom borde macteløs att uere och icke att komme hanns thienner eller samme affganggenn quindes slegt och venner thill hinder eller skade y nogenn made.

Tha er ther saa omsagt, att ephtherthj for^{ne} Kierstinne Piersdather haffuer sig sielffuer drabt, och icke beuißis hinnder thillforne att haffue veritt affsindige, och icke hun sadanne hinndes gierninger for sogne prestenn skall haffue obenbaritt, tha hannd vddielte thett høyverdige sacrament thill hinder,²¹ som sogne prestenn therom haffuer boritt kundskab, och for^{ne} folck dog vdenn lennsmanddenns eller kierckivergernis forloff haffuer brøtt²² kierckenns wied jordt och hinder ther nederlagt, och heritzfogdennd ther for haffuer dømpt, att the hagde thenom ther vdjnden forseett och borde ther fore att stande thill rette, tha vide wij icke emod samme heritzfougdennds dom at sige eller hannom²³ ther fore at felde.

(1) Den katolske kirke lærte, at selvmord var en formastelighed, og at selvmordere derfor ikke måtte begraves i viet jord (i kirke el. på kirkegård), jf. Augustinus, *De civitate Dei* I,20 og Thomas Aquinas, *Summa theologica* II, II qu. 64 art. 5, hvilken opfattelse byggede på skriftsteder både i Gl. Testamente og Ny Testamente (se f. eks. 1. Samuelsbog 2,6; Matthæus 27,5; Apostlenes Gern. 1,18). På koncilet i Orléans 525 bestemtes, at kirken ikke måtte modtage gaver til fordel for sådanne afdøde, der havde begået selvmord, og på koncilet i Braga 563 bestemtes, at selvmordere ikke måtte begraves i viet jord. Dette gentoges af pave Nikolaus I (d. 867) i 866 i hans *Responsi ad consulta Bulgarorum* (art. 98) og kom derefter ind i Gratians dekret (fra omkr. 1140) (C. 23 qu. 5 c. 12). Regler om selvmorderes

begravelse fandtes ikke i ældre dansk ret, men derimod i norsk ret (f. eks. Gulatingslag 23; Sverres kristenret 81), i islandsk ret (Grágás Ia, II.13, II.11) og i svensk ret (Kristoffers landslag, högmålsbalken IV). Ved reformationen opretholdtes den katolske opfattelse, jf. DL 6–6–21, hvorefter selvmordere ikke må begraves i kirken eller på kirkegården, medmindre vedkommende har handlet „i Sygdom og Raseri“. V. A. Secher antager i sin udg. af DL, at denne bestemmelse skulle bygge på et romerretligt forbillede (Fragm. 3 Dig. 48–21), men det er dog mere nærliggende at antage, at den bygger på den førreformatoriske retstilstand, jf. således også Stig Iuul, Kodifikation.52 og de hos Troels-Lund, Folkeudg. XIV.236f. nævnte eksempler fra 1582 og 1584. Forbudet mod at begrave selvmordere (og forbrydere) i viet jord ophævedes først ved §§ 308 og 309 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866. Ifølge nugældende katolsk ret (Codex juris canonici) må selvmordere ikke begraves i viet jord, medmindre de har handlet utilregneligt; i England og i visse amerikanske stater gælder fortsat, at selvmordere ikke må begraves i viet jord. Jf. Kulturhist. Leks. XV (1970).311ff. og Dictionnaire de Théologie Catholique XIV.2 (1941).2743. Forsøg på selvmord var tidligere strafbart, og efter DL 6–6–21 havde en selvmorder forbrudt sin hovedlod. Denne sidste bestemmelse blev ophævet ved § 1 i fdg. 24. september 1824, men forsøg på selvmord blev straffet indtil henimod år 1800. 1771 blev en snedkersvend dømt fra livet for forsøgt selvmord, men ved kgl. reskript 2. december 1771 blev straffen ændret til livsvarigt tugthus, se Register til Fogtmans Reskriptsamling I (1806).295; i 1805 blev en bonde, der havde søgt at begå selvmord, både ved underretten og ved Hof- og Stadsretten idømt livsvarigt tugthus, men ved Højesteret blev han frifundet, jf. Juridisk Archiv IV.219 og F. C. Bornemann, Samlede Skrifter IV. Forelæsninger over den danske Criminalrets specielle Deel (1884).264f. Ved cancelliskrivelse 28. januar 1815, 29. maj 1819 og 11. april 1829 (alle i Fogtmans reskriptsamling) bestemtes, at der ikke skulle rejses sag i anledning af forsøgt selvmord. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.6. – (4) Se 621.8. – (5) Se 622.13. – (6) Se 612.14. – (7) Se 642.5. – (8) Se 642.6. – (9) Se 621.10. – (10) Se 621.20. – (11) Se 621.21. – (12) Landsbyen Øster-Lyby i Lyby s., Nørre h. – (13) Se 678.12. – (14) Se 678.13. – (15) Skivehus i Skive, der da tilhørte kronen og var bolig for lensmanden over Skivehus len. – (16) Ordet er indføjet over linjen. – (17) Landsbyen Breum i Grinderslev s., Nørre h. – (18) Gravsted (Kalk. II.772b bet.2). – (19) ansøge, henvende sig til (Kalk. I.187b bet.2). – (20) pådømt, afgjort (Kalk. III.381b). – (21) Der haves eksempler på, at selvmordere, der forinden de døde havde bekendt deres synder og fået sakramentet, blev begravet på kirkegård, se eksempler fra 1582 og 1584 hos Troels-Lund, Folkeudg. XIV.236. – (22) brudt op, o: gravet i (Kalk. I.280a bet.3). – (23) Ordet indføjet over linjen.

691 Sjællands landsting 6. december 1592

En mand havde på kronens gods drevet flere svin på olden, end han betalte afgift af, og 3 af hans svin blev derfor optaget af fogden. Herredsfogden dømte lensmanden til at tilbagelevere disse svin, da bonden havde erklæret sig villig til at betale skyldig oldengæld. Landstinget statuerede, at der ikke kan gøres krav gældende mod lensmanden, der ikke var hjemmel for sin underordnede, men mod fogden. Denne skal tilbagelevere svinene, når bonden har betalt skyldig oldengæld, og han har ikke ved at optage svinene gjort sig skyldig i ran.

Hs.: Gk5 1134,2° nr. 98 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift (dommens første linjer): Enn landtztings dom aff Sielanndtzfar landtzthing wdgiffuitt, som Anders Dresselbierge,¹ landtzdomere, och Claus MortennsBønn, landtztings schriffuer, vdgiffuitt oc besigligt haffuer aff thett aar 1592, onsdagenn thenn 6. decembris, liudendis vdj sin beslutning som effter følger.

Tha effter till thall, gennsuar och thenn sags leylighedt bleff ther paa saa affsaugd for rette, adt effterthj Niels Hannßønn haffuer ladett sin suin jndbrende paa Abramstrup² skouff mett konge: maitts: lendtz mandtz beuilling, och jndschriffuitt y konngens bog och sidenn, oldenngieldt skulle thagis, lod thennom frem driffue och wor offuerbødig at ville giøre³ rett for thenom, tha kanndt wy icke kiennde, att Niels Hannsßønn ther mett kandt haffue forbrutt sin suin, att hand fra skyldt dij firre suin, som vor offuer thallitt, effter hand strax lod thenom frem driffue oc wor offuerbødig at ville giøre rett for thenom saa vell som for the andre; och effter Oluff Bilde⁴ icke haffuer verrit tiltallitt for same suin, menn hans fogidt, Jørgenn Jacobsßønn, som thenom haffde ladett thage, Oluff Bilde icke helder haffuer hiemblitt sin thiennerer samme gierning, menn alleniste ganngitt i rette for hanom oc wilde suare for hanom til rette, oc herritzfogeden dog haffuer tildømppt Oluff Bilde samme suin att wdlegge oc icke Jørgenn Jacobsßønn, som ther haffde ladett thage, tha kanndt wij icke andett kiennde, endt herritzfogedenn jo haffuer sig ther vdj aff vanuittighed⁵ forseet oc finder fordij den⁶ hans dom machteloß att bliffue och Jørgenn Jacobsßønn plictig igienn att andtuorde Niels Hannßønn the thre suin, hand haffuer ladett hanom fra thage, naar hand hanom kongens rettighedt for haffuer fornøgit. Menn efftherthj Jørgenn Jacobßønn icke haffuer anderledis thagitt same suin endt paa enn rett,⁷ hannd oc strax haffuer ladett Niels Hannßønn tiltalle for sin suin, hand haffde fra skyldt, effter handt formenit hanom ther mett sin suinn att haffue forbrutt, tha kanndt wij icke kiennde, hand ther for bøer nogenn rans mandt att verre helder wiede⁸ hanom plictig nogenn bøder ther for att werre, annseendis hindrelse icke kanndt werre roff:⁹ at mandt hindredt en thing til rette¹⁰ (huem ey andett veid), hand giøre thett mett rette, fordij wuidendis kandt ingenn giøre roff oc rann, som viedenndis vill afflade.

(1) Se 630.24. – (2) Abrahamstrup (nuv. Jægerspris) i Dråby s., Horns h. – (3) Ordet indføjet over linjen. – (4) Oluf Bille (d. 1602) til Svanholm, 1588–96 lensmand på Abrahamstrup. – (5) Uforstand, ukyndighed (Kalk. IV.742a). – (6) Ordet indføjet over linjen. – (7) paa enn rett: til der fældes dom (Kalk. III.585b). – (8) straffe (Kalk. IV.811a bet.1). – (9) Jf. rettertingsdom 31. december 1417 (I nr. 3): at hindrælsæ kan ey ware roeff, at man hindrær enn thing till rætte oc æy annet weeth ... forthy wwithes kan engen gøre roff,

som withændes wel lade aff. De sproglige overensstemmelser er så betydelige, at det vel er nærliggende at antage, at landsdommeren har haft en præjudikatsamling, der indeholdt den nævnte rettertingsdom fra 1417. Hs. NkS 836b,2°, der indeholder nævnte dom, har overskriften *Om hindrelse, roff oc rann*, altså samme overskrift som 1417-dommen har i de fleste private domssamlinger, se I.3.36. – (10) *hindre en thing til rette*: lægge beslag på en ting for at fremstille den for retten (Kalk. II.235b). Jf. I nr. 3.46.

692 Sjælland landsting 17. januar¹ 1593

Tingmænd, der i henhold til § 13 i reces 1558 var udtaget til at dømme sammen med herredsfogden i en drabssag, men som ikke ville dømme i sagen, idømtes hver en bøde på 40 mark.²

Hs.: NkS 836b,2° nr. 295.

Overskrift: Enn dom att de, som till tinge er taget till dombsmend och icke haffuer ville senterit³ met herritzfougden, ere tildømt en huer at bøde 40 mark.⁴

Lauge Beck⁵ thill Førsløff,⁶ landzdommer vdi Sielland, oc Madz Holm, landztingschriuer, giøre vitterliggt, att aar ephther Guds biurd 1593, onsdagen denn [17.]⁷ januarij, paa Siellandzfar landzting wor skickit erlig oc welbyrdig mand Arrild Huitfeld⁸ thill Oderßberg,⁹ Danmarkis rigis cantzler, hans wiße¹⁰ bud Jacob Skomager y Helstedt¹¹ paa denn ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Peder Gaadicke¹² y Wiffuerup,¹³ Niels Hannssenn y Berberup,¹⁴ Anders Skoemager y Kongstedt,¹⁵ Niels Hannssenn y Kaßendrup¹⁶ oc Peder Stiisen y Stubberup¹⁷ paa denn andenn siide oc thennom tiltaled, for de hagde weritt opkreffde oc tilneffntt till domßmennd¹⁸ mett herritzfougden y Faxeherritt att dømme Hanns Børreßenn fran sinn halß for denn mandrab, hand hafde giortt, oc da beplicte de dennom att møde om torßdagen dernest ephther oc att skulle tha forskaffe dennom de xvj mends affsigtt¹⁹ for thennom, huilckitt hand ocsaa hafde giortt, oc de dog war gaaen tiendiß²⁰ aff tingett oc icke wille were mett herritzfougden att dømme enten thill eller fraa, meente dennom der wdj wrett haffue giortt oc burde derfor att stande thill rette som weed bør.

Oc berette, att herritzfougden hagde tilneffntt for^{ne} mend som beste herritzmend mett hannom ephther recessenn att dømme offuer enn manddraber, som wor soren fredløß, oc der hand første dag wor y rette, oc icke wor til stede xvj mendz affsigtt, haffuer de icke wille dømme offuer hannom, förind denn kom tilstede, att kunde were diß tryggere, att hand wor fredløs soren, oc derfor begierede 8 dages respit oc tilsagde att wille rette dennom ephther receßen, naar affsigten kom tilstede. Oc der deris tegte dag²¹ komb, och aff-

sigttenn kom for dennom, haffuer de moduilligenn²² gangen tiendiß aff tingitt, oc icke mett herritzfougden [willet]²³ dømme offuer samme mißdedere, huorfore hand sette wdj rette, om de der wdj icke hagde giort wrett, oc om de icke wor pligtig derfor att staa thill rette ephther recessen oc derfor en huer att bøde 40 marck.²⁴

Da wor her wdj rette møtt nogle aff for^{ne} mend oc berette, att dett wor for thennom berett, att der wor fest boid²⁵ for denn manddrab oc wor mett hoßbondenns beuilling soe[n]jet, oc de fordj icke thorde vnderstaa dennom der wdj att dømme offuer hannom oc meente dennom der wdj ingenn wrett att haffue giortt.

Thertill suaridt for^{ne} Jacop Skoemager, att denn soening, skett wor, wor emod receßen,²⁶ oc bondenn fordj wor dømbtt i kongens werre oc meente, att for^{ne} mend icke dermett kunde thennom vndschyldte, att de inthett hagde dømt y sagenn, menß meente, att de hagde weritt pligtig entenn att dømme hannom fra halsenn eller quitt, oc meente, at de huerckenn hagde giortt, burde hand att stande thill rette.

Medtt flere ord oc tale dennom emellom wor.

Tha ephther tiltale, giensuar oc denn sags leilighedt bleff derpaa saa affsagdt for rette, at ephtherdj receßen klarlige for melder wdj denn 13. capittell, att naar nogenn mand, enten tiuff eller andenn vgiernings mend, skall dømmis thill døde, entenn vdj kiøbstedernne, thill herritzting eller bircketing, da skall fougden tage thill sig de beste tingmend²⁷ oc sielff mett dennom were pligtig att dømme entenn thill eller fraa offuer for^{ne} manddraber, oc dog haffuer gaaet tiendiß aff tinge och huerckenn wille dømme till eller fraa mett herritzfougden, da kand wy icke andett kiende, end for^{ne} mend jo der wdj haffuer giortt emod receßen, oc ephtherdj recessen vdj samme artickell mettfører, att borgemester oc raad vdj kiøbstederne skulle vnder dieris 40 marck brøde were pligtig at sidde dom mett byefougden, naar nogenn schall dømmiß thill døde, oc receßen icke vndskylder bø[n]der,²⁸ att de sligt maa giøre, da bør for^{ne} mend saa well att bøde huer deris xl marck for saadan deriß moduillighet som borgemester oc raad i Kiøbsteder, om dett hagde weritt skeedtt, jndtill der nogenn andenn forordning bliffuer giortt aff øffrighedenn, eller oc øffrighedenn dennom benaade will.

Jn cuius rej &c.²⁹

(1) Forlægget har datering 14. januar, hvilket ikke kan være rigtigt, da denne dag i 1593 var en søndag. Sjællands landstings ordinære retsdag var onsdag, og dommen er da formentlig af 17. januar, idet fejlæsning af 14 og 17 er nærliggende. – (2) Se Sjællands lands-

tings dom 16. januar 1594 (ndf. nr. 710). – (3) affattet en dom (Kalk. III.708b). – (4) Bøden er idømt efter analogien af § 13, sidste stk., i reces 13. december 1558. Om tremarksbøder for nævninger, der går tiende fra tinget, se JL II.80, Knud Mikkelsens danske glosse 79 (DgL Tillæg til IV.424), latinsk glosse 77 (ib. 158), Thords art. § 66 (ib. 95) samt Viborg landstings dom 11. oktober 1589 (IV nr. 616). – (5) Se 652.2. – (6) Se 652.3. – (7) Se ovf. note 1. – (8) Se 628.35. – (9) Se 628.36. – (10) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (11) Landsbyen Hellested i Hellested s., Stevns h. – (12) Peder Gaadicke synes at være identisk med den Peder Goddiche, der i Sjællands landstings dom 10. december 1594 (ndf. nr. 730) nævnes som rettergangsfuldmægtig for fru Margrethe Bille til Vemmetofte. Jf. Sjællands landsting dom 16. januar 1594 (ndf. nr. 710), hvor Margrethe Billes søn, Eske Brock til Gammel Estrup, antager sig hans sag. – (13) Landsbyen Viverup i Sdr. Dalby s., Fakse h. – (14) Landsbyen Babberup i Sdr. Dalby s., Fakse h. – (15) Landsbyen Kongsted i Kongsted s., Fakse h. – (16) Landsbyen Kissendrup i Fakse s. og h. – (17) Landsbyen Stubberup i Fakse s. og h. – (18) Jf. reces 13. december 1558 § 13, stk. 1. – (19) Kendelse, afgørelse (Kalk. I.26b). – (20) tiende, o: uden at afsige nogen kendelse. – (21) Retsdag, da en sag skal foretages; rette tingdag (Kalk. IV.300a; OdS XXIV.1377). – (22) ulydigt, opsætsigt, genstridigt (Kalk. III.123b). – (23) Ordet mgl. i forlægget. – (24) 40 marks bøder kunne ifl. reces 13. december 1558 § 13, stk. 2, kun pålægges borgmestre og råd i købstæderne, hvis de ikke ville sidde til doms sammen med byfogden. – (25) fæstet bod, truffet aftale om betaling af mandebod. – (26) Reces 13. december 1558 § 21, stk. 1, 2. punktum. – (27) Heretter i parentes i forlægget: *shall dømmis till døde* (jf. det foregående). – (28) Forlægget har ved fejlskrift *bøder*. – (29) &c. erstatter: *testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa*.

693

Viborg landsting 20. januar¹ 1593

To mænd dømmes for i et niddigt at have gjort sig skyldig i ærekrænkelse overfor borgmestre, råd og byfoged i Horsens, medmindre de kan bevise, at andre har forfattet digtet.²

Da den ene af parterne i et skriftligt indlæg har afgivet en beediget erklæring, der er i strid med hans forklaring for herredsfogden, dømmes han tillige for mened.

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 213 (findes yderligere i 4 hss.).

Litt.: Hans H. Fussing i Aarbøger udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift XLVII (1954).52ff.; Stig Juul, Kodifikation.50; August F. Schmidt i Folkeminder 1960–64, hæfte 6–10.99f.

Overskrift: En dom adt huem, som met rim eller pasquiller en anden wforlemper oc thet icke kand beuisse, bør der for at stande till rette effter recessen.

Mauritz Styge³ till Holbeckgaardt,⁴ Jørgenn Fris⁵ till Kragstrup,⁶ landtzdomere vdj Nøre Judlandt, Jacob Søffeldt⁷ till Wisborig,⁸ Lauritz Rostrup⁹ till Restrup,¹⁰ Jacop Høg¹¹ till Trudtzholm,¹² Franndtz Ranndzou¹³ till Rednigsdorp,¹⁴ Erick Løcke¹⁵ till Eskier,¹⁶ Valdemar Pasbierge¹⁷ till Jernitt,¹⁸ Hans Rostrup¹⁹

till Salløff Skoffgaardt,²⁰ Vlrick Sandbierge²¹ till Quelstrup,²² Eske Brock²³ till Estrup,²⁴ Kieldt Brockenhuß²⁵ till Lerbeck,²⁶ Enuoldt Kruße²⁷ till Vingigaardt,²⁸ Kieldt Juell²⁹ thill Stubergaardt³⁰ och Gundij Schriffuere,³¹ landtzthings hørter, gjør witterligt, att aar ephther Gudtz byrdt 1593 paa Wiborig snaps landtzting³² wor skickett erlige oc welforstandige mend Jens Pors³³ och Hans Riber,³⁴ borgemester vdi Horsens, paa therres egne saa oc paa raadmendens och byfogedenns³⁵ vegne ther samestedtz paa thenn ene³⁶ och hagde hidt vdi rette steffnett Jep Frandtzn³⁷ y Hornnborg³⁸ och Seyer Thuesßønn y Haffrum³⁹ paa thenn andenn side for nogenn rim, the skall haffue ladett schriffue oc dicte om borgemester, raadt och byfogett y Horsenns, som schulle verre nogenn aff thenom therris ære och lempe⁴⁰ anrøendis, och for^{ne} Seyer Thuessønn skulle haffue mett sitt breff verrett Jep Franndsønns hiemell till same rim, och the sielff till herritzting, tha same rim ther er y rette lagtt, haffuer bekiendt thenom att haffue schriffuett oc ladett schriffue same rim, som herritz tings opsettelse ther om formelder, och for^{ne} tho mendt vdi saa maade bode skulle haffue verrett vdi raadt oc gierningh slig rim at gjøre, formenindis the burde ther for att tilltallis oc stande till rette epter recessens lydelße.⁴¹

Sameledis hagde hidt steffnett for^{ne} Seyer Thuessønn, for hand haffuer giffuet for^{ne} Jep Franndßønn sin hiemels breff⁴² paa same rim och sidenn paa Nim herritzting haffuer i rette lagtt sin schrifftelig beretning, som er jndragen vdi herritz fogedens dom, och thenn formelder, att hand beder seg Gud till hielpe paa sin sallighedt oc paa thenn partt, hand ville haffue y Gudtz rige, att hand aldrig fick⁴³ Jep Franndtzn same rim eller saae eller hørde thenom eller hagde thenom vdi sin haandt, føre endt handt hørde thenom lesße paa Nim herritzting, endog hand mett sitt breff haffuer himblett Jep Franzønn same rim och bekiendt thenom att haffue schriffuett oc ladett schriffue, menendis hanom wrett att haffue suoritt oc burde en meen eed er att verre.

Saa møtte for^{ne} Jep Frandsøn och Seyer Thuessønn, och først bleff fremlagtt Seyer Thueßøns haandt schriff⁴⁴ liudendes som her epter følger:

Kiendis ieg, Seyer Thusøn y Haffrum, for alle y thenne min egenn haandt schriff⁴⁵, att nu vedt Sanctij Michels dag⁴⁵ thiide sidst forledenn kom ieg jndt till Jep Franndßøns y Horsßøns medt nogenn rim, som lyde om borgemester oc raadt och Rasmus Holst⁴⁶ y for^{ne} Horsens, och begierede ieg aff Jep, att hand skulle vd schriffue⁴⁷ same rim effter thett, som ieg andtuorditt hanom, paa thett ieg ville lade min suager,⁴⁸ slect oc gode venner, som vor berørtt i same rim, se, huad thett vor schriffuett om thenom, om thett waar nogett, the kunde komme vdi forfangh,⁴⁹ huem samme rim skulle haffue dict, och huad

aarsage ther skulle verre till slig rim och røct. Nu handles⁵⁰ ther saa mōgitt, som icke tilforn skeedt er, mett mere wij ther om thalde same thidt, huilckett ieg icke kanndt benecte, adt ieg jo antuorde hanom same rim, oc er hans hiemell ther till. Actum Haffrum, helligtrefoldighedtz søndag⁵¹ anno 92. Seyer Tussenn.

Jtem framlagde Seyer Tueßønn enn schriff, liudendis som her epter følger:

Bekiender ieg, Jep Frandtzønn y Hornnborg, for alle, att the rim, som Seyer Tuessøn y Haffrum er nu steffnitt thill landtzing fore, thenom liuder thett hiembell iche paa i nogenn maade, som hand gaff mig att berre i rette till Horsenns byting,⁵² menn the rim, som Seyer Thuesønn gaff mig hiemell paa, bleff mig fra komett, saa ieg icke thenom igienn vedt at bekomme. Och huor som helst the findis, tha vedt ieg west, att the icke er nogenn mandtz ære och gode røct till forargelße y nogenn maade, thett bekiender ieg mett min egenn haandt her vnder. Giffuett y Hornnborg, thenn 3. julle dag aar 92. Jep Frandtzønn egenn haandt.

Ther till suarede for^{ne} Jens Pors och Hans Riber oc fremlagde en opsettelse af Nimherritzting sidst forgangen aar, then 9. augustj, wdgiffuenn, som medfører Niels Grønn⁵³ y Borup⁵⁴ ther paa hans hosbonde, erlige och welbiurdige Manderup Pasbierge⁵⁵ till Hagißholm,⁵⁶ høffuitzmandt paa Skanderborig, vegne adt ville haffue tillthalle thill for^{ne} Jep Frannndssønn och Seyer Tuesßønn for same rim, och tha ther at haffue fremlagtt same rim, liudendis som her epter følger.⁵⁷

Jens Pors, borgemester, mett klede⁵⁸ och hatt,⁵⁹

Hans Riber mett hans Ripper ⁶⁰pract,⁶¹

Christenn Matzønn⁶² Sleibienn,⁶³

Mats Hiortt⁶⁴ en hundskiendt,⁶⁵

Mats Ollj⁶⁶ en bebbuerhad,⁶⁷

Knudt Biørnn⁶⁸ huercken giøe eller thalle,⁶⁹

Las Pedersønn⁷⁰ gab⁷¹ falsk^{71a} aff grundt,⁷²

Lauritz Hunderup⁷³ samelllundt,⁷⁴

Jørgenn Huning kage⁷⁵ wy ey forgiett,⁷⁶

Christenn Rollj⁷⁷ bode løyenn⁷⁸ och slett,⁷⁹

Hanns Franncke⁸⁰ er en werlig mandt,

thett siger huer mandt paa min sandt,⁸¹

Hertug Magnus⁸² for⁸³ thenom alle,

Rasmus Holst, konge: Maitz: fogett mett ære,

monne oc⁸⁴ the store⁸⁵ suin fortære,
 hand monne thenom dyrre oc sure⁸⁶ betalle,
 iij hundritt daller sette hand vdj theris halle,⁸⁷
 fleskett wor feitt,⁸⁸
 och vandett wor heitt,⁸⁹
 thett gick hanom till stor fordrit.⁹⁰

Saa er for^{ne} Jep Franndsønn oc Seyer Thuessønn same thidt ther møtt oc berette, att the hagde schriffuett oc ladett schriffue same rim y enn goett meninge, icke nogenn till argist⁹¹ eller skade, menn paa thett att mandt kunde kome y forfaring oc faa att vide, huem same rim hagde dictett och giortt. Oc icke the weste, at nogenn skulle thage thett till mistøcke⁹² y nogenn maade. Tha haffuer fogeden optagenn⁹³ thenn sag vdj en maanett.

Ther nest fremlagde en herritzting dom aff for^{ne} heritz thing sidst forgannenn aar, thenn 6. septemb.; wdgiffuitt, vdj huilckenn findis jndragett⁹⁴ Seyer Tuesßønns schrifftelig beretning att werre fremlagtt, liudendis som her epter følger:

Mitt suar i dag till Nim herritzting emodt hues tiltalle, Niels Grønn i Borup ville haffue till mig for en zedell och handschrifftt, ieg skulle haffue giffuitt Jep Franndtzønn y Hornborig paa nogenn rim, som hand skulle wdschriffuitt nogenn andre, huilcke rim for^{ne} Jep Franndssønn siger for mig att skall verre hanom tyffstollett fra, saa ieg thenom icke igienn kann bekome. Dog ther icke kyffuis⁹⁵ om the rim, som ieg andtuorde⁹⁶ hanom att vdschriffue, menn the rim, som nu omkyffuis oc er jndførtt vdj thenn opsetning⁹⁷ till Nim hieritzting, er vdgiffuitt emellom Niels Grøn y Borup paa thenn ene och Jep Franndssønn y Hornnborig oc mig paa then andenn side, som Jep Franndsønn haffuer bekient att verre sin haandschrifftt saa ner som thett v.;⁹⁸ som staa for Hans Franckis naffnn vdj for^{ne} rim.⁹⁹ Beder ieg mig Gudt till hiielper paa min salighedtt och paa thenn partt, ieg vell haffue vdj Gudtz rige, ieg aldrig fick Jep Franndsønn thenom vdj nogenn maade, ey eller antenn saa eller hørde eller hagde thenom y min haandt, føre endt ieg hørde thenom lesße paa Nim hierritzting y en dom, som bleff machte løs dømppt till landtzting oc waar wdgiffuenn til Horsßens byting,¹⁰⁰ icke eller Jep Franndsßønn eller nogenn skall sige oc skieligen beuisße mig offuer att haffue hagtt the rim, som ther nu om kyffuis, ey heller nogenn skall sige mig fore, att haffue dict,¹⁰¹ schriffuett¹⁰² eller ladett schriffue eller giøre antenn rim eller nogenn anden wrøct¹⁰³ nogenn mandt till skade eller foractelsße¹⁰⁴ vdj nogenn maade. Oc

ther som nogen aff Horßens eller nogenn andenn kandt mett rette beskyldte mig for ett wtilbørlig ordtt, vill ieg gjerne lide ther fore, huad mig bøer effter recessen. Epter saadan leylighedt setter ieg vell vdj alle rette, om mig bøer nogett att lide eller vere tiltallitt for thenn sag, ieg benecter, oc icke mig er offuer beuist y nogenn maade. Oc er iegh begierendis, att thett mitt suar motte lesßis och paa schriffuis for dom mett herritz schriffuerens haandtt och jndragis y domenn eller huad oß emellom ganger beschreffuitt. Seyer Tuesßønn egenn haandt.

Tha haffuer fogedenn saa beslutitt sin sententz, att effterthj Niels Grønn paa hans hosbondis, for^{ne} Manderup Pasbjergs, vegne waar dom begierendis, om Jep Frandßøn och Seyer Tuessønn hagde giortt ther vdj saa erlig, som thett seg burde, oc wille haffue dom paa thieris ære, weste fogedenn seg icke att verre mechtig y thenn sag att kunde dømme, menn [thenn]¹⁰⁵ sag att jndkome for sine tilbørlige domere, som thenn sententz y sig sielffuer bemelder. Och sette for^{ne} Jens Pors och Hans Riber y alle rette, om for^{ne} Jep Frandsßønn och Seyer Thueßønn icke burde for saadann schriffuelsße oc rim att tiltallis och stannde til rette effter recessens lydelsße,¹⁰⁶ oc om Seyer Tuessøn icke bøer en meenn eeder att verre, effterthj hand haffuer giortt sin eedt vdj sin schriftlig berettning emodt hans hiemels breff oc emodt thenn berettning, hand till herritzting hagtt haffuer, tha opsettelsenn ginge.

Mett flere ordt och thalle thenom ther om emellom wor.

Tha effter tillthalle, gennsuar och sagsens leylighedt, och epterthj thett nu befindis mett Seyer Tueßøns egenn haandschrifft hanom att haffue himblett for^{ne} Jep Franndtzønn samme rim, sameledis effterthj for^{ne} Jep Franndsßønns egenn haandschrifft findis her emodt igienn, som handt Seyer Thussøn haffuer giffuett, hanom att skall haffue bekiennntt, thet icke att skulle verre the rim, hand hanom skulle haffue andtuordett, och dog beuißis met for^{ne} herritz fogedens opsettelsse, som staa vedt magtt, for^{ne} rim, ordt fra ordt, ther att verre fremlagtt, och for^{ne} Jep Franndsøn och Seyer Thuessønn tha ther er møtt oc berett thenom att haffue schriffuett och ladett schriffue same rim, saa thett ther aff forfaris thennom vdj thenn sag att haffue giortt ett¹⁰⁷ mett huer andre, tha effterthj same rim er aff nogenn aff for^{ne} mendtz ære och lempe anrørendis, oc mandt lige saa lidett epter verdtzlig loug oc billighedt maa nogenn erlig medt slig pasquiller¹⁰⁸ och schandschrifter paa sin ære oc lempe beklicke oc wforlempe som mett besictelsße¹⁰⁹ oc tiellße¹¹⁰ till thinge eller y andenn erlig forsamling, wide wy icke andett ther om att sige, endt for^{ne} Jep Franndtzønn oc Seyer Tuesßønn bør epter recessens lydelsße adt lide tillthalle,

medt mindre the skieligenn kunde wdlegge¹¹¹ oc beuisse andre same rim och haandschriefftt att haffue dictett och schriffuett. Och effterthj for^{ne} Seyer Thuesbønn emodt slig forberørt leylighedt vdi sin schrifftelig beretning y herritzfogedens dom haffuer giortt sin ædt, slig [rim?]¹¹² icke att skulle haffue giortt, som findis att verre emodt then beretning, som handt for herritz fogedenn haffuer haft, tha hand haffuer samme sag opsatt, och y herritzfogedens opsettelse er jndragett, tha wiide wy icke andett ther om att sige, endt for^{ne} Seyer Tuesbønn haffuer ther mett giortt och schriffuett meen eedt,¹¹³ emeden for^{ne} herritztings opsettelse stander vedt macht.

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget, ☉: første ordinære tingdag efter julehelgens ophør (13. januar), i 1593 altså 20. januar. – (2) Jf. fdg. 19. december 1564 (CCD I.276f.), der ikke er påberåbt, som fastsatte „høigeste straf oc unaade, saa oc lifs oc gots fortabelse“ for den, der „nogen berychtigte eller spodske skieldsskrifter emod hverandre . . . dichte eller udskrifve“. Ifl. DL 6–21–8 skulle den, der skrev „Skandskrifter og Pasquiller“, miste sin ære og på livstid arbejde i jern på Holmen eller andensteds; var skriftet rettet mod øvrigheden, skulle den pågældende miste sin hals, jf. 1ste lovkommissions betænkning af 28. oktober 1661 (Secher og Støchel I.42), hvorefter ærerørige pasquiller og skandskrifter skulle straffes på æren, jf. Carolina (Kejser Carl Vs peinliche Gerichtordnung) § 110. Om dommen 1586 over magister Jacob Nielsen, der dømtes fra livet for i en nidvise at have sigtet biskoppen af Skara for at have stjålet en ligsten, se Da. Mag. 3. rk. III (1851). 165f., J. E. Larsen.518f., Matzen, Offentlig Ret III.118 og Stig Iuul, Kodifikation.50f. – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 627.8. – (8) Se 627.9. – (9) Se 627.14. – (10) Se 627.15. – (11) Se 622.9. – (12) Se 622.10. – (13) Frants Rantzau (d. 1612) til Rantzau og Redingsdorf, 1584–87 lensmand på Korsør, 1587–88 på Kalundborg, 1588–1611 på Silkeborg, 1611–12 på Tranekær. – (14) Godset Redingsdorf i Holsten. – (15) Se 678.12. – (16) Se 678.13. – (17) Se 622.13. – (18) Se 622.14. – (19) Se 686.6. – (20) Se 686.7. – (21) Se 663.15. – (22) Se 663.16. – (23) Se 637.30. – (24) Se 637.31. – (25) Kjeld Brockenhuus (d. 1616) til Lerbæk. – (26) Hovedgården Lerbæk i Hover s., Tørrild h. – (27) Enevold Kruse (d. omkr. 1613) til Vingegård, sen. (1606–12) landsdommer i Nørrejylland. – (28) Hovedgården Vingegård i Nørre Vinge s., Sønderlyng h. – (29) Se 621.20. – (30) Se 621.21. – (31) Se 621.10. – (32) Se ovf. note 1. – (33) Jens Pors nævnes 1584–1602 som borgmester i Horsens, 1584–91 tillige som tolder og sisemester ssts., 6. juni 1600 (Kanc. Br.) på ny tolder og sisemester ssts. I 1600 kom Jens Pors i strid med flere af sine medborgere, der fik ham dømt ved bytinget. Jens Pors mente, at der var sket ham uret og klagede til kongen, der i missive 28. januar 1601 (Kanc. Br.) pålagde lensmanden Niels Skram at stævne byfogden og de andre, der havde erhvervet dom over Jens Pors, og hjælpe ham til at få sin ret. Imidlertid bragte kongen i erfarung, at Jens Pors havde underkøbt 2 vidner, der i strid med sandheden havde vidnet, at Jens Pors lå på sin sotteseng, da han skulle møde på Viborg landsting. I missive 16. juli 1601 (Kanc. Br.) befaledes det Knud Brahe, der da var lensmand på Arhusgård, at tiltale både Jens Pors og de 2 falske vidner. De blev alle 3 dømt, jf. rettertingsdom 14. april 1602 (VI nr. 794), men 16. juli 1603 fik Jens Pors oprejsningsbrev, efter at han havde tilfredsstillet såvel sine modparter som lensmanden på kongens vegne; Jens Pors måtte dog herefter ikke være bosat i Horsens. – (34) Hans Olufsen Riber (d. 1615), søn af borger i Ribe Oluf Staby. Han nævnes 1582 som rådmand i Horsens, 1590 (el. 1586?) som borgmester ssts. Han, der var meget velhavende, hvad det

store portræt-epitafium i Horsens Klosterkirke bærer vidnesbyrd om, hørte til byens aristokrati. Han var gift med Anna Svaning (d. 1637), datter af historikeren Hans Svaning den ældre (d. 1584), søster til Marine Svaning (d. 1578), der var gift (1577) med historikeren Anders Sørensen Vedel (d. 1616). Borgmester Hans Olufsen Riber blev fader til bl. a. ærkebiskop Hans Hansen Svane (d. 1668). – (35) Byfoged i Horsens var den nedenn. Rasmus Holst, der 18. januar 1592 (Kanc. Br.) tillige var tolder og sisemester i Horsens. 14. september 1594 (Kanc. Br.) nævnes en ny byfoged og tolder i Horsens. – (36) Kustoden har *enne*. – (37) Da Jep Frandsen tiltales af lensmanden på Skanderborg, jf. i det følgende, har han formentlig været en af kronens bønder, jf. H. F. Fussing i Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1954.63. – (38) Landsbyen Hornborg i Hornborg s., Nim h. – (39) Landsbyen Havrum i Hornborg s., Nim h. I 1601 ejede kronen kun én gård i Havrum. – (40) Ære, gode navn og rygte (Kalk. II.780b bet.4). – (41) Reces 13. december 1558 § 20. – (42) Dokument, der indeholder tilsagn om at optræde som en andens hjemmel (Kalk. II. 212b; OdS VIII.219 bet.2). Jf. DL 1–11–3 og Brorson, Første Bog I.595: „Hjemmels Brev er Tilstaaelse, ved hvilken Hjemmelsmanden erklærer, at han paatager sig Sagvolderens Sag“. – (43) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (44) skriftlig erklæring (Kalk. II.150b bet.1). – (45) Mikkelsdag; 29. september. – (46) Byfogden; se ovf. note 35. – (47) afskrive (Kalk. IV.582a bet.2). – (48) Det kan ikke af det følgende ses, hvem der var Sejer Tuesens svoger. Det erindres herved, at udtrykket svoger i ældre sprog havde et videre betydningsindhold end i moderne dansk. – (49) Fortræd, skade (Kalk. I.633b bet.1; OdS V.482). – (50) behandles, omhandles (Kalk. II.154b bet.2). – (51) Trinitatis søndag (i 1592: 21. maj). – (52) Sagen synes først at have været indbragt for Horsens byting; de 2 indstævnte har formentlig da begæret sagen afvist, da det ikke var deres rette værneting, jf. Fussing, op. cit. 57. – (53) Niels Grøn var ridefoged i Skanderborg len. Han fik 8. oktober 1593 (Kanc. Br.) livsbrev på kongetienden af Katstrup s., 31. juli 1594 (ib.) fritagelse for ægt, arbejde og al kgl. tyng af sin gård i Borup og 6. juli 1608 (ib.) fik han og hans hustru livsbrev på kronens gård i Borup (Borupgård), så længe han levede, eller hun sad enke. Jf. Fussing, op. cit. 63. – (54) Den tidl. landsby Borup i Katstrup s., Voer h. – (55) Se 640.5. – (56) Se 640.6. – (57) Verset er i forlægget skrevet omløbende, men her for tydeligheds skyld opstillet som vers. Genjivelsen hos Fussing op. cit. (og derefter hos August F. Schmidt) har oversprunget nogle linjer. – (58) *klede* om kvalitetstøj, stadstøjet, jf. OdS X.722. – (59) Måske som værdighedstegn; borgere og bønder gik ikke dengang med hat, jf. Kalk. V.420b. – (60) Ribe-, o: fra Ribe; om formen *Ripper* se f. eks. *Ripper giesteting* (GdD III.150f.). – (61) Om Hans Ribers velstand se ovf. note 34. – (62) Christen Madsen nævnes 1586 som rådmand i Horsens, jf. O. Fabricius, Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie (1879).222. – (63) *Slei-bienn* er vel dannet til adj. *slejbenet*: hjulbenet, sml. *slejrygget*: hulrygget, svajrygget (Feilb. III.367b; Molbeck, Dialekt-Lexicon.512). Muligt er slædeben = slædemede (Kalk. III.901a; jf. Feilb. III.389b slædelår = slædemede; jysk *slæj*: slæde). Tilnavnet Slædeben kan Christen Madsen eventuelt have fået på grund af krumryggethed. – (64) Mads Hjort nævnes 1580 og 1586 som rådmand i Horsens, jf. O. Fabricius, op. cit.221f. – (65) NkS 839,2° har *hundskiudt*, NkS 845,2° *hundzkiundt*, Bergen UB 251 *hundzkindt*, RA Hss V B 16 *hundt skindt*. Forlæggets form er formentlig fejlskrift for *hunds kunte* (*kutte*) = hunds-fot (hundsvot), egl. en hunhunds kønsdele, brugt som hånende, foragtelig personbetegnelse (OdS VIII.690 bet.1). Jf. Feilb. I.684b, jf. 679b: *hundskutte*, II.334a *kutte*: de ydre kvindelige kønsdele (vulva), sml. mnt. *kunte* (MndWb II.600b). Muligt foreligger fejlskrift for *hundskidat* som betegnelse for et foragteligt. el. ubetydeligt menneske eller en person, der altid skranter (OdS VIII.677; Feilb. I.681b). – (66) Mads Olsen nævnes 1586 som rådmand i Horsens, jf. O. Fabricius, op. cit.222. – (67) De andre hss. har *beffuer hal(l)e*, *beuerhale*,

hvilket vist er udglattende læsemåder af hensyn til rimet, jf. *thalle* i den flg. linje. De første 6 linjer rimer imidlertid ikke, og forlægget har vist den rette læsemåde. *beffuerhad* er formentlig = mnt. *biberhödlin*, *biberhode* (MndWb VI.64a), der er det samme som *beuergeyle*, hty. *bibergeil*, *biberhoden* (Grimm I.1807), dansk bævergejl: stærkt lugtende stof, der findes hos bæveren i særlige punge mellem kønsorganerne og endetarmen (OdS III.245), jf. hty. *Hode*: testikel (Grimm IV,2.1653). Om Mads Olsen har fået dette tilnavn på grund af ilde lugt el. gejlhed el. af andre grunde vides ikke. – (68) Har ikke kunnet identificeres, men efter det i dommens indledning udtalte, må han være rådmænd i Horsens, da nidverset kun omhandler de 2 borgmestre, rådmændene og byfogden. – (69) d. s. s. gø eller gabe, ∴ han kan ikke sige noget, duer hverken til det ene eller det andet, er „umulig“ (OdS VI.581 bet.1.4, jf. Feilb. I.411a og 438b (*gjaffe*)). – (70) Om Las Pedersen (død før 1. maj 1598), der vist var købmand og antagelig også rådmænd i Horsens (jf. ovf. note 68), vides, at han havde økonomiske mellemværender med byfogden Rasmus Holst. Hans arvinger skyldte 1598 Rasmus Holst 19½ daler i sise af tysk øl, som Rasmus Holst havde udlagt for Las Pedersen; desuden havde Rasmus Holst kautioneret for Las Pedersen over for en købmand i Rostock. Ved missive 1. maj 1598 (Kanc. Br.) pålagdes det borgmestre og råd i Horsens at være Rasmus Holst behjælpelig med at få sit tilgodehavende betalt. – (71) gabe: råbe, skrig (Kalk. V.342a bet.3). Ifl. Feilb. I.415 bet.5: sladre, snakke om noget på en dum måde; her måske nærmest: kæfter op. – (71a) *falsk* er vist substantivet: falskhed, usandhed. – (72) *aff grundt*: i bund og grund (jf. Kalk. II.79a bet.2). – (73) Antagelig rådmænd i Horsens, jf. ovf. note 68. – (74) ligeledes, på samme måde (Kalk. III.675b). – (75) Formentlig rådmænd i Horsens, jf. ovf. note 68. Navnet *Huning kage* behøver ikke at være et spottenavn, jf. navnet *Pandekage* som efternavn (DgP II.796) fra 16. og 17. årh. – (76) glemmer (Kalk. I.636b). – (77) Formentlig rådmænd i Horsens, jf. ovf. note 68. Om navnet *Rollj* (*Raali*, *Roli*) se DgP II.860. – (78) lodden, ∴ falsk, træsk, upålidelig, snu (Kalk. II.831a bet.5; OdS XII.108 bet.2). – (79) glat, listig, sledsk (Kalk. III.888a bet.5; OdS XX.422 bet.2.1). – (80) Hans Francke nævnes som byfoged i Horsens i tiden fra december 1580 til 10. marts 1584 og 1586 som rådmænd ssts., jf. O. Fabricius, op. cit.228, 228. – (81) *paa min sandt*: det forsikrer jeg; „på ære“ (Kalk. III.685a; OdS XVIII.706 bet.2). – (82) Hartvig Mogensen; formentlig rådmænd i Horsens, jf. ovf. note 68. NkS 839,2° har *Hertig Mogensen*, NkS 845,2° *Hartuig Mogenßen*, Bergen UB 251 *Harthug Mougens*, RA Hss V B 16 *Hertuigh Mogensen*. Om navneformen *Hertug* se DgP I.486 (den redaktionelle tekst). – (83) fremfor, ∴ han overgår alle de andre i skarnagtighed el. lign. – (84) Her vist i bet.: desuden. – (85) Vel: udvoksede, slagtefærdige. Jf. Feilb. III.677b: de største svin giver de fleste penge. – (86) NkS 839,2° og NkS 845,2° har *sure och dyre*, Bergen UB 251 *suare och dyre*, RA Hss V B 16 *sare dyure*. – (87) Sml. hertil, at det under landbrugs krisen i Danmark i 1930'erne hed: „Man sendte, som det blev sagt, hver gris til England med en tikrone-seddel bundet til halen“ (Erik Rasmussen i Pol DH XIII (1965).401). På jysk bet. *halepenge*: lidkøb, som gives ved salg af får eller svin (Feilb. I.537b, jf. IV.197b). H. F. Fussing gætter på (op. cit.59), at byfogden Rasmus Holst har gjort en dårlig forretning, foretaget en ulovlig slagtning eller begået toldsvig, der har medført en større bøde, som der nu spottes over. – (88) fedt (∴ tjenligt, veludviklet, fint). – (89) *heitt* kan enten være adjektiv i neutrum (hedt) eller (måske snarere) particip. af verbet *hede*: opvarme. På jysk bet: *hed(t) vand* (el. *gloende vand*): halsbrand, jf. Feilb. III.1002b lin.12 (herfra måske udtrykket *hedt og fedt* (OdS VII.1005 lin.63)). Meningen er da, at flæsket var (for) fedt, så han fik „halsbrand“ (∴ ubehageligheder) deraf. Jf. hertil jysk *ildtvand*: vand, der kommer op i munden ved halsbrynde, sure opstød (Feilb. II.16a), jf. *hjärtevand* (Kalk. II.240b, OdS VIII.284). – (90) Fortræd (Kalk. I.726a; OdS V.1010, jf. mnt. *vordret*, frisisk *fortriet*). Man tør

gætte på, at byfogden, der var involveret i flere forretninger (jf. ovf. noterne 33 og 70), har lidt et pengetab. – (91) Skade, forargelse (Kalk. I.73b). – (92) Mishag (Kalk. III.109a bet.1), $\circ$: tage det ilde op. – (93) opsat, udsat (Kalk. III.370a bet.8). – (94) anført (Kalk. II.392b bet.3). – (95) kives, trættes, strides (Kalk. II.515a). – (96) overgav (Kalk. I.57a bet.1). – (97) Opsættelse, udsættelse (Kalk. III.369a bet.2). – (98) Vers(linje). – (99) Hans Francke var sigtet for at være en *werlig mandt*, hvilket var en alvorlig sigtelse, der, hvis dens rigtighed ikke kunne bevises, medførte en alvorlig straf for injurianten. – (100) Jf. ovf. note 52. – (101) forfattet, affattet (Kalk. I.360b bet.1). – (102) afskrevet. – (103) Vel (et ellers ikke påvist substantiv) *wrygt(e)*: det velbevidnede vanrygte, der bl. a. (jf. Kalk. IV.737a bet.2) kan betyde bagtalelse. – (104) Ringeagt (OdS V.206). – (105) Ordet mgl. i forlægget. – (106) Reces 13. december 1558 § 20. – (107) gjort i fællesskab (Kalk. II.123a bet.7). – (108) Smædeskrifter, jf. DL 6–21–8: Skandskrifter og Pasquiller. Ordet kommer af ital. *pasquillo*, dannet af personnavnet *Pasquino*, der opr. betegnede en for sine spydige vittigheder kendt romersk borger fra det 16. årh. Nogle satirer af denne art samledes 1544 i en bog med titlen: *Pasquillorum tomi duo*. – (109) Sigkelse (Kalk. 165a). – (110) Tavshed (Kalk. IV.341b), $\circ$: ved ikke at benægte at have fremsat ærerørige sigtelser. – (111) forklare (Kalk. IV.568b bet.6). – (112) Ordet mgl. i forlægget. – (113) Straffen for mened var efter § 16 i reces 13. december 1558, at den pågældende skulle miste 2 fingre og have sin hovedlod forbrudt.

694

Viborg landsting 20. januar¹ 1593

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, der havde frifundet en selvejerbonde for at have hugget et egetræ i sin egen skov, da der ikke var tale om at forhugge skoven.

Hs.: GkS 1137,2^o nr. 260 (findes yderligere i 8 hss.).

Overskrift: En dom att sielffeiger bønder nyder thieris egegn gaardz schoff, dog icke thill vplictt.

Mouritz Stygge² till Holbeckgaard,³ Jørgen Fris⁴ thill Krastrup,⁵ lanndtzdomer vdj Nør Juttlandt, och Gunde Schriffuer,⁶ lanndztinghører ibidem, gjør vitterlig, att aar effter Guds børdt Mdxciij paa Viborg snapslandzting⁷ var skickett erlig och velbørdig mandt Eggertt Abildgaardt⁸ thill Skodborigh⁹ hanns viße¹⁰ budt Annders Thygisenn y Vegne¹¹ paa thenn enne och hagde hid y rette steffnitt Thomis Nielßenn y Surhaffue,¹² heritzfogitt y Molttherritt,¹³ paa thenn anddenn side for enn dom, handt thenn 30. september sist forledenn imellem hannom och Peder Hanßenn vdj Vegne dømp^t haffuer om ett ege thre, for^{ne} Peder Hannßenn skulle haffue ladett hugge vdj thenn gaardz skouff skyffte,¹⁴ handt jboer, imodt hanns hosbundtz ja och minde, och icke thett skull haffue veritt hannom aff skouff fougdenⁿ foruist¹⁵ att motte hugge, och minte, jnngenn bønnder motte saa sielff hugge, nar thennom løster, lidett eller møgett,

vden the thett hagde vdj thieris hosbundtz minde, och bleff thennom vduist epther recessenn¹⁶ och kong: Matts: breff,¹⁷ som thett ther om vdgangitt och thil thinge leest och forkynnt skull vere, och for^{ne} hareitzfougett icke sligt haffuer villet ansee, medenn for^{ne} Per Hannßenn ther for [diele]¹⁸ och thil thale quitt fundett, mienindis hannom ther medt vrett att haffue giortt och buorde ther fore att stannde thill rette.

Saa møtte for^{ne} Peder Hannßenn och berette, att hanndt er en sielff eiger bunde och haffuer laditt hugge same thre vdj hanns egenn skouff och hagde thett behoff till kierkens bøgning och ther fore mintte, att eptherdj skouffuenn hannom sielff thilhører, och att hanndt er mechtig thenn att motte buortt selge, thett mintte hanndt och att thett hanndt var mønndig att lade hugge ett three vdj thend. Och framlagde same dom aff Molttheritztingh sist forgangenn aar, thenn 30. septembris, vdgiffuitt, vdj huilckenn heritzfougden haffuer saa omsagt, att effterdj for^{ne} Peder Hannßen haffuer huggett same three paa hanns egett bønderskoff thill kongen och kierkens bøgning thil att ferdige thornitt medt, och icke eller beuißis medt siønn och dannemenndt, [att]¹⁹ for^{ne} Peder Hannßenn haffuer huggett hanns skoff thill vplictt,²⁰ tha effter sligh leighiedt veste heritzfougden jnngenn diele att kunde stede offuer for^{ne} Peder Hannßenn for thenn three, før inndt thett anderledis beuißis, som thenn dom vider bemeller.

Ther nest møtte for^{ne} herritzfougett och mintte sig icke andett att kunde dømme, endt som hanndt giortt haffuer.

Medtt fliere ordt och thale thennom therom emellom var.

Tha effter thilthale, giennsuar och sagenns leighiedt, saa och effterdj for^{ne} Peder Hannßenn er enn sielff eiger bunde, och thett er hans egenn skoff, hanndt haffuer ladett hugge samme three vdj, och hanndt er mechtig same sin egin skouff att motte hugge same three vdj, som jcke er thill vplict, och heritzfougden fordj icke haffuer vest att stede høring²¹ offuer for^{ne} Peder Hannßenn for same three, tha kunde vy icke kiennde heritzfougden vlempe ther vdiindenn att uere.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 693.1. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.8. – (5) Se 621.9. – (6) Se 621.10. – (7) Se 693.1. – (8) Eggert Abildgaard (d. 1622) til Skodborghus. – (9) Skodborghus i Vejen s., Malt h., der i middelalderen og indtil 1580 var et kgl. slot. – (10) Se 692.10. – (11) Landsbyen Vejen (1280 Wægna, 1330 Weghn) i Vejen s., Malt h. – (12) Landsbyen Surhave i Brørup s., Malt h.; her lå i 1688 kun 2 gårde, jf. Henrik Pedersen.116. – (13) Malt herred. – (14) Et skovskifte er part, lod af en skov (OdS XIX.757). – (15) anvist, udvist (Kalk. 1.746b bet.2), jf. *fri ildebrand* [o: brændsel], som skovfogden skal forviise hannum

i skoven (1582; Da. Mag. 1. rk. VI.279). – (16) Reces 13. december 1558 § 40, stk. 2, 2. punktum. – (17) Der sigtes vel til kgl. åb. br. 7. juni 1583 (CCD II.335f.) til bønderne i Koldinghus om ikke at hugge i skovene uden udvisning. – (18) Forlægget har dieltt. – (19) Forlægget har och. – (20) hvad der er ulovligt, skadeligt el. utilbørligt (Kalk. IV.682b; OdS XXV.1431). Jf. DL 3–12–3: *forhugge . . . Skove til Upligt*. – (21) Sagen mod bonden var en fordelingsproces, der i Jylland skete med høringer, se herom Matzen, Offentlig Ret II.153.

695

Viborg landsting 20. januar¹ 1593

Ifølge et tingsvidne havde to mænd fremsat ærekrænkende sigtelser mod en trediemand. Da de to mænd nægtede at have udtalt sig som anført i tingsvidnet, og da de ærekrænkende sigtelser ikke var udgivet af dem i brev og under deres segl, fandtes tingsvidnet ikke at burde komme dem til skade.

Hs.: NkS 1353b,4° fol. 67r.

Litt.: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. III (1851).174; sa. i GdD I.291 note 3.

Overskrift: Compizæ aff en dom, vdgiffuen paa Wiborig landtzthing om skendßils ordt paa ere och guode røgtt.

Mogens Styge² till Holbeck gaardt,³ Jørgen Fries⁴ thill Kræstrop,⁵ landtzdomere vdj Nøriuttland, och Gunde Schriffuer,⁶ landtztingzhører ibidem, gjør uetterligt, att aar epter Gudtz byrd 1593 paa Viborig snaps landzting⁷ wor skickett Staffenn Krag y Gamst⁸ paa then ene och hagde hid wdj rette steffnett Matz Galmindßen y Glipstrop,⁹ Niells Jenßen [ibidem]¹⁰ och tieris medt brødere paa then anden side for ett winde, thj emodt hanom och hans sonn vonditt haffuer om nogen ordt, thj siger, the skulde haffue hafft till Claues Pederßen y Gamst paa wildemarck,¹¹ enndog di icke slige ordt skulde haffue hagt, ey heller will verre bestendig, ey helder for tingis dom jndgaa, men mienindis same vinde buorde magtløs att werre och icke kome thenom thill nogen forhendering.

Sameledis haffde dij steffnett hid Mortten Thamßen y Lerskoff¹² och Claues Perßen medt same vinde.

Saa mødte for^{ne} Claues Perßen och fremlagde same vinde aff Andsteherditzthing sidst forgangen aar, den 14. dag decembris, wdgiffuett, Madtz Galmindßen y Glibstrup, Niels Jennßen ibidem, Per Nielßen y Gamst, Niels Søffrinßen ibidem, Søffrin Nielßen och Matz Nielßen ibidem for viij mendt haffde wonditt, att thj same dag threej vger, di gick fraa thing i forsamling medt Staffen Krag och hans søn, Mickell Staffenßen, och Claues Perßen, tha vordis¹³ Staf-

fen Krag och Clauz Perßen vendt¹⁴ om nogen kuoleye¹⁵ och om ett dielsuinde.¹⁶ Tha suarde och sagde Mickell Staffenßen, att hans fader hagde Claues Pederßen fordielett for en løgnere och skulde haffue der tingis winde paa, som skulde werre huos skriffueren. Thaa sagde Claues Perßen, att hand haffde løgen hanom paa som en thiff och skelemer,¹⁷ jnd thill hand kunde dett beuise medt same dielsuinde. Tha sagde Staffen Krag: Ney, hand er jngen tiff, thu est en thiff, och thu haffuer stollen, som thed winde wider bemelder.

Ter nest mødte nogen aff for^{ne} windisbyrd och war same for^{ne} thieris vende bestendig och sagde thenom thett att haffue vonditt.

Medt fliere ord och thalle thenom ther om emellom var.

Tha eptere till thalle, gienßuar och sagens leilighed, saa och epterdj for^{ne} Staffen Krage och hans sønn, Mickell Staffenßenn [icke]¹⁸ slig for^{ne} ordt for ting och dom eler wdj lofflige forsamling haffuer jndrømppt eller sagt,¹⁹ men thenom paa villde wolde²⁰ att skulde vere sagt, och icke thj erre thenom bestendige eller fraa thenom medt thieris breff och segell bebreuedt, taa kunde vij epter sadane lelighiedt jcke kende²¹ same winde saa nocksom eller nøyagtige att werre, att thett maa kome for^{ne} Staffen Krag eller Mickell Staffenßen till hinder eller skade i nogen mader.

Jnn cuius²² rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

Gunde Chrestenßen.²³ Lest paa Andstherridzthing²⁴ for dom thorsdag den j. dag februarij a^o 1593.

(1) Se 693.1. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.8. – (5) Se 621.9. – (6) Se 621.10. – (7) Se 693.1. – (8) Landsbyen Gamst i Andst s. og h. – (9) Landsbyen Glibstrup i Andst s. og h. – (10) Forlægget har ved fejlskrift *y bedz*. – (11) d. s. s. *paa willde wolde* (se ndf. note 20): på åben, øde mark, OdS XXVI.1536). – (12) Landsbyen Lejrskov i Lejrskov s., Andst h. – (13) blev. – (14) uenige. – (15) Leje af en ko. – (16) Vidnesbyrd om dele (retssag) (Kalk. I.348a). – (17) Bedrager, forbryder, slyngel (Kalk. III.852b); den nu alm bet.: filur, gavstrikkendes først fra det 17. årh. – (18) Forlægget har ved fejlskrift *fik*. – (19) Landskabslovene, jf. JL II.108, SkL 158, ASun 94, Thords art. § 54, recesserne og RR § 7 strafede principielt kun ærerørige sigtelse fremsat på tinge og andre offentlige forsamlinger el. i brev, medens derimod købstadlovgivningen og også retspraksis, jf. rettertingsdom 1561 (GdD I.290ff.), gik videre, se Matzen, Offentlig Ret III.116f., Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet.271. Jf. ovf. Viborg landstings dom 20. januar 1593 (nr. 693). – (20) på åben mark (Kalk. IV.856a bet.1). Jf. ovf. note 11 og JL III.40: *a withæ wallæ; wolde*: mark, (græs) slette (Kalk. IV.856a; OdS XXVII.395f.); *villd*: fri, åben (Kalk. IV.819a bet.2). – (21) Heretter har forlægget formentlig fejlagtigt *att*. – (22) Denne form i forlægget. – (23) Se 621.10. – (24) Domme skulle lydelig oplæses i retten, her altså Viborg landsting, jf. reces 13. december 1558 § 8, stk. 1, kgl. åb. br. 29. marts 1578 (CCD II.88f.), kgl. åb. br. 14. juni 1560 (CCD I.78f.), men i det foreliggende tilfælde er dommen tillige, formentlig på sagsegernes begæring, læst ved herredstinget for at blive kendt i herredet.

696 Sjællands landsting 14. februar 1593

Landstinget bekendtgør, at et 16 mands nævn i en drabssag har dømt den bortrømte hovedmand fredløs, mens flere personer, der var sigtet for delagtighed i drabet, frifandtes, da de ikke havde været med i gerningen.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 276.

Reg.: 4412 (datering: 17. februar).

Tryk: GdD IV.355ff. (efter NkS 836b,2°; datering: 17. februar).

Litt.: J. E. Larsen.529; Stemann, Rethistorie.181 note 1, 189 note 2, 256 note 2; Sylow, Bevisteori.142, 158; Matzen, Offentlig Ret II.73, 88.

Overskrift: En 16 mend affsigtt, att manddraberenn, som er rømt, er soerenn fredløß, oc de andre hans metfølger, som icke hagde giortt haandgierning paa denn døde, er quidt soeritt for raadsagh.

Lauge Beck¹ thill Førsløff,² landsdommer vdi Sielland, oc Claus Morttenssenn, landztingschriffuer, gjøre vitterligtt, att aar epther Guds biurd 1593, oenßdagenn denn 14. februarii, paa Siellandzfar landzting wor skickitt Jacop Pederssenn y Halstedt³ oc fremkallede 16 neffningsmend⁴ aff Steffnns her-rit, opkreffuitt her thill landsting att skulle grandske, vtlede oc y rett sandhed forfare, om Hanns Jacobssenn, Michell Oelssenn, Chrestenn Jude, som hagde dieriß tilhold⁵ till Jacob Skriffuers, Rasmus Jacobßenn oc Peder Jennssenn, som tiente her Søffrenn⁶ y Strøbye,⁷ mett raadenn raad,⁸ wred huff oc wer-gende⁹ haandt ginge y Jørgenn Bentßens gaard ibidem oc der dræbte han-nom indenn sinn egenn fire pæle,¹⁰ huilckenn der wor albanemand¹¹ thill hanns død, oc om denn, som albanemand wor, icke saa hagde begangitt samme drab, saa hand mett alle sine mettfølgere epther recessen¹² burde fridløß att were, begierendiß de idaugh wilde dieris toug fuldgjøre, epther som de wor lougligenn tilfuld,¹³ eller hannom motte offuer thennom wedderfari, huiß rett er.

Oc for dennom vdi rette lagde tuende tingsuinder aff Steffnns herritztingh thenn 25. januarij sidst forledenn wdgiffuitt, dett første liudendiß Inguor Hemingssenn aff Strøbye att haffue wunditt, att thend morgenn, epther den skade wor giortt, da kom hand till Jacob Skriffuer; da wor Chresten Jude der. Da sagde hannd for hannom oc flere dannemend, dett¹⁴ hand oc Jørgen Bents-senn de arbeidede sammen wde paa hedenn, tha komme thennom nogle ord emellom, dog de denn tid gjorde hinandenn ingenn skade. Siden saae hannd hannom icke før nu i kruen; der bleffue de nu atter vens,¹⁵ som Christenn be-kiennde. Hand gaff Jørgenn Bentßønn otte eller¹⁶ thj tag¹⁷ aff enn thiøremij.¹⁸ Saa løb Jørgenn aff stuen oc hand epther hen emod enn mandz gaard, huis det

wor, wiste hannd icke, oc kaste sig der emod gierdett, ßom Chrestenn kom løbendiß. Tha reigste Jørgen sig oc hug hannom wdj denn wenstre haannd; saa nam¹⁹ hand straxs øxenn fran hannom mett den høigre haand, oc Jørgenn løb hand oc epher. Saa hug hand løß till hannom oc giorde hannom denn skade, mens sagde, hannd kunde hand faa till sig²⁰ igienn och hand mett, da skulle ingenn were hanns bane²¹ vden hand, om hand ellers²² hagde tientt kongenn aff Danmarck. Lauritzs Jbßenn ibidem att haffue wonditt epher Marquor Jennßenns mund²³ lige saa. Dett anditt liudendiß, her Søffrenn Christennßenn²⁴ y Strøbye att have wunditt, dett Jacob Skriffuer loed kalle hannom till sig; der hand did kom, da kom oc Christenn Jude derind. Da sagde Jacob Skriffuer til hannom: Huad heder I? Jeg heder Chrestenn Niellssenn, sagde hand. Da sagde Jacop Skriffuer: Giorde J denn skade paa kroermannenn? Da suarede hand: Ja, oc dersom hand kand komme thill sig²⁵ oc ieg mett, tha skal hand faa saa mögitt till. Mogens Niellssenn, Lauridzs Pederssenn, Jenns Madzenn, Niells Jenssenn, Mogenns Henningssenn oc Matz Jonsenssenn att haue wonditt, de hørde diße samme ord, som her Søffrenn wantt, som samme tingßuinder widere wdj dennom sielff jndeholder.

Da fremgick Oluff Jenssenn y Lund²⁶ oc hans mettfølgere 16 neffningsmend, oc epher de haffuer spurtt begge parternne, om de hagde nogenn widere vidnißbiurd att føre eller paaskiude,²⁷ oc ingenn er fremkommen, som hagde nogenn flere vidnißbiurd entenn at føre eller paaskiude, oc ingenn er fremkommenn i denn sag, lagde de haannd paa bog,²⁸ soer alle itt oc jeffnitt,²⁹ bade dennom saa sant Gud thill hielp oc huld worde, att de hagde leid³⁰ oc spurtt oc kunde icke andett rettere vdj sandhett forfare, end epherdj for^{ne} Chrestenn Jude, som er henrømbtt for gierningen, jo haffuer thagett sagenn mett sig oc er albanemand oc haffuer dræbt sagißløßmand, saa hand bør fredløß att were, oc epherdj dett icke er for thennom beuiist Hanns Jacobssenn, Michell Olssenn, Rasmus Jacobssenn oc Peder Jennßenn att haffue giortt haandgierning³¹ paa hannom,³² soere de dennom quit for raadßagh,³³ jndthill saa lenge thett kunde thennom offuer beuiisis.³⁴

Jn cuius roi³⁵ testimonium: teste sigillo.

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Landsbyen Hellested i Hellested s., Stevns h. – (4) Afgørelsen træffes af et 16 mands nævn efter EsjL II.26 og ikke i overensstemmelse med § 24 i reces 13. december 1558, jf. reces 21. december 1551 § 15, reces 6. december 1547 § 12, hvorefter dommeren skulle udmelde 12 af de bedste herredsmænd, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.356 note 1, Matzen, Offentlig Ret II.73. Lovgivningen synes at have akviesceret ved, at retsbrugen ignorerede denne forskrift, se reces 7. september 1569 om stævninger m. v. § 5, der taler om opkrævning af 16 mænd i Sjælland til at dømme i drabssager. Jf.

Sjællands landstings domme 23. oktober 1594 (ndf. nr. 726) og 6. august 1595 (ndf. nr. 739). – (5) Tilflugtssted (Kalk. IV.364b). – (6) Søren Christensen Rossing (d. 1618), fra omkr. 1590 sognepræst for Strøby og Varpelev menigheder, jf. Wiberg III.210. – (7) Landsbyen Strøby i Strøby s., Stevns h. – (8) forsættigt, efter forudgående beslutning (Kalk. III.640b bet.5). – (9) væbnet (Kalk. IV.913a bet.5). – (10) ♂: på egen grund (Kalk. III.546b), jf. mnt. *binnen veer palen*. – (11) Hovedmanden i en drabssag, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.356 note 4 og Molbech, Glossarium I.32. Ordet findes ikke hos Kalk., men er anvendt også i Sjællands landstings dom 23. oktober 1594 (ndf. nr. 727). Forstavelsen *al* er vel = *adel* = „hoved“ med samme udvikling som f. eks. *adelvej* > *alvej*. – (12) Reces 13. december 1558 § 21. – (13) erklæret berettiget til at afsige kendelse (Kalk. IV.357b, jf. I.830b bet.4). Betegnelsen *tilfølge* bruges hyppigst om sandemænd, men anvendes også om f. eks. nævninger og ejermænd, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.356 note 7; P. Skautrup, Fylling på sandemænd (i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231 note 1 og i Dansk sprog og kultur. Udvalgte afhandlinger og artikler 1921–1971 (Kbh. 1976).36 note 1). – (14) at (Kalk. I.358a bet.1). – (15) uenige. – (16) Ordet gentaget i forlægget. – (17) Slag (Kalk. IV.299b bet.1). Der foreligger ikke, som antaget af Kolderup-Rosenvinge (GdD IV.357 note 8) en skrivefejl. – (18) Tyremi, tyrens avlslem; især om pisk fremstillet heraf (Kalk. IV.405a; OdS XXIX.1325). – (19) tog (Kalk. III.187b bet.1). – (20) Vel: kunne de atter få fat i hinanden. Jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.357 note 11. – (21) Banemand, drabsmand (Kalk. I.100b bet.2; OdS I.1100 bet.2). – (22) *om . . . ellers*: så sandt som (OdS IV. 298 bet.3.2). – (23) Udsagn. Jf. DL 1–13–21: vidne paa eens mund gjelder ikke mod hans egen benægtelse. – (24) Se ovf. note 6. – (25) komme til sig selv, komme til bevidsthed (Kalk. II.581a bet.19b). – (26) Landsbyen Lund i Lyderslev s., Stevns h. – (27) påberåbe (sig) (Kalk. III.542b bet.1). – (28) De aflagde altså bogsed og svor ikke med oprakte fingre. – (29) lige, ens (lydende) (Kalk. II.435b). – (30) søgt, ledt (Kalk. II.766b bet.1). Jf. formularen i EsjL II.42, stk. 1: *the hauæ spurt oc liet oc witæ ey annæt sannær, æn han er sac løs, tha wæræ han oc sac løs* (DgL V.129). – (31) Voldsgerning, overfald (Kalk. II.148a bet. 3; OdS VII.601 bet.1). Jf. DL 6–6–14: Haver nogen af de Hosværende været i Haandgierning med til Drabet. – (32) ♂: den dræbte Jørgen Bentsen. – (33) forsættlig gerning (Kalk. III.643b). – (34) Dommen er en uendelig dom, hvilket blev forbudt ved reces 21. november 1576 § 4 (CCD II.31), missive 12. april 1585 til landsdommerne i Nørrejylland (ib. 384f.), fdg. 23. maj 1636 § 3 (ib. IV.669), reces 27. februar 1643 2–6–1 (ib. V.261). Jf. DL 1–5–12: Dommerne maa ingen Uendelige Domme udstæde med disse Ord: Uden det anderledis kand afbevisis, havis i minde, aftalis, forstaais, bevisis og andre deslige Uendeligheder. – (35) Denne form i forlægget.

697

Viborg landsting 17. marts 1593

Et vidnesbyrd, som havde været upåklaget, og på grundlag af hvilket der var gået endelig dom, dømt ved magt.

Hs.: RA Hss V B 18 nr. 232.

Ingen *overskrift*, men følgende regest i registeret: En dom att ett vinde er dømptt vid mact, som haffuer veritt upaaklagitt, och endelig domb tilforne effter same vinde gangitt.

Mauritz Stygge¹ thil Holbeckgaardt,² Hans Lindenoe³ thil Ørsløff,⁴ Jørgenn Friis⁵ thil Krastrup,⁶ lanndzdomere vdj Nøriuttlannd, och Gunde Schriiffuer,⁷ lanndzthinghører ibidem, gjør vitherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdxciij, then 17. dag martij, paa Viburg lanndzthingng war skickett erlig och velbyurdige mannd Albritt Skiell⁸ thill Jungettgaardt⁹ medt enn opßettelße her aff lanndzthingngett jdag sex vgger vdgangett, lyudendis hannom tha att haffue ladett hid vdj rette steffne Chrestenn Schriffuer paa Jungettgaardt, Jenns Nielßenn y Skamegaardt,¹⁰ Sørrenn Eskißenn ibidem och Christenn Jenßen y Selde¹¹ for ett vinnde, the paa hanss thienner Jenns Pederßenn y Selde vonndett haffuer, att aldt thenn jord, som er aard¹² och nu er saaed y Oußbjerg¹³ hiede vdj fellig, thett skulle hand haffue aard och saaed alttßamenn och att haffue vonndett paa Jens Pederßen emod skodzmaal,¹⁴ och hannd jngen varßel for same vinde skulle haffue foett, och same thieris vinde her thill landzthinggett att uere magteløes dømppt, jndtill huem ther hagde vdj att sige steffnitt paa nye. Och mientte, att hannd bourde enddelige dom offuer for^{ne} vindnißbyrdtt att bekomme, att thieris vinnde bourde magteløs att uere och thennom vrett att haffue vonndett.

Jthem hagde och hid steffnett Jenns Jennßenn y Selde, om hannd hagde nogett ther thill att suare.

Tha for nogen leylichiedt seg thenn thiidt herudinden begaff, bleff same sag opßatt thill jdag. Och nu fremlagde for^{ne} Albritt Skiell ett thingsvinnde aff Nørre heridz thingng sist forgangenn aar, then 13. junij, vdgiffuett, viij mend vonndett haffuer, thett¹⁵ Jenns Jepßenn hagde ladett didt steffne Jenns Pederßenn y Selde for huis siønn, vinnder och chlage, hannd ville thage then dagh paa Oußbierghiede paa hanss hoßbunndzs vegne, som for^{ne} Jenns Pederßenn hagde aardt och saaedt. Tha stod Steffen Eskilßenn, thiennendis paa Jungettgaardt, och Christenn Jennßenn v Selde medt for^{ne} Jens Pederßenns fuldmagt, vonnde med opragtt finnger och helgenns eedt thenn dag for thingsdom,¹⁶ att Jenns Pederßenn laae paa hans syuge sengh och kunde icke møde thenn dag at suare for seg, som thett vinnde vider bemeller. Och therhuos berette for^{ne} Albritt Skiell, att for^{ne} vinnde, som for^{ne} Chresten Schriffuer och hans medbrødre skall haffue vonndett, findis same dag att uere vdgaaett. Och fremlagde ett thingsvinnde aff for^{ne} heridzthingng sist forgangenn aar, thenn 13. junij, wdgiiffuett, Chrestenn Schriffuer, fougett paa Jungettgaardt, Jenns Nielßenn y Skamegaardt, Sørren Eskildzenn, thiennendis paa Jungettgaardt, och Chresten Jennßenn y Selde for otte menndt att haffue vonndet med helgens eedt och vpragtt finger, att aldt thenn jord, som er aard och tha

er saaedt vdj Oußbierig hiede vdj Selde fellig, ther Jenns Jepßenn paathretter, thett hagde Jenns Pederßenn y aard och saaedt alttßammen, som thett vinde vider bemeller. Och formientte for^{ne} Albritt Skiell, thett same vinde bourde magteløs att uere, och for^{ne} Chresten Schriffuer och hans medbrødre vrett att haffue vonndett.

Saa møtte erlig och velbyurdige mandt Offue Jull¹⁷ thill Kieldgaardt,¹⁸ befallingsmandt vdj Bradztbiereg¹⁹ leen, och først thill same venndelige lanndzthingsdom suarett, som for^{ne} Albritt Skiell vdj sinn opßettelße naffnggiffuer, at for^{ne} vinnde skulle verre vnnderßagdt, berette att thenn sidenn her thill lanndzthingett skulle verre jgiennkaldett, for thenn icke var enndelig, som hannd nu beuiiste. Och therhuos berette for^{ne} Offue Jull, att for^{ne} Albritt Skiels egenn fougett och thienner vonnde same vinde jnden thingie, och hanns thienner thug thett beschreffuett. Och therhuos gaff thil kiennde, att enndelig dom her thill lanndzthingett sidenn epher same vinnde er gaet, och thett thenn thiidt standdett vanchlagett och wsteffnett. Och fremlagde enn dom her aff lanndzthinngett sist forganggen aar, thenn 29. julij, vdgiffuet, som saa beßluttis, att epherthj tha bleff beuiist medt thingsvinde for^{ne} Albritt Skiels fougett, Chrestenn Schriiffuer, saa och Jenns Nielßenn, Sørrenn Eskildzenn och Chrestenn Jennßenn att haffue vonndett, att thenn jordt ther er aard y Selde fellig vdj Oußbierig hiede, som tha wor saaedt, thett hagde for^{ne} Jenns Pederßenn aard och saaed alttßamenn, att thett er thett same jordt, Jenns Jepßenn paa Offue Juls wegne omthretter. Och epherthj for^{ne} Jenns Pederßenn vdj saa maade same gierningh haffuer giortt, och icke bewiisßis hannom nogenn hiemell ther till att haffue hagtt, och hannd for same gierning haffuer foett loughlig varßell, och for^{ne} Offue Juls fuldmyndige formedelst for^{ne} Albritt Skiels och Erick Lyckis²⁰ skodzmaall er slagett fra²¹ sinn siønn och chlage, tha viste domerenn jcke anddett ther om att sigge, end for^{ne} heridz-fougett haffuer seg jue therudinndenn forßeett.

Therhuos fremlagde enn anddenn dom her aff lanndzthinngett thenn 26. augustij sist forledenn vdgiffuett, vdj huilckenn domerenn haffuer ther saa omßagtt, att epherthj for^{ne} Pouell Pouelßen thilforne haffuer verrett hidt steffnett, for hand icke ville vnnde²² same chlage och siøn beschreffuett, och hannd tha er fundett att haffue forßett segh, tha viste domeren icke anddett ther om att sigge, ennd for^{ne} Pouell Pouelßen buorde jue jgienn att giiffue for^{ne} Offue Jull huis skade, koest och thering, hand therefore hagde ladett giørre, som the dome vider bemeller.

Och saatte for^{ne} Offue Jull vdj alle rette, om same vinnde, som enndelig

dom her thill lanndzthingett ephergaett er, jcke bourde vidt magtt att uerre.

Medt flierre ord och thale thennom ther om emellom var.

Tha ephther thiltale, giennßuar och sagzenns leylichiedt, saa och ephtherthj same enddelig lanndzthingsdom finndis att uere funderett och vdgaett ephther same winnde, och same vinnde tha stod vidt magtt, vannchlagett, vpaathalett och vsteffnett, och icke eller, tha domenn gangen er, finndis nogett vdj beretting om same vinnde tha att skulle verre paa anckett, icke rett gienge att skulle haffue hagtt och icke retteligen att skulle verre vonndett, och ephtherthj thett finndis thill thingie att uerre vonndett ephther for^{ne} Chrestenn Schriffuer och hans medbrøders ordt, som the for thingsdom hagtt haffuer, och thinngvinnde straxtt ephther thagett, och jnngenn ther emod fremlegis, och ephtherthj lougenn²³ medfør, thingsvinnde att uere saa sterck, att ther ey maae loug²⁴ emod giiffuis, tha vide vy ephther saadanne leylichiedt jcke emod same vinnder att sigge eller magteløs dømme, som saaledis enddelig dom er ephthergangen.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

- (1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Se 621.6. – (4) Se 621.7. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 621.10. – (8) Se 627.16. – (9) Se 627.17. – (10) Gården Skammergård i Junget s., Nørre h. – (11) Landsbyen Selde i Selde s., Nørre h. – (12) pløjet (Kalk. IV.946b). – (13) Et nu forsvundet marknavn i Selde s., Nørre h. Jf. ndf. *Oußbierig hiede vdj Selde fellig*. – (14) Her vel: forlangende om udsættelse (Kalk. III.828b bet.3), jf. i det flg., at Jens Pedersen var syg og ikke kunne møde på tinget. – (15) at (Kalk. I.358a bet.1). – (16) de på tinget fungerende domsmænd (Kalk. IV.301b bet.1). – (17) Ove Juel (d. 1599). – (18) Hovedgården Keldgård i Selde s., Nørre h. – (19) Bratsberg ved Skien i Norge. Ove Juel var lensmand på Bratsberg 1588–97. – (20) Vel Erik Lykke (d. 1602) til Eskær (Grinderslev s., Nørre h.). – (21) nægtet, afslået (Kalk. III.876a bet.2). – (22) give (Kalk. IV.650a bet.2). – (23) Jf. JL I.37 in fine: *things witnæ ær swo stærk, at gen things witnæ skal ængi logh giuæs*. Jf. hertil Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.351. – (24) Ed(sbevis), spec. partsed med mededsmænd (Kalk. II.723a bet.2).

698

Sjællands landsting 28. marts 1593

En mand, der havde givet en anden ret til at benytte en jord, men som dog høstede den sæd, denne anden havde sået, blev af herredstinget fundet skyldig i afpløjning og dømt til at tilbagelevere det indhøstede og dertil bøde 3 mark. Da den domfældte ikke inden den fastsatte frist rettede for sig, indbragtes sagen for landstinget, hvor jordens ejer ville hævde, at det ikke var bevist, at han havde givet tilladelse til den andens brug af den omhandlede jord. Da han imidlertid ikke i løbet af 6 uger havde anket herredstingsdommen, forkastede landstinget denne påstand, og det statueredes, at han var lovfæld.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 292 (findes yderligere i samme hs. som nr. 304).

Overskrift: Enn domb att lougmaals felding er enn offuergangenn, for hand icke haffuer eddelit sinn loug jnden sex vgger om igienførssell (nr. 304: Enn dom att bøde 3 marck for afførdzell).

Lauge Beck¹ till Førbløff,² landzdommer vdi Sielland, och Claus Mortennessenn, landztingschriffuer, giøre witterliggt, att aar epther Guds biurdt 1593, onßdagenn denn 28. martij, paa Siellandzfar landztinng wor skickitt erlig och velbiurdig mand Folmer Dreßelberg³ thill Kastrup⁴ hans wiße⁵ bud paa den ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Jens Jude y Høffdet⁶ paa denn andenn side oc hannom tiltalede, for hand wor tildømppt till Tudbeherridzting att igienføre nogen rug epther lougen,⁷ som hand Laß Skoemager ibidem hagde fran ranitt, oc derfore att bøde sine 3 marck, huilckenn igien førdzell mett loug⁸ hand indenn sex vgger icke hagde eddelet⁹ epther lougenn, huorfore hand meente, hand burde lougfæld¹⁰ at were.

Oc vdj rette lagde samme domb af Tudzeherritzting denn 18. nouembris a° 92 vdgifuit, liudendis vdj sinn beslutningh: Tha epther tiltale, giensuar och denn sags leilighett, oc eptherdj dett for mig mett dannemendzs widnißbiurdt er beuiist, att for^{ne} Jens Jude haffuer vnt oc sambtøcktt for^{ne} Laß Skoemager samme støcke jord att legge sinn¹¹ mæg¹² paa, oc hand sidenn dett skulle beholde oc bruge sig till gaffnn oc beste till de tho holme,¹³ som [er]¹⁴ beuiist, oc for^{ne} Laß Skoemager der epther haffuer samme jordtt mөгitt¹⁵ oc saaed biug wdj, oc sidenn atter igienn mөгitt, huiß igienn¹⁶ bleff, hand ey tilfornn kunde bekomme¹⁷ at vdmøge, oc leiett heste oc wogen, ploug oc harre¹⁸ dertill, saa oc haffuer kiøbt rug oc saaed i samme for^{ne} støcke jord, oc der tidenn er kommen, at for^{ne} støcke jord, som saaed vor,¹⁹ skulle høstis, haffuer for^{ne} Jens Jude høstit samme rug saaidtt²⁰ hiem till sitt, oc icke tilfornn loughigenn mettfaritt oc dertil tinge giffuit last oc klage paa, om for^{ne} Laß Skoemager eller nogenn andenn hagde førtt nogenn wloughlig saaed i hans jord emod hanns willie oc minde brugt lougenn oc tald sig till rette.²¹ Da epther saadann leilighett weed ieg icke rettere eller andett her paa att affsige for rette, end ieg tilfinder for^{ne} Jenns Jude²² igienn epther lougenn att vdlegge for^{ne} Laß Skoemager huiß rugsaadt, hand i ßaa maade haffuer hannom emod hans wilge oc minde frataget oc derfor epther lougenn att bøde emod hannom sine iij marck, vden huiß denn gode mand²³ will haffue mett hannom vdj fordrag,²⁴ som samme domb wiidere indholder.

Och berette, at for^{ne} Jens Jude er tildømppt mett loug att igienføre nogenn rug, hand Las Skoemager hagde fra rannit, och icke hand samme loug indenn

sex vger hagde eddelet; satte fordj wdj rette, om hand icke burde derfor loughfeld at were.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} Jens Jude oc meente sig mett samme domb wrett att were skeett, ephthersom icke nochsom skulle were hannom offuerbeuiist, att hand jordenn hagde bortleigett, oc meente, ephther dett wor hans egen gaardzs iord, burde hand dett icke jgienn att føre.

Mett flere ord dennom derom emellom wor.

Da ephther tiltale, giensuar oc denne sags leilighett bleff der saa affsagtt for rette, att ephtherdj for^{ne} Jenns Jude er thill herritztingh tildømptt att igienn føre ephther loughenn, oc 6 wger oc mere er forløbbenn, oc hand huerckenn førend steffning bleff offuer hannom tagenn paa hans felding eller nu, siden sagen wdj 6 wgger haffuer weritt optagenn, haffuer steffnt samme herritztings domb, om hand hagde formeentt sig att skee wrett, ey heller sinn lough oc igienn fördzell haffuer eddeltt inden 6 vger, da bør for^{ne} Jens Jude wdj denn sag loughfeld att were.

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Folmer Dresselberg (d. 1595) til Kastrupgård, broder til landsdommer i Sjælland Anders Dresselberg (d. 1613) til Vognserup. – (4) Hovedgården Kastrupgård i Fuglebjerg s., Øster Flakkebjerg h. – (5) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (6) Landsbyen Høed (1371: Høthuet) i Jyderup s., Tudse h. – (7) EsjL II.69, jf. JL II.72. – (8) Ed, specielt ed med mededsmænd (Kalk. II.723a bet.2). – (9) fyldestgøre, aflægge (ed) (Kalk. IV.955b bet.1). – (10) lovligt overbevist om et retsbrud (Kalk. II.725b). – (11) NkS 836b,2° nr. 304 har *sitt*. – (12) Gødning (Kalk. III.133a). – (13) Her vel i bet. indhegnede marker (Kalk. II.263a bet.3). I marknavne bruges *holm* især om et mark- eller stykke, der er omgivet af vand, sump, grøfter, jf. OdS VIII.424 bet.3. – (14) Mgl. i forlægget; inføjet efter NkS 836b,2° nr. 304. – (15) gødet (Kalk. III.134a bet.1). – (16) NkS 836b,2° nr. 304 har *offuer*. – (17) NkS 836b,2° nr. 304 har *offuerkomme*. – (18) Harve (Kalk. II.168a, jf. 171a). – (19) NkS 836b,2° har *som er rugßaaett*. – (20) Sæd, udsæd (Kalk. IV.261b bet.1). – (21) NkS 836b,2° nr. 304 tilføjer: *och icke ephther hanns egen wilie tagett sig til rette*. – (22) NkS 836b,2° nr. 304 har her ved fejlskrift *Las Skoemager*. – (23) Ordet indføjet over linjen. – (24) Forlig, overenskomst (Kalk. I.607b bet.1).

699 Tilforordnede rådets stævning 5. april 1593(?)¹ (Ringsted)

Tilforordnede råder, der efter kgl. befaling skal påkende en twist om fællesjendom i mark og skov, indstævner parterne.

Hs.: RA Hss V B 19 nr. 261.

Ingen overskrift.

Laubeck² thill Førsløff,³ Børge Saxstrup⁴ thill Osbye,⁵ Oluff Daa⁶ thill Rauenstrup,⁷ Mogenns Giøe⁸ thill Bollerup,⁹ Anders Thott¹⁰ thill Neß,¹¹ Jahann Wrne¹² thill Walßøe,¹³ Peder Grubbe¹⁴ thill Alstrup,¹⁵ Christian Gyllenstjerne¹⁶ thill Stierrenhollem¹⁷ och Age Vrup¹⁸ thill Agißhollem¹⁹ giøre witterliggt, att effter som kongelige Mayts., vor allernaadigste here och prindtzis obne mandatt och befalning er os thilhennde komenn,²⁰ formellendis, at effter som der begiffuer sig jrring²¹ och thrette jmellom erlig och welb: mand Christoffer Valkendorp²² thill Glorup,²³ høffuißmand paa Helßinngborig, [och]²⁴ Thorbenn Madtzenn²⁵ thill Heßlehollem²⁶ paa den enne och erlig och welb: mand Jørgen Daae²⁷ thill Snedinge²⁸ paa den anden side om den eyendom imellem Braabye,²⁹ Thidinng³⁰ oc Orderup³¹ er saa fellitt bundenn³² att derpaa med rette bør att forhandlis och forbydis marckeskiell jmod lougen³³ och recesen,³⁴ hermed for^{ne} Thorbenn Madtzenn paa kong: Maytz: och chronends wegne er begierendis att bøge, som for^{ne} Jørgenn Daa³⁵ hafuer laditt bølge i fellis marck, om de icke bør at følge hanns Maytz: och cronenns, saa vitt hanns Maytz: och cronenns anpartt [er?]³⁶ belangendis, och om Brobye skou och Brobye fellidtz marck bør att lige thill Brobye, som der hauer legitt thill aff arelßthid, effterdj de 12 bønder hører hans Mayestett och cronenn thill, de andre 16 komer for^{ne} Jørgen Daa. Och effterdj de nu paa bege sider hauer samptligenn thilbetroed os att skulle dennum om, huis jrringer och thrette om same eiendom er aller jndfalde kand enthen thill minde eller rett adskillie, da beder, befaller och fuldmagtt giffuer hanns Maytz: os, att wi med det allerførste thill beleglig thid skulle forsamble os paa aastederne om saeme thrette³⁷ jndsteffne bege partherne, grandtske och granndgiffueligenn³⁸ forfare ald den sags leglighed och³⁹ siden dennum enthen thill mindelighed emellem forhandle eller med dom och rett attskelie, som same kongl: Maytz: befalning i sig selff jndholder. Thi steffner wi eder, for^{ne} erlig och welb: mand Christoffer Walkendorp thill Glorup, høffuißmand paa Helßinngborig, Thorben Madtzen thill Heßlehollem och Jørgen Daa thill Snedinng, att møde derom for os vdj rette paa for^{ne} aastederne thorßdagenn effter Jubilate søndag,⁴⁰ som er den 25. vgge,⁴¹ thagendis med eder huis breffue och beuißninng, I emod huer andre hauer i den sag, som I nyde och wndgielde wilde.

Dißligiste steffner wi eder 13 oldinger, som hauer weritt opkreffuid⁴² att suerge marckeskiell paa for^{ne} aastederne, med eders affsigtt,⁴³ om I hauer der nogitt thill att suare, och tha effter høgbeemelthe kong: Maytz: befalning att gaa derom, huis rett er.

Actum Ringsted, den 5. aprilis anno 1593. Vnder vortt zignett.

(1) Dateringen er usikker. I missive 30. maj 1594 (Kanc. Br.; Da. Mag. 1. rk. I (1794).174f.), der i Skånske Tegnelse er dateret 30. marts 1594, til Christoffer Valkendorf hedder det, at der i lang tid har været trætte mellem Christoffer Valkendorf og Torben Madsen på kronens vegne og Jørgen Daa på den anden side om markeskel mellem Broby, Tydinge og Oderup, og da de befalinger, der nogle gange er udgået til gode mænd om at undersøge og påkende trætten, endnu ikke er blevet udført, fordi de tiltagne gode mænd ikke er mødt, har Jørgen Daa nu anmodet kongen om at hjælpe ham til, at sagen kan slutes. Det befales ham derfor at foranledige, at de gode mænd, der var tiltagne på kronens side i den sidst udgåede befaling, nu uden al opsættelse møder de mænd, der er tiltaget på Jørgen Daas side. Denne fornyede befaling synes ikke at have båret frugt, og i missive 7. juni 1594 (Kanc. Br.) til de i nærv. stævning nævnte personer udtales det, at kongen har hørt, at sagen endnu ikke er bragt til afslutning. Det befales dem derfor med det allerførste at møde på åstederne og uden al forsømmelse udføre befalingen. Det er muligt, at nærv. stævning derfor skal dateres 1594 og ikke 1593. – (2) Fejlskrift for Lauge Beck (se 652.2). – (3) Se 652.3. – (4) Børge Saxtrup (d. 1596 som slægtens sidste mand) til Osby, 1572 landsdommer i Skåne. – (5) Hovedgården Ousbygård (Osbyholm) i Hörby s., Frosta härad, Malmöhus län. – (6) Se 679.3. – (7) Se 679.4. – (8) Se 634.72. – (9) Se 634.73. – (10) Anders Thott (d. 1595) til Næs og Sireköping, 1586–95 lensmand på Laholm i Halland. – (11) Hovedgården Næs (Näs; siden 1865 kaldt Trolleån) i Trolleån (før 1860: Näs) s., Onsjö härad, Malmöhus län. – (12) Johan Urne (d. 1620) til Valsø. – (13) Hovedgården Valsø (nu Vollsjö) i Vollsjö s., Färs härad, Malmöhus län. – (14) Peder Grubbe (d. 1614) til Ålstrup. – (15) Hovedgården Ålstrup (Olstrup) i Landet s., Lollands nærre h. – (16) Christian Gyldenstjerne (d. 1617) til Restrup, Stjärnholm og Hellestrup. – (17) Hovedgården Stjärnholm i Sankt Nikolaj s., Jönsåker härad, Södermanlands län. – (18) Se 640.10. – (19) Se 640.11. – (20) Jf. ovf. note 1. – (21) Uenighed, strid (Kalk. II.427b). – (22) Se 628.11. – (23) Se 628.12. – (24) Ordet mgl. i forlægget. – (25) Torben Madsen (våben: en halv buk med et blad i munden; slægten kaldes Hesleholm-slægten, jf. Nyt da. Adelslex.12f. Torben Madsen var den sidste af denne slægt) (d. før 1. april 1597) til Hesleholm; han blev 21. juli 1584 (Kanc. Br.) forlenet med 8 gårde i Broby, Östra Göinge härad, Kristianstad län. – (26) Hovedgården Hässleholm (Hässleholmsgården) i Stoby s., Västra Göinge härad, Kristianstad län. På hovedgården Hässleholms grund ligger nu købstaden Hässleholm. – (27) Jørgen Daa (d. 1598) til Snedinge m. v. Han var gift med Kirsten Joachimsdatter Beck (d. 1598), søster til ovenn. landsdommer Lauge Beck (d. 1607) til Førslev. – (28) Hovedgården Snedinge i Ørslev s., Vester Flakkebjerg h. Gården blev 18. juni 1707 købt af baron Ulrich Adolph v. Holstein og af denne sammen med hovedgården Trolholm lagt til baroniet Fuirendal, der 1. januar 1708 ophøjedes til grevskabet Holsteinsborg. – (29) Landsbyen Broby i Broby s., Östra Göinge härad, Kristianstad län. – (30) Landsbyen Tyderup i Östra Broby s., Östra Göinge härad, Kristianstad län. – (31) Landsbyen Öröd i Östra Broby s., Östra Göinge härad, Kristianstad län. – (32) liggende i fællesskab (Kalk. I.819a). Jf. rettertingsdom 15. juni 1574: *marcker vare alle three fellidtbunden* (GdD III.252), rettertingsdom 11. marts 1606: *fellig bunden* (Secher, Rettertingsdomme II.10). – (33) SkL 72. – (34) Reces 13. december 1558 § 29, jf. § 28. – (35) Rettet (vist med anden hånd) fra *Daad*. – (36) Ordet mgl. i forlægget. – (37) Ordet indføjet over linjen med anden hånd. – (38) nøje, nøjagtigt (Kalk. II.65b). – (39) Herefter har forlægget formentlig ved fejlskrift *som*. – (40) Jubilate søndag er 3. søndag efter påske (i 1593: 6. maj; i 1594: 21. maj). – (41) 6. (el. 21.) maj er ikke den 25. uge regnet fra 1. januar. – (42) Herefter et udvisket ord i forlægget. – (43) Afgørelse (Kalk. I.26b).

700

Viborg landsting 28. april 1593

Der kan ikke udmeldes sandemænd til at sværge om hærværk over en fæster, der var udvist ved St. Hans tide det foregående år, da almindelig fardag dér på egnen var mikkelsdag, og da husbondens foged ikke rettidigt forfulgte sagen, men ventede, til fæsteren havde tilsået rug- og havremarken og forsynet marken med gødning.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 269 (findes yderligere i 11 hss.).

Overskrift: En dom att sandmend icke maa thøffue¹ om heruerck effter paasche effter then vudttuisningh, som er skeed om Sanct Hans dagh nest thilforn.

Jørgen Fris² thill Krastrup,³ landzdomer vdj Nøriuttlanndt, och Gunde Schrif-fuer,⁴ lanndztinghører ibidem, gjør vitterlig, att aar effter Gudtz børdt 1593, thenn 28. aprilis, paa Wiborig landtzthing war skickett erlig och velbørdige mandt Enuoldt Kruse⁵ thill Hiermitsløff gaardt,⁶ kong: Majs: renttemester, hanns veße budt Niels Pederßen y Thøstrup,⁷ och hagde hidt kallitt sand-mendt aff Handheritt⁸ om heruerck att skulle suerge offuer Chrestenn Jenn-ßen y Faarbeck⁹ och Kierstenn Chrestensdatter y Ørsløff,¹⁰ for the gaarde og bollegger, the jboer och besidder emodt thieris hosbundtz minde, effterdj¹¹ er louglig vduist.

Saa møtte for^{ne} Kierstinn Chrestensdatter och berette, thett¹² hun icke skulle stannde thilbage medt skylde eller landgieltdt, och hun haffuer ladett saa ruglanndett och [haffre]¹³ [lanndett]¹⁴ thill samme gaardt, saa och haffuer laditt giøe¹⁵ paa agerenn vdførtt¹⁶ och iche for^{ne} Niels Perßen haffuer ladett hennder strax epther fardagh medt heruerck forfølge, førindt hun vdj saa made haffuer ladett saae same jordt och giøe paa ført, førindt nu epther paa-ske hanndt ville haffue fyllingh paa sanndmenndt, mienindis thett icke louglig att uere. Och ther huos gaff thilkiende, att hindis kiere hosbund¹⁷ skulle vere vdenn lanndz, saa hunn jcke sielff ther for kunde komme hannom thill ordtz, och ther for haffuer giffuitt sigh thill hanns fader, thenn guode mandt erlig och velbørdigh mandt Thyge Kruße,¹⁸ och hannom sinn nødt thilkiende gif-fuitt och forhuerffuidt hanns skriffuelße hinde, som medfør for^{ne} Kiersten Chrestenns att haffue veritt huos hannom och beklagitt sig, att hun skulle forfølgis medt heruerk, och for^{ne} Enuoldt Kruße icke er her vdj landett, saa hun kunde thale medt hannum. Och medfør same breff, thett for^{ne} enckie motte forhielpis thill guode, att hun icke skulle bliffue foruonden och for-dreffuitt, som same schriffuelße y sig sielff vider bemeller.

Der nest sotte sanndmendt y alle rette, om ther buorde att stedis følling

paa thennom att thøffue¹⁹ offuer for^{ne} Kiersten Chrestens datter och Chrestenn Jennsen, eptherdj sagenn jcke haffuer veritt forfuldt for paaske.

Medt flere ordt och thale thennom therom emellom var.

Tha epther thil thale, giensuar och sagenns leigligheth, saa och eptherdj for^{ne} Kierstenn Chrestensdatter och Chresten Jenßen findis ved S: Hanns dags tidt y forgangen aar att haffue veritt vduist, och thieris fardagh y thenn egin²⁰ findis att uere adt Sanncti Michels dagh,²¹ och icke for^{ne} Enuoldt Krußis fougett, for^{ne} Niels Perßenn, tha forfulde sinn sagh med sandmendt, medenn forthøffuitt thill en anden fardagh, som nu er effter paaske, som y andre egne holdis, epther att rougsedenn [och]²² [haffre]²³ seeden er saaet, och møg²⁴ paa aggerenn att uere førtt, tha vide vij icke nu effter paaske att stede følling paa sandmendt²⁵ offuer Kierstenn Chrestensdatter och Chresten Jenßen effter thenn vduisning, som forgangenn aar vedt S: Hanns dag medsomers²⁶ tidt er skiedt att thøffue, medenn finder thennom for thenne opkreffuelße quitt att uere.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpreßa.

(1) afgive kendelse (Kalk. IV.413b). – (2) Se 621.8. – (3) Se 621.9. – (4) Se 621.10. – (5) Se 666.17. – (6) Se 666.18. – (7) Den nu forsvundne landsby Tygstrup i Klim s., Vester han h. – (8) Han h. blev ved reskript 13. marts 1688 delt i Øster Han h. og Vester Han h. med fælles tingsted i Kollerup s. i Vester Han h. – (9) Landsbyen Fårbæk i Klim s., Vester Han h. – (10) Landsbyen Øslev i Kettrup s., Vester Han h. – (11) ∅: efter at de. – (12) at (Kalk. I.358a bet.1). – (13) Forlægget har ved fejlskrift *haffuer*; rettet efter GkS 1140,2°. – (14) Forlægget har ved fejlskrift *ladett*; rettet efter GkS 1140,2°. – (15) Gødning (Kalk. II.63b). – (16) ført ud (Kalk. IV.556a bet.1). – (17) Ovenn. Enevold Kruse. – (18) Tyge Kruse (d. 1610) til Vingegård. – (19) Se ovf. note 1. – (20) Rette fardag var ikke den samme i hele riget. Nogle steder var det St. Peders dag (22. februar), i Skåne var det torsdag efter påske, i størstedelen af Jylland Mikkelsdag (29. september) og på Sjælland 1. maj. Fristen for opsigelse var også forskellig i de forskellige dele af landet, og først ved fdg. 11. juli 1654 § 4 (CCD VI.160) blev der givet ensartede regler for hele riget. Den bonde, der ønskede at fraflytte den fæstede gård, skulle opsiges denne 3 på hinanden følgende ting før St. Hans dag (24. juni) og på 4. ting tage det beskrevet og derefter fraflytte den følgende Philippi og Jacobi dag (1. maj), jf. Fussing.296ff. – (21) 29. september. – (22) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (23) Forlægget har ved fejlskrift *haffuer*; rettet efter GkS 1140,2°. – (24) Gødning (Kalk. III.133a). – (25) Om fylling på sandemænd se ovf. 643.20, P. Skautrup i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231ff. og sa., Hardiske Mål II.72ff., jf. Dansk sprog og kultur. Udvalgte afhandlinger og artikler 1921–1971 (1976). 36ff. – (26) 24. juni; *medsomers* tilføjet for at skelne dagen fra årets øvrige St. Johannes (Hans) dage.

701

Sjællands landsting 28. maj 1593

En adelsmand havde udstedt forbud mod afførsel, og da nogle bønder overtrådte forbudet, blev de af herredstinget dømt til at tilbagelevere eller erstatte det høstede og dertil bøde 3 mark. En af bønderne rettede sig ikke efter herredstingsdommen og blev derfor af herredstinget gjort mandhelgløs. Landstinget ophævede den idømte mandhelgløshed, da den pågældende havde sået med tilladelse af fæsteren, da han ikke var sagsøgt inden midsommer, da han havde tilbudt at yde erstatning, og da han ikke havde fået varsel om husbondens forbud.¹

Hs.: NkS 836c,2° nr. 9 (findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: Fussing.340, 442f.

Overskrift: Dom om sæd, som afføris i forbud.

Lauge Bech² till Førbleff,³ landsdommer wdj Sieland, och Clauß Mortensenn, landztingschriffuer, giører alle witterligt, att aar epther Guds byrd 1593, onßdagenn den 28. mai, paa Sielandsfars landsting waar schickett Frands Schomager wdj Faxe paa denn ehne oc haffde hid i rette steffnit Gudmand Lauritzenn, herridsfougitt i Faxeherrit, paa denn anden Bide oc hannum tiltalidt, for hand haffde tildømt hannum at igiennføre nogenn erther paa Kierstenn Pedersdaatters grund oc derforre at bøde 3 marck, endog hannd haffde ladit samme saaed⁴ afføre i minde, huilchenn domb hannd meente iche saa nøiachtig at werre, at den bøer at komme hannum till hinder heller schade vdj nogenn maader.

Sammeledis haffde hidsteffnit hannum, for hannd epter samme domb haffde sted mandhellidt⁵ aff hanum, som hannd meente med wret.

Haffde oc hid steffnit Niels Hansen i Kusendorf⁶ med samme domb oc mandhelle breff.

Og i rette lagde samme domb aff Faxeherridstingh denn 1. juni anno 92 wdgifuidt, liudendis: Wor schickitt paa Faxeherridsting Niels Hansenn i Kusendrop paa Binn hoßbunds, erlig oc welbiurdig mannd Clauß Podebuschis,⁷ vegne till Krabberup⁸ oc haffuer louligenn tiltald oc forfuld Frands Schomager i Faxe for nogenn erter, som hannd haffuer afførddt aff hanns hoßbunds grund. Dißligeste Olluf Mortensenn i Stubberup⁹ for nogit biug, hanns dreng haffuer saaed paa Clauß Podebuschis grund, som hannd wdj lige maade haffuer høstid oc afførddt imod hanns minde. Sammeledis Lauritz Jnguaarsenn i Stubberup for nogenn haffre oc Peder Diur i Faxe for nogenn boghuede. Oc satte i rette, om de iche bøer at wdføre paa grunden igienn, huis de i saa

maade haffuer affhørt och [at]¹⁰ bøde der forre effter lougenn¹¹ for forbud, effterdie hannd tilfornn haffuer giort forbud inden thinge, at ingenn schall høste eller afføre samme sæd heller affgrøde aff hanns grund imoed hanns wilge, som samme breff paa det forbud widere formelder.¹² Der till ſuaritt Frands Schomager, at hannd haffuer bekommit nogenn erther, som waar þ¹³ sceppe, som waar saaed till hallende,¹⁴ och hannd iche fich mere ennd þ sceppe erter igienn, denn tid hannd loed tersche dennum aff. Suarede oc Olluf Mortensenn, at hanns dreng¹⁵ haffde laannt Clauß Podebuschis tienner thj march penge, och derforre fich drengen 2 sceppe saaed, oc hannd wille giernne stille denn goede mannd tilfrieds. Suaridt Laß Inguorßenn at wille wdføre, huis hannd bøer med rette. Peder Smid ſuaritt och soer wid ſinn høgiste eed, at hannd iche mere fich ennd vij stuger¹⁶ boghuede aff det, som hannd haffde saaed i denn jord, som hannd hagde ryctid¹⁷ op till the halende och schulle haffue saaed biug wdj oc ſidenn rug och iche haffde biug at saae, derforre motte hannd saa boghuede, oc ſidenn saade hannd intet mere och bad om naade och iche om retten. Med mange flere ord och thale dennum derom imellem løeb. Da effter tiltale, gienſuar oc sagens leilighed, oc effterdie for^{ne} fihre mennd haffuer saaed, høstidt oc afført aff denn goede mannds, Clauß Podebuschis, grund oc eiendomb i forbud, oc ingenn hiemmel de haffuer førdt der paa, entenn aff bundenn heller jordrotten, at de motte det afføre, och lowen ſiger i fierde baags 15. cap.;¹⁸ at lanndboe maa ey laahne andre jord, hannd schall entenn selff saae heller lade denn ligge, fordj weste jeg iche rettere at ſige der paa, ennd for^{ne} Frands Schomager, Olluf Mortensenn, Lauritz Inguordsenn oc Peder Diur ehre pligtig till at wdføre det, de haffuer afførdt heller andit saa gaatt, som det waar, oc bøde 3 marck huer for de de afførde i forbudt, epterdj for^{ne} mennd haffde ingenn hiemmell, fordj bundenn waar død den tid, de saae paa denn grund till Kierstenn Mortenns gaard, som samme domb i ſig selff indholder.

Och berette, at hannd fich¹⁹ enn quinde wid naffn Kiersten Mortens þ sceppe erter effter hendis begiering at saae till halende, oc hunn loed dennum saae wdj ſinn gaards jord, saa hannd iche weste, huor det waar saaed, før hun foruiste hannum, huor hannd hanns part schulle høste, oc hannd iche fich flere erter igienn end þ sceppe, som hannd fich hinde at saae, och heridsfogdenn derforre haffde tildømbt hannum igienn for samme erther at bøde 3 marck, wanseet at samme seed waar kommen i jorden i minde oc iche waar lougdeelt²⁰ for midſommer,²¹ och frucht giæld²² tilbøditt, och effter samme domb sted hanns mandhelge aff hannum, huor wdj hannd meente hannum

wrett at haffue giort. Oc satte fordj wdj rette, om samme domb och mandhelge breff icke burde machtisløß at bliffue.

Da waar her wdj rette møet Niels Hannsen i Kusenndrop paa erlig oc welbiurdige mannd Clauß Podebusch till Krabberup hanns wegne oc berette, at hand paa ßin hoßbunds wegne haffde giort forbud, at ingenn schulle afføre nogenn saaed aff hanns hoßbunds grund, som hand oc med forbudsbreff paa Faxeheredsting denn 20. junij ßist forledenn beuiste, oc effter Frands Schomager wdj moed ßlig forbud haffuer afføert, haffde hannd hannum med flere tiltalidt, oc herridsfogden haffde tildømbt dennum at igienføre oc bøde 3 marck, for de afførde i forbud. Oc der Frands Schomager iche wille rette for ßig epter samme domb, haffuer hannd forfuld hannum paa ßinn mandhelge, oc herridsfogdenn haffde epter dommen sted mandhelgit aff hannum, huor wdj hannd meente hannum ingen wret att haffue giort. Oc epter hannd hannum her till lanndsting haffde forfuld, begierede hannd, at hannum oc burde her at stedis ret offuer hannum.

Der till ßuarit for^{ne} Frands Schomager, at hannd emoed det forbud giort waar iche haffde fangit warsell, ey heller, wiste nogit aff sanne forbud,²³ oc meente fordi, at hannd iche for det forbud burde ßit mandhelge at miste, epterdj recessen formelder, at bunden, som ßinn jord bortleier, bør derforre selff at stande til rette.

Waar her och wdj rette møet for^{ne} herridsfoget ßinn domb bestendige att werre oc berette, at hannd epter gamell seduahne haffde tildømbt hannum at bøde 3 marck, for hannd haffde afført och høstid emoed forbud, oc meente ßig der wdj ingenn wret at haffue giort.

Med flere ord dennum derom imellum waar.

Da effter tiltalle, gienßuar och den sags leilighed bleff der paa saa affsagt for rette, at epterdj for^{ne} Frands Schomager haffuer faaed samme saaed i jordenn i minde och iche er hannum loug fordielt fraa indenn medsommer, oc frucht gield tilbuden, som lougen formelder, iche heller till saadanne forbud faaed nogenn warsell, da bøer denn herridsfogdis domb med huis mandhelge breff, der effter forhuerrffuidt er, machtisløß at bliffue oc iche komme for^{ne} Frands Schomager till schade i nogen maade, menn dersom for^{ne} Clauß Podebusch formener ßig tilthalle at kunde haffue till nogenn for samme saaed, da tiltalle ßig bundenn, som jordenn bortleide, oc der da om at gaa, huis ret er.

Till windißbiurd.²⁴

(1) Jf. Sjællands landstings dom 15. august 1593 (ndf. nr. 705). – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Såning (Kalk. IV.258b). – (5) Om fortabelse af mandhelg se 653.1. – (6) Landsbyen Kissendrup i Hylleholt s., Fakse h. – (7) Claus Podebusk (d. 1616) til Kørup, Krapperrup m. v. – (8) Hovedgården Krapperrup i Brunnby s., Luggude härad, Malmöhus län. – (9) Landsbyen Stubberup i Hylleholt (tidl. Fakse) s., Fakse h. – (10) Forlægget har *it*. – (11) EsjL II.69, sidste punktum. – (12) Om herremænds forbud mod bortleje el. udlån af fæstegods se Fussing.335ff. og Sjællands landstings dom 13. juli 1586 (ovf. nr. 557). – (13) $\frac{1}{2}$; om skrivemåden se 624.12. – (14) Halvdelen (Kalk. II.137b). – (15) Karl, tjener (Kalk. I. 380b bet.2). – (16) En *stuge* er en mindre sammenpakket dyngje af høstede planter, et lille knippe (OdS XXII.616 bet.2; Feilb. III.623b). – (17) røgtet, passet. – (18) EsjL text 2 (trykt 1505 af Gotfred af Ghemen og 1576 af Mads Vingaard) IV.15 in fine (DgL V.496) (= text 1 II.68 in fine, DgL V.211). – (19) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (20) sagsøgt (Kalk. II. 725a). – (21) Ifl. JL II.71 skulle ved såkaldt agerran sag anlægges inden midsommer. De andre landskabslove havde ikke en tilsvarende regel. Om JL II.71 se Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.169. – (22) Frøgæld, erstatning for udsæd (Kalk. I.788b; cf. Osterssøn Veylle. 305). – (23) Da § 42 in fine i reces 13. december 1558 alene vedrører den fæster, der udlåner, udlejer eller bortfæster af sin gårds tilliggende, men ikke tredjemands afførsel, får forbud herimod og dermed varsel retlig betydning. – (24) Fortsættelsen plejer at lyde: at saadant i sandhed giort och ganget er, thrøcke wj wore signetter her nedenfore.

702 Tilforordnede råder 26. juni 1593 (København)

I en tvist mellem Peder Gyldenstierne, der havde taget sin afdøde broders, Hildebrand Gyldenstiernes, arvelod, og Holger Ulfstand, hvis afdøde moder var søster til Hildebrand Gyldenstierne, hvem hun havde overlevet, dommer tilforordnede råder, at Holger Ulfstand, hvis afdøde fader havde udlagt en stor sum penge til dækning af Hildebrand Gyldenstiernes gæld, skulle have sin mødrene arv efter Hildebrand Gyldenstierne og yderligere, hvad der var oppebåret af dennes gods siden moderens død.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 262.

Overskrift: Enn domb att Peder Gyldenstiern er tildømppt att vdlegge Holger Vlstann hans salige moders fulde søsterloed mett oppebørsell, visse og vuisse, ephther hinders død oc affgang.

Wii, ephtherschreffnne Niels Kaaß¹ thill Torupgaard,² Christopher Valkendorp³ till Glorup,⁴ Steenn Brade⁵ till Knudstrup,⁶ Mandrup Parßberg⁷ till Hagisholm,⁸ Jacob Seefeld⁹ till Wißborgh¹⁰ oc Albritt Friiß till Harriskier¹¹ giøre for alle witterligt, att ephther som wy haffuer bekommitt wor allernaadigste vdualde herre prindzs oc konings obne befalingh, daterit denn 20. junij a^o 93,¹³ formellendis om nogenn jrringe¹⁴ oc trette, som sig begiffuer emellom erllige oc velbiurdige mand Peder Gyldenstiern¹⁵ till Thim,¹⁶ Danmarckis rigis

marsck, paa denn enne oc Holger Vllstandd Jenßønn¹⁷ till Skabersøe¹⁸ paa denn andenn side om nogitt jordeguds, som schall were hanns salige moders, frue Elizabett Gyldenstiernn,¹⁹ tilfallenn ephther hinders salige broder, Hildebrand Gyldenstiernn,²⁰ huilckett for^{ne} Peder Gyldenstiernn haffuer till sig annammitt, enddog for^{ne} Holger Vldstands fader²¹ skall haffue vdlagdt enn stor summa peninghe wdj giæld, som hannom tilfaltt ephther for^{ne} Hildebrandz Gyldenstiernn att betale, oc samme konng: Matts: befaling thilholder oß, att wy dennom om alle huiß jringer, dennom om samme arffue emellom er eller jndfalle kand, entenn till mindelighedtt emellom att skulle forhandle eller oc mett dom oc rett adskillie, oc huis wy dennom wdj saa maade entenn till mindelighedtt emellom forhandlendis, dømmendis, affsigendis, kiendendis oc for rett dømt worder, att wy dett vnder woris signetter affsigenndis worder schulle giffue fran oß beskreffuitt, som wy wille andsuare oc were bekient, effter som for^{ne} befaling vdi sig sielff ydermere formelder.

Da er wy idag, som er denn 26. junij, her paa Kiøbenhaffnns slott, for oß begge parterne, samme sag anrørendiß, wdj rette møtt, oc fremlagde for^{ne} Holger Vlstand hans skriffblig beretning, formellendis att hanns morbroder, for^{ne} Peder Gyldenstiernn, thill sig skulle haffue annammitt ald for^{ne} s: Hildebrandt Gyldenstiernis arffuelod, som hannom saa well som alle salige Hillebrand Gyldenstiernis søskende kunde were tilfaldenn, baade jordegudz oc løßøre, och ephtherdj for^{ne} Holger Vlstands moder offuer leffuede for^{ne} hinders broders død, satte hand wdj rette, om for^{ne} hans moderbroder, Peder Gyldenstiernn, icke er pligtige att vdlegge hannom enn fuld søsterlod baade vdj jordegods oc løßøre, ephtherdj hanns salige fader haffuer erlagtt oc [bethalt]²² enn stor summe pendinge, som hand formeente skall were denn partt, hanns s: fader skulle tilfalde att betale ephther s: Hillebrand, oc for^{ne} Peder Gyldenstiernn haffuer dog beholditt ald hans ephtherladendis goods, huor vdindenn hand formeener sig att were skeet forkortt,²³ att hand wdj saa maade skulle betale giælden, oc for^{ne} hanns morbroder schall haffue till sig annammitt ald godzitt saa well dett, som hanns salige moder wor tilfaldenn som hans egen arfflaadtt. Oc satt derfor i rette, om for^{ne} hans moderbroder icke der mett hauer giortt vrett, att hand vden hans wilge oc sambtøcke haffuer till sig tagitt²⁴ hans salige moders fulde lodtt, vaneett hans salige fader sielff hauer hans salige moders anpartt wdj hinders broders giæld betaltt, om hand derfor icke bør at stande hannom till rette, saa oc for huiß oppebørsill, skade oc bekostning hand derpaa lijdtt oc haffdtt, siden for^{ne} hans salige moder er wid dødenn affgangenn, eller oc om hand icke bør att giffue hannom enn christelig

og tilbørlig rente aff for^{ne} summa pendinge oc holde hannom dett skadißløß wdj alle maade.

Huor till for^{ne} Peder Gyldenstiernn suarede oc berette, att huad den giæld, som fandis epther for^{ne} Hillebran Gyldenstiernn, hauer²⁵ mestenn²⁶ betaltt, huilcke skulle haue verit møgit stor oc sig fast mer beløbbett, end godzit sig kunde forstrecke; disligeste om rentenn af for^{ne} giæld selff erlaggt oc forrenttett. Sammeledis berette hand, at hand haffde nogenn hanns suogers oc sødskinds tilsagnn oc beuillingh, att hand enn deell salig Hillebrand Gyldenstiernis guodz skulle beholle, eptherdj denn gaard oc deß nest omliggendis bønder oc tiennere skall haffue weritt hørigt²⁷ oc forsatt,²⁸ huor emod for^{ne} Holger Vldstand formeente dett icke att skulle haue weritt mett hans s: faders eller mett hans wilge oc sambtøcke, ikke heller well kunde beuisis mett nogenn hanns faders breff oc seigell, epther som dennom paa begge sider wiidere ord oc tale derom emellom wor.

Da epther tiltale, giennsuar oc denn sags leilighedtt haue wy derpaa saa affsagdt for rette, att eptherdj for^{ne} Holger Vldstandz salige fader hauer betalt enn stor summa pendinge wdj for^{ne} Hyldebrand Gyldenstiernis giæld, oc for^{ne} Holger Vldstand er offuerbødigh endnu ydermere for hanns anpartt att betale, huis hannom aff for^{ne} Hillebrand Gyldenstiernis giæld mett rette kand tilkomme, kunde wy derpaa icke anderlediß kiende, end for^{ne} Peder Gyldenstiernn er io pligtigh att vedlegge for^{ne} Holger Vldstand for^{ne} hans s: moders fulde søsterlaadt epther for^{ne} hinders salige broder, Hillebrand Gyldenstiernn, baade wdj jordegodz oc løßøre mett ald huis opbørsill, wist och wuist, sidenn denn tid, hans s: moder døde, deraff kand were faldenn oc oppeborenn,²⁹ oc derom att komme till richtig reede oc regenschaff mett huerandre. Huis dett størige³⁰ tilsagnn oc beuilling, for^{ne} Peder Gyldenstiernn hauer forhuerffuitt oc berobt sig paa att haue aff hanns søskinde paa nogitt s: Hillebrand Gyldenstiernis goods, hauer wi derom jntett kunde entenn forhandle eller dømme, eptherdj konng: Matts: befaling intett derom formeller, medenn setter denn sag ind for sinn tilbørlig dommer, oc der att gaee om, saa møgitt loug oc rett er.

Til windißbiurdt vnder wore signetter.

(1) Se 628.3. – (2) Se 628.4. – (3) Se 628.11. – (4) Se 628.12. – (5) Se 628.13. – (6) Se 628.14. – (7) Se 640.5. – (8) Se 688.3. – (9) Se 627.8. – (10) Se 627.9. – (11) Se 627.10. – (12) Se 627.11. – (13) Ses ikke trykt. – (14) Uenighed, strid (Kalk. II.427b). – (15) Se 628.5. – (16) Se 628.6. – (17) Holger Jensen Ulfstand (d. 1609) til Hækkeberga, Skabersjö m. v., 1591–97 forlenet med Hörby i Frosta härad, Malmöhus län, søn af nedenn. Jens Holgersen Ulfstand (d. 1566) og Lisbeth Gyldenstjerne (d. 1566). – (18) Hovedgården Skabersjö i Skabersjö s.,

Bara härad, Malmöhus län. – (19) Lisbeth Gyldenstierne (d. 1566), datter af rigsråd Knud Pedersen Gyldenstierne (d. 1552) og søster til ovenn. rigsråd Peder Gyldenstierne og nedenn. Hildebrand Gyldenstierne (d. 1565). Hun var gift med Jens Holgersen Ulfstand (d. 1566). – (20) Hildebrand Gyldenstierne (d. ugift 1565) til Tim, søn af rigsråd Knud Pedersen Gyldenstierne (d. 1552) og broder til Peder og Lisbeth Gyldenstierne. – (21) Jens Holgersen Ulfstand (d. 1566) til Skabersjö, søn af rigsråd Holger Gregersen Ulfstand (d. 1542) til Skabersjö og Häckeberga. – (22) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *beholt*t. – (23) Uret (Kalk. II.600b bet.4). – (24) Ordene *till sig tagitt* er gentaget i forlægget. – (25) Her synes udfaldet *han*. – (26) Størstedelen (Kalk. III.69a). – (27) *hörig* bet. lydlig (Kalk. II.359a); bet. vel her, at de *nest omliggendis bönder oc tiennere* var fæstebønder under Peder Gyldenstiernes gods. – (28) sat i afgift (Kalk. I.716b bet.5). – (29) Efter den ældste danske ret synes reglen at have været den, at den besidder, som frakendtes en ejendom, var fuldt ansvarlig for alle oppebårne frugter, jf. Matzen, Privatret II.97f. og de dér anførte domme fra det 13. og 14. årh. Ifl. RR § 10 (Da. Mag. 3. rk. I.182, jf. DgR 147f., 177f.) og Thords art. § 49 (text 3, ca. 1480) (DgL Tillæg til IV.132) skulle den uretmæssige besidder tilsvare frugter oppebåret fra den tid, da søgsmål blev anlagt (*fran then tiid, han deeldæ pa hanum*). Retspraksis i det 16. årh. var ikke i overensstemmelse hermed, jf. rettertingsdom 31. maj 1578 (III nr. 450) og 21. juni 1580 (III nr. 475), hvorefter kun frugter, oppebåret efter dommens afsigelse skal erstattes. Den sidstnævnte rettertingsdom findes i 30 private domssamlinger og kan vel derfor antages at gengive retstilstanden på dette tidspunkt. DL 5–5–4, hvis kilde er bestemmelsen i RR § 10, vendte tilbage til den regel, at besidderen kun skal svare til frugter, „efter at hand bliver til Tinge tiltalt“. Dommen bygger på det princip, som blev fastslået i rettertingsdom 2. juni 1592 (GdD IV.340), hvorefter den, der vil arve, skal gælde. Herefter skal gælden betales i det forhold, hvori der tages arv, forudsat at arv og gæld ikke fragås. Når Holger Ulfstands fader for sin hustru har betalt gæld efter Hildebrand Gyldenstierne, og når han selv tilbyder at betale, hvad der måtte restere i hans moders anpart, har Peder Gyldenstierne ikke ret til hele boet, men kun til en broderlod. – (30) Vist fejlskrift for *fførige*: før nævnte (Kalk. I.837a bet.1). Fejllæsning af *ff* for *st* er nærliggende, se f. eks. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).29 fig. 16.

703 Tilforordnede råder 26. juni 1593 (København)

Tilforordnede råder afgør forskellige skiftetvistigheder mellem fru Anne Tide-mand, enke efter Christen Maltesen Viffert, og hendes afdøde mands broder, Anders Maltesen Viffert til Albæk. Det statueres, at vitterlig gæld skal betales af fællesboet og ikke alene påhvile enken, at enken i sin afdøde mands købe-jord eller fædrengods har krav på godtgørelse for, hvad han har solgt af hu-struens jord, og at spørgsmålet om oppebørslen af en gård, der i arv var til-faldet den afdøde og hans broder, skal afgøres i nogle mænds overværelse.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 263.

Overskrift: Enn domb att vitterliggt giæld bør at betalís [aff]1 fællids boe.

Wy, epherschreffne Niels Kaass² thill Torupgaard,³ tiltagenn vdj Mouritzz Styggis⁴ stedtt, Peder Munck⁵ thill Estuadgaardtt,⁶ Jørgenn Rosennkrands⁷ till Rosenholm,⁸ tiltagenn wdj Woldemar Parßbierigs⁹ stedtt, Manderup Parßberrigh¹⁰ till Hagisholm,¹¹ Axell Gyldenstiernn¹² till Liungbygaardtt¹³ wdj Hanns Lindenous¹⁴ stedtt, Jacob Seefeld¹⁵ till Wißborgh,¹⁶ Chrestenn Skeell¹⁷ till Fußsingøe,¹⁸ oc Breede Randzow¹⁹ till Randzouholm²⁰ wdj Jørgenn Friisis²¹ stedtt, giøre for alle witterligtt, att ephersom [wy]²² hae bekommitt wor allernaadigste vdualde herre oc prindzs obne befaling, daterit denn 24. februarij a^o 93,²³ formellendiß om nogenn jrringe²⁴ oc trette, som sig begiffuer emellom erlig oc welbiurdig mand Anders Maltißønn²⁵ till Albeck²⁶ paa denn enne oc erlig oc welbiurdig frue Anne Tidemand,²⁷ Christen Maltißens²⁸ ephtherleuerske, paa den anddenn siide om arffue gield²⁹ oc ephtherladendis gods, som dennom samptligenn arffligenn tilkommer ephther for^{ne} Chrestenn Maltißenn, oc ßamme befalingh tilholtt oß, att wy dennom om alle huiß jrringe dennom om samme arffue skiffte emellom er eller jndfalde kannnd enten till mindelighedtt emellom at skulle forhandle eller oc med dom oc rett adskillie, oc huis wy dennom wdj saa maade entenn till mindelighedt emellom forhandlendis eller oc emellom dømmendis kiendiß oc for rett affsigendis worder, att wy dett vnder woris signetter schulle giffue fran oß beskreffuitt, som wy wille andßuare oc were bekiendtt, ephther som for^{ne} befalinng wdj sig sielff ydermere formeller oc jndholler.

Da er wdj dag, som er denn 26. junij, her paa Kiøbenhaffns slott for oß begge parterne samme sag wor anrørendis wdj rette møtte oc for^{ne} frue Anne Tidemand fremlagde hinders skriffttlich berettningh wdj nogenn adskiellige artickler oc støcker forfattett, huor mett hun ßig emod for^{ne} Anders Maltißønn hagde att besuerge,³⁰ som wor først, att for^{ne} Annders Maltisenn, epter att Gud allermegtigste hagde wid dødenn heden kallitt hindis hossbonnde, for^{ne} Chrestenn Maltisønn, schall hand hae emod hindis minde jndtagitt Møllerupgaardtt³¹ oc gods emod hindis forlæninghs breeffs liudelse, oc wdj lige maade for dett andett ladett saae for^{ne} gaards jord, bode rug, biugh oc hauffre, aldielis emod hinders beuilling oc tiladelße, huilckett de dogh paa begge sidder nu haffuer ephther nogenn forhandelingh ladett falle oc dennom wenligen derom foreenitt. For dett tredie satt hun wdj alle rette, om for^{ne} Anders Maltißenn bør icke att betale halffpartten aff huis gield, som findis ephther for^{ne} Chresten Maltißenn, oc denn icke sidenn dennom emellom schulle skifftis. Disligiste skall for^{ne} hindis hoßbonde haffue soltt denn stormegtigste høigbornne første oc herre, her Frederich denn Andenn, Danmarckis, Norgis,

Vendis oc Gottis koningh &c., vor allernaadigste herre oc konningh, salig oc høiglofflig jhukommellsse, nogit gods aff hindis vdj Sønder Jutland liggendiß,³² huilckett hun formeentte hannom derfor pligtigenn att vere att stande till rette. For det sidste hauer hun tilkiende giffuitt, att denn tid skiffzett stoad epther salige frue Abell,³³ her Niels Langis,³⁴ tilfaltt for^{ne} hinders hoßbonnde oc for^{ne} Annders Maltißen Fedderßbullgaard³⁵ mett mere gods, saa haffuer dog³⁶ for^{ne} Annders Maltißen alene oppeborit wist oc wuist aff for^{ne} gaard oc gods epther hinders forlæningsbreffs liudelsse att beholde, oc om for^{ne} Anders Maltißen bør icke att indføre ald for^{ne} godzis jndtegtt oc oppebørsell mett enn kiøns æid³⁷ oc skifftis dennom emellom.

Huortill for^{ne} Annders Maltißen suarede for det første, hand icke wiste att wedtage nogenn giæld eller denn att kunde forrente, eptherdj hand intett hagde aff hanns broders guods, medens formeente, att for^{ne} frue Anne Tidemand, som for^{ne} hans broders guods skal beholle vdj forlæningh hindis liffs tidtt, bør samme giæld at forrente. Oc huiß sig dett guods anlanger, som hanns broder aff hans høstruis gods haffuer soltt høigbemelte kong: Matt.; salig oc høilofflich ihukommelsse, berette hand, att hanns broder dertill haffuer weritt fororßagitt³⁸ mett denn giæld att vdlegge, som for^{ne} hans høstruis salige fader³⁹ oc broder⁴⁰ wore bortskyldige, att hand oc dermett kunde befrie⁴¹ hanns løffte, gode lempe⁴² oc naffn och holde hans breff, som det sig burde. Disligiste huiß denn opbørsill oc jndtegtt andlanger, for^{ne} hanns broders hustrue fordrer aff for^{ne} Feddersbøllegaardt oc andett mere gods, hannom oc hans broder epther s: frue Abell, her Niels Langis, tilfaltt, da formener hand, att hanns broder nochsomb⁴³ der emod skall were skeedtt skiell oc fylliste; oc berette derhoß, huorlediß Tostrupgaard⁴⁴ och guods wor hannom tilskifftt, som hanns fader⁴⁵ broders⁴⁶ høstrue⁴⁷ hindis liffs tidtt wor mett forlæntt, oc ingenn wederlaug hand deremod haffuer bekommit: eptersom ydermere adskillige ord oc tale dennom vdj samme sag er emellom forløbbenn.

Da epther tiltale, giensuar, breffue, beuißning oc denn sags leilighedtt haffuer wy derpaa saa affsagdtt for rette, att eptherdj for^{ne} frue Anne Tidemandzs forlænings breff paa Møllerupgaardtt och gods inthett formeller, att hun giældenn aleene skall betale oc forrente, oc receßen formelder, att ald vitterlig giæld bør att betalis aff fellitzboe,⁴⁸ dett oc befindis, att for^{ne} Annders Maltißen dett sielff bekiennt haffuer, att hand sielff enn partt aff giældenn haffuer betalit, disligiste hand oc enn dell for^{ne} hanns broders løßøre haffuer dieltt oc skifftt mett for^{ne} hanns broders hustrue oc dett till sig annammitt, kunde wy icke anderledis derpaa kiennde, end giældenn jo bør att skiftis den-

nom emellom, saa att huer sinn anpartt deraff bør att forrentte oc betale. Disligiste ephtherdj lougenn formeller,⁴⁹ att dersom bondenn affhender koene jord, da tager kone fylliste igienn wdj kjøbejord,⁵⁰ end soltt wor, da tager kone fylliste igien vdj bundens fæderne, da bør for^{ne} Anne Tidemandzs derfor att skee wederlagh oc fylliste ephther lougen for, huis aff hinders gods y saa maade soltt er. Huad denn sidste artickell belanger om denn jntect oc oppebørsell aff Fedderbøllegaard mett miere gods, derom skulle de wdj nogenn mendz neruelse, huilcke de der till sielff skulle beuilge, were mett huer andre thill rede⁵¹ och regenschap; huilckenn da befindis brøsthøldenn, da denn andenn att gjøre hannom fylliste for for^{ne} opbørsill oc jntect aff for^{ne} Feddersbøllegaardt oc gods.

Till widnißbiurd &c.⁵²

(1) Forlægget har ved fejlskrift oc. – (2) Se 628.3. – (3) Se 628.4. – (4) Se 621.4. – (5) Se 628.7. – (6) Se 628.8. – (7) Se 628.9. – (8) Se 628.10. – (9) Se 622.13. – (10) Se 640.5. – (11) Se 688.3. – (12) Rigsråd Axel Gyldenstjerne (d. 1603) til Irup, Lyngbygård, Tim m. v., 1579 landsdommer i Skåne, 1588–1601 statholder i Norge. – (13) Hovedgården Lyngbygård (Ljungbygård) i Ljungby s., Villands härad. – (14) Se 621.6. – (15) Se 627.8. – (16) Se 627.9. – (17) Se 629.31. – (18) Se 629.32. – (19) Se 629.29. – (20) Se 629.30. – (21) Se 621.8. – (22) Ordet mgl. i forlægget. – (23) Utrykt. – (24) Se 702.14. – (25) Anders Maltesen Viffert (d. som slægtens sidste mand 1601) til Albæk. – (26) Hovedgården Albæk i Suldrup s., Hornum h. – (27) Anne Jørgensdatter Tidemand (d. 1603) til Haglösa. – (28) Christen Maltesen Viffert (d. 1592) til Møllerup og Haglösa (Lilla Slågarp s., Skytts härad, Malmöhus län), broder til ovenn. Anders Maltesen Viffert. – (29) Vel: *arffue, gield*. – (30) besvære, beklage sig (Kalk. V.91a; OdS II.489 bet.3). – (31) Hovedgården Møllerup i Feldballe s., Sønder Djurs h., der tilhørte Albert Maltesen Viffert (d. omkr. 1585) og derefter dennes søn, Christen „Maltesen“ Viffert. – (32) Ved skøde 11. januar 1583 (Kr. Sk. I.200) solgte Christen Maltesen Viffert strøgods i Slesvig til Frederik II for 8000 rdl. – (33) Abel Skeel (d. 1585), datter af Søren Skeel (d. 1524) til Holmgård og Kirsten Maltesdatter Juul (d. omkr. 1548). – (34) Rigsråd Niels Lange (d. 1565) til Kærgård, Tornumgård og Faddersbøl. – (35) Hovedgården Faddersbøl i Hundborg s. og h. – (36) Ordet gentaget i forlægget. – (37) *Kønsed* er partsed med mededsmænd, hvor de sidste af sagsøgeren er udtaget blandt den sagsøgte slægt (*køn* = slægt, jf. Kalk. II.711b bet.2), jf. Matzen, Offentlig Ret II.54ff. – (38) foranlediget (Kalk. I.750a). – (39) Anne Tidemand's fader var landsdommer i Skåne Jørgen Tidemand (d. 1571 som slægtens sidste mand) til Haglösa, 1566–67 lensmand på Landskrona. – (40) Anne Tidemand havde to brødre, Markvard og Henrik, der begge var ugifte, jf. DAA 1945 II.111. – (41) indfri, fyldestgøre (Kalk. V.70b bet.2). – (42) ære, gode navn og rygte (Kalk. II.780b bet.4). – (43) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). – (44) Landsbyen Tåstrup (tidl. Tostrup), Feldballe s., Sønder Djurs h., jf. rettertingsdom 25. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.35). – (45) Albert Maltesen Viffert (d. omkr. 1585) til Albæk, Møllerup og Gelskov. – (46) Albert Maltesen Viffert havde 3 brødre, se DAA 1901.455. – (47) Se DAA 1901.455. – (48) Reces 13. december 1558 § 53. – (49) JL I.35, jf. SkL 10. – (50) Her mgl. nogle ord. JL I.35 lyder i den trykte udg. 1590, der vist er benyttet, efter *kjøbejord: imen til er. End er mere kjøbe Jord til, end soldt vaar, da skifttis hun imellem Arffuinge.*

End er mindre Kiøbejord til end soldt vaar, Da tage Kone fyllist aff Bondens Fæderne. – (51) Redegørelse, regnskab (Kalk. III.562a bet.5). – (52) &c erstatter vel: vnder wore sig-netter.

704 Viborg landsting 4. august 1593

Nogle folk, der forsætligt og efter deres husbonds ordre havde ødelagt et hegn, fandtes at have gjort sig skyldig i hærværk. At husbonden havde fremlagt en skrivelse om at være sine folks hjemmel fik ikke betydning, da husbondens fuldmægtig i retten ikke havde fuldmagt til at gå i rette.

Hs.: RA Hss V B 18 nr. 239.

Ingen overskrift, men følgende regest i registeret: En dom att sandmendez æd er dømppt ved mact, som haffuer suoritt nogle folck heruerck offuer effter ett siønß vinde.

Mauritz Stygge¹ thil Holbeckgaard,² landzdomer vdj Nøriuttlandd, och Gunde Schriffuer,³ lanndzthinghører ibidem, gjør vitherligt, att aar epther Gudz byrdt Mdxciij, leffuedagenn som er thenn 4. augustij, paa Viburg landzthingn war skickett erlig och fornumpstige manndt Jenns Biørnnßenn⁴ y Strannbye lunndt⁵ och hagde hid kallett sanndmendt aff Vennebiegherett om heruerck att suerge offuer Thomis Annderßenn y Lindett,⁶ Kierstenn Lauritzdather ibidem, Mette Anderßdather, Maren Annderßdather, Anders Thorßen ibidem, Jep Møller y Linnditz mølle,⁷ Jenns Palßenn Kremer, Jenns Lauridzenn, som boett y Hobendall,⁸ och hans høstrue, Jahann Mauritzdather, Chrestenn Sørrennßenn y Myrßletthiede⁹ och Annders Thamßenn y Thørelhaffue,¹⁰ for the med vold och velde¹¹ nederbrød Hanns y Thørelhaffue hans digie¹² och stenger¹³ och sidenn ther offuer kørde emod [hanns?]¹⁴ vilgie och minde.

Och fremlagde for sanndmendt ett thingsvinde af Vennebiegh heridzthingn thette aar thenn 16. julij vdgifuet, Annders Jennßenn y Strandbylund, Birgitte Matzdather y Thørelhauffue, Jep Erickßenn [y?]¹⁵ Fugelßanng¹⁶ och Nis y Huolßiig¹⁷ for otte mend att haffue vonndett, att samme dagh xiiij dagge saae the, att Annders Thordzenns sønn, Thomis Annderßenn y Linndett, kørde offuer Hanns digie y Thørelhaffue jnndt med thom vogen och vdt med læs. Och same dag om afftenen saatte for^{ne} Hans [y?]¹⁸ Thørelhauffue enn string¹⁹ vdj hanns digie. Och om anden daggen saae the, att Annders Thordzenns høstrue vdj Linndett, Kierstenn Lauridsdather, och for^{ne} Annders Thordzenn hanns thou døthre, Mette Anderßdather och Marren Anderßda-

ther, brødt²⁰ och kaste for^{ne} stenger²¹ neder, och for^{ne} Anders Thordzenn och hanns sønn, Thomis Anderßen, Jep Møller y Linnditz mølle, Jenns Palßen Kremer, Jenns Lauridzenn, som boett i Hobendall, och hanns høstrue, Jahann Mauridzdather, Chresten Sørrennsønn y Myrblethiede och Annders Thamßenn y Thørelhauffue kjærde och gick offuer for^{ne} digie same thiidt.

Jtem ett vinde aff for^{ne} heridzthingg thete aar, thenn 23. julij vdgiuffuett, Jenns Jennßenn y Aastedt,²² Peder Chrestenßenn²³ ibidem och thieris medbrødre sex siønnsønnd for otte mennd hiemblett haffuer, att the var thaggen aff thingg thill syunn thill ett digie, [som]²⁴ ligger emellom Lindett och Thørelhauffue. Tha saae the for^{ne} digie hagde staaett ett string paa, tha var ther enn staffre²⁵ ophagenn aff digiett, och enn staffre var sønderbrøtt, som støckett saadt y digiett,²⁶ och enn fiell²⁷ aff stengett²⁸ laae huos digiett, och ther laa vogen slag²⁹ fram och thilbage offuer for^{ne} digie, som for^{ne} stennger var affbrøtt. Thett hiemblett the for ett fullt siønn, som the vinnder vider bemeller.

Saa møtte Jenns Lauridzenn³⁰ y Linndett och fremlagde ett breff och zegell, lyudendis som her epther følger:

Jeg, Jnngborg Bilde³¹ thill Frøbleffgaardt,³² kienddis och giør witherligt medt thette mit opne breff, att jegh haffuer befalett minn thienner Anders Thordzen y Linndzgaardt³³ och Olluff Lauridzenn ibidem, att the skall aarligen aar bierge thenn eng, som ligger vedt Giøgaardz³⁴ beck och ligger thill Lindzgaard och ther thill haffuer liggett aff arildz thiid, och therßom nogenn fordrister seg thill att giørre thennom nogenn forhindring andten med grøfft eller digie, [peele]³⁵ eller recker,³⁶ brøde³⁷ eller bielcke eller nogenn luckelße, tha er thett minn befalling, att the skall thett jgiennskyde,³⁸ ophage och nederbryde och frihligenn³⁹ kiørre thill och fra medt samme hiøe. Och er jeg thieris frij hiemel ther thill, och huem, som haffuer thennom till att thale, tha thale seg mig thill, thj jeg er thieris frij hiemell thill same gierning. Thill ydermiere vindnißbyrdt thrøcker jeg mitt zignett nedenn for thette mitt opne breff. Datum Bistrup,⁴⁰ then neste sønndag epther Trinitatis⁴¹ aar 1586.

Therthill suarett for^{ne} Jenns Biørnsønn och frem eskett, om for^{ne} Jenns Lauridzenn hagde nogen myndighiedt med same hiemell att ganng vdi rette epther receßenn⁴² och kongelig forordnings⁴³ lyudelße. Tha icke fremlagde for^{ne} Jenns Lauridzenn nogenn fuldmagtt ther paa.

Tha epther saadanne leylichied och vindnißbyurd, som for^{uitt} staa, saa och epther sex siønnsønndz hiemell, som her jdag vannt och kundgiorde thett saa att uerre medfarett, att thett motte diellis med heruerck louglig, suor

sandmænd forbemelte Thomis Annderßenn, Kierstenn Lauridzdather, Mette Annderßdather, Marrenn Anderßdather, Annders Thorßen, Jep Møller, Jenns Palßenn Kremer, Jenns Lauridzenn, Jahann Mauridsdather och Chrestenn Sørennßenn heruerck offuer.⁴⁴

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Se 621.10. – (4) Jens Bjørnsen (Kaas) (d. efter 1618) til Strandbylund og Søndergård, en uægte søn af rigsråd Bjørn Kaas (d. 1581) til Stårupgård m. v. Ifl. E. Pontoppidan, Den Danske Atlas V (1769/1970).266 note m fandtes der i Elling kirke en tavle over ham. – (5) Gården Strandbylund i Elling s., Horns h. Af denne gård og af gården Korsholt dannedes 1672 gården Bannerslund. – (6) Gården Lindet i Åsted s., Horns h. (før 15. november 1815: Vennebjerg h., jf. Henrik Pedersen.296). – (7) Lindetgårds Mølle i Åsted s., Horns h. (tidl. Vennebjerg h.). – (8) Gården Håbendal i Åsted s. Horns h. (tidl. Vennebjerg h.). – (9) Gården Myrholt (Myrslæt) i Gerum s., Horns h. (tidl. Vennebjerg h.), jf. Henrik Pedersen.293. – (10) Landsbyen Tørrildhave (1662: Tørelhaffue) i Åsted s., Horns h. (tidl. Vennebjerg h.). – (11) Vold (Kalk. IV.902b bet.2). – (12) Dige, jordvold (Kalk. I.359b bet.2). – (13) Stænger (Kalk. IV.107a), næppe hegn med grøft (ib. 108b bet.2). – (14) Ordet findes ikke i forlægget. – (15) Ligeledes. – (16) Landsbyen Fuglsang i Åsted s., Horns h. (tidl. Vennebjerg h.). – (17) Landsbyen Hulsig i Gerum s., Vennebjerg h. – (18) Ordet findes ikke i forlægget. – (19) *string*, en el. (se ndf.) et (det sidste muligt skrivefejl og påvirket af det foregående *-ett*). Glosen er ikke påtruffet andetsteds. Sammenhængen synes at vise, at der er tale om et i hast (jf. *om afftenen*) etableret, interimistisk, nærmest kun markerende lukke. *String* er vel fejlskrift for *stang* (jf. *stænger* i det følgende) eller måske variantform af *streng*, om en enkelt dugt, snor til reb; i mnt. bruges *streng* også om reb, jf. også OdS XXII.345 bet.1.2, hvorefter *streng* kan bet. snor, line, reb o. l., som udspændes, strammes for at sammensnøre, forbinde, forstærke noget. Muligt er det afskriverens fejllæsning for *stang*, jf. ndf. ved note 35 det urigtige *r* i *peele*. – (20) brækkede (jf. ndf. *sønderbrøtt*). – (21) Muligt fejl for *stængen*: stængen, lukket (OdS XXII.769 bet.2), påvirket af, at flg. ord ender på *-er*. – (22) Landsbyen Åsted i Åsted s., Horns h. (tidl. Vennebjerg h.). – (23) Forlægget har ved skrivefejl *Christensßenn*. – (24) Ordet findes ikke i forlægget. – (25) Gærdestav (Kalk. IV.112b). – (26) *ɔ*: en del af den sønderbrudte gærdestav sad i jordvolden. – (27) Fjæl, stykke bræt. – (28) hegnet (OdS XXII.769 bet.2). – (29) Vognspor, hjulspor (Kalk. IV.854b). – (30) Muligt identisk med den tidl. nævnte Jens Lauritzen, der angaves at have boet i gården Håbendal, jf. ovf. ved note 8. – (31) Ingeborg Bille (d. 1608) til Frøsløvgård, Hvedholm og Bidstrup. – (32) Den tidl. hovedgård Frøsløvgård i Frøslø s., Stevns h. – (33) Se ovf. note 6. – (34) Gården Gødgård i Gerum s., Vennebjerg h., jf. Henrik Pedersen.294. – (35) Forlægget har *perle*. – (36) Rækværk (Kalk. III.647b bet.1). – (37) Dynger af fædede træer (Kalk. I.291b bet.1). – (38) tilkaste (Kalk. II.377b bet.2). – (39) frit, uhindret (Kalk. I.778a bet.1). – (40) Hovedgården Bidstrup i Granslev s., Houbjerg h., der ejedes af Ingeborg Bille. – (41) Trinitatis søndag indfaldt 1586 den 29. maj. – (42) Reces 13. december 1558 § 12, jf. reces 21. december 1551 § 4, bestemte, at den, der ville være hjemmel til tinge, skulle personligt stå til rette. – (43) Kgl. åb. br. 30. juni 1589 (CCD II.541) om indtrædelse i rettergang som hjemmel. – (44) Den 2 gange tidl. nævnte *Anders Thamßen*, der begge steder nævnes sidst blandt flere, er ikke nævnt her. Hvis det ikke skyldes en fejl hos afskriveren, har hans medvirken måske været så betydningsløs, at han er frifundet.

705 Sjællands landsting 15. august¹ 1593

Nogle bønder var tiltalt for ulovlig afførsel af kornsæd og var af herredstinget idømt 3 marks bøder herfor. Da de pågældende havde fået sæden som vederlag for udlån af plovstude, og da de ikke havde fået varsel, dengang kongens forbud mod afførsel blev kundgjort på tinge, blev de frifundet af landstinget.²

Hs.: NkS 836b,2° nr. 305 og nr. 291 (findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: Fussing, 341, 443.

Overskrift: NkS 836b,2° nr. 305: Enn domb att der bør giffuis warsell for forbud. I sa. hs. nr. 291: Enn herridzfougdis domb er dømtt machtløß, for hand³ hagde tildømtt en att bøde 3 marck for afferie,⁴ enddog hand saade⁵ met bundens minde, som jorden aatte.⁶

[Lauge Beck⁷ thill Førsløff,⁸ landsdommer vdj Sielland, oc Claus Morttennbenn, landtztingschriffuer, gjør witterligt, att aar ephther Guds biurd 1593, oenßdagenn denn 15. augusti, paa Sielandsfar landzting]⁹ war skicket [Niels Jennßenn]¹⁰ y Grandløse¹¹ paa denn enne oc hagde hid wdj rette steffnit Christopher Jørgennbenn y Wggerløße,¹² herritzfougitt y Mierløße herrit, paa denn anddenn side, for hand hagde tildømppt hannom att wdlegge nogenn sæd, hand skulle haffue afførtt aff Niels [Hendricksens]¹³ grund oc bøde 3 marck, vhanseet att hand icke hagde leiett¹⁴ samme jord aff hans bunde, mens hagde dett aff hannom for hanns stude, hand hagde brugtt wdj sinn ploug, oc faaid dett wdj bundenns minde, huor wdj hand formeente hannom wrett att hae giortt och samme comb burde magteløß att bliffue.

Hagde och hid steffnitt for^{ne} Niells Hendrichssenn¹⁵ mett samme domb, oc wdj rette lagde dommen aff Mierløbeherritzstingh denn 3. majj sist forledenn wdgiffuitt, liudendis:

Wor skickitt erlig och welbiurdig mand Niels H[endrickssenn],¹⁶ kong: Matz: toldschriffuer wdj Helsingøer, hanns thienner Hanns Jennßenn vdj Sønndre Jerløße¹⁷ och hagde till tinge deeltt oc forfuldtt nogle mend och karle her vdj Meerløße herrit ved naffn Niels Jennßenn, boendis y Store Grandløße, disligeste Hans Madzenn, tienendis Jep Niellbenn y Quenløße,¹⁸ sammeledis Peder Jørgennbenn, tienendis Oluff Skriffuer y Dramstrup¹⁹ oc dennom til-talede, for de emod kong: Matt: forbud hagde afførtt kornsædt aff for^{ne} hanns hoßbonnds grund, som hand her till tinge haffuer laditt giortt derpaa. Oc ydermere berette oc for^{ne} Hans Jennßenn, att for^{ne} Niells Jennßenn hagde afførtt kornsæd aff Jenns Lauerßen y Sønndre Jerløße hanns gaardz grund, disligeste for^{ne} Hans Madzenn att hae afførtt kornsædt aff Jenns Hannssenn y Jerløße hanns grund, sammeledis for^{ne} Peder Jørgennbenn att hae afførtt

kornnsædt aff Oluff Nielßens y Jerløße hanns gaardzs grund; satte hand fordj paa sinn hoßbondis vegne y alle rette oc vor endelige sentendz och dom begierendis, om for^{ne} Niels Jennßenn, Hanns Matzenn oc Peder Jørgennßenn icke pligtige vore epther lougenn igien at føre huer for sinn perßonn grøden igienn paa hanns hoßbonndzs grund oc bolig, som de denn hagde affhøstet, oc derfor huer aff dennom emod hanns hoßbonde, for de samme kornnsaad vdj saa maade afførtt, att bøde dieriß 3 marck.²⁰ Tha vor her vdj rette møtt for^{ne} Niells Jennßenn y Grandløße saa vell som oc de andre tuende karlle for nogen stackitt tid forledenn sidenn oc suarede oc berette, att enn huer aff dennem for sinn perßonn hagde bortleiett till for^{ne} Niells Hendrichsens [bønder]²¹ oc tiennere huer tuende stude till att dyrcke dieris iord mett oc dieris affuell mett, paa dett att dj kunde dieris hoßbondis gaarde ved magtt holde oc giffue hannom sinn rette skyldtt oc landgille; oc paa dett att de ocsaa kunde nyde samme dieris stude oc queg nogett kornnsædt ad huilckett de berette, att icke endnu her tildags hagde weritt dennom aff nogenn goed mandd²² formeent eller dieris fogder, att de io maa afføre huis kornnsædt, nogen bunde hagde vndtt oc beuilgett dennom aff dieris stude, de hagdt hagde att dyrcke dieris iord mett, paa dett att de sielff kunde bliffue ved lige,²³ oc de kunde giøre hoßbondenns skeppe²⁴ fyllist mett landgille. Satte derfor for^{ne} Niells Jennßenn y dag y ald rette, ßaa well som Hanns Madzenn oc Peder Jørgennßenn giorde denn dag, dj møtte her y rette, om de for denne sag burde nogett att bøde, lijde eller vndgielde, eller for^{ne} kornnsaad epther thenne sags leilighett for^{ne} Niels Henndrichßenn eller hanns fougitt burde nogett att vdlegge eller paa grundenn att føre y nogen maade. Mett mange flere ord dennom paa begge sider emellom wor. Tha epther tiltale, giennßuar oc denn sags leilighett, oc eptherdj saa for^{ne} Niels Jennßenn, Hanns Madzenn oc Peder Jørgennßenn icke haffuer kundet benegtett, att de io haffuer saaed hoeß samme mend oc samme sæd indhøstet oc afførtt emod forbud, tha weed ieg icke andett at dømme eller affsige y denne sag, end ieg tilfinder for^{ne} Niells Jennßenn, Hanns Madzenn oc Peder Jørgennßenn oc vdlegge s[æ]denn²⁵ igienn eller anditt saa gaatt aff huis kornnsæddtt, dj y saa maade haffuer afførtt aff for^{ne} gode-mands grund oc derfor enn huer aff thennom emod Niels Hendricksenn att bøde dieris 3 marck, saa lenge dette forbudz breff, for mig y denne sag er y rette lagdt, staar vidt magtt, eller ieg aff min tilbørlig øffrighedtt anderledis kand bliffue vnderuist, som samme domb y sig sielff jndholder.

Och berette, att for^{ne} herritzfoigitt hagde tildømt denom att igienføre nogenn sædt, de hagde hagdt hoeß Niells Hendrickßenns bønder for stude,

de hagde hagdt aff dennom till dieris ploge oc dieris jord att dyrcke mett, oc vor kommenn y jordenn mett minde aff bundenn; ey heller vor lougdieft for midßommer²⁶ eller fanget varsell emod dette forbud²⁷ giortt vor, att dett icke motte afføris. Satte fordj vdj rette, om dennom icke y ßamme domb vor skeett forkortt²⁸ oc vrett, at dj vor tildømppt att igienføre dieris egenn kornnßaaedtt oc for deris egett bøde 3 marck, oc om samme domb icke burde machteloß att bliffue.

Tha vor her vdj rette møtt for^{ne} herritzfougitt oc vor sinn dom bistenndige oc meente, hannd icke anderledis kunde dømme, endsom seduonligt er till herridztinge her vdj lanndett y slige sager, oc formeente sig her wdj ingenn vrett att haue giortt, oc hanns domb burde ved magtt att bliffue.

Medt flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da epther tiltale, gienßuar oc sagsenn leilighet bleff herpaa saa affsagtt for rette, att eptherdj sædenn vor kommenn y jorden y bundenns minde oc icke er lougdieft for midßommer oc fructgieldd tilbudenn, som lougenn²⁹ formelder, for^{ne} Niells Jennßenn, Hanns Madzenn oc Peder Jørgennßenn icke heller thill dett forbud, som Niels Hendrickßenn haffuer laditt giøre, haffuer fangett varsell eller er vdj samme forbuds breffue benefnntt dennom sønderligenn att vere forbudne at afføre nogen sædt, och herritzfougdenndog haffuer tildømt dennom igienn føre dieris sædt oc bøde dieris 3 marck, tha viide vy icke denne hanns domb att kunde følge, menn finder denn magteloß att bliffue oc icke att komme for^{ne} Niels Jennßenn, Hanns Madzønn eller Peder Jørgennßønn thill hinder eller skade y nogen maade.

Till widnißbiurdt vnder woris signetter.

Actum vt supra.

(1) I NkS 836b,2° nr. 305 og GkS 1134,2° er dommen dateret 18. august. Da denne dag i 1593 ikke var en onsdag, Sjællands landstings ordinære tingdag, er dateringen 15. august, der var en onsdag, og som findes i NkS 836b,2° nr. 291, formentlig den rette. – (2) Jf. Sjællands landstings domme 2. maj 1592 (ovf. nr. 679) og 28. maj 1593 (ovf. nr. 701). – (3) Ordet gentaget i forlægget. – (4) Pløjning ind over markeskel (Kalk. I.38a; Molbech, Glossarium I.3; Osterssøn Veylle.33); af ærie: pløje. – (5) såede. – (6) ejede; prætt. af verbet ege: eje (Kalk. I.442a, jf. IV.952a). – (7) Se 652.2. – (8) Se 652.3. – (9) Det indklammede efter NkS 836b,2° nr. 291. – (10) NkS 836b,2° nr. 291 har N. – (11) Landsbyen Store Grandløse i Grandløse s., Merløse h. – (12) Landsbyen Uggerløse i Uggerløse s., Merløse h. – (13) Forlægget har Jørgennsenn; rettet efter NkS 836b,2° nr. 291. Der er tale om Niels Henriksen Rosenvinge (d. 1604), fra 1585 toldskriver i Helsingør, søn af borgmester i Helsingør Henrik Mogensen Rosenvinge (d. 1583). – (14) NkS 836b,2° nr. 291 har lonnt. – (15) Forlægget har Jørgennßenn, jf. ovf. note 13. – (16) Forlægget har N; rettet efter NkS 836b,2° nr. 291. – (17) Landsbyen Sønder Jernløse i Sønder Jernløse s., Merløse h. – (18) Landsbyen Kvanløse i Kvanløse s., Merløse h. – (19) Landsbyen Dramstrup i Nørre Jern-

løse s., Merløse h. – (20) Jf. EsjL II.69. – (21) Vist rettet fra *brøder*. – (22) Adelsmand (Kalk. II.60a bet.2). – (23) i samme stand, o: stå sig ved det (OdS XII.801 bet.7.2). – (24) den naturalieafgift (oftest korn), der tilkom husbonden (OdS XIX.1448 bet.1.4). – (25) Forlægget har *siden*. – (26) Ifl. JL II.71 skulle ved såkaldt *agerran sag* anlægges inden midssommer. De andre landskabslove havde ikke en tilsvarende bestemmelse. Jf. 701.22. – (27) Om herremænds forbud se Fussing.335ff. – (28) Uret (Kalk. II.600b bet.4). – (29) JL II.71.

706

Viborg landsting 1. september 1593

Nogle mænd nægtede at have givet tilsagn om at ville erstatte herredsfogden dennes udgifter til nogle fangers underhold og påfølgende henrettelse. Da der ikke forelå noget skriftligt løfte herom, og da der ikke straks var optaget tingsvidne om et sådant løfte, fandtes de ikke pligtige at erstatte de nævnte udgifter. Spørgsmålet om, hvem der skulle betale delinkventomkostningerne, henvistes til afgørelse af herredstinget under en ny sag, hvorunder tinget skulle beklædes af en sættedommer.

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 249 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Dom att ingen winde, som ganger thill thinge efter nogen contract eller løfte, gielder, udenn dett skeer for thing och thingdom, eller then for sagen staar will dett samtycke.

Mauritz Styge¹ thill Holbeckgord,² landtzdommer y Nør Jutland, Lodvigh Munck³ thill Qvestrup,⁴ Matz Sanndbergh⁵ thill Løstrup⁶ och Gundi Schrifver,⁷ landtztingshører ibidem, gjør witterligtt, att aar efter Gudz byrd 1593, løfverdagen thend 1. septemb., paa Viborgh landzthing waar skickett Niels Christenßen y Mygind,⁸ Chresten Envoldzen och Rasmus Peerßen ibidem theris wiße⁹ bud Niels Frantzen y Hadstien¹⁰ paa thend ene och hafde hid y rette stefnit Seufren Vtzen¹¹ paa Gießingholm,¹² Anders Seufrenßen y Hvelß-agher¹³ och deris medtbrødre widnismend paa thend anden side for et winde, de hafver wunditt, thett¹⁴ de skulde hafve lofvitt herritzfogden y Haldherrit, att de skulle werre god for,¹⁵ huis hand bekoste sig¹⁶ medtt de thiufve att lade henghe, som staall af Mygind kircke, och de slig løfte icke er bestendighe eller self for thingdom indgaaitt och tha strax thingswidne efter thagett, ey heller mett deris bref och seyll gifvitt beschrefvitt fra dennum, och mente fordi samme widne icke burde at komme dennum thill nogen forhindring.

Sammeledis hafde hidstefnitt Anders Anderßen y Thuorenstrup,¹⁷ herritzschrifver y for^{ne} herrit, for hand efter samme widne hafver ladett dennum fordele medt wrett, som de mente.

Saa møtte for^{ne}18 herritzfogett Jens Christenßen y Torstrup¹⁹ och fremlagde samme widne af Hald²⁰ herritzthing 28. maij sidst forleden udgifvitt, Søfren Vtzen, fogett paa Gießingholm, først for viij mend att hafve vundit, att den neste mandag efter snapstthing sidst forleden, der de fanger waar først inden thinge, som staall af Mygind kircke, da klagitt for^{ne} Jens Christenßen, att der waar ingen af de Mygind mend och grande,²¹ som wilde skicke samme fanger nogen underholdingh medt kost och andett, ey heller forskafve²² wogen thill thingett medt thennum eller lade rettermanden²³ hente eller gifve retterpendinghe²⁴ ud for thennum. Saa fremkom Niels Christenßen y Mygind, Rasmus Pederßen, Oluf Peerßen²⁵ och Christen Envoldzen ibidem och lofvitt och sagde thill for^{ne} Jens Christenßen, att hvis hand hafde bekostidt paa samme for^{ne} fanger medt vnderholding, mad, øll, wandring och wmag, retterpending eller andett, thett skulde hand well bekomme igien, de wilde werre hans mand²⁶ derfor, saa hand skulde inthet klage paa thennum eller ramme²⁷ nogen skade der af; Anders Seufrenßen y Hvilsagher, Niels Simenßen sielf xij lige saa att hafve wundit som for^{vit} staar, som thett widne wiidere bemelder.

Dernest møtte for^{ne} Seuren Vtzen och waar samme widne bestendig; och der efter berette Jens Christenßen, att samme thiufrve kosted hannum megitt, och mente, dett hand icke waar plichtig ene den bekostning att giøre.

Mett flere ord och tale dennum derom imellum waar.

Tha efter thiltale, giensvar och sagsens leylighet, da och efterdi for^{ne} Niels Christenßen, Christen Envoltzen och Rasmus Pederßen icke wille werre saadant løfte bestendigt eller strax things widne efter deris ord for tingsdom udgifvitt, och dett icke fra dennum mett theris bref och segll hafver bebreffvitt, tha finder wy efter saadan leylighedt samme widner machtløß att werre och for^{ne} iij mend af samme delle qvitt att werre. Sagen om herritzmenden icke er plichtig att giøre nogen hielp eller underholding och bekostning paa thiufrve, naar de der udi herridit gribis, saa well som mett kircken som mett dennum sielff indbyrdes eller ey, saa och om kircken och icke er pligtig slig fald²⁸ att hielpe hver andris bekostning, indsette wy thend sag thill herritzting att komme, och herritzfogden att sette en anden y sin sted och dennom der om att dømme och kiende, naar det for hannum blifver indstefnidt loughlige.

In cuius rei testimon:²⁹

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.5. – (3) Se 643.7. – (4) Se 643.8. – (5) Se 663.17. – (6) Se 663.18. – (7) Se 621.10. – (8) Landsbyen Mygind i Mygind s., Sønderhald h. – (9) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (10) Landsbyen Hadsten i Hadsten s., Sabro h. – (11) Af det flg. fremgår, at Søren Udsen er foged på Gesingholm. – (12) Hovedgården Gesingholm (nuv.

Løvenholm) i Gesing s., Sønderhald h., der da ejedes af Erik Banner (d. 1597) og hans broder Otto Banner (d. 1625). – (13) Landsbyen Hvilsager i Hvilsager s., Sønderhald h. – (14) at (Kalk. I.358a bet.1). – (15) indestå for, gå i borgen for (Kalk. II.61a bet.6b). – (16) giver ud, anvender på (OdS II.232 bet.2). – (17) Landsbyen Tustrup i Nørager s., Sønderhald h. – (18) Herredsfogden Jens Christensen har ikke tidligere været nævnt. – (19) Vel: Tustrup, jf. ovf. note 17. – (20) Ordet indføjet over linjen. – (21) Naboer, bymænd (Kalk. II.67a bet.1). – (22) sørge for (Kalk. I.695a bet.1). – (23) Bødlen (Kalk. I.588b). – (24) Betaling til bødlen (retteren). – (25) Han er ikke nævnt blandt de indstævnte og ej heller i dommens slutning. – (26) *mand* må her bet.: garant. Udtrykket *mand* i denne bet. brugtes også om kvinder, jf. Sjællands landstings dom 23. oktober 1594 (ndf. nr. 728), hvor en kvinde siger: *jeg wille were hans mand derfor*. Jf. OdS XIII.879 bet.7.2. – (27) vederfares, blive til del (OdS XVII.378 bet.3). – (28) Skade (Kalk. I.494b bet.2). – (29) Fortsættelsen lyder: *sigilla nostra inferius impressa*.

707 Viborg landsting 29. september 1593

Når sandemænd skal gøre skel mellem to ejendomme, hvoraf den ene ligger i et herred og den anden i et birk, skal halvdelen af sandemændene opnævnes af herredet og halvdelen af birket.

Hs.: NkS 845,2° nr. 293 (findes yderligere i 1 hs.).

Ingen *overskrift*, men følgende regest i registeret: En dom om marckskiel at lade suerge emellom birck och heritt, och at halffpartt sandmend af heridtid och halpartt aff birckid bør thertil at opkallis.

Jørgen Friis¹ til Krastrup,² landzdomer y Nøriuttlandt, och Gunde Skriffuer,³ landztinghører ibidem, gjøre vitterlig, at aar epther Guds byrd Mdxciij, then 29. dag septembris, paa Viborg landzting var skickid erlig och velbyrdige mand Henrich Belou⁴ til Spøttrup,⁵ høffuitzmand paa Hald,⁶ med en opsettelse her aff landztingid idag sex vger vdgangen, lydendis hannom tha at haffue hid vdj rette steffnidt Peder Jenßen, fougitt paa Rørbeck,⁷ for hand nogen thiid siden forleden haffuer opkreffuid sandmend aff Nøruongsherid til at gjøre och suerge markskiel emellem Nyegaardt⁸ paa then enne och Heiselbierig⁹ och Askær¹⁰ paa then anden side, och icke hand skulle haffue opkreffuid sandmend af Hastrup¹¹ bierck til at gjøre marckskiel emellom for^{ne} marck med for^{ne} sandmend aff Nøruongsherid, endog for^{ne} Heiselbierig och Askær skulle ligge vdj Hastrup frii bierck, mienendis at thersom ther skulle gange fliere och giøris nogen marck skiel emellom nogle af de gaarde, ther ligger vdj Hastrup bierck, och thenom, som icke er vdj bierckid, at sandmenden aff bierckid io saa vel buorde at suerge til opkreffuid som heritz sandmend, och miente therfor thet kald, for^{ne} Peder Jenßen haffuer fangitt paa sandmend y

Nøruongsheridt, icke kunde epther forberørt leilighied nogen mact eller fremgang haffue.

Sammeledis hagde hid steffnid for^{ne} Per Jenßen med same kaldtz vinde, som thet thagit och forhuerffuid haffuer.

Tha for nogen leilighied seg then thid herv[d]inden begaff, bleff samme sag opsatt til idagh. Och nu møtte for^{ne} Peder Jenßenn och berette, at for^{ne}12 Absolon Gyes¹³ gaard¹⁴ skal liggitt y heritt, och mientte fordj, thett heritz sandmend buorde at giøre marckskiel emellom same gaarde.

Thertil suarid for^{ne} Henrich Belou, at hans gaard ligger y bierckidt, och mientte fordj at sandmenden vdj bierkid buorde och op at kaldis med heritz sandmenden marckskiel at giøre.

Med fliere ord och thale thenom ther om emellom var.

Tha epther thilthale, giensuar och sagzens leilighiedt, saa och eptherdj for^{ne} Absolon Gyes gaard ligger vdj heritt och for^{ne} Henrich Belous gaard vdj bierkid, tha viide vi icke anditt ther om at sige, end thersom sandmend skal giøre marckskieell emellom for^{ne} gaarde och vil haffue thennom adskield fra hinnanden, tha bør halffue parten aff heritz sandmenden och halffue part aff bierck sandmend ther til at opkreffue[s] loulig, som thett segh bør.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 621.8. – (2) Se 621.9. – (3) Se 621.10. – (4) Se 628.21. – (5) Se 628.22. – (6) Slottet (sen. hovedgården) Hald i Dollerup s., Nørlyng h. Henrik Below var lensmand på Hald 1592–96. – (7) Gården Rørbæk i Vester s., Nørvang h., der da tilhørte Absalon Gøye (d. 1602) til Kærstrup. – (8) Gården Nygård i Give s., Nørvang h. – (9) Landsbyen Hesselbjerg i Tyregod s., Nørvang h. – (10) Landsbyen Askær i Brande s., Nørvang h. – (11) Hovedgården Hastrup i Tyregod s., Nørvang h., der da tilhørte ovenn. Henrik Below til Spøttrup. Hastrup birketing var oprettet ved kgl. åb. br. 7. august 1567 (CCD I.339) og omfattede af Nørvang h. Tyregod, Brande og Vester sogne. – (12) Han har ikke tidl. været nævnt. – (13) Se 628.25. – (14) Gården Rørbæk, se ovf. note 7.

708 Rettertinget 2. december 1593 (Tryggevælde¹)

En mand havde købt to huse i Roskilde for 100 daler, der skulle forrentes med 5 % p. a. Da hans enke ikke kunne betale ved forfaldstid, tilbød hun at tilbagelevere husene og det, der var betalt derpå. Rettertinget statuerede, at da gældsbreuet lød på penge, kunne gælden ikke udlignes med andre varer end rede penge.

Hs.: RDomb. 1586–97 fol. 208^r (findes yderligere i 1 hs.²).

Overskrift: Dom emellom Citzelle Christen Skøttis och Johanne Niells Kiellsmidtz i Roskilde om en gaardt, hindis affgangne hosbondt haffde affkiøbt Christenn Skøtt.

Wij, Christiann thenn Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle uittherliggt, ath aar &c. 1593, thenn 2. decemb.: paa uortt rettherthing paa uor gaardt Thrøggeuælde for oß wor skickett oß ellskelige Citzelle, affgangne Christenn Skøttes efftherleffuerske, i Roskilde hindis fulldmectige paa thenn ene och Johanne, affgangne Niells Kiellsmidtz høstru, som bode vdj Roskilde, paa thenn andenn side, och uor thet thenn 21. nouemb: theris retthe sietthe wge thecte dag, de skulde møtt for oß vdj retthe, huilckenn sag wij for nogenn aarsag skyllt haffuer opsatt till i dag.

Och nu vdj dag møtthe wdj retthe for oß Citzelle Christenn Skøttis hindis fulldmectige och beretthe, ath for^{ne} Johanne Niells Kellesmidtz affgangne hosbondt haffde kiøbt aff for^{ne} Citzelle Christenn Skøttis affgange hosbondt thuende boliger vdj Roskilde, huor paa handt medt sin egenn och gott folckis forsegling haffde giffuitt for^{ne} Christenn Skøtt sith breff och segell, ath handt icke medt andre ware endt medt rede penninge skulle bethale hannom eller hans arffuinge, som er j^c daler³ medt sin aarlig renthe v daler, som nu till paa-ske forledenn skulle uærutt affbenthaldt, som samme breff uidere j sig sellff jndholder. Och mennthe, hun uor plictig hindis hosbondtz breff och segell ath holde och efftherkomme, som thet sig burde. Och ther hoess beretthe, ath hun effther esknning,⁴ hun haffde offuer hinde, haffde forhuerffuitt uore och rigenns laugdags breffue, huor emodt Jahanne Niells Kiellesmidtz thog gienbreff, som hun meenthe medt føye rett, huor for hun foraarsagedis ath jndsteffne saggenn for oß och uor begierindis, hun nu uillde forgiffue,⁵ huor medt hun hindis forfølling uillde forspille.

Huor emodt for^{ne} Jahanne Niells Kiellesmidtz och gaff til kiennde, ath hun ingenn uidere forfølling uillde lide, menn uillde retthe for sig medt samme gaardt. Och beretthe, ath hun icke uor saa i formuenn, ath hun kunde bethale hinde medt pendinge, menn allethiidt haffde væriddt och endnu uor of-fuerbødig ath affstaa for^{ne} gaardt medt huis ther paa uor vdgiffuidt, om hun thenn igien uillde anamme.

Huor till for^{ne} hindis fulldmectige suarid, ath hun icke andet uor begierin-des, endt hun effther samme handskrifftt motthe bekomme reede pendinge, som thenn paaliuder.

Tha effther tillthale, giensuar, breff, beuiisning och thenn sags leylighedt, och effther ath uij haffue beflittedt oß paa thennom till minde ath forlige och

fordrage⁶ om samme gaardt, men inthet ther medt haffuer kundett skaffe, bleff ther paa saa affsagdt for retthe, ath efftherdj hoffuiftbreffuitt paa samme gaardt liuder alleniste paa bare pendinge, och ther for jcke medt andre ware kandt rettis⁷ endt medt pending, wdenn hun goduilligen will gaardenn jgienn anamme, tha bør for^{ne} Citzelle, affgangne Christenn Skøttis, widere ath thage wor och rigenns forfølling offuer for^{ne} Jahanna Niells Kiellesmidtz, som hun thenn nu sluppitt haffuer.

Datum ut supra.

(1) Hovedgården Tryggevælde i Karise s., Fakse h., der da (og indtil 1670) tilhørte kronen og var sæde for lensmanden over Tryggevælde len. Lensmand da var (1586–96) rigskansler Arild Huitfeldt. – (2) Dette synes at være afskrift efter RDomb. – (3) 100 daler; om skrivemåden se 633.86. – (4) Om æskning se Matzen, Offentlig Ret II.156ff. – (5) forelægge, fremstille (Kalk. I.616b bet.1). – (6) forlige (Kalk. I.609b bet.5). – (7) udredes (Kalk. III. 587b bet.3).

709

Sjællands landsting 16. januar 1594

En herredsfoged havde afvist en vidneførsel, da der kun var givet modparten 14 dages varsel, og fogden mente, at der tilkom denne 6 ugers varsel, da han i kongens ærinde var udenlands. Da modpartens hovedgård lå i naboherredet, og da han dér holdt foged, der optrådte som hans rettergangsfuldmægtig, fastslog landstinget, at støvnevarslet kun var 14 dage, og herredsfogden dømtes til at erstatte sagsøgeren kost og tæring for forhaling af sagen.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 293.

Overskrift: Enn domb att enn adelsmand bør at giffuis warsill for sin hoffuitgaard, som han holder fougitt oc folck, dug och disk paa.

Lauge Beck¹ till Førsløff,² landzdommer vdi Sielland, oc Claus Mortennssenn, landztingschriuer, giøre witterliggt, att aar ephther Guds biurd 1594, onßdagenn denn 16. januarij, paa Siellandsfar landzting wor skickett erlig och welbiurdig mannd Oluff Daae³ till Raffnstrup⁴ hans wiße⁵ bud Anders Matzenn y Trel-løße⁶ paa denn ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Knud Jennssenn y Helluf-magle,⁷ herritzfougitt y Tyebierigherritt, paa denn andenn side oc hannom tiltaledede, for hand icke haffuer willett giffuitt hannom sinn last oc klage beskreffuitt eller høre hans widnißbiurd om Alneß⁸ thofftemølle damb, fordj hand der emod icke hagde giffuitt erlig oc velbiurdig mand Peder Baße⁹ thill Søerup¹⁰ 6 wgers warsell, enddog hand er boendiß y Ringstedherritt, oc

meente fordj hand icke burde at haffue wden fiorten dags warssell epher receßen,¹¹ huor vdj hand meente hannom wrett att haffue giortt oc burde derfor att stande hannom till rette.

Oc wdj rette lagde enn affwiibningh aff Tyebierigherritzting denn 11. 8tob:¹² a^o 93 vdgiffuitt, liudendiß:

Erlig oc welbiurdig mand Oluff Daae thill Rafnnstrup hans wiße bud Anders Madzenn y Trelløße att haffue førtt nogle vidnißbiurdt om Alnes toffte mølle damb, huilcke widnißbiurdt jeg icke tuorde fordriste mig till att forhøre, effterdj denn gode mandz, erlig oc welbiurdig Peder Baßis forfald wor soeritt her indenn tinge wid Christoffer Skriffuer y Hielmßøe¹³ oc Hanns Mouritzønn y Winderup,¹⁴ att for^{ne} welb: Peder Baße wor vdenn landz vdj kong: Matts: bestillingh; for denn aarsage wiste ieg icke att kunde stedde hannom samme winde, mens fant welb: Oluff Daae till att giffue welb: Peder Baße 6 wgers warßell, som samme affwißning jndeholder.

Oc berette, at hans hosbond hagde ladet giffue Peder Baße xiiij dags warsell for widnißbiurd oc klage, hand wille haffue beskreffuit thill Thyebierigherritzting, oc herritzfougdenne hagde fundett hannom fraa widnißbiurd oc klage aff denn aarsage, hand icke giffuit hannom louglig warsill 6 wgger, vauseett hand er boendiß neste herritt derhoß, holder dugh oc disk¹⁵ paa sinn sædegaard¹⁶ oc holder ßinn fougitt der, ßom ßøger¹⁷ hans sager oc giffuer hans hoßbonde aleeniste 8 oc 14 dags warsill; meente fordj herritzfougdenne hagde giortt hanns hoßbonde wrett, at hand icke oc vdj lige maade motte skee rett offuer hannom epher recessen, och satte wdj rette, om hand icke derfor wor pligtig att stande hans hoßbonde thill rette.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} herritzfougitt oc berette, att for^{ne} Peder Basse loed suerge sitt forfald, att hand wor vden landzs y kongens bestilling, oc epherdj recessen¹⁸ mettfører, att denn, ßom er wdenn landzs, skall haffue sex wgers warsell effter hand wor vden landzs.

Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Tha epher tiltale, giensuar oc den sags leilighet bleff der paa saa affsagdt for rette, att epherdj for^{ne} Peder Baße holder dug oc disk, fougidt oc folck paa hans hoffuitgaardt Sørup oc wed sinn fougidt lader forfølge sine sager her i landett, enddog hand sielff er y kong: M: tienniste oc følger hoffuid,¹⁹ oc herritzfougdenne dog haffuer tilfundett Oluff Daa att giffue hannom 6 wgers warsill for vidnißbiurdt oc klage, hand wille føre thill Tyebierrig herridzting, wauseett att hanns hoffuitgaardt Siørup er liggendis neste herridtt derop till, da haffuer hand der wdj aff wanuittighet²⁰ oc misforstand forßeidtt

sigh oc bør for slig forhaling at staae for^{ne} Oluff Daae till rette for kost²¹ oc tering.²²

Jn cuius rej &c.²³

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Se 679.3. – (4) Se 679.4. – (5) Se 679.5. – (6) Se 679.6. – (7) Se 679.7. – (8) Den nu forsvundne Almstofte Lille Mølle i Tybjerg s. og h., jf. Danmarks Stednavne nr. 16 (Stednavne i Præstø Amt) (1975).25. – (9) Peder Basse (d. 1639) til Sørup; var 1592 hofsinde, 1598–1613 forlenet med Roskildegård, 1613–18 med Svenstrup, 1618–29 med Stegehus, 1629–39 med Tranekær og 1634–39 med Jungshoved. – (10) Hovedgården Sørup i Veterslev s., Ringsted h. – (11) Reces 13. december 1558 § 27. – (12) 3: octobris. – (13) Landsbyen Hjælmsømagle (1370: Hjalmsø) i Sneslev s., Ringsted h. eller muligt Hjælmsøllille (1337: Hyælmsyø lillæ) i Tybjerg s. og h. Allerede i middelalderen adskilte man de to landsbyer ved de efterstillede adjektiver *magle* (= stor) og *lille*, jf. Danmarks Stednavne nr. 16 (1975).126. – (14) Landsbyen Vinderup i Sandby s., Tybjerg h. – (15) *dugh oc disk*: husholdning (Ods III.1085), jf. DL 1–2–4 (*disk* = tallerken, fad). – (16) En sædegård er en hovedgård, der var sæde for en adelig familie. – (17) sagsøger, påtaler, forfølger (Kalk. IV.277b bet.6). – (18) Reces 13. december 1558 § 27, jf. kgl. åb. br. 30. juli 1579 (CCD II.142f.). – (19) Hoffet. – (20) Uforstand, ukyndighed (Kalk. IV.742a). – (21) Se 626.19. – (22) Se 626.20. – (23) Se den fuldstændige slutningsformular ovf. i nr. 707.

710

Sjællands landsting 16. januar 1594

En mand var af landstinget dømt til at bøde 40 mark, fordi han som tiltagen domsmand havde nægtet at dømme en misdæder. Han havde betalt 40 mark til sin husbond, men ikke til lensmanden, der krævede tilsvarende bøde i kongesagen, hvorfor han af herredstinget var dømt mandhelgløs. Landstinget underkendte herredstingets afgørelse under henvisning til, at den pågældende havde betalt 40 mark, og at den bestemmelse, der var bragt i anvendelse, kun taler om én bøde på 40 mark og ikke om flere.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 296.

Overskrift: Enn domb att enn er thildømbt at bøde konningen aleeniste enn 40 marck.

Lauge Beck² thill Førsløff,³ landzdommer vdi Sielland, och Claus Morttennsøn, landtingschriffuer, giøre witterligt, att aar epther Gudz biurdt 1594, onßdagenn den 16. januarij, paa Siellandzfar landzting wor skickett erliig oc welbiurdig mand Escke Brock⁴ thill Estrup⁵ paa denn ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Gudmand Lauridzønn y Hyllestedt,⁶ herritzfougitt y Faxeherritt, paa denn andenn side oc hannom tillaede, for hand nogenn tid forledenn till Faxe herridzting haffuer sted forføllingh offuer enn aff hanns thienner vid naffrn Peder Gaadicke⁷ y Dalbye Thogerup⁸ for fyre tiiffue marcks fald, som welbiurdig mand Arrild Huitfeld⁹ haffuer ladett hannem tiltale for, som hand

wille haffue, for hand icke jndenn 6 vggers dag hagde metuerrit¹⁰ oc dømpt Hanns Børressenn fraa sinn halß, huor wdj for^{ne} Eske Brock formeente hannom att haue giortt wrett, oc dett mandhelge winde icke att komme hanns thiener thill skade.

Hagde oc hid steffnit Oluff Hammer, som samme winde forhuerffuitt haffuer, mett samme winde oc huiß andre breffue, hand wdj sagenn wille vndgielde.

Sammelediß hagde oc hid steffnit erlig oc welbiurdig mand Arrild Huitfeld thill Oderßberg,¹¹ om hand hagde der nogitt thill att suare.

Oc wdj rette lagde enn skriffklik beretning, liudendiß wdj sinn meeningh, at hand formeente, att epterdj samme drab skeede wdj Ringstedtt herrit, oc der wed neffn er bleffuenn forfuld, oc manddraberen sagdt fraa sinn fred, saa haffde hand icke hørtt, at siden enn manddraber vid nefnd er sagdt fraa sinn fred, att hand sidenn skulle føris thill ett andett herritztingh, oc herritzfougdennd der mett 8 mennd paa nye skulle dømme hannom fraa sin halß. Oc enddog hanns tienner er derfor tildømptt ßin 40 marck att bøde, huilcke hannd oc thill Steenn Brahe¹² hagde vdlagdt, som tha wor hans hosbonde, formeente hand derfor samme sinn thienner i saa maade aldielis inthet att were Arrild Huitfeld forfallenn;¹³ oc eptherdj herritzfougdennd i saa maade haffuer stedtt mandhelgitt¹⁴ aff hannom for samme 40 marck, som Arrild Huitfeld skulle haffue, formeente hand der wdj att haue giortt wrett oc emod haandfestningenn,¹⁵ formeente hand dett mandhelgeløß winde burde ingenn magtt att haue.

Oc wdj rette lagde ett tingsuinde af Faxeherritztingh denn 29. nouembris sidst forledenn vdgiffuit, liudendiß Christenn Black i Jæderup¹⁶ att haffue vunditt, att hand paa sinn hosbundzs, welbiurdige Steenn Bradiß, wegne hagde oppeboritt xl marck pendinge aff Peder Gaadicke y Toggerup, som denn tid bode i Viberup,¹⁷ epther enn landztingsdombs¹⁸ liudelße, for hand icke wed herritzfougdennd wille dømme Hanns Børreßenn fraa sinn halß, som samme tingsuinde vdi sig selff jndeholder.

Saa vor her wdj rette møtt for^{ne} herritzfougitt, saa oc Oluff Hammer, ridefougitt till Tryggeuelde,¹⁹ oc berette, att for^{ne} Peder Gaadicke wor tildømmt att bøde sinn 40 marck, for hand icke wille mett herritzfougdennd dømme for^{ne} mißdedere, som hanns hoßbonde hagde ladett føre jndenn tinge oc begierede domb offuer, formeente hand, hanns hoßbonnd wor bonde y sagenn, oc epther att kongsagenn reigßer aff bundens sag,²⁰ oc den, der icke bøder emod bundenn, er icke heller fallenn emod kongen, epther som lougenn²¹ formelder, formeente fordj Peder Goddicke io først burde att bøde emod bundenn, som hand

hagde giortt retteløß,²² førend hans hoßbonde kunde faa nogenn fald aff hannom. Oc satt fordj wdj rette, om hand icke wor mett rette mandhelgeløß giortt, oc om samme mandhelgebreff icke burde wid magtt att bliffue.

Medtt flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da epther tiltale, gienßuar oc denn sags leilighett bleff derpaa saa affsagdt for rette, att eptherdj dett beuiis mett tingsuinde aff Faxeherritzting for^{ne} Peder Gaaddicke att haffue bøtt sinn 40 marck emod sinn hoßbonde for denn sinn moduillig forseelße, oc receßen²³ aldeeniste formeller om en xl marcks bøder oc icke om flere, da bør hand aff de dele quit at were, oc thett mandhelge breff, hannom derfor offuergangidtt er, machtløß att bliffue.

(1) Jf. Sjællands landstings dom 17. januar 1593 (ovf. nr. 692). – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Se 637.30. – (5) Se 637.31. – (6) Landsbyen Hyllested i Hyllested s., Vester Flakkebjerg h. Er fejlskrift for Hyllede (Kongsted s., Fakse h.). – (7) Om Peder Gaadicke se 692.12. – (8) Muligt landsbyen Tågerup i Dalby (nuv. Sønder Dalby) s., Fakse h. I Sjællands landstings dom 10. december 1594 (ndf. nr. 730) angives han at bo i *Tockerup*, der vel er landsbyen Tokkerup i Fakse s. og h. – (9) Se 628.35. – (10) været med. – (11) Se 628.36. – (12) Se 628.13. – (13) skyldig, pligtig (Kalk. I.623b bet.2b). – (14) Om *mandhelg* se 653.1. – (15) Måske sigtes der til § 5 i Gotfred af Ghemens udg. af EsjL (Da. Mag. 3. rk. I.195; DdR.145), der fremtræder som en bestanddel af Erik Glippings fdg. 1284 for Sjælland, der af Ghemen og i retsanvendelsen kaldtes håndfæstning. – (16) Landsbyen Jyderup i Fakse s. og h. – (17) Landsbyen Viverup i Dalby s., Fakse h. – (18) Se ovf. nr. 692. – (19) Se 708.1. – (20) Det var i overensstemmelse med datidens retsopfattelse, at den forurettede først fik den ham tilkommende bøde, før kongen fik sin bødeandel, jf. EsjL II.28 og flere steder i købstadlovgivningen (f. eks. Kbh.s stadsret 1294 § 24, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. o. 1422 § 85, Kbh.s stadsret 1443 IV.2 o. fl. a.). I retsbrugen blev dette princip, der endnu findes i DL 1–24–8, sidste punktum, ofte udtrykt ved, at „kongesagen rejser sig af bondesagen“, se bl. a. dom 1586 (GdD IV.99ff.) og P. Syv, Almindelige Danske Ordspøge I (1688).280. I hs. Thott 1991,4^o (fra omkr. 1600) findes (fol. 337v) blandt nogle praktiske juridiske anvisninger følgende: Huor som bunden fannger sagesaldt, ther fanger och konngen sin, forthij kongenn eller hanns embitzmandt paa hanns vegne hielper bunden først sin rett. Ther for reizger koningenns sagh aff bundens. – (21) EsjL II.28, 2. punktum. – (22) *retteløß*: retsløs, berøvet sin ret (til at få dom). – (23) Reces 13. december 1558 § 13, stk. 2. Det var ellers den almindelige regel, at når den skadelidte fik 40 marks bøde, skulle kongen også have 40 mark, men ikke altid omvendt. I enkelte tilfælde delte kongen og den skadelidte de 40 mark, således efter § 5 i Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland (DdR.115), jf. Matzen, Offentlig Ret III.84f.

711

Viborg landsting 19. januar¹ 1594

Den indsigelse, at et segl på et gælds brev svigagtigt var erhvervet af kreditor fra den angivne debtors hustru, skulle efter „lovens forklaring“ godtgøres med kønsnæv.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 162 (findes yderligere i 9 hss.).

Overskrift: Enn dom att huem, som bliffuer thilthallitt effter sitt breff, skall ther effter betale eller foruergie thett aff sielfftolffte hans segill ther fore icke mett villie att uere kommitt.

Mouritz Stygge² thill Holbeckgaardt,³ Jørgen Friis⁴ thill Krastrup,⁵ landtzdomer vdi Nøriuttlandt, och Gunde Skriffuer,⁶ landzting hører ibidem, gjør vitterlig, att aar effter Gudtz bødrt Mdxciij paa Viborig snaps lanndtzting⁷ war skickett Chrestenn Thuorßenn y Volstrup⁸ paa thenn enne och hagde hidt y rette steffnitt Peder Thuorßen y Blennstrup⁹ paa thenn andenn side for ett breff och ßegill, hanndt paa nogenn gielddt vdgiffuitt haffuer, och formintte, att handt er plictige same breff att epherkomme.

Och fremlagde ett for^{ne} Peder Thuorßenns obne beseglitte breff aar 92 vdgiffuitt, vdi huilckenn hanndt kienndis sigh aff rett vitterlig gielddt skyldig att uere hanns broder, stuore Chrestenn Thuorßenn y Blenstrup, en suortt hielmitt¹⁰ koffue, som handt haffuer betaldt hannom, som hanndt vnndt hannom for 4 daller, och pantt setter hanndt hannom enn støckie rough, som liger y røde lanndt,¹¹ for 12 marck, och er hanndt hannom skyldigh 4 thønner rough, 2 skipper rough och 9 marck danske ther for uden, vedt huilke hanndt beplicter sigh eller sinn sannd arffuingh redeligen och vell att betale for^{ne} Chresten Thuorßenn eller hanns arffuingh adt Sancti Michelsdag¹² tha først kam vdenn ald thøe¹³ och thrette y nogen made, som thett breff vider bemeller.

Och ßotte for^{ne} Chresten Thuorßenn y alle rette, om for^{ne} Peder Thuorßenn icke er plictig same breff att fuldtgiøre och gielddenn att betale.

Saa møtte for^{ne} Peder Thuorßen och sagde, att Chrestenn Thuorßenn suigeligh finge hanns ßegill fra hanns høstrue och beseglitte same breff medt.

Medtt fliere ordt och thale thennom ther om emellom var.

Tha effter thilthale, giennsuar och sagenns leighiedt, saa och effterdj thett findis vdi loughens forklaringh,¹⁴ att alle obne breffue, som vdgiffuis, the skulle stannde ved thieris fulde mact, vdenn thenn, som siger jndseglett, offuergier¹⁵ thett medt kiønsneffn,¹⁶ att slig breffue icke vdgiffne ehre medt hanns vilge och vedskab, tha vide vy icke anditt ther om att sige, enndt for^{ne} Peder Thuorßen er jo plictig same breff att fuldtgiøre och for^{ne} gielddt att betale, vdenn handt sielfftolffte vill loughlig affuergie¹⁷ hans segill for same breff icke medt hanns vilge och vedskab att uere fore komenn.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Dommen er afsagt på snapstinget, første ordinære tingdag efter ophøret af julehelgen (13. januar), i 1594 altså lørdag den 19. januar. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.8.

– (5) Se 621.9. – (6) Se 621.10. – (7) Se note 1. – (8) Formentlig Volstrup i Ø. Horne s., Hornum h. – (9) Enten landsbyen Blenstrup i Blenstrup s., Hellum h., eller landsbyen Blenstrup i Gerlev s. og h. – (10) med sort hoved og med krop af anden farve eller sort med en stor hvid plet i hovedet (Od5 VIII.308, XXI.29f.; Feilb. III.469b). – (11) *røde* kan i jysk bet.: blødt, sumpet sted (Feilb. III.118a), men bet. her snarere: det stykke land, der allerede er pløjet første gang for rug (jf. *rough* umiddelbart i det foreg.), jf. Feilb.118a bet.1; Molbech, *Dialect-Lexicon*.462; at røde jord: pløje den første gang, når man pløjer to gange til rug (Bjerre h.). Sml. *rødhavre*: havre sået i nybrudt jord (Feilb. III.118b; H. H. Jønsen-Tusch, *Nordiske Plantenavne (1867–71)*.32). – (12) 29. september. – (13) Ophold, tidsspilde (Kalk. IV.519b), jf. rettertingsdom 2. juni 1592: *foruden ald tød och tretthe* (GdD IV.342). – (14) Ved *lougßens forklarinh* sigtes oftest til Knud Mikkelsens glosser, der i flere hss. var overskriften: Forklaring offuer thenn judske lough (DgL Tillæg til IV.3). Her er imidlertid sigtet til Thords art. § 37: Item aperte litere, que dantur, debent stabiles esse, nisi possessor sigilli iuramento cognatorum, quod dicitur kynsnæffnd, se possit defendere, quod litere tales nunquam ex consensu suo date erant (DgL Tillæg til IV.88, jf. 115 (§ 34), 140 (§ 17), 149 (§ 21), 174 (§ 31), 223 (§ 33), 251 (§ 27), 278 (§ 31), 308 (§ 32), 336 (§ 34)). Dommens gengivelse af denne bestemmelse er ordret som § 34 i text 7 af Thords art. (DgL Tillæg til IV.336). Denne tekst har til overskrift: Tord degens artickel oc forklarinh offuer den jydskeloug (op. cit. 324). – (15) gendriver, fralægger sig (Kalk. I.38a bet.2). – (16) Om kønsnævn (kønsed) se 703.37. – (17) Se note 15.

712

Skåne landsting 9. februar 1594

I henhold til sine privilegier har Ystad købstad og ikke byfogden på kongens vegne ret til andel i forbrudt gods.

Hs.: GkS 3129,4^o fol. 313^r.

Overskrift: En landtings dom mellem borgmester och raad vdj Ydstad och Christiern Friß, byfogdt, om byßpart aff sagfaldt.

Wy effter^{ne} Lawe Wrne¹ thill Beltheberg,² lantzdomer y Skaane, Hack Wlffstandt³ thill Heckeberg,⁴ Danmarckis riges marsk och høffuitz mand paa Malmø huuß, Anders Thott⁵ till Neß,⁶ høffuitzmandt paa Lauholm,⁷ Oluff Rosenspaar⁸ thill Skarollth,⁹ høffuitz mand paa Lantzkrone, Offue Wgerup¹⁰ till Agißholm,¹¹ Johan Urne¹² thill Valløe,¹³ Clauis Paadebusk¹⁴ thill Krappe-rup,¹⁵ Gundj Lange¹⁶ thill Søffuede¹⁷ och Henrick Skomager, lantz things skrif-fuer, gjør alle vitterligt met dette vortt obne breff, at aar epter Gutz biurd 1594, then 9. februarij, vdj Lund pa Skoningelantz thing vaar skickidt for oß och gote mendt flerrelige, wiße och welagte mendt borgemester och rad-mendt vdj Ydsted och møtte vdj rette effter som dennem vaar foerelagt for-leden søgne lantzthing¹⁸ den 19. januarij och foere tagit deriß sag emellum dennem och Christiern Friß, kong: Maitt: byfogedt sammestetz, som welact

mandt Anders Aagibøn, byßkæmner samestetz, haffue hanum deeltt och thill thalidt for, och fremlagde de deriß steffning, som de offuer for^{ne} Christiern Friiß her thill lantz thing forhuerffuidt och bekomid haffuer, jndeholdendis adt for^{ne} borgemester och raadt hannom till thaler for byß anpartt aff Peder Holm och Inger Kremers huuß och grund sampt hoß werendis boe och boskab, som handt till sig haffuer¹⁹ taget och annamidt for deris thiuffueri, de dennem forbrøtt haffuer, huilchen byeß lod, deell och anpartt dee dennem formener at vere taget y mod kong: Maitt: friheder och privilegier.

Och fremlagde de salige och høyloffligh ihukomelse koning Frederich den Andin hans Maitt: stadfeßtelße breff, dateret vdj Kiøbinhaffn den 12. dag junij anno 1572²⁰ och vnder schreffuidt meth hans naathis egen hanndt, formelendis eblandt anhet, adt hans Matt: haffuer aff synderlig gunst och naade vnd och²¹ thillatt, adt for^{ne} borgemester och raadmend och menige borger vdj for^{ne} Ydstedt maa och skulle haffue, nyde, bruge och beholde sadanne friheder och priuilegia, kiøbstatz rett och rettigheth, som hans nadis vndersatte vdj hans kiøbstadt Malmö och andre hans nadis land Skane haffue meth videre, samme hans Mayestættz stadfæstelße breff vduißer, huor [wdin]denn satte for^{ne} borgemester och radmend vdj rette, [om]²² for^{ne} Christiern Friiß iche haffuer giord wret och bør der forre adt staa byen thill rette.

Ther thill suarede Chresten Friiß och sagde, adt handt haffuer veridt kong: Matt: byfoged vdj 17 aar. Daa haffuer hand opborrid pa konge: Maitt: wegne, huiß arffue løss gotz, som er faldin epter thiuffue, mandrebere och anditt mere effter hans reginskabs liudelse, och ingin giensigelse ther emodt haffuer weridt aff nogin byß kemmener, før end nu hand anfigtes.

Ther thill suarede och sagde borgemester och radmend, adt for^{ne} Anders Aagibøn, byß kemmener, adt hannom er aff thennom paa Ydstetz radhuuß thiidt och offte pamindt, dog hand det inthedt haffuer agtedt, och vor de begierendis hans hemell der om adt beuiiße.

Thill huilckitt hand suarede, naar de ville ßadant fortie,²³ burde hannem²⁴ dog iche adt thie,²⁵ och vaer de begierendis, adt emellum hannem pa byß vegne matte vdj den sag, som er vdj rette steffnidt, gaa dom.

Thaa²⁶ effterdj vdj dag er rette thegte dag och vdj sagen till rette paa baade sider nu saa vell som thil for^{ne} for hørt haffue, och Christiern Friiß sig vnderstaaet adt haffue oppeborridt och annamidt samme deriß byeß diell, lodt och anpart, och hand ingen hemell der thill haffuer, vide vi der for iche och²⁷ kunde sige emodt samme deriß byß friheder och priuilegier, som dennom aff høgbelthe kong: Maitt: nadigst vndt och beuilliget er, men for^{ne} Christen

Friiß forpligtig adt were adt stille for^{ne} borgemester och rad thill fritz for byß anpart, som hand af dennom her till lantz thing er thill thalet forre.

Deß till vindißbyrd haffue wy laditt henge voriß signether her nedin foere.

Actum anno, die et loco ut supra.

(1) Lave Urne (d. 1623) til Bæltebjerg (Bälteberga) søn af landsdommer i Skåne (1549–55) Claus Urne (d. 1561) og dennes 1. hustru Margrethe Trolle (d. 1551), 1589–1623 landsdommer i Skåne, 1590–1613 forlenet med Elleholm, 1613–17 med provstiet i Lund. – (2) Se 634.59. – (3) Se 628.19. – (4) Se 628.20. – (5) Se 699.10. – (6) Se 699.11. – (7) Laholm slot i Hallands län. – (8) Oluf Rosensparre (d. 1624) til Skarholt, Vester Vallø og Holmegård. Han studerede 1576–78 i Leipzig, var 1579–88 høftjener hos markgreve Georg Frederik af Ansbach, 1591–1602 lensmand på Landskrona, 1596 rigsråd, 1602–10 lensmand på Mariager kloster, 1610–24 på Dragsholm. – (9) Hovedgården Skarholt (Skarhult) i Skarhult s., Frosta härad, Malmöhus län. – (10) Se 640.10. – (11) Se 640.11. – (12) Se 699.12. – (13) Se 699.13. – (14) Se 701.7. – (15) Se 701.8. – (16) Gunde Lange (d. 1647) til Søfde, Aggersvold m. v. Han var 1586 immatrikuleret ved Rostocks universitet, 1588–93 sekretær i kancelliet, senere oberst. – (17) Hovedgården Søfde (Sövdeborg) i Sövde s., Färs härad, Malmöhus län. – (18) Søgning var i Skåne og på Sjælland betegnelsen for det første ordinære ting efter udløbet af julehelgen, jf. Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.246. – (19) Herefter tilføjet forlægget *till sig*. – (20) Se CCD I.503. – (21) Herefter udstreget *thillagt*. – (22) Forlægget har om. – (23) nægte (Kalk. I.721a). – (24) tilkom det ham (Kalk. I.328b bet.1). – (25) vidne (imod) (Kalk. IV.322a bet.2). – (26) Herefter udstreget *haffuer*. – (27) Herefter gentager forlægget formentlig ved fejlskrift *iche*.

713

Fyns landsting 9. februar 1594

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter en almindingskov fandtes at skulle rebes efter bol og ikke efter gammel landgilde, da det var bevist, at størstedelen af arealet havde været opdelt i 4 bol.

Hs.: NkS 826b,2° nr. 313.

Overskrift: Enn landzdommers domb om rebsmendt vdi Windingherrit y Fyenn.

Gabriell Knudzønn¹ thill Nørskouff,² lanndsdommer vdi Fyenn, giøre witterligt vdi dette mit obne breff, att aar ephther Guds biurd 1594, løffuerdagenn som vor denn 9. daug februarij, paa Fønboe lanndztinnggh wor skickitt erlig oc forstandigh Erick Brun, slotzfougidt paa Hagennskouff,³ paa sinn hoßbonndis, erlige och welbiurdige Erick Hardenbiergh,⁴ høffuitzmand paa Mat-terup,⁵ hanns vegne, Raßmus Skriffuer y Ortte⁶ paa sinn frue, welb: frue Zibilla Gyldenstierne⁷ thill Skyring,⁸ hindere wegne, Peder Skriffuer Heggerup paa hanns hoßbonds, erlig och welb: mand Knud Rud⁹ till Sannolt,¹⁰

hanns vegne paa denn enne oc hagde y rette steffnitt Hanns Jbßenn y Haffndrup,¹¹ herritzfougidtt y Windingherritt, paa denn andenn side for enn domb, hand nogenn tid forledenn sidenn haffuer giortt oc vdgiffuitt oc epther nogenn siun oc vidnißbiurd haffuer dømbtt Vllersløff¹² alminding¹³ att komme thill rebs oc epther boell, epther som erlig oc welb: mand Lauritzs Brockenhuß¹⁴ thill Brangstrup¹⁵ haffuer ladet paatale oc tilfølge paa kong: Matt: oc kroenens vegne y Vggerbløff¹⁶ ved sin fuldmøndige Jenns Wiborig, riidefogitt¹⁷ y Ottennße lehnn, vanseett att samme aastedtt oc alminding skall icke tilforne aff sandmend vere omboritt.

Oc vdj rette lagdiß samme domb aff Windingherritt vdgiffuen vdj dett neste forgangenn aar, onßdagenn den 26. 7temb:¹⁸ formellendis att for^{ne} Hanns Jbßenn haffuer affsagdt, att eptherdj for hannom haffuer veritt beuiist, att huiß skouffue, ßom sckifft er paa for^{ne} Vllersbløff grund, findis boell,¹⁹ oc receßenn y dett 28. cap:²⁰ jblanntt andett metfører, huor boel findis paa marcke, skall rebis epther boell, kunde hannd icke andett kiennde eller affsige for rette, end att for^{ne} aldminding skouff²¹ burde att komme til rebß oc skiffttis epther lougen²² oc receßens for^{ne} capittell, som samme hanns domb derom formelder, huilckenn domb for^{ne} Erick Brun, Raßmus Skriffuer oc Peder Skriffuer paa dieriß hoßbonders vegne meente mett vrett att vere giortt oc emod receßenn vdj forbemelte 28. cap:, som oc formelder iblantt andett, att huor saa findis, at grib iord²³ er, som tilfornn icke haffuer veritt lagdt enten vdj boell, fiering,²⁴ otting²⁵ eller marcksølfue²⁶ iord, den rebis epther gamble landgille oc skyld; oc meente epther forbemelte leilighett, at for^{ne} Hanns Jbßenn hagde burtt att døppt till att rebis epther gamble landgille och skyld, eptherdj dett befands som almindelig skouff oc grund oc icke boels iord, oc meente, at samme domb burde ingenn magtt att haffue.

Tha møtte for^{ne} Jenns Wiborig paa konng: Matt: oc hanns hoßbonnds, for^{ne} Lauretzs Brockenhuß, saa oc paa for^{ne} Hans Jbßenns, herridzfougdenns, vegne oc meente for^{ne} domb mett rette att vere giortt. Oc berette, att denn største partt aff Vllersbløff skouffue oc enge waar lagtt oc skifft y boell, saa de kunde mole dennom till rette boels brødre huer andre, huor aff forfaris kunde, att Vllersløff byesmennd haffuer wiist dieris marckeskiell mett omliggende marcke oc byes grund, epther som hannd oc for Hanns Jbßenn mett tingsuinde och vidnißbiurdtt beuiist hagde, huilcke som vdj forbemelte hans domb vor indførtt. Først itt tingsuinde aff Windingherridzting vdgiffuitt vnder dato 1550, oenßdagenn epther Mariæ Magdalenæ,²⁷ formellendiß att 8 siunßmennd haffuer siunet wdj Hoffuerboell²⁸ y Vllersbløfflund²⁹ oc vundett

inden tinge, att Madzs Jennßenn oc Niells Pederßenn y Vllersbløff sagde for dennom, att derßom de første begynte att maale der haffuer weritt rett skell, ßom dennom vell minthis vdj 32 aar oc miere, emellom Eskils boell³⁰ oc for^{ne} Hoffuer boell, oc boels brødre y for^{ne} tuende boell kunde maale dennom der vdj till rette. Dernest itt andett tingsuinde aff for^{ne} ting samme aar vdgiffuitt, onßdagenn nest ephther S: Simenis Jute dag³¹ vdgiffuitt, formellendis att fem aff Wllersløff mend haffuer vunditt her indenn tinge oc bistoed paa dieris egenn oc alle Vllersløff mends wegnne, at de 2 boell paa Wllersløff grund, som ere boedeboell³² oc barboell,³³ som ligger tilßammenn fraa dett gierde offuer nye waße³⁴ ved welb: mands Erick Vrnis³⁵ ennemercke, derfraa oc thill denn stubbe³⁶ ved Horßepandtt haue,³⁷ som welb: Anders Jacobßenn³⁸ (huis siell Gud [hafver])³⁹ loed hugge oc sette vdj Nyemølle,⁴⁰ de to boell skulle were ens⁴¹ brede vid itt⁴² foedfied,⁴³ som samme tingsuinde widere formeller; mett huilcke tingsuinde os vidnißbiurd for^{ne} Jenns Wiborigh meente sig noch-somb⁴⁴ att haue beuist, att den største partt aff Vllersbløff skouff wor skifft vdj fire boell vid dieris naffnn, som forbemelte er, oc ephther slig vidnißbiurd, logenn oc recessen vdj dett 28. artikell berette for^{ne} Jenns Viborig, att for^{ne} Hanns Jbßenn hagde giort sinn domb, oc meente hannom der vdj ingenn wrett att haue giortt. Oc ydermere berette for^{ne} Jenns Viborig, att ephtherdj for^{ne} almindingskouff findis oc ere liggendis vdj Vllersbløff indhegnede wong⁴⁵ vnder frihed oc heffdt till for^{ne} bye, vjlskett⁴⁶ oc vpaaklagett aff hoßliggendis marckemend,⁴⁷ som grendsker⁴⁸ paa for^{ne} Vllersløffmarke, oc beuißis mett gamble tingsuinder att vere tagne vdj heyenn⁴⁹ oc fredtt aff fremfarnne leenß-mends fougder paa Nyeborg slott, huormett hand nochsom meente⁵⁰ kunde regnis for frihed till for^{ne} bye, fast lenger end lougen oc receßenn formelder om heffdt, kunde derfor ey viide, mett huad rett kong: Matt: eller andre lods-eyere skulle paaleggis att indßuerge dett mett sanndmend, som indfattett oc indliggendis er vdj nogenn marcke. Oc ephther slig leilighedtt satte for^{ne} Jenns Wiborig vdj ald rette, om for^{ne} Hanns Jbßenns domb burde icke ved magtt att bliffue.

Mett flere ord och tale dennom derom emellom wor.

Tha ephther tiltale, gienßuar och denn sags leilighet, att ephther som for^{ne} Erick Hardennbiergh, frue Sibille Gyldenstiernne oc Knud Rud haffuer ladett steffne for^{ne} Hanns Jbßen for forbemelte sinn domb oc meente hannom vrett att haue giortt, y dett hand haffuer dømbtt for^{ne} almindig skouffue att komme thill reb, skifftis oc rebis ephther boell oc icke ephther gamle landskylle,⁵¹ saa oc ephtherdj for^{ne} almindig oc aasted skall tilforne aff sandmend were

omßuorenn, tha epherdj for hannom haffuer weritt beuiist mett gamble tingsuinder och breffue oc vidnißbiurd, som forskreffuitt staar, att meste partenn Vllerbløff marck haffuer veritt vdj fire boell, oc for^{ne} alminding skouffue skall oc findis att ligge vdj Vllerbløff indhegnede wong, vnder friehett och heffdtt till for^{ne} bye, vjlskett och wpaaklaget aff hoß liggende marckmend, som grendzer paa for^{ne} marck, oc epherdj for^{ne} Hans Jbßenn epher forbelte leilighedtt oc kong: Matt: receß i dett 28. artickell haffuer dømppt samme almindinge skouffue att komme thill rebs oc skifftis epter lougenn oc receßens for^{ne} artickell,⁵² wanseet att for^{ne} alminding skouffue haffuer icke aff sandmend werett omßuorenn, da kunde ieg icke kiennde, att for^{ne} Hanns lbssenn mett denne sinn domb haffuer giort nogen vrett, men denn bør ved magtt att bliffue.

Tiill vidnißb: trøcker ieg mitt signett her nedenn fore.

Actum vt supra.

(1) Gabriel Knudsen Akeleye (d. 1608) til Nordskov, 1591–1608 landsdommer i Fyn. – (2) Hovedgården Nordskov i Gestelev s., Sallinge h. – (3) Hagenskov (1667–1962 kaldt Frederiksgave) i Sønderby s., Båg h. Hagenskov tilhørte da kronen, og Erik Hardenberg til Matrups var 1572–1604 forlenet med den. – (4) Se 628.17. – (5) Se 628.18. – (6) Landsbyen Orte i Orte s., Båg h. – (7) Sibylle Gyldenstjerne (d. 1611), enke efter Eskil Gøye (d. 1573) til Skørringe(gård). – (8) Hovedgården Skørringegård i Falkerslev s., Falster sønder h. – (9) Knud Rud (d. 1611) til Sandholt, Enggård (nuv. Gyldensteen), Fuglsang og Rudbjerggård. Han blev 1571 immatrikuleret ved Rostocks universitet, var 1577–88 hofjunker, 1588–97 lensmand på Korsør, 1591–1611 på Odensegård. – (10) Hovedgården Sandholt i Sandholt-Lyndelse s., Sallinge h. – (11) Landsbyen Havndrup i Hellerup s., Vindinge h. – (12) Landsbyen Ullerslev i Ullerslev s., Vindinge h. – (13) *Alminding* er en landstrækning, der ikke ejes af en enkelt, men henligger udyrket til fælles benyttelse for landsbyens beboere (OdS I.473 bet.1; Osterssøn Veylle.40). Ordet kommer af æda. *almænnung*, hvis grundbetydning er: alle mænd, hele befolkningen, jf. Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.186. – (14) Se 655.6. – (15) Hovedgården Bramstrup i Nørre Lyndelse s., Åsum h. – (16) Landsbyen Uggerslev i Uggerslev s., Skam h. – (17) Om *ridefoged* se 642.14. – (18) ☉: septembris. – (19) Bol er en jord af forskellig størrelse, der angav den enkelte gårds andelsret i fællesjorden. En gård kunne udgøre et helt bol, men som regel kun en brøk: fjerding, otting. Bol var til lige en regningsenhed, der brugtes ved ansættelse af skat. Jf. Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.178ff., P. Lauridsen i *Aarb. for nord. Oldk.* 11. rk. XI (1896).148ff.; *Kulturhist. Leks.* II (1951).55ff. I senere tid betegner bol mange steder en lille ejendom, men bruges også om inddelingen i bymarken, jf. Poul Meyer.262. – (20) Reces 13. december 1558 § 28. Til denne bestemmelse, der optoges i DL 1–18–1, skriver Arnt Berntsen II.456: Haffver derfor Reebsmændene dem først at erkyndige, om Gaardene i Byen eller de Marcke oc Jorder, som skal reebis, ere deelte udi saadanne forbette Fierdinge, Ottinger, Boel &c. Der som da findis, de saaledis ere deelte, kunde Reebsmændene der efter en hver sin Anpart dis lettere tilmaale. Men hvis icke saa findis, da hafve de at fremfordre Lodeisernis underskrefne Jord-Bøger eller Adkomst Brevve, deraff de en hver Gaards rette gamle skyld kunde fornemme, der efter de med hver Gaards tilreebning dem hafver at rette, det lige-

ligste de kunde treffe. – (21) Skov, der henligger til fælles benyttelse for beboerne i et vist område (OdS I.473). – (22) JL I.50. – (23) *Grib* eller *gribsjord* er jord, der ikke hørte til den fra gammel tid indtagne og rebdragne bymark og således ikke var delt mellem bymændene, men som hver enkelt mand havde inddraget til dyrkning uden for bymarken (Kalk. II.70b; Osterssøn Veylle.342; Arent Berntsen II.447). – (24) Fjerding er 1/4 af størrelsen bol. – (25) 1/8 af størrelsen bol. – (26) Jord, der til skatteansættelse er vurderet til 1 mark sølv (Kalk. III.41b–42a. – (27) Maria Magdalene dag: 22. juli. Tingsvidnet er af 23. juli 1550. – (28) De gamle bol-navne har ikke kunnet lokaliseres; det er kun undtagelsesvis, at bolenes navne er nævnt i kilderne. – (29) Vistnok en nu forsvundet skov i Ullerslev s., Vindinge h. – (30) Se ovf. note 28. – (31) Simons og Judas dag: 28. oktober. Tingsvidnet er af 29. oktober 1550. – (32) vel: d. s. s. *bønderbol*: fællesmark til en landsby (Kalk. I.248b) el. snarere *bondebol*: bondehus, bondegård (Kalk. V.122a) (*boede* = *bonde*). – (33) Barbol er formentlig et øde bol, som henligger ubeboet og/eller uopdyrket; jf. *barild* (øde plads) og *baring* (øde plads) (Kalk. I.103b, 104a). – (34) En *vase* er vej over sumpet terræn, dannet ved opfyldning (af risknipper, grene o. l.), en dæmning eller et vadested (Kalk. IV.750b bet.2; OdS XXVI.668 bet.2). – (35) Erik Urne (d. 1561) til Hindemae (i Skellerup s., der er nabosogn til Ullerslev s.). – (36) Træstub, pæl (Kalk. IV.175b bet.1&2). – (37) Formentlig den nu forsvundne landsby Horsehave i Frørup s., Vindinge h. – (38) Anders Jakobsen Ulfeldt (d. omkr. 1383) til Kogsbølle (nuv. Holckenhavn). – (39) Ordet ikke i forlægget. – (40) Nyemølle i Refsvindinge s., Vindinge h., jf. Henrik Pedersen.64, Biskop Jacob Madsens Visitatsbog, udg. af A. R. Idum (1929).88. – (41) lige. – (42) højst (jf. OdS XXVI.739 bet.12.1: ikke ved = ikke så meget som). – (43) et skridt (Kalk. I.578a; OdS V.75). – (44) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). – (45) Vangen er den indhegnede, i en vis sædskifteform henliggende del af landsbyens fællesjord (OdS XXVI.511). – (46) upåklaget, upåtalte (Kalk. IV.630a). – (47) Mænd, der har agre sammen i samme bymark (Kalk. III.43b bet.2; Molbech, Glossarium II.9). – (48) grænser. – (49) Værrn, beskyttelse (Kalk. II.194b bet.2). – (50) Ordet gentaget i forlægget. – (51) Landgilde (Kalk. II.742b). – (52) Herefter udstreget i forlægget *haffuer*.

714

Viborg landsting 16. februar 1594

Nogle vidnesbyrd, der var optaget for at tilbagedrive ransnævningers kendelse, fandtes ugyldige, da ransnævningerne ikke havde fået varsel til vidnesbyrdene, og da de vidnesbyrd, på grundlag af hvilke ransnævningerne havde afsagt deres kendelse, var stadfæstet.

Hs.: GkS 1137,2^o nr. 267 (findes yderligere i 8 hss.).

Overskrift: En dom att vindisbiurd, som neffninger haffue effter suoritt och then thid stod vandclagett, er ved mact sagt.

En dom, Mouritz Stygge,¹ Jørgenn Friis,² Offue Jull³ thill Kieldtgaardt,⁴ Thamis Fasthj,⁵ Chrestenn Munck⁶ thill Donslundt,⁷ Erick Løckie⁸ thill Eskierdt,⁹ Albrett Skiell¹⁰ thill Jungettgaardt,¹¹ Jørgenn Friis¹² till Vadskergaardt,¹³ Enuoldt Kruße¹⁴ thill Vingegaardt,¹⁵ Kieldt Jull¹⁶ thill Stubergaardt,¹⁷ Annders

Skram¹⁸ thill Dedbierig Lundt¹⁹ och Gunde Schriffuer²⁰ dømt haffuer aar 94, thennd 16. februarij, emellom erlig och velbørdig manddt Preben Gyldennstierne²¹ thill Vosborigh,²² høffuitzmandt paa Aastrup,²³ saa och edell och velbiurdig herr Seiferdt Reinskatt²⁴ thill Herningholm²⁵ [om]²⁶ nogen vindisbiurdt, som hagde vonditt om nogett hiøe, som for^{ne} her Seiferdt hagde ladett bierge och age aff enn engh, kallis Øre, y Bierckmarck,²⁷ som same vindisbiurdt j thieris egenn sagh skall haffue vonndett ther medt att ville tilbage driffue ransneffningers eedt, som om same gierning thøffuitt²⁸ och suoritt var, førindt for^{ne} vinder er goet.

Tha haffuer landzdomer och for^{ne} guode mendt saa om sagt, att effterdj for^{ne} vindisbørdt, som for^{ne} her Sigfredt forhuerffuitt haffuer, och tha var hidt steffnett, findes att uere thagenn och vonndett, epther att ransneffninger haffuer giortt thieris eedt och thoff, och for^{ne} her Sigfredt med thenom vill thilbage driffue for^{ne} neffningers eedt, och thett y saa made er neffningers lempe²⁹ och boslodt³⁰ angiellindis, och ransneffninger icke for samme vinder haffuer foett louglig varsill, tha kunde vij jcke kiennde same vinder louglig och bør fordj jngenn mact att haffue. Och eptherdj the vindisbiurdt, for^{ne} Prebenn Gyldennstierne forhuerffuitt haffuer och er hidt steffnett, haffuer veritt for for^{ne} ransneffninger, och the thenn thidt haffuer standdett vanclaggett, vbeskyltt och vpaatalitt, och for^{ne} neffninger haffuer kiennndt thennom for gott och nøgactig att uere, och the thennom ther fore vdj thieris eedt fuldt haffuer, och lougmol³¹ ther effter ganngett er, tha vide wy effter sadann leiglihet och forrige domme³² her thill landztingett om slig vinnder vdganngett er, jcke emodt same vinder att sige eller macteløs dømme, ey eller for^{ne} neffningers eedt, som ther effter drøffuit er, att felde, førindt kong: Mayst:, vor allernadigste herre, och Danmarckis riges raadt andett ther om forordne ville.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpreßa.

(1) Se 621.4. – (2) Se 621.8. – (3) Se 697.17. – (4) Se 697.18. – (5) Se 663.11. – (6) Må være fejlskrift for Christen Juel (d. 1608) til Donslund. – (7) Den tidl. hovedgård Donslund i Hejnsvig s., Slavs h. – (8) Se 678.12. – (9) Se 678.13. – (10) Se 627.16. – (11) Se 627.17. – (12) Jørgen Friis (d. 1632) til Vadskærgård. – (13) Se 665.13. – (14) Se 693.27. – (15) Se 693.28. – (16) Se 621.20. – (17) Se 621.21. – (18) Anders Skram (d. ca. 1619) til Dejbjerglund. – (19) Den tidl. hovedgård Dejbjerglund i Dejbjerg s., Bølling h. – (20) Se 621.10. – (21) Preben Gyldenstierne (d. 1616) til (Nørre-) Vosborg, Totterupholm (nuv. Rosendal), Vrå og Svaneholm, sen. (1596) rigsråd, 1576 forlenet med Åstrup, 1595 med Bøvling, 1595–97 med Malmøhus. – (22) Hovedgården Nørre Vosborg i Ulfborg s. og h. – (23) Hovedgården Åstrup i St. Hans s., Vennebjerg h., der indtil 1662 tilhørte kronen og var sæde for lensmanden over Åstrup len. – (24) Siegfried von Rindschadt (d. omkr. 1620). Om ham se IV 571.20. – (25) Den tidl. hovedgård Herningsholm, nu i Herning købstad. – (26) Forlæg-

get har *och.* – (27) Birk mark i Gjellerup s., Hammerum h. – (28) afgivet kendelse (Kalk. IV.413b). – (29) (*Ære* (Kalk. II.780b bet.4). – (30) Jf. JL II.41. – (31) Dom (Kalk. II.729a bet.2). – (32) Jf. også rettertingsdom 20. juni 1593 (GdD IV.380ff.), der vist er kilde til bestemmelsen i DL 1–13–27.

715 Sjællands landsting 13. marts 1594

Drab begået på en adelsmands gård kan forfølges med herredsnævnen, når husbonden ikke råder over så mange folk, som kræves efter gårdsretten.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 277.

Overskrift: Enn dom att herritzneffnn er tildømt att suerge paa manddrab, som er scheed paa en anden mands gaard, thi hand sielff icke hagde saa mange folck derom kunde suerge.

Lauge Beck¹ thill Førsløff,² landzdommer vdi Sielland, och Claus Morttenssenn, landztingschriffuer, giøre witterligtt, att aar ephther Guds biurd 1594, oenßdagenn denn 13. martij, paa Siellandszfar landzting wor skickitt Raßmus Jennssenn, thienendiß paa Aastrup,³ oc fremkallitt 16 mennd aff Waldburgßherritt,⁴ som wor oppkrauffde att skulle suerge om ett drab, som skeede paa Aastrup emellom Jens Christennßenn oc Peder Wogensuend, oc begierede, de deris thoug wille fyllist giøre eller hannom motte wederfaris rætt offuer thennom.

Tha wor her wdj rette møtt Madzs Jbssenn y Ordrup⁵ oc hanns mettfølgere oc bød thennom y rette oc ville jngenn felding lide, menß endelig domb, om thennom burde at ßuerge paa samme drab wor skeed paa Christenn Krabbis⁶ hoffuittgaardtt eblant hanns egne thienner oc hoffolck,⁷ meente fordj, dett burde att ßuergis aff hoffolck ephther gaardzretten och icke aff bønder.⁸

Dertill suarede for^{ne} Raßmus Jennßønn, att hand formeente dett att were en adelßmand frit forre entenn att forfølge saadann drabsager mett neffn aff gaardenn eller till landztingh mett 16 mend; oc ephtherdj de waare louligenn oppkrauffde formeente hand, de burde att ßuerge.

Da ephther tiltale, giensur oc denn sags leilighett bleff der paa saa affsagdtt for rette, att ephtherdj gaardzretten vdj denn 23. artickell tilsteder ridermendsmend, som icke er ßaa sterke paa folck, att de gaardzretten kand fyllist giøre, att søge dieriß sag thill landzting, oc for^{ne} Madzs Jbssenn oc hanns mettfølgere er louligenn oppkrauffde att suerge om samme drab, da bør de derom at skielne, saa fremt de icke wille strafis ephther receßen.⁹

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Åstrup hovedgård i Kirke Såby s., Voldborg h. – (4) Voldborg h. – (5) Landsbyen Ordrup i Sonnerup s., Voldborg h. – (6) Christian Krabbe til Åstrup og Bjørnholm, søn af den retskyndige rigsråd Erik Krabbe (d. 1564) til Bustrup og Åstrup og dennes 2. hustru Margrethe Reventlow. – (7) Hovfolk, 3: folk, der er i tjeneste hos en hofmand el. herremand. Jf. Johs. Steenstrup, De danske Stednavne (1908).95, Kulturhist. Leks. VII (1962).6ff. – (8) Jf. Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 § 2. – (9) Analogien af § 13, sidste stk., i reces 13. december 1558, jf. Sjællands landstings dom 17. januar 1593 (ovf. nr. 692).

716

Sjællands landsting 13. marts 1594

En bonde, der på grund af lydighedsnægtelse to gange var fradømt sin fæstegård, men desuagtet modsatte sig at fraflytte den, idømt 40 marks bøde.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 282.

Overskrift: Enn andenn domb vdi saadanne sag.

Lauge Beck² thill Førbløff,³ landzdommer vdi Sielland, oc Claus Morttenssenn, landztingschriffuer, giøre witterligt, att aar ephther Gudz biurd 1594, oenßdagenn denn 13. martij, paa Siellandsfar landztingh war skickitt erlig oc welbiurdig mannd Steenn Maltissenn⁴ till Holmgaardtt,⁵ høffuitsmand paa Kroneborgh, paa denn enne oc hagde hid y rette steffnitt Jenns i Nacke⁶ paa denn andenn side for enn gaard, hand der wdj leenidtt moduilligenn⁷ besidder, enndog hand denn er fran dømtt, huorfor hand formeente hannom emod lougenn att giøre oc burde derfor att stande till rette ßom wid bør.

Och berette, att for^{ne} Jenns y Nacke er tuende gange dømpptt fran sinn gaardtt for vlydighett oc dog moduilligenn besidder samme gaard emod hanns wilge oc icke wille giffue hannom paa kong: Matt: wegnne ett gott ord.⁸ Oc wdj rette laugde thuende domme aff Croneborg bircketing, thend første dateritt denn 7. octobris a^o 92, liudendiß wdj sin beslutning, att ephtherdj for^{ne} Jenns Christennßenn i Nake haffuer ladet sig befinde mett wlydighett oc offuerhørichett mett kongenns echtter⁹ oc reiser¹⁰ att skulle giøre, da weed ieg icke rettere derpaa att affsige, end ephther saadane hans groffue oc offte¹¹ forseelser, da er hanns gaard, der hand paaboer, ephther receßenn¹² till hanns herschaff forfaldenn eller were wdj hanns hoßbondiß minde¹³ att stille hannom tilfridzs, som samme domb wdj sig sielff jndeholder. Denn andenn domb er dateritt denn 19. maij a^o 93, liudendiß: Er kommen for retten Jens i Nackenn oc wed welacht mand Hans Oelssenn y Harritzhey,¹⁴ kong: Matt: deelefougitt,¹⁵ er bleffuen tiltalitt for offuerhørichett, hand icke wilde age oc føre konng: Matts: fadebur¹⁶ fran Kroneborg, huilckett hand icke endelige kunde

sigh fran [sige?]¹⁷ y nogenn maade. Oc wor derfor for^{ne} Hanns Oelssenn enn endeligh domb wdj sagenn begierendiß. Haffuer ieg icke da wist rettere wdj denn sag att kunde affsige for en ret, end ephther receßen formelder om offuerhørig[hett]¹⁸ emod sin hoßbond, da er hanns gaard forfaldenn till hans herskaff oc er forlagtt¹⁹ indenn tinge oc wdj kongenns naffnn forbudedz²⁰ bleffuen huercken att maa saae eller pløige eller i nogen [maade?]²¹ wercke²² iordenn ephther denn dag, førend hand haffuer hoßbondenns wilge oc forloff der-till, som samme dom wdj sig sielff wiidere indeholder. Derhoß wdj rette [lagde?]²³ ett tingsuinde aff Kroneborg bircketing denn 14. julij a^o 93 wdgiffuitt, liudendiß Peder Jennssenn oc Peder Hannssenn wdj Dragstrup²⁴ att haffue vundett, att de haffuer weritt wdj Nacke oc tilsagdt och forbødt Jenns Christennssenn, som derpaa boer, skall ephther denn dombs liudelße, som offuer hannom felt er for offuer[hø]righett,²⁵ were aldeliß oc fuldkommelig forbudenn ephther denn dagh ey heller att befatte eller bruge samme Nackegaardt eller nogenn dens tilleggelße, ey heller wercke jordenn, som ther thilliggendiß er, wdj nogenn maade wdenn sinn hoßbondzs wilge oc sambtøcke dertill, som samme tingßuinde wdj sig sielff jndeholder.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} Jenns Christennssenn oc berette, att ald denn stund hand hagde boid paa for^{ne} gaard, haffde hand wdgiffuitt sinn landgilde oc meente sig icke miere pligtig were.

Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da effter tiltale, giennsuar oc denn sags leilighett bleff der paa saa affsagdt for rette, att ephtherdj for^{ne} Jenns Christennssenn y Nacke er tuende gange dømtt fran sinn gaardt for adskillige hanns wlydigheds skyld oc sidenn er forbødenn att pløige oc saae dertill, wdenn hand kunde haffue dett i hossbondenns minde, oc hand dog wdenn lennßmandenns wilge trodzlige bruger samme gaard, da haffuer hand der wdj giortt emod lougenn oc bør derfor att bøde xl marck²⁶ oc affstaa samme gaardt, wdenn lenzmandenn hannom benaade wille.

Jn cuius rej.²⁷

(1) Jf. Sjællands landstings domme 14. april 1591 (ovf. nr. 657) og 16. juni 1591 (ovf. nr. 664), der i lignende tilfælde idømte 40 marks bøder for hærværk efter den retspraksis, der på grundlag af bestemmelsen i JL II.21 havde udviklet sig i Jylland. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Sten Maltesen Sehested (d. 1611) til Holmgård, sen. (1607) rigsråd og (1610) rigsmarsk. 1590–95 lensmand på Kronborg, 1595–1606 på Bohus, 1606–08 over Helne kirke (o: Alle helgens kloster i Lund), 1608–10 på Varberg, 1610 på Vestervig. – (5) Hovedgården Nørre Holmgård i Møborg s., Skodborg h. – (6) Nakkegård, endnu i Trap⁵ III (1954).157 (jf. ovenfor linje 14 f. o.: *Nackegaardt*), i Søborg s., Holbo h., der lå under Kronborg birk.

Det var en gård på lidt over 6 tdr. hartkorn og med et dyrket areal på ca. 20 tdr. land, jf. Henrik Pedersen.11. – (7) opsætsigt, ulydigt, trodsigt (Kalk. III.123b). – (8) Vel: et forhandlingsvenligt tilbud. Jf. OdS VI.1173: *give gode ord*: søge at bevæge en med venlige (forsonlige, overtalende) ord, dels om den, der søger at formilde en anden eller undskylde sig selv, dels om den, der søger at overtale en til at gøre noget (en tjeneste o.l.). – (9) Se 622.24. – (10) Hoverirejser, pligtkørsler (OdS XVII.652 bet.2.3). – (11) hyppige Kalk. III. 281b). – (12) Reces 13. december 1558 § 42. – (13) *være i ens minde*: være underkastet, undergivet en (OdS XIV.81 bet.6.2). – (14) Landsbyen Harreshøj i Tikøb s., Lyng-Kronborg h. – (15) En *delefoged* var en foged, der besørgede retsbrud påtalt (OdS III.585), men som undertiden tillige kunne have andre funktioner, f. eks. udøvelse af politimyndighed eller tilsyn med kronens bønder, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362. – (16) Kongens rejsebagage og rejsefølge (Kalk. I.486b bet.3; OdS IV.620 bet.3); en sådan rejse kaldtes en *fadebursrejse*: en rejse, hvor bønderne var pligtige at befordre kongen og hans fadebur. Dette sidste udtryk anvendes endnu i § 2 i fdg. 26. juni 1844 om fribefordringsvæsenet. – (17) Ordet findes ikke i forlægget. – (18) Forlægget har *offuerhørig*. – (19) forfulgt, tiltalt (Kalk. I.654b bet.10). – (20) forbudt. – (21) Ordet findes ikke i forlægget. – (22) bearbejde, dyrke (Kalk. IV.843b bet.2). – (23) Ordet findes ikke i forlægget. – (24) Landsbyen Dragstrup i Søborg s., Holbo h. – (25) Forlægget har *offuerøffrighett*. – (26) Jf. ovf. note 1. – (27) Den fuldstændige formular se dom nr. 714 ovf. in fine.

717 Sjællands landsting 13. marts 1594

En mand havde tildelt en anden nogle slag. Skønt han var provokeret dertil af den anden, der var kørt efter ham og nær havde væltet hans vogn, dømte landstinget ham til at bøde 40 mark for overfald på torvevej.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 283.

Overskrift: Enn domb att enn er tildømtt att bøde 40 marck, for hand hauer offuerfallitt enn paa hans torge weye.

Lauge Beck¹ thill Førßløff,² landsdommer vdi Sielland, och Clauß Morttenßenn, landztingschriffuer, giøre witterligt, att aar ephther Christj fødzell 1594, oenßdagenn denn 13. martij, paa Siellandsfar landzting wor skickitt Thomaß Jenßenn paa Dybßøe³ paa denn ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Hanns Thorkilssenn ibidem paa denn andenn side oc hannom tiltaledede, for hand hafuer offuerfalditt hannom paa hanns torgeweue,⁴ slagitt oc saaritt hannom, huor wdj hand formeente hannom emod lougenn⁵ att haffue giortt oc burde att bøde hans 40 marck. Oc wdj rette lagde ett tingßuinde denn 3. decembris sist forledenn aff Hammers herritzting vdgifffuitt, liudendiß Hans Christennsenn y Aagerup⁶ att haffue wunditt, att denn løffuerdag ephther Mickelmøße dag⁷ sist forledenn wor Thomas Jennssenn aff Dybsøe inde i Jenns Laurit-

zenns loe aff Aagerup, mens hand tarsk⁹ der; Lauritz Jerßenn y Baßnes⁹ att haffue wunditt, att der Hanns Torkilssenn oc Thomaß Jennssenn drog fra Nestuidt oc till Dybßøe, oc der de komme i Welløewad,¹⁰ da holtt Hans oc wandett sine heste,¹¹ oc der Hanns wille age frem, tha aag Thomas tuertt wdj weigenn for hannom, saa att Hanßis dett ene hiull gick op paa grørenn bankenn. Tha sagde Hans: Nu gjør du lige ßom [du?]¹² pleier att gjøre. Saa kiorde Thomaß lidett frem, oc Hans kiorde oc frem oc bleff holdende oc tog ett spiud aff wognenn oc slog Thomas Jennßenn først ett slaug paa halssenn mett oc sidenn end itt slaug. Saa kommer de till huer andre,¹³ oc Thomas fick fatt paa spiudett; saa störtte Hans, mens entenn hand bleff slagenn, saa hannd fald, eller ey, dett wed hand icke. Niels Brun aff Baßnes att haffue wunditt lig ßaa, oc end ydermere att hand saae, att Thomas sloug Hanns Torkildssenn mett enn øxe, saa hand störtte; Søren Thamessenn aff Baßnes att haffue wunditt lige ßom forskreffne Niels Brun, som samme winde i sig sielff jndeholder.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} Hans Torkildssønn oc wdj rette lagde sinn skriffthg beretningh, wdj huilckenn hand giffuer tilkiennde, att hand icke wed hannom entenn saar¹⁴ eller blaae¹⁵ eller y nogenn maade blodig att were, jcke heller er siunßgierning y nogenn maade, menß for^{ne} Thomas att haffue ladett sig besee wed tingett mett dannemend, oc icke samme mend wdj nogenn maade fran dennom att haue beuiist hannom entenn saar eller blodig eller i nogen maade blaa att were. For det andett, hand tiltaler mig for torgefred, der suare ieg ßaa thill oc formeener, at haffuer nogenn giortt hinanden wfredtt, da haffuer Thomas denn brut oc giort, i dett hand haffuer tagitt enn andenn mands heste oc wognn thømme oc suøbe oc ephther kiørtt mig minn paa minn rette hiem weye oc der naaid mig i Weilløe wad oc der kiorde mig min heste oc wognn nogitt neer omkuld, som nochsom er thill Hammers herritzting beuiist, dog samme vidnißbiurdtt mögitt trøggeligh¹⁶ hauer wunditt end bekrefftett er. Setter jeg derfor y alle rette, om denn, ßom ßaa ephther jaffuer¹⁷ enn andenn oc i saa maade noget nær omkiørtt¹⁸ heste oc wogn oc andett hans methaffuendis oc er winde thill, om denn er icke aarsage thill wfredtt oc hafuer denn brutt oc mig for samme wfred oc torge fred oc for Thomas Jennssenns tiltale quit att were; oc om nogitt skriffthg skall her fraa landzting wdgaae, att dett motte der jndførís.

Mett flere ord thennom derom emellom wor.

Da ephther tiltale, gienßuar oc den sags leilighett bleff der ßaa affsagdtt for rette, att ephtherdj for^{ne} Hanns Torkildssenn saa haffuer offuerfalditt for^{ne}

Thomas Jennssenn paa hans torgewey, tha haffuer hand der wdj giortt emod lougenn oc bøde derfor epther lougenn xl marck.

Jn cuius rej.¹⁹

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Øen Dybsø hørende til Vejlø s., Hammer h. Her lå 1607 2 gårde, jf. Achton Friis, De Danskes Øer III (1928).24, og 1682 en gård på 16,7 tdr. hartkorn (27,5 tdr. land), jf. Henrik Pedersen.58. – (4) Torvevej, o: vej, der fører til og fra en bys torv. Jf. DL 6–9–24: Hvo som overfalder sagisløs Mand paa Torvevej . . . bøde foruden rette Bøder trende fyrretyve Lod Sølv. – (5) EsjL II.22 og 23, VsJL III.16 om drab eller legemsfornærmelse på torvet, men ikke på torvevej; jf. VsJL III.1, EsjL II.19 og JL III.22 om fred på tingvej. – (6) Formentlig landsbyen Åderup i Næstved St. Mortens landsogn, fra 1923 i Næstved købstad. – (7) Mikkelsmesse: 29. september. – (8) tærskede. – (9) Landsbyen Basnæs i Vejlø s., Hammer h. – (10) Vejlø vadedest ved Fladså. – (11) vande heste: føre heste til vandet, at de kan drikke (OdS XXVI.395 bet.2.1). – (12) Ordet findes ikke i forlægget. – (13) o: så kommer de ind på livet af hinanden, jf. OdS XXIII.1131 bet.1.7 og XII.1047. – (14) *saar* er adjektiv: såret. – (15) blå, blåt sted efter et slag (Kalk. V.113b). Forb. blå og blodig var alm. i datidens sprog, se Kalk. I. c. – (16) sikkert (Kalk. IV.459a bet. 2). – (17) forfølger, driver, jager (Kalk. II.433a bet.2). – (18) kørt over (Kalk. III.308b bet.1). – (19) Se den sædvanlige formular dom nr. 714 i. f.

718

Sjællands landsting 13. marts 1594

Under en twist om brugsretten til nogle mosearealer fastslog landstinget, at der skulle bortses fra nogle vidnesbyrd, der ikke var i overensstemmelse med de øvrige i sagen foreliggende, og som var afgivet af personer, der havde en interesse i sagens udfald.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 298.

Overskrift: Enn domb at vidnißbiurd er magteløs dømbt, som hafde wundet thennom sielff till nøtte oc tarff vdi dieris egen sag om eigendomb.

Lauge Beck² thill Førsløff,³ landsdommer vdi Sielland, oc Claus Mortennssenn, landztingschriffuer, giøre vitterliggt, att aar epther Guds biurdt 1594, oenßdagenn den 13. martij, paa Siellanzfar landsting wor skickitt erlig oc welbiurdig mand Jørgenn Daae⁴ thill Snedinge⁵ paa den ene oc hagde hid vdj rette steffnitt Hanns Oelssenn y Ørbløff,⁶ Lauritzs Oelssenn y Wendsløff,⁷ Peder Nielsenn y Ørsleff oc Peder Hannßenn y Wemløff⁸ paa denn anndenn side oc dennom tiltalede for en winde, de thill Flackebierig herritzting wundett haffde om affgrøde, som y forgangenn sommer er høstett aff de gunger⁹ i Sneding Bøe,¹⁰ huilcke dieris winde hand formeener icke ßaa loughlig at vere, att de burde emod hanns laaß oc loughlig hefftt wid magtt att bliffue.

Disligiste hagde oc hidtt steffnitt erlig oc welbiurdig mand Byrge Trolle¹¹ thill Troldholm¹² mett samme winde.

Oc vdj rette lagde ett tingsuinde aff Flackebierig herritztingh denn 27. daug februarij a^o 94 vdgiffuitt, liudendiß Hanns Oelssenn y Ørsløff att hae wunditt, att hand haffuer boid i thend gaard, hand nu iboer, i tiue aar, oc tha haffuer hand slaget¹³ vd for hans agers ende paa gungerne vjlitt¹⁴ oc vkladgitt, till saa lenge att erlig och welb: mand Jørgenn Daaiß ombud¹⁵ haffuer forbøed thett. Peder Nielßenn y Ørsløff att haffue vunditt, at hand haffuer boett j Ørsløff bye wdj xxvj aar oc haffuer slagitt vd for hans agers ende; Lauritzs Oelssenn i Vendzløff att haffue wundit y xxx aar lige ßom forskreffuitt staar; Peder Broerßønn y Wemløße¹⁶ att haffue vunditt lige ßaa.

Dernest fremkallitt diße ephtherskreffne vidnißbiurd, mett huilcke hannd formeener de for^{ne} vsandruue att were: Niells Bøncke y Sibberup¹⁷ att haffue wunditt, att hannd mindiß wdj xxx aar, da haffuer de gunger wdj Snedinge søe verit brugtt till Snedinge vjlett och vkiertt, och Oluf Daa¹⁸ lod thennom jndheigne mett pile, oc hannd tiente Oluff Daa, der de pile bleff sadt. Hanns Pederßenn y xx aar och Madz Oggeßenn wdj xx aar att¹⁹ haffue wunditt lige ßaa mett flere vidnißbiurdt att hae wundet, lige ßom for^{ne} Niells Bønche om wunditt haffuer.

Bleff saa affsagdt for rette, att ephtherdj for^{ne} Hanns Oelssenn oc Peder Niellssenn wdj Ørbløff mett dieris winde will winde thennom sielff samme eigendome thill nøtte oc tarff wdj dieris egenn sag, disligiste ephtherdj for^{ne} Peder Brodersønn haffuer fraatrinnit²⁰ sinne vidnißbyrd oc icke wille were dett bestendigtt, sammeledes ephtherdj Lauritz Oelsens winde icke er wdenn itt winde, oc en mandz winde er ingenn winde,²¹ oc for^{ne} Jørgenn Daa her idag haffuer beuiist samme gungerne y Snedinge ßøe att hae werit brugtt thill Snedinge gaardtt, hans faders²² oc hans tid vjlet och vkiertt miere end vdj xxx aar, huilckett offentlig²³ er emod for^{ne} mendz widnißbiurd, tha bør dett dieriß winde icke att komme for^{ne} Jørgenn Daae thill hinder eller skade y nogenn maade, mens bør magtløß att bliffue; mens om deris felding der gaaiß om, huiß rætt er, naar dett igien steffnis.

[Datum anno, die et loco]²⁴ vt supra.

(1) Jf. Viborg landstings domme omkr. 1550 (I nr. 153 og 166) og Skåne landstings dom 28. april 1582 (III nr. 490). – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Se 699.28. – (5) Se 699.28. – (6) Landsbyen Ørslev i Ørslev s., Vester Flakkebjerg h. – (7) Landsbyen Venslev i Venslev s., Vester Flakkebjerg h. – (8) Vist landsbyen Vemmeløse i Gimlinge s., Vester Flakkebjerg h. – (9) gyngende mosegrund, hængedynd, hængesæk (Kalk. II.103a bet.2; OdS VII.378);

det jordlag, der havde dannet sig, var i almindelighed græsklædt. – (10) Den nu forsvundne Snedinge sø i Ørslev s., Vester Flakkebjerg h. – (11) Børge Trolle (d. 1610) til Trolholm (nuv. Holsteinborg) og Tvis kloster. – (12) Hovedgården Trolholm (opr. kaldt Brådegård, nuv. Holsteinborg) i Holsteinborg s. (tidl. Venslev s.), Vester Flakkebjerg h. Under Børge Trolle, der påbegyndte opførelsen af hovedbygningen, fik gården navnet Trolholm. – (13) slået, mejet (OdS XX.187 bet.7s), jf. DL 1–15–7: den, som Engen slog. – (14) upåtal, ukæret (Kalk. IV.630a). – (15) befuldmægtigede (Kalk. III.292b bet.2). – (16) Landsbyen Vemmeløse i Gimlinge s., Vester Flakkebjerg h. Jf. ovf. note 8. Den nævnte *Peder Broerβønn* synes at måtte være identisk med den ovf. nævnte *Peder Hannβenn*. – (17) Landsbyen Sibberup i Ørslev s., Vester Flakkebjerg h. – (18) Oluf Daa (d. 1539) til Snedinge, fader til ovenn. Jørgen Daa. – (19) Herefter udstreget i forlægget *vdgiffue*. – (20) fragået, tilbagekaldt (Kalk. I.771b). – (21) Se 621.22. – (22) Se ovf. note 18. – (23) åbenlyst, klart (Kalk. V.761a). – (24) Det indklammede findes ikke i forlægget.

719

Oxie herredsting 28. marts¹ 1594

En mand dømt i kongens nåde og unåde, fordi han og hans hustru bortsendte en tjenestekvinde, hvis tjenestetid var udløbet, og som var gravid, hvorefter hun, da vognen var kommet uden for landsbyen, og før hun havde nået sit hjem, nedkom med sit barn.

Hs.: Uldall 257,4° nr. 40.

Overskrift: Domb offuer Erick Troelsen i Gloestrup, for hans hustruff loed forsende en sygelig quinde aff hans huus och paa veyen i Ericks vogn fødde sit foster paa vild marck.

Morten Pedersøn i Suedalle,² saghører³ i Oxeherret,⁴ Jens Trane⁵ vdj Malmøe, tingschriffuer, kiendis och gjør alle witterligt, at aar effter Christi fødsel 1593, thend 28. nouemb.; paa Oxeherrezting for os och mange dannemendt fleere, som samme dag ting søgte, war schicket fornumstig Rasmus Jørgensen, ridefoeget⁶ till Malmøehuus, och nu vdj fire samfelte ting haffuer deelt och med retten tiltalt Erich Troelsen i Gloestrup⁷ for en syglic⁸ quinde,⁹ hans hustruff loed forsende,¹⁰ och paa weyen emellom Gloestrup och Lockerup¹¹ i Erichs wogn fødde sit foster paa wild marck,¹² meenendis dermed werre vchristeligen omfaret, emod all Guds loug och ret, effterdj hun wiste hendes leiligheed.¹³ Setter vdj rette, om bunden jcke bøer at suarre sin hustruis gieminger.¹⁴

Huortill suaret Erich Trøelsen, meente sig vschyllig och sagde, at thend haffde schyld, som giennit¹⁵ hestenne och jcke hand. Och i hans frauerelse laante hans hustruff hender vognen, och daa haffde hun vdtient¹⁶ och haffde sin løhn boerte,¹⁷ och sagde hand, at hun sielff schulle begierret wognen och wille der fra, och der hoes sagde: Gud giffue jeg foe scham och schendtzal, om

jeg er schyldig herudj. Saa faae thend¹⁸ och scham och schendtzal, mig forfølger for vret!¹⁹

Daa effter saadan beretning er sagen opsat till thend 12. decemb: anno 93 och thennom forrelagt thill thend dag at føre vindesbyrd paa begge sider.

Forneffnde dag jnden tinge er begge parter mødt med thierris vindesbyrd. Er først frembkommen Rasmus Jørgensen²⁰ for rette med Henning Andersen i Lockerup, som med andre goede mend war tilschicket²¹ Jnger Peder Engels at høre thierris æd. Daa bekiende hand weed siell och saligheed med oprachte fingre, at hand war hoes²² for^{ne} Jnger, som tiende²³ Erich Trøelsen, och tilspurde hende om alle wilckaar²⁴ och formanet hinder sin sandheed at bekiende och jntet andet. Daa bekiende hun for hannom, at der hun waar till Erich Trøelsens, daa haffde hun ontt med sit foster²⁵ och laa paa en seng, som²⁶ hun pleyet at ligge. Daa kom hindis husbonde, Peder Engel, till hender. Daa sagde Erich Trøelsens hustruff til hannom: Tager Jnger med eder. Daa sagde han: Ney; hun er jcke quinde nu at føre nogensteds. Saa toeg Peder toe²⁷ schiorter²⁸ och gick hiemb och bad Peder Engel Erichs hustruff for Guds schyld, at hun wille lade Jnger bliffue der, han wille gjerne betale for hinder och gjerne werre i Ericks hustruis minde²⁹ for huer time, hun waar der. Och der Peder waar borte, sagde hun, at Erichs quinde³⁰ loed kiørre en wogen for dørren. Daa sagde hun: Moder,³¹ jeg machter jcke deert,³² I³³ lader mig bliffue for Guds schyldt. Men schal jeg endelig boert, daa lader mig faa min kieste³⁴ med mig, thi der er noget vdj, jeg schulle paaholde.³⁵ Saa løffte Ericks quinde med en anden quinde kiesten paa vognen, och Erichs pige³⁶ kiørde for hender, och der de kom vd paa marcken emellom Lockerup och Gloestrup, fødte hun sit foster paa vild marck j Erichs wogen. Thette for^{ne} effter Jngers mund winder Anders Hindtzesen³⁷ och Niels Pedersen i Lockerup j lige maade veed siell och saligheed med eed och oprachte fingre.

Dernest førde Erich Trøelsen diße effterschreffne windesbyrd: Lauriz Andersen i Lockerup winder med oprachte fingre weed eed och saligheed, at thoe netter førend Jnger fødte sit foster, daa laae hun till hans³⁸ och haffde diid ført en kiedel, j³⁹ pund smør, en stor fisch, et brød, j potte,⁴⁰ sengekleder och andre kleder,⁴¹ men om hun waar foruist⁴² aff sin tienniste, det wiste hand ey. Lauriz Andersen och Peder Andersen widner paa siell och saligheed med oprachte fingre, at de waare ombeden aff Erich Trøelsen att gaa till hinder, och hun schulle for thennom bekiende sin sandheed. Och der de kom jnd till hinder, sagde Erich Trøelsen: Bekient din sandheed for diße dannemend for Guds schyld, effterdj jeg forfølgis for din schyld. Daa sagde hun effter thierris be-

retning: Jeg bekiender Erich Trøelsen foruiste mig 8 dage for Sanct Michels dag.⁴³ Da tilspurde Erich hinder: Laante I jcke sielff wognen aff min hustruff? Daa suarede hun, at hun daa gick och haffde saa ont, hun jcke wiste ey sielff, huad hun gjorde. Jtem tilspurde Erich hinder, om hand haffde noget med hinder at giørre, eller om hand war fader till barnet. Daa sagde hun: Ney, jcke haffuer I andet med mig at giørre end som en anden erlig mand bør at haffue med sin tiund.⁴⁴ Huilcke ord hun en part effter vindesbyrdens mund er stendig,⁴⁵ och en part benechter, effter som nu i diße 3 effterfølgendis vindesbyrd er att forfare.

Emod for^{ne} vindesbyrdt winder Anders Hindtzesen, Henning Andersen och Niels Pedersen i Lockerup paa siell och saligheed med oprachte fingre, at hun haffuer bekient for thennom, at der Erich Troelsen war med de for^{ne} thoe mend hoes hender, daa bad⁴⁶ Erich hinder, at hun schulle sige, det⁴⁷ hun begieret wognen aff hans hustruff, saa wille hand och lige saa sige, och loffuede hinder, at war hans goeds meere end hinders,⁴⁸ daa wille hand hielpe hinder i fremtiden, huilcke ord Erich och de mend, war med hannom, benechtet, at de paa thend tid ey bleffue neffnt.

En pige, som tiener Oluff Falster och thend tid tiente Erich Trøelsen i Gloestrup, veed naffn Arløff,⁴⁹ widner⁵⁰ at Jnger jcke begierret at wille werre till Erichs, men begierret heste och wogen och wille derfra, och hun kiørde for hinder; och der de kom vd paa marcken,⁵¹ kom hendis⁵² husbonde och giennet⁵³ hesten, saa de⁵⁴ jcke kunde komme fremb, huilcket hand gjorde toe gange, och daa fødde hun barnet i Erichs wogn emellom Gloestrup och Lockerup.

Søffren Dinnisen, som i sommer tiente Erich, windede, at hand anden dagen effter Sanctj Michels dag⁵⁵ daa kom gaaendis fra Malmøe, och som hand kom vden for Lockerup, daa kom Peder Engel løbendis effter hannom. Daa spurde hand, huort hand wille hen. Daa sagde han: Till Gloestrup, till Jnger. Saa fultis de adt, och som de gick, bleffue de dem war. Daa sagde Søffren: Will I thennom noget, daa kommer de der. Och der de komme till wognen, daa løb⁵⁶ Peder Engel i meeltømmen⁵⁷ med en stauff⁵⁸ och sagde, hun schulle tilbage jgien. Daa sagde de:⁵⁹ Kierre, lader os kiørre; och bad Søffren ochsaa, at hand schulle lade dem kiørre. Dermed schiltis de⁶⁰ adt.

Anne Lauriz datter, som er till⁶¹ Peder Magens i Gloestrup, widner, at Jnger begierret wognen aff Erichs quinde och sagde: Gud giffue jeg var hiemme, och jeg will haffue min kieste med mig.

Winder Poffuel Neelsen i Kielling,⁶² at hand war i Erichs stuffue; daa saa hand hinde æde sit fulde maaltid lige med en aff de andre.⁶³

Effterdj at saa er wundit, som for^{uit} staar, och forberørt leiligheed, haffuer wi tilraad Erich Trøelsen sin husbonde, welb: Hack Vlfstand,⁶⁴ formedelst gotfolckis forbøhn och selff med goede ord at beuege och tilfriz stille, huilket wi paa thed neste⁶⁵ mesteparten huer ting i et halff aar haffuer giort Erich Trøelsen med sin hustru thed till beste. Effter saadan vbehørlig⁶⁶ gierning och dog hoes hannom jngen forbedring, men som siunis hembler⁶⁷ hans hustruis gierninger loulig och jcke vloulig, och endelig will hende⁶⁸ domb imod sin hosbondt, daa haffuer wi med thend welb: mandtz⁶⁹ minde tiltaget os techte dag till thend 20. martij anno 94, och daa vden videre forhaling endelig thennom emellom sentere, huilken tegte dag for^{ne} Rasmus Jørgensen møtte, och jcke Erich Trøelsen wille møde, vanseet hand louligen techte dag war forrelagt. Daa retten⁷⁰ med hannom till offuerflod haffuer Raßmus Jørgensen end daa for got folckis forbøhn paa sin husbondis goede behag⁷¹ ladet samme sag endaa [huilet]⁷² i otte dage, om Erich end daa wiste sig nogen behielpning⁷³ i thenne sag.

For^{ne} ottende dag⁷⁴ møtte for^{ne} Rasmus Jørgensen och endelig daa vaar domb vden videre forhaling begierendis, och jcke Erich Trøelsen enddaa wille møde eller nogen anden, som for hannom wille rette⁷⁵ eller suare, vanseet hand det well wiste och nochsum louligen war aduaret.

Daa effter saadan berørt leilighedt, och effterdj Erich Trøelsens hustruff emod thenne fattige⁷⁶ quinde vdj hendis yderste fødsels time haffuer ladet sig befinde⁷⁷ vbarmhiertig och jcke wile tilstede hender joerden i hindis gaard⁷⁸ att ligge paa och føde sit foster, vanseet hines husbond⁷⁹ effter beretningen haffuer werret offuerbødig derfor at wille betale, och hun sommeren jgiennem dennom haffde tient, disligeste er thette en meget groff oc vbehørlig sag, som jcke for huer mand till thinge i thed dybeste⁸⁰ bør at randsagis,⁸¹ och aldrig heller wi kunde høre eller forfare nogen tid i saadan sager till tinge at verre ordelit,⁸² meget mindre effter retten vdj verzligh statuter och louger at forfare och randsage, och effterdj wi fattige⁸³ mend endelig⁸⁴ till holdis aff woris øffriheed om same sag at ordele och sentere, paa thed thend welbyrdig mand jcke will saadan vchristelige gierninger vnder sit gebeet haffue forschaanet,⁸⁵ men alffuorligen straffet, at Gudz heffn och wrede jcke for saadan synd och vbarmhiertigheed schall offuergaae de vschuldige med de schuldige,⁸⁶ med wiidere angiff⁸⁷ och beretning, daa kand os siunis, at Erich Trøelsens hustruff herudj haffuer jcke aff ret quindfolckis yncksom⁸⁸ hierte beuist⁸⁹ emod thenne stackell barmhiertigheedt, men vbarmhiertigheed, huilket er med offentlig⁹⁰ kiendtzgierning at beuise, om schønt jngen windesbyr war; thi i saadan

maade⁹¹ forbarmer mendischen sig offuer et beest, meget meere bør os chresten offuer et mennische. Och derfor kand wi aff worris ringe forstand jcke andet kiende eller sige, end wi jo for be^{te} vhorlig⁹² gierning jndfinder⁹³ Erich Trøelsen med sin hustruff i kong: Mays: naade och vnaade,⁹⁴ vden saa er, at dieris husbonde, welb: mand Hack Vlffstand, will thennom haffue forschaanet och thierris sag hoes kong: Maytt: med bøder eller med anden maade forbede,⁹⁵ emeden for^{ne} windisbyrd effter quindens mund och hendis med sin husbondis bekiendelse⁹⁶ och syens gierning⁹⁷ staae veed macht; men huis welb: mand H[ack] V[lffstand]⁹⁸ haffuer Erich Trøelsen at tiltale for de schiel ord,⁹⁹ hand formeener her først i dommen er aff hannom giffuen kong: Mayts: høighed, disligestte en part aff diße windisbyrd, hans wellbyrdigheedt] for meener falscheligen at haffue wundet och soeret emod hannom paa kong: Mayts: vegne, der om handle och dømme till worris rette tegte dag effter sagsens leiligheed, huis retten wiider med fører.

(1) Dateringen fremgår af dommens slutning, se ndf. note 74. – (2) Landsbyen Svedala i Svedala s., Oxie härad, Malmöhus län. – (3) Dommer (Kalk. III.661a); i denne bet. særligt brugt i de skånske provinser, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.225. – (4) Oxie härad i Malmöhus län. – (5) Borger i Malmø, på hvis byting han ofte nævnes i årene 1580–90, se Malmø Tingbøger 1577–83 og 1588–90, udg. af Leif Ljungberg og Einar Bager (1968) registeret. Han fik 9. april 1594 (Kanc. Br.) livsbrev på kronens part af korntienden af Lockarp s. – (6) Om *ridefoged* se 642.14. – (7) Landsbyen Glostorp i Glostorp s., Oxie härad, Malmöhus län. – (8) frugtsommelig, svanger (Kalk. III.737b bet.2). – (9) Anv. af ordet *quinde* viser, at der er tale om en gift kone (Kalk. II.673b bet.1). – (10) sende bort (Kalk. I.691a). – (11) Landsbyen Lockarp i Lockarp s., Oxie härad, Malmöhus län. Afstanden mellem Glostorp og Lockarp er ca. 1,5 km. – (12) fri, åben mark (Kalk. IV.819a bet.2). Jf. 695.11 og 20. – (13) Tilstand (Kalk. II.778a bet.2). – (14) I den ældste germanske ret var husbonden vistnok ubetinget ansvarlig for al skade, der forvoldtes af dem, der var undergivet hans myndighed, hvad enten han havde billiget gerningen eller ikke, jf. Poul Gædeken, Retsbrudet og Reaktionen derimod i gammeldansk og germansk Ret (1934).92, 101, men dette synspunkt blev ikke fastholdt i landskabslovene. Kvinder kunne opr. principielt ikke møde på tinge, men i nødstilfælde tillod man hustruen at møde for sin ægtefælle, jf. forudsætningen herom i EsjL III.53, hvilket anerkendtes i praksis, se f. eks. rettertingsdom 24. februar 1494 (I nr. 39), jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.199, Inger Dübeck.88ff. Viborg landstings dom 10. maj 1589 (IV nr. 608) godkendte, at en ægtemand på sin hustrus vegne aflagde ed på, at nogle tyvekoster ikke var kommet i hendes besiddelse, og rettertingsdom 23. maj 1573 (GdD III.207) tillod en ægtemand at laugværge (forsvare med ed) sin hustru mod en fremsat sigtelse. Om ægtemandens ansvar for hustruens retsbrud se Matzen, Privatret I.28f. og Stig Iuul, op. cit. 81ff. Der er dog næppe tvivl om, at der i retspraksis efter reformationen har været større nuancer i synet på kvindens personlige ansvar, end de nævnte fremstillinger lader formode, idet standsforhold, lokale sædvaner og et ændret syn på strafansvaret tiltrænger nærmere udforskning. – (15) standsede, spærrede vejen for (Kalk. V.356a; OdS VI.817 bet.1; jf. Moth: *jeg skal genne dig: jeg skal standse dig*. – (16) tjent til ende, ∅: hendes tjenestetid var udløbet (Kalk. IV.595b; OdS XXV.766 bet.1&3). –

(17) havde oppebåret sin løn (Kalk. I.255a; OdS II.1087 bet.1.5). – (18) Der sigtes til ridefogden Rasmus Jørgensen el. dennes foresatte, lensmanden Hak Ulfstand. Jf. ndf. note 99. – (19) med urette. – (20) Den ovf. nævnte ridefoged. – (21) Jf. Rietz.584b: skikkelse = sänding, sändebodskap (fra Sydsåne, hvor Oxie härad er beliggende). Ridefogden træder frem med Henning Andersen og andre gode mænd, så retten kan høre dem afgive deres beedigede udsagn. – (22) Jf. det foregående *war tilschicket*: opsøgte (som pålagt). – (23) $\circ$: havde tjent. – (24) Forhold, omstændigheder (Kalk. IV.825b bet.3). – (25) $\circ$: havde stærke veer (OdS XV.688 bet.4.5). – (26) *dér*, hvor. – (27) Herefter udstreget i forlægget *stycker*. – (28) Skörter (Kalk. III.843a). Når Peder Engel tog sin hustru skörter, kan deri måske ligge, at han ønskede, hun skulle forblive på tjenestestedet og forblive i sin seng. – (29) *være i ens minde*: være undergivet, underkastet (OdS XIV.81 bet.6.2), $\circ$: stå til regnskab, uden protest betale, hvad det koster. – (30) Hustru (Kalk. II.673b bet.2); alm. i østdansk i denne bet. – (31) $\circ$: Madmoder (OdS XIV.237 bet.4). – (32) meget (Kalk. I.359b). – (33) *I*, der i forlægget er skrevet med lille bogstav, er formentlig det pers. pron. *I*, men kan muligt også være interjektionen *oh!*, jf. Rietz I.289a: *ia = ve!* (*O ia mej*, Halland), her altså: Oh, lad mig blive. – (34) Kiste. – (35) bruge (Kalk. III.536b bet.2). – (36) Tjenestepige (Kalk. III.475b). – (37) Om navnet Henze, Hinze se DgP I.535ff. Henze, fra mnt. Hinze, er kortform for Henrik (MndWb II.272b). Den hyppige vekslen mellem *-e-* og *-i-* skyldes sideformerne Henrik/Heinrik. – (38) på hans bopæl, boede hos ham (Kalk. II.797a bet.7). – (39) $\frac{1}{2}$; om skrivemåden se 624.12. – (40) *potte* kan i sv. dialekt bet. kobberpande, jf. Rietz.509a (Halland). – (41) Det forekommer påfaldende, at hun medtager sengekælder, levnedsmidler og husgeråd. Hun synes ikke at have været en alm. tjenestepige. Når det her nævnes, at hun medtog disse ting, skal det vel vise, at hun ikke i ubesindighed er bortvist fra sin plads, men at hendes afrejse var forberedt to dage tidligere. Det er vanskeligt at frigøre sig for det indtryk, at hun er blevet bortvist, fordi Erik Troelsens hustru var jaloux. Af det følgende fremgår dels, at det var magtpåliggende at få Ingers udtalelse om, at Erik Troelsen ikke var fader til det barn, hun ventede, dels at Erik Troelsen ifølge nogle vidnesbyrd har lovet hende økonomisk støtte, hvis hun ville udtale, at hun selv ønskede at fraflytte på dette tidspunkt. På den anden side forekommer også Ingers mands, Peder Engels, opførsel mærkværdig, jf. ovf. note 28, og det er ikke klart, hvorfor han standser den vogn, hvori hans hustru sad, og som vel da var nær hendes hjem – og derefter forlader hustruen. Jf. ndf. note 80. – (42) bortvist (Kalk. I.746b bet.3). – (43) Mikkelsdag: 29. september. Nogen legalt fastsat skiftedag (fardag) fandtes ikke i datiden. Om tjenesteforholds indgåelse og ophævelse se Matzen, Privatret II.215ff. – (44) Tyende (Kalk. IV.404a). – (45) fastholder, vedgår (Kalk. IV.106b). – (46) bød, pålagde (OdS II.42 bet.3). – (47) at (Kalk. I.358a bet.1). – (48) $\circ$: medmindre hans gods (værdier) blev mindre end hendes, ville han hjælpe hende i fremtiden. Det ret hypotetiske forhold understreger hans løfte. – (49) Om navneformen se DgP I.52 med mange eksempler fra Skåne. – (50) Det ses, at hun ikke aflægger ed på sit vidnesbyrd. – (51) $\circ$: uden for landsbyen, ud i det fri. – (52) $\circ$: Ingers. – (53) Se ovf. note 15. – (54) $\circ$: hestene. – (55) Altså 10 dage efter bortvisningen. – (56) nærmest: slog. Jf.: Jeg skal sla et slag paa hans medeltømme (Peder Syv; se Kalk. III.56a lin. 43f.). – (57) Tømmen mellem hestenes hovedtøjer, mellemtømmen, mejltømmen (Kalk. III.56a; OdS XIII.1225, 1282). – (58) Stav. – (59) $\circ$: Inger Peder Engels og tjenestepigen Arløf. – (60) Søren Dinnesen og Peder Engel. Den sidstnævnte synes ikke at være blevet hos sin gravede hustru. – (61) hos (Kalk. IV.342b bet.2). – (62) Landsbyen Käglinge i Glos-torp s., Oxie härad, Malmöhus län. – (63) $\circ$: hun spiste helt op ganske som de andre (hvilket skal vise, at hun ikke da følte sig dårlig). – (64) Lensmanden Hak Ulfstand, se 628.19. – (65) *paa thed neste*: næsten (Kalk. III.256a bet.3). – (66) usømmelig (Kalk. IV.529b). –

(67) erklærer, fastslår, forklarer (OdS VIII.200 bet.4.3). – (68) skaffe sig, erhverve (OdS VIII.1059 bet.1). – (69) Hak Ulfstands. – (70) Her vel: dommen (Kalk. III.585a bet.2). – (71) *paa . . . behag*: under forudsætning af samtykke (Kalk. V.73b). – (72) Forlægget har ved fejlskrift *huilcket*. – (73) Undskyldning (Kalk. I.135a bet.4). – (74) ☉: onsdag den 20. marts 1594. På denne dag er dommen altså afsagt, jf. ovf. note 1. Oxie herredstings ordinære tingdag var onsdag. – (75) gøre fyldest (Kalk. III.587b bet.8). – (76) arme, stakkels (Kalk. I.521b bet.2). – (77) *ladet sig befinde*: optrådt, vist sig at være (jf. OdS II.194 bet.2.3). – (78) *joerden i hindis gaard*: det jordtrampede gulv, gulvet; jf. Feilb. II.45a lin. 19ff. – (79) Peder Engel. – (80) i (alt for) høj grad (OdS III.1163 bet.7.2). Måske ligger heri, at sagen rummer flere prekære momenter, jf. ovf. note 41, som man ikke her i retten vil komme ind på. – (81) undersøges, udforskes (Kalk. III.554a). – (82) dømt, afgjort (Kalk. III.381b). – (83) *fattige* her brugt som beskedenhedsudtryk (Kalk. I.521b; OdS IV.822): jævne, simple, lægmænd. – (84) uafviseligt. – (85) *haffue forschaaner*: lade hengå upåagtet, tolereret. – (86) Frygten for Guds vrede over begåede forbrydelser var et typisk træk i den efterreformatoriske tids retsliv og kom ofte til udtryk også i lovene. Reces 1537 § 5 fastsatte f. eks. straf for mened, „saa att Gud therefore haardeligen fortørnes oc thet ganske riige ther fore groffveligen straffis mett orlog, kriig oc dyr tiid“ (SGL IV.174), jf. Frederik Is missive 13. juli 1574 til borgmestre og råd i Helsingør om straf for løsagtige kvinder for at „ingen Guds fortørnelse skal opveckes“ (CCD I.596), kgl. åb. br. 6. april 1582 til borgmestre og råd i Kbh. („deraf Gud almectigste til guddommelig vrede och straf opveckis ofver eders bøde oc ofver vore ganske lande og riger“; CCD II.257). Jf. Matzen, *Offentlig Ret* III.37f., Stig Iuul, *Den gl. danske Strafferet*.262. – (87) Angivelse, oplysning (Kalk. V.37b). Man kan gætte på Erik Troelsens hustrus måske velbegrundede jalousi. – (88) medlidende (Kalk. IV.928a). – (89) vist (Kalk. I.197a bet.1). – (90) åbenlys (Kalk. V.761a). – (91) Situation, tilstand (Kalk. III.161b bet.6). – (92) skammelige (Kalk. IV.628b bet.2). – (93) indstævner, lader komme for (Kalk. II.397a bet.1). – (94) Den, der dømtes i kongens nåde og unåde, kunne efter kongens befaling henrettes og alt hans gods konfiskeres, men han kunne lade den dømte slippe billigere med forvisnings-, fængsels- eller formuestraf, jf. Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.312. – (95) ☉: gå i forbøn for mod erlæggelse af bøde (Kalk. I.592b bet.4–6). – (96) Forklaring, udtalelse (Kalk. I.141a bet.3). – (97) åbenlys, vitterlig gerning, sml. *then schynbaren gerning* (I.3.41) og Kalk. III.793a. – (98) Forlægget har kun *H V*, der er indføjet over linjen. – (99) Skrivefejl for *schielsord*. Der sigtes formentlig til Erik Troelsens trussel i dommens begyndelse, se ovf. ved note 18 og 19.

720 Rettertinget 28. maj 1594 (København)

Et i Sverige i 1583 oprettet og efter svensk ret gyldigt morgengavebrev, der også omfattede gods i Danmark, anset ugyldigt efter dansk ret for så vidt angik jordegodset i Danmark, da arvingerne ikke havde samtykket.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1595–95) fol. 446^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Reg.: 4486.

Tryk: GdD IV.395f. (efter HDDomb.).

Litt.: Stig Iuul, *Fællig og Hovedlod*.266.

Øverskrift: Dom emellom Thorckild Griss paa thenn ene och Oluff Guldbrandnsenn paa thenn anden side om nogitt godtz.

Wij, Christiann thenn Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle uittherliggt, ath aar 1594, thenn 28. maij, paa uortt rettherthing paa uortt slaatt Kiøbnehaffnn vdi uor egenn neruærillse, offueruærindis alltt raadit vndthagenn candtzeler,³ for oß uor skicket oß ellskelige jomfru Merethe⁴ och Margrethe Griiß⁵ till Joenbrødt⁶ theris lauguerge, oß ellskelige Thorckild Griiß,⁷ paa then ene och haffde medt vor egenn steffning for oß i retthe steffnitt oß ellskelige Oluff Guldbrandsenn⁸ till N:⁹ paa thenn anden side och hannom paa sin høstruis, oß ellskelige fru Anne,¹⁰ hindis uegne tillthalde for nogitt godtz, som hun sig skullde uille tilholde, och hinde aff hindis forrige hoßbondt, Bentt Griiß,¹¹ skall uære giffuenn till morgengaffue,¹² formenendis thet ath uære emodt wor danske loug¹³ och emodt thenn forordning,¹⁴ som om morgengaffue vdi uor kiære herre faders, salig och høglofflig jhukommellßis, thiidt her vdi uort rige Danmarck skall uære giortt och giffuenn, efftherdj ath for^{ne} morgengaffue breff skall uære giortt effther thenn svenske loug,¹⁵ endog ath for^{ne} Bentt Griiß sellff haffde uærutt bosett her vdi rigitt, och huerckenn de¹⁶ eller nogenn paa theris uegne for^{ne} morgengaffue skulle haffue medt beuillgit eller beseglitt, formeenthe fordj samme godtz burde ath föllge thennom och theris arffuinger och icke for^{ne} hans høstru eller hindis arffuinge.

Tha uor her i retthe møtt for^{ne} oß ellskelige Oluff Guldbrandsenn och paa sin høstruis uegne j retthe lagde samme morgengaffue breff, som for^{ne} Bentt Griiß medt flere gode mendt till vindißbyrdt forseglitt och vnderskreffuitt haffde, liudendis:

For alle gode mendt, som thetthe breff hender for ath komme, bekiendis ieg, Bentt Griiß till Stroxø,¹⁷ ath ieg haffuer vndt och giffuitt min elleskelige kiære høstrue¹⁸ till morgengaffue paa retthe heders dag,¹⁹ som forhandledis paa Suansrødt²⁰ thenn 24. septemb: a^o 83, diße efftherschreffne mine godtz och gaarde, som mig till arffue falldenn er effther min salige moder:²¹ Først min sædegaardt Stroxrødt, renther xij pundt,²² en gaardt paa Øllmeneß²³ heder Apellgaardenn,²⁴ renther xij pund och giengierdt;²⁵ jtem en gaardt, heder Hoffoß,²⁶ renther viij pund, och till forbedring hunderet thydske daller; och er thenn morgengaffue rett effther Sueriigis loug och paa retthe heders dag vdgiffuitt medt saadanne uinde²⁷ och forordt,²⁸ om Gudt oß medt barn och barne arffue forseett haffuer, saa uære samme morgengaffue till barn for møderne och icke till fæderne; huadt²⁹ och icke barn, thet Gudt affuendt,³⁰ saa beholde thenn morgengaffue, ther lengst leffuer effther Suerigis loug. Och ath thetthe saa lougigen skeedt er, och ieg thet mundeligenn holdde uill, vorre her till vindis kallidt diße erlige wellbyrdige mendt Per Kiill³¹ till Apellneß³² och Hans

Ericksenn³³ till Broxuiig,³⁴ som her till vedervordnings³⁵ uorre, och diße efftherschreffne erlig och vellbyrdige mendt Holle³⁶ paa Gloffitt,³⁷ Mickell Arfuidtzenn³⁸ till Søgaardt,³⁹ Gøbe Ollßenn⁴⁰ till Vllstrup,⁴¹ Erick Griiß⁴² till Helderup⁴³ och Corfitz Thott⁴⁴ till Sanderup,⁴⁵ Oluff Haar⁴⁶ till Sigerstadt,⁴⁷ Erick Haar⁴⁸ till Suansrødt,⁴⁹ Knudt Kiill,⁵⁰ Niells Kiill,⁵¹ Mogens Kiill,⁵² her Helle⁵³ i Thoristrup,⁵⁴ her Lauritz⁵⁵ i Ørbye.⁵⁶ Till ydermeere uisse⁵⁷ och bedre foruaring beder ieg diße erlige wellbyrdige mendt om theris signether medt mith egitt vnder thett mith obne breff, som er Peder Kiill⁵⁸ till Appellneß,⁵⁹ Mickell Aruidzenn⁶⁰ till Siøgaardt,⁶¹ Gøste Ollsenn⁶² till Ollstrup,⁶³ Hans Ericksenn⁶⁴ till Broxuiig,⁶⁵ Oluff Haar⁶⁶ till Segerstadt,⁶⁷ Erick Haar⁶⁸ till Suansrødt.⁶⁹ Datum aar och dag vt supra.

Och berette for^{ne} Oluff Guldbrandzenn, ath for^{ne} affgangne Bentt Griiß haffde gifft sig vdi Suerige och ther giffuitt samme morgengaffue, som och skullde findis effther svenske loug skeedt ath uære, ey heller skullde uære større, endt thenn forordning her i Danmarck om morgengaffue giortt uor.⁷⁰ Satthe fordj vdi retthe, om samme morgengaffue jcke burde ath holldis, och godtzitt effther samme breff ath föllge hans høstru och hindis arffuinger.

Medt flere ordt thennom ther om emellom uor.

Tha effther tillthale, giensuar och thenn sags leylighedt, och efftherdj thet morgengaffue breff och liiffs forskriffning, som for^{ne} Bentt Griiß sin høstru giffuitt haffuer, liuder paa godtz, sanme godtz och er liggendis her vdi Danmarck, och ther medt holldis skall effther dansk rett, wiiß⁷¹ och vane,⁷² och her udi Danmarck saadanne morgengaffue breff eller liiffs forskriffning paa godtz indthet giellder, vdenn thet er skett medt arffuingernis uillge och samtøcke, huilckenn leylighedt ey heller her hoess findis, tha er for^{ne} fru Annis, Bentt Grisis efftherleffuerske, morgengaffue breff och liiffs forskriffning giortt emodt uor danske loug⁷³ och rett, wiiß och wane, och bør fordj, saa witt godtzitt er anlangendis, jngenn mact ath haffue, men for^{ne} j^c daller⁷⁴ hinde effther morgengaffuis rettighedt, her i Danmarckh holldis, ath föllge.

Datum vt supra.

(1) Om fæstens- og morgengaver se II.302.12 og 13. Ved fdg. 18. oktober 1577 blev det fastsat, at ingen morgengave efter denne dato måtte overstige 2000 daler, medmindre arvingerne gav deres samtykke. Tidligere oprettede morgengavebreve bevarede deres fulde gyldighed uden arvingernes samtykke, jf. Viborg landstings dom 9. september 1581 (III. 487) og rettertingsdom 19. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.371ff.). Formular for et morgengavebrev findes hos Arent Berntsen III.373. – (2) Disse er afskrifter efter HDDomb. – (3) Rigskansler Arild Huitfeldt (se 628.35). – (4) Merete Griis, datter af Arild Griis (d. omkr. 1554) til Stensgård, Jonsjö og Strucksjö (Struxsjö) og Ingrid Bosdotter Tjurhufvud (d.

efter 1565). Hun er ikke nævnt i stamtavlen i DAA 1895 eller hos Elgenstierna III.115. – (5) Margrethe Griis til Jonsjö, søster til ovenn. Merete Griis, jf. DAA 1895.139. – (6) Herregården Jonsjö i Veddige s., Viske härad, Hallands län. – (7) Torkel Griis til Halla, Staffanshagen og Vinga, broder til ovenn. Merete og Margrethe Griis og til de nedenn. Bent og Erik Griis, jf. DAA 1895.138, Elgenstierna III.115. – (8) Oluf Gulbrandsen, gift (før 1594) med enken efter nedenn. Bent Griis (d. omkr. 1591) til Struxsjö och altså svoger til de ovenn. Merete, Margrethe og Torkel Griis, jf. DAA 1895.138. – (9) Således i forlægget og i de to private domssamlinger. – (10) Anne (slægtsnavn ukendt), gift 1. gang 1583 med nedenn. Bent Griis (d. omkr. 1591) til Struxsjö, 2. gang (før 1594) med ovenn. Oluf Gulbrandsen, jf. DAA 1895.138. – (11) Bent Griis (d. omkr. 1591) til Struxsjö, broder til de ovenn. Merete, Margrethe og Torkel Griis samt til nedennævnte Erik Griis, jf. DAA 1895.138. – (12) Om morgengave se II.302.13. – (13) JL III.43. Om betegnelsen *danske loug* for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.51f. – (14) Fdg. 18. oktober 1577 (CCD II.71f.) bestemte, at morgengavens værdi ikke måtte overstige 2000 daler (§ 1), dog at dette beløb kunne overskrides med arvingernes samtykke (§ 2). Morgengavebreve, der var udstedt før fdg. 1577 skulle være gyldige (§ 3) „efter dend doms liudelse til forn gangen er“. Der sigtes herved til rettertingsdom 1. december 1562 (II nr. 302), se II.302.1 og CCD II.72 note 1. – (15) Om svensk ret se Lizzie Carlsson i Kulturhist. Leks. XI (1966).696ff., Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.176. Ifl. Västgöotalagen kunne hustruen få en gave (*vingiæf* eller *munder*), for hvis størrelse der var fastsat bestemte, relativt høje beløb, der varierede efter brudgommens stand. Desuden kunne ægtemanden dagen efter vielsen (*hindradagher*) give hende en gave (*hindradags giæf*), der dog i reglen var tilsagt hende før vielsen – (16) ∅: sagsøgerne. – (17) Herregården Struxsjö (Struxsjö) i Veddige s., Viske härad, Hallands län. – (18) Anne NN., se ovf. note 10. – (19) Bryllupsdag (Kalk. II.335b). Morgengaven skulle for at være gyldig gives senest dagen efter brylluppet, jf. rettertingsdomme 15. juni 1593 (GdD IV.370ff.), der erklærer et morgengavebrev ugyldigt, fordi det ikke var udstedt straks efter brylluppet, og 19. august 1538 (GdD II.70f.), der statuerer, at fæstens- og morgengave, som en mand skænker sin hustru, når han ligger på sit yderste, er ugyldig. – (20) Herregården Svanseryd i Torestorp s., Marke härad, Älvsborg län. – (21) Ingrid (Ingerd) Bosdotter Tjurhufvud (d. efter 1565) til Hellerup (Ljungby s., Faurås härad, Hallands län), gift med Arild Griis (d. omkr. 1554) til Stensgård, Jonsjö och Struxsjö, jf. Elgenstierna III.115, DAA 1895.138. – (22) Forlægget har *p^{the}*, der i de private domssamlinger er gengivet ved *pundt*. Se Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.396 note 2; det ses ikke, at oplysningen hos Arent Berntsen IV.490 om landgildetakster i Skåne, Halland og Blekinge skulle være til hinder for denne forståelse af forkortelsen *p^{the}*. – (23) Ölmannäs i Ölmevalla s., Fjäre härad, Hallands län. – (24) Formentlig en nu forsvundet gård i Ölmevalla s. Nævnes ikke i I. P. Bexell, Hallands historia och beskrifning (1817–19). – (25) Afgift i form af levnedsmidler (Kalk. II.26b bet.1; P. V. Jacobsen i Hist. Tidsskr. 1. rk. II (1844).14). – (26) Håfors (Håffås) i Krokstad s., Sörbygdens härad, Göteborgs och Bohus län. – (27) Vidnesbyrd (Kalk. IV.813b bet.1). – (28) Betingelse (Kalk. I.679b bet.1). – (29) hvis (Kalk. II.308a bet.2). Kolderup-Rosenvinge læser *fundtz*, se GdD IV.307 med note 5. – (30) forbyde, afvende. – (31) Oberst Peder Kijl (d. 1588) til Apelnäs och Källtorp, søn af Severin (Søffrin) Kijl (d. 1553) til Apelnäs och Hovsnäs, som stammede fra Holsten, og Malin Ribbing (d. efter 1561) til Valsta, jf. Elgenstierna IV.124. – (32) Herregården Apelnäs i Roasjö s., Kinds härad, Älvsborg län. – (33) Lagman, sen. (1605) svensk rigsråd Göran Eriksson Ulfsparré (d. 1612) af Broxvik til Öjared, Näs och Råda, jf. Elgenstierna VIII.531, søn af häradshövding Erik Månsson Ulfsparré den ældre (d. 1564) til Broxvik, Öjared och Källunda och Estrid Jönsdotter (d. 1597) til Råda. Han var gift med Marina Ribbing, søster til den i note 46 nævnte Brita Ribbing (d. 1592), der var

gift med oberst Lars Pedersson Hård (d. 1563) af Segerstad. – (34) Herregården Broxvik i Gränna s., Vista härad, Jönköping län. – (35) Kalk. IV.778b med tvivl: forsvar, hævdelse. Jf. Kolderup-Roseninge i GdD IV.397 note 5. – (36) Har ikke kunnet identificeres. – (37) Har ikke kunnet lokaliseres. – (38) Häradshövding Michael Arvidsson Uggla (d. 1620) til Sjögården og Grunnevad, søn af Arvid Claesson Uggla (d. før 1557) til Sjögården, Lastorp m. v. og Brita Mickelsdotter. Han var 1. gang gift med Märta Knutsdotter, datter af statholder, admiral Knut Bengtsson Hård (d. omkr. 1575) og Märta Pedersdotter Ulfsax (d. efter 1560) til Häringe, 2. gang med Carin Carlsdotter (d. 1627), jf. Elgenstierna VIII.413. – (39) Herregården Sjögården i Grovare s., Ås härad, Älvsborg län. – (40) Gösta (Gustaf) Olsson Kafte till Röll og Olstorp, søn af häradshövding Olof Kafte til Röll og Olstorp og Barbro Håkonsdotter Hand (d. efter 1574). Han var (1577) gift med Christina Ribbing, datter af Sven Knutsson Ribbing og Anna Bengtsdotter Gylta til Påtorp. – (41) Herregården Olstorp i Västra Ryd s., Ydre härad, Östergötlands län. – (42) Erik Griis (d. 1587 el. 1588) til Hellerup, søn af Arvid Griis (d. omkr. 1554) til Stensgård, Jonsjö og Struxsjö og Ingrid Bosdotter Tjurhufvud til Hellerup, jf. DAA 1895.138, og således broder til de ovenn. Merete, Margrethe, Bent og Torkel Griis. – (43) Herregården Hellerupgård i Ljungby s., Faurås härad, Hallands län. – (44) Corfitz Thott (d. 1616) til Sannarp (DAA 1900.445), søn af Claus Thott (d. 1585) til Hjuleberg og dennes 1. hustru Agnete Pedersdatter Bielke (af den svenske slægt Bielke, se Elgenstierna I.360). Hans søster, Agnete Clausdatter Thott (d. før 1587), var gift med ovenn. Erik Griis (d. 1587 el. 1588) til Hellerup (han var gift 2. gang 1587 med Anne Lavridsdatter Grubbe, d. 1613). – (45) Herregården Sannarp i Årstad s. og härad, Hallands län. – (46) Oberst, statholder Olof Hård (d. 1630) til Segerstad, Skämingsfoss og Tubbetorp, søn af oberst Lars Pedersson Hård (d. 1523) til Segerstad, Svanseryd, Hjällö og Blomsted og Brita Ribbing (d. 1592), jf. Elgenstierna III.717. Brita Ribbing var søster til den ovf. i note 33 nævnte Marina Ribbing, der var gift med rigsråd Göran Eriksson Ulfsparre (d. 1612) af Broxvik. – (47) Herregården Segerstad i Reftele s., Västbo härad, Jönköping län. – (48) Häradshövding Erik Hård (d. 1645) til Hjällö og Hårdaholm, broder til ovenn. Olof Hård, jf. Elgenstierna III.743. Han var gift 1. gang med Elin Posse (d. 1609), 2. gang (1617) med Märta Uggla (d. 1635), datter af den ovf. i note 38 nævnte Michael Arvidsson Uggla (d. 1620) og dennes 2. hustru Märta Hård (Hård af Torestorp) (d. omkr. 1575). – (49) Herregården Svanseryd i Torestorp s., Marke härad, Älvsborg län. – (50) Admiral Knut Kijl (d. 1603) til Apelnäs og Arnäs, jf. Elgenstierna IV.128, søn af oberst Peder Kijl (d. 1588) og Agneta Drake (d. omkr. 1615). – (51) Statholder Nils Kijl (d. 1636) til Apelnäs og Jöggis (i Estland), broder til ovenn. Knut Kijl, jf. Elgenstierna IV.125. – (52) Mogens (Måns) Kijl (d. omkr. 1653) til Källtorp og Bolmstad, broder til ovenn. Knut og Nils Kijl. Han var gift 1. gang (efter 1604, før 1607) med Carin Larsdotter Hård, datter af oberst Lars Pedersson Hård (Hård af Segerstad) og Brita Ribbing og altså søster til de ovf. i note 46 og 48 nævnte Olof Hård (d. 1630) og Erik Hård (d. 1645). Gift 2. gang med Carine (Catharina) Pedersdotter Store (d. 1633), datter af Peder Carlsson Store (d. før 1598) og dennes 2. hustru Eline Mattsdotter (d. før 1616). – (53) Helge (Elias, Helias), nævnes 1593 som sognepræst for Torestorp, Öxabäck og Ellakulle menigheder, var 1593 provst, jf. C. W. Skarstedt, Göteborg stifts herdaminne (Göteborg 1878). – (54) Landsbyen Torestorp i Torestorp s., Marke härad, Älvsborg län. – (55) Lars Larsson, indtil 1593 sognepræst for Örby menighed, jf. C. W. Skarstedt, Göteborg stifts herdaminne (Göteborg 1878).1015. – (56) Landsbyen Örby i Örby s., Marke härad, Älvsborg län. – (57) Sikkerhed (Kalk. IV. 845b bet.1). – (58) Se ovf. note 31. – (59) Se ovf. note 32. – (60) Se ovf. note 38. – (61) Se ovf. note 39. – (62) Se ovf. note 40. – (63) Se ovf. note 41. – (64) Se ovf. note 33. – (65) Se ovf. note 34. – (66) Se ovf. note 46. – (67) Se ovf. note 47. – (68) Se ovf. note 48. – (69)

Se ovf. note 49. – (70) Fdg. 18. oktober 1577, jfr. ovf. note 14. Det er påfaldende, at dommen ikke tager stilling til denne påstand. Der kan heri muligt ligge, at morgengave ifølge fdg. 18. oktober 1577 fremtidig kun kunne udredes i penge, jf. at der i § 3 tales om tidligere oprettede morgengavebreve i gods, løsøre og penge, og at dommen erklærer morgengaven ugyldig *saa witt godtzitt er anlangendis*. – (71) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (72) Sædvane (Kalk. IV.727b bet.1). – (73) JL III.43. – (74) 100 daler; om skrivemåden se 633.86.

721 Rettertinget 31. maj 1594 (København)

Efter at landstinget i 1589 havde tilkendt Jakob Seefeld patronatsretten til Staby kirke, kunne en adelsmand ikke nu ved påberåbelse af dokumenter, der ikke havde været fremlagt under den tidligere sag, ved rettertinget få denne ældre dom ændret.¹

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1590–95) fol. 466^v (findes yderligere i 2 hss.⁵⁹).

Reg.: 4490.

Tryk: GdD IV.406ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.256 note 2; V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1871).109; Troels Dahlerup, Hardsyssels Provsti i Senmiddelalderen (Hardsyssels Aarbøger LIV (1960).98); sa., Sysselprovsti.126.

Overskrift: Dom emellom Anders Dresselberg paa thenn ene och landzdommer i Nørre Judlandt paa thenn anden side, for de haffde fradømt hannom nogenn rettighed medt regenskab ath høre och anden rettighed af Staby kircke.

Wij, Christiann thenn Fierde, medt Gudtz naade &c., gjøre alle uitterliggt, ath aar 1594, thenn 31. majj, paa uortt rettherthing paa uortt slaatt Kiøbnehaffnn, offueruærindis alltt raadett vndthagen Axell Gyldenstiern,² som ikke uor tilstæde, och Niels Kaass,³ Jørgen Rosenkrantz⁴ oc Christen Skeell,⁵ som uor steffndt for dommen, for oß war skicket oß elskelige Anders Dreßelberg⁶ till Vognserup,⁷ vor mannd och thienner, paa thenn enne och haffde medt uor egen steffning for oß vdj retthe steffnitt oß ellskelige Mouritz Stygge⁸ till Holbeck gaardt,⁹ Jørgenn Friiß¹⁰ till Krastrup,¹¹ landzdommere i uortt lanndt Nørre Judlandt, Niels Kaaß¹² till Thorupgaardt,¹³ uor cantzeler, Jørgenn Rosenkrantz¹⁴ til Rosenhollm,¹⁵ Christen Skeel¹⁶ til Fusingøe,¹⁷ worre thro mendt och raadt, Hans Lindenou¹⁸ till Øsløffgaardt,¹⁹ Loduig Munck²⁰ till Quistrup,²¹ worre mendt och thienner, paa thenn andenn side och thennem till thalitt for en dom, de till Viborg lanndtzthing samtligen dømppt haffue 1589,²² vdj huilckenn dom de hannom haffue fradømppt paa Riber capittells uegne nogen herlighiedt, rett och rettighedt, som hannom saa uell som forrige prouister²³ for hannom aff arilldz thiidt haffuer fulldt till Staby kiercke²⁴ medt regenskab ath

høre²⁵ och kierckens eyendomme, jorder och thiender ath bortfeste och samme herlighedt²⁶ tilldømppt oß elskelige Jacop Sefelldt,²⁷ uor mandt, raadt och embidzmandt udj Mariagers closter,²⁸ paa for^{ne} Mariaggers closters vegne, effther huis breffue, som for^{ne} Jacop Sefelldt thenn thiidt for thennom vdj retthe lagde. Och effther ath for^{ne} Anders Dreßelberg nu formener sig medt andre nøgactige [breffue?]²⁹ och endelig kongelige domme oc andre breffue, som icke for thennom uorre vdj retthe lagde, ther for^{ne} dom gick, ath kunde beuiise samme herlighidt aff Staby kiercke medt retthe ath høre till dom prouistiett vdj Ribe, och therfor samme vendelige landtzthingsdom jcke nu lenger ath kunde komme hannom paa domproustiens uegne till hinder eller skade i nogenn maade emodt slig en endelig kongelig dom och andre capittells breffue och benaadinger.

Haffde och hiidt steffnitt oß elskelige Jacop Sefelldt till Wißborg,³⁰ wor mandt, raadt och embidzmandt vdj Mariagger closter, medt samme dom.

Ther emodt ath suare wor her i retthe møtt for^{ne} oß ellskelige Jacop Sefelldt medt for^{ne} gode mendt och i rette lagde samme landtzthingsdom aff Viborg snaps landtzthing a^o 89 vdgiffuitt, liudendis i sin beslutning: Tha effther tillthale, giensuar och saggens leylighedt, saa och efftherdj for^{ne} Staby kiercke aff bispenn och capittell vdj Ribe for magelaug for Lønborg kiercke³¹ findis ath uere for^{ne} Mariagger closter tillskiiffth, och capithell i Ribe samme mageskiiffte jcke wider aff Staby kierckis rettighedt ath haffue forbeholdt endt j marck lybsk aarligen, och befindis ath Lønborg kiercke, som capittell for Staby kiercke er vdlagtt, føllger endnu capithell i Ribe, da kunde the effther saadan leylighedt, kongelige breffue och adkoms liudellse, som for thennom nu haffuer uæritt i rette, jcke kiende capithell i Ribe uider rettighedt aff for^{ne} Staby kiercke aarligen att kunde føllge endt for^{ne} marck lybsk, som capittell sig sielff forbeholdt haffuer; och efftherdj samme mageskiiffthe formeller for^{ne} Staby kiercke medt alldt andenn sin herlighedt ath skulle føllge Mariagger closter, tha uide de jche andett ther om ath sige, endt jus patronatus ther till bør jo Mariagger closter effther samme mageskiiffte breffs liudellse ath følge medt regenskab ath høre effther som andre, ther haffuer jus patronatus till kircker, som samme dom j sig sellff indholder, huilcken dom for^{ne} Jacop Sefelldt formeente endelig ath være. Och efftherdj huis domme och breffue, for^{ne} Anders Dreßenberg sig nu tillskiuder,³² jcke thenn thiidt uor for de gode mendt, som dømde, eller de er paaskutt,³³ men findis forthauffde,³⁴ formeentte handt icke burde nu ath komme deris dom till forsueckilse i nogenn maade.

Ther emodt fremlagde for^{ne} Anders Dreßelberg sin skriffthelig beretning, liudendis i sin mening, ath ther ligger en kircke i Hardsøssell prouistj, handt medt forlentt er, heder Staby kircke, till huilckenn Mariagger closter skall haffue jus patronatus meth j och aff ath setthe,³⁵ medt kongens thiende, prestegaardtz redtzle³⁶ och andett saadant, som domprouistenn i Ribe haffuer hafft rettighedt ther aff medt regenskab ath høre, kirckens thiende och jorder ath borttfeste, som alletiidt skall haffue fuldtt capittelitt, bode før och sidenn thenn aff bispenn er tilskiffitt Mariagger kloster,³⁷ jndtill affgangne Peder Gyllenstiern,³⁸ rigens marsk, effther thenn forordning,³⁹ som bleff giortt om thiende och borttfeste aff huer lensmandt vdj [sitt]⁴⁰ len skall haffue vnderstaaitt sig uor och kronens anpartt thiende och borttfeste till for^{ne} Jacop Seffeldt, da skall handt haffue forhuerffuitt uor kiære herr fader, høglofflig jhukommellis, skriffuelse, ath hand thenn jus patronatus skullde sig tilholde, effther thenn aff arilldtz thiidt haffde fulldt Mariagger closter,⁴¹ formedellst huilcket hans Maytts: breff handt och prouistens rettighedt haffuer sig tilholltt, huilcken sag paa thet sidste er kommen till landtzthing, och thenn rettighedt, proustenn fulldt haffuer, da aff landtzdommere och gode mendt er tildømmt Mariagger kloster, effther de breffue, som for thennom thenn thiidt i rette uor, och handt nu wor kommen till nogenn prouistens breffue, som findis hoess affgangne Jffuer Julls⁴² arffuinge, haffde handt ther eblantt funditt salig, høglofflig jhukommellse, uor kiære herre faderfaders endelig dom,⁴³ som er gangett emellom affgangne her Jørgenn Løcke⁴⁴ och Jffuer Jull, ath samme rettighedt skullde føllge prouistenne medt flere breffue om samme rettighedt, som icke haffde werritt for for^{ne} uoris gode mendt, ther de dømthe, och effther theris dom lydde alleniste effther de breffue, som da haffde uæritt for thennom, haffde handt thagitt steffning, jcke att handt nogitt kunde klage paa dommen i sig sielff eller paa de gode mendt, thenn dømde, effther de breffue icke uor for thennom, men ath saggen paa nye motthe komme till forhøring. Och som handt formerckthe, ath hans vederpartt skulle ville staa ther paa, ath samme breffue skullde uære fortaffdt, meenthe handt, de icke kunde regnis ath wære fortauffdt hoess hannom eller capittell, efftherdj de icke uor kommen hannom eller capittell tilhende, men vor funditt hoess Jffuer Julls arffuinge, meente och sligtt tilforne ath uære skeedt, ath slige kongedomme och breffue uore opsøgthe, effther dom uor gangitt och ther effther er dømmt, som skullde skeedt for ij aar sidenn i thenn thrette⁴⁵ emellom Oluff Rosenparre⁴⁶ och Claus Podebusk⁴⁷ om aresilldt⁴⁸ uedt Barsebeck,⁴⁹ huor høgborne førstis och herris konning Hansis, høglofflig jhukommellse, dom breff⁵⁰ op-

søgtt och j retthe boridt emodt en dom,⁵¹ her Peder Løcke⁵² sidenn haffde forhuerffuitt, och effther handt haffuer fundett høgborne uor kiære herre far-faders endelig dom och andre breffue, och for^{ne} gode mendtz dom liuder aleniste effther de breffue, som da uor vdj retthe lagde, tha satthe handt vdj retthe, om samme hans breffue maae kunde sigis ath uere fortauffde endt kong Hansis dom, och om handt icke bør then samme rett ath niude, som Oluff Rosenspar nødt emodt Claus Podebusk.⁵³ Menn huadt hoffuidsaggenn belangitt, satthe handt i alle retthe, ath efftherdj ath høgbelmelte uoris kiære herre fader endeligen haffde tilldømtt⁵⁴ dom prouistenn i Ribe thenn herlighed i Staby kircke meth regenskab ath høre och kirckens eyendom ath forsuare, och thenn rettighedt aff arilldtz thiidt haffde fuldt prouistens uformeendt bode for och effther samme dom, thisligeste efftherdj salig høglofflig jhukommellse konning Frederich thenn Første haffde befallitt kirckeuergerne offuer alldt Hardsøssell ath giøre prouistenn regenskab,⁵⁵ och efftherdj uor kiære, høglofflig jhukommellße herre fader hagde vdgiffuitt hans naadis breff,⁵⁶ ath Riber capitthells rettighedt till kircke och kirckethiender, jorder och eyendom jcke ther medt skulle wære forkrenckitt, formedellst hans Mayst: haffde bortfest jus patronatus eller kirckegodtz, vdj lige maade hans Maytt: medt menige Danmarckis rigis raadtz villge haffde confirmerit alle capittells friheder a^o 71,⁵⁷ huilcke kong: domme och breffue handt sig tillskødt, och satthe fordj vdj retthe, om for^{ne} rettighedt till Staby kircke medt regenskab ath høre, thiender, jorder och eyendom ath forfeste⁵⁸ jcke jo burde her effther hannom paa domprouistens uegne vbehindritt ath føllge effther hans forlenings breff, saa och efftherdj slig konge: domme, breffue, benaadinger och stadfestellse, saa oc effther domprouistenns lange och rolige heffdt, effther som thenn aff arilldtz thiidt hans formendt fuldt haffde.

Wor her och i retthe møtthe for^{ne} uoris gode mendt, vorre theris dom bestendig och meentte thennom icke anderledis ath kunde haffue dømtt effther de breffue och beuiisning for thennom uor j retthe lagdt, endt de dømtt haffde, och satthe i retthe, om huis forthauffde breffue, som nu kandt fremberis, och huerckenn for thennom uorre j rette lagde eller paaskutt, førendt de dømde, bør ath komme deris dom till forsueckni[n]g eller forringellse i nogenn maade.

Medt flere ordt thennom ther om emellom uor.

Tha effther tillthale, giensuar och thenn sags leylighed sagde uij ther paa saaledis aff for retthe, ath efftherdj for^{ne} gode mendz dom findis endelig, och for^{ne} dom, som nu fremberis, jcke thenn thiidt uor tillstæde, ther the gode mendt dømde, ey heller uor paaskutt, tha uide uij icke emodt samme uorre

gode mendtz dom ath kunde sige, menn thenn uedt sinn fulde mact ath bliffue och ther medt ath skulle holldis om Staby kircke effther samme doms jndholdt.

Datum vt supra.

(1) Se rettertingsdom 6. januar 1553 (I nr. 185), hvorefter det tilkommer den, der var forlenet med Hardsyssels provsti at høre kirkeregnskab vedr. Staby kirke. Dommen må være bortkommet fra provstearkivet for, som det fremgår af nærv. dom, statuerede Viborg landsting 1589, at denne ret tilkom lensmanden på Mariager kloster. Dette standpunkt fastholdt altså rettertinget, selv da rettertingsdommen fra 1553 nu blev fremdraget, jf. rettertingsdom 20. juni 1593 (GdD IV.380ff.), hvorefter beviser, der ikke er fremført under en sags tidligere behandling, ikke kunne forelægges for højere ret, hvilken dom muligt er kilden til bestemmelsen i DL 1–13–27, der dog tillader fremlæggelse af nye oplysninger, når parten ved ed bekræfter, at han ikke tidligere havde kendskab til dem, medmindre sagen er pådømt af Højesteret. Om fortolkningen af DL 1–13–27 se J. H. Deuntzer, Om Appel i civile Sager² (1890).100ff. – (2) Se 703.12. – (3) Se 628.3. – (4) Se 628.9. – (5) Se 628.31. – (6) Se 630.24. – (7) Se 635.38. – (8) Se 621.4. – (9) Se 621.5. – (10) Se 621.8. – (11) Se 621.9. – (12) Se 628.3. – (13) Se 628.4. – (14) Se 628.9. – (15) Se 628.10. – (16) Se 628.31. – (17) Se 628.32. – (18) Se 621.6. – (19) Se 621.7. – (20) Se 643.6. – (21) Se 643.7. – (22) Utrykt. – (23) Ribe domkapitels provst var tillige (fra 1508) provst i Hardsyssel, jf. Dahlerup, Sysselprovsti.120. – (24) Staby s., Ulfborg h., hørte i middelalderen til Hardsyssel, jf. Avia Ripensis (Ribe Oldemoder) udg. af Oluf Nielsen (1869).111f. – (25) gennemgå, revidere (OdS VIII.1274 bet.8.3, jf. V.553). Om at det særligt i Ribe stift lykkedes provsterne at få en omfattende myndighed over fabricagodset se Troels Dahlerup i Kulturhist. Leks. XIII.538. – (26) Under *herlighed* falder vel navnlig gæsteri, bortfæstning af tienden og fabricagodset, indtægterne af kirkens gods samt patronatsretten, jf. om denne sidste kongebrev 9. september 1574, 8. maj 1584 (Rørdam, Kirkelove II.245f., 373f.) og 31. maj 1586 (Kanc. Br.). – (27) Se 627.8. Jakob Seefeld var forlenet med Mariager kloster fra 1584 til sin død 1599. – (28) Mariager birgittinerkloster (stiftet omkr. 1442) kom ved reformationen under kronen og stod fra omkr. 1542 under en kgl. lensmand. Klosteret havde fortsat munke og nonner, for hvis underhold lensmanden skulle sørge, ligesom han skulle holde en prædikant til klosteret. I midten af det 16. årh. opløstes munkekonventet, og 1585 døde den sidste abbedisse. Ved kongebrev 4. juli 1588 pålagdes det lensmanden at omdanne klosteret, der da var øde, til en ladegård. – (29) Ordet findes ikke i forlægget. – (30) Se 627.9. – (31) Lønborg s., Nørre Horne h. i det gamle Varde syssel. Mariager kloster havde omkr. 1460 tilmaleskiftet sig Staby kirke fra Ribebispen til gengæld for Lønborg kirke. Staby kirke hørte herefter og indtil 1650 under Mariager kloster, jf. Dahlerup, Sysselprovsti.125. – (32) påberåber sig (Kalk. IV.379b). – (33) påberåbt (Kalk. III.542b). – (34) fortiede (Kalk. I. 721b). – (35) ∴: bortfæste kirkens jorder. – (36) Afgift, udredelse, ydelse, pligtarbejde (Kalk. III.565a bet.2). – (37) Ifl. Dahlerup, Sysselprovsti.125 synes Mariager kloster til tider at beskæftige sig med fabricagodset, men det var sysselprovstiet, der 1505 pantsatte 2 af Staby kirkes gårde, 1512 lod kirken vurdere og 1522 optog lovhævd på fabricagodset. – (38) Se 628.5. – (39) Kgl. åb. br. 19. juni 1582 (CCD II.300ff.; KhS 3. rk. II.172ff.; Rørdam, Kirkelove II.334ff.), hvorefter stiftslensmandens gejstlige jurisdiktion skal fordeles mellem lensmændene i stifternes len. – (40) Forlægget har *sich*. – (41) Missive 8. maj 1584 (Rørdam, Kirkelove II.375f.; Da. Mag. 1. rk. VI.180f.). – (42) Magister Iver Juel (d. 1556) fra

1526 domprovst i Ribe og provst i Hardsyssel provsti. – (43) Rettertingsdom 6. januar 1553 (I nr. 185). – (44) Rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583) til Overgård m. m.; han blev 1548 på livstid forlenet med Mariager kloster. – (45) Rettertingsdom 1. juli 1591 (GdD IV.288ff.). – (46) Se 712.8. – (47) Se 701.7. – (48) *åresild* er en afgift til kronen af fiskerbåde; afgiften beregnedes efter antallet af årer (Kalk. IV.947b; Molbech, Glossarium I.6). Se om denne afgift P. V. Jacobsen i Hist. Tidsskr. 1. rk. V.65, W. Christensen, Statsforvaltning.390ff. – (49) Fiskerlejet Barsebäck i Barsebäck s., Harjagers härad, Malmöhus län. – (50) Rettertingsdom 21. september 1492 (Rep. 2. rk. IV nr. 7720; vidisse 12. april 1591 i Rigens Forfølgningssbog 1586–92 fol. 203^r; udtog også anført i rettertingsdom 1. juli 1591 (GdD IV. 291)). – (51) Skåne landstings dom af 13. juli 1533, trykt i Hist. Tidsskr. 4. rk. III.507ff., refereret i rettertingsdom 1. juli 1591 (GdD IV.289). – (52) Rigsråd Peder Lykke (d. 1535) til Fannerup, Demstrup, Nørlund, Hverringe og Barsebäck. – (53) Rettertingsdommen 1. juli 1591 (GdD IV.288ff.) støtter ikke sit resultat på kong Hans' dom af 25. februar 1492, men på 20 og 40 års besiddelse. Peder Lykke støttede sin påstand på Frederik Is stadfæstelsesbrev af 18. maj 1529 (Fr. Is Reg. 205) på Barsebäck fiskerleje, men dette antoges at måtte vige for kronens senere besiddelse i mere end 40 år af den omhandlede rettighed til åresild, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.409 noten. – (54) Rettertingsdom 6. januar 1553 (I nr. 185). – (55) Det pågældende kongebrev af Frederik I kendes kun fra omtalen her; der kendes en lignende kgl. befaling 1524 til kirkeværgerne i Vardesyssel, jf. Dahlerup, Sysselprovsti.130 med note 67. – (56) Kgl. åb. br. 19. februar 1561 om stadfæstelse på Ribe kapitels og domkirkens privilegier. – (57) Der sigtes muligt til kgl. åb. br. 2. september 1571 (CCD I.490f.) om, at kirkernes tiende ikke mere skal anvendes til rigets behov, og at lensmændene skal føre tilsyn med, at tienden anvendes til kirkernes nytte. – (58) bortfæste Kalk. I.631a bet.2). – (59) Disse (NkS 839,2° og NkS 845,2°) er formentlig afskrifter efter HDDomb., men mangler stykket s. 337, linje 12 f. o. – s. 339, linje 3 f. n.

722 Rettertinget 1. juni 1594 (København)

En adelsmand, der havde gjort sig skyldig i sørøveri og herunder druknet et skibs besætning, dømtes til døden. Nogle kaperbreve, han havde erhvervet fra fremmede fyrster, kunne ikke disculpere ham, bl. a. fordi udstederne af brevene var døde, og fordi han i øvrigt ikke havde overholdt de i brevene indeholdte forskrifter. Den pågældende havde yderligere over for dronningen af England m. fl. udgivet sig for dansk gesandt og under dette påskud franarret borgere i Amsterdam og andre steder penge og krævedes herfor dømt efter kongens og rigsrådets skøn. Rettertinget udtaler sig ikke om dette sidste forhold.

Hs.: HDDomb. nr. 13 (1500–95) fol. 469^v (findes yderligere i 3 hss.¹).

Litt.: N. P. Slange, Kong Christian den Fierdes Historie (1749).74f.; Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.viiiiff.; C. E. Secher, Danske Sørøvere i det 16. og 17. Aarhundrede (i Historisk Arkiv, udg. af F. C. Granzow II (1877).161ff.); DbL XX.206.

Overskrift: Jacob Rostrups dom.

Wij, Christian thenn Fierde, medt Gudtz naade &c., giøre alle uittherligt, att aar 1594, thenn 1. junij, paa uortt rettherthing paa uortt slaatt Kiøbnehaffnn

wdj uor egenn neruærillße, offuerærindis alltt raadit, for oß vor skickett oß ellskelige Offue Lunge² till Oddenn,³ uor mandt, thienner och høffuidtzmandt paa uortt slaatt Olborghuuß, paa thenn ene och effther uor skriffthelig befalling⁴ thillthalde och anklagede en uorre vndersotthe aff adell uedt naffnn Jacop Rostrup⁵ effther hans offuergiffne skriffthelig beretning, liudendis som efftherfølger:

Først efftherdj Jacop Rostrup nu forgangen aar 93 medt hans sellskaff, huor vnder och haffuer veritt adellspersoner, som handt paa adskillige stæder haffuer ladett anthage och thennom foresagdt⁶ ath haffue sønderlig⁷ bestilling⁸ och tillsagtt thennom, naar the komme tiil skiibs, skullde de fange samme hans bestilling ath see, och effther ath the erre kommen till skiibs, erre de till thungenn ther ath bliffue. En partt haffue seett nogenn bestilling paa frandtzoske sprog,⁹ som de icke haffuer forstandenn, enn partt haffuer mandt och berett, ath thett uar rictig om samme bestilling, och ath for^{ne} Jacop Rostrup uille løbe hiidt till Kiøbnehaffnn och ther indthage mere rustning¹⁰ och forskaffe sig ith andett och bedre skiib och ther sammestedtz ath uille forskaffe skipper och baadtzmendt,¹¹ huadt de haffde vdj behoff, och saa endeligen thenn 17. julij till Vismar paa enn kreye¹² haffuer giffuitt sig till segells vdj søen. Enn deell aff hans sellskaff haffde inthet forstaaitt sig paa kaasenn¹³ eller seyladtzen, nogle aff thennom formeenthe, ath de løbe jgiennem Belltt och till Fladstrandt.¹⁴ Ther sammestedtz haffuer handt med for^{ne} hans sellskaff sig vnderstanden paa kong: Maytts: och Dannemarckis riges strømme ath jndthage ith Embder skiib,¹⁵ som sex personer uorre paa, och skipperenn kallthis Herman Buruall, huilckenn och sidenn medt hans medthaffuendis folck effther for^{ne} Jacop Rostrups befalling wskylddeligen er kast offuer borde. Aff theris jndhaffuendis korn vor en deell forskickett vnder Norge till Marstrandt effther Jacop Rostrups befalling och kiøbthe ther thuende støcker skøtt¹⁶ forre. Ther effther haffuer handt och medt for^{ne} hans sellskab ladett jndthage, spoliere¹⁷ och pløndre thuende andre skibe, thett ene Pether Pethersenn von Hornn¹⁸ och thet andett Frantz Diricksenn vam Flelandt¹⁹ vorre skipper paa, som och beretthis att uere thagne emellom Skaffuenn²⁰ och Leßøe, och begge for^{ne} skipere medt deris folck nedersatt och jndluct wdj køyenn²¹ eller vdj lastenn, saa lenge ath de medt for^{ne} thuende skiibe och thet Embder skiib er jndførdt for Kolding, huis penninge ther paa uorre, haffde luthenanten²² offueranttuordett Jacop Rostrup, solldaterne haffde och bekommitt nogle penninge, en partt minde och enn partt mere. Medt alldt andenn och adskillig viitløffthighedt, som for^{ne} hans sellskaffs justificerte²³ och skriffthelig bekiendelse²⁴ formeller

och vduiser. Medt huilcke for^{ne} skibe for^{ne} Jacop Rostrup nogenn thiidt tillforn uor jndkommen for Aarhuuss och ther haffuer ladett setthe sig vdj lande, och strax ther effther erre nogle aff for^{ne} hans sellskaff ther sammstedtz formedellst nogenn myttherij angrebenn,²⁵ en deels aff thennom och sidenn wdj Medelfar,²⁶ i Kolding och wdj Koldinghuuss len, en partt och wdj Hadersleff och anderstæder paagrebenn, huorfor handt och selff sidenn er dragenn indt wdj Fyenn till Assens och ther fra haffuer uille ueritt offuer uedt Aaresundt,²⁷ dog enlige er vnduigenn aff byenn och vdenn for byenn vdj nogle buske aff borgerne vdj for^{ne} Assens er bleffuenn fundenn och saa vdj foruaring førdt till Koldinghuuss.²⁸ Och effther ath for^{ne} Jacop Rostrup som en høgbemellte kong: Maytz: vndersaatthe och Danmarckis riges jndbøggere emodt høgbemellt kong: Maytt: och Danmarckis riges friheder och paa theris strømme och foruand²⁹ haffuer vnderstandenn sig saadantt ath giøre emodt siøfarne och fremmede mendt, som vdj nogenn rumme thiidt haffue søgtt theris erlig och christelig handell och næringh her vdj rigett medt hans Mayts: och riigenns jndbøggere och vdgiffuet till hans Maytt: och kronen alldt then tilbørlig tholldt och rettighedt, som thennom haffuer burdt, och ther forre aff hans Maytt: billigen burde ath hanttheffuis och forsuaris, medenn for^{ne} Jacop Rostrup medt større billighedt haffde burdt som en høgbemellt kong: Maytts: vndersaatthe [och]³⁰ Danmarckis riges jndbøggere saadantt ath hindre, styre³¹ och affuerge och saadanne oprictige³² och erlige handterende folck till alle retthe³³ ath beskøtthe och hantthaffue³⁴ och till thett beste ath befordre, haffuer hans Maytz: ueritt foraarsagitt hannom ath lade paagribe och jndsetthe och nogle for^{ne} hans sellskaff effther theris gierning och egenn bekiendellse, och huis domb offuer thennom ther om vdgiffuenn er, ath lade staa theris rett.³⁵ Och endog ther befindis hoess hannom høgborne førstis herthugen aff Parma,³⁶ saa och kongelig spanske admiralls³⁷ bestilling, kandt handt dog icke ther medt holdde sig frij for saadanne gierning, efftherdj ath thet befindis, ath de, som samme bestillinger haffue vdgiffuitt, skulle uere for nogenn aar sidenn forledenn døde och affgangenn, och for^{ne} bestillinger for thenn skylldt och burde dødt och macteløß ath være, for^{ne} bestillinger icke tilholder hannom saadan gierning ath begaae enthenn paa kong: Maytz: aff Danmarckis, och Danmarckis riges eller nogenn ander fremmede herrers eller potentaters och bundtforuanthers³⁸ strømme vdj for^{ne} bestilling och vndthagis ath emodt alle fangne alldt christelighedt skullde obserueris och vdj act holldis. Befindis ochsaa huerckenn for^{ne} Embder skipper ath haffue værilt kong: Maytt: aff Hispanien fiender, allene som andre fattige handtherende folck søgtt theris op-

richtig och christelig næring her vdi rigitt, som medt adskillige guott folckis uindisbyrdt thennom giffuis nocksom skall beuißis. Saa befindis ochsaa ath for^{ne} Jacop Rostrup nogenn thiidt tillforn her vdaff rigitt skall haffue begiffuitt sig indt vdi Engelandt och ther sammestedt hoess dronningenn vdi Engelandt³⁹ hindis Maytt: ladett angiffue, lige saa som handt skullde haffue hafftt nogenn befalling, enthen aff kong: Maytt: eller och Danmarckis riges regierings raadt, hines Maytt: nogitt ath formelnde, effther som vdaff høgbelmte dronningenn aff Engelandt hindis Mayttz: skriffuelse till kong: Maytt:, datierit 3. decemb: aar 88 och her offueranttuordett 18. april a^o 89, huor vdindenn hines Maytt. eblantt andett vdi begiøndelsenn giffuer tillkiende, ath hindis Maytt: saa uell aff Jacop Rostrup, kong: Maytts: vndersaatter, och thenn samme hines Maytts: breff skullde fremføre, som och aff hindis Maytts: egen gesanther haffde forfaritt, huorledis kong: Maytt: medt sønderlig fliid lodt sig uere anliggende⁴⁰ medt hindis Maytt: ath holde godt och throfaste venskaff, och thett ath hans Maytt: gledde sig uedt hines løckelige uelstandt, formellder och paa thett sidste wdi samme skriffuellse, ath samme breffuiser Jacop Rostrup skullde grundeliger berette hans Maytt: om adskillig anden leylighed.⁴¹ Sammeledes haffuer och dronningenn vnder samme dato tillskrefuitt Danmarckis riges regierings raadt, som och thenn 18. april a^o 89 er offueranttuordett, giffuendis tillkiende, ath hindis Maytts: egne sendebudt, Danieli Rogersio,⁴² uor fulldkommeligen berettet, ath thett uar Danmarckis riges regierings raadtz vnderdanigste och flitthigste begiering, ath hindis Maytt: thett gamle vennskaff, som hindis Maytt: haffde hafftt medt vor allernaadigste herre och konning, salig och høglofflig jhukommellse, nu fremdelis medt vor naadigste droning och hindis Maytts: herre sønn, vdualldt konning vdi Danmarck, ville continuere och uedtt mact holde, huilckett hindis Maytt: och aff for^{ne} breffuiser Jacop Rostrup medt sønderlig glæde haffde fornummitt. Thisligeste haffde och for^{ne} Jacop Rostrup wdi for^{ne} Engelandt hoess capethinn Dracke⁴³ angiffuitt, huorledis ath høgbelmte kong: Maytt: skullde vere tillsindtz ath vdrøste nogle skibe høgbelmte dronning aff Engelandt till hiellp emodt kong: Maytt: aff Hispanien,⁴⁴ effther som och vdaff for^{ne} capetheinn Dracke hans vnderdanigste skriffuellse till kong: Maytt:, daterit Lundenn⁴⁵ thenn 16. decemb: a^o [88]⁴⁶ och her thenn 18. april 89 offueranttuordet ydermiere kandt forfaris, formellendis ath handt vdaff hans Maytts: throthieneris regiering och raadt haffuer sig vnderstaaitt kong: Maytt: vnderdanigst ath tillskriffue, thackede Gudt ath thenn allmectigste haffde opueckitt hans Maytt: ath anthage sig thenn christne kiercke, huilcket och er en chri-

stenn konnings fornemste kalldt och embede, och ath hans Maytts: tillbødt sig paa neste tillkommendis foraar ath vdsckicke nogle skibe hans dronning tilhiellp emodt thenn catholiske thiran,⁴⁷ som er verdens och paffuens fornemste satelles,⁴⁸ thet skulle uere hannom och capethiin Nøritz⁴⁹ megitt bequemliggt, efftherdj ath dronningenn uor tillsindtz och vdsende thennom enthenn vnder Porthugall⁵⁰ eller och Hispanien, sig ther en thiidt lang ath skulle forholde, och kunde breffuisere vittløfftiger beretthe hans Maytt: leylighedenn, baade om thenne vdsckickning och vdrustning saa uell som om, huis reyser tillforne giortt uore, effther som handt for hannom haffde beretthet. Och effther ath handt sig nogenn tiidt ther effther vdj Nederlandt, baade hoess hertzogen aff Parma,⁵¹ greffue Mouritz aff Nassau⁵² vdj Amsterdam och Andorp⁵³ for enn kong: Matts: aff Danmarckis gesandther haffuer sig anngiffuenn, effther som aff høgbemelte herthugenn aff Parma hans førstelige naadis erkleringe, daterit thenn 4. februarij a^o 90, huor vdaff eblantt andett forfaris, att effther ath handt nogenn thiidt lang haffuer liggitt till Brusell och ther sammestedtz effther herthugenn aff Parma hans befaling som enn kong: Maytt: aff Danmarcks gesandther vell thracteritt⁵⁴ haffuer, haffuer handt vdj høgbemelte herthugen aff Parma hans f[ørstelige] n[aadis]⁵⁵ fraauærillse for hans naadis suagthed skyllt aff hans naadis raadt bekommitt audientz, och for thennom haffuer foregiffuitt, ath handt haffde nogenn uictige och hiemmelige sager, som handt hans førstelige naade allene och wdj enlighed skullde beretthe, huilcket handt och sidenn hoess hans førstelige naade vedt en tholck, som handt ther till brugte, haffde ladett angiffue, och hans f[ørstelige] n[aade]⁵⁶ forstandenn, ath handt vdaff Danmarckis rigis regierings raadt jcke medt skriffthelig, meden alleniste medt mundlig berettning uor affferdigitt⁵⁷ anrørendis ath skulle handle⁵⁸ om en skiiffs flaade, som vdj Danmarck, Norge och Skottlandt skullde vdrøstis, som skullde brugis emodt de engellske och de, som erre vdj forbundt medt thennom, huilckett effther hans f[ørstelige] n[aade]⁵⁹ saadann berettning haffde hørtt, sagde hans f[ørstelige] n[aade]⁶⁰ ath thett skullde være hannom gandske kiertt, saa fremtt handt kunde och uille fremlegge hans fulldmact och jnstruction,⁶¹ och ther hoess begierde, ath handt uillde lade hannom see kong: Maytts: eller och Danmarckis riges regierings raadtz theris forseglede breff och beskeedt.⁶² Och effther handt saadanne breffue icke haffde ath fremlegge, och hans f[ørstelige] n[aade]⁶³ formeenthe, ath hannom icke stodt uell till ath throe, er handt aff hans f[ørstelige] n[aade]⁶⁴ foruiist⁶⁵ till kongelig hispaniske admirall, margreffuenn aff Renthj,⁶⁶ medt huilckenn handt, om handt ellers uillde eller kunde, skulle for-

handle om same skiibs vdrøstning. Meden ther hans verff och anslaug,⁶⁷ som ingenn uisse⁶⁸ grundt haffde, icke kunde gaa for sig hoess margreffuenn, er handt dragen till Brysell igien; sidenn haffuer handt och atther ladett flittheligen anholde,⁶⁹ ath mandt villde lade forfatte en skriffthelig commission och instruction, huor paa handt samme skiibs flaade kunde vdrøste, och thenn hannom lade tillstille. Dog efftherdj dett uor icke herthugens leylighed⁷⁰ ath lade gjøre nogenn uisse forordning ther vdi, er handt dragenn till Brysell. Midler thiidt haffuer handt hoess en borgere van Andorff⁷¹ uedt naffn Daniell Rindfleiß vdi thet naffn och skinn,⁷² ath handt skullde vere kong: Maytts: aff Danmarckis gesanther, vdthagenn⁷³ 800 daller, som hannom paa vexell⁷⁴ her vdi sundett⁷⁵ skullde jgienn erleggis och bethalis, och effther ath for^{ne} Daniell sidenn anderledis haffuer forfarenn, haffuer handt vnderdanigst uæritt begierendis, ath handt motthe forhiellpis till hans bethalling, effther som vdaff hans skriffuellse till kong: Maytt:, daterit Andorp 13. decemb: a^o 89 ydermiere kandt forfaris. Sammeledis haffuer och borgemester och raadmendt vdaff Amsterdam vnderdanigste tillschreffuitt kong: Maytt:, daterit Amsterdam thenn 10. octob: a^o 89, formellendis ath for^{ne} Jacop Rostrup uor ther ankommen och haffde foregiffuenn ath haffde uæritt som en gesanther forsentt vdi Engelandt och uor nu kommen tilbage jgienn, huor for the och haffuer laditt holde hannom vdi stoer ære och thracteritt hannom uell. Handt haffde och ladett annholde huoess greffue Mouritz, ath handt effther som hoess gesanther er seduanliggt, paa kong: Maytts: uegne motthe tilbørligen salutare⁷⁶ hans naade och gjøre hannom thenn seduanlige recomination,⁷⁷ haffuer och ladett for^{ne} borgemester och raadt uedt theris synticum⁷⁸ tillthale, ath de till fulldføring hans reysse uille vndsetthe⁷⁹ medt 300 marck lybsk, huilcke penndinge hannom och aff theris pensionario⁸⁰ er bleffuenn fortract. Vdi lige maade haffuer och en uedt naffn Otthe Harttuis skreffuitt till kong: Maytt:, huorledis for^{ne} Jacop Rostrup haffde beuillgitt⁸¹ hannom till ath drage medt sig till herthugenn aff Parma och hoess hans førstelige naade anbringe⁸² for^{ne} Jacop Rostrups wictige och hiemmelige verff och bestilling, beklagendis sig ther hoess, ath handt icke haffde giffuitt hannom en penndinge for sinn forsø mellse och wmag, endog handt tillforn haffde forligt⁸³ sig medt hannom, daterit Brusell then 28. junij anno 90. Ther hoess haffuer for^{ne} Harttuis offuer sentt⁸⁴ copierne aff the artickler, som handt effther Jacop Rostrups begiering haffde foregiffuenn⁸⁵ hoess herthugenn aff Parma, som de vdi sig siellff uiittløffthige formellder. Effther forberørde leilighed setthe Offue Lunge vdi alle retthe, ath efftherdj for^{ne} Jacop Rostrup sig haffuer vnderstandenn

emodt kong: Maytt: aff Danmarck och Dannmarckis riges høyhedt paa deris strømme och foruanth ath anthaste och paagribe saadanne erlige och oprictige handtherende kiøbmendt, spoliere och berøffue theris skiib, godtz och næring, som vdj saa langsommelig thiidt erligen och oprictigenn haffuer handlitt och vandlett⁸⁶ her vdj rigitt, och en partt thennom saa ynckeligenn, wskylldeligen och wchristeligen emodt hans bestillings liudellse haffuer ladett kaste offuer borde och omkomme, och enda ther paa haffuer thagitt theris breff och foruaring,⁸⁷ ligeruis som de skullde haffue ueritt satt wdj lande och therfor thacke hannom alltt gaatt, en partt hans sellskaff och effther theris bekiendellse och gierning och huis dom offuer thennom gangenn er erre bleffuenn retthede,⁸⁸ om handt och icke vdj lige maade bør ath straffis och miste sith liiff.

Huadt thett andett er anlangendis, ath handt sig paa adskillige stæder vdj fremmede lande haffuer wdgiffuitt for kong: Mayts: aff Danmarcks gesanther och vnder thett skin haffuer uille practicere och anretthe adskillig wløst⁸⁹ och venighedt emellom herrer och første, riger och lande, och hoess fremede folck ophagenn adskillige penndinge, jndsetthe hanndt till oß sielff och menige Danmarckis rigis raadt, huadt oß och thennom sellff siunis medt hannom ther vdiindenn ath uille forethage.

Ther emodt ath suare wor her for retthen jndstillit⁹⁰ for^{ne} Jacop Rostrup. Och till thett første, ath handt skullde røffuitt paa uore och kronens strømme, formeenthe handt icke skullde hannom offuerbeuisis, men ath hans medt føllgendis folck sligtt haffde begangitt, wor skeedt emodt hans villge, som handt formeenthe sig nocksommelig⁹¹ medt thennom, som uore medt hannom indenn borde, ath uille beuise.

Ther till suaridt for^{ne} Offue Lunge och formeente sig nochsum ath uille hannom sligtt offuerbeuise, bode medt gierningenn i sig sellff, ath handt haffde sligtt folck anthagitt, uor theris hoffuidt,⁹² capethein⁹³ och øffuerste, haffde solltt aff thett errøffuede malltt och kiøbtt ther skøtt och skiibs munitio⁹⁴ for, och anthagitt sig⁹⁵ som enn øffuerste, huis penndingh och bytthe ther hoess fandtz, och thett lodt vddele effther sin villge och behag. Thisligeste och medt hans egenn anthagne consorters⁹⁶ och medthaffuindis sellskaffs justificerit certification och bekiendellse, saa uell som meth de thuende skipperis klager, som thuende aff samme skiib uorre frathagne, och strax bleff oplest for^{ne} sørøffueris bekiendellse, som the vdj uor kiøbstedt Kolliding thenn 21. och 22. augustj forgangne aar wdj uor tillforordnede gode mendtz, slaadtz skriffueres och fogidtz paa uortt slaatt Kollidinghuuss och borgemester och raadtz wdj Kolliding theris offueruærillsse haffde bekiendt.

Formellendis først Pether Petherbønn ath haffue sig beklagitt, ath handt uor seglendis meth ith skiib, kalldis Biustenn, 60 lester⁹⁷ drectig, huilckett hannom och hans medredere tillhørde, beladt medt 48 lester salltt, 7⁹⁸ lester siilldt och uedt $\cancel{x}$ ⁹⁹ skiippundt¹⁰⁰ humle, huor medt handt uillde till Reffuell¹⁰¹ eller Wiborg i Findlandt, och som handt for xiiij dage sidenn uor kommen emellom Skaffuen och Leßøe, wor handt offuerfalldenn aff ith andett skiib, huor paa uor nogenn solldater, som thog hannom skibitt fra och dreff hannom och hans folck vdj lasten och thog fra thennom vdj rede pennding och ware kunde beløbe sig uedt 862 ricks daller forudenn fethallie,¹⁰² kæder, skiorther och andett. Sidenn besluttitt¹⁰³ follckitt vdj kabysenn, som¹⁰⁴ de holltis fangne, jndtill de for Kollding bleff anammitt.

Frantz Diricksen aff Flylandt ath haffue klagitt, ath iij eller iiij thimer effther de haffde thagitt Pether Pethersens skiib, komme samme fribyttther till hannom emellum Skaffuen och Leßøe, beuebenn medt tho baade, och begierde, handt skulde setthe baadenn vdt, och som the ther medt wore till wercks,¹⁰⁵ falldt de solldather indt till thennom och befoell thennom ath gaa indt i rummitt, ther the motthe bliffue en natt; diß emellom¹⁰⁶ haffde de fra thagitt skipperenn 126 daller och fra baadtzmenden xij daller, och skiibs baaden medt huis klæder och skiorther ther fandtz, och handt och hans folck uor fangne, jndtill de kom for Aarhus, ther ophogis¹⁰⁷ skipperenn sellff thredie ath regiere¹⁰⁸ skibitt.

Thernest formelldis for^{ne} Jacop Rostrups medt haffde sellskaff ath uere fremkallditt och huer for sig forhørde. Kortt van Ellmensdorff, enn adells personn hiemme vdj Fectell,¹⁰⁹ ath haffue bekiendt, ath Dirick van Skaren haffuer thalitt hannom till vdj Hamborg, ath Jacop Rostrup laa till Vismar och haffde en reyse for, om handt uillde føllge hannom, och handt forreyste till Vismar till Jacop Rostrup, och handt selff thog hannom an och sagde sig ath haffue spanske bestilling, dog handt viisde hannom en frentzoske bestilling, som handt inthett kunde forstaa, menn skipperenn och skriffuerenn, Rostrup haffde hoess sig, haffde suorett, ath althingist uor rictig, och endog handt uille gierne uæritt therfra igienn, kunde handt dog jcke komme, thj ther handt lodt sig høre,¹¹⁰ ath handt icke behagitt thett leffuitt, villde de bunditt hender och føder paa hannom och kast hannom for borde, haffde icke luthernanthenn vndskullditt hannom. Skibene bekiende handt, ath de haffde offuerfallditt, huor de haffuer thennom offuerkommitt,¹¹¹ och handt haffde medtveritt ath offuerfalde skibit om natther thide; paa thet første uor sex personer, som kortt tiidt wore paa skibitt och sidenn bleff forordnitt¹¹² fire perso-

ner, som skulde føre thennom paa en klippe, och profossenn,¹¹³ som haffde thennom i jern, forbantt øignene paa thennom, ther de førdis i landt. Bekiende och, ath øffuersten haffde solltt korn i Motlersund¹¹⁴ och bekommitt ther for ij jernstøcker¹¹⁵ och haffde giffuitt knectenn en maanidtz soldt.

Ludolph van der Hagen, luthenantt, en adells person¹¹⁶ hørde hiemme vnder hertzogenn aff Cleve,¹¹⁷ och uor dombherre¹¹⁸ till Bremmen, wor foruiist¹¹⁹ aff Lubbertt van Riemmen till Jacop Rostrup, som thog hannom an och uiiste hannom ij bestillinger, thenn ene haffde handt icke forstaaitt, thenn andenn uor vnder herthogen aff Parma handt och segell; nogenn thiidt ther effther uor handt och Bertill van Remenn opdragitt¹²⁰ och ankommen thenn 17. julij till Wißmar, gaaitt till skiibs och haffde icke langtt fra en gaardt, enn encke frue paabode, jndthagitt ith skiib och ther wdj bekommitt jcke andett endt malltt och enn søllffstaab,¹²¹ som øffuersten gaff Hans Clausenn, och Kurtt, som uar rumormester,¹²² haffde faaitt ith støcke gulldt och nogle pendinge, och ath Kortt haffde ført beskeedt fra øffuersten, ath follckitt skulle kstis offuer borde, huilckett och skedt uor.

Hans Hadler Thromslaer ath haffue bekiendt ath uere anthagenn aff luthenantenn och medt lange røer¹²³ ath uære thunngitt ath bliffue indenn borde och ath haffue thagitt thett Embder skiib uedt Skaffuen. Folckitt uor effther thenn beskeedt, Kortt førde,¹²⁴ kast offuer borde, solddatherne bekom v gyl-den aff the penndinge, de haffde thagitt aff thett skiib van Hornn.

Claues Matzenn, født till Sønderborig, bekiende, ath ther Jacop Rostrup saae thett fremmede skiib, sagde handt, thett wor thett retthe slaus, handt haffde befalling ath thage paa, och ath Kortt førde follckitt i landt.

Hans Kock Botelirer¹²⁵ j lige maade ath haffue bekiendt om same handell,¹²⁶ och handt icke uiste, huortt de fangne uor henkommen; drengenn haffde sagtt, de uor kast offuer borde. Pendinge och bytthe aff thett hollender skiib haffde Rostrup bekommitt och giffuitt ther aff follckene somme iij daller, somme ij daller.

Georg Thygesenn ath haffue bekiendt, ath ther de komme vnder Vendsøsell, thoge de thett første skiib, och ath hand uor medt Rostrup och besaae thett, och i hans bekiendellse stemmer med de andre offuer eens.

Andreas v.¹²⁷ Hoff, Hendrich Springer och Johann Luymandt fast i lige maade ath haffue bekiendt, Claues Liifflender och i sin bekiendellse stemmer offuer eens medt de andre om skibene ath jndthage, men bekiender ydermere, ath Kortt førde beskeedt fra øffuerstenn, ath de fangne skulde kstis for borde, och ath de uor alle ther hoess, handt saa uell som de andre. Kortt kaste

thennom vdt, Hans Dallm Lackeyen och profossenn haffde bunditt thennom, Kortt thog paa hallsenn och profossenn paa brystedt, skipperenn bantt benene paa thennom.

Hans Bennecke, Georg Skritfelldt, Mickell Smitt, Balltzer v.d. Wißmar, Johann Erckmeyer, Hendrich Katgens, Marckus Korn, Axell Friiß fast eens j lige maade om samme handell ath haffue bekiendt, Karsten Thumball ath handt bleff anthagenn aff Rostrup siælf, och ath de haffde seglitt jgiennom bellthenn till Fladstrandt; ther de saae thett Embder skiib, sagde Rostrup, ath handt thett vilde haffue, hans bestilling liude ath thage paa hollender. Ther hannom suaredis, ath thett uor ith Embder skiib. Kortt, luthenanthenn, Bertill och Hans Clausenn jndthog skiibitt, och Rostrup saa komb och setthe hannom till skipper ther paa och seylede till Mallesundt och vdsendt kockenn ath kiøbe skøtt, och handt uor kommen jgienn och førdt medt sig ij skøtt och skulde ther for giffue j^c vj¹²⁸ thønder malltt. Bekiende och, ath ther de seylede ther vdt, saae de ith nytt skiib, effther huilckett de skødt iij gange, men thet vndsegliitt. Thenn thiidt then ballaster¹²⁹ thogis, haffde de lagtt till hannom medt tho baade och indsprungitt till hannom, och paa thett skiib satthe Claues Matzenn, handt sielff tholffthe bleff paa thet hornske skiib. Ther the komb for Ebbellthofftt, lodt Rostrup hannom henthe till sig och befoell hannom ath løbe till Flenßborg eller Kiill¹³⁰ och ther selge skiib och godtz, och paa thett beskeedt seglede de till Medellfar och ther fra till Kollding och drog ther fraa till Jacop Rostrup, som tha befoell thennom ath segle till Riga eller Reffuell.

Steffen Grubbe, høffbaadtzman¹³¹ ath haffue bekientt om thett Embder skiib lige som de andre, och ath godtzitt uor solldt; huem ther haffde eg och melck ath føre till skiibs kunde faae kornn. Bekiende och, ath thenn dag, de thog thet hollender skiib, wor ith skiib vndsegliitt thennom, huor effther de skødt iij gange och skiødis tilbage ij gange.

Niells Christennsenn ath haffue bekiendt, ath handt hialp ath jndthage thett Embder skiib och kom fra kreyeren och paa skiibitt. Hellfreth Falckenbierg Bardskier ath haffue bekiendt, ath folckenn uor bleffuenn kast offuer borde. Kortt och profossenn kaste thennom vdt, liifflienderenn¹³² hengde steen om hallsenn paa thennom. Johann Friiß ath haffue lige saa bekiendt. Hendrick Bocholtt, Georg Drupper kommer offuer eens medt the andre. Christenn Jacobßenn ath haffue bekiendt, ath ther the fangne bleff jndførdt paa kreyeren, giorde Claues Matzen theris fengsell och hug huller ther vdj, som de skulle setthe benene vdj. Hans Jungeblutt och Herman Kyle ath haffue bekiendt om

samme handell lige som de andre. Kortt Kønne, enn pødker,¹³³ ath haffue bekiendt lige som the andre, och ath handt allthiidt uor bleffuitt paa kornskibitt, wiste jnthet huor fangerne uor bleffuenn, haffde inthett bekommitt aff bythenn, men junckerne haffde thenn bytthet¹³⁴ thenom jndbyrdis emellom, mens ther handt sidenn jgienn er forhørdt, haffuer bekiendt, ath Jørgenn Liifflender thog 74 daller aff summenn, som luthenanten thoeg, och anttuorde øffuersten. Om de fangne folck bekiende handt, ath luthenanthenn haffde giortt enn seddell, vdi huilckenn de motthe bekiende, ath de haffde wfri godtz inde, och thenn motthe de vnderskriffue. Ther handt tillspurdis, huo som thog fatt paa de fangne, suaridt handt, saa mange som paa skibitt uor; thenom uor loffuitt ther for foræring. Baadtzmendene henthe steen fra landz, luthenanthenn holltt thennom, endt for ath de skulle huer giøre sith ther till och loffuitt huer iij daller. Bekiende och, ath Kort thog alle penndinge fra thenn Embder skipper och thegnitt thennom ann; sidenn anttuordes thennom Rostrup, och handt fick¹³⁵ hannom igien xv daller j rosenobbell.¹³⁶

Ludolff van der Hegenn, en adells personn, ath haffue bekiendt, ath handt aff Pether Pethersens penndinge haffde anttuorditt øffuersten 4 eller 75 daler och aff then andenn skippers pendinge 4 eller 95 daller och sellff beholltt xv daller och meentthe ath skulle hafft 90 daller, huilcket handt uell thencker, ath Kortt haffde faaitt. Medt thenn offuerkastenn for borde haffde handt inthett hafftt medt ath bestille, men Kortt haffde sagt sig ath uille føre thennom i landt; medt seddelitt bekiende handt, ath papiritt uor offuerlagdt¹³⁷ fra øffuerst och till paa neder parthenn motthe de fangne skriffue. Siden haffde handt sellff giortt theris bekiendellse, ath folckene uore komne till landtz, badskieren haffde skreffuitt thett, som samme theris oplest bekiendellse megitt viittløfftigen i sig sellff uider jndholder.

Ther till suarede for^{ne} Jacob Rostrup, ath the alle som sligt offuer hannom bekiendt haffde, villde medt saadan theris bekiendellße fralegge thennom then gierning, de sellff giortt haffde, och thett alltt wor skeedt emodt hans villge. De haffde nogle gange uille kaste hannom offuer borde, for handt icke uillde samtøcke i theris gierning och formeenthe sig ther vdi alldelis wskyldig ath være.

Ther till suaritt for^{ne} Offue Lunge, huorfore handt sig da icke haffde beklagitt bode vnder Vendtsøssell saa och vnder Norge, huor handt haffuer værith vnder landt, for kong: Maytts: lensmendt, om handt ther till haffde uærith tillthuingitt aff sith selskaff. Meenthe och, ath handt icke kunde sig ther wdj vndskyllde, handt haffde sellff tillforn bekienntt en heell haab aff theris paa

theellse,¹³⁸ ther handt medt nogle aff thennom uor till mundtz¹³⁹ forgangne aar wdj Kolding, huilcket oß bleff oplest, huor aff befindis Jacop Rostrup att haffue bekiendt vdj gode mendtz neruærillse først, ther handt och Ludollp uor till ordtz sammell, thett ath haffue væriltt hans folck, handt haffde thennom besoldett och aff hannom sellff och effther hans befallning anthagne, och ingenn uor ther eblantt, handt kunde forthroe¹⁴⁰ vdenn Ludollff och Berntt; thett søllff staab haffde handt icke giffuitt Hans Clausenn, menn handt haffde sellff thagitt dett och slagitt thett sønder, paa thett thenn icke skulle thagis fraa hannom. Ther Ludollff och handt bleff adspurdt, efftherdj de jcke sønderlig uillde bekiende handelenn, huem da haffde bestillett¹⁴¹ regimentitt,¹⁴² ath embederne uor saa ordentlig vddeelltt, suarede Rostrup, ath ther de uore kommen tilhaabe, haffde de bestillitt regimentitt, huem skulle ellers giøre thett. Bekiende och ath haffue befallitt ath setthe folckitt paa landett och icke ath kaste thennom offuer borde. Bekiende och, ath hand haffde anammitt aff Ludollff aff thet Embder skiib 75 daller och aff denn ballastett skiib 95 daler. Thenn seddell haffde handt inthett vist aff, førendt de sende hannom thenn, dog sagde Ludollff, ath Kortt haffde sagtt, ath saa skullde handlis medt thennom. Thernest, ther handt och Kortt uor til ordz sammen, ath haffue bekiendt, ath handt ingenn haffde viist sin bestilling paa landett,¹⁴³ men paa skibitt sagtt thennom, thett uor rictigt nock, och ath Hans Clausenn uor hoes hannom for ingenn skipper, men for enn kriegsmandt. Berntt uor och ingenn skriffuer, men en kriegsmandt. Kortt bleff icke anthagitt uedt borditt, men i forstuffuenn, haffde icke sagtt hannom aff andre skiib endt thenn ther laa, haffde icke nødt hannom till att bliffue hoes sig eller tillsagdt hannom andett endt, huadt de kunde erøffue, ville de dele emellom thennom, och ther Kortt haffuer hannom tillsagtt, att thett uor hans befalling ath indthage thenn første skiib, haffuer handt suaridt, ath handt fick ath lide, huadt handt villde sige, skødt sig till bogebinderen och uillde lade bliffue, huadt handt ther om uillde sige. Bestodt och, ath kornitt uor soelltdt, och the skøtt uor kiøbt, fordj handt motthe giffue solldatherne deris besoldding; tillsagde och for^{ne} Kortt hannom, ath handt haffde befallitt hannom och luthenanthenn, ath mandt skullde lade kaste folckene offuer borde och loffuitt en huer, ther tillhiallp, iij daler, huor emodt handt inthet sønderliggt haffuer uist ath sige. Haffuer och i thenn samthale, handt haffuer hafftt medt Karstenn Thumbell, bekiendt, ath handt haffde jndgiffuitt¹⁴⁴ Karstenn Thumbell thenn Embder skiib och ath haffue ladett skiude effther thett andett skiib och ath haffue befallitt Karstenn att sellge skiib och korn till Flensborg eller Kiiell, och ath Berntt skullde giffue

Karstenn j^c daler, naar handt haffde giortt en godt marckitt.¹⁴⁵ Medt megitt mere thenn theris samthale i sig siellff uiittløffthigere indholder.

Ther hoess i retthe lagde en dom af Hellsingøers raadhuuss thenn 12. septemb: sidst forledenn vdgiffuitt, vdj huilckenn oß ellskelige borgemester och raadt i Hellsingøer haffue dømptt for^{ne} Jacop Rostrup consorter Ludollff v. ther Hege, Kortt van Elmensdorff, Claus Matzenn medt de andre ath straffis paa theris hals som sørøffuere och mordere, som samme dom i sig sellff jndholder.

End ydermiere tillspuorde [Offue Lunge]¹⁴⁶ for^{ne} Jacop Rostrup her wdj dagh for retthe, huortt hedenn¹⁴⁷ handt da uillde medt samme folck, som handt i saa maade haffde anthagitt, huor till Rostrup suaridt: Till Hamborg, ther skulle de fangitt uider beskedt. Her och emodt Offue Lunge ath [haffde]¹⁴⁸ suaridt hannom, ath handt och de haffde hafftt nermere uey till Hamborg endt thenne, men hans forsett och theris ath haffue værirt ath bruge siørøffuerij.

Till thett andett, ath for^{ne} oß elskelige Offue Lunge tillthalitt for^{ne} Jacop Rostrup, ath handt skulle angiffuitt sig hoess dronningenn aff Engelandt, hertzogenn aff Parma, greffue Mouritz aff Naßou wdj Amsterdan och Andorff for enn kongens gesant, suaritt for^{ne} Jacop Rostrup, ath handt icke haffde giffuitt sig ann hoess dronningenn aff Engelandt for nogen gesant, men alleniste haffde verffuitt¹⁴⁹ hoes hindis naade om en [throu]¹⁵⁰ thieniste och uor anthagitt ath skulle fulldt hindis naadis skiib paa ith thog, som bleff affslagenn.¹⁵¹ Haffde icke heller nogitt thalldt med capethein Dracke om nogenn skiibs vdredningh her af Danmarck, dronningen till hiellp, men alleniste sagtt hannom, ath dronningenn haffde loffuitt hannom thieniste. Jcke heller haffde sig angiffuen hoess hertzogenn aff Parma om nogen skiibs flode eller angiffuen sig enthenn hoess greffue Mouritz till Amsterdam eller Andorff for nogenn gesant, menn alleniste for enn jndfødt adellsmandt her i rigitt och meenthe thett hannom jcke skulle offuerbeuißes.

Ther thill suaridt for^{ne} Offue Lunge och meente sig sin angiffne¹⁵² skriffthelig klage i de maade nochsom meth dronningenns aff Engelandt hindis naadis breffue bode oß sellff och uoris tillforordnede vdj regeringenn tillskreffne medt hindis Maytts: admiralls breff til oß sellff, thisligeste medt hertzogens breff aff Parma oß sellff tillschreffuitt, saa och medt Daniell Rindfleisk von Andorff, borgemester och raadt till Amsterdam, och Ottho Hartius theris vnderdanigste skriffuellse till oß ath uille drue¹⁵³ och beuisse. Och i retthe lagde samme originalia, liudendis vittløfftigenn huer j sin miening sub datis lige som the i for^{ne} Offue Lunges skriffthelig annklage erre kortelig forfattede. For-

meenthe och for^{ne} Offue Lunge slige hans gierninger være offentlig¹⁵⁴ emodt thenn bestilling, hannom aff hertzogenn aff Parma och margreffuenn aff Renthj giffuen uor. Och i retthe lagde samme bestillinger, thenn første aff hertzogenn aff Parma, daterit Binch¹⁵⁵ then 1: 9^{bris}156 a^o 89, thenn andenn aff margraffuenn aff Renthj, daterit Berg¹⁵⁷ inn Hennegauer¹⁵⁸ thenn 20. 9^{bris} samme aar, for^{ne} Jacop Rostrup meddeelltt, wdj huilcke vdrøckeligenn befindis, ath handt allene skulde anthaste kong: Matt: aff Hispaniens fiender, och ath alldt christelighed och billighed skulde aff hannom obserueris och i act holldis, emodt huis fanger handt bekomb, [ey heller]¹⁵⁹ røffue paa bundtforuanthers strømme, som samme bestillinger ydermiere i sig sellff jndholder.

Medt mange fliere ordt thennom ther om emellum uor.

Tha effther tillthale, giensuar och thenn sags leylighed och omstandt¹⁶⁰ bleff ther paa saaledis affsagtt for retthe, ath efftherdj for^{ne} Jacop Rostrup er bosiddendis her wdj rigitt vnder oß och kronen och i saa maade haffuer vnderstandett sig paa voris och kronens strømme vnder Judlandt och Norge emodt uor høyhedt ath angribe, paathaste,¹⁶¹ offuerfalde, spoliere, berøffue och kaste for borde thenn søfarende kiøbmandt, som uor paa theris retthe och rettferdige reyse theris erlige handell och vandell ath søge och ramme,¹⁶² huilcke vij medt alldt billighed bør ath handthaffue, beskøtthe och beskierme paa worre strømme for alldt offueruolldt, effther ath de giffuer oß och kronen theris tilbørlige tholldt och rettighedt, thisligeste efftherdj saadantt och er emodt hans bestilling, ath handt paa fremmede herrer och førster theris strømme, naboer och foruantheres skulle eller motthe nogenn anthaste eller medt nogenn fanger wchristeligen omgaaitz, och thenn bestilling, handt haffde, wor dødt och macteløß, ther de personer uorre døde, som thenn wdgaff, och jcke heller haffuer uærirt brugtt aff hannom, førendt nogenn aar effther printzenn aff Parme och margreffuen aff Renthj, spanske admirall, som thenn vdgaff, haffuer uærirt dødt, tha effther slig forberørth leylighedt, saa och efftherdj hans parthj och sellskaff for saadann wchristelig gierning och sørøffuerij er straffitt och affliffuitt ved 27 personer, huor eblantt haffuer uærirt thre adells personer och andre fornemme folck, till huilcken deris dødt och forføring handt haffuer uærirt aarsage, capethein, pott och pande¹⁶³ effther hans egnn och theris bekiendellße, som forskreffuitt staar, tha sagde vij ther paa saaledes aff for retthe, ath for^{ne} Jacob Rostrup høgligen och slemmeligenn¹⁶⁴ ther vdindenn haffuer forseett sig och for saadan wchristelig gierninger bør att straffis paa hans halls.¹⁶⁵

Datum ut supra.¹⁶⁶

(1) Disse er afskrifter af dombrevet, da de har kongens fulde titel, navnene på samtlige dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. – (2) Se 622.5. – (3) Se 622.6. – (4) Skr. 26. maj 1594 (Kanc. Br.) befalede Ove Lunge på kongens vegne at tiltale Jakob Rostrup på hans hals. – (5) Jakob Rostrup (d. ugift 1594) til Lergrav. Han pådrog sig stor gæld; ved rettertingsdom 21. september 1588 (GdD IV.129ff.) dømtes han til at betale Kjeld Juel (d. 1606) til Stubbergård 631 daler og s. å. dømtes han til at betale 3000 daler til Erik Lange (d. 1613) til Engelsholm. Der blev 30. november 1588 gjort udlæg i Jakob Rostrups gods, jf. IV nr. 596. – (6) tilsagt, lovet (Kalk. I.691b bet.1, jf. 620a). – (7) særlig, speciel (Kalk. IV.255b bet. 1). – (8) *Bestilling* bet. fuldmagt, embede, hverv (Kalk. I.181a bet.3, V.89b). Der sigtes her til de Jakob Rostrup meddelte kaperbreve. *Bestilling* er næppe fejlskrift for *bestalling* (= udnævnelse) (Kalk. V.88b), da det forekommer flere gange i denne form. Men muligt fejlskrift for *bestilning* (= anliggende) (Kalk. I.181a bet.2). – (9) Hertug Alexander Farnese af Parmas kaperbrev af 1. november 1589 (i RA) er på fransk. – (10) Udrustning, forsyning(er) (Kalk. III.637a bet.2). – (11) Matroser, sømænd (Kalk. I.314b). – (12) Krejert, ♂: et mindre fartøj med 3 master (og master af stænger i ét stykke træ), især brugt i Østersøen (OdS XI.345). – (13) Kursen, retningen (Kalk. II.693b; OdS IX.1941 bet.1). – (14) Fiskerlejet Fladstrand, der ved kgl. reskript 20. september 1818 blev købstad med navnet Frederikshavn. – (15) Skib hjemmehørende i Emden, der i det 15. og 16. årh. var en blomstrende handels- og søfartsby. 1595 blev byen en fri rigsstad under Hollands beskyttelse, 1744 blev den afstået til Preussen. – (16) Stykker skyts, kanoner (Kalk. III.843b bet.2). – (17) plyndre (Kalk. IV.71b). – (18) hjemmehørende i Hoorn i Nordholland. – (19) hjemmehørende på øen Vlieland ud for indløbet til Ijsselmeer. Ved missive 21. august 1593 (Kanc. Br.) til tolderen i Helsingør blev det bevilget, at de 2 nævnte hollandske skippere, Peter Petersen og Frants Dircksen, på grund af deres arme og bedrøvelige tilstand må passere toldfrit gennem Øresund med deres skib og gods. – (20) Skagen. – (21) Rum, lukaf (Kalk. V.637a; OdS XII.28 bet.3.1). – (22) Løjtnanten er kaptajnens (skipperens) stedfortræder (OdS XIII.573 bet.2). – (23) bekræftede, (retsligt) dokumenterede (Meyer.535a). – (24) Jakob Rostrups folk var blevet forhørt på Koldinghus og blev derefter ført til Helsingør, hvor det ved missive 25. august 1593 (Kanc. Br.) pålagdes borgmestre og råd at dømme dem. Ved missive af 27. s. m. til lensmanden på Kronborg (Sten Maltesen Stested) befalede, at byfogden skulle anklage de pågældende, der var fængslet på Kronborg. – (25) (på)grebet (Kalk. I.60a bet.1). Da lensmanden Knud Brahe havde meddelt kansler Niels Friis, at han i Århus havde anholdt en kaptajn og 5 af Jakob Rostrups folk, pålagdes det med missive 17. august 1593 (Kanc. Br.) Knud Brahe at føre fangerne til Koldinghus og til at gøre sig den største flid for at få opdaget, hvor Jakob Rostrup opholdt sig, således at også han kunne pågribes. – (26) Middelfart. – (27) Årø sund færgested var det smalle sund af samme navn mellem Årø og Sønderjylland (Øsby s., Haderslev h.). Fra gammel tid var der herfra overfart til Assens. – (28) Jakob Rostrup blev i august 1593 pågrebet og ført til Koldinghus. Ved missive 25. august 1593 (Kanc. Br.) bestemtes, at han skulle føres til Kbh., hvor han skulle holdes i god forvaring i kammeret i Blå Tårn. Ingen måtte komme til ham dér, undtagen de, der bragte ham mad og øl, medmindre lensmanden (Ditlev Holck) eller slotsfogden var til stede og vidste, hvad der taltes om. – (29) GkS 1140,2° har *forstrand*. – (30) Ordet findes ikke i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (31) afværge (Kalk. IV. 188b bet.3). – (32) gode, pålidelige (Kalk. III.353b bet.1). – (33) *till alle retthe*: således at der bliver ret, orden (Kalk. III.585a bet.1). – (34) beskytte (Kalk. III.148a). – (35) *staa theris rett*: lide deres straf (Kalk. III.586a bet.5). De pågældende blev i Helsingør henrettet, og deres hoveder sat på stejle, jf. missive 22. september 1593 (Kanc. Br.). C. E. Secher, op. cit. 168 antager, at de blev ført til Helsingør, fordi denne by passeredes af så mange søfarende.

– (36) Alexander Farnese (d. 1592) af Parma, kong Philip II's nevø, der 1578–92 var generalstatholder og overgeneral i de spanske Nederlande. Han havde 1. november 1589 givet Jakob Rostrup et kaperbrev. – (37) Den ndf. nævnte marquis af Renty, der 22. november 1589 gav Jakob Rostrup et kaperbrev. – (38) Forbundsfællers, allieredes (OdS III.125). – (39) Dronning Elizabeth I (d. 1603). – (40) magtpåliggende (Kalk. I.63b bet.2). – (41) Forhold (Kalk. II.778a bet.2). – (42) Den engelske diplomat Daniel Rogers (d. 1591), der havde været i Danmark i 1587 og igen i 1588 i anledning af tronskiftet her. Om ham se Dictionary of National Biography, ed. by Sidney Lee XLIX (1897).116f. – (43) Sir Francis Drake (d. 1596). – (44) England var på dav. tidspunkt i krig med Spanien, hvis „uovervindelige armada“ blev slået i juli 1588. – (45) London. – (46) Forlægget har 83; rettet efter GkS 1140,2°. – (47) Kong Philip II (d. 1598) af Spanien. – (48) Drabant, følgesvend. – (49) Den engelske general sir John Norris (d. 1597); se om ham udførligt i Dictionary of National Biography, ed. by Sidney Lee XLI (1895).127ff. – (50) Der sigtes til den ekspedition, som sir Francis Drake og sir John Norris havde planlagt til Portugal for at indsætte tronprætendenten Don Antonio, prior af Crato (d. 1595), på tronen og derved skade Spanien, der under ledelse af hertugen af Alba 1580 havde besat Portugal. Den planlagte ekspedition fik mange frivillige deltagere, men mislykkedes, bl. a. fordi Don Antonio ikke fandt støtte hos den portugisiske befolkning, og Portugal var under spansk herredømme indtil 1640. Togtet var et „andelsforetagende“ (Folkenes Historie IV (1909).748), hvad der vel har tiltalt Jacob Rostrup. – (51) Se ovf. note 36. – (52) Moritz (Maurits) (d. 1625), prins af Oranien, greve af Nassau, der 1585 valgtes til statholder i Nederlandene efter mordet på hans fader, Vilhelm I af Oranien. Han, der på denne tid var overgeneral for den nederlandske hær, drev spanierne ud af de 7 provinser. – (53) Antwerpen. – (54) behandlet (Kalk. IV.430a bet.1). – (55) Forlægget har f: n:: ændret efter GkS 1140,2°. – (56) Se foreg. note. – (57) udsendt (Kalk. I. 15a). – (58) forhandle, underhandle (OdS VII.841 bet.4.4). – (59) Se ovf. note 55. – (60) Se ovf. note 55. – (61) Instruks (OdS IX.603). – (62) Tilladelse (Kalk. *I.31b bet.7) el. ordre, befaling (OdS II.379 bet.2). – (63) Se ovf. note 55. – (64) Se ovf. note 55. – (65) henvist (Kalk. I.746a bet.1). – (66) Den spansk-nederlandske admiral og generalkaptajn til søs marquis Emanuel Philibert, seigneur de Montigny, marquis de Renty, jf. Garrett Mattingly, The Defeat of the Spanish Armada (1962).460. Han udstedte 22. november 1589 et kaperbrev til Jakob Rostrup. – (67) Plan, forslag (Kalk. I.68a). – (68) sikker, pålidelig (Kalk. IV.844a bet.1). – (69) andrage, anmode om (OdS I.614 bet.4). – (70) ∘: det var ikke hertugen belejligt (OdS XII.601 bet.4). – (71) fra Antwerpen. – (72) Påskud (Kalk. III.792b bet.2). – (73) skaffet sig (OdS XXV.757 bet.5), ∘: lånt. – (74) Veksler har som omsætningsgældsnavn været kendt siden middelalderen, tidligst (12. og 13. årh.) blandt italienske købmænd, og blev i Norden især brugt af kirken ved overførsler af pengesummer over lange distancer. I det verdslige europæiske handelsliv blev brugen af vekslers hyppigere i 1400–1500 tallet, først som monopol for vekselere, siden således, at vekseludstederen selv trak vekslen på en af sine debitorer eller på en faktor på betalingsstedet. Vekslen havde opr. den funktion, at en købmand, der skulle betale penge til en tredjemand på en fremmed plads, for indenlandsk mønt kunne købe hos en vekselerer en vekslen, ∘: et brev til en mægler el. vekselerer på den fremmede plads, hvori adressaten blev anmodet om at betale tredjemanden et beløb i stedets mønt (deraf navnet: ombytning af pengesort). Vekslen kunne køberen så sende til sin kreditor, der i vekslen var nævnt som betalingsmodtager. Ved denne fremgangsmåde mindskedes bekostning og risiko ved pengeforsendelser og de vanskeligheder, der fremkaldtes af tidens møntforvirring. Videre anvendelsesområde fik vekslere, da det i nyere tid blev anerkendt, at vekslen kunne overdrages ved endossement, ∘: en på veksels bagside tegnet overdragelse. Brugen af vekslere har ikke sat sig spor i ældre dansk lovgivning, hvor

de først nævnes i fdg. 7. april 1619 § 18 (CCD III.570), jf. reces 23. februar 1643 2-3-5, men regler om vekslers blev først givet ved fdg. 16. april 1681, der afløstes af bestemmelserne i DL 5-14-8 til 28. Før 1681 havde reglerne om vekslere formentlig her i landet uden legal hjemmel fulgt international brug, jf. Matzen, Privatret II.184; Secher og Stöchel I.83. Eksempler på brug af vekslers se Da. Mag. 2. rk. VI.166f. (1570), rettertingsdom 2. juni 1586 (IV nr. 552), Kanc. Br. 25. november 1598, 22. marts 1599, 15. april 1602, Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve I (1887-89/1969).171f. (1620), III.159f. (1633). Om vekslens historie se Gösta Eberstein, Den svenska Växelrätten (Stockholm 1934).2ff.; Henry Ussing, Enkelte Kontrakter (1940).82, 2. udg. (1946)91ff.; Kulturhist. Leks. XX.343ff. - (75) Øresund (Helsingør el. Kbh.) (Kalk. V.1019a). - (76) hilse (på) (OdS XVIII.506 bet.1). - (77) Rekomendation, σ : anbefale sig hos, gøre sin opvartning. - (78) En syndikus er en by- eller rådstueskriver. - (79) hjælpe (Kalk. IV.675a bet.2). - (80) Pensionær var i Holland bet. for borgmesteren i de større byer (Meyer.768b). - (81) bevæget, formålet (Kalk. I.196b bet.3). - (82) forebringe (Kalk. I.54b bet.1). - (83) var blevet enig med (Kalk. I.657a, jf. V.284b). - (84) GkS 1140,2° har *offuer siett*: gennemset (Kalk. III.425a bet.1). - (85) forelagt, fremstillet for (Kalk. I.616b bet.1). - (86) virket, drevet forretning (Kalk. IV.730b bet. 1). - (87) Bekræftelse (Kalk. I.739a bet.1). - (88) henrettet (Kalk. III.587b bet.5). Jf. ovf. note 35. - (89) Uvilje, strid (Kalk. IV.643a bet.1). - (90) fremstillet (Kalk. II.417b). Ved brugen af dette ord i stedet for det sædvanlige *møtt* angives, at Jakob Rostrup sad fængslet. - (91) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). - (92) Hovedmand. - (93) Leder, anfører. - (94) Krigsfornödenheder, krigsmateriel, især ammunition (OdS XIV.517). - (95) (med)taget (Kalk. I.69b bet.1&2). - (96) Tilhængere, staldbrødre (OdS XI.20). - (97) *Læst* er mål for et skibs drægtighed (bæreevne, tonnage). - (98) GkS 1140,2° har *xij*. - (99) $4\frac{1}{2}$; gennemstregning gennem romertallet (her: v) trækker $\frac{1}{2}$ fra, jf. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).42. GkS 1140,2° har *halff fembt*. - (100) 1 skippund er 160 kg el. 20 lispund (OdS XIX.573). - (101) Reval. - (102) Levnedsmidler (Kalk. I.532b). - (103) indesluttede, lukkede inde (Kalk. I.172b bet.1). - (104) hvor. - (105) *till wærcks*: i arbejde (Kalk. IV.915b). - (106) imidlertid, imens (Kalk. I.356b). - (107) overtog (Kalk. V.780b). - (108) styre (Kalk. III.567b). - (109) Vel byen Veichta i Niedersachsen, syd for Bremen. - (110) *lodt sig høre*: talte om, sagde (Kalk. V.507a). - (111) truffet, fundet (Kalk. III.416a bet.2). - (112) skaffet til veje (Kalk. I.680a bet.1). - (113) En *profos* var i 16. og 17. årh. en højtstående embedsmand, der skulle sørge for disciplinens opretholdelse, straffes eksekution m. v., senere en underofficer, der personligt deltog i delinkventernes korporlige afstraffelse til lands eller på et skib; i videre forstand bet. ordet bøddel, skarpretter. - (114) Skal formentlig søges ved den tyske Østersøkyst. Muligt identisk med *Mallesundt* der nævnes ndf. i dommen. - (115) Jernkanoner (Kalk. II.460b). - (116) Lensmanden på Kronborg, Sten Maltesen Sehested, indberettede i august 1593 at han havde ladet anholde en herremand, der angav at være født i Bremen stift, og dennes tjener, fordi de havde været set i selskab med Jakob Rostrup. Ved missive 19. august 1593 (Kanc. Br.) pålagdes det lensmanden at holde herremanden, der havde afgivet en skriftlig beretning om Jakob Rostrups forhold, og hans tjener i god forvaring på Kronborg indtil videre. Der er her tale om den nævnte Ludolf van der Hagen. Han blev senere henrettet. - (117) Hertugdømmet Cleve (Kleve) i Rhinlandet, der 1609 kom under Brandenburg (Preussen). - (118) kannik, medlem af domkapitlet (Kalk. V.179a). - (119) Se ovf. note 66. - (120) rejst op (Kalk. III.330a bet.9). - (121) Sølvkrus (Kalk. IV.141b bet.1). - (122) en *rumormester* er lederen af hærens politi (Kalk. III.625b). - (123) Håndskydevåben (Kalk. III.654a bet.3). - (124) bragte (Kalk. I. 832b bet.1). - (125) En *bottelier* (af fr. *bouteillier*) er den mand, der på et skib fører tilsyn med opbevaringsstedet for flasker (Kalk. I.260a). - (126) Gerning (Kalk. II.153a bet.1). -

(127) GkS 1140,2° har *van.* – (128) 106; om skrivemåden se 633.86. GkS 1140,2° har *enn hundre sex.* – (129) Skib, der tager mod gods som ballast (Kalk. V.59a). – (130) Kiel. – (131) Højbådsmand (den højeste underofficer i et orlogsskib el. den øverste bådsmand i et koffardiskib) (OdS VIII.1170). – (132) d. e. Jørgen Livlænder. – (133) Bødker. – (134) delt (Kalk. I.313b bet.1). – (135) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (136) engelsk guldmønt (med en rose i præget), først præget omkr. 1350 af Edward III. Betegnelsen brugtes også om dansk mønt med lignende præg fra 1584 og 1611–12, se Galster.190, 196, 208. – (137) dækket (Kalk. III.422a bet.1). – (138) Beskyldninger (Kalk. III.545a). – (139) talte med nogle af dem (jf. Kalk. III.443a). – (140) have tillid til, kunne stole på (Kalk. I.723b bet.2). – (141) ordnet, indrettet (Kalk. I.180b bet.4). – (142) Ledelsen (Kalk. III.567a bet.1). – (143) i land. – (144) overgivet (Kalk. II.402a bet.1). – (145) Handel (Kalk. V.703b). – (146) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (147) hen (Kalk. II.183b bet.2). – (148) Mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (149) forhandlet (Kalk. II.317a bet.3). – (150) Mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (151) opgivet (Kalk. I.29b bet.6). – (152) nævnte (OdS I.595 bet.1). – (153) bekræfte, bevidne (Kalk. I.390b bet.2). – (154) åbenbart, klart; jf. ty. *offenbar.* – (155) Byen Bincke i den belgiske provins Hainaut, arrondissementet Thuin. – (156) ♂: novembris (denne form i GkS 1140,2°). – (157) Byen Mons (flamsk Bergen) i den belgiske provins Hainaut. Under den nederlandske frihedskrig blev den 1572 erobret af prins Ludvig af Nassau, men s. å. generobret af spanierne. – (158) Provinsen Hainaut (flamsk Hennegau) i Belgien. – (159) Forlægget har *eller; ey heller* indsat efter GkS 1140,2°. – (160) Forhold, omstændigheder (Kalk. III.316a bet.1). – (161) anfalde (Kalk. III.545a). – (162) finde (Kalk. III.552a bet.1). – (163) *pott och pande*: hovedmand, ophavsmand (Kalk. III.504b). Om etymologien se OdS XVI.420 I.Pande bet.4 in fine. – (164) skammeligt, slet, ondt (Kalk. III.886a bet.1&2). – (165) Jakob Rostrup blev henrettet 7. juni 1594 på slotspladsen i Kbh., jf. C. E. Secher, op. cit. 172. – (166) De private domsamlinger tilføjer: *Nostra ad causas sub sigillo teste Arnoldo Huitfeldio, justicio nostra delecto &c.* (her efter GkS 1140,2°).

723

Sjællands landsting 4. juli 1594

En kontrakt og et arveafkald, der ikke var indgået med den umyndige arvinges rette værge, var magtesløst. Hvis myndlingen led nogen skade, var værgen pligtig at stå til rette derfor.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 271.

Overskrift: Enn anden dom om weriemoell, att huad som forhandlis och icke skeer aff denn rette werge er magtløs dømt.

Lauge Beck¹ till Førsløff,² landzdommer vdi Sielland, och Madz³ Mortenn-Benn, landztingschriffuer, giøre vitterligt, att aar epther Guds biurd 1594, denn 4. julij, paa Siellandzfar landzting wor skickitt Eiler Jacobßen, fougitt paa Wordingborigh slott, paa denn enne oc hid y rette steffnitt Heming Lauritzenn wdj Nestuid paa denn andenn side for enn contragt, hand paa ett

skiffte hoes Niells Jennßenn i Rode⁴ paa Mette Pedersdotter,⁵ salig her Peder Suans⁶ dotter aff Suerborgh⁷ hindere wegne giortt oc indgaaitt haffuer; disligiste for ett affkald, hand for hindere thilfaldenn goidz vdgiffuitt haffuer, huilckett skiffte hand formeente jcke ßaa rettferdeligenn att were mett faritt, som dett sig burde, att dett burde wed magt att bliffue, mens same affkald død oc magteløß att were oc bør ephther lougen att fuldgiøris.

Disligiste hagde oc hid steffnit Niells Jennßenn⁸ oc Inguor Jennßenn⁹ wdj Raad,¹⁰ som er Mette Pedersdotters rett børnewerge, for enn contragtt, hand mett Heming Lauritzenn y Nestuid haffuer mett att giøre mett Niels Jennßenn y Raade om arff ephther hanns høstrue, som dennom war [arffueligen]¹¹ tilfaldenn; disligiste for affkald, hand paa hindere goidzs haffuer stædt¹² hannom att vdgiffue, huilcken contragt hand formeente icke saa louligh att were, att dett burde wid magt att bliffue; oc dersom dett end kand findiß nøiagtigh, formeente hand hannom pligtigh derfor at stande hinde till rette.

Oc y rette lagde enn affkald aff Faxeherridztingh denn 17. januarij sidst forledenn vdgiffuitt, jndholdendis: Wor skickitt for oß oc mange dannemend flere, som samme ting søgt hagde denn dag, erlig mand Inguor Jennßenn i Rode mett fuldmagt, som hand loed læse som ephther følger: Kiendis wy ephtherschreffne Heming Lauertzenn aff Nestuid oc Inguor Jennßenn y Rode vdj thette breff, att aar ephther Guds biurdt 1594, denn 2. januarij, haffuer wy weritt forsamlitt thill Niels Jenßens aff Rode offuer ett wenligtt skiffte ephther s: Bodell Nielsis, som wor Niels Jennßens høstru (huiß siell Gud haffuer), offueruerindiß mett oß hederlig oc høilerde mand doctor Claus Theophilus¹³ aff Kiøbenhaffn, m:¹⁴ Pouell Niellsenn¹⁵ aff Dalbye¹⁶ mett dannemend flere. Da haffuer Niels Jenßenn tilbuditt sig att wille giffue sin salige hustruis arffuinger, Madzs Inguordssønn aff Rode oc Mette Pederßdotter aff Suerborgh, enn vrdningh¹⁷ deell i pendinge for ald denn deel, dennom arffueligenn wor tilfaldenn ephther for^{ne} s: Boel¹⁸ Nielsis. Da haffuer wy, Heming [Lauertzenn]¹⁹ i Nestuid på²⁰ for^{ne} Mette Pedersdotters wegne oc Inguor Jennßenn af Rode paa min sønn, Madzs Inguordzens, wegne, huilcke børns lauguerge wy kiender oß att were, kommitt mett Niells Jennßenn saa offuerenß, hand skall giue oß paa samme børns vegne for ald denn deell, dennom arffueligenn kunde tilfalde, rørendis oc vrørendis, wist oc wuist, huad som helst det er eller were kand, 300 marck pendinge, dog mett saa wilkor, att summa pendinge, som beløber sigh lxxv daler,²¹ skall hand vdgiffue wdj fire aar, huer aar 4 daler, oc det sidste aar xv daler.²² Oc dermett skall for^{ne} Niels Jensenn sidenn were quitt oc frie for ald ydermere krauff oc tiltale for ald arffuepartt ephther

samme sinn salige høstru for oß oc alle worre oc alle dennom, der paa kand tale mett rette wdj nogenn maade. Oc haffuer diße epherschreffne danne-
mend, Heming Lauritzen aff Rode mett flere ragtt haand²³ for samme penn-
dinge att skulle oß tilgode rede²⁴ ydis oc betalis, oc dermett lade wy for^{ne}
Niells Jennßenn quit oc krauffsløs for ald ydermere krauff oc tiltale for samme
arffuepartt i alle maade. Thill vidnißbiurd vnder voris zignetter. Giffuitt y
Rode denn 2. januarij anno 94.

Da ephther for^{ne} fuldmags breff oc seigell gaff for^{ne} Inguor Jennsenn ett
fuldt, fast oc vryggelighe affkald for ald denn lod oc arffuepartt, for^{ne} Madzs
Inguordzenn oc Mette [Pedersdotter]²⁵ kunde arffueligenn tilfalde ephther salig
Bodell Niellsis død, huiß siell Gud haffue, att for^{ne} Niells Jennssenn, hans
høstrue oc dieris arffuinger, fødde oc vfødde, schulle derfor quitt oc krauffs-
løß wdj alle maade oc for alle thennom, som nogit derpaa mett rette kand tale
epther denne daug.

Och berette, att for^{ne} Heming Lauerßenn hagde vnderstaaitt sig at giøre
contract mett Niels Jennßenn i Rode paa Mette Pederßdotters vegne for arff
oc skiffte epter hans²⁶ høstrue oc sted²⁷ Inguor Jennßenn att giffue hannom
affkald, enddog hannd dertill wor enn fremmitt²⁸ mand, och Matz Inguord-
ßenn, ßom wor hinders rette børne werge, hagde dertill thafft,²⁹ enddough hin-
ders wenner meente³⁰ hinder icke y samme skiffte wor skeedtt fylliste. Satte
fordj wdj rette, om samme contract oc affkald icke burde magteløß att bliffue,
oc om Madz Inguorßenn icke burde att stande hinder thill rette, om hinder y
samme skiffte skeed nogett forkortt.

Da møtte for^{ne} Heming Lauritzen oc berette, att hinders moder³¹ oc stef-
fader³² hagde tilbetroett hannom att were hinders werge oc foruare hinders
gods, oc hannd ephther dieris befalingh hagde giortt samme skiffte oc tagitt
enn vrdnings deell aff Niels Jennssenn oc meente sig der vdj ingenn vrett att
haue giortt; mens affkald att vdgiffue hagde hand icke giffuitt Inguor Hann-
ßenn fuldmagtt, men hannom forbuditt, førend hand fick breff oc seell³³ for,
huiß som restit.

Wor her oc wdj rette møtt for^{ne} Matz Inguordssenn och berette, att hand
wor icke vdenn enn wankundig³⁴ dreng³⁵ oc kunde icke tale for sig sielff oc
icke derfor wor god att were en andens werge; jcke heller hagde nogenn be-
falett hannom att optage³⁶ samme gods; meente fordj hand for samme goods
burde quit att were.

Medtt flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da ephther tiltale, giensuar oc denn sags leilighet bleff derpaa affsagdt for

rette, att eptherdj for^{ne} Heming Lauritzenn icke er saa nær vdj biurd och blod som for^{ne} Madzs Inguordssenn, da kand hand epther lougenn icke were hind- ders werge, oc finder fordj huiß contract, hand paa hinders wegnne mett for^{ne} Niells Jennssenn giortt haffuer, mett huis affkald der epther giffuitt er, magt- løß att bliffue; oc dersom hinder wdj samme skiffte skeer nogitt forkortt,³⁷ da for^{ne} Madzs Inguordzen, som er hinders rette barnne werge epther lougenn, pligtig att stande hinde derforre till rett.

Til ydermere windisbiurdt wnder woris signetter.

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Vist fejlskrift for *Claus*. – (4) Landsbyen Rode i Dalby s., Fakse h. – (5) Datter af nedenn. sognepræst Peder Nielsen Svan. – (6) Peder Nielsen Svan (d. 1587), sognepræst for Sværdborg menighed, jf. Wiberg III.238, hvor hans dødsår urigtigt siges at være 1586. Han var gift med Cathrine Sørensdatte (d. 1624), der senere blev gift med sognepræst Peder Lauridsen (d. 1591) og sognepræst, provst Søren Jørgensen (d. 1619). – (7) Landsbyen Sværdborg i Sværdborg s., Hammer h. – (8) Niels Jensen var fæster under Roskilde kapitel, jf. J. O. Arhning, Roskilde Kapitels Jordebog (1965).149. – (9) Ing- vor Jensen, antagelig broder til ovenn. Niels Jensen, var ligeledes fæster under Roskilde kapitel, jf. J. O. Arhning, op. cit. 149. – (10) Rode, jf. ovf. note 4. – (11) Forlægget har ved fejlskrift *alffuorligen*. – (12) tilladt (Kalk. IV.193a bet.7). – (13) Claus (Nicolaus) Theo- philus (d. 1604). Han blev 1557 immatrikuleret i Wittenberg, senere i Rostock, hvor han studerede jura, filosofi og medicin i 5 år, derefter studier i Jena og Ingolstadt; sidstnævnte sted var han juridisk docent. Desuden syslede han med latinsk digtekunst og udnævntes 1567 til poeta laureatus af kejser Maximilian II. 1569 dr. jur. (Rostock), var derefter notar, senere sekretær og til sidst råd hos landgreve Vilhelm af Hessen. 1580 blev han professor ved Kbh.s universitet, var universitetets rektor 1582–83, 1594 og 1603, anvendtes oftere til diplomatiske missioner, udnævntes 1589 til kgl. bibliotekar, blev 1592 forlenet med et kanonikat i Roskilde. Jf. Ehrencron-Müller VIII.183f., Bricka XVII.170f., H. F. Rørdam, Kbh.s Universitets Historie 1537–1621 II (1869–72).632ff. – (14) o: mester (magister). – (15) Mag. Poul Nielsen (d. 1596), sognepræst for Dalby og Tureby menigheder. – (16) Landsbyen Dalby i Dalby s., Fakse h. – (17) Vurdering(ssum) (Kalk. IV.882a bet.2). – (18) Bodil. – (19) Forlægget har ved fejlskrift *Niellsenn*. – (20) Bogstavet å i forlægget. – (21) 75 daler = 300 mark, jf. Galster.201. – (22) Der må foreligge en skrivefejl i forlægget. Skal der i løbet af 4 år betales 75 daler, hvoraf 15 daler det 4. år, må der de 3 første år betales 20 og ikke 4 daler årlig. – (23) her: gået i borgen; jf. *Huo som loffuer och strecker sinn handt udt for en anden* (Thott 1991,4° fol. 379v, jf. Da. Mag. 3. rk. I.215). – (24) til gode rede: fuldstændigt og i rette tid (Kalk. III.562a bet.4). – (25) Forlægget har ved fejlskrift *Jens- datter*. – (26) Niels Jensens. – (27) Se ovf. note 12. – (28) Her: ubeslægtet. – (29) tiet. – (30) Herefter udstreget i forlægget *hinde*. – (31) Mette Pedersdatters moder, Cathrine Sø- rensdatte (d. 1624), se ovf. note 6. – (32) Sognepræst for Sværdborg menighed, provst Søren Jørgensen (d. 1619), med hvem Mette Pedersdatters moder var blevet gift (efter 1591). – (33) Segl. – (34) ukyndig, uvidende (Kalk. IV.735b). – (35) ung, ugift mand (Kalk. I.380a bet.1). – (36) modtage, oppebære (Kalk. III.369b bet.4). – (37) Uret, skade (Kalk. II.600b bet.4).

724

Fyns landsting 13. juli 1594

Landstinget underkender en sanddemandskendelse, der havde anset et drab for at være begået i nødværge, da det ikke var tilstrækkeligt godtgjort, at drabsmanden til forsvar for liv eller gods havde været nødsaget til at udføre drabet, og da sandemændene havde grundet deres kendelse på et vidnesbyrd, der var dømt magtesløst. Efter fornyet indstævning skal sagen foretages på ny, og sandemændene skal erstatte den skade, der måtte være forvoldt ved deres forømmelse.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 312.

Overskrift: Enn landsdommers domb y Fyenn om enn drab sag.

Gabriell Knudbønn¹ thill Nørskouff,² landsdommer y Fyenn, giøre witterliggt for alle mett dette mitt obne breff, att aar ephther Gudz biurd 1594, leffuerdagenn som vor denn xiiij daug julij, paa Fønboe landzstingh skickett vor erlig oc velbiurdig mand Axell Brahe³ thill Elffued,⁴ befalingsmand paa konng: Matt: gaard y Ottennße, paa denn ene oc haffde y rette steffnitt otte sandemend vdi Neßbyehoffdzbierk, som wor Rasmus Annderßen y Neßbye,⁵ Peder Knudßenn, Lauritz Niellßenn, Lauritz Oellßenn, Michell Niellßenn ibidem, Peder Hannßenn y Andrupe,⁶ Niels Oelßenn y Nestedt⁷ och Hans Knudßenn ibidem, paa denn anndenn side for dieris eed oc tough, de nogen tid sidenn forledenn giortt haffuer oc sorit Peder Christennbønn y Klusett⁸ till fred oc boed oc att bøde ephther lougenn, effter hannnd hagde dræbtt oc ihielslagenn Chrestenn Pederßenn ephther vidnißbiurds liudelße, som for dennom vondett haffuer, huorvdindenn for^{ne} Axell Brahe meente thennom att haffue giortt vrætt oc meente samme vidnißbiurd icke ßaa nochßom oc nøiagtige att were, att der ephther kunde ßuerge till fred oc boed, oc samme deris eed ey heller samme dieris [toug?]⁹ saa endelige att vere giortt, som dett sig burde ephther lougenn, oc samme dieris eed oc toug burde ingenn magtt att haffue, oc de derfor att stannde till rette ephther lougenn oc receßen.

Oc y rette lagde itt tingsuinde ephther samme dieriß eed oc toug aff Neßbyehoffuidz biercketing denn 28. maij nest forledenn vdgiffuitt, formellendis att de haffuer tagett bog y haand,¹⁰ soeritt oc sagdt, att de hagde icke rettere hørtt eller spurtt aff sand mand eller quinde, ephtherdj Peder Christennßenn dreffte for^{ne} Chrestenn Pederßenn oc vor foraarsagett at giøre nøduerie, ßoer de hannom thill fred oc bod oc bøde ephther lougenn, emedenn de vidnißbiurdt for dennom vor læst stod vid magtt, ßom samme tingsuinder formellder.

Thertill suaredt Niels Oelßenn y Andrupe paa for^{ne} Peder Christenßens

wegne oc meente for^{ne} sandmend mett dieris toug vrett haffue giort, epher huiß breffue oc beuißning for dennom haffuer veritt lest oc kundgiortt. Oc vdj rette lagde først itt tingsuinde aff Neßbyehoffuidz bircketingh vdgiffuitt 14. maij nest forledenn,¹¹ formellenndis iblantt anddett, att Anne Christen Nielßdaatter¹² y Neßbye haffuer wundet, att paaske afftenn¹³ sidst forledenn, som hun aag¹⁴ fran Ottenße mett hinnders fader y Peder Christennßenns wogenn y Klusett, oc Peder Christennßønn kiørde for dennom, oc der dj kom y byefreden¹⁵ oc først y Neßbyehoffuidz birck, da saa kun 2 karle y weienn for dennom, saa der Peder kom jeffne¹⁶ ved dennom, kom dennom ord emellom. Saa slog en aff dennom Peder Christennßenns dett fiermer¹⁷ øgh, som gick for wognenn, mett enn øxe y siiden. Tha sagde Peder Christennßenn: Sla paa en karld oc icke paa itt øgh! Da sagde de thill Peder Chrestennßenn: Er det dig, dinn jude¹⁸ hund? Wy kiennde dig vell, wy skulle trede dig vnder voris føder. Tha sagde Peder Christennßønn: Hielp Gud i himmerig! oc spranck aff wognenn oc tog sinn øxe, och de søgte huer andre,¹⁹ saa att enn aff karlene fick itt slagh y sitt hoffuitt, saa att hannd faltt y nogitt vand stod vdenn for broenn, som hannd bleff slagenn, oc denn anddenn karll spranck offuer gierdett oc løb ind ad Laggaards skoffuenn.²⁰ Det haffuer hun bedett sig Gud tilhielp paa.

Chrestenn Niellßenn²¹ y Neßbye wontt, att hannd samme tid mett wor oc aag mett y for^{ne} Peder Christennßenns wogenn oc sad oc vennde ßinn ryg thill Peder, oc hannd hørde, att de haffde ord sammen, som for^{uit} staar. Oc sidenn att der Peder vor kommenn af sinn vogenn oc hagde slagett samme karld, som sidenn er bleuenn død, stod hand aff wognenn oc hialp hannom aff vandett, som hannd wor faldenn wdj. Der bad hannd sig saa santt Gud tilhielp paa, [som]²² samme tingsuinde formelder.

Dernest y rette lagdis itt anddett tingsuinde aff Leueheritzting,²³ vdgiffuitt denn 15. dag maij nest forledenn, formellenndis att Erick Annderßønn y Hesusum²⁴ haffuer vundet, att paaske afften, der hannd oc Chrestenn Pederßenn hagde weritt y Ottense, ginge de paa hiemueienn; der de kom hartt aff byefredenn i birckett,²⁵ der kom Peder Jude,²⁶ Chresten Nielsen y Neßbye oc hanns datter agenndiß epher dennom y Peder Judiß wogenn, oc hannd aag y huolueyenn²⁷ emod Ladgaardzs marck;²⁸ saa holte hand ad sig²⁹ oc kiørde paa broffuenn, oc for^{ne} Chrestenn Pederßenn gick på³⁰ broenn oc Erich paa broenn hoß. Tha saae Erich tilbage epher nogenn aff hanns anddre stalbrødre;³¹ vdj dett³² talde Chrestenn Pederßenn till Peder Jude oc spurde hannom thill, om hannd vor ved det samme sind, ßom hand vor ved dett seeniste, de vore til-

sammen vdj Ottennße oc talde om denn thiur. Tha suarede Peder Jude hannom nogenn ord, huad det vor, merckte³³ hannnd icke fuldellige, thi hannnd saae tilbage ephther hanns andre staaibrødre oc hagde heller willett weritt derfraa end hoß. Saa komme de tillßamenn ved ditt vandd, som³⁴ Chrestenn Pederßenn fick ßinn skade. Tha sagde Chresten Pederßenn till Peder Jude: Du skallt faa pocker,³⁵ dinn jude hund! Tha sad Peder aff hanns vognn, oc for^{ne} Chrestenn Perdzenn slogh Peder Jude toff³⁶ slag mett ßinn øxe oc ßagde: Hielp nu Gud y himmerigh! Och saa hog hannnd eller slogh till Chrestenn Pederßenn, saa hannnd styrtte wdj vandett. Saa vigtte³⁷ for^{ne} Erich Annderßenn vdaff weien for dennom oc icke ville were lenger hoß dennom. Der haffuer hannnd beditt ßig Gud tilhielp paa mett opragte fingre, som samme tingsuinder viidere formelder.

Thernest berette for^{ne} Niels Olßønn, att Hanns Ibßenn y Gaffnnbye³⁸ hagde ocsaa vundet om samme bordag,³⁹ saa at for^{ne} Peder Christenßenn wor nød thill att gjøre nøduerge oc werie sitt lifff hannnd hagde mist sitt ephther ßom hand nu met tingsuinder ville beuise, derßom dett motte forfulde⁴⁰ andßees, oc derhoß vdj rette lagde itt tingsuinde aff Nyßbyhoffs⁴¹ bircketingh denn 9. aprilis nest forledenn vdgiffuenn formellendis eblandtt andett, att 4 mennd haffuer hiemblett, siunet oc seett enn gamble flaske wompe⁴² aff vadmell, att denn vor itt huoll⁴³ paa dett høyre erme, som vor huggenn, oc vnderdrettenn⁴⁴ wor heel, oc for denn skade, for^{ne} Peder Christenßenn hagde faaet y sine klæder, skylte for^{ne} Niells Oelßenn for^{ne} Chrestenn Pederzenn fore, som ßamme tingsuinde met miere formelder. Oc ephther slig leilighet formeente, att for^{ne} Peder Christenßenn hagde verett nochsom foraarsagett till att gjøre nøduerge oc burde sinn fred att beholde, oc for^{ne} sanndmendz eedtt oc tog wed magtt att bliffue.

Thertill suarede for^{ne} Axell Brahe oc meente forbemelte vidnißbiurdt oc siunn ingenn loulige behielpning att were for^{ne} sandmend i de maade, synderlig ephtherdj hannnd ingenn saar eller schade haffuer faaet paa lifff eller lemmer, dett de haffuer seett eller omundenn⁴⁵ eller beuiist dett, att hannnd haffuer verit nød thill at gjøre nøduerge for sitt lifff, vdenn huiß Hanns Jbssenn y Gaffnnbye haffuer wundett mett hannom derom, ßom idag for samme sitt vinde er felt bleuenn.⁴⁶ Ephther slig leilighet, saa och ephtherdj for^{ne} sanndmennd icke haffuer giort dieris eed enndelige ephther lougenn, menn confirmeritt oc stadfest denn paa Hanns Ibssenns vinde, ßom idag er vndersagdt, tha meente for^{ne} Axell Brahe, att samme dieris eed burde ingenn magtt att haffue, oc att de derfor burde feld att were.

Disligeste møtte for^{ne} sandmennd, suarede oc sagde, att de meente dennom wdj de maade ingenn vrett att haffue giortt epther huiß breffue oc vidnißbiurd for dennom haffuer veritt, emdenn de staa vid magtt.

Mett flere ord thennom emellom wor.

Tha epther tiltale, gienßuar oc denn sags leilighet oc epther breff oc seigell, som vor wdj rette lagdtt, oc eptherdj for^{ne} Rasmus Annderßenn mett hanns metfølgere sandmennd haffuer ßoritt for^{ne} Peder Christenßen till fred oc boed, oc icke dett haffuer veritt for mig beuiist saa nøiagtigh, ßom det ßig bør, att for^{ne} Peder Christenßønn hagde ßaauer eller hugh eller vor nød thill att verge sitt lifff eller sit egit guods, som lougenn wdj 2. bogs 12. cap.⁴⁷ vd-kræffuer, førend hannd dræbte oc ihielslog for^{ne} Chrestenn Pederßenn, tha epther slig leiligheth, saa oc eptherdj for^{ne} sanndmend haffuer confirmerit oc stadfest dieris eed paa for^{ne} widnißbiurd oc miest paa for^{ne} Hanns Jbssenss vinde, som er befunndenn mett vrett oc magtesløß dømptt, kunde ieg icke kiennde ßamme dieris eed oc toug saa rettelige oc endelige att vere giortt, som dett sig bør epther lougenn, menn gaa om paa nye, naar igienn louligenn epthermælis,⁴⁸ huiß rett er, oc derßom for^{ne} Axell Brahe skader wiider paa dennom for dieris forßømmellße wdj saa maade, tha at gaa derom, naar igienn louligenn steffnis, huiß rett kannd vere.

Till ydermeere vidnißbiurd haffuer ieg trøgtt mitt signett her nedenn fore.

Datum vt supra.

(1) Se 713.1. – (2) Se 713.2. – (3) Axel Brahe (d. 1616) til Elvedgård, Orebygård, Korselitse, Eskebjerg m. m., sen. (1596) rigsråd; 1582–85 forlenet med Gudum kloster, 1585–95 lensmand på Odensegård, 1595–1602 på Helsingborg, 1602–16 på Dalum kloster. – (4) Hovedgården Elvedgård i Veflinge s., Skovby h. – (5) Landsbyen Næsby i Næsbyhoved-Broby s., Odense h. – (6) Landsbyen Anderup i Lumby s., Lunde h. – (7) Landsbyen Nisted i Lumby s., Lunde h. – (8) Gården Klusetgård (1610: Clusidt) i Lumby s., Lunde h., ifl. Henrik Pedersen.⁷⁹ af 8,17 tdr. hartkorn (25,2 tdr. land dyrket areal). – (9) Ordet findes ikke i forlægget. Jf. ndf. *eed oc toug*, der var den alm. betegnelse for nævningernes afgørelse, jf. Matzen, *Offentlig Ret* II.89. – (10) ∴ aflagt bogsed: ed på Bibelen el. eventuelt på tingbogen (Jyske Saml. 4. rk. VI.307f., 5. rk. III.249) eller en lovbog (ib. 5. rk. VI.263f.). Bogsed nævnes i SkL 113 og 226, jf. ASun 46 og 96. – (11) Herefter gentaget i forlægget *vdgiffuenn*. – (12) Datter af den nedenn. Christen Nielsen i Næsby. – (13) I 1594: 31. marts. – (14) kørte; ældre præteritumsform af *age* (Kalk. I.38a). – (15) *Byfred* bet. egl. den særlige fred, der skulle herske i købstæder, og brud på denne fred; i videre anvendelse bet. ordet det område, inden for hvilket denne fred gjaldt (byens jurisdiktion) (Kalk. I.308a bet.3; OdS III.162). – (16) ved siden af (Kalk. II.437a). – (17) den del af et tospand, der er længst borte fra kusen, når han går på venstre side af vognen; altså: den højre hest (frahåndshesten) (OdS IV.1086). – (18) Jyde. – (19) angreb hverandre (Kalk. IV.277b bet.5). – (20) Vist (den nu forsvundne) Ladegårds skov, fra 1932 i Odense købstad. – (21) Anne Christensdatters

fader, jf. ovf. note 12. – (22) Ordet findes ikke forlægget. – (23) Fejlskrift for *Lundeherritzting*. – (24) Landsbyen Hessum i Skeby s., Lunde h. – (25) o: at de forlod Odense bytings jurisdiktion og kom til Næsbyhoved birk. Grænserne for Odense byfred var fastsat i Christian I.s privilegier for byen af 2. marts 1477 § 1 (DgK III.482). – (26) o: Peder Christensen. – (27) Hulvejen (Kalk. V.478a). – (28) Vel den nu forsvundne Ladegård, der lå under Næsbyhoved slot (fra 1932 i Odense købstad). – (29) drejede han til venstre (Kalk. II.260a bet.14c). – (30) Bogstavet å i forlægget, jf. 723.20. – (31) Kammerater, fæller, venner (Kalk. IV.98a; OdS XXI.908). – (32) i det samme. – (33) lagde mærke til, gav agt på (Kalk. III.40b bet.5) el. vidste (ib. 41a bet.7). – (34) hvor. – (35) Om *pocker* se 632.39. – (36) to. – (37) trak sig tilbage, gik bort (Kalk. IV.816b bet.1; OdS XXVI.1446 bet.1). – (38) Landsbyen Gavnby i Skydebjerg s., Båg h. – (39) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2). – (40) gyldigt, tilstrækkeligt (Kalk. I.797a). – (41) o: Næsbyhoveds. – (42) Kofte, overtrøje med udskårne flige, jf. *flasketrøje* (Kalk. I.558b; OdS IV.1163); *wompe* bet. kofte, overtrøje, jf. Kalk. IV.727a, jf. *vampe* OdS XXVI.348. – (43) Hul. – (44) Foret, betrækket (Kalk. IV.654b). – (45) omvundet: vidnet om (Kalk. III.322a). – (46) Det er uoplyst, hvorfor dette vidnesbyrd er kendt ugyldigt. – (47) JL II.12 bestemmer, at hvis sandemænd vil sværge en manddraber til fred, skal de sværge på, at han hævnedt enten sår eller hug eller var nødt til at væрге sit liv eller gods. – (48) påtales (Kalk. I.436a).

725

Ramsø herredsting 5. august 1594

Under en tvist angående en fælled statueres, at der ikke kan udmeldes synsmænd til at undersøge, hvor meget kvæg hver by kan sende på græsning på fælleden, da der tidligere har været synsmænd, 13 oldingers tog og domme i samme tvist, og da der ikke er fremkommet nye oplysninger.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 165.

Overskrift: En herritztings dom aff Ramsø herritsting, adt herritzfogedenn icke ville stede siunßmendt till att kome paa then fællitt emellom Ramsø Lille mendtt oc Ørstedt mendtt, Risbye mendtt, Skindtzitt mendt, Wilgistrup och Ladtager Magle menndt aff thenn aarsage, att tilfornn haffuer werett siunßmendt oc oldinger, ridermendtzmend paa for^{ne} fællitt emellom for^{ne} byer.

Peder Nielssenn i Kimersløff,¹ herritz fogett y Ramßø herrett, Michell Hamer y Salbye,² herritz schriffuer, wy giøre for alle witterliggt, aar effter Gudtz byrdt 1594, mandagenn thenn 5. augustj, paa for^{ne} herritz thing for oß och danne mend flere, som tha tillstede wore, skickett wor erlig och welbiurdig mandtt Christoffer Pasbierge³ till Sødall,⁴ høffuitsmand paa Roskilde gaard, hans fuldmyndige Duedt Persønn paa thenn ene och haffde hidt vdj rette kaldett Ramsø Lille⁵ mendt paa thenn andenn side for viij wuuldige siunßmendtt, som Dued Pederssenn paa konge: Maitts: bønders vegne vdj Ørstedt,⁶ Ladager,⁷ Wilgistrup⁸ och Risbye⁹ wille haffue paa thett fellitz løff¹⁰ emellom for^{ne} byer och Ramßø Lille, som skule se, siune oc vdj sandhed for-

fare, huor megett quig the Ramßø Lille mendt kunde haffue greßgong till paa for^{ne} fællitt.

Och vdj rette lagde sitt schrifftelig fremsett,¹¹ liudendis ordt fra ordt &c.; Fremsett emodt Ramsø Lille mendt paa Ørsted, Risbye och the andre omligendis byer therris vegne. Effter som Ramsø Lille mendt formener och vnderstaa sig, att the icke ville lide¹² eller tilstede otte mend, som kunde rettferdeligenn grandske och forfare, huor megett quig for^{ne} Ramsø Lille mendtt burde och kunde holde, effter som the haffuer loed och dell i marckenn, aff thenn aarsage att Ramsø Lille mendtt formenner thenom att haffue kongh Hannses dom, att Ramßø Lille mend skulle haffue fellitz gressgong, hornn emod hornn, kløuff emod kløuff,¹³ mett Ørsted, Risbye och the andre omligenndis byer, saa formener ieg paa for^{ne} Ørstedt mendtz vegne, som konge: Maitt: haffuer bønder y, thisligiste paa Risbye och the andre omligendis byers vegne, adt for^{ne} kong Hannses dom jcke heller huos andre dome, som er vdgangenn, skulle till holde for^{ne} Ramsø Lille mend att holde merre quig, end therris lod oc partt y marckenn kand thaalle; och for^{ne} Ørsted mend och de andre omligendis byer formeener thenom att ville beuisse, att Ramsø Lille mendtt skulle holde megett mere quig oc menner oc saa att skulle thage ind for andre megett mere, end som theris loed och partt y marckenn kunde thaalle och lide. Och for^{ne} Ørsted mend och the andre omligendis byer jcke ville formene the Ramßø Lille mendtt therris fellitz greßgong, the viij mend ey heller skulle sige paa fellitz gresgong, jcke heller kong Hannsßis dom formener Ørsted menndt eller de andre omligendis byer att skulle maa klage paa, om thenom skede vrett y nogenn maader, och kong Hanßis dom iche forbiuder, att maa bruge rett, som vdj langsomelig thid er skeett wrett. Saa er Ørstedmend och the andre omligendis byer, som the mener. Therfor setter ieg vdj alle rette epter slig forberørdtt leylighed, som for^{uit} staar, om for^{ne} Ørsted mend, Risbye mandt, Skiennndtuit,¹⁴ Wilgistrup och Ladager jcke bøer att haffue therris viij mendt effter theris taxis¹⁵ liudelse, oc om the icke bøer att se och siune, epter som the ere louglige opkraffde, er och giffuett louglige vorsell for, efftherthj the icke er opkrafftt att sige paa nogen fællitz greßgong, menn alleneste om Ramßø Lille mendtt maa haffue baade for thenom sielffuer och mener for andre mere quig, end therris eyendom, laad och partt i marckenn kand thaalle at holde paa. Er her paa enn endelig dom begierindis, och att thette mitt fremsett maa bliffue lest och schriffuit paa och bliffue indførtt vdj herritzfogedens dom, som bliffuer affsaugt for rette. Actum Roskilde gaard, thennd 15. julij anno 1594. Dauedt Pederssenn egenn haandt.

Ther emod wor møtt i rette hederlig och wellert mandtt her Søffrenn Oluff-søn,¹⁶ canick vdj Roskilde, paa Ramsø Lille mendtz vegne oc mente, att ther burde ingenn viij mendtt at kome paa same gresgong y nogenn maader, eptherdj ther haffuer werrett viij mend tilfornn paa, trettenn oldinger och redermendtzmendtt och att haffue kongelige stadfestelse paa, att ingenn ydermere thrette skall føris ther paa, før end sagen bliffuer jndsteffnett paa konge: Maitts: retterting.

Och vdj rette lagde itt tings vinde her aff tingit wdgiffuitt aar 1546, mandagenn nest for S: Mariæ Magdalene dag,¹⁷ liudendis y sin rette mening: Da fremgenge Christenn, Niels Judis fuldmyndige bud, her Eske Bildis¹⁸ fuldmyndigis fogett y Uor Frue closter y Roskilde, oc begeritt paa Ørsted, Risbye, Skiendtzued, Ledagermagle oc Wilgistrup mendt therris vegne aff the xiiij oldinger, som for^{ne} Niels Jude thog paa Ramsø herritzting y dag vj vger paa then fællitzløff emellom Ramølille, Ørsted, Risbye och Skiendtzuidtt, Ladager Magle och Wilgistrup till att see, siune, grandske och forfare vdj sandhedt, huad drefftt¹⁹ Ramøl Lille mend haffde ther inde paa for^{ne} fællitzløb mett therris quig, och huad rett, the ther till haffuer. Ther till suarede samme xiiij oldinger och fremginge indenn thinge y liude,²⁰ som erre: Oluff Mortennsenn y Asenløse,²¹ Tue Olsønn ibidem, Hanns Daa ibidem, Henning Esbern-søn y Roerup,²² Lauritz Hannsønn ibidem, Peder Esbernßønn y Siuff,²³ Niels Ebessønn ibidem, Jens Jennsßønn y Wijbye,²⁴ Jep Hannsønn ibidem, Jens Jsicksønn ibidem, Peder Jude ibidem, Jens Hannsßønn i Biercke²⁵ och Hans Pedersßønn ibidem oc till spurde Ramsølille mendtt, Ørsted mendtt, Risby, Skiendtzued, Ladagermagle och Wilgistrup mendtt, om the eller nogenn paa therris vegne paa antenn sider haffue ther nogen breffue eller beuissning paa y nogenn made, adt the kunde faa thenom att høre. Ther till suarede her Jep Heye,²⁶ cantor²⁷ y Roskilde, oc her Søffren Olbønn, cannick y samested, paa Ramølille mendtz vegne, fremlagde och lodt lesse thesse epterschreffne breffue, som er først et breff, wdgiffuett paa Ramøl herritzting wnder Gudtz aar Mcdlxx septimo, saa liudendis, att Inguor Pouelsønn, som thenn thidt war herritz fogett y Ramsøherit, haffde saa mett flerre dannemendtt sagtt och dømppt ther paa, adt Ramsølille mendtt skule och mue haffue therris frij greßgong paa for^{ne} fællitt medtt for^{ne} byer och quitt och frij driffue therris quig ther paa, naar same fællidt saa tillsamenn løbe, som thenn y aar giøre, och ey therris quig skulle ther for indnemis, eptherthj ther fæ mod fæ och hornn emod hornn, som samme breff ydermere wduisser och jndeholder.

Item itt anditt breff, wdgiffuitt till Ramsøherritzting vnder Gudtz aar

Mcdlxx septimo, saa lydendis, att viij dannemend haffue saa sagtt ther paa, att naar thett saa er, som thett nu y aar erre, att ther er [ey]²⁸ gærdt eller digett²⁹ emellom for^{ne} fællitt, menn fægong modt fægong och hornn emod hornn, tha bøer for^{ne} Ramsø Lille mendt att haffue therris frij greßgonng mett theris fæ och quig mett for^{ne} byer.

Jtem ett doms breff, wdgiffuett till Ramßøherritzting Mcdxlv³⁰ saa liudendis, att for^{ne} thuende breffue ere dømpte ved therris fulde macht, att for^{ne} Ramsølille mendt er dømt till att nyde then och beholde then quith och frij gressgong paa for^{ne} fællitt, som ey er digett eller gierd emellom, naar the saa til hobe løbe, som the nu y aar giøre, fæ emodt fæ, hornn emodt hornn, epther gamell sedtuane.

Jtem ett breff, att ther haffuer werrett noget gode mendt³¹ paa, vdgiffuet vnder Gudtz aar Mcdv oc seet oc skued same fællitt och forligt same for^{ne} bymændtt saa ther om, adt Ramßø Lille mendt skulle haffue therris frij gresgong jnde paa for^{ne} fællit lige som the dannemend, ther wore thagne y thenn tinghøring³² sagde ther paa, och thett gierde skulle strax optagis och bliffue wluctt, och hues skade, Ramsø Lille mendtt haffde fangett paa therris quig aff for^{ne} byer, dett skulle Ramsø Lille mendt aldeles offuer giffue.³³

Jtem ett domsbreff, wdgiffuett till Ramsøherritzting vnder Gudtz aar Mcdxcvij, adt Bonde Jennßønn, som thenn thidt wor herritz fogett y Ramßøherritt, mett flere dannemendtz raad haffde dømpt thett gierde op emellom for^{ne} byer, att thett skulle werre wluct. Sameledis for thett sidste lod the lesse itt koning Hannßis stadfestelse breff, wdgiffuit vnder Gudtz aar Mcdxc septimo, saa lydendis, att hanns naade haffde sielff stedfest oc dømpt thett thinghørings breff wedt machtt, som the dannemend haffde saugd ther paa, adt for^{ne} Ramsø Lille mendt skulde haffue therris quith och frij gresgong paa for^{ne} fællitt mett for^{ne} byer, naar the saa til sammen løbe, som the nu i aar giøre, fæ modt fæ och hornn emodt hornn, och haffuer sielff y hans naadis breff dømptt thett gierde op, som ther war satt emellom for^{ne} Ramsø Lille, Ørsted och for^{ne} byer. Och forbiudis alle vdi hans naadis breff, ehue the helst erre eller verre kandtt, for^{ne} Ramsølille mendtt paa for^{ne} gresgonng hinnder eller forfang att giøre y nogen haande maade, till saa lenge att nogenn kommer mett bedre breffue och beuisning paa hans naadis retter thing, som same breffue ytter mere vduisser och jndeholder. Oc forskreffne Ørsted mendtt, Risbye oc Skiendtzued, Ladager Magle och Wilgestrup mendt haffuer ther ingenn breffue eller beuissning paa y nogre maade, wdenn ett vinde, att thre mendt y Ørsted oc Risbye haffuer saa vonditt vdi therris egenn sag, thett

for^{ne} byer skulle saa haffue verett forlig[t], thett³⁴ Ramßømend skulle haffue therris kiør ther inde paa for^{ne} fællitt halffdagenn oc itt hillelag³⁵ huer dag. Tha epterthj Ramsølillemend haffuer ther saadan breffue oc beuissning paa, som for^{uitt} staar, konge: Maitts: breff mett rigens jndsegle beseglett, fire pergamentzs breffue mett hengendis jndsigle oc itt papiers breff, och Ørstedtt mendtt therris medfølger eller nogen paa therris vegne haffuer ther ingenn breffue eller beuissning paa, som thj kunde mett rette driffue for^{ne} Ramsølille mend mett rette aff for^{ne} fellitt, fremginge for^{ne} xiiij oldinge indenn tinge y lyde och bad thenom Gud till hielpe, att the kunde ey retter grandske oc forfare, enn Ramsølille mendtt bør oc skall mett rette haffue therris quig oc frij greßgongh indt paa for^{ne} fellit emellom for^{ne} Ørsted, Risbye, Skiendtzued, Ladagermagle och Vilgistrup, fæ emod fæ och hornn emod hornn, naar same fellitt saa till samenn løbe, som thenn y aar erre, wdiget och wgierdt emellom epter gamell sedtuanne lige epter alle for^{ne} breffuis lydelsße, som Ramsølille mendtt ther paa haffuer, baade konge: Maitts: breff och the andre, mett alle therris ord, puncter oc artickle, som the indeholder och wduisßer, adt for^{ne} Ramßølille mend mue och skall haffue therris quitt och frih gresgong indtt paa for^{ne} fellitt, som forskriffuett staar, indtill saa lenge att Ørsted mendtt, therris medfølger eller nogenn paa therris vegne kand kome mett bedre breffue och beuissning, end for^{ne} Ramsølille mendt ther paa haffue, jnd for konge: Maitts: retterting, mett mere same tings vinde indeholder.

Ther nest y rette lagde forbemelte her Søffren Oelsenn en dom her aff Ramsø herritzting wdgiffuett anno 1570, mandagenn thenn 29. daug vdj maij maanett, liudenndis y sin meninge, att mester Anders Lauritzøn,³⁶ canick y Roskilde, berette, att hand wor komenn vdj forfaring, att the mend, som bode vdj Ørstedtt, Risbye, Skiendtzuid, Wilgistrup och Ladagermagle, haffuer mett gamble doms breff, kongelige stadfestninger oc gamble oldinger breffue sett gierde och giortt ny hefftt vdj enn frij fællitt emellom thenom och Ramsølille mendtt och ther mett wdeluct for^{ne} Ramsølille mendtt fra therres rette wand och gress, som thenom vdj dom och rettergang mett lougenn tilfundenn er; och ther for vdj rette laugde forbemelte m:³⁷ Anders ett pergamentz breff, som xiiij oldinge her till tingett vnder Gudtz aar 1546 wdgiffuett hagde, och var samme breff liudendis ved sin meninge, att før haffuer verrett thrette emellom for^{ne} byer, och Ramsø Lille mendtt vdeluct fra for^{ne} therris vand oc gress mett gierde och ny heffdt, och for^{ne} gierde her vdj dom och rettergong haffuer werrett op dømppt, huilckett och for^{ne} Jep Heye, fordom cantor y Roskilde dom kiercke, och her Søffrenn Oelsenn, cannick ibidem, her paa

thenn thid nocksom beuist haffde mett gamble breffue her vdgiffuitt, thett første wdgiffuit vnder Gudtz aar Mcdlxx septimo, thett andett vnder sin dato Mcdlxx septimo, thett tredie vnder sitt dato Mcdxv, thett fierde vnder sin dato Mcdxvij, huilcke for^{ne} dom breffue alle vedt enn mening indeholder, att the Ramßø Lille mendt mett gierder oc ny heufftt, som haffuer verrett giortt vdj fellitt emellom thenom oc Ørstedmendtt och theris andhenger, haffuer verret wdeluct, saa att therris quig motte icke videre kome end paa thenn grund, thj sielffuer giffuer skatt och landgilde aff, vdj the fælleder, som saa sammen løbe, huilckett gierde och ny heffdt haffuer verett opdømppt, och alle for^{ne} byer, Ramßø Lille, Ørstedt, Skiendtzuedt, Risbye, Wilgestrup och Ladager Magle, vnder itt fritt fællitt att vere, naer thj saa løbe samenn mett therris fellitt, saa ther er quig mod quig, hornn modt hornn, offuer huilcke dombreffue salig kong Hannß, forðum Danmarckis koning, haffuer giffuett hans naadis stadfestning oc mett same hans naadis stadfestnings breff sielff haffuer opdømtt for^{ne} gierder och for^{ne} fællitt enn frij gresgong for alle forschreffne byer att verre, naar therris fællitt saa till samenn løbe, och hans naade forbiudendis alle jcke Ramßømendt paa for^{ne} greßgong at hindre eller forfang att giøre i nogre maade. Thisligeste haffuer for^{ne} xiiij oldinge, Oluff Mortensønn oc Tue Oluffsønn aff Asennløse mett theris medbrødre, her paa aff saugt for rette, adt naer Ramsø Lille mendt haffuer therris fællitt vd mod for^{ne} byer, saa at therris quig emod quig och hornn modt horn, tha skall thett werre Ramsø Lille mendt wforbøditt att haffue therris quigs greßgong jnd paa for^{ne} fællitt, wedt viide³⁸ och velkor, jaffnitt³⁹ vedt the andre byer, huilcke breffue y thenom sielffuer vider jndholder och ther om vider forklarar. Och ther for sette for^{ne} mester Anders her vdj rette, om for^{ne} gierder och nye hefftt, som nu sett er i for^{ne} fællitt Ramßø Lille mendt till skade, som emod dom och kongens stadfestning sett och giortt er, icke bør att optagis och for^{ne} fellitt vnder itt fritt greßgong att bliffue, som thett vdj dom oc retter gong tilfundett er. Ther till suarede gamble Hans Jennsenn y Ørsted [och]⁴⁰ Erick Rassmusßønn aff Ladager paa theris medbrødres vegne oc sagde, ad thj icke haffuer mere jord jndhegnett, end som dj sielffuer giffuer skatt oc landgillde aff, och ther for mente the thenom i thenn sag ingenn wrett att haffue giortt. Och mett mange flere ordt paa baade sider gaffue the thennom her vdj rette oc en endelig dom aff mig begierendis erre. Tha effter begge therris tiltalle, gennsuar, breffue och beuissning, som for mig er lagtt vdj rette, och effter thenn sags leylighed och effterthj for^{ne} Ørstedt mendtt och therres medbrødre jngenn breffue haffuer her lagtt vdj rette, som y thenn sag nøyactig kunde findis

att dømme epter, haffuer ieg saa affsagtt for rette, att emedenn och all den stund same doms breffue och stadfestelsse breffue oc the xiiij oldinge ved magt staa, haffuer ieg opdømppt for^{ne} gierder och nye heffdt, oc for^{ne} Ramsø Lille mendtt att nyde therris greß och vandt, som thenom vdi dom och retter gang och mett kongens stadfestelse breff tildømppt er, som same dom ydermere formelder.

Ther huoß vdi rette lagde forskreffne her Søffren Oelsen ett schrifftelig forsett,⁴¹ liudendis ord fran ordt som effterfølger: Fremsett⁴² om thenn fællitz greßgang, Ramßø Lille mend haffue mett Ørsted, Risbye och the andre omligendis byer, effter som Ørsted, Risbye, Skindtzued, Vilgistrup oc Ladager Magle mendt haffuer ladett viij siunßmendt opkreffue paa Ramßø Lille mendtz fellitt att grandske och forfare, huor megett quig same mend maa holde paa same fællidt, huilckett ieg mener att verre emodt the gamble breffue oc frijheder, Ramßø Lille mendt aff arildtz thid haffuer hafftt mett therris quig till fællitz quitt oc frij mett for^{ne} byer, och Ramßø Lille mendtt thenom ther for haffuer beklagett, adtt for^{ne} byer achter mett same siunßmendt att formene thenom vand oc greß till therris quig emodt the gamble breffue, som paa Ramßø Lille mendtz frijhed findis i thenn sag, adt Ramsø Lille mendt skall haffue therris fellitz gresgong mett for^{ne} byer quitt och frij, wbehindritt y alle maade, eptherthj ther er hornn emodt hornn och quig mod quig, effter som thett nu y aar findis och beuisßett først mett siunßmendt affseggt, xiiij oldingers gong paa same greßgonng, saa oc adskielige herritz fogeders dome, som ther paa y adskiellige thider oc aaringe till Ramßø herritzting wdgangett er, ther nest beuißis mett høgborne førstis oc herres, konning Hannßis dom oc stadfestelse Ramsø Lille mendt giffuett y thenn sag paa for^{ne} greßgong, och hans konge: Maitts: y for^{ne} dom forbiuder alle, ehuo the helst erre eller verre kunde, Ramsø Lille mend nogenn hinder eller forfanng att giøre vdi thenn sag i nogenn maade, till saa lunge Ørstedt, Risbye oc the andre omligendis byer kand mett nogenn breffue och nøyactig beuissning for^{ne} Ramsø Lille mend same greßgong formene, och thaa att gaa ther om paa hans naadis retterting saa wiidt, som rett er, huilcke gamble breffue till Ramsø heritz thing wdgiffne och konge: Maitts: dom oc stadfestelße Jep Mortensßønn i Kløffuestedt,⁴³ forðum herritz fogett i Ramsø herrett, nu for xxiiij aar sidenn mett tingsdom tilfundenn haffuer vedt therris fulde magtt att bliffue oc Ramsø Lille mendtt att nyde oc beholde thenn gamle frihedt paa for^{ne} greßgong, som the aff arildtz thid mett for^{ne} byer tilfellitz hagtt haffuer, huilcken fællitz greßgang Ramsø Lille mendt nu y xxiiij aar y rolig heffdt hafft haffuier, wildett⁴⁴ oc wkiert; ther for setter

ieg vdj alle rette, først om for^{ne} byer Ørsted, Risbye, Skindtzuedt, Vilgistrup oc Ladager Magle maa eller kandtt mett siunßmend eller andenn rettergong formene Ramsø Lille mend thenn fællitz gressgong till therris quig emodt the gamble adkommer, thj ther paa aff arildtz tidt hafftt haffuer. Ther nest, om for^{ne} byer maa eller kandt formene Ramsø Lille mendt same gresgongh, thj her till dags y xxiiij aar vdj rolig hefft hafft haffuer effter recessenn,⁴⁵ sidenn Jep Mortenssens dom wdgangenn er. Sameledis om for^{ne} byer icke pligtig erre effter konng Hannses stadfestelse oc dom for konge: Maitt: och Danmarckis rigis raadt medt breffue oc beuissninger Ramsø Lille menndt formenne thenn greßgong, hans konge: Maitt: thenom tildømppt haffuer, och Ramsø Lille mendt att nyde och beholde samme greßgong wildett och wkiertt effter thenne dag. Oc er her paa dom begierendis och thenne min berettning maa y same dom indførís. Søffrenn Oluffsenn med egenn haandt.

Endt vdj rette lagde for^{ne} her Søffrenn ett skrifttelig gennsuar till Daued Pederssens forsett lydendis: Effterthj Daued Pederßens fremsett till thaller Ramßø Lille mendtt, for the skall haffue mere quig paa fællitz greßgong mett Ørsted mendt, Risbye och andre omliggenndis byer enndt som Ramsø Lille mendtz fællitt kannd thaalle, ther suarer ieg saa till, adt thett er thett same klagemaall, Risbye mendtt, Ørsted mendtt och the andre byer hafftt haffuer emodt Ramsø Lille mendtt aff arildtz thidtt, att the skall haffue mere queg till Ramßø Lille, endt therris fællitt kannd thaalle. Och ther for haffuer for^{ne} byer mett gierde oc diger wdeluct Ramsø Lille mendtz quig nu for xxiiij aar sidenn fra vand och greß aff thenn fællitz gressgang, dj mett the andre omliggenndis byer hafftt haffuer, saa att Ramsø Lille mendtz quig icke motte komme videre endt paa thenn grund, dj sielff giffuer skatt oc landgilde aff, huilcke gierder haffuer werrett opdømppt och nederlagtt, oc Ramsø Lille mendtz quig till dømppt att nyde fællitz gresgong quitt och frij mett the andre for^{ne} byer, som the aff arildtztid hafftt haffuer, effter siunßmendtz affsegtt, gamble oldingers gong saa oc redermendtz mendtz granndtzning och konge: Maitt: stadfestelse ther paa gangett er, huilcke breffue Jep Mortenssens y Kløffuestedt, herritz fogett i Ramsøherett, haffuer fundett vedt magtt att bliffue, oc Ramsø Lille mendt adt nyde frij gresgong till fællitz mett forskreffne byer. Ther for setter ieg vdi alle rette, først om viij siunßmendtt epter Dauedt Pederssens[s] fremsett bøer nu mere att gielde endt som dj siunßmendtt tilfornn aff gamell thidt y thenn sag gangenn erre, thisligeste xiiij oldinger therres affsegtt saa vell som redermendtz mendtz grandskning och konge: stadfestelße oc herritzfogedis domme, som hiembler oc stadfester for^{ne} Ramßø Lille mendtz quig till quitt oc

frij greßgonng mett for^{ne} byer, hornn modt hornn oc quig modt quig. Ther nest setther ieg y rette, om for^{ne} byer Ørsted, Risbye erre iche plictige att driffue for^{ne} gamble breffue och thenom loughlignen magteløsße att giøre, føre endt ther maa enthenn stedis siunßmend eller anden rettergang y thenn sag. Oc er her paa dom begierendis oc thette mitt fremsett maa oc saa y same dom mett jndførís.

Med mange flere ordt thennom paa baade sider emellom wor.

Tha effter till thalle, gennsuar oc thenn sags leylighed bleff ther paa saa aff saugt for rette, adt effterthj forbemelte her Søffrenn Oelsenn beuissér, att tilfornn haffuer verett siunßmendt, xij oldinger, redermendtz mend paa for^{ne} fellidt emellom Ramsø Lille mendtt paa thenn ene side, Ørstedmendt, Risbye mendt, Skiendtzuedt, Wilgistrup och Ladager Magle mend paa thenn andenn side, och alle haffuer tilfundett Ramsø Lille mend att haffue therris quigs quitt och frij gressgong paa for^{ne} fællitt mett Ørsted, Risbye och the andre om ligenndis byer, huilcke siunßmend och oldingers affseggt dj haffuer kongelige stadfestelse paa och herritz fogeders domme, tha wiide wij icke att dømme nógenn siunßmend till att kome paa for^{ne} fellitt med siunßmend och xij oldinger, som ther paa haffuer verrett, føre endt dj breffue, her Søffrenn Oluffsenn paa Ramsø Lille mendtz vegne leger i rette, bliffuer jndsteffnett for høyer rett, som thj bøer adt dømes paa, och sidenn gaas therom, hues rett er. Menn ther som Ramsø Lille mendtt fordrister sig till att jndtage nogett fremett quig paa for^{ne} fællett, tha maa the andre omligendis byer thett jndneme och straffe ther offuer som ved bøer.

Till windisbørdt worrigs signetther her vnder⁴⁶ hengendis &c.

(1) Landsbyen Kimmerslev i Kimmerslev s., Ramsø h. – (2) Landsbyen Store Salby i Højelse s., Ramsø h. – (3) Se 688.25. – (4) Se 688.26. – (5) Landsbyen Ramsø Lille i Gadstrup s., Ramsø h. – (6) Landsbyen Ørsted i Ørsted s., Ramsø h. – (7) Landsbyen Store Ladager i Ejby s., Ramsø h. – (8) Landsbyen Vilgestrup i Højelse s., Ramsø h. – (9) Landsbyen Risby i Ørsted s., Ramsø h. – (10) fælles fæløb: fælles græsgang, fælled (OdS VI.323). – (11) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.766b bet.1). – (12) tåle, finde sig i, tillade (Kalk. II.786b bet.2). – (13) Se 633.85. – (14) Landsbyen Kirke Skensved i Kirke Skensved s., Tune h., der grænser op til de andre landsbyer, der nævnes i dommen. – (15) Ansættelse, vurdering (Kalk. IV.321a bet.1). – (16) Se 657.5. – (17) Mariæ Magdalene dag: 22. juli. – (18) Rigshofmester Eske Bille (d. 1552) til Svanholm m. v., der var forlenet med Frue kloster i Roskilde. – (19) Ret til græsgang (Kalk. I. 386a bet.1). – (20) Stilhed, tavshed (Kalk. II.813b bet.1), jf. huilcken loglignen wdi lyde eskede . . . eth . . . tingswynde. – (21) Landsbyen Assendløse i Dåstrup s., Ramsø h. – (22) Landsbyen Rorup i Rorup s., Ramsø h. – (23) Landsbyen Kirke-Syv i Kirke-Syv s., Ramsø h. – (24) Landsbyen Viby i Kirke-Syv s., Ramsø h. – (25) Landsbyen Birkede i Dåstrup s., Ramsø h. – (26) Jep Heye (d. 1550) fik 1538 et kanonikat i Roskilde, blev 1540 forlenet med kantoriet ssts., se H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen (1859–62).151ff.,

Bricka VII (1893).442. – (27) Om embedet som kantor i Roskilde domkapitel, se J. O. Arnung, Roskilde Domkapitels Historie I (1937).65ff. – (28) Forlægget har y. – (29) sat dige (Kalk. I*48b). – (30) 27. august 1495, se Rep. 2. rk. IV nr. 7456. – (31) Adelsmænd (Kalk. II. 60a). – (32) d. s. s. tinghører: vidner på tinget (Kalk. IV.392b). – (33) opgive, eftergive (Kalk. III.411a–b bet.3&4). – (34) at (Kalk. I.358a bet.1). – (35) Kalk. II.202b antager, at ordet måske betyder det antal stykker kvæg, som hver lodsejer må lade græsse på fællesmarken. – (36) Magister, dr. theol. Anders Lauritsen (d. 1609), 1555 magister (Wittenberg), 1565 sognepræst ved Roskilde domkirke, 1574 professor i theologi, 1575 dr. theol. Jf. Wiberg II.634. – (37) Mester (= magister). – (38) Vedtægt (Kalk. IV.810b bet.2). – (39) lige del (Kalk. II. 437b bet.1). – (40) Ordet mgl. i forlægget. – (41) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (42) Se ovf. note 11. – (43) Landsbyen Kløvested i Dalby s., Ramsø h. – (44) upåtal (Kalk. IV.630a). – (45) Reces 13. december 1558 § 50. – (46) Herefter udstreget i forlægget *træckt*.

726

Sjællands landsting 11. september 1594

En herredstingsdom havde på grundlag af et vidneudsagn om, hvad en nu af-død mand skulle have udtalt om et tilgodehavende hos en anden, dømt denne anden til at betale. Dommen underkendes af landstinget, da den domfældte godtgjorde at have betalt sin gæld.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 94.

Overskrift: Ingen maa vinde effter død mandtz mund.

En dom adt ingenn maa vinde effther dødt mandz mund och emodt ennß egne bekiendelse oc de ordt paa, hand icke vill werre thennom bestandig, aff Sie-landtzfar lanndtzting wdgiffuenn aff welbyrdige Laffue Beck,² landtzdomere, onnsdagenn thenn 11. septembris anno 1594, emellom Heming Pedersenn och Jep Nielsßenn paa Orøe,³ som formelder y sin beslutning som effterfølger:

Thaa epther tilhalle, giennsuar oc thenn sags leylighedt bleff ther saa paa saugd for rette, adt effterthj for^{ne} windisbyrdt ingenn andenn beskedenn ved om samme gieldt, end som affgangenne Niels Pedersßønn skall haffue thennom fore sagtt, enn part fiorten dage før end hand døde oc en partt thenn samme afftenn, hand wett dødenn affgick, huilcke the første haffuer wondett epter hans mundt, lang thid sidenn hand døde, for^{ne} Heming Pedersøn oc haffuer beuist same gieldt att haffue verett affbetaldit, lenge før endt hand døde, tha bør thett therris vinde, som effter dødt mandtz mundt vundett er, magteløss att bliffue, och epthertj herritz fogedenn haffuer mer anseedt sligtt windisbyrdt, som epter død mandtz mundt vonditt haffuer, enndt thenom, som witterligtt vor same gieldt att haffue verett betaldt oc stöcke visße veste att

opregne, huad hand y sin betaling haffde bekomett, tha haffuer hand ther vdi forseet sig, oc same hans dom bør magteløß att bliffue.

Till vindisbyrdt wnder wore signetter.

Act: vt supra.

(1) Om vidnesbyrd angående en afdøds forhold kunne have gyldighed, beroede på omstændighederne i det enkelte foreliggende tilfælde, jf. rettertingsdom 2. september 1550 (GdD I.131 note 8), Viborg landstings dom 1550 citeret i rettertingsdom 3. maj 1552 (GdD I.176) og rettertingsdom 3. maj 1552 (GdD I.178: dog hues vinde, som saa effther døde folcks affgangh vindett er, ville vy icke hermett alle vidt magtt dømppt haffue, icke heller alle magteløse dømppt, men huer att grandskis och forfaris ephther sagenns leilighet), jf. Ste-mann, Retshistorie.198, sa., Schleswigs Recht und Gerichtverfassung im 17. Jahrhundert (1855).92, 135, Sylow, Bevisteori.121, Matzen, Offentlig Ret II.103. – (2) Se 652.2. – (3) Øen Orø (Ovrø) i Orø s., Merløse h. (før 1933: Horns h.).

727 Sjællands landsting 23. oktober 1594

En mand og hans søn, der i en anden mands gård havde dræbt en kvinde, blev af et 16 mands nævn¹ erklæret for fredløse og sønnen erklæret for albannemand.²

Hs.: NkS 836b,2° nr. 270.

Overskrift: Manddrab. Enn xvj mends affsigtt, att huo mett raadenn raad for till bundens gaard, oc drab skeer, er dømt fredtløß.

Lauge Beck³ till Førsløff,⁴ landsdommer y Sielland, oc Claus Mortennßenn, landztingschriffuer, giøre witterligtt, att aar ephther Guds biurd 1594, onß-dagenn denn 23. octobris, paa Siellandzfar landztingh wor skickett Clemidtt Clemidttßenn y Kongstrup⁵ oc fremkalede 16 neffningsmennd aff Meirløß-herritt⁶ oppkrauffde her thill landztingett att skulle grandske, wdleede oc y rett sandhett forfare, om Jenns Jude y Aagerup⁷ saa oc hanns sønn, Niels Jennssenn, som mett raadenn raad⁸ er jndfarenn y Clemit Clemidßens gaardt y Kongstrup oc der dræbte hans hustru, Ziße Sørennsdaatter, oc fordj er husfred oc gaardganngh⁹ offuerßoritt, huilckenn aff dennom der er albannemand¹⁰ wdj hinders død, oc om de icke begge bør ephther receßen¹¹ fridløß att were.

Oc y rette lagde ett tingsuinde aff Mierløse herritztingh denn 22. augustij sist forledenn vdgifuit, liudendis Aage Søffrennßenn y Terßløße¹² att haue wunditt, att der hand kom till denn broe wid Knud Olluffsens y Kongstrup gaard oc wille thill Holbecks marckitt, da hørde hand Clemitt Clemidßsens quinde¹³ skreeg y gaardenn, oc denn tid hand ßaa ind ad gadenn y byenn, da

saae hand Jens Jude y Aagerup løb aff Clemidtt Clemidssens gaardt met enn kniff y haandenn oc ingenn andenn. Oc saa gick hand y gaarde, da laa Clemid Clemidssens høstrue død. Laß Jenessenn y Tølløße att haue wunditt lige saa mett flere tingsuinder, som derom formelder.

Disligiste wdj rette lagde en xij mends affsigtt aff for^{ne} ting denn 29. augustj a^o 94 vdgiffuitt, liudendiß for^{ne} Jenns Jude oc hanns sønn att haue weritt forfuldt mett husfrid oc gaardgang, oc xij mend saa haffuer affsagdt, att der er giortt husfred oc gaardgang, først thill Heming Oelbens y Thaastrup,¹⁴ oc sidenn thill Clemitt Clemidttssenns y Kongstrup er och giortt huußfrid oc gaardgang, oc hans hustrue er dræbtt y hanns egenn gaardt, som samme affsigtt widre y sig sielffuer jndeholder.

Da fremgick Lauritz Skade y Ølkistrup,¹⁵ Jens Niellßen y Wiberød¹⁶ oc die-ris medfølgere xvi neffningsmend, oc epther de hagde tilspurtt begge partterne, om nogenn wor, som hagde viidere widnißbiurd att føre eller paaskiude,¹⁷ oc ingenn er fremkommenn, som hagde nogenn wiidere widnißbiurd entenn att føre eller paaskiude, oc ingenn er fremkommen y denn sag, lagde de haand paa bog,¹⁸ ßoer alle ett oc jeffnitt, bad dem ßaa Gud thill hielp oc huld worde, att de haffde leett oc spurtt oc kunde icke andett y sanndhett forfare,¹⁹ end for^{ne} Niells Jenessenn joe er albanemand oc haffuer dræbtt sagløß quinde, oc eptherdj hand saa well ßom hanns fader, Jens Jude, ere mett raadene raadtt faritt thill bundens gaardt oc dræbtt hanns hustrue y sinn egenn gaard, da bør de bode efther receßen fridløß att were.

Jn cuius rej teste sigillo.

(1) Der er her, ligesom i Sjællands landstings dom 14. februar 1593 (ovf. nr. 696), anvendt 16 mands nævn efter EsjL II.26 og ikke det ved § 24 i reces 13. december 1558 påbudte nævn på 12 af de bedste herredsmænd. – (2) o: hovedmand, se 696.11. – (3) Se 652.2. – (4) Se 652.3. – (5) Landsbyen Kongstrup i Ågerup s., Merløse h. – (6) Merløse h. – (7) Landsbyen Ågerup i Ågerup s., Merløse h. – (8) efter forudfattet beslutning, forsættigt (Kalk. III.640b bet.4). Jf. Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland § 6 (Hvo sum far mæth rathæt rath innan bondæns garth, se DdR.116), jf. sammes fdg. 26. maj 1284 for Sjælland § 1 (DdR.154) og s. d. for Skåne (ib. 150). – (9) d. s. s. gårdfred: brud på freden i en gård (Kalk. II.107b bet.2). – (10) Se ovf. note 2. Ordet er i forlægget understreget. – (11) Reces 13. december 1558 § 22. – (12) Landsbyen Tersløse i Tersløse s., Merløse h. – (13) Hustru (Kalk. II.673b bet.2); alm. i østdansk. – (14) Landsbyen Store Tåstrup i Store Tåstrup s., Merløse h. – (15) Landsbyen Algestrup i Sdr. Asmindrup s., Merløse h. – (16) Landsbyen Vipperød i Grandløse s., Merløse h. – (17) påberåbe sig (Kalk. III.542b). – (18) aflagde bogsed. Se 724.10. – (19) Edsformularen er overensstemmende med EsjL II.26 in fine.

728 Sjællands landsting 23. oktober 1594

En gift kvinde, der var grebet i hor, påstod, at nogle tingsvidner burde være magtesløse, fordi hun ikke havde været stævnet til vedermålsting til bytinget, da hun sad fængslet, dengang vidnesbyrdene blev aflagt. Da det for landstinget oplystes, at hendes ægtefælle, der var hendes værge, og hendes svoger, der havde antaget sig hendes sag, havde været stævnet til vedermålsting på hendes vegne, da de havde ønsket, at hun skulle forskånes for den skam at blive hentet fra fængslet til bytinget, og da hun senere, men inden tingsvidnerne blev udstedt, havde hørt indholdet af vidneudsagnene og intet derimod haft at indvende, stadfæstedes vidnesbyrdene.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 274.

Overskrift: Enn domb om hoersag.

Lauge Beck¹ thill Førsløff,² landzdommer vdi Sielland, oc Jørgenn Niellssenn,³ landztingschriffuer, giøre vitterliggt, att aar epther Guds biurd 1594, onßdagenn denn 23. octobris, paa Siellandsfar landsting wor skickitt Kierstin Lauritzdaatter i Roeskilde paa denn ene oc hagde hid wdj rette steffnitt borgemester, raad oc byfougitt ibidem paa den andenn side oc dennom tildaledede for ett tingsuinde, de denn 15. martij sidst forledenn paa Roskilde raadhuß wd-giffuitt haffuer, som hinder ære er andgiellendiß, emodt huilckett hun icke haffuer weritt steffnitt eller kallitt eller thill wedermaalßting, mens ßett y fengßell, huilckett hun meente emod receßen⁴ och haandfestningenn⁵ att were oc ßamme winde mett huiß domme, der epther forhuerffuitt er, burde macht-løß att bliffue.

Sammelediß hagde oc hid steffnitt Michell Erickßenn⁶ for itt breff, hand skal haue hinde tilskreffuitt, som hinder dog icke er tilhennde kommitt oc wdenn hinders wilge oc befallinng skreffuitt, huilckett hun meente fordj dett icke burde att vndgielde, mens hannom sielff pligtigenn dertill at ßuare.

Hagde oc hid steffnitt Mergrette,⁷ her Ericks,⁸ y Tostrup⁹ oc hindis lauguerge for hinders sandhed att bekiende, om hun hagde bekommitt nogenn breffue, hun hinders sønn¹⁰ skall haue tilskreffuitt, epther som hanns breff formelder.

Disligiste hagde oc hid steffnitt erlig oc velbiurdig mand Christoffer Parßberg¹¹ thill Sødall¹² mett samme winde, breff oc domme.

Disligiste hagde oc hid steffnitt Chrestenn Bøtt oc hanns mettfølgere win-dißbiurd, som i ßamme sag wunditt haffuer.

Oc wdj rette laugde samme tingsuinde aff Roskilde¹³ byeting den 15. martij

sidst forledenn wdgiffuitt, liudendiß i sinn meening, att Chrestenn Borgh, fougitsuend¹⁴ der sammstedz, haffuer wunditt, att denn 5. martij sidst forledenn enn afftenn klockenn wor elffue, da kom hand sielff 6. gangendiß neder till Jenns Skriffuers portt. Da stood Kierstinis¹⁵ portt oben, saa att denn halffue partt wor affløfftt, oc hørde, de ßmaae hunde wor jndelugtt i ett kammers. Saa ginge de op i gaardenn, oc ingenn døre de ßaa obenn, vdenn alleniste denn dør, ßom Kierstine laae inden fore, for stuedørenn stod paa klemppt, mens gaardørene for samme kammers wor oplatt. Saa ginge Chrestenn Bøgh oc de andre, ßom mett hannom wor, ind y kammerßitt, oc Chrestenn hagde enn løchte i ßinn haannd. Oc Kierstine oc Michell,¹⁶ som wor i kammersitt, soffue baade tilsammens wdj sengenn, wognede Kierstine op oc ßette ßig op i sengenn oc spurde, huemb der wor. Da spurde Chresten Kirstine att, om Claus Skriffuer¹⁷ wor der i gaardenn, lenßmandenn wille tale mett hannom; oc Kierstine sagde, att hand icke wor der sidenn førind y gaar natt, da sad hand for hinders dør paa bißlaugitt¹⁸ till klockenn wor fire oc loed hinders kammers winder op oc ßad oc robte paa hinde oc giende¹⁹ hinders folck vd. Saa spurde Chresten hinde adt, om Jenns Schriffuer wor icke hiemme; da suarede hun paa hinders siell salighett, att hand wor icke hiemme. Da spurde Chrestenn hinde ad, huad dett wor, der laae saa høitt bag hinder. Da sagde hun, att det wor inthett andett ennd hinders klæder. Saa tog Chrestenn paa dundynen oc wille seiet, huem det wor. Da holtt Kierstine hartt emod klæderne, oc der de ßaae hannom,²⁰ sagde hun: Dett er ickon²¹ Michell Erichssenn, lader hannom ickon²² ligge, ieg wille were hans mand²³ derfor att ligge der. Oc Michels skiorte wor opfaldenn²⁴ paa hannom op till hans bryst, oc Kierstine laa i hindis serck. Saa finnge²⁵ de Michell nogenn aff sine kleder att drage paa ßig, thi de wille endeligenn følge hannom till leenßmandenn. Og der de fulde hannom op til gaardenn, ville Michell Erichßenn løbet fraa dennom wdenn for biscopsgaards portt²⁶ oc sagde, han bode paa weienn, oc inde i Kierstines kammer att hand wille giernne nu døe, thi hand wiste well, att hand miste sitt lifff.²⁷ Chrestenn Byeßuend mett flere wunde i lige maade epher lougenn, att lige saa tilgick oc foer samme afftenn, de wore mett Chrestenn Bøg, lige ßom Chresten Bøg haffuer berett. Ydermere haffuer²⁸ Chresten Bøg wunditt for ßig sielff, att Kierstine oc Michell bød hannom x daller, att hand skulle lade Michell gaae ßinn kaaß.²⁹ Chrestenn Biusuend bestoed oc vantt ydermere, att Kierstine bød hannom femb eller 6 daler, att hand skulle lade hannom gaa ßin kaaß och lade skarnn bliffue skarnn.³⁰ Elline Pederßdaatter, werrendis wdj Roskillde, att haffue wunditt, att hun haffuer aldrig ßeed nogitt verligtt mett Kierstine Jenns

Skriffuers, mens hun sagde, att hun titt haffuer red Michell Erickßens seng inde y Kierstines sengekammerß paa enn kiste,³¹ naar Jens Skriffuer wor icke hiemme; dog sagde hun icke att haffue red Michell seng der inde y kammer-sitt, naar Jenns wor hiemme, som samme tingßuinder derom formelder.

Da møtte borgemester, raad oc kongenns fougitt oc emod samme winde wdj rette lagde dieris skrifflich beretning, formellendiß att denn dag, samme widnißbiurd wantt, da stoed der perßonlig tilstede Kirstine Lauritzdaaters egenn hoßbonnde, som er hindis lauge werge, hindis suoger, Jenns Bentßønn, oc Hermand Kremmer, som paa hindiß wegne stedde samme vidnißbiurd thil forhør, fordj de icke for blußell³² skiuld wilde, hun skulle ophenntis. Wor oc tilstede Michell Erickßenn, som sagen widkom, oc denn 27. martij, førend noggenn tings uinde vdgick oc bleff forseiglitt, wor hun neruerendiß tilstede, oc samme winde da bleff for hinde wdj dieris neruelße, som wunditt haffuer, oplest, oc da paa nye wdj hinders egenn paahøer haffuer samme windnißbiurd paa nye wed dieris høieste eed bekrefftett, hun oc sielff saa well som Michell Erickßenn haffuer weritt bistendig,³³ att de ere fundett i seng sammen, oc att de pendinge, som bleff bodenn byeßuendenn, bleff giort, fordj Michell befrøchtede sig, att hand skulle bliffue lenge besiddendiß.³⁴ Meente fordj samme winde loulig nock at were stedt oc der wdj ingenn wrett att hafue giortt oc ßatt wdj rette, om de icke burde ved magtt att bliffue.

Wor her oc wdj rette møtt for^{ne} Michell Erickßenn oc suarede thill ßitt breff oc kunde icke benegtte, att hand hende jo dett hagde hende dett tilskreffuitt, mens hans fader, her Erick, suarede paa sin hustruis vegne oc benegtter hun sig jo icke att haffue bekommitt de tuende skriffuelßer, som Kierstine Lauritzdaater hindis stebßønn³⁵ skulle haffue till skreffuitt, epther som hanns skriffuelße formelder, huorfore for^{ne} Jenns Bentßenn ßatt wdj rette, om Kirstine Lauritzdatter burde att vndgielde dett Michell Erickßenns breff, oc om hand icke burde sielff derfor att lide.

Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Tha epther tiltale, giennßuar oc denn sags leilighet bleff der saa affsagdtt for rette, att eptherdj for^{ne} Kierstine Lauritzdaatters egen hoßbonde som hindiß werge saa well som hinders suoger, Jens Bentßenn, huilcke sig hinders sag haffuer andtagitt, och icke wille for blußell skiuld skulle føris aff fengßell oc for retten, saa well som Michell Erickßenn haffuer weritt steffndtt oc kallitt oc till wedermolßtingh, der samme vinde wandt, oc suaritt der emod, for^{ne} Kierstine Lauritzdaatter oc sielff haffuer weritt tilstede ottende dagen der epther, førend windene bleff forseiglitt, oc sielff wdj egen person hørtt samme

winder oplæbis, oc att vindißbiurne, som och tha tilstede wor, dett samme wdj hinders neruerillße haffuer woritt bekientt, och hun icke da wiste, ey heller nu weed nogitt wdj thieris winde att kunde benegtte, menß hun saa well som Michell Ericksenn dieriß winde for domb oc rett haffuer weritt bistendig oc mett dieris egen bekiendelße bekrefftett, da kand wy icke finde nogenn tilgangh³⁶ dieris winde att kunde felde eller vnderdømme eller borgemester oc raad oc kongenns fougidt der wdj att haffue giortt wrett, at te stedde samme vinde, mens samme winder bør wid magtt att bliffue.

Jn cuius &c.³⁷

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Sjællands landstingsskriver var i almindelighed Claus Mortensen, der da også optræder s. d. i en anden sag (ovf. nr. 727). At han ikke medvirker i denne sag indicerer, at han er identisk med den ndf. nævnte *Claus Skriffuer*. – (4) Reces 13. december 1558 § 14. – (5) RR § 6 (Da. Mag. 3. rk. I.181). Flere bestemmelser i RR optryktes som bestanddele af „Kong Eriks håndfæstning“ (med datering: Nyborg 1244) i Gotfred af Ghemens og Mads Vingaards udg. af EsjL af 1505 og 1576. – (6) Søn af den ndf. nævnte sognepræst Erik Mikkelsen. Om hans senere skæbne vides intet; han synes ikke at have været student, da han ikke findes i kommunitetets matrikel. – (7) Margrethe (d. 1611), jf. Erh. Quistgaard, *Præstehustruer*, der helt eller delvis mangle i Wibergs *Præstehistorie* (1934).106. – (8) Erik Mikkelsen (d. 1607), 1561–1607 sognepræst for Høje Tåstrup menighed, nævnes i 1584 som provst i Lille herreds provsti, jf. *Danmarks Kirker*, Kbh.s Amt.553. Den ovenn. søn, Mikkel Eriksen, er en søn af et tidl. ægteskab, men den 1. hustrus navn kendes ikke. – (9) Landsbyen Høje Tåstrup i Høje Tåstrup s., Smørum h. – (10) Stedsøn, ovenn. Mikkel Eriksen, jf. ovf. note 8. – (11) Se 688.25. Han indstævner, fordi han var lensmand på Roskildegård. – (12) Se 688.26. – (13) Herefter i parentes i forlægget *bißgaardt*. – (14) Betjent hos byfogden (Kalk. I.582b), cf. derimod Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.454 note 5 og Molbech, *Glossarium* I.213, der urigtigt antager, at en bysvend er en fuldmægtig el. skriver hos byfogden. – (15) Den ovf. nævnte Kirstine Lauritsdatter. – (16) Den ovf. nævnte Mikkel Eriksen. – (17) Vel landstingsskriver Claus Mortensen, se ovf. note 3. – (18) Bislaget, en lille overdækket udbygning foran en indgangsdør til beskyttelse mod tagdryp o. l. og til anbringelse af siddepladser (OdS II.696). – (19) drive, jage (Kalk. II.28a). – (20) Mikkel Eriksen. – (21) ikke andre end (OdS XI.726 bet.2). – (22) bare (OdS XI.728 bet.10). – (23) Vel: være hans garant for, at han ligger dér; under den kommende retssag bekræfte, at det var ham, der lå dér. Jf. OdS XIII.879 lin. 10ff. om *være mand for*. – (24) opsmøgede (OdS XV.787, jf. V.107 bet.2). – (25) gav, skaffede (Kalk. I.506a bet.2). – (26) Biskopsporten lå omtrent på nuv. Palæports plads ved Roskilde domkirke. – (27) Efter § 60 i reces 13. december 1558 var dødsstraf kun hjemlet for 3. gang begået hor. – (28) Ordet gentaget i forlægget. – (29) Vej (Kalk. II.693b). – (30) Udtrykket *lad skarn blive skarn* synes at være en fast folkelig vending; *bliffue* er: forblive (Kalk. V.107b bet.8), *skarnn*: smuds (Kalk. III.768a bet.1), ikke: slet person (ib. bet.5). Vendingen udtrykker da vel, at Kirsten Lauritsdatter erkender, at hendes forseelse er åbenbar, uanset om de sikrer sig Mikkel Eriksens person. – (31) Større aflang kasse med fastsiddende låg, der tjener til opbevaringssted for forskellige ting (klæder, linned o. l.), og som i ældre tid var et vigtigt møbel, der foruden at tjene som gemmested kunne anvendes som sidde- og sengeplads (OdS X.404 bet.1.2). – (32) Skamfølelse, skamfuldhed, undseelse (Kalk. I.227a

bet.1&2; OdS II.885 bet.1). – (33) vedkendt sig, indrømmet (Kalk. I.179b bet.3). – (34) fængslet, anholdt (Kalk. I.186b bet.2, jf. mnt. *besetten*). – (35) Mikkel Eriksen. – (36) Anledning, lejlighed (Kalk. IV.358b bet.4). – (37) Den fuldstændige formular se ovf. nr. 714 in fine. Den latinske formular synes i øvrigt ikke brugt af Sjællands landsting, men kun af Viborg landsting.

729 Sjællands landsting 6. november 1594

På Sjællands landsting sværges trygd¹ efter et vådesdrab.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 280.

Litt.: Ole Fenger, Fejde og Mandebod.502 med note 553, 518 note 624.

Overskrift: Tryg, som giffuis effther manddrab.

Lawe Beck² thill Førbløff,³ landsdommer vdi Sielland, oc Claus Morttenssenn, landztingschriffuer, giøre witterligt, att aar ephther Gudz biurd 1594, onßdagenn thenn 6. nouembris, paa Siellandzfar landztingh wor schickett Joenn Jennßenn paa Holme⁴ oc Jep Skytt y Heignerup,⁵ rette ephther maals mand⁶ ephther Niells Ibsenns død, som bleff jhielslagenn i Skulderup,⁷ som Hendrich Jacobßenn y Hellemage,⁸ som dißuer komb for skade oc ihiellsloug oc aff xvj mend bleff soerenn thill fred oc boed, hand kiendiß samme drab aff vløckelige skade skeedt att were, sonit oc sætt⁹ oc endeligenn¹⁰ well fordragenn¹¹ oc tilfridz stillet mett dieriß mettslechechningers wilge paa denn dødiß slegtis oc biurds¹² wegne, oc kiendiß for^{ne} Joen Jennssenn oc Jep Skøtt paa alle denn dødis slegttis oc venners wegne att haffue annammitt oc oppeboridtt aff for^{ne} Hendrich Jacobssenn søllff, pendinge oc gott godzs, en høffuisk¹³ wandell¹⁴ boed oc bedring¹⁵ for for^{ne} Niells Jbsenns død ephther dieriß oc dieris mettslegningers egne wilge oc fulde nøye, huor for de nu hannom gaff quitt, friie oc krauffuißløß for ald ydermeere tiltale, krauff eller ephthermaaning¹⁶ aff thennom oc alle denn dødiß slegtt oc venner oc alle, ßom derpaa mett rette kand tale ephther denne daug y nogenn maade om for^{ne} boed. Thj frembginge nu for^{ne} Joenn Jennssenn oc Jep Schøtt her for domb oc rett oc mett haand oc mund paa alle for^{ne} Niells Jbssenns arffuingers, slegtt oc venners wegne, fødde oc vfødde thill euig tidtt, giorde oc gaff for^{ne} Hendrich Jacobssenn oc alle hanns slegtt oc wener, fødde oc wfødde till euig tid, enn fuld oc fast trøg, klar oc euig arffeide¹⁷ paa ßamme drabs sag for for^{ne} Niels Jbssens død, oc for^{ne} Hendrich Jacobssenn oc alle hans arffuinger, slegtt oc venner, fødde oc vfødde thill euig tid, fredelig, secker oc euig trøgge att were for for^{ne} Niells Jbssenns død, ßom forbemellt er. Oc huem denn sag ephthertaler eller paa-

ancker aff entenn¹⁸ parterne mett ord eller gierninger ephther denne daug wdj nogenn maade, denn skald dett giøre paa sinn eigenn halß oc paa ett fuld orbodemaall.

Till vidnißbiurd wnder woris zignetter.

Datum vt supra.

(1) Jf. EsjL III.27. *Trygd* er d. s. s. *orfejde*: et edeligt løfte af en dræbt persons frænder om ikke at tage hævn for drabet. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Hovedgården Holmegård i Holme-Olstrup s., Hammer h., der dengang ejedes af Oluf Daa (d. 1600) til Ravnstrup. – (5) Landsbyen Hejnerup i Sædder s., Bjæverskov h. – (6) Se 632.17. – (7) Landsbyen Skullerup i Glumsø s., Tybjerg h., nabosogn til Herlufmagle s. – (8) Landsbyen Herlufmagle i Herlufmagle s., Tybjerg h. – (9) bestemt, fastsat (Kalk. IV.271b bet.5). – (10) definitivt, uforanderligt (OdS IV.377 bet.2.2, jf. 5). – (11) forligt (Kalk. I.609b bet.5). – (12) Slægts (OdS III.186 bet.3). – (13) sømmelig (Kalk. II.362a). – (14) Erstatning, gengæld (Kalk. IV. 730a bet.1), jf. *boed oc wandell* (1483), *wandill och bøder* (1570). Den *høffuisk wandell boed* er det samme som det, der i ældre jur. sprog kaldtes *gørsum* (overbod), *høvishhed* eller *fejring*, se Ole Fenger, Fejde og Mandebod.501 note 558. – (15) Erstatning (Kalk. I. 119b bet.3). – (16) senere krav (Kalk. I.435b). Forbindelsen *tiltale, krauff eller ephtherma- ning* var en stående formular i breve af den her omhandlede art, se eksemplerne hos Kalk. 1.c. – (17) Orfejde, d. s. s. trygd, se ovf. note 1. – (18) en af (Kalk. I.477a).

730 Sjællands landsting 10. december 1594

En adelsdame dømt til at bevise sin adkomst til en ejendom ved at fremlægge de kontrakter m. v., hun var i besiddelse af, og som hun havde påberåbt sig.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 299.

Overskrift: Enn domb att ingen bør att haue eigendomb vdj rollig hæffd vdenn loulig adkomb.

Lauge Beck² thill Førsløff,³ landzdommer vdi Siellannd, oc Claus Morttenn- ßenn, landtzstingschriffuer, giøre vitterliggt, att aar ephther Guds biurd 1594, onßdagenn denn 10. decembris, paa Siellandzfar landzting wor skickitt erlig oc welbiurdig frue Margrette Bille⁴ thill Vemmetofft⁵ hinders wiße bud Søff- renn Jennssenn paa denn enne oc hagde hid y rette steffnitt Gudmand Laurit- zenn y Hyllede,⁶ herridzfougitt y Faxeherridt, paa denn anndenn side oc han- nom tiltalede for enn domb, hand hagde dømppt emellom hinde och erlig oc velbiurdig mand Claus Podebusck⁷ thill Krapperup⁸ oc tildømppt hinder indenn 6 vgger att føre y rette contragter oc skiffte breffue, som hinders salige hoß- bonde⁹ oc Jenns Thruidßenn¹⁰ emellom gangitt wor, huor wdj hand formeente hannom vrett att haffue giortt.

Hagde oc hid steffnitt for^{ne} Claus Podebusck mett samme domb.

Och wdj rette laugde enn domb aff Faxeherritsting den 1. augustj sidst forledenn wdgiffuitt, liudendis vdj sinn meening: Vor skickitt Anders Thammessen, fougitt paa Wemmethofft, paa sinn hoßbondz, welb: Claus Podebusck hanns wegne, oc hagde wdj rette steffnitt welb: frue Mergrette Bille thill Wemmethofft mett hinders lauge werge emod en eskning, hand her idag wille haffue beskreffuitt, att hand paa for^{ne} hans hoßbonds wegne haffuer wdeskitt, huiß contracter oc skifftebreffue for^{ne} frue Margrette haffuer ladet paa skiude¹¹ at vere gangitt emellom hinders salig hoßbund oc Jens Truidzenn om denn grund, som den nye bygning var paasadt, som for^{ne} frue Margrette haffuer ladett bygge paa Wemmetofft, huilckett hanndtt formeente were sadt¹² enn partt paa for^{ne} Claus Podebuskis grund inde emod hans lodskiffte¹³ enge. Da er møtt her wdj rette paa for^{ne} Margrette Bildis uegne Peder Goddicke wdj Tockerup¹⁴ oc sagde, att huiß breffue oc contragter, som kand were gangene oc liuder om samme grund, som den nye bygning nu paa føris, thennom sagde hannd, att denn gode mand Escke Brock¹⁵ hagde wdj hans giemme oc foruaring oc ere wdj Jutland, om der er nogen. Derforudenn satte Peder Goddicke wdj rette paa frue Margrettis wegne oc wille domb, epherdj hun haffuer hafftt samme huuß oc nye bøgning oc jordzmon,¹⁶ som nu om trettis, wdj rolig heffd, som hun meente att wille beuiße mett leffuendiß widnißbiurd, oc formeente ephther slig leilighett, att for^{ne} Claus Podebusck hand bør att beuiße, mett huad rettighedtt hand haffuer tilholdtt sig samme eigendomb, epherdj denn haffuer fuldtt for^{ne} frue Margrette wdj rolig heffdt indtill nu. Dertill suarede Anders Thommeßenn paa sinn hoßbondzs wegne oc meente, epherdj for^{ne} frue Margrette wdj hinders skriffttlig forßett¹⁷ haffuer bemeltt, som er lest her indenn Faxeherritzting denn 4. julij a^o 1594, liudendis iblant andett miere, att huiß jord, hun oc hinders sønn¹⁸ lader bygning paaføre, formeener hun ingenn att tilhørde wdenn hinder oc hinders sønn, Eske Brock, baade ephther contragter oc skifftebreffue, hinders salige hoßbonnde oc Jenns Truidßenn emellom gangit er, disligeste ephther denn rolig heffdt, hun oc hinders sønn der paa haffuer, mett miere hinders forßætt indeholder oc bemeller, oc er gangitt tingsuinde for^{ne} dag ephther for^{ne} hinders forßett, huilckett for^{ne} Anders Thameßenn y dag loed læse; oc mente, at hannom paa for^{ne} sinn hoßbondzs vegne bør att haffue eschningh beskreffuitt offuer for^{ne} frue Mergrette for for^{ne} breffue, eller oc hun bør att lade dennom fremkomme. Da ephther sligh leilighett, tiltale oc giensuar wed ieg icke andett herom att kiiende eller affsige for rette, medens ieg finder for^{ne} frue Mergrette Bille mett hinders lauguerge thill att lade for^{ne} breffue fremkomme oc hid y rette føre indenn

idag sex wger, som hun i hinders forþætt haffuer bemelt att were gangitt emellom hinders salige hoßbonde oc Jenns Truidssenn, som samme domb wdi sig selff indeholder.

Oc først wdj rette lagde it breff, som wor erlig oc welbiurdig mand Eske Brockis skrifftligh beretning, vdi huilckenn hand formeener for^{ne} herritzfougitt att haue giortt hannom wrett, i dett hannd hauer tildømppt hannom att føre tilstede, huiß contracter som er gangenn emellom hans s: fader¹⁹ oc Jenns Truidzenn indenn 6 wger, fordj hand er sinn moders werge, enddog hand er emod samme domb wsteffndtt, oc slige domme icke burde att offuer gange nogenn werge, menn denn, som hand er werge fore, meente fordj samme domb burde machtløß att bliffue. Dernest wdj rette laugde tuende andre ærlig oc welbiurdig frue Margette Billiß skrifftlige berettninger, vdi huilcke hand formeener herritzfougden att haue giortt wrett, at hand tildømpte hinde at føre breffue tilstede paa denn eigendomb, hun hagde wdj haand oc heffddt, enddog hun icke hagde tilbuudit sig att føre nogenn breffue, ey heller paa-skud nogenn breffue enderlediß end kiendt eigendommenn at tilhøre sig ephther huiß contragter oc skifftebreffue, hindis salige hoßbunde oc Jens Trudzenn emellom gangit wor, oc meente, at dersom Claus Podebusck wille frawende hinde nogenn den eigendomb, hun hagde wdj haand oc hæffddt, motte hand frembære huiß breffue, hand haffde, huor mett hand wilde sig samme eigendomb tilholde. Oc satte fordj wdj rette, om herritzfougden domb icke wor wrett oc burde magteløß att bliffue, som samme trinde beretninger wdj sig sielff indholder.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} herritzfougitt, wor sinn domb bistanlig oc meente, att ephtherdj frue Mergrette haffde ladit paaskiude, att [mere findes ikke].

(1) Kun et brudstykke af dommen er bevaret, men af overskriften kan domsresultatet udledes. – (2) Se 653.2. – (3) Se 652.3. – (4) Margrete Bille (d. 1595) til Steninge, enke efter Lauge Brock (d. 1565) til Vemmetofte og Barsebäck. – (5) Hovedgården Vemmetofte i Vemmetofte s., Fakse h. Vemmetofte tilhørte Lauge Eskesen Brock (d. omkr. 1504) til Gammel Estrup. På skifte 1529 blev Vemmetofte delt mellem sønnen Niels Brock (d. 1534) til Gammel Estrup og datteren Ide Brock (d. senest 1532), gift med rigsråd Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545) til Torup. Niels Brocks enke, Jytte Prebensdatter Podebusk (d. 1573), sad efter ægtefællens død på Vemmetofte; hun blev før 1541 gift med biskop Knud Henriksen Gyldenstjerne (d. 1560) til Ågård, og hendes søn, Lauge Brock (d. 1565) havde allerede 1544 overtaget sin del af Vemmetofte. 1559 holdtes endeligt skifte mellem ham og hans fætter, Jens Truidsen Ulfstand (d. 1566), søn af rigsråd Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545), der efter sin moder arvede en søsterlod i Vemmetofte. Lauge Brocks enke, Margrete Bille, sad på Vemmetofte til sin død 1595, hvorefter den eneste overlevende søn, Eske Brock (d.

1625), der allerede tidligere havde overtaget Gammel Estrup, også fik faderens del i Vemmetofte, hvortil han i 1595 og 1599 erhvervede den søsterlod, som ovenn. Jens Truidsen Ulfstand havde ejet, og som, efter at han var omkommet ved den danske flådes undergang ved Gotland 1566, var tilfaldet hans broder, Niels Truidsen Ulfstand (d. 1575) til Torup og Barsebäck, hvis datter, Sophie Ulfstand (d. 1625) ved sit ægteskab 1590 bragte den til Claus Podebusk (d. 1616) til Kørup og Krapperup, der solgte den til Eske Brock. Jf. Chr. H. Brasch, Vemmetoftes Historie I (1859).244f. – (6) Landsbyen Hyllede i Kongsted s., Fakse h. – (7) Se 701.7. – (8) Se 701.8. – (9) Lauge Brock (d. 1565) til Vemmetofte m. v., se ovf. note 5. – (10) Underadmiral Jens Truidsen Ulfstand (d. 1566) til Vemmetofte, Lauge Brocks fætter. – (11) påberåbe (Kalk. III.542b). – (12) Herefter udstreget i forlægget *paa*. – (13) tilskiftede (Kalk. II.829a); om *lodder* ved skifte se 630.27. – (14) Landsbyen Tokkerup i Fakse s. og h. Den nævnte Peder Goddicke er identisk med den tjener, der nævnes i Sjællands landstings domme af 17. januar 1593 (nr. 692) og 16. januar 1594 (nr. 710). – (15) Se 637.30. – (16) Jordstykke, grund(stykke) (Kalk. II.449a). – (17) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.715b bet.2). – (18) Eske Brock. – (19) Lauge Brock, se ovf. note 9.

731 Sjællands landsting 15.¹ januar 1595

En herredstingsdom, der under henvisning til EsjL II.4 og ægteskabsordinansen havde pålagt en mand at fralægge sig en gift kvindes sigtelse for ulovlig omgang, underkendtes af landstinget, da kvinden ved at gøre sig selv til en hore havde åbenbaret sin skam, hvorfor hendes vidnesbyrd ikke burde stå til troende.²

HS.: NkS 836b,2° nr. 273.

Reg.: 4540 (datering: 12. januar).

Tryk: GdD IV.436ff. (efter NkS 836b,2°).

Litt.: Stig Iuul, Kodifikation.52.

Overskrift: Enn domb at denn, som obenbarer sinn horerj oc egenn skam, bør icke at staae till troende.

Lawe Beck³ thill Førsløff,⁴ landzdommer vdi Sielland, och Matz Holm, landstingschriffuer, giøre witterligt, at aar ephther Guds biurd 1595, onsdagenn denn [15.]⁵ januarij, paa Siellandzfar landzting wor skickitt Jenns Annderßenn y Smørumpedre⁶ paa den ene oc hagde hid wdj rette steffnitt Mergrette Oluffsdotter ibidem paa denn anndenn side oc hinde tiltalett for enn paa-teelse,⁷ hun hannom paa teed haffde, att hand skulle beleggitt⁸ hinde wdj hans brød,⁹ huilckett hand benegttett; meente fordj att ephther hun skall haffue giortt sig sielff till enn hore oc obenbarett sinn egenn skam, skall hindis paa-teelße icke were saa nøiagtig, att dett bør att komme hannom till hinder eller skade.

Haffde oc hid steffnitt Matz Pederßenn y Steenliße,¹⁰ herritzfougitt y Øllstøcke herritt, for hand ephther samme paa-teelße haffuer tildømppt hannom att

bøde eller affuerge, huilckenn dom hand meente mett hinders bekiendelße burde magteløß att bliffue.

Disligiste haffde oc hid steffnitt Peder Kolding¹¹ mett samme dom oc vdi rette lagde samme dom aff Ølstøcke herridzstingh denn 24. septemb: a^o 94 vdgiffuitt, liudendiß y sinn meening: Vor skickitt Peder Hannssenn, ridefougitt¹² offuer Kiøbenhaffnns lehn, oc tiltalit Jenns [Annderßenn]¹³ y Smørumnedre, for hand skall haffue liggett hoß Hanns Mortensens quinde¹⁴ vid nafn Mergrette Olluffsdaatter ibidem, oc vdi rette lagde ett tingsuinde derom formellendiß. Dernest wdj rette lagde for^{ne} Jenns Annderßenn itt tingsuinde, formellendiß att hanns sognemennd haffuer giffuitt hannom ett gott, erliggt skudsmaall oc sig att haffue skickitt der wdj erligen, christeligenn oc well oc aldrig att haffue fundett nogenn vkyskhed eller anndenn wgierning hoß hannom mett [mere?],¹⁵ samme tingsuinde wiidere formeldelße. Disligeste er giffuitt for^{ne} Mergrette Oluffsdaatter ett gott, ærliggt skudsmaall aff hinders sognemend, oc herritzfougden derpaa haffuer affsagdt for rette, att epherdj hun haffuer weritt fraa sinn hoßbonde oc vdi Jens Annderßens brød oc hans betrote tiunde¹⁶ oc da medler tid er kommenn wdj handell¹⁷ mett hinde epher hinders fuldkommeligh klagemaall, oc ey heller Jens Anderssens nogenn paa-skud¹⁸ haffuer, ei heller nogenn er fremkommitt, som wdj denne sag haffde att røre¹⁹ eller hinde tilfornn for nogenn løßagtighed widst eller kunde skylde, da kand ieg icke rettere kiende end epher koning Frederichs forordning²⁰ wdj slige sager seeniste wdgangenn er, oc wdj wor siellandske loug 2. bogs fierde capittell,²¹ der epher finder ieg hannom till att bøde eller werge sig epher samme capittels liudelße, som samme domb i sig sielff indeholder.

Da møtte for^{ne} Mergrette Oluffsdaatter oc berette, att hun wor hoß hannem, medler tid skiffte stoed epher hans hustrue, oc da midler tid belagde sig mett hinder, oc hun taffde²² samme gierning, jndtill saa lenge hinders hoßbonde adspurde hinder oc wille haffue eed aff hinde, att hun inthett haffde hafftt mett hannom att bestille; oc hun da bekiende sinn haandhedt²³ for hannom, att hand ßaa kom hinder till att ßigte hannom offentlig.

Dertill suarede for^{ne} Jenns Anderssens, at hand aldrig haffuer hafftt nogenn legemlig omgiengellße mett hinder, mens att hun vor fra hannom paa dett neste²⁴ ett heelt aar, førend hun skyltte hannom, oc meente, att epherdj hun ßaa hagde obenbaritt ßin egenn skam oc giortt sig sielff till enn hore, der ingen skylte hinder eller [haffde]²⁵ nogenn mißtancke om hinder, ey heller hun mett nogett skulle beuiße, att hand nogenn tid till slig gierningh hagde giffuitt hender aarßage entenn mett ord, tegenn eller gierning, satte hand wdj

rette, om ßamme hindere paatheelße mett herritzfougiddtens domb icke burde machtløß att bliffue.

Vor her oc wdj rette møtt for^{ne} herridzfougitt oc berette, att hand icke anderlediß forstoed de artickler om egteskaffs sager, end om nogen vberøgtett egte perßonn²⁶ oc paateede nogenn slig gierningh, skulle denn, ßom paa-teediß, ßaa well bøde, som hand aff enn vberøgtitt møe eller encke bleff paa-teed, oc meente, hanns domb burde wid magtt att bliffue.

Met flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da ephther tiltale, gienßuar oc denn sags leilighed bleff derpaa affsagdt for rette, att ephtherdj for^{ne} Mergrette Oluffsdatter hauer giortt sig till sielff enn hore oc obenbaritt sinn egenn blussell²⁷ oc skam, oc denn, ßom obenbarer sinn egenn skam, bør icke ephther naturlig oc christelig rett²⁸ att ß[t]aa till troendis, da bør denn hindere paateelße icke att komme for^{ne} Jenns Annderßenn till hinder eller skade, oc ephtherdj herritzfougden ephther samme paateelße hauer thildøppt hannom att bøde eller affuerge, da bør denn hanns dom machtløß att bliffue.

Jn cuius &c.²⁹

(1) Dommen er i forlægget dateret 12. januar, der i 1595 var en søndag. Dommen er formentlig af 15. januar, der var en onsdag, Sjællands landstings ordinære retsdag. Jf. denne datering hos Stig Iuul, Kodifikation.52. – (2) Dommen er kilde til bestemmelsen i DL 6–13–6 (jf. Sechers udg. af DL og Stig Iuul, Kodifikation.52, men cf. GdD IV.437 note 2, hvor 6–13–7 dog formentlig er trykfejl for 6–13–6), der bestemmer, at hvis en kvinde siger en mand for at have beligget hende, „og saaledis aabenbarer sin egen Skam, og giør sig selv til Hore og ingen Kiends Gierning findis dertil“, skal hun enten bevise rigtigheden af sin sigtelse eller bøde 3 mark som løgner. DL 6–13–7 fastsatte samme regel for det tilfælde, at en mand påstår at have stået i forhold til „Uberøgtet Qvinde, Enke eller Møe“. 6–13–6 og 7 blev formelt først ophævet ved § 308 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866. – (3) Se 652.2. – (4) Se 652.3. – (5) Se ovf. note 1. – (6) Landsbyen Smørumnedre i Smørum s. og h. – (7) Sigteelse, beskyldning (Kalk. III.545a). – (8) haft samleje med (Kalk. I.149a bet. 2). – (9) o: mens hun var i hans tjeneste (Kalk. I.293a bet.2), jf. ndf. *hun haffuer weritt . . . vdi Jens Anderssens brød oc hans betroede tiunde*. – (10) Landsbyen Stenløse i Stenløse s., Ølstykke h. – (11) Identisk med den ndf. nævnte Peder Hansen, ridefoged i Kbh.s len. – (12) Om *ridefoged* se 642.14. – (13) Forlægget har ved fejlskrift *Hanßen*; jf. dette navn umiddelbart i det foregående. – (14) Hustru (Kalk. II.673b bet.2). – (15) Ordet findes ikke i forlægget. – (16) Tyende, tjenestepige. – (17) Kærligheds-, kønsforbindelse (Kalk. II.153b bet.2). – (18) Påberåbelse, undskyldning (Kalk. III.542b). – (19) nævne, omtale (OdS XVIII. 232 bet.4.2; Kalk. III.655a bet.3) eller måske snarere: beskyldte for ærerørigt forhold, jf. Kalk. III.655a bet.5d, DL 2–4–9 (*røre ved Navn*) og udtrykket *ærerørig*. – (20) Ægteskabsordinansen 19. januar 1582 IV.3 (CCD II.285) om beliggelse af „møe eller pige“. – (21) EsjL II.2 (i tekst II, trykt 1505 af Gotfred af Ghemen og 1576 af Mads Vingaard: II.4, jf. DgL V.429f.). Jf. VsJL A&O II.3 og 4. – (22) fortav. – (23) Skam, spot (Kalk. II.333a). – (24) på

det nærmeste (OdS XV.192 bet.4). – (25) Ordet mgl. i forlægget. – (26) Ægteskabsordinansen taler kun om *møe eller pige* (IV.3) og *enke* (IV.4). Derimod omhandler § 10 i reces 13. december 1558 også *egtehøstru, som hafver sin egtemand lefvendis*. – (27) Skam (OdS II.886 bet.2, jf. Kalk. I*38). – (28) Hverken kanonisk ret eller forskrifter i Mosebøgerne eller andetsteds i Bibelen ses at indeholde en sådan grundsætning. Hvis udtrykket *naturlig oc christelig rett* ikke blot er et udtryk for: retsbevidsthed el. lign., er det nærmeste forbillede vel § 18 i reces 13. december 1558 (*Udedske mand maa ingen mand vitne til skade*). Jf. Skåne landstings dom 6. december 1595 (ndf. nr. 747): *epther ald christelige loug oc rett* (ndf. side 445).

732

Sjællands landsting 26. februar 1595

En adelsmands folk havde efter hans ordre fængslet en bonde, der hævdedes at have været ulydig mod fogden. Da bonden ikke var sigtet for nogen sag, der angik liv, ære eller lemmer, og da han ikke havde truet med fejde, dømtes herremanden til at bøde 40 mark til kongen og 40 mark til bonden.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 294 (findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: Fussing.248, 388, 446.

Overskrift: Enn domb at de, som haffuer fengsliitt enn loug wfordielt, er tildømt att bøde 40 marck.

Lauge Beck² thill Førsløff,³ landzdommer vdi Sielland, och Claus Mortennessenn, landztingschriffuer, giøre witterligtt, att aar epther Guds biurd 1596, denn [26.]⁴ februarij, paa Siellandzfar landzting wor skickitt Lauritz Fuull paa denn enne oc hagde hid wdj rette steffnitt Sørenn Pederssenn y Kußerup,⁵ Anders Skredder ibidem oc Jesper Tygessenn, tienendis paa Catterup,⁶ paa denn andenn side oc dennom tiltalede, for de loug wfordieltt hagde fengsliitt hannom, [huor]⁷ wdj hand meente dennom emod lougenn att haffue giortt oc burde der for epther lougenn att staa thill rette; oc for^{ne} Søffrenn Pederssenn oc Annders Skredder saa well som for^{ne} Jesper da att were wdj rette møtt, oc for^{ne} Jesper da haffuer bekientt sig att haffue fengsliitt hannom epther hanns hoßbunds befalning, huilckett oc hanns hoßbund, welbiurdig Rasmus Nielsenn,⁸ haffuer werit hannom bistendige⁹ oc hiemlit hannom samme gierningh, oc sagenn da for nogenn leilighed bleff opsat till idag. Oc møtte for^{ne} Lauritz Fuull oc satte wdj rette, att eptherdj for^{ne} Rasmus Niellssenn hagde hiemlitt for^{ne} sinn tienner, att hand hagde loug wfordiellt slagitt hannom y jernn,¹⁰ om hand icke derfor burde at bøde epther lougenn.

Da wor her wdj rette møt for^{ne} Rasmus Niellsens fuldmøndige Chrestenn Enuoldssenn oc wdj rette lagde hans skriffthlig beretning, liudendiß wdj sinn meening, att for^{ne} Lauritz Fuull, som wor hans tienner, hagde weritt hans

foigitt y hanns frauereße offuerhörig mett alt, huiß hand bleff tilsagtt, saa hand denn ganske sommer icke wille laane hannom enn tiunde¹¹ att høste, mens loed hans quæg weldeligenn¹² gaa i hans eng och kornn for hanns tieneriße øigenn; hand oc hagde nedslagitt hanns engh oc lod dett ligge paa steden oc rodne, huorfor hand¹³ skreff hans fougitt till, att hand skulle sende 2 mend till hannom oc begiere, att hand wille sette borgenn, att hand wille vere hannom hörig oc lydig, oc hand tha hagde suarit, at hand slett inthett haffde mett hannom att suare oc ey wille haffue mett hannom att giøre; hand och skreff hannom thill, thend tid hans folck, som vor hoß hannom, bleff optagenn¹⁴ paa weienn, att hand wille drage fraa Beenløß¹⁵ oc till Ringstedt¹⁶ och giffue tilkiende, huad bestilling¹⁷ hans folck hagde hoß hannom, att hand kunde vere wdenn mistancke, att hand icke hagde afferdigett¹⁸ hanns folck paa skøtterie,¹⁹ oc hand huerckenn agtett schrifftlich eller mundelig bud, menß sett plutzig²⁰ offuerhörig, huorfore hand formeente, at reffse hannom mett stock²¹ oc jernn wor bedre end tage øxenn oc koe fraa hannom, oc fordj hagde ladett sette hannom j natt eller tho wdj hanns egitt huuß oc huerckenn førddt hannom aff land eller i land, huortill hand wor hanns tieneris fulde hiemmill, saa lenge Lauritz Fuull kannd beuiise sig for andre sager sætt²² att were, oc formeente sig der mett ingenn vrett att haffue giortt epher den friehett, hand saa well som andre riddermendzsmend haffuer halß oc haand offuer thieris thienner,²³ som samme beretning wtløfftigenn wdj sig sielff jndeholder.

Dertill suaritt for^{ne} Lauritz Fuull, att om end hand hagde weritt hanns bunde oc veret hannom offuerhörig, haffde hand icke saa emod lougenn burtt att handele mett hannom, mens hagde burt wed lougenn att tiltald hannom oc straffitt hannom epher receßen.

Mett flere ord thennom emellom wor.

Da epher tiltale, giensuar oc denn sags leilighet bleff der saa affsagdt for rette, at epherdj for^{ne} Lauritz Fuull icke wor sigtett for nogenn sag, som liiff, ære eller lemmer wor andrørendiße, ey heller er beuiist, att hand hagde truitt nogenn wed feide, brand eller i andre maade²⁴ oc derfor icke wille sette borgenn, mens aleeniste er heftett oc fengslitt, for hand skulle haffue siddet offuerhörig, oc icke her idag heller er hannom offuerbeuiist, da haffuer for^{ne} Jesper giortt wrett oc emod lougenn, att hand fengselitt hannom loug wfordeelt, oc epherdj for^{ne} Rasmus Niellssenn wdj dag 14 dage mundeligenn her indenn tinge saa well som idag i hans forseiglede oc vnderskreffuen beretning haffuer hiemblitt hannom samme gierning, tha bør hand i hans sted att bøde 40 marck bundenn oc 40 marck kongenn epher lougenn.²⁵

(1) Dommen blev 10. juni 1596 stadfæstet af rettertinget, se ndf. nr. 750. – (2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Forlægget har fejlagtig 12; rettet efter GkS 1134,2°. Af rettertingsdommen 10. juni 1596 (ndf. nr. 750) fremgår, at sagen har været foretaget for landstinget 12. februar 1595 og da blev udsat til 26. s. m., hvilken sidste dag dommen blev afsagt. – (5) Den nu forsvundne landsby Kusserup i Buerup (fra 1. april 1919: Sæby) s., Løve h., som endnu i 1664 havde 6 gårde og 2 huse, men som 1688 omtales som lagt under gården Kattrup. – (6) Gården Kattrup i Buerup (fra 1. april 1919: Sæby) s., Løve h. – (7) Forlægget har *her*. – (8) Rasmus Nielsen Skade (d. 1602) til Holmgård og Såbygård. – (9) vedkendt sig over for ham (Kalk. I.179a bet.3). – (10) lagt i lænker, i fængsel; ordet bet. egl. jernlænke(r) (Kalk. II.457b). – (11) Tyende, tjener (Kalk. IV.404a). – (12) med magt (Kalk. IV.903b bet.2; OdS XXVII.746). – (13) ♂: Rasmus Nielsen Skade. – (14) pågrebet, truffet (Kalk. 369b bet.3). – (15) Landsbyen Benløse i Benløse s., Ringsted h. – (16) Sjællands landsting holdtes i Ringsted. – (17) Ærinde (Kalk. I.181a bet.2). – (18) udsendt (Kalk. I.15a). – (19) Skydning, jagt (Kalk. III.844b–845a). – (20) ubesindigt (Kalk. III.494a). – (21) Fængsel; egl. den træklods med huller, i hvilke fangens ben fastgjordes (Kalk. IV.143a). Bet. *stock oc jernn* alm. i datiden om fængsel hos en herremand, jf. f. eks. Sjællands landstings dom 14. december 1468 (I nr. 21). – (22) fængslet (Kalk. IV.271b bet.3), jf. mnt. *setten* (MndWb IV.196b). – (23) Jf. hdf. 12. august 1559 § 6 (DKH 96). – (24) De nævnte forhold var efter § 45 i reces 13. december 1558 de eneste, i hvilke en herremand kunne kræve borgen af sin tjener. – (25) EsjL II.21.

733 Sjællands landsting 26. februar 1595

En herredsfoged havde dømt, at det var stridende mod en degns embede at have deltaget i et slagsmål, og at degnen derfor burde stå til rette. Landstinget udtaler, at herredsfogden ikke kan dømme om degnens kald og embede, hvilket henhører under gejstlig domstol. Hvis degnen ved en sådan domstol idømmes bøder, tilfalder disse den adelsmand, på hvis stavn han bor.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 219.

Overskrift: En landstings dom, at en sognedegn² skall tiltalis for geslig³ øfrighed for slagsmaal eller andenn verlig sag, och hves sagefald bødís skall thill herskaff, følger den øfrighed, hves stafnn hand boer paa.

Lavge Beck⁴ thill Førsløf,⁵ landsdommere y Sieland, och Clavs Morthensøn, landtztings schrifvere, gjør vitterligt, att aar efter Guds byrd 1595, onsdagen thenn 26. februarij, paa Sielandsfar landtzting vaar skickedt Lavritz Degnn⁶ thill Synderby sognn,⁷ degnn thill Skibby sognn,⁸ paa denn ene och hafde hiid y rette stefnedt Hans Møllere⁹ y Mareboholms mølle¹⁰ paa thenn andenn side och hannum tiltalit for en dom, hand emellum Johann Thygeßen paa erlig och velbyrdig mand Oluf Billdis¹¹ vegne och hannum dømppt hafver om it slagsmaall sig vaar tilldraget emellum hannum och hans dreng¹² och dømt det att verre emod hans embede och kalld och burde derfor att stannde Oluf Bille

thill rette, wanseet hand er boendis paa ærlige och velbyrdige Moghens Vllfeltz¹³ grund, och hans fogitt hafver gangitt y rette och ville lide dom, om samme bødder burde hannum att föllge eller Oluf Bilde etc.

Tha efter thiltale, giensvar och thenn sags leylighed blef ther saa paa afsagt for rette, at herritzfogden ther wdi hafver forseet sig, att hand hafver dømpet om for^{ne} Lauritz Degenns kalld och embede, som hand burde for hans geistlig øfrighed at ordelis,¹⁴ och for^{ne} hans dom fordj bør machteløß att blifve. Och der som nogenn fornimmer¹⁵ hannum nogitt att hafve giort, hans embede kannd verre forneer,¹⁶ da thilltale sig hannum for then geistlige rett, och der gaaes om, hvis rett er. Thersom hand ther for samme slagsmaall kan findis att verre fallen, tha thenn bøder att følge Moghns Vllfelldtt, effter hand er bosidendis paa hans stafn.

Thill vidnisbyrd wnder voris signeter.

Actum vt supra.

(1) Ifl. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 70 skulle præster og degne i gejstlige sager tiltales for herredsprovsten; i „werdzlige sager, om iord, agger, eng eller gield“ skulle de tiltales for herreds- og landsting (Rørdam, Kirkelove I.114f.). Hvorledes der skulle forholdes, når en præst eller degn begik en borgerlig forbyrdelse, udtalte kirkeordinansen intet om, men det var vistnok meningen, at sådanne forbyrdelser skulle påtales ved verdslig ret. Ved grove forbyrdelser, der udelukkede den pågældendes forbliven i embedet, var det dog forudsat, at den skyldige skulle dømmes fra embedet ved gejstlig domstol, forinden den verdslige straf kunne anvendes, jf. således også fdg. 1. maj 1618 om provstemoder m. v., jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.530. – (2) En *sogndegn* (el. *sædedegn*) er en fast ansat degn, der har bolig i el. ved det sogn, han skal betjene; modsætningen er *løbedegn*: en ældre discipel i en købstads latinskole, der besørgede degnetjenesten i de købstaden nærmest liggende landsogne. – (3) gejstlig. – (4) Se 652.2. – (5) Se 652.3. – (6) Om Lauritz Degn se Sjællands landstings dom 19. januar 1597 (ndf. VI nr. 757) og Horns herredstings dom 10. marts 1597 (ndf. VI nr. 760). – (7) Der er formentlig tale om landsbyen Sønderby i Selsø s., Horns h. – (8) Skibby s. i Horns h. – (9) Hans Olsen var møller og herredsfoged i Horns h. – (10) Den nu forsvundne Marieboholms mølle i Skuldelev s., Horns h., der i 1682 var en gård af 6,82 tdr. hartkorn og 23,4 tdr. dyrket areal, jf. Henrik Pedersen.21. Møllen, som var en vand- og hestemølle, omtales første gang 1563. Møllen, der i sine velmagtsdage havde malet for Skuldelev, Onsved og for andre nærliggende byer, har formentlig tilhørt Vor Frue kloster i Roskilde, der omkr. 1403–09 bortmageskiftede den til provst (senere biskop) Christiern. 1563 tilhørte møllen kronen. Jf. Hornsherredundersøgelsen. Det nordiske Ødegårdsprojekt. Publikation nr. 2 (Kbh. 1977).271ff., 276. – (11) Oluf Bille (d. 1602) til Øster Vallø og Svanholm, 1580–96 lensmand på Tureby, 1588–96 på Abrahamstrup (nuv. Jægerspris). – (12) Karl, tjener (Kalk. I.380b bet.2). – (13) Mogens Ulfeldt (d. 1616) til Selsø (Selsø s., Horns h.), Tvis kloster og Krogsdal, sen. (1610) rigsråd og rigsadmiral. – (14) dømmes (Kalk. III.381b). – (15) erfarer (Kalk. I.676a). – (16) *verre forneer*: være til krænkelser for (Kalk. III.255a bet.1b).

734

Fyns landsting 8. marts 1595

Nogle bønder, der gennem 6 år havde forhugget deres skouparter, fandtes pligtige at afstå deres gårde til deres medarvinger eller næste frænder, der kunne og ville frede skoven.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 250.

Overskrift: Dom om selfyend bønder deris gaarde att besidde, och om de forhugger skowen.

Gabriell Knudzen² thill Norskow,³ landttdommer y Fyn, gjør witterligt for alle udi dette mitt obne bref, att aar efter Gudz byrd 1595, løfverdagen thend 8. dag martij, paa Fynbo landzthingh skickett waar Niels Pouelßen y Gudbierig⁴ och gaf thilkiende, att hand paa kong: Mattz: och leensmandens, e[r]lig] och v[elbyrdig] mand Lauritz Brockenhuuß⁵ thill Brangstrup,⁶ høfvvitzmand paa Nyborgh, theris wegne hafde loughlig tilfuld Gudmeherritz sandemend att skulle y dag sige och sverge om wold⁷ ofver nogen selfegne bønder wdi Gudbierg, for att de besidder och bruger theris gaarde, de udi boer, mett deris thillegelse imod for^{ne} Lauritz Brockenhuusis willie och minde, efter att de loughlig skall werre vdviiste och samme gaarde dennum fra sagde och forbøden, for att de thill wplicht⁸ hafver forhuggitt de skowe, ther thil ligger, imod recessen.⁹

Och først udi rette lagde ett thingßwidne af Gudmeherritzthing, vdgifvit thend 11. julij nest forleden, formelendis iblantt andett, att Knud Abraamßen y Randrup¹⁰ hafver werrit ther [inden]¹¹ thinge, ij thing for med sommer¹² og j efter, och loughlig udviist Rasmus Erickßen udi Gudbierg for xvij bøger,¹³ Jørgen Olufßen for xi bøge, Thamis Jenßen xxi, gammill Peder Nielßen xcviij och unge Peder Nielßen for lxxxjx bøge, som findis att were hugen paa theris gaardz skowe thill wplicht paa en sex aars thiid och icke erre komne thill deris gaardz bygning, som samme thingswidne mett meere formelder.

Der hois y rette lagde en dom af Gudmeherritzthing, vdgiffuit 8. augusti nest forleden, formelendis iblantt anditt, att xij jordeyne bønder,¹⁴ som war A, B, C, hafver berett och gifvitt thilkiende, att the hafde werrit udi Gudbierig y for^{ne} mends gorde och ofverseett,¹⁵ hvis bøgning ther fantz, disligiste ofverseett hvis skow, der er huggitt paa theris skouparter. Tha hafver de icke kunditt kientt, att samme bøge, som er huggitt thill wplichtt, erre komne thill deris gaardis bygningh och forbedringh, huor for de icke wiste retter att kiende der paa, end efterdi der befindis saa mange bøge att werre hugne paa en kortt thiid och icke findis att werre komne thill samme mendz deris huußis

och gaardis bygning och forbedringh, tha hafver de fundett dennum fra deris gaarde och andre af samfrenderne thennum att besidde, som wille frede skofven och holde gaardene wed macht och rede¹⁶ for landgilde och anden redzell,¹⁷ eller och de att gifve dett y kong: Mattz: och leensmandens willie och minde for, hvis de udi saa maade hafver forhuggitt skowen thill wplicht, som samme dom der om wiitløftigere formelder.

Nock udi rette lagde ett thingswidne aff for^{ne} thing then 12. septemb: nest forleden vdgifvitt, formelendis att for^{ne} Knud Arbramßen hafver werritt ther thill thingitt 3 thing och louligen forbødit dem theris gaarde att besidde eller bruge eller befatte sig mett nogitt aff samme gaardis thillegelße, enten udi huuse, skou eller marck eller theris thillegning efter thenne dag y nogen maade, som samme thingswidne der om formelder.

Och waar for^{ne} Niels Powelßen nu epther slig leylighedt begierendis kraf oc følling¹⁸ paa for^{ne} Gudmeherritz sandmend, att de motte fremkomme och giøre theris ed och though ofver for^{ne} iordegne bønder.

Da møtte nu Hans Peerßen udi Gudbiergh, svaritt och berette, att hand och hans naboer gifver och yder aarlig en stoer hob wed och kull¹⁹ thill Nyborghe slott, hvor thill de skulle brughe af deris gaardis skowe saa well som thill deris egitt behoff thill wogn thømmer, ildebrand²⁰ och andett nøtørfthgedt, och mentte, att dett icke kunde forbiudis dennum, att the io motte bruge deris eyendom saa friitt som andre jordeyne bønder her udi landitt och anden stedz, och mente att dennum waar skeet for kortt²¹ udi dett, att de waare vdviist och deris gaarde dennum fradømtt och forbøden, som forbemeltt er, och sette udi rette, om de icke burde qviitt att werre for samme wold, for^{ne} Niels Pouelßen will dennum paafølge.

Desligiste møtte for^{ne} sandmend och waar dom begierendis, om de eyedis²² och burde att thy²³ oc sverge wold ofver for^{ne} iordegne bønder, for de besidder och brugher deris eyendom eller icke.

Mett fleere ord thennum imellum waar.

Tha efter thiltale, giensvar och thend sags leylighedt, och efterdi receßen²⁴ formelder udi den 40. arthickell iblant anditt: Skeer thett ochsaa, att thend, der gaarden besidder, forhugger eller forhuge lader samme gaardz skowe thill wplicht eller och forkommer noget af eyendommen, som ther thilligendis er, och icke hollder gaardene wed macht, da skall lensmanden hafve macht medt samfrender att sette der en anden paa igien af mettarfvingene, som will och kand frede skowen och kand holde gaarden och eyendommen wed macht och rede der fulde af thill kronen och hans mettarfvinghe fyllist, som hannum bør,

tha efter for^{ne} artickle och den dom,²⁵ som ieg thilforn udi lige leylighed om samme selfeyne bønder dømtt hafver, wiste ieg icke att thildømme sandemend att sverge for^{ne} sielfegne bønder wold paa, meden efterdi thett befindis, att de hafver forhuggitt deris gaardz skofve thill wplicht och er derfor sagtt fra theris gaarde, tha er dett thillbørligt och rett, att leensmanden mett samfrennder setter andre der udi, enthen udaf theris mettarfvinghe eller neste frennder, som will och kand frede skofven och holde gaardenn och eyendommen wid macht och rede then fulde af thill kronen och deris mettarfvinghe eller thennum, som gaarden af rett eyer, fyllist, hvis the kand ydermeer thaale end kong: thyngte efter leenßmandens och samfrendennis thycke;²⁶ och huis diße fordrister thennum siden thill att bruge nogitt af samme gaardz eyendomm, da den therfor att forfølge mett ran eller andre dele, som receßen²⁶ vdviisøer.

Thill ydermere widinisbyrd da thrycker ieg mitt zignett her neden for.

Datum ut supra.

(1) Jf. rettertingsdom 13. juli 1560 (GdD I.277ff.) om forbrydelse af en fæstegård på grund af, at besidderen havde ladet den forfalde og havde forhugget skoven, og Viborg lands-tings dom 20. januar 1593 (nr. 693), hvor en selvejerbonde frifandtes for at have hugget et egetræ. – (2) Se 713.1. – (3) Se 713.2. – (4) Landsbyen Gudbjerg i Gudbjerg s., Gudme h. – (5) Se 655.6. – (6) Hovedgården Bramstrup i Nørre Lyndelse s., Åsum h. – (7) Om be- grebet *vold* (idømmelse af voldsbøder) se 657.24. – (8) Skade, retsbrud, især i forb. (for- hugge (om skov) (Kalk. IV.682a bet.1). – (9) Reces 13. december 1558 § 40, stk. 2, 2. punk- tum. – (10) Landsbyen Ravndrup i Gislev s., Gudme h., der i ældre tid kaldtes Ram- drup, jf. Danmarks Stednavne XIII.153. – (11) Forlægget har ved fejlskrift *ingen*. – (12) 24. juni. Ifl. JL II.71 skulle sager om agerran (egenmægtig tilegnelse af anden mands af- grøde på ager el. eng) anlægges inden midsommer. Jf. DL 6–15–9 og 10. – (13) Bøge(træer). (Kalk. I.240a). – (14) Selvejerbønder (Kalk. II.446b). – (15) undersøgt (Kalk. III.425b bet.1). – (16) udrede, give (som afgift) (Kalk. III.565a bet.3). – (17) Afgift (Kalk. IV.565a bet.2). – (18) Om fylling på sandemænd se P. Skautrup i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934). 231ff., sa. i Hardiske Mål II (1942).72ff., sa. i Dansk sprog og kultur. Udvalgte afhandlin- ger og artikler 1921–1971 (Kbh. 1976).36ff. – (19) Kul (trækul). Afgifter i kul var flere steder afløst af en pengeafgift (*kul(le)penge*, jf. Kalk. II.654b). – (20) Brændsel (Kalk. I. 449b). – (21) Uret (Kalk. II.600b bet.4). – (22) burde, skulle (Kalk. I.442b), jf. rettertings- dom 15. maj 1540 om *hannom eyede at gange udi rette eller ey* (GdD I.55). – (23) afgive kendelse (Kalk. IV. 413b bet.1). – (24) Reces 13. december 1558, jf. ovf. note 9. – (25) Ken- des ikke. – (26) Jf. reces 13. december 1558 § 40, stk. 1. – (27) Reces 13. december 1558 § 40, stk. 2, 1. punktum.

735

Sjællands landsting 30. april 1595

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, der havde dømt nogle mænd til at stå til rette for vold og til at betale badskærerløn efter 4 dannemænds sigelse.

Appellanterne henviste til, at de foreliggende vidneudsagn var afgivet af personer, der ikke havde overværet slagsmålet, men denne indsigelse forkastedes, da appellanterne havde erkendt at have været i slagsmål, og da de intet havde fremført, der kunne svække de foreliggende vidnesbyrd. De dømtes derhos til at betale herredsfogden for kost og tæring.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 269.

Overskrift: Om slagsmaall oc baardag.¹ Enn domb att huemb, som paatheis² for baardag, skall enthenn bøde eller affuerge.

Lauge Beck³ thill Førsløff,⁴ landsdommer vdi Sielland, Claus Mortennßenn, landztingskriffuer, giøre vitterliggt, att aar epther Guds biurd 1595, denn 30. aprilis, paa Siellandzfar landzting wor skickitt Oluff Jbssenn oc Jep Oelssønn y Høditt⁵ paa denn enne oc hagde hid y rette steffnit Peder Lauritßenn y Bierbye,⁶ Erick Niellßenn y Høffdet,⁷ Niells Christennßenn, tienendiß Jenns Møller ibidem, oc Anne Simonßdaatter i Marcke⁸ paa denn andenn side oc dennom titalitt for winde, de till Tußeherritzting wunditt haffuer mett Jenns Møller om ett slagßmaall emellom hannom oc dennom, enddog de icke haffuer hoß weritt oc seet dennem slaa hannom; meente fordj samme winde burde machtløß att bliffue.

Disligiste hagde oc hid steffnitt Arrild Niellssenn y Tudze⁹ oc hanns mettfølgere 4 siunßmend for en affsigt,¹⁰ de till Tußeherridzting haffuer affsagdt, att Jenns Møller skulle mist sitt maall¹¹ paa dett neste¹² aff itt hull, hand hagde i sitt¹³ hoffuitt, huilckenn aff de mennd burde ingenn magtt att haffue.

Sammelediß hagde oc hid steffnitt herritsfougedenn i Tudzeherrit, for hand epther samme winde oc affsigt haffuer tilldømppt dennom att bøde emod for^{ne} Jenns Møller epther lougenn eller affuerge oc staa hannom till rette for skade, kost oc tæring, badskerlønn¹⁴ oc andenn sinckelße¹⁵ epther fire wuillige mendzs sigellße, vantage for dennom skall were beuiist, de skall were forliggt om alle huiß trette thennom emellom wor oc skall haffue skiuldett¹⁶ enn andenn for ßit maall, hand hagde mist; meente fordj samme dom burde magtløß bliffue.

Hagde oc hid steffnitt Peder Bundeßønn y Kundbye¹⁷ oc Jenns Møller mett samme domb, disligiste Laueritzs Skriffuer mett tingbogenn forgangenn aar oc dette aar vdgiffuen, for hand haffuer skreffuitt oc vdgiffuitt dommen till Mierløße herritzting, meenendiß dett løigenactig att were, huorfore de meente hannom burde att bøde som denn, der skriffuer och beßeigler løigenactig.

Oc y rette lagde ett tingßuinde aff Tudzeherritztingh denn 22. junij, liuden-

diß i ßinn meening Arrild Niellßenn y Tutze, Mortenn Annderssenn y Allerup,¹⁸ Peder Morttenßenn y Thornthuid¹⁹ oc Jens Oelßenn i Juderup²⁰ saa oc haffuer affsagdt, att de haffuer seett oc ßiunitt Jenns Møller y Høffuidtt.²¹ Da er hannd nogitt jlle slagenn y hanns hoffuitt, saa att hand aff samme slagh paa dett neste haffuer mist maalitt, som samme affsigt y sig sielff jndeholder.

Dernest y rette lagde ett andett tingßuinde aff Tudzeherritztingh denn 6. julij a^o 94 vdgiffuit, liudendiß Peder Lauritzenn y Bierbye²² att haffue wundt, att Jenns Beck wiste²³ hannom thill Høffuid paa sinn hoßbondzs wegne, welb: Niells Annderßenn,²⁴ der nogitt att bestille; da laae Jenns Møller paa sinn sengh oc wor slagitt blaa oc blodiggt oc itt hull y hanns hoffuitt, saa bloditt løb neder y hanns skiortte kraffue oc y hanns andsigtt, huilckett wor om morgenenn epher, att Oluff Jbßenn y Høffuidtt paa sinn hoßbonnds wegne²⁵ oc Jep Oelssenn hagde lagdt hannom. Erick Niellssenn y Høfftt att haue wondit, att hand stod y Jenns Møllers loe oc torsk;²⁶ da kom Jens Møllers hustrue oc ledde²⁷ hannom y gaardenn; da wor hand mөгitt blodig. Niells Christennssenn wantt oc lige ßaa, oc hand icke weed,²⁸ huem dett giorde. Anne Simenßdaatter y Marke wantt, att hun stoed wdj Jenns Møllers stue, oc da kom Mette Møllers mett hinders hoßbonde ind ad dørenn, oc da wor hand slagitt mөгitt ille, baade blaa oc blodigh, som samme tingsuinde jndeholder.

Derhoß wdj rette lagde enn domb aff for^{ne} ting denn 1. martij a^o [95]²⁹ vdgiffuitt, liudendiß y sinn beslutning: Da epher tiltale, giensuar oc denn sags leilighedtt, oc epherdj for^{ne} Jens Møler haffuer weritt her indenn tingj oc ladett sig ßiune os ßee aff dannemend mett siunske gierning oc derpaa giortt sinn hөгigste eed paa ald denn partt, hand will haffue wdj Guds riige, att ingenn giorde hannom samme skade wdenn Oluff Jbssenn, hans søn, Jep Oelssenn, oc Las Christennssenn y Siuffuendkiøb;³⁰ sammelediß oc beuiste, att Jenns Møller wor blodig om morgenenn, epher de haffuer [werritt]³¹ wdj slagsmaall oc forlement³² sammen, da kand ieg icke andett aff minn ringe forstann y denn sag kiende, end Oluff Jbssønn oc Jep Oelßenn joe bør att bøde emod for^{ne} Jenns Møller epher lougenn³³ oc staa hannom thill rette for badskierlønn oc anden sinkelliße epher fire wuillige dannemendzs sigelliße, saa witt som deris anpartt belanger, efftherdj hand haffuer skyllett dennom alle derfor att were lige gode; men om hans liuds bøder³⁴ gaais om, huiß rett er, naar aar oc daug ere forløbenn epher lougenn,³⁵ saa lenge for^{ne} Jens Møllers widnißbiurd staar wid sinn fuldemagtt. Sammelediß om Laß Christenßens³⁶ bøder gaais om, huiß rett er, naar derom bliffuer louligenn fordrift eller oc

lougigenn affuerge, att de icke gjorde samme gierning, som dett sig bør, som samme domb i sig sielff wtløfftigenn jndholder.

Oc derhoß y rette lagde enn skriffthligh beretningh, wdj huilckenn de formeente for^{ne} widnißbiurd icke att haffue hoß weritt oc ßeett dieris slagsmaall oc icke fordj kunde winde, att de hagde slagitt hannom; formeentte oc att hand hagde hafftt ontt y sitt hoffuitt, førend de komme y trette sammen, oc att hudenn hagde weritt aff hans hoffuitt, førind det slagsmaal skeede, oc for^{ne} fire mend fordj wrett att haffue giortt, att de sagdt hannom aff de hug, de sloeg hannom, att haffue mist sitt maall. Disligiste formeente oc herritzfougenn mett wrett att haue ephther samme widnißbiurd oc affsigtt dømbtt den nom thill bøder, och satte wdj rette, om ßamme winder oc herritztingsdom icke burde magttløß att bliffue.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} widnißbiurd, wore dieris winde bistendig³⁷ oc berette dennom icke andet att haue wonditt, end som de hagde giørligenn³⁸ seet, meente dieris winde sandrue att were oc burde wed magtt att bliffue.

Wor her oc y rette møtt nogle af for^{ne} 4 mend, wore dieris windißbiurd bistendig oc formeente dennom icke at haffue andett affßagdt end ßom siunlig wor for øienn endnu paa denne daugh, meente dennom der wdj ingen vrett att haue giortt.

Disligiste møtte oc for^{ne} herritzfougitt, wor sinn dom bistendich oc formeente denn ephther lougenn att were dømbtt oc fordj mett wrett att were straffitt;³⁹ oc satte wdj rette, om hanns domb icke burde wid magt att bliffue, oc att for^{ne} Oluff Jbssenn oc Jep Oellbenn wor pligtig att igiengiffue hannom sinn kost oc tæring.

Medt flere ord dennom derom emellom wor.

Da ephther tiltale, gienßuar oc denn sags leilighedtt bleff derpaa saa affsagdt for rette, att ephtherdj for^{ne} Oluff Jbßen oc Jep Oelssenn sielff bekiender dennom att haue weritt y slagsmaall oc perlement mett for^{ne} Jenns Møller, oc inthett de frem ber, huor mett de for^{ne} widnißbiurdt, grandskningh oc affsigtt kand felde eller vnøiagtig giøre, disligiste ephtherdj lougenn⁴⁰ formelder, att huem, som paatheis⁴¹ for baardaug,⁴² skall entenn bøde eller affuerge, oc herritzfougenn i sinn domb haffuer fullt lougenn, da haffuer hand der wdj ingenn wrett giortt for^{ne} Oluff Jbssenn oc Jep Oelbenn, oc denn hanns dom mett for^{ne} widnißbyrd och affsigtt bør wed magtt att bliffue oc dennom pligtig att igiengiffue herritzfougenn sinn kost oc tæring ephther receßenn.⁴³

Jn cuius &c.⁴⁴

(1) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2). – (2) beskyldes, sigtes (Kalk. III.545a). – (3) Se 652.2. – (4) Se 652.3. – (5) Landsbyen Høed i Jyderup s., Tuse h. – (6) Landsbyen Stigs-Bjergby i Stigs-Bjergby s., Tuse h. – (7) Landsbyen Høed, se ovf. note 5. – (8) Landsbyen Marke i Kundby s., Tuse h. – (9) Landsbyen Tuse i Tuse s. og h. – (10) Kendelse, afgørelse (Kalk. I.26b). – (11) Mæle, stemme, taleevne (Kalk. III.167a bet.1). – (12) *paa dett neste*: egl. nærmeste, o: næsten, omtrent (Kalk. III.256a bet.3a). – (13) Herefter udstreget i forlægget *maall*. – (14) Lægebetaling (Kalk. I.110a). En barber (*badskiær*, jf. ty. *Bartscherer*) var dengang tillige sår-læge, foretog åreladninger, helbredte benbrud og forvridninger o. l. – (15) Forsinkelse (Kalk. V.901b). – (16) beskyldt, anklaget (Kalk. III.840b bet.4). – (17) Landsbyen Kundby i Kundby s., Tuse h. – (18) Landsbyen Allerup i Tuse s. og h. – (19) Landsbyen Tornved i Jyderup s., Tuse h. – (20) Landsbyen Jyderup i Jyderup s., Tuse h. – (21) Se ovf. note 5. – (22) Se ovf. note 6. – (23) sendte (Kalk. IV.848b). – (24) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Vognserup (Kundby s., Tuse h.), fader til landsdommerne i Sjælland Anders Dresselberg (d. 1613) og Vilhelm Dresselberg (d. 1620). – (25) Ordene *paa sin hoßbonnds wegne* er vistnok overstreget i forlægget. Jf. disse ord umiddelbart i det foregående. – (26) tærskede. – (27) førte (Kalk. II.766a). – (28) Ordet tilskrevet over linjen. – (29) Forlægget har 90, hvilket må være urigtigt, dels fordi 1. marts dette år var en søndag, dels fordi dommen må være yngre end de ovf. nævnte tingsvidner af 22. juni 1594 og 6. juli 1594. I 1595 var 1. marts en lørdag, der var Tuse herredstings ordinære retsdag. – (30) Landsbyen Syvendekøb i Skamstrup s., Tuse h. – (31) Ordet mgl. i forlægget. – (32) Fejlskrift for *perlament* (se ndf. formen *perlement*): strid, ufred (Kalk. III.452b bet.2). – (33) EsjL II.37. – (34) Bøder for legemsbeskadigelse (EsjL II.37: *liuthæs bôtær*). – (35) EsjL II.37, jf. VsjL A&O IV.10, bestemte om sårboeder, at hvis såret efterlod lyde, skulle der herfor først bødes efter år og dag. Jf. også JL III.27. – (36) Det var kun Oluf Ibsen og hans søn, Jep Olsen, der var indstævnet og blev dømt, og som derfor under nærv. sag alene optræder som sagsøgere. – (37) *wore ... bistendig*: vedkendte sig, fastholdt (Kalk. I.179b bet.2). – (38) klart, tydeligt, nøje (Ods VII.538 bet.3; Molbech, *Dialect-Lex*.167; Feilb. I. 457f.). – (39) *straffe* kan bet. underkende, nægte at anerkende, (på signifikant måde) protestere imod; også indbringe for højere retsinstant til underkendelse. Jf. RR § 12: *straffe den samme ret og straffer han ikke retten* (Da. Mag. 3. rk. I.183). – (40) EsjL II.42. – (41) Se ovf. note 2. – (42) Se ovf. note 1. – (43) Reces 13. december 1558 § 8, sidste stk. – (44) &c. erstatter: rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

736 Sjællands landsting uden år og dag (1595¹ efter 28. maj)

En herredstingsdom, hvorved ejendomsretten til en gård var fradømt en mand, underkendtes, da det oplystes, at herredsfogden tidligere havde tildømt den pågældende gården, indtil hans modpart, der havde gården i pant, kunne bevise sin adkomst, og da modparten kun havde kunnet fremlægge sin egen jordebog og skiftebrev, men intet skøde.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 306a.

Overskrift: En dom om jordtrætte.

Wor skickitt erlig oc velbiurdige mand Hendrich Below² till Spötterup,³ høuitz-

mand paa Hald,⁴ paa denn enne med enn opsettelße her aff landstingett 28. maij sist forleden vdgiffuitt, liudendis hanom da att haue vdj rette hid steffnitt e[rilig] och v[elbiurdig] jomfrue Doritte Gøie⁵ thill Torbenfeld⁶ paa den andenn side oc hinder tiltalede for enn dom, hun till Meerløbeherritztingh denn 1. maij sidst forledenn haffuer ladett mod hannom forhuerffue epher jordbøger⁷ oc enn gamble skiøde, a^o 56 daterit, oc itt tingsuinde till Mierløbeheridzting den 28. nouembr: nest forgangenn aar vdgiffuitt, huor epher herritzfougden i Mierløbeherrett haffuer dømbt hannom j gaardt y Vggerløße⁸ fraa, som Jenns Skoningh nu iboer, oc Oluff Birk oc Jenns Glad tilforne iboede, som Olluff Mortennßønn⁹ thill Kragerup,¹⁰ landsdommer y Nøriutland, hagde pantsatt herr Engelbrett Albritsønn,¹¹ ridder, paa Torbenfeld, oc meente, att enn jordbog icke skulle vere slig adkom, huor mett enn sielff kunne giøre sig frembde¹² pant till eiendomb, oc at der burde att gaa domb, om fougden epher slig frembde skiødebref, som icke Olluff Mortennßønn, menn Jenns Mortennßønn¹³ 21 aar tilfornn vdgiffuit haffuer, eller epher itt sligtt tingsuinde, som folck haffuer wundenn vendeligh¹⁴ oc sielff bekientt, att de icke ere saa gamble, att de kunde vinde derom, eller epher jordbog kunde mett rette fraa dømme hannom denn gaard y Vggerløß, som er itt pantt, huilckenn for^{ne} herritzfougitt hannom epher klare oc rigtige breffue oc seigell hannom tilfornn sielff tildømppt hagde.

Bleff derpaa epher saadan leiglihedtt saa auffsgdtt for rette, att epherdj herridzfougidtt haffuer beuist meth Engelbrett Albridzens klare giennbreffue¹⁵ for^{ne} gaard y Vgerløß att vere pansett, disligeste at vere kiendtt paa samme anno 52, oc tha att vere [kierendis]¹⁶ denn gaard, Oluff Birk iboede, for denn gaardt, som her Engelbrids gienbreffue paaliude, der dett vor end y mand minde, sameledis epherdj s: Albritt Gøis¹⁷ fougett, Axell Frederichßenn, a^o 54 for kong: M: oc Danmarckis rigis raadtt haffuer bekientt, att hanns hoßbonnde paa denn tid hagde samme gaard dog icke for pantt, menn for eiendomb, oc da paaskud¹⁸ adkomb, som skulle staa forseiglett, oc herridzfougden epher slig leiligheth wdj sinn første domb hagde tildømppt Hendrich Below samme gaardt oc jomfrue Doritte Gøie denn werd, som samme gaard wor pansatt for epher gienbreffuenns liudelße, jndtill saa lenge hun lod frembære nøiagtige skiøde oc adkom, som wor vdgiffuenn sidenn samme gienbreffue, oc hand dog nu igien haffuer fraadømtt hannom samme gaardt epher itt gammill skiødebref, som er vdgiffuenn 21 aar, førend gienbreffuitt gick, oc epher Mogenns Gøies¹⁹ jordbog oc hans arffuingers skifftebref oc loder,²⁰ som icke kannd giøre pantt till eiendomb vdenn nøiagtige skiøde oc adkom, da

haffuer hand der vdj aff vanuittigheth²¹ forseet sig, oc samme domb bør magteløß att bliffue, oc for^{ne} gaard y Vggerløße eptther herritzfougdenns første dom att følge for^{ne} Hendrich Below, indtill saa lenge nogen fremkommer mett nøiagtige skiøde eller anddenn loulige adkomb, sidenn for^{ne} gienbreff er vd-giffuenn, oc herritzfougden pligtig att igienn giffue Hendrich Below billig kost²² oc tæring²³ eptther recesßenn.²⁴

Vnder vortt signett.

(1) Dommen er i forlægget udateret. Da Henrik Below var forlenet med Hald 1592–96, må dommen være afsagt inden for disse år. Sagen har været foretaget på landstinget den 28. maj. Da Sjællands landstings ordinære retsdag var en onsdag, og da den 28. maj inden for de nævnte år kun i 1595 faldt på en onsdag, må dommen være fra dette år og antagelig ikke være mere end 6 uger efter 28. maj 1595, jf. reces 21. november 1576 § 5 (CCD II.31f.), altså senest 16. juli 1595. – (2) Se 628.21. – (3) Se 628.22. – (4) Se 707.6. – (5) Dorte Gøye (d. ugift 1616), datter af fodermarsk Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg) og Anne Rosenkrantz. – (6) Se 660.14. – (7) En *jordebog* er en fortegnelse over de til et gods hørende ejendomme med opgivelse af disses indtægter, afgifter m. v. (OdS IX.847). – (8) Landsbyen Uggerløse i Uggerløse s., Merløse h. – (9) Rigsråd Oluf Mortensen Gyrstinge (d. efter 1521) til Kragerup og Hastrup; nævnes 1474 og 1485 som landsdommer i Nørrejylland, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.705. – (10) Hovedgården Kragerupgård i Ørslev s., Løve h. – (11) Ridder Engelbrecht Albrechtsen Bydelsbak (d. omkr. 1492) til Torbenfeld. – (12) fremmed. – (13) Jens Mortensen Gyrstinge til Hastrup og Korsøgård, broder til ovenn. Oluf Mortensen Gyrstinge. – (14) uklart, ikke afgørende (Kalk. IV.603b bet.2). – (15) Genbrev er en skriftlig tilståelse af at have en vis forpligtelse (især en sådan, som man påtager sig for en anden (skriftlig) forpligtelse fra modpartens side) (OdS VI.777; Kalk. II.24b bet.1). – (16) Forlægget har *kienndis*. – (17) Dorte Gøyes fader, fodermarsk Albrecht Gøye (d. 1558), se ovf. note 5. – (18) påberåbte sig (Kalk. III. 542b bet.1). – (19) Rigshofmester Mogens Gøye (d. 1544) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Torbenfeld (1668–1907: Frydendal), Gunderslevholm, Clausholm m. v., fader til ovenn. fodermarsk Albrecht Gøye. Han var gift 1. gang med Mette Bydelsbak (d. 1513), datter af Albrecht Engelbrechtsen Bydelsbak (d. omkr. 1492), med hvem han bl. a. fik Torbenfeld. – (20) Arvelodder. – (21) Uforstand, uvidenhed, ukyndighed (Kalk. IV.742a). – (22) Udgift, bekostning (Kalk. II.605 b bet.4). – (23) Udgift, fortæring (Kalk. IV.517a). – (24) Reces 13. december 1558 § 8, sidste stk.

737 Rettertinget 26. juli 1595 (København)

Christoffer Gøye havde ved 2 gavebreve skænket sine brøders børn dels sin gård Bollerup i Skåne, hvorom det bestemtes, at en nevø skulle have en broderlod og en niece en søsterlod, dels sin gård Gunderslevholm, om hvilken en sådan delingsnorm ikke var fastsat. Det statueredes, at også med hensyn til Gunderslevholm skulle nevøer have en broderlod og niecer en søsterlod, da giveren havde bestemt, at hovedgården med tilliggende skulle forblive på

sværdsiden, og da en tidligere rettertingsdom, der i et lignende tilfælde havde statueret det modsatte, ikke kunne anføres herimod, da den var afsagt før udstedelsen af recessen af 1558.¹

Hs.: HDDomb. nr. 14 (1595–98 fol. 79^v (findes yderligere i 2 hss.²).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme I.40f.

Litt.: Matzen, Privatret I.116f.

Overskrift: Dom emellom Axel Brade paa thenn ene och Mogenns Gøe til Bollerup och fru Karinne Krabbe til Skierbø paa thenn anden side om Gundersløffhollm.

Wij, Christian &c., giøre alle uittherliggt, ath aar 1595, thenn 26. julij, paa uortt rettherthing paa uortt slaatt Kiøbennhaffnn wdi uor egenn neruærillße, offueruærindis [oss elskelig] Peder Munck³ [til Estuadgaard,⁴ vort amirall], Jørgen Rosenkrantz⁵ [till Rosenholm],⁶ Manderup Pasberg⁷ [till Hagisholm,⁸ vort hoffmester], Jacop Sefelldt⁹ [till Visborge]¹⁰ och Albritt Frii¹¹ [till Harritz-kier,¹² wore tro mend oc raad], for oß wor skickitt oß elskelige Axell Brade,¹³ uor mandt, thienner och embidtzmandt paa uortt slaatt Hellsingborge, och fru Margarete Gøe,¹⁴ affgangne Erick Løckis¹⁵ efftherleffuerske, paa thenn ene och haffde medt wor egenn steffning¹⁶ for oß i retthe steffndt oß elskelige Mogenns Gøe¹⁷ till Bolderup¹⁸ och fru Karinne Krabbe¹⁹ till Skierbøe,²⁰ affgangne Falck Gøis²¹ effterleffuerske, paa thenn andenn side och thennem tilltalitt for, ath de icke uillde stæde thennom huer en broderlodt wdi Gundersløff²² och Gundersløff gaardt,²³ som affgangne Christoffee Gøe²⁴ dennem sampttligenn giffuit haffuer, medenn uill icke vnde thennem huer mere ther vdi endt en søsterlodt, huor vdi for^{ne} Axell Brade och fru Margrete Gøe formener thennom ath ske wrett, efftherdi thet er en rett och frij gaffue och jngenn arff, de steffner for.

Och j retthe lagde en skriffthelig berettning, liudendis: Naadigste herre och konning, thisligeste I andre gode herrer, Danmarckis rigis raad. Effther som Ethers Maytt: oc J andre gode herrer haffuer hørtt huis breffue, som salig Christoffer Gøe haffuer giffuitt hans brøders børn, som formellder, ath handt giffuer hans brøders børnn hans gaardt Bollerup mett allt hans godtz vdi Skaane, ath de thet skulde skiiffthe, broder for broderlodt och søster for søster, och thet anditt breff, handt thennom giffuitt haffuer vdi thet samme aar, som formellder, ath handt giffuer hans brøders børn, och neffner huer uedt naffnn, hans gaardt Gundersløff medt allt hans godtz vdi Siælandt, och handt vdi samme breff ingen vnderkeedt giør, huadt huer skall haffue vdi samme gaffue, som handt vdi thet anditt breff haffuer giortt, mener ieg uell, ath ther som handt uillde hafftt thet saa skiifftet, ath broder skulde haffue thagitt

mere endt søster, haffde handt thet saa uell kunde forklaritt vdj thet ene breff som vdj thet anditt. Saa haffuer och salig fru Birgitthe Gøe²⁵ giffuitt oß sampttlig ith støcke godtz, huor vdj Mogenns Gøe²⁶ och Falck Gøe²⁷ och uillde hafftt en broderlodt, huilckitt min suoger, Erick Løcke, oc jeg jcke haffuer thennom uilldt stedt, saa haffuer de therfor vdlagdt oß godtz forloddis effther uoris nøye. Ther som de haffde hafftt saa storr rett till ath thage en broderlodt, haffde de thet icke saa letthelig affstaaitt. Och efftherdi ath ther findis en kong: Maytt: dom,²⁸ som salig konning Christiann thenn Thredie, [høy]lofflig jhukommellße, mett Danmarckis rigis raadt dømmt haffuer, ath huilcke sødskinde, som skødis nogitt godtz sampttlig tillhaabe, da skall søster thage lige uedt broder, huilckenn dom jcke endnu er emodt dømmt, och efftherdi samme kong: Maytts: och Danmarckis rigis raadtz dom jcke findes ath uære emodt lougenn eller recessen, thj at lougenn²⁹ oc recessen³⁰ formellder allene, huor dett skall holldis om arff eblantt sødskindt skiiffthe och jcke der nogen stedtz findis om nogenn gaffue, saa formenner jeg, ath Mogenns Gøe uill acte dett for ith sødskindeskiiffte, efftherdi wij thet nu skall skiifthe, huilckett ieg mener icke saa kandt forstaaais, efftherdj thett uor en gaffue, førendt thet oß er kommen till skiiffte, och ingenn arff. Oc giffuer Ethers Maytt: oc I gode herrer sellff ath betencke, om dett kandt hedenthyes³¹ till recessenn, som formellder om arff och icke om gaffue. Oc forßeer mig, ath dett er en huer friitt fore ath giffue sin gaffue, huo thennom løster, søster saa uell som broder, oc jcke thet ath uære emodt recessenn, besønderlig naar de icke thett giffuer theris egenn arffuinge. Tha effther thenn leglighedt, som forbemelltt er, oc besønderlig effther thenn kong: Maytt: oc rigenns raadtz dom, som i slig sager gangen er, oc jcke samme dom findis enthenn emodt lougenn eller recessenn, saa er ieg paa dett vnderdanigste her vdj en endelig dom begierendis, och forhaabis ieg, efftherdj ther tillforne er dømptt effther kong: Maytts: domme, naar ther icke er fundenn nogenn clar beskedenn wdj lougenn eller recessenn paa de artickler, som haffuer uæritt foregiffuenn,³² tha er ieg paa dett vnderdanigste begierendis, ath ieg och thet samme maa uederfari och nyde thenn rett som andre wdj slig sager nøtt haffuer. Axell Brade egenn handt.

Ther emodt ath suare wor her i retthe møtt for^{ne} Mogenns Gøe paa sinn egenn och sin broderbørns³³ uegne och berethe, ath handt formeenthe samme gaffue burde ath skiiffthis thennom emellem effther lougenn oc recessenn, efftherdj thet uor thennom nu som søskindt till arff falldenn. Huadt then dom belangede, som for^{ne} Axell Brade sig paa beraapthe, formeente handt ath uere [vdgangenn oc]³⁴ dømmt, førendtt recessen vdgick,³⁵ och fordj icke kunde fra-

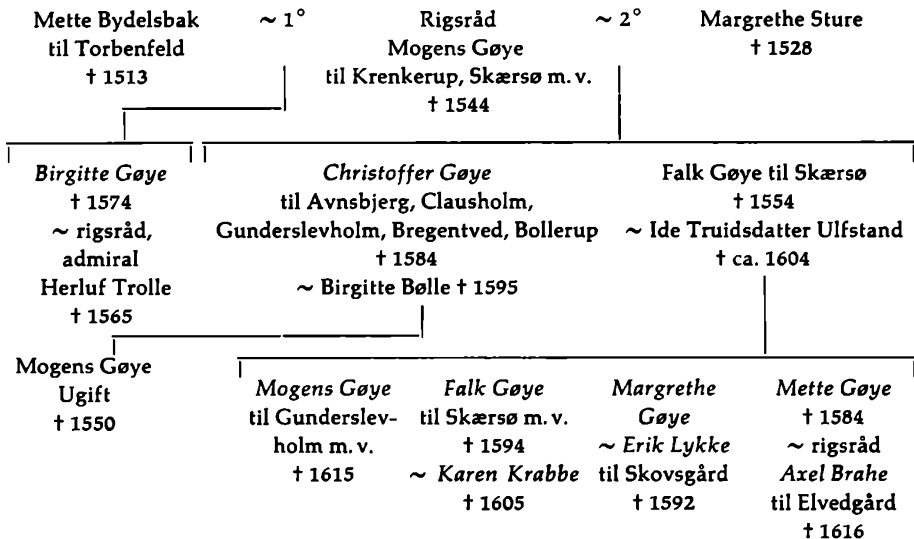
holde hannom och hans broderbørnn thet, som lougenn och recessenn thennom tillholder. Formeen the och recessen mere burde ath anBees³⁶ endt de domme, som uorer dømde førendt recessen vdgick. Och efftherdi recessenn vdrøckeligen metførde, ath broder wdj alle arff thager ij lodder och søster thredie lodt, lougenn och dett samme jndholtt, satthe handt vnderdanigst vdj retthe, om Gundersløffholm och thett tilliggendis godtz jcke och burde hannom och hans sødskindt effther lougenn oc recessen emellom skiifftis.

Met flere ordt dennem ther om emellom uor.

Tha effther tillthale, giensuar och thenn sags leglighedt, efftherdj samme uor kiære faderfaders dom, for^{ne} Axell Brade sig paa beraaber, er vdgiffuitt før recessen vdgick, thisligiste efftherdi for^{ne} Christoffer Gøe vdj samme gafue breff haffuer indførdt, ath hoffuidtgaardenn³⁷ skulde bliffue paa suerd-sidenn hoeß brøderne medt nest omliggendis godtz och ther mett siellff forkla-rer, huorledis samme arff skulde skiffittis, tha sagde uij saaledis der paa aff for retthe, ath for^{ne} Gundersløff gaardt och godtz bør effther lougenn oc recessenn att skiifftis vnder thennom, saa broder thager ij parther och søster en partt.

Datum ut supra.

(1) Jf. rettertingsdom 1. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.146f.), som i en hallandsk sag i strid med bestemmelsen i SkL 36 og uden at påberåbe sig § 39 i reces 13. december 1558 alene i henhold til JL I.5 statuerede, at kvinder også i fjernere slægtskabsgrader kun skulle tage halv lod mod mænd. Parternes indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Disse er formentlig afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har kongens fulde titel og angivelse af det gods, hvortil de dømmende rigsråder selv skrev sig; derimod har de private domssamlinger ikke rigskanslerens attestation. Det manglende er her indføjet i klamme efter NkS 834,2°. – (3) Se 628.7. – (4) Se 628.8. – (5) Se 628.9. – (6) Se 628.10. – (7) Se 640.5. – (8) Se 688.7. – (9) Se 627.8. – (10) Se 627.9. – (11) Se 627.10. – (12) Se 627.11. – (13) Se 724.3. Han havde været gift med Mette Gøye (d. 1584), søster til nedenn. Margrethe Gøye. – (14) Margrethe Gøye (d. 1613), datter af Falk Gøye (d. 1554) til Skærso og Ide Truidsdatter Ulfstand (d. mellem 1598 og 1604), enke efter nedenn. Erik Lykke. – (15) Erik Lykke (d. 1592) til Skovsgård. Han var gift 1. gang (1558) med Kirsten Rotfeldt (d. 1576), 2. gang (1578) med ovenn. Margrethe Gøye. – (16) Udtrykket *medt wor egenn steffning* betegner indstævning for den afdeling af rettertinget, hvor kongen (normalt) førte forsædet i mod-sætning til *vor og rigens stævning*, der betegner indstævning for den afdeling af rettertinget, hvor rigskansleren enten alene eller sammen med andre påkendte sager, jf. Secher, Rettertingsdomme I s. iiii f. – (17) Mogens Gøye (d. 1615) til Gunderslevholm og Bollerup, 1609 forstander for Herlufsholm. Han, der havde tilnavnet „den lystige“, var broder til de ovenn. Mette og Margrethe Gøye, se stamtavlen ovenfor note 1. – (18) Hovedgården Bollerup i Bollerup s., Ingelstad härad, Kristianstads län. (I 1595 hørte Ingelstad härad til Malmohus len, jf. Erslev, Lensmænd II.5). – (19) Karen Krabbe (d. 1605), datter af rigsråd Ivar Krabbe (d. 1561) til Østergård, Krabbesholm m. v. og Magdalene Banner (d. 1597), gift (1582) med Falk Gøye ((d. 1594) til Skærso og Starupgård. Se stamtavlen ovf. note 1. – (20) Hovedgården Skærso i Dråby s., Mols h. – (21) Falk Gøye (d. 1594) til Skærso, broder til ovenn. Margrethe, Mette og Mogens Gøye. – (22) Gunderslev s., Øster Flakkebjerg h. – (23) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Øster Flakkebjerg h., der i omtr. 100 år fra omkr. 1530 var i slægten Gøyes besiddelse. – (24) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Gunderslevholm, Orebygård, Bregentved, Clausholm, Bollerup m. v., broder til Falk Gøye (d. 1554) til Skærso og således farbroder til de ovenn. Margrethe, Mette, Falk og Mogens Gøye, jf. stamtavlen ovf. note 1. Han var gift med Birgitte Bølle (d. 3. maj 1595) til Orebygård. I ægteskabet var der en søn, Mogens Gøye, der døde ugift 1550. – (25) Birgitte Gøye (d. 1574), halvsøster til de ovenn. Falk og Christoffer Gøye, se stamtavlen ovf. note 1. Hun blev (1544) gift med rigsråd, admiral Herluf Trolle (d. 1565) til Herlufsholm. – (26) Se ovf. note 17. – (27) Se ovf. note 21. – (28) Rettertingsdom 7. september 1555 (II nr. 220). Når det i dette tilfælde statueredes, at det gods, der var testamenteret to søskende, skulle deles lige mellem dem og ikke med $\frac{2}{3}$ til broderen og $\frac{1}{3}$ til søsteren, kan det måske bero på, at testeringen skete som et forlig, hvorved testator friholdtes for ansvar for værgemål for de to søskende. – (29) VsjL A&O I.1 og 12; EsjL I.6, stk. 2, 9 og 15. – (30) Reces 13. december 1558 § 39. – (31) henføres (OdS VII.1231f. bet.1&2; Kalk. II.193a og IV.503a). – (32) forelagt, fremstillet (Kalk. I.616b bet.1). – (33) Se DAA 1896.154ff. – (34) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°, der muligst er afskrift af dombrevet, jf. ovf. note 2. – (35) NkS 834,2° har *actis*. – (36) En til bestemmelsen i § 39 i reces 13. december 1558 svarende regel fandtes allerede i § 24 i reces 12. december 1547 (SGL IV.228f.), altså før den ovf. i note 28 nævnte rettertingsdom af 1555, men den i dommen nævnte testamentariske disposition var fra 1536, altså før reces 1547. – (37) Der sigtes vel her til hovedgården Gunderslevholm og ikke til hovedgården Bollerup.

738 Rettertinget 26. juli 1595 (København)

Herluf Daa, der i 1586 af rettertinget var dømt til at leve sammen med sin borgerligt fødte trolovede som en ægtehustru og ikke forlade hende, dømmes, da han har forladt hende, til herfor at stå kongen og hende til rette.¹

Hs.: HDDomb. nr. 14 (1595–98) fol. 83^r (findes yderligere i 3 hss.²).

Reg.: 2. rk. *9276.

Tryk: Secher, Rettertingsdomme I.42; brudstykke Hist. Tidsskr. 6. rk. I (1887).125.

Litt.: J. Nellemann i Hist. Tidsskr. 5. rk. I (1879).391, 298f., 5. rk. III (1882).704; A. Thiset ib. 6. rk. I (1887–88).79ff.; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 6. og 7. januar 1982.

Overskrift: Dom emellom Wennicke Villums paa thenn ene och Herluff Daa paa thenn andenn side.

Wy, Christian &c., giøre alle uittherligtt, ath aar 1595, thenn 26. julij, paa uortt retterting paa uort slaatt Kiøbnehaffnn wdj uor egenn neruærillße, offueruærindis alltt raaditt³ for oß wor skickett oß ellskelig Wennicke Villums⁴ [aff Enckhußen]⁵ paa thenn ene och haffde med uor egenn steffning⁶ for oß j retthe steffnitt oß ellskelige Herluff Daa,⁷ uor mandt och thienner, paa thenn andenn side och hannom tillthalitt for, ath effther som handt for nogenn thidt sidenn forledenn aff uor kiære herrefader, salig och høglofflig jhukommellße, och nogle Danmarckis rigis raadt er tilldømppt⁸ effther then vdgiffne breff⁹ och forplict sig ath holde hinde for sinn ecte høstru, saa formeenthe hun hannom nu samme dom jcke att haffue holdditt, actett och efftherkommitt, som det sig burde, och endog hun hannom till thenn siidste allmindelig herredag haffde med uor steffning jndsteffnitt,¹⁰ er dog samme sag bleffuenn opsatt, effther ath samme uor steffning jcke er lougligenn bleffuenn lest och forkynt, førendt handt forreyste aff rigidt, handt ochsaa wdj Engelandt skall haffue forplictett sig till sagßenns vdføring att skulle bliffue tillstæde, huilckett hun mener hannom jcke ath haffue giortt, men wdj beste process¹¹ skall haffue viigt derfra, huor medt hun formeenthe hannom vrett ath haffue giortt, som hannom icke rømmeligen¹² kunde anstaa, och bør therfor ath stande till retthe.

Och j retthe lagde wor kiære herrefaders, salig och høglofflig jhukommellße, hans [kongelig]¹³ vdgiffne dom paa wortt slaatt Anduorskouff, thenn 12. septemb: a^o 86,¹⁴ wdj huilckenn for^{ne} Herluff Daa er tildømtt effther hans wd-giffne breff och segell ath holde for^{ne} Wennicke Villums for sin ecte høstru och icke hinde ath forlade, men medt hinde ath leffue och døde och icke medt hinde ath omgaaiss som en bislopperske,¹⁵ men tilbørligen som en from ecte mandt egner och bør, som samme dom wiitløffthiger jndholder, huilcken dom

hun sig beklagitt, handt icke effther hans egenn forplict haffde efftherkommitt, men hinde forlatt, och jcke hinde eller hindis¹⁶ barn¹⁷ medt tilbørlig vnderholding haffde forsørgitt, och effther hun till nogenn forledne herredage haffde hannom therefore for oß hidt steffnitt,¹⁸ och handt huerckenn da eller nu uor møtt, wor hun vnderdanigst begierendis, hun motthe fange domb, om handt icke ther vdj haffde giortt wrett och burde tilbørligen ath staa till retthe.

Tha er for^{ne} Herluff Daa icke møtt eller nogenn paa hans uegne, som uille gange vdj retthe eller nogitt for hannom suare.

Tha effther slig leylighedt sagde uii saaledis der paa aff for retthe, ath efftherdj for^{ne} Herluff Daa saa offthe er steffndt och icke er møtt, hinde [hafuer]¹⁹ forlat først vdj Engelandt och nu sidenn atther igienn vdj nogenn aar, och ey heller hinde medt hiellp eller thrøst haffuer forsørgitt, och de dog aff uor kiære herrefader, salig och høglofflig jhukommellße, erre sammens dømt for ecte folck, och vdj same uor kiære herrefaders dom findis, handt hinde icke skullde forlade, tha haffuer for^{ne} Herluff Daa thervdindenn giortt vrett och sig icke forhandlitt ther vdindenn, som dett sig burde, och bør therfor ath stande²⁰ oß saa uell som hinde till retthe.

Datum ut supra.²¹

(1) Af dommen fremgår formentlig, at ægteskabsordinansen 19. juni 1582 endnu ikke blev forstået således, at et gyldigt ægteskab kun forelå, når en kirkelig vielse havde fundet sted, jf. J. Nellemann i Hist. Tidsskr. 5. rk. I (1879).398f. og III (1882).704. I de ndf. i note 7 nævnte kongebreve tales om Herluf Daas hustru og hans ægteskab, og Roskilde kapitels dom af 24. november 1596 taler om *ecteskab, husbond og høstru*. En året efter nærv. dom afsagt rettertingsdom af 19. juni 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.113ff.) statuerede derimod, at en trolovelse ikke blev til ægteskab, medmindre parterne blev viet til hinanden, jf. J. Nellemann i Hist. Tidsskr. 5. rk. III (1882).701ff. Den ældre opfattelse af trolovelsen som ægteskabsstiftende holdt sig som bekendt hos almuen til langt ind i det 18. årh. og bevirkede, at parterne ofte straks efter trolovelsen flyttede sammen uden at afvente den officielle anerkendelse af ægteskab ved vielse. Det påtænkte 1739 og 1777 at reformere reglerne, men da trolovelse stadig gik mere af brug – privilegerede personer var fritaget for trolovelse, jf. DL 3–16–10, og uprivilegerede kunne få bevilling til fritagelse, således at det i 1765 „ikke bruges uden af Folk i den allernederste Klasse“ (Stampe, Erklæringer IV.775) – blev trolovelse afskaffet ved fdg. 4. januar 1799. – (2) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har kongens fulde titel, navnene på samtlige dømmende rigsråder samt rigskanslerens attestation. – (3) Ordene *alltt raaditt* er i forlægget sat i parentes. Rigsrådet bestod da af: admiral Peder Munk til Estvadgård, Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm, Christoffer Valkendorf til Glorup, Steen Brahe til Knudstrup, hofmester Manderup Parsberg til Hagsholm, Erik Hardenberg til Mattrup, Henrik Below til Spøttrup, Axel Gyldestjerne til Ljungbygård, Absalon Gøye til Kelstrup, Jakob Seefeld til Visborggård, Breide Rantzau til Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Albert Friis til Haraldskær og

rigskansler Arild Huitfeldt til Oddersberga. – (4) Vinike Villumsdatter (d. tidligst 1602), datter af Gjertrud Janssen (der 2. gang var gift med Isebrandt Clausen). Hun blev 1585 i Enckhuysen i Holland troløvet med nedenn. Herluf Daa. Om hende se A. Thiset, Herluf Daa og Vinike Villumsdatter i Hist. Tidsskr. 6. rk. I (1887–88).79ff., Alexander Rasmussen i Fra Himmerland og Kjær Herreder IV (1921).108ff. – (5) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter de private domssamlinger, der antagelig er afskrifter af dombrevet, jf. ovf. note 2. – (6) Om udtrykket *wor egenn steffning* se 737.16. – (7) Herluf Trolle Daa (d. 1630), søn af Jørgen Daa (d. 1598) til Snedinge og Kirstine Joachimsdatter Beck (d. 1598). Han blev som ung mand sendt på rejse til udlandet, og i Holland blev han troløvet med ovenn. Vinike Villumsdatter. Troløvelsen skete ikke i den form, der var foreskrevet i ægte-skabsordinansen 19. juni 1582 § 1 (CCD II.276f.), men Herluf Daa udstedte 8. marts 1585 følgende erklæring: Bekiender ieg, Herluff Daa, at ieg haffuer throloffuit Weinicke Vil-loms thill myn huuszfrue at leffue och døe medt och aldrig at schillis adt førerndt dødh. Thet bekiender ieg, Herluff Daae, mett mit signeth her wnder trøct, neruerendis Mogens Heineszen [d. e. fribytterer Mogens Heinesen (d. 1589), jf. Troels Lund, Mogens Heinesen (1877).154ff.] och Matthis Fordt. Thend 8. martij anno 1585. Herluff Daae egen handt. Mogens Heinniszen. Thisse forskreffne bekiender wy saa att werre skeedt. Mattis Fordt aff Lybeck. Jacop Clauszen (Hist. Tidsskr. 6. rk. I.92). Herluf Daa afgav yderligere for borg-mester og råd i Enckhuysen en erklæring om troløvelsen, hvorom der 24. maj 1586 blev udstedt et vidnesbyrd. Herluf Daa forlod imidlertid snart sin troløvede, muligt tilskyndet dertil af faderen, der stærkt misbilligede troløvelsen, hvorved erindres, at fdg. 19. juni 1582 §§ 1 og 2 (CCD II.296ff.) havde bestemt, at hvis en adelsmand ægtede en ufri, blev deres børn ikke adelige og havde ingen arveret efter fader og fædrene frænder. Vinike Villums-datter begav sig da til Danmark, og da Herluf Daas fader afviste hende, henvendte hun sig til Frederik II, der i missive 22. august 1586 (Hist. Tidsskr. 6. rk. I.96f.) befalede Jørgen Daa at tilholde sin søn straks at indfinde sig hos sin hustru. Da dette ikke skete, indbragtes sagen for rettertinget, der 12. september 1586 (HDDomb. nr. 12 fol. 62ff., jf. Hist. Tidsskr. 6. rk. I.101f.) dømte, at Herluf Daa skulle holde Vinike Villumsdatter for sin ægtehustru, leve sammen med hende og ikke forlade hende. Vinike Villumsdatter fik herefter ophold på Snedinge hos Jørgen Daa, men han lod hende indespærre i et kammer, bortjog hendes tjenestepige, forbød hende at se nogen eller at skrive til nogen, ligesom alle breve til hende blev opbrudt og læst (jf. rettertingsdom 28. juni 1591 i GdD IV.253f.). Det lykkedes hende dog at klage sin nød til kongen, der i missive 18. oktober 1586 (Kanc. Br.; Hist. Tidsskr. 6. rk. I.104ff.) over for Jørgen Daa meget skarpt påtalte dennes opførsel, hvorved han be-handlede Vinike Villumsdatter mere som sin og sønnens fange end som sønnens ægtehu-stru. Herefter bedredes forholdet noget. Herluf Daa rejste derefter med Vinike Villums-datter og deres lille datter (født 1587) til England, og her søgte han ved gejstlig domstol at få troløvelsen hævet og den danske rettertingsdom erklæret ugyldig. Vinike Villumsdat-ter henvendte sig da til dronning Elisabeth, der befalede sin kansler at undersøge sagen. Sagen kom for retten, og den engelske domstol, hvis præses var ærkebiskoppen af Canter-bury, kom til samme resultat som den danske. Da Herluf Daa mærkede, at sagen ville gå ham imod, forlod han sin troløvede og deres barn, hvorefter Vinike Villumsdatter vendte tilbage til Danmark og henvendte sig atter til kongen. I missiver 21. april 1589 og 12. sep-tember 1589 (Kanc. Br.; Hist. Tidsskr. 6. rk. I.110ff., 113ff.) befaledes det Jørgen Daa, hvis hans søn var i riget, at give ham ordre til straks at tage sin hustru til sig og blive hos hende; var han ikke i riget, skulle Jørgen Daa kalde ham hjem, og imidlertid skulle Jørgen Daa give Vinike Villumsdatter og datteren tilbørlig bolig og underhold. Sagen indbragtes 29. juli 1590 på ny for rettertinget, men sagen blev udsat, da Herluf Daa da opholdt sig i

Spanien. 1594 indstævnedes Vinike Villumsdatter igen Herluf Daa for rettertinget, der 29. maj s. å. atter udsatte sagen. 6. juni s. å. udtog hun ny stævning, hvorefter rettertinget 26. juli 1595 afsagde den her meddelte dom. Herluf Daa vendte tilbage til Danmark i efteråret 1595, og 4. maj 1596 stævnedes Vinike Villumsdatter ham for rettertinget, der 10. juni 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.73) dømte, at Herluf Daa, inden han drog fra byen, skulle efterkomme de ham tidligere overgåede domme. Herluf Daa henvendte sig herefter til Christian IV og angav, at Vinike Villumsdatter havde ladet sig beligge og havde født et barn, som han ikke var fader til. I missive 6. september 1596 (Kanc. Br.; Hist. Tidsskr. 6. rk. I.129f.) til Roskilde domkapitel befaledes det, at kapitlet skulle indstævne parterne og afsige dom. Vinike Villumsdatter hævdede i et retsmøde 15. oktober 1596, at hun i sit kammer hos Jacob Bogfører i Århus var blevet voldtaget af Herluf Daa, og at han var fader til det omhandlede barn. I kapitlets dom af 24. november 1596 hedder det, at Vinike Villumsdatter uden for Østerport i Kbh. i dølgsmål havde født et barn, som Herluf Daa ikke var fader til, hvorfor Herluf Daa måtte være hende kvit og det stå ham frit for „at maa gifte sig igen“. Denne dom – om hvis rigtighed A. Thiset i Hist. Tidsskr. 6. rk. I.134ff. har ytret begrundet tvivl – appellerede Vinike Villumsdatter til rettertinget, der imidlertid i sin dom af 9. august 1597 (Secher, Rettertingsdomme I.138ff.) stadfæstede kapitlets dom. Herefter begav Vinike Villumsdatter sig til England, hvor hun udvirkede, at dronning Elisabeth 18. november 1597 tilskrev Christian IV og bad ham om at lade sagen nærmere undersøge, hvilket dog ikke ses at være sket. Herluf Daa blev 1600 gift med Hilleborg Poulsdatter Skinkel (d. 1612) og 1615 med Karen Pedersdatter Grubbe (d. 1658). Han blev skibshøvedsmand og kommanderede 1602 som admiral den eskadre, der førte prins Hans (d. 1602) til Rusland. 1606–09 var han lensmand på Island, men blev efter indbyggernes talrige klager afskediget og måtte betale en bøde på 3000 daler. Da hans ægteskaber var barnløse, søgte han at få sin datter, Lisbet Daa, med Vinike Villumsdatter til sig, hvilket dog ikke lykkedes, se om hans bestræbelser i så henseende rettertingsdom 1. marts 1606 (Secher, Rettertingsdomme II.100ff.). Efter hans død fragik hans enke arv og gæld. – (8) Rettertingsdom 12. september 1586 (HDDomb. nr. 12 fol. 62ff.), se ovf. note 7. – (9) Brev af 8. marts 1585, se ovf. note 7. – (10) Jf. rettertingsdom 8. maj 1594, se ovf. note 7. – (11) *wdj beste process*: vel: netop som sagen foretoges (jf. OdS II.73 bet.4). – (12) rosværdigt (Kalk. III.613a). – (13) Forlægget har *kierlighedts*; rettet efter GkS 1140,2°. – (14) Se ovf. note 7. – (15) Slegfred, frille (Kalk. I.206b). – (16) De private domssamlinger, der vist er afskrifter af dombrevet, har denne form, mens HDDomb. har *hans*. – (17) Lisbet Daa, født 1587; 1606 opholdt hun sig vist i Danzig, hvor moderen havde slægt eller venner, og senere blev hun gift med en anset københavnsk borger Johan Schult. Herluf Daa havde lovet sin datter en medgift på 5000 daler, jf. Kbh. Dipl. V.26f. (nr. 43), men dette beløb blev ikke betalt. – (18) 1594 indstævnedes Vinike Villumsdatter Herluf Daa, men rettertinget udsatte 29. maj s. å. sagen, jf. ovf. note 7. – (19) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1140,2°. – (20) Herefter udstreget i forlægget *hinde*. – (21) Herefter tilføjer de private domssamlinger: *Nostra ad causas sub sigillo teste Arnoldi Huitfeldio justicio nostro dilecto* (her efter GkS 1140,2°).

Landstinget underkender en herredstingsdom, da det bevistes, at dommen var erhvervet af en for løgnagtigt vidnesbyrd dømt mand.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 306.

Overskrift: Enn domb att feldmand maa ingenn gienmæle haffue jngenn¹ tinge.

Thend 6. augustj anno 95 vor skickitt Jenns Niellßenn y Frenderup² paa denn ene oc hagde hid y rette steffnitt Gudmand Lauerßenn y Hillerød,³ herritzfougitt y Faxeherritt, paa denn andenn side oc tiltalde hannom for en domb, hand dømbtte emellom N: om enn anpartt y Frenderup heste hauffue;⁴ hagde oc hid steffnitt dennom oc formeener thennom der feld mend att vere, oc derfor icke haue nogenn gienmæle⁵ eller staae thill troendis indenn tinge.

Bleff fordj saa affsagdtt for rette, att eptherdj dett beuisis mett domb her aff landzting, att forbemelte ere feldmennd for løigenagtige vidnißbiurd, de emod for^{ne} Jenns Skinder⁶ baaritt haffuer, oc lougenn⁷ formelder, att feldmand maa ingenn gienmæle haue indenn tinge, tha bør denn herridsfougdenns domb, som epther slig felde mends anfordringh⁸ forhuerffuit ere, machtteløß att bliffue; menn huem wiidere paaskader, tha gaa derom, huis rett er, naar sagenn igienn aff lougfeste folck fordris epther lougenn, som det sig bør.

(1) Fejlskrift for *inden*. – (2) Landsbyen Frenderup i Dalby s., Fakse h. – (3) Fejlskrift for Hyllede. Jf. Sjællands landstings dom 10. december 1594 (nr. 730): Gudmand Lauritzen y Hyllede, herridtzfougitt y Faxeherrid. – (4) En hestehave er en indhegnet mark, der er græsningsplads for heste (Ods VIII.58). Hestehave er et alm. stednavn, jf. også stednavnet Folehave. – (5) Indsigelse, forsvar (Ods VI.816). Jf. DL 4–8–2. – (6) Identisk med den ovf. nævnte Jens Nielsen; tilnavnet *Skinder* bet. garver (Kalk. III.795a). – (7) EsjL II.51 in fine (mæth ængin man i logh at wæræ oc ængin sinæ kæræ ma han a thingi hauæ), jf. JL II.67 (ok han ma ængin mand søkæ of han fangær nokær delæ). Jf. Viborg landstings dom 1560 (II nr. 286), rettertingsdom 10. september 1568 (II nr. 334). – (8) Begæring el. klage (Kalk. I.57a bet.1&2).

740

Sjællands landsting 6. august 1595

Et 16 mands nævn¹ sværger på landstinget en drabsmand til fred og bod, da drabet var begået i nødværge.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 275.

Overskrift: Enn anden xvj mends toug at mandraberer er soerit till frid oc boidt.

Thend 6. augustj paa Siellandsfar landstingh a^o 95 wor skickitt Michell Hannsenn i Salbyetorp² oc fremkallitt 16 neffningsmend aff Ramsøeherritt, opkræfftt thill Siellandsfar landzting att skulde granndske, wdlede oc y rett sandhed forfare, om Erick Raßmußenn y Bieffuerskouff,³ som dræbte oc jhielßlo Jørgenn [Mortennssenn]⁴ ibidem, om hannd giorde samme drab aff

waade eller nødwerge, saa hand bør att were wid fredt oc boed, eller att haffue dræbtt sagiðløß mannd oc bør der for fridløß att were.

Oc vdj rette lagde for^{ne} Jørgenn Mortennssenns breff, liudendiß ord fraa ord som ephtherfølger:

Kiendiß ieg, Jørgenn Morttenssenn y Bieffuerskouff, wdj dette mitt obne breff, att ieg oc Erick Rasmussenn ibidem er kommen wdj nogenn slagsmaall oc trette, saa hand haffuer huggitt mig i mitt hoffuitt oc giortt mig skade, thj ieg kiendis,⁵ att ieg forbrød mig paa hannom. Deroffuer er ieg kommen y enn wennlig contract oc forligellßmaall mett for^{ne} Erick Raßmußønn, saa att for huiß skade, hand haffuer giortt migh, oc om Wor Herre will kalde mig, da hauer jeg giffuitt hannom minn haand oc gott folck offueruerendiß oc saae derpaa, saa ieg will aldrig klage paa hannom eller nogenn aff minn slegtt, saa dett skall were enn euig klar och affthalen sag oc forligelßmaall for mig oc alle mine ephther denne daug. Saa hauffer ieg kierligenn ombeditt diße ephtherskreffnne ærlige dannemend att beseigle mett mig thette mitt obne breff, som er Knud Kremmer y Kiøge mett flere, ßom der wor offueruerendiß mett dieris zignetter oc mercke⁶ vnderskreffuitt.

Oc derhoß wdj rette laugde ett tingsuinde aff Ramßøherritzting mandagenn denn 14. aprilis a^o 95 vdgiffuitt, liudendis wdj ßinn meening: Christopher Holst, borger y Kiøge, Madzs Raffnn, Erick Tømmermand ibidem oc Peder Boessenn y Gammell Kiøge tha winnde ephther lougenn, huer ephther anndenn, att der er enn wid naffnn Jørgenn Morttenßønn y Bieffuerskouff wor huggitt oc laae thill Knud Kremmerß y Kiøge wnder bardskerinß⁷ haandtt, da ßende thennom bud, at tj wille offueruerendis were oc høre hanns [bekiendelße?],⁸ huorlediß dett gick till, denn tid Erick Raßmußenn hug hannom de ßaaer, hand laae aff. Oc da bekiende Jørgenn for dennom wid sinn salighet, att hand forbrød ßigh ind paa Erick oc woltte sielff, at hand⁹ hug hannom, saa at for^{ne} Erick wor nød thill att werge sigh for hannom, oc da bleffue de om ßamme skade forligtte. Huad heller hand døde eller leffde, loffuitt hand, att dett skulle were oc bliffue enn euig afftallitt sag for sig oc alle ßine slegtt oc wenner, oc da bad oc formanede for^{ne} Jørgenn Morttenßenn dennom, att derßom Gud wille kalle hannom, at tj tha wille for Guds skiuld wid dieris saligheds winde oc bestaa dette, som forskreffuitt staar, om behouff giordes ephther hanns død, om Wor Herre kallede hannom nu aff denne siugdum oc skade. Oc ydermere wonde de, att for^{ne} Jørgenn Morttenßenn tha wid sinn salighet bekiende, att derßom hannd lyd¹⁰ Niells Søffrenssenn y Salbyeto[r]p att denn tid, hand fick denn skade, da hagde denn skade icke skeedtt. Peder Mad-

zenn y Egbye¹¹ oc Hanns Deiußønn y Sneckerup¹² de vunde ephther Kierstin Brøgers mund, som boer y Vestergade y Kiøge. Hun bekiende for dennom oc bad dennom winnde, att denn afftenn, som Jørgenn Morttenßenn bleff huggenn, wor hand inde till hinders att dricke, oc der hand gick vd aff stuenn oc kom vd ad gadedørrenn, da gick Erick Rasmussenn vd paa gaden oc wor gangendiß om hinders dør; och der Jørgenn ßaae hannom, robtte hand ephther hannom. Første gang wille hand icke ßuare, andenn gang robtte hand oc bad hannom bie, hand wille følgis mett hannom hiem. Da suarede Erick: Maa I well giøre, om I will. Oc som hand gick vd fran døren, wende hand sig om oc sagde: Der skall enn faa enn pockers¹³ afftenn, førind ieg kommer hiemb. Niels Søffrennßenn i [Salbyetorp]¹⁴ haffuer wonditt, att samme tid kom Erick Raßmußenn oc Jørgenn Mortenßenn till hannom y Vestergade i Kiøge wed Westerportt, oc hand tog dennom paa ßinn wogenn oc aag¹⁵ thennom mett sigh, oc som de kom vdenn for byen, komme de y trette sammen om enn lidenn dreng, wor Jørgenn Mortenßens, som hagde tientt Erick, oc hand sidenn mett waarenn¹⁶ togh denn¹⁷ frann hannom oc sette denn till enn andenn mand. Oc som de begyntte mett clammerj, bad hand dennom were tilfrids, oc Jørgenn greb fatt paa en øxe oc bar op¹⁸ oc willet huggett Erick, som sad for Jørgenn y wognenn; førend hand kunde komme aff wognenn, da wor skadenn skeedt. Hanns Niellßenn y Salbyetorp haffuer wonnditt, att handd hoß war, hørde oc saae ligeßaa tilgaae, som Niells Søffrennßenn haffuer wunditt, som samme tingsuinde jndeholder.

Da fremgick Peder Pouellsenn y Ørstedt¹⁹ oc hanns mettfølgere 16 neffningsmend, oc ephther de haffde tilspurtt begge parterne, om nogenn wor, ßom hagde wiidere vidnißbürd entenn att føre eller paaskiude, oc ingenn er fremkommenn, som hagde nogenn wiidere widnißbiurd entenn att føre eller paa-skiude y denn sag, lagde de haand paa [bogh],²⁰ ßoer alle itt oc jeffnidtt, bade dem ßaa sant Gud hielpe oc huld worde, att de hagde leett oc spurt oc kunde icke andett rettere y sandhetd forfare,²¹ end att Erick Rasmussenn wdj Bief-fuerskouff, som dræbte oc jhielslog Jørgenn Mortenßenn ibidem, jo haffuer samme drab saa begangitt, saa hand bør att were wed fred oc boed.

Jn cuius &c.²²

(1) Afgørelsen træffes af et 16 mands nævn efter EsjL II.26 og ikke i overensstemmelse med § 24 i reces 13. december 1558, jf. reces 21. december 1551 § 15, reces 6. december 1547 § 12, hvorefter dommeren skulle udmelde 12 af de bedste herredsmænd, jf. således også Sjællands landstings domme af 14. februar 1593 (nr. 696) og 23. oktober 1594 (nr. 727). Lovgivningen synes at have akviesceret ved, at retsbrugen ignorerede denne forskrift, se reces

7. september 1569 om stævninger m. v. § 5, der taler om opkrævning af 16 mænd i Sjælland til at dømme i drabsager. – (2) Landsbyen Lille Salby (ca. 1370: Salbythorp) i Højelse s., Ramsø h. – (3) Landsbyen Bjæverskov i Bjæverskov s. og h. – (4) Forlægget har ved fejlskrift *Rasmussen*, jf. dette navn umiddelbart i det foregående. – (5) vedkender mig (Kalk. II.498a bet.7). – (6) Bomærke (Kalk. III.39b bet.1); jf. *underskreffued med deris egne mercke* (1533: Hist. Tidsskr. 4. rk. III (1872–75).509). Om bomærke se Kulturhist. Leks. II (1957).73ff. – (7) Bartskeerer: barberen, der i datiden også var sårlægge; se 735.14. – (8) Ordet findes ikke i forlægget. – (9) Herefter i klamme i forlægget *forbrødt*. – (10) *lyd . . . att: adlød* (Kalk. I.7a). Af det flg. fremgår, at Niels Sørensen *bad dennom were tilfrids*. – (11) Landsbyen Ejby i Ejby s., Ramsø h. – (12) Vel landsbyen Snekkerup i Vigersted s., Ringsted h. – (13) Om *pokker* se 632.39. – (14) Forlægget har ved fejlskrift *Langbyethorp*. Ovf. er nævnt, at Niels Sørensen var hjemmehørende i Salbytorp. – (15) kørte (præt. af *age*) (Kalk. I.38a). – (16) om foråret. – (17) ɔ : drengen. – (18) gav sig til, begyndte på (Kalk. I.323a bet.15c). – (19) Landsbyen Ørsted i Ørsted s., Ramsø h. – (20) Ordet mgl. i forlægget. – (21) Edsformularen er i overensstemmelse med forskriften i EsjL II.42, stk. 1. – (22) *&c. erstatter: rei testimonium sigilla nostra præsentiibus inferius impressa.*

741

Sjællands landsting 6. august 1595

Landstinget underkender en birketingsdom angående et værgemål, da en kgl. befaling havde pålagt gode mænd at påkende et af sagens hovedpunkter, og da et andet forhold efter recessen ikke måtte pådømmes af en underdommer. Sagen henvistes derfor til sine rette dommere.¹

Hs.: NkS 836b,2° nr. 267.

Overskrift: En domb om wergemaall.

Lauge Beck² till Førsløff,³ landsdommer vdi Sielland, oc Claus Mortennßenn, lanndztingsskriffuer, giøre witterligtt, att aar epther Guds biurd 1595, onßdagenn denn 6. augustj, paa Siellandzfar landzting wor skickitt erlig oc velbiurdig mand Knud Rud⁴ thill Wedbye⁵ paa denn ene oc hagde hid wdj [rette]⁵ steffnitt Gregers Kock i Wedbye,⁷ birckefougitt thill Vidbye bircketingh, paa denn andenn side for enn dom, hand emellom hannom oc erlig oc welb: mannd Knud Rud⁸ thill Sandolt⁹ dømpitt haffuer oc der wdj tildømpitt hannom att vdlegge tho tusinde daler effter¹⁰ enn contract, hannom oc affgangenn Peder Rud¹¹ emellom gangitt er, vantage att hannd wdj samme contract sig haffuer forbemeltt¹² till samme pendingis vdlegh att were forpliggt, om hannd kunde beuisse samme hoffuitßum att were betalitt, huilckett hand meente sig for hannom att haffue beuiist, att hannd haffuer indløst hanns salige farbroders¹³ breff¹⁴ affgangene Erick Rosenkrandzs,¹⁵ oc hannom fornøigitt dett ene j^M daler¹⁶ hoffuitstoell, samme contragt paaliuder. Disligiste for hannd haffuer

tildøpmtt hannom att betale nogenn haandskriffter,¹⁷ hans salige farbroder aff hannom forhuerffuitt haffuer, der hand wdj hans vmøndige aar wor hanns werge; j lige maade for hand haffuer tildøpmtt hannom att fyllist giøre it hanns faders¹⁸ breff, hand hans salige broder¹⁹ giffuitt hagde, paa adskiellige persiller,²⁰ vahnseet att hanns farbroder sidenn denn tid hagde weritt hanns werge, oc hans arffuinge er tildøpmtt att giøre hannom oc hans søskinde regenschap, huilckett endnu icke skeet er, at deraff kunde forfaris, om samme persiller wdj regenschapett wor affquitteritt eller icke, huor wdj hand meente hannom wrett att haffue giortt, oc samme dom burde machtløß att bliffue.

Hagde oc hid steffnitt for^{ne} Knud Ericksenn²¹ mett samme dom oc i rette lagde samme dom aff [Wedby]²² bircketing den 31. januarij a^o 95 vdgiffuitt, liudendiß i sinn meening:

Vor skickitt erlig oc velbiurdig mand Knud Rud²³ till Sandoltt hans fuldmechtige Sørenn Baie oc hagde wdj fire samfelde²⁴ ting vdeskitt aff erlig oc welbiurdig mand Knud Rud Jørgenßenn thill Widbyegaardt en summa pendinge mett miere, epther som samme hans esknings beretning formelder oc liuder, en partt i meening deraff som eptherfølger: Epther en doms liudelße wdj Kiøbenhaffnn, min farbroder sønn, Knud Rud²⁵ till Wedbye, oc mig emellom gaaett, att min søskinde oc jeg er tildøpmtt²⁶ att giøre rede oc regenschap, ßaa lenge²⁷ dett kand beuißis min salige fader att haffue weritt hanns oc hanns søskinds werge, her emod oß igienn att affquitteris, huiß beuißlig kand findis oc bør att affquittis epther dommens liudelße. Her emod at suare er dett min meening, at eptherdj ieg mig goeduilligenn for min personn wdj gode mends vnderhandlingh,²⁸ beggis wore wenner, haffuer indstillet,²⁹ saa oc tilfornn gierne ladett mig sagtt epther dieris raadtt oc begieringh, dennom jnrømtt oc beuilgett mig icke wdenn ringe besueringe goduilligenn betencktt blod oc blods foruandtte³⁰ min farbroder sønn oc mig emellom, icke wid widløfftig [vænighedtt]³¹ oc trette att ville indgiffue,³² mens affstaa enn gandske³³ summa pendinge epther breeff oc seigels liudelße att ville lade falde,³⁴ paa dett mig icke skulle paasigis mett billighet mig mett min farbroder sønn wdj trette oc vidløfftig vænighedtt att ville jndgiffue; mens eptherdj slig minn tilladelse, beuillinge oc stor summa pendinge, ieg affstaaiddt oc ville lade falle, som ieg nøiagtig breff oc zeigell paahagde, ingenn fruct kunde skaffe till nogenn lidelig³⁵ oc billig³⁶ forligellße oc icke epther godemends forhandling er kommen till endelige ende eller godemends forligellße, som ieg dog for min personn gierne sett, mens miere fornnummitt³⁷ min farbroder sønn, dett ieg icke forhaabitt eller mig formoditt, och mine søskende att ville epterstaae³⁸

for reede³⁹ oc regenschaff att giøre epther hans doms liudelße for regenschabe, hannom wden tuiffuill well sielff witterligtt min søskinnde oc ieg ere ringe om⁴⁰ beuiß for denn store vmag och besueringe, mine salige fader for hannom oc hans vmøndige søskinde sig tiltagitt, dog jeg vnderstaaett vdenn⁴¹ Eiler Krauffsis,⁴² som haffuer weritt Knud Ruds oc hans søskinds morbroders raad, hielp oc bistand, der offuer att haffue tilbørlig jndseende, att der vdaff kannd erfaris, min salige fader for sinn egegn personn icke allene wille haeu dermett att skaffe, handle, giøre eller lade, som mett Knud Rudzs egitt obne breff er at beuiise, huor vdj hand saa well haffuer magtt giffuitt⁴³ hans morbroder, Eiller Krauffße, saa well som min salige fader wdj hans oc hans søskindzs wmøndige aar att giøre oc lade, som hand och søskinde sielff personlig tilstede wor, huilckett breff er daterit denn 8. octobris a^o [73],⁴⁴ andett aar epther de formenner, minn salige fader dieris wergemaall skall haffue andtagitt,⁴⁵ wdj huilckett breff, ieg her ligger tilstede, Knud Rud till Wedbye sig forpligtett paa hans adelig aere, tro och loffue att holde min salige fader oc Eiler Krauffse oc dieris arffuinge skadißlös wdj alle maade huis besueringe, de for hans oc hans søskinds skiuld entenn wdj pendinge eller pendingis wdgifftt, som breffuitt wdj sig sielffuer vduiser, forhaabis Knud Rud, min farbroder sønn, epther hans breff oc løfftte will hanns breff oc zeigill eptherkomme oc holde; mens eptherdj ieg nu formercker, min farbroder sønn epther sinn domb will fremfare mett rigenns diele, som kand skee hand meener mig att forfølge, huorfore ieg igienn foraarsagis epther kald oc warsill i lige maade hannom att begiegne,⁴⁶ ocsaa forgielde⁴⁷ till hanns werneting epther hanns salige faders vdgifne breff oc seigels liudellse att lade eske først itt tusin daler, min salige fader till hans niude⁴⁸ vdgifuitt, betalt oc vdi igienn jndløst min salige farbroders breff oc zeigell mett sinn tilbørlige aarlige rente epther quitanzens liudelße, hand derpaa vdgifuitt, mett ald schade oc jnteresse,⁴⁹ mine søskinde oc ieg derpaa lid oc hafftt, huilckett bref er daterit Nyeborig, denn 10. dag martij a^o 1564, om huilckett breff sig sidenn hauer till dragitt tuist oc venighedtt emellom min salige broder Peder Rud,⁵⁰ eptherdj dett ham wor tilfaldenn wdj skiffte samme giæld att jndmaane,⁵¹ befinder sig dog godemends forhandling oc skriffblig contract emellom min farbroder sønn oc salig affgangenn min broder Peder Rud till mindelighedtt att were forhandlitt oc mett rette paa-kientt, att effterdj for^{ne} minn farbrodersønn icke mett nøiagtig quitantzer kunde beuise⁵² min salige fader samme tusin daler att were betalet, skulle Knud Rud till Wedbye vdj fire aar were forpligt for hoffuittstoell oc rente huerтт aar femhundritt daler att vdgifue wdj for^{ne} aaringer, huilcken for^{ne}

contract endnu staar wid sin fulde magtt oc er vsteffntt. Kiøbenhaffnn, daterit denn 6. junij 1592⁵³ mett godemends zeigell oc hender vnderschreuen.

Endnu itt andett breff⁵⁴ paa penge, kornn, fætalie,⁵⁵ Jørgenn Rud, min farbroder, wdj Herrenn hedensoffuitt till min salige fader, vdgifffuitt, liudendis persillie viið halffemtehundritt tiffue oc halff femte daler,⁵⁶ som Jørgenn Rud haffuer oppeboritt vdaff Knud Jørgennßenn⁵⁷ for tuende aars øxenn, som mett min salige faders egenn haandskrifft er att beuise. Endnu itt breff,⁵⁸ minn salige farbroder till frue Karine Blomme⁵⁹ hauer vdgifffuitt, paa halffierde hundritt daler hoffuittstoell mett sinn aarlig rentte, huilckett breff min salige fader igienn indløste. Daterit Kiøbenhaffnn denn 29. octobris a^o 1571. Endnu itt breff, min salige fader vdaff Claus Seestedt⁶⁰ oc hans arffuing oc igienløste, min farbrøder, Jørgenn Rud, skiuldig haffuer weritt. Riibe, daterit wdj de otte hellige tre konger dage⁶¹ aar [1551],⁶² formellendið paa trehundritt mark lybsch mett sinn aarlig rente. Endnu itt halffhundritt daler, Christopher Skrif-fuer vdaff min salige fader laant haffuer till att løne Wedbye folck mett, som mett hanns egen haandskrifft er att beuise wnder dato kyndelmyße dag⁶³ 72, huilcke for^{ne} breffue oc breffuis fuldgjørellße mett hoffuittstoell oc aarlig rente mett jnteresse, forsømmelße och skade giæld ieg ephther rigens rett esker maa mig fuldgjøres, erleggis oc betalis eller oc eskning oc vdleg, effterdj jegh mig formeener ingenn kand biude sig i dom oc rett mod min salige farbroders egenn breff oc seigell, min eskning mig att spilde, mens ieg dett nochsomb⁶⁴ mett adelsmendzs breff oc zeigell kand beuiise, min salige fader betalet oc breffuene igienn indløst. Her hoß esker ieg oc giffuer tilkiende, at ephther de gode mends dom⁶⁵ formelder, nu seniste wdi Kiøbenhaffnn vdgifffuitt, att der skall quittis igienn regenschabene min søskinde oc mig tildømppt att gjøre allt, huiß der bør att affkortis, esker oc begierer derfor Widbyegaards⁶⁶ regenskabber paa Wedbyegaard er bleffuitt, der Knud Ruds gaard oc guodz till sig anammitt, huor vdaff leilighedenn⁶⁷ kand erfariß, oc de mig ephther lougenn kunde tilstillis, som min fader dennom sluppitt oc ladett ephtherbliffue, ephtherdj her mett er att beuise, att en taxa⁶⁸ vdaff for^{ne} aars regenskabe paa wiß oc wuiß er emod mig wdj Kiøbenhaffnn denn 14.⁶⁹ junij a^o 94 wdj rette boritt, huor vdaff er att erfare sligtt aff regenschabene att vere vddragenn oc icke ephther jordebøger, ephtherdj vuiß ßaa well wddragitt som wiße landgille; forseer mig thill, naar ßamme regenskaff maa komme thill liußitt saadanne, som min salige fader sluppitt, richtig oc nochsomb beskeed⁷⁰ till quittering, huiß min farbroder sønn kreffuer, oc jndtegtt oc vdgifft, gaardzens daglig fortæring mett folckenns lønn, rente oc andenn leilighedtt ephther jndtegt oc wdgifftt sig

nocksommeligen rigtig skall findis, mett huiß wornede søner, ßom ephther leilighedenn ere affhendtt oc frie latt, som ieg well forseer mig thill vdj samme aars regenskaber aar fraa aar skall were jnførtt, saa dett icke skall befindiß, thett ieg mig formoder, min salige fader der nogitt wdj samme vergemoll wdeligen⁷¹ indgaaitt, ephtherdj dett kand beuisis, hand ingenn wergemaal haffuer oppeborritt,⁷² mens Christopher Skriffuer vdaff min fader oc Eiler Krauffs tilsatt oc betroett børnsens gaffn oc beste att wide oc ramme, oc hannom sidenn om raad oc bistannd att besøge⁷³ som enn farbroder oc morbroder, naar fornødenn giøris, oc hand dett behøffuer ephther Knud Rud, min farbrodersøns, egenn breffs liudelse. Begierer oc gierne, att thenne min eskenings tilkendegiffuelße, begiering oc tiltale, huiß till hoffuitßagenn drager,⁷⁴ motte wdj birckefougdenns eskening oc affskeepdt⁷⁵ ord fraa ord indføris, saa fremtt hand mig icke wille forrette⁷⁶ oc stande mig derfor till rette, oc att ieg motte faa skreffuitt paa. Disligiste vdesker ieg aff hannom paa min oc mine søskens wegne saa witt, ßom woris anpartt kand sig belange, aff dett gods ephther salige frue Doritte⁷⁷ Niels Marquordtßens⁷⁸ affgang, som min salig farfader⁷⁹ hinde hendiß tiidtt mett forleentt haffuer, oc Knud Rud till Vedbye, sidenn hun døde till Wedbye,⁸⁰ mett egtt, arbeide, landgille oc ald herlighedtt brugtt oc beholtt haffuer, disligiste huiß kiøbstedtt goids oc andett, som mig oc mine søskende woris anpartt kunde tilkomme, for^{ne} Knud Rud till Wedbye hos sig beholdett oc brugtt haffuer vdj Siellandtt hoß sig omliggendiß, disligiste huiß andit, som mett hanns egenn breff, zeigell oc forloffuer mett beuisis kand, som nu her wdj icke er jnførtt, disligiste huiß andett mett kost, skadegield, tering oc jntereße, som ieg oc mine søskinde hannom tilregne kand vdj nogenn maade. Actum Sandolt, den 1. septemb: a^o 1594. Knud Rud mett egenn haandtt.

Oc haffuer Knud Rud Jørgenßenn ther till weritt kallitt.

Dernest fremlagde for^{ne} Sørenn Baie ett contrags breff, liudendiß ord fraa ord som her ephtherfølger:

Erick Hardenberg⁸¹ till Matteredup,⁸² Brede Randzou⁸³ thill Rantzouholm,⁸⁴ Albritt Skiell⁸⁵ till Jungsgaard⁸⁶ oc Knud Urne⁸⁷ till Aaßmark,⁸⁸ giøre witterligtt, dett⁸⁹ wy haffue bekommitt wor allernaadigste prindzis oc vdualde konnings befalingh,⁹⁰ formellendiß att der begiffuer sig nogenn irringe⁹¹ oc trette emellom Knud Rud till Wedbye paa denn enne oc Peder Rud till Fulesang⁹² paa denn andenn side om nogenn gields breffue, som findis hoß Peder Rud, som affgangenn Jørgen Rud, Knud Rudzs fader, skall haffue vdgiffuitt, huilcken gield for^{ne} Knud Rud miener att skulle were affbetaltt, oc att for^{ne} hans

faders breffue derfor burde hannom tilstillis, oc for^{ne} Peder Rud⁹³ meener samme breffue icke att were indløst. Da ephtherdj wor allernaadigste herris oc prindzis befallingh oß tilholder, att wij dennom om alle jrringe entenn thill mindelighedtt eller rett skulle adskillie, ere de begge samptlichenn møtt for oß denn 5. junij vdj Vor Frue kircke vdj Kiøbenhaffnn mett huis breffue, de hagde emod huer andre. Oc fremlagde Peder Rud ett velbiurdige mands salige Jørgenn Ruds breff⁹⁴ thill Wedbye formellendiß om ett tusinn daler, hand Hans Mule⁹⁵ y Ottense skiuldig er, oc dersom Hanns Mule icke bekom samme pendinge om paaske itt aar dernest ephther, som datum vdj samme breff vduiiser, daa skulle hannd haue magtt att annamme hans jordeguds i Sielland i Ormißløff,⁹⁶ som aarligenn skiulder tho lester⁹⁷ kornn, emedenn oc ald denn stund forskreffne j^M daler⁹⁸ mett sinn rente bleff hoß forskreffne Jørgen Rud eller hans arffuinger bestaaendiß. Vdj lige maade Hans Mulis breff,⁹⁹ som hand Erick Rud giffuitt haffuer, dett Erick Rud hannom forskreffne itt tusin daler fornøigit haffuer. Sammelediß erlige oc velbiurdige Knud Rud thill Vedbye hanns fuldmags breff, att for^{ne} Erick Rud fuldmagtt att haffue, effterdj for^{ne} Knud Rud drog vdaff landett, att giøre oc lade paa hanns oc hanns broders wegnne saa wit, som de sielffuer personlige till stede wore, oc dersom for^{ne} Erich Rud kom i nogenn løfte eller pendings vdgifft till hans oc hans søskinds gauffnn oc beste, da bepligttter hand sig eller sine arffuinge att holde for^{ne} Erick Rud eller hanns arffuinge dett skadisløß i alle maade. Da ephtherdj erlig oc velbiurdig mand Knud Rud till Wedbye mett nøiagtig quitantzer kunde icke beuise, att forbemelte itt tusin daler wor Erick Rud eller hans arffuinger fornøigitt, haffuer wy dennom vdj venlighedts forligtt vdj saa maade, dett Knud Rud thill Vedbye skall paa fire aarß tid endtlægge¹⁰⁰ till Peder Rud huertt aar femhundritt daler, baade for hoffuitstoell oc rente, och haffuer Peder Rud beuilgett, att dersom Knud Rud till Wedbye indenn otte dage dett nøiagtig kand beuise, att for^{ne} itt tusin daler er betalitt, da skall den contract ingenn magtt haffue. Haffuer ocsaa Knud Rud sig forbeholdt, at dersom dett kand findis nogenn breffue, som for^{ne} Knud Rud skall haffue vdgiffuitt paa forbemelte penge, da skall de icke komme hannom eller hans arffuinge till hinder eller skade vdj nogenn maade. Till vidnißbiurd vnnder voris zignetter oc mett egenn hender vnderschreffuitt aff Kiøbenhaffnn, denn 6. junij anno 1592.

Dernest fremlagde ett obitt beseiglitt pergamentzs breff, liudendis i sinn hoffuitt meening: Knud Rud Jørgennßenn, till Vedbye mettarffuing, kiender sig der vdj aff rett vitterlige giæld skiuldig att were sinn kiere farbroder Erick

Rud for itt tusin daler,¹⁰¹ oc fem daler deraff aarlig till rente aff huert hunddritt, oc vdj samme sit breff forpligttter sig nu till juell offuer ett aar att betale for^{ne} sinn kiere farbroder Erick Rud hoffuittßummenn mett rente, som samme breff vdj sig sielff ydermere formelder oc jndeholder, daterit Vedbye, denn 18. decemb: anno 72.

Dernest enn copie aff ett breff, Jørgenn Rud till Wedbye haffuer vdgiffuitt, daterit Korsøer midfaste sønndag¹⁰² a° 1555 mett Knud Rud Ericksens haand vnderschrewenn, liudendiß i sinn meening: Jørgenn Rud till Widbye giøre witterligtt mett dette mit obne breff skiuldig att were min kiere broder, Erick Rud, reede pendinge itt hundritt oc tho daler, rug och meell 2 lester, viij¹⁰³ skepper biug oc malt thoe lester, itt pund hauffre, x¹⁰⁴ pund 7 tønder oc j otting, jtem ij^c vij¹⁰⁵ sider flesck, nødekropper ¹⁰⁶ v, lammekropper 8, iij tønne salt Lønneborgh,¹⁰⁷ huilcke for^{ne} daler mett alt andett, som forskreffuitt staar, jeg bepligter mig paa gode tro oc loffue eller mine arffuinge endeligen oc well att betale oc fornøige min broder eller hans arffuinge mett dett allerførste eptther hanns egenn nøige och wilge hannom wdenn skade. Till vidnißbiurdt vnder mitt zignett. Mett flere ord breffuitt vdj sig sielff formelder.

Dernest fremlagdis enn seddell mett Erick Ruds egenn haand, liudendiß paa vj^c xxxij daler¹⁰⁸ oc xij skilling, som Jørgenn Rud skulle hafde bleffuitt den nom alle skiuldig paa Knud Jørgensens wegne. Noch ett anditt beseiglit breff, liudendiß paa iij^c daler.¹⁰⁹ Endnu ett breff liudendiß paa iij^c marck lybsck mett sinn rente. End fremlagdiß enn zeddell, Christoffer Skriffuer hauer wd-giffuitt paa børnnsens wegne, paa j^c daller ¹¹⁰ vdj myntt, hand haffuer laantt aff Erick Rud, och wor for^{ne} Sørenn Baie eskening begierendiß beskreffuitt eller vdleeg.

Dernest er møtt for^{ne} Knud Rud Jørgennßenn oc fremlagde enn hermandzs domb,¹¹¹ som Peder Munck¹¹² till Estuadgaard,¹¹³ admirall, Steenn Brahe¹¹⁴ thill Knudstrup,¹¹⁵ Breede Randzow¹¹⁶ till Randzouholm,¹¹⁷ Arrild Huitfeldt¹¹⁸ till Oderßberg,¹¹⁹ rigenns candzeler, Mogenns Gøie¹²⁰ till Bremmerswolddt,¹²¹ Hermand Juell¹²² [till]¹²³ Aabierge,¹²⁴ Hendrick Løcke¹²⁵ till Offuergaardt¹²⁶ oc Anders Dreßelbergh¹²⁷ till Wogenßerup¹²⁸ vdgiffuit haffuer, liudendiß eptther vidtløfftig tiltale, giensuar, breffue oc zeigell till besluttningh, att epttherdj dett beuisis affgangenn Erick Rudt at haue veritt hanns brodersbørns werge, oc ingenn quitantze der emod fremleggis, att hand for samme vergemall er quiterit, sagde wy derpaa saaledis aff for rette, att for^{ne} Knud Rud Erichsønn oc hans søskinde, Erick Ruds arffvinger, er plictig att giøre Knud Rud Jørgennßenn rede oc gott regenschab, sidenn s: Jørgenn Rud døde, for huiß hand

dieris vergemaall forstandett¹²⁹ haffuer, oc att kortis der vdj, huad kortis bør. Till vidnißbiurd vnder voris zignetter.

Dernest fremlagde enn skriffthlig giensuar vdj hwilckenn hand formoder sig, att der bør ingenn eskning offuer hannom att gaae, førend sinn farbroderßønn fanger¹³⁰ giort hannom richtig rede och redenschaff epther de gode mends doms liudelse baade for wiße oc wuiße, som samme beretning wiiløfftigenn met miere jndholder.

Oc bircke fougden derpaa saa haffuer affsagdt for rette: Da epther tiltale, giensuar oc denne sags leilighedtt, breffue och beuißningh, som for mig er vdj rette laugdtt, haffuer ieg dennom offuerueiet oc icke wist andet derom att sige: For dett første om dett contragts breff, for^{ne} Erick Hardennbergh mett de andre gode mend haffuer giortt, emellom for^{ne} Knud Rud oc Peder Rud om de 2 tusinde daler, epther som denn formelder ennd¹³¹ Knud Rud er io samme contragtt pligtig oc bør at eptherkomme oc fuldgjøre,¹³² oc dett breff, for^{ne} Knud Rud haffuer vdgiffuitt thill Erick Rud paa de tusinde daler mett sinn aarlig rentte, weed ieg icke rettere der wdj att sige, end hand jo bør samme sitt breff att eptherkomme och fuldgjøre, naar hand derom bliffuer loughligenn tilsagdt, epther som samme hanns breff formelder, wdenn huiß hand mett quitandzer eller anditt kand sig fraa samme breffue erklere, tha gaais derom, huiß rett er. Wdi lige maade om dett bref, Jørgenn Rud haffuer vdgiffuitt till sinn broder, Erick Rud, liudendiß persilie wiiß paa penge, kornn, fætalie oc andett, jtem huiß breffue, som hanns fader, Jørgenn Rud, haffuer vdgiffuitt, oc Erick Rud haffuer indløst fran gott folck, som thennom hagde, weed ieg icke att kunde dømme wdj denn sag eller stede nogenn eskning offuer for^{ne} Knud Rud Jørgenssenn, førend samme regenschaff bliffuer hannom eptherkommitt oc rigtigh giortt epther de guodemends dom, att mand der vdj kand forfare i samme regenschaffs vdgifftt, om samme breffue er jndløst aff børnnens egenn pendinge for wornede sønder eller andenn gaardzens jndkompst eller forbedring eller ey. Huiß dett der wdj icke findis, da Biden att gaae derom, huiß rett er. Sammelediß oc vdj lige maade till samme regenschaps vdgifftt till folckelønn, om dett halffue hundritt daler, Christopher Skriffuer haffuer laantt, och epthersom Knud Rud Erickßenn lader vdj samme sinn esknings beretning eske aff Knud Rud Jørgennßenn Vedbyegaardzs regenschaaber for de aaringer, hanns ßalige fader skulle haffue weritt hanns oc hanns søskindz werge, huor till Knud Rud Jørgennßenn vdj sinn giensuar beretter, at hand icke weedt, om hand er pligtig att forskaffe hannom nogenn regenschaaber, fordj hand haffuer beuiist for de gode mend, der dømbte dennom

emellom, att hans fader, Erick Rud, haffuer quitterit fougden derfore, som samme hans giensuar ydermere giffuer tilkiende, att ephtherdj for^{ne} Erick Rud haffuer quitterit fougderne, haffuer ieg icke wist att kunde tildømme for^{ne} Knud Rud Jørgennßenn samme regenskaber att fran sig leffuere eller stede nogenn eskningh offuer hannom, førend dett bliffuer hannom offuerbeuiist samme regenskaber att haue annammitt eller antuordet till troer haand. Tha sidenn att gaais therom, huiß rett er. Och ephther som for^{ne} Knud Rud Erickßenn lader eske aff for^{ne} Knud Rud Jørgennssenn sinn anpartt oc hans søskinds aff huiß gods, som frue Doritte Niells Marquordzenns¹³³ wor mett forleentt, oc hand skulle annammitt thett till Vedbye ephther hindere død mett egtt oc arbeiddt oc disligiste huiß kiøbstedgodtz, tha ephtherdj for^{ne} Knud Rud Jørgennßenn i sinn giensuar tilbiuder sig att ville sidde offuer jeffnitt¹³⁴ mett for^{ne} Knud Rud Erichßenn om samme for^{ne} goidsz, huem tha miere haffuer emod hanns rettighedtt, will hannd gjerne fraa sig legge oc de andre oc disligiste, tha ephtherdj for^{ne} Knud Rud Jørgennsenn tilbiuder sligt, wed ieg for denn sag icke att kunde stæde nogen eskningh offuer hannom, mens att alle arffcinger derom kommer till jaffntt mett huerandre, och huem tha mere haffuer, end hannom bør att haue mett rette, tha fra sig igienn legge och sidenn at handele derom, huem brøsten findiß hoß, huiß ret er. Ephther som for^{ne} Knud Rud Erichßenn lader wdj rette legge nogenn løeße zedeler, denn ene daterit a^o 1572 om vj hundritt xxxij daler¹³⁵ xij skilling for 2 aars øxenn hoß Knud Jørgennßenn, da ephtherdj Jørgenn Rud er wed døden affgangenn, oc ingenn hanns breff derom er wdj rette boritt for mig, weed ieg icke at kunde dømme wdj denn sag eller stede nogenn eskning offuer for^{ne} Knud Rud Jørgennssenn, førend dett bliffuer anderlediß for mig beuiist; da derom att gaais, huiß rett er. Sammelediß oc vdi lige maade mett de pendinge, som oc paa denn zedell findiß andtegnitt, Christopher Schriuer hauer vdgiffuitt, paa dett j^c daler, oc ephthersom dett for mig er vdj rette laugdtt enn quitantz aff Erick Rosenkrandtztz, daterit paa Walsøe¹³⁶ den 21. aprilis a^o 1573, att Erick Rud haffuer leueritt hannom j^c daler rentepeniche aff tusinde daler, som hand haffuer laantt hans broderbørnn, oc Erick sielff hagde loffuitt for, huiß derom er andlangendiß, weed ieg icke att kunde dømme, før for^{ne} regenschaff bliffuer for^{ne} Knud Rud Jørgennßen ephther kommitt som forberørt; tha sidenn att gaais derom, huiß rett er, som samme domb i sig sielff widløfftigenn jndholder.

Derhoß i rette lagde enn skrifftligenn beretning, vdi huilckenn hand formeente sigh aff birckefougden wrett att were skeedtt; først der wdj, att hand

hagde tildøpmtt affgangenn Peder Rud wor¹³⁷ emellom gangitt, wanseett at samme contract icke wor endelige, mens liude aleniste wdenn hand kunde beuiise hoffuitstolen att were betalitt, oc hand derfor straxs wor dragenn hiem oc hent sinn beuiiß, oc ville beuiise, att hans oc hans søskindz fougit sielff hagde indløst itt hans farbroders breff fraa affgangenn Erick Rosennkrandz paa itt tusinde daler, som wor vdtagenn till att indløse dett godzs fraa hans niude¹³⁸ mett, oc att were de samme pendinge, contracten om formelder. Jcke skulle hand heller samme contract haffue forseiglitt eller vnderskreffuit, meente fordj, hand denn icke burde att vndgielde, sønderligenn epherdj hand endnu hagde der tilstede samme breff, som wor jndløst fran Erick Rosennkrandzs mett hanns farbroders oc andre gode mendzs hender wnderskreffuit, huor aff skulle kunde forfaris hoffuitstolenn mett rentenn att were betaltt; meener fordj det icke bierckefougdens domb hagde weritt, epherdj kong: Matts: befalingh wor vdgangitt till gode mend, oc de wdj deris forhandlingh hagde jndsett till beuiiß.

Dernest formeente sigh aff birckefougden vrett att were skeett, i dett hand wor tildøpmtt att fornøige¹³⁹ enn haandskrifft, hand hans farbroder i hans vmøndige aar giffuit hagde, som skulle were paa denn samme gield, oc icke skulle kunde beuißis hannom att haffue weritt betroett i de dage till att optage denn minste skillingh aff nogenn hans egenn bønder, end sige slig enn summa pendinge. Oc satte wdj rette, om slige breffue, som enn vmøndige, der er vnder wergemaall, giffuer sinn formynder oc werge vdj sinn vmøndige aar, bør att komme denn vmøndige till hinder oc skade, mett mindre dett kand beuisis samme pendinge till hanns nytte oc tarff att were anduent, epherdj loughen¹⁴⁰ formelder, at denn, ßom børne verge er, bør att haue jndseende, att dieris godzs foruendiß thennom thill fremtarff oc icke till skade. Och satte wdj rette, om birckefougdens dom icke burde magteløß att bliffue.

Da wor her wdj rette møtt for^{ne} birckefougitt, wor sin dom bistendig oc formeente sig icke emod denn contract, hanns egitt oc hanns faders breff att kunde dømmе, meente sig fordj ingenn vrett att haffue giortt.

Wor her oc wdj rette møtt for^{ne} Knud Rud Ericksens fougit, Søren Baije, formeente oc i lige maade birckefougden att haue fuldt contracten, hans egitt oc hans faders breffue oc fordj ingen wrett att haue giortt, oc satte wdj rette, om hanns domb icke burde wid magtt att bliffue.

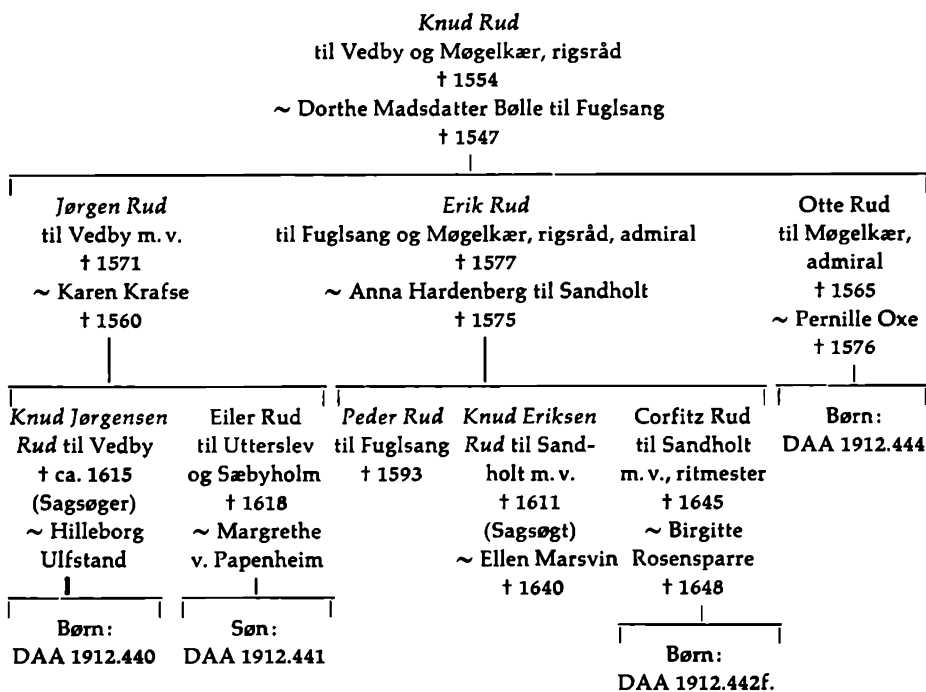
Mett flere ord oc tale dennom derom emellom wor.

Da epherdj tiltale, giensuar oc denn sags leilighedtt bleff derpaa affsagdt for rette, att epherdj denn contract, som gode mend hauer giortt emellom affgan-

genn Peder Rud oc Knud Rud Jørgenßenn om for^{ne} summa pendinge, liuder allereeniste, wdenn Knud Rud indenn 8 dage kunde beuiise samme j^M daler att were betalitt, och hand sig paaberber indenn bestemte tid att haue weritt i Kiøbenhaffnn met sinn beuiiß, oc for^{ne} gode mend tha icke wor tilstede, hand oc endnu formeente sig att wille beuiise samme hoffuitstoell att haue veritt betalt, oc befindiß kong: Matts: befaling¹⁴¹ att were vdgangit till godemend, dennom derom emellom att dømme, da wor dett icke birckefougdens domb, der nogit om att dømme. Disligeste ephtherdj for^{ne} Knud Rud formeener dett breff, som vdj hans vmøndige aar er vdgiffuit til sinn egenn werge, som tha bør att wiide hans gaffnn, den stund han wor vnder wergemaall, icke were nøiagtigh, da ephtherdj dett er denn sag, som icke kand aff nogenn vnderdommer ephther receßen¹⁴² paa dømmis, da finder wy for^{ne} sager jnd for sin tilbørlig dommere, oc for^{ne} Knud Rud Jørgennssenn middeler tidtt for denn birckefougdens domb att were forskonitt.¹⁴³

Till vidnißbiurdtt vnder woris zignetter.

(1) Parternes indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Se 652.2. – (3) Se 652.3. – (4) Knud Jørgensen Rud (d. omkr. 1615) til Vedby, søn af Jørgen Rud (d. 1571) til Vedby og Karen Krafse (d. 1560) til Utterslev. – (5) Hovedgården

Vedbygård i Ruds Vedby s., Løve h., der i 250 år (fra 1429) tilhørte slægten Rud. – (6) Ordet mgl. i forlægget. – (7) Landsbyen Ruds Vedby (tidl. Vedby) i Ruds Vedby s., Løve h. – (8) Knud Eriksen Rud (d. 1611) til Sandholt, Rubjerggård og Fuglsang, søn af rigsråd, admiral Erik Rud (d. 1577) til Fuglsang, Møgelkær og Enggård (nuv. Gyldensteen) og Anna Hardenberg (d. 1575) til Sandholt og således fætter til ovenn. Knud Jørgensen Rud, se stamtavlen ovf. note 1. Han blev 1571 immatrikuleret ved universitetet i Rostock, var 1577–88 hofjunker, 1588–97 lensmand på Krogen, 1597–1611 på Odensegård. – (9) Se 666.30. – (10) Ordet tilskrevet over linjen. – (11) Peder Rud (d. 1593) til Fuglsang, broder til ovenn. Knud Eriksen Rud. Han blev 1582 immatrikuleret ved universitetet i Orleans og var 1590–93 hofjunker. – (12) forbeholdt. Jf. ndf. i dommen: *Haffuer ocsaa Knud Rud sig forbeholdt*. – (13) Rigsråd, admiral Erik Rud (d. 1577) til Fuglsang og Møgelkær. Han var værge for sin brodersøn, ovenn. Knud Jørgensen Rud, og dennes søskende, da de var mindreårige. – (14) Gældsrevet fra Erik Rud til Erik Rosenkrantz er af 15. maj 1572 (jf. Secher, Rettertingsdomme I.290). – (15) Rigsråd, statholder i Norge Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1575) til Valsø og Kærstrup (nuv. Valdemars slot), gift med Helvig Hardenberg (d. 1599) til Arreskov. – (16) 1000 daler. Om skrivemåden se 633.86. – (17) Gældsbreve (Kalk. II.150b bet.1). – (18) Jørgen Rud (d. 1571) til Vedby, se stamtavlen ovf. note 1. – (19) Ovenn. Peder Rud (d. 1593) til Fuglsang. – (20) Dele, stykker (Kalk. III.470b). – (21) ∴: Knud Eriksen Rud. – (22) Forlægget har ved fejlskrift *Waldbye*. – (23) ∴: Knud Eriksen Rud. – (24) på hinanden følgende (Kalk. III.672b bet.2). – (25) ∴: Knud Jørgensen Rud. – (26) Ved samfrænders dom 4. juni 1594 (nævnt i rettertingsdom 19. oktober 1599, se Secher, Rettertingsdomme I.293). – (27) indtil. – (28) Mægling (jf. Kalk. IV.656b). – (29) givet møde, fremstillet mig, indfundet mig (OdS IX.486 bet.6), jf. DL 1–24–24: indstille sig hos Sagsøgeren. – (30) Slægtninge ved fødsel, blodsbeslægtede (Kalk. I.221b). – (31) Ordet mgl. i forlægget. Jf. straks ndf. *trette oc vidtløfftig vænighedt*. – (32) her vel: påbegynde, afstedkomme. – (33) betydelig (Kalk. II.14b). – (34) udrede, betale (OdS IV.678). – (35) tålelig, tilfredsstillende (Kalk. II.787a). – (36) retfærdig, rimelig (Kalk. V.98b). – (37) mærket, erfaret (Kalk. I.676a). – (38) forfølge, efterstræbe (Kalk. I.438a bet.4; OdS IV.186 bet.3). – (39) Redegørelse, regnskab (Kalk. III.562a bet.5). – (40) vel: er vanskeligt stillede med hensyn til, jf. at det af sagen fremgår, at Knud Jørgensen Rud har taget regnskaberne på Vedbygård. Måske – og muligt snarere – bet. *ere ringe om*: lægger ringe vægt på, jf. Kalk. IV.911a: være lidet om = bryde sig lidet om, f. eks. *megh ær lydhet om ath sloss*; sml. Kalk. III.456b: passe om = bryde sig om, ib. 865b (*inthe skiode om*). – (41) Der synes at måtte foreligge en fejlskrift. Hvis *beuiiþ* her er: skriftligt vidnesbyrd (OdS II.592 bet.3; jf. DL 2–9–23: Bevis om sit Liv og Levnit), skal der måske læses: *min søskinnde oc ieg er ringe om beuiiþ . . . dog, det jeg vnderstaett haffuer, vðenn Eiler Krauffsis* (mine søskende og jeg lægger ringe vægt på skriftlige vidnesbyrd . . . dog, så vidt jeg har forstået, bortset fra Eiler Krafses). Er denne tolkning rigtig sigtes der vel til Knud Jørgensen Ruds ndf. nævnte brev af 8. oktober 1574 til Eiler Krafse. Udtrykket *er ringe om beuiiþ* kan vel også bet.: er fattige på bevis. – (42) Eiler Krafse (d. 1599) til Egholm og Assendrup, broder til Karen Krafse (d. 1560), der var gift med Jørgen Rud (d. 1571) til Vedby og altså Knud Jørgensen Ruds morbroder. – (43) *magtt giffuitt*: befuldmægtiget. Den omtalte fuldmagt fra Erik Rud til Eiler Krafse er af 8. oktober 1573, jf. ndf. og rettertingsdom 15. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I.513). – (44) Forlægget har ved skrivefejl 93. Den rigtige datering findes i rettertingsdom 15. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I.513). – (45) Jørgen Rud døde 1571, hvorefter hans broder, Erik Rud, blev værge for hans umyndige børn. – (46) behandle (Kalk. V.71b). – (47) gengælde (Kalk. I.636b bet.1). – (48) Fordel, gavn (Kalk. III.247b). – (49) *Interesse* kan bet. rente (Kalk. II.426b bet.3; OdS IX.615 bet.5), jf. eng. *interest*, fr. *interêt*, men betegner også andre betalinger

i forbindelse med pengelån, idet *interesse* (og omkostning el. skadegæld) ofte nævnes som en fra rente forskellig ydelse, jf. rettertingsdom 27. september 1617 (VI nr. 873): *icke allene for blet rennte . . . men for skade och jnteresse wdaff forne summa*, rettertingsdom 27. oktober 1601: *1000 daler hofuitstoel med rente paa rente samt interesse oc ukost* (Secher, Rettertingsdomme I.332) og rettertingsdom 1604: *hovedstol og rente forunden omkostning og interesse* (ib. 596), jf. Arent Berntsen III.338: *Pendinge med Rente, ald bevislig Interesse oc Skadegield*. Interesse er næppe, som Kalk. II.426b lin. 29 (med tvivl) åntager, provision, men snarere kreditors udgifter, når et lån ikke tilbagebetales i rette tid, jf. f. eks. rettertingsdom 30. marts 1615 (VII nr. 872) *paaførtt dennum βtoer beffueringh och jnteresse*. I udlandet kendes allerede fra det 13. århundrede det forhold, at kreditor i så fald skulle have en godtgørelse, som kaldtes interesse, og denne godtgørelse ansås efter kanonisk ret ikke som åger, men som erstatning (med et moderne udtryk: opfyldelsesinteresse), ikke blot for dannum emergens, men også for *lucrum cessans*, den udeblevne fortjeneste; se om interesse i fremmed ret Ernst Andersen, *Middelalderens Renteforbud* (1975).57ff. – (50) Se ovf. note 11. – (51) indkræve (Kalk. II.409b bet.3). – (52) Herefter gentager forlægget formentlig ved en fejltagelse *mett nøiagtige quitantzer*. – (53) Den rigtige datering er vist 4. juni 1594, jf. ovf. note 26. – (54) Brevet er af 1555, jf. rettertingsdom 15. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I.512). – (55) Levnedsmidler (Kalk. I.532b). – (56) ∅: 474¹/₂ daler. – (57) ∅: Knud Jørgensen Rud. – (58) Gældsbrevet på de 350 daler er af 29. oktober 1571, jf. ndf. og rettertingsdom 15. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I. 512). – (59) Karen Ottedatter Blome (d. 1586), datter af Otto Blome (d. mellem 1534 og 1545) og Dorothea Røllike (d. efter 1554), gift med Mogens Godske (Bielke) (d. 1571) til Lidemark. – (60) Claus Maltesen Sehested (d. 1612) til Højris, Nørre Holmgård og Nøragergård, 1595 statholder på Øsel. – (61) ∅: ugen efter helligtrekongers dag frem til octava Epiphania: 20. dag jul, jf. Troels-Lund IV.95 og rettertingsdom 14. juni 1608 *i de 8 dage trium regum* (Secher, Rettertingsdomme II.218). Udtrykket *octava trium regum* nævnes ofte som terminsbetegnelse ved Kieler-omslag, der holdtes i ugen efter helligtrekongers dag. *Octava* betegner ottendedagen efter visse fest- eller helgendage, jf. C. Bauer, *Calender for Aarene fra 601 til 2200* (Kbh. 1868/1961).156a. – (62) Forlægget har 1571; det rigtige år er vist 1551, jf. rettertingsdom 15. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I.512). – (63) Kyndelmisse: 2. februar. – (64) tilstrækkeligt, gyldigt (Kalk. III.535b). – (66) Forlægget har *widt Byegaards*. – (65) Samfrænders dom 4. juni 1594 (jf. rettertingsdom 19. oktober 1599; Secher, Rettertingsdomme I.293), der dømte Knud Eriksen Rud til at gøre Knud Jørgensen Rud regnskab for Erik Ruds værgemål. – (67) Forholdet (Kalk. II.778a bet.2). – (68) Ansættelse, vurdering (Kalk. IV.321a bet.1). – (69) 14 er formentlig fejlskrift for 4, jf. ovf. note 65. – (70) Rettet fra *beskedtt*. – (71) stærkt, kraftigt (Kalk. IV.903a bet.1). – (72) Jf. rettertingsdom 19. oktober 1599, hvor Knud Eriksen Rud anførte, at „hverken hans fader eller hand hafde nogit af hans [Knud Jørgensen Ruds] eller hans sødskindes vergemaal eller paa nogit formynderløn af hannom eller hans sødskinde hafde oppeborrit, meden Knud Rud self hafde annammit Vedbiugaard och goeds, rede och regenscaf af fogeder oc skrifer“ (Secher, Rettertingsdomme I.292). – (73) søge (Kalk. I.187a bet.1). – (74) henhører, vedrører, angår. – (75) Afgørelse (Kalk. I.27a). – (76) Vel fejl for *vforrette*: gøre uret. – (77) Formentlig Dorte Madsdatter Bølle (d. 1547) til Fuglsang, gift med rigsråd Knud Rud (d. 1554) til Vedby og Møgelkær. – (78) Er antagelsen i note 77 rigtig, synes *Niels Marquardt* på at måtte være fejllæsning af *Bølle Madzdatter*. Herimod kan anføres, at de samme navne gentages senere i dommen. – (79) Rigsråd Knud Rud (d. 1554) til Vedby og Møgelkær. – (80) Dorte Bølle døde på Vedbygård og blev begravet i Ruds Vedby kirke. – (81) Se 628.17. – (82) Se 628.18. – (83) Se 628.29. – (84) Se 628.30. – (85) Se 627.16. – (86) Se

627.17. – (87) Se 628.64. Navnet *Urne* er i forlægget rettet fra *Rud*. – (88) Hovedgården Årsmarke (nuv. Knuthenborg) i Hunseby s., Musse h. – (89) at (Kalk. I.358a bet.1). – (90) Utrykt. – (91) Uenighed, strid (Kalk. II.427b). – (92) Hovedgården Fuglsang i Toreby s., Musse h. – (93) Herefter gentager forlægget *oc forne Peder Rud*. – (94) Gælds brevet på 1000 daler er af 1564, jf. rettertingsdom 15. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I.512). – (95) Hans Mule (d. 1602) til Nislevgård, 1571 forlenet med Sanderumgård, 1599 borgmester i Odense. – (96) Landsbyen Ormslev i Vemmelev s., Slagelse h. – (97) *Læst* er rummål for tøndevise udmålte varer (f. eks. korn) af noget forskellig størrelse. – (98) 1000 daler. Jf. ovf. note 16. – (99) Breve af 1572 og 1589, jf. rettertingsdom 15. maj 1694 (Secher, Rettertingsdomme I.512). – (100) erlægge, betale. – (101) Ifl. rettertingsdom 15. maj 1572 synes gælds brevet af 18. december 1572 at være på 2325 daler, jf. Secher, Rettertingsdomme I.512. – (102) 24. marts 1555. Jf. Secher, Rettertingsdomme I.513. – (103) $7\frac{1}{2}$. Om skrivemåden se 633.86. – (104) $4\frac{1}{2}$. Gennemstregning af romertallet V (5) betegner $4\frac{1}{2}$, jf. Erik Kroman, op. cit. 42 fig. 24. – (105) 207; om skrivemåden se ovf. note 16. – (106) Oksekroppe (Kalk. III.265b). – (107) Byen Lüneburg, hvor der fandtes store saltkilder, der havde været benyttet siden år 906. – (108) $631\frac{1}{2}$ daler. Jf. ovf. note 16 og 103. – (109) 350 daler. – (110) 50 daler. – (111) Dom af 4. juni 1594. – (112) Se 628.7. – (113) Se 628.8. – (114) Se 628.13. – (115) Se 628.14. – (116) Se 628.29. – (117) Se 628.30. – (118) Se 628.35. – (119) Se 628.36. – (120) Se 628.37. – (121) Se 628.38. – (122) Se 665.9. – (123) Ordet mgl. i forlægget. – (124) Se 665.10. – (125) Henrik Lykke (d. 1611) til Overgård, Hverringe, Kokkedal, Bonderup (nuv. Lerkenfeld) m. v. – (126) Se 648.28. – (127) Se 630.24. – (128) Se 635.38. – (129) forestået (Kalk. I.620a). – (130) får (Kalk. I.505b bet.1). – (131) endnu (Kalk. I.468a bet.1). – (132) Forlægget gentager herefter vist fejlagtigt *epther som den formelder*. – (133) Se ovf. note 77 og 78. – (134) Skifte, deling (Kalk. II.438a bet.3). – (135) $581\frac{1}{2}$ daler, jf. ovf. note 16 og 103. – (136) Den tidl. hovedgård Valsø i Haraldsted s., Ringsted h. – (137) Her må mangle nogle ord i forlægget. – (138) Nytte, gavn (Kalk. III.247b). – (139) betale (Kalk. I.679a bet.3). – (140) EsjL III.10. – (141) Ses ikke at være trykt. – (142) Reces 13. december 1558 § 27, sidste stk. – (143) Det varede længe, før en endelig afgørelse blev truffet. 1596 indstævnede Knud Jørgensen Rud sin fætter Knud Eriksen Rud for rettertinget for at få ham kendt pligtig til at gøre regnskab for faderens, rigsråd Erik Ruds, værgemål. Da Knud Eriksen Rud for landstinget havde bevist, at Knud Jørgensen Rud var inddraget i Vedbygård og dér selv havde taget fogdernes regnskaber til sig, dømte rettertinget 22. juni 1596, at Knud Jørgensen Rud skulle gøre Vedbygård så god, som den var, da han inddrog der, og skaffe regnskaber og breve til veje. Denne dom blev imidlertid ikke givet beskrevet, da parterne forligtes om, at Knud Eriksen Rud skulle betale Knud Jørgensen Rud 6000 daler, jf. Secher, Rettertingsdomme I.122f. Knud Jørgensen Rud fremlagde da ikke regnskaber og breve og mente ikke at have pligt dertil, da sagen var blevet forligt, og der ikke forelå nogen dom, der pålagde ham noget sådant. Ved rettertingsdom 19. oktober 1599 (Secher, Rettertingsdomme I.292f.) pålagdes det ham selvtolvtv inden førstkommende 1. maj 1600 at aflægge ed på, at han havde indført alt, hvad han havde udtaget af Vedbygård. En anden rettertingsdom af s. d. (Secher, Rettertingsdomme I.295f.) i en sag mellem Knud Jørgensen Rud og Christoffer Valkendorf m. fl., der havde medvirket til forliget i 1596, staterede, at da forliget ikke var givet beskrevet og forsejlet, forelå der kun en begyndende forhandling om et forlig, der ikke kunne komme Knud Eriksen Rud til skade. 1. maj 1600 blev på Vedbygård indgået forlig mellem parterne, hvorved det bl. a. bestemtes, at Knud Eriksen Rud skulle betale Knud Jørgensen Rud 6500 daler for den tilltale, han havde vedr. Erik Ruds værgemål, jf. Secher, Rettertingsdomme I.511ff. (rettertingsdom 15. maj 1604).

742 Viborg landsting 16.¹ august 1595

8 dages stævnevarsel til en person, der bor uden for herredet, er ikke lovligt varsel.

Hs.: Ledr.336,2° nr. 247 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: En sendtentz om otte dage warbel wden herridt er macteløs sagtt.

Mouritz Styge,² Jørgen Friis³ och Gunnedj Schriffuer⁴ dømt haffuer aar 1595:

Saa och epherdi forskreffne Enuoldt Kruße⁵ er dom proust vdj Wiborg, och hannd haffuer proustdommit y forbedning⁶ och forsuar, och hannd er vdenn lanndtz,⁷ och eperdi forskreffne mester Jacob⁸ er canick wdj Wiborg och er boennis y Olborg, och icke befinndis thenom att uere loulig aduart,⁹ menn aleniste viij dags warsel att uere giffuitt. tha finde wij effter sadann leglighedt samme warsell macteløs att uere.¹⁰

In cuius rej testimonium. 17.¹¹ augusti 1595.

(1) Forlægget har datering 17. augusti. Da denne dag i 1595 var en søndag, er dommen formentlig ligesom den følgende af 16. august, hvis årstallet 1595 er rigtigt. Lørdag var indtil 1631 Viborg landstings ordinære retsdag; § 1 i fdg. 31. marts 1631 (CCD IV.632) fastsatte, at alle landsting herefter skulle holdes om onsdagen eller, hvis denne dag var en helligdag, den følgende søgnedag. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.8. – (4) Se 621.10. – (5) Se 666.17. – (6) Værge, forsvar (Kalk. I.593a bet.2). – (7) ∩: uden for landstingsjurisdiktionen. – (8) Magister Jacob Jensen Holm (d. 1609), 1574 magister (Wittenberg), 1574–81 rektor ved Viborg skole, 1577 tillige kannik i Viborg domkapitel, 1582 sognepræst ved Viborg domkirke og stiftsprovst over Viborg stift, 1587 biskop over Ålborg (dengang: Vendelbo) stift. – (9) varslet, forkyndt (Kalk. I.9b). – (10) Ifl. JL I.50 var stævnevarslet 14 dage for den, der boede uden for herredet, jf. § 27, stk. 1, i reces 13. december 1558. – (11) Se ovf. note 1.

743 Viborg landsting 16. august 1595¹

En fordeling² kendt ugyldig, da der ikke fandtes at være givet lovligt varsel til debitor, idet varselsmændene ikke havde anført på hvilken dag eller på hvilket sted, de havde givet debitor varsel.

Hs.: RA Hss. V B 18 nr. 172 (findes yderligere i 11 hss.).

Overskrift: En dom om wloulig warsill, och at warsils menden jcke haffuer naffuen-giffuit stedt, the haffuer giffit warsill.

Mouritz Stigge³ till Holbeckgaardt,⁴ Jørgen Fris⁵ tiill Krastrup,⁶ landzdommere vdj Nøer Judtlandt, och Gunde Schriffuer,⁷ landztingshører ibidem, gjør witerligt, att aar epher Gudtz byrdt Mdxcy, thend 16. dag augustij, paa Viborgh landztingh var skickett erlig oc welbyrdig mand Hinrich Bellow⁸ till Spøttrup,⁹ høuidtzmand paa Haldt,¹⁰ paa thend enne och hagde hidt vdj rette

steffnt Niels Schriffuer y Kiemstrup¹¹ paa thend anden side, for handt haffuer laditt Christin Andersen Deignn fordiele for xxiiij skilling, som handt skulle haffue loffuitt Jens Christinsen aff hans heste och vogen, och for xij skilling och for en stolpe saa guod som 4 skilling, och jcke ther skulle vere giffuith loughlig varssill for same diele; och mienthe fordj dielen wlogligen att were dreffuen och buorde machtisløß att vere.

Saa møtte for^{ne} Niels Schriffuer, berette¹² att haffue laditt Christin Andersen Deigen fordiele till Gisselumherritzting och framlagde samme diels breff, lyudendis Niels Schriffuer att haffue laditt Christin Andersen Deigen fordiele till Gisslum herritzting for same gieldt, som forskreffuidt star, och findis saaledis y dielsbreffuidt indschreffuidt: warsils mendt Jens Knudtsen och Jens Christensen y Binderup.¹³ Och formiente Niels Schriffuer thett nochksom¹⁴ löuglig warsill att were.

Medt flere ordt och tale thennom ther om emellum war.

Thaa ephther tilltale, giensuar och sagens leiglihedt, saa och ephtherdj samme warsils mendt jcke haffuer naffuengiffuen, huilchken dagh, thee giorde for^{ne} Christin Andersen Deyen warsill, eller huor thee giorde hannom warsill, enthen munthlig till hans broPELL¹⁵ eller sogne kierchke, och for^{ne} Christin Andersen Degen effter thett warsill er dieltt bleffuen, thaa kunde wy icke kyende thett loughlight och ther for finde for^{ne} Christin Deygen aff thend diele quitt att uere.

Jn cuius reij &c.¹⁶

(1) I nogle hss. (f. eks. GkS 1140,2°) er dommen dateret 1591. Dateringen 1595, der findes i de fleste hss., er formentlig rigtig, da 16. august i dette år, men ikke i 1591, var en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag indtil 1631. – (2) Om fordeling se Matzen, Offentlig Ret III.150ff. – (3) Se 621.4. – (4) Se 621.5. – (5) Se 621.8. – (6) Se 621.9. – (7) Se 621.10. – (8) Se 628.21. – (9) Se 628.29. – (10) Se 707.6. – (11) Landsbyen Kemtrup i Grynderup s., Gislum h. – (12) Ordet tilskrevet over linjen. – (13) Landsbyen Binderup i Binderup s., Gislum h. – (14) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). – (15) Egl. det bræt el. den planke, der danner overgang fra vejen til et hus; derefter: bolig, bopæl (Kalk. I.276b). – (16) &c. erstatter: testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa (således GkS 1140,2°).

744 Viborg landsting 27. september 1595

En indstævnt havde begæret en sag udsat under henvisning til, at han i sin husbonds ærinde var på rejse til Fyn. Begæringen afvist, da sagen ikke var husbondens sag.

Hs.: NkS 839,2° nr. 311 (findes yderligere i 2 hss.).

Overskrift: En dom om skodzmoll.¹

Mouritz Stygge² tiill Holbeckgaardt,³ Jørgin Friis⁴ thil Krastrup,⁵ landzdommer wdj Nøriuttland, och Gunde Schriffuer,⁶ landtzthinghører ibidem, giøre witterligt, att aar epther Gudz byrd Mdxcv, thend 27. dag septhembris, paa Wiborig landtzthing wor skickitt erlig och welbyrdig mand Hendrick Billoe⁷ thill Spøttrup,⁸ høffuitzmand paa Hald,⁹ med enn opzethilße her aff landzthingitt idag moniit wdgangitt, liudendis hanom tha att haffue hiid y rette steffnt Hans Skiøtt y Linditt,¹⁰ Hanß Perßen y Stoffgaardt,¹¹ Therckild Perßen y Linditt, Nielß Laurizen y Damgaardt,¹² Jep Anderßen y Kollemorthen,¹³ Niels Chrestensen y Toregod,¹⁴ Pouill Nielßen ibidem, Chrestin Hanßen y Linditt, Olluff Michilßen y Jørge,¹⁵ Therckild Hanßen y Lono,¹⁶ Faster Jørginßen, Albritt Jennßen y Vesterlund,¹⁷ Sørin Jennßinn, Jenß Anskarisßinn, Olluff Anskarisßinn ibidem och Anders Nielsinn y Kolle Morthin for ett vinde, the nogin thiid sidenn forleden med Peder Jennßen, fougitt paa Rørbeck,¹⁸ wonditt haffuer, att thennd bolleg, Jennß Palßen y Øster Seyrup¹⁹ iboer, schall vere enn fuld redzilßgaardt,²⁰ thet the icke anditt haffuer hørdt eller wiid, huilckitt vinde for^{ne} Hendrik Billoe minte icke saa nøgactig eller vdtrøckeligen wonditt att uere, att thett buorde nogin magtt att haffue eller komme hannum emod hanns gamill breffue thill hinder eller skade y nogin made.

Sameledis hagde hid steffnit for^{ne} Per Jenßen med samme winde, som thet thagitt och forhuerffuitt haffuer. Thisligiste Jennß Perßen y Seyrup,²¹ om hand haffuer nogitt ther thill att suare.

Framdiellis hagde hiid steffnitt Therckild Grønn y Vindeløff,²² herrizfougitt y Nøruongheritt, for enn dom, hand epther samme vinde om eygindomen dømpit haffuer, lige well winditt schulle haffue weritt hiid steffnit thil landzthingitt och sagin tha att uere upthagin, och hand thet icke willit ansee, minendis hannom ther med wrett att haffue giordt och buorde ther for att stande thill rette.

Tha epther beggie parthernis beuilling bleff samme sag opsaat thill idag. Och ther huos hagde for^{ne} Hendrick Billoe idag hiid steffnit for^{ne} Per Jenßen for enn vendelig dom,²³ hand thennd 16. septhembris thill Nøruongsherritzthing forhuerffuit haffuer om brugelligeth, erlig och welbyrdig frue Heluig Wlfeldt²³ will haffue thill hindis gaard y Øster Siørup ligge wed enn aff for^{ne} Hendrick Billoes gaarde ther i byinn, huilckin dom hand minte med wrang wnderuisning²⁵ att uere forhuerffuit, som hand med tingswinder och laugheffder formintte sig nochsom²⁶ att uille beuiße, och samme dom icke skulle vere endelig och mint fordj, thennd icke buorde lenger magt att haffue.

Ochsaag hadde hiid kallitt for^{ne} Therkild Grønn, som samme dom dømt haffuer, om hand haffuer nogitt ther vdi att siige.

Saa møtt Lauritz Jørginßin y Aareschouff²⁷ och Per Matzin y Balle²⁸ paa for^{ne} Per Jenßens wegn med hans fuldmagdt och giorde hanß schodzmoll,²⁹ att hand nu er saa louglic forhindring vdi hans hosbundz bestilling och forfald paa reigsenn offuer till Fyenn thill hans hosbundet, saa hand ther for icke nu thill thette landzthing kand her møde.

Ther thill suaritt for^{ne} Hendrick Billoe och forminte thet skodzmoll jcke nochsom eller louglic, eptherthj thenne sag icke er Peder Jenßins hosbundz egin sagh, menn frue Heluig Vlfeldz sag, och møndigheth³⁰ icke medføre, thet³¹ hand schall were forhindrit vdi hindis forfaldt. Och saatte ther for y rette, om hand icke buorde att haffue dom for siig y samme sagh.

Tha epther saadan legligheth, att eptherthj thisse sager jcke er for^{ne} Per Jenßins hosbundz sager, menn frue Heluig Vlfeldz, och Per Jenßin lader giøre schodzmoll, att handt nu vdi hans hosbundz forfald och icke vdi hindis, tha wiide wy epther thet for^{ne} skodzmoll vdi the made jcke att kand upholde for^{ne} Hendrick Billoe hans sager, och ther fore finder wy for^{ne} winde och for^{ne} dom ther epther giordt er magtheløs att uere, jndtill huem ther haffuer vdi att siige steffner paa nye louglic, kommer her och will were y rette.

Jn cuius reij testimonium &c.³²

(1) Overskriften er i forlægget skrevet med anden, men samtidig hånd. – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.8. – (5) Se 621.9. – (6) Se 621.10. – (7) Se 628.21. – (8) Se 628.22. Henrik Below ejede i Tyregod s., Nørvang h., hovedgården Hastrup. – (9) Se 707.6. – (10) Landsbyen Lindet i Vester s., Nørvang h. – (11) Gården Stougård i Tørring s., Vrads h., der indtil 1852 hørte til Øster Nykirke s., Nørvang h. Gården var 1682 på 64,42 tdr. hartkorn med et dyrket areal på 333,3 tdr. land, jf. Henrik Pedersen.127. Den ejedes da af Erik Lunge (d. 1616). – (12) Gården Damgård i Øster Nykirke s., Nørvang h.; i 1682 af 7,69 tdr. hartkorn og med et dyrket areal på 66 tdr. land, jf. Henrik Pedersen.127. – (13) Landsbyen Nørre Kollemorten i Øster Nykirke s., Nørvang h. – (14) Landsbyen Tyregod i Tyregod s., Nørvang h. – (15) NkS 845,2° har Thørgø der vel er fejllæst som Thørgø og normaliseret til Jørgø. Måske landsbyen Tyregod i Tyregod s., Nørvang h. – (16) Landsbyen Lønå i Tyregod s., Nørvang h. – (17) Landsbyen Vesterlund i Vester s., Nørvang h. – (18) Gården Rørbæk i Vester s., Nørvang h., der da ejedes af Else Lindenov (d. 1613), gift med Absalon Gøye (d. 1603) til Kærstrup; også deres datter, Karen Gøye (d. 1599), gift med rigsråd Breide Rantzau (d. 1618), skrev sig til Rørbæk. 1682 var gården af 12,65 tdr. hartkorn og havde et dyrket areal af 166,2 tdr. land, jf. Henrik Pedersen.126. – (19) Landsbyen Øster Sejrup i Tyregod s., Nørvang h. – (20) Gård, hvoraf der svares redsel (avgift) (Kalk. III. 565a). – (21) Enten landsbyen Øster Sejrup (se ovf. note 19) eller landsbyen Vester Sejrup i Tyregod s., Nørvang h. – (22) Landsbyen Vindelev i Vindelev s., Nørvang h. – (23) En uendelig dom er en dom, der ikke endeligt afgør sagen. Fdg. 23. maj 1636 § 3 (CCD IV.669) forbød landstinget at afsige uendelige domme; bestemmelsen optoges i reces 27. februar

1643 2-6-1 (CCD V.261), jf. 3-21 (ib.338) og gik derfra over i DL 1-5-12: Dommere maa ingen Uendelige Domme udstæde med disse Ord: Uden det anderledis kand afbevisis, havis i minde, aftalis, forstaais, bevisis, og andre deslige Uendeligheder. – (24) Helvig Hartvigsdatter Ulfeldt (d. 1601) til Højbygård, enke efter Steen Bille (d. 1590) til Kærsgård. – (25) Oplysning (Kalk. IV.668b). – (26) tilstrækkeligt, gyldigt (Kalk. III.235b). – (27) Landsbyeen Arritskov (1610: Arreschoff) i Nørre Snede s., Vrads h. – (28) Landsbyen Bøvl i Sønder Omme s., Nørvang h. – (29) Begæring om udsættelse (Kalk. III.828b bet.3). – (30) Fuldmagt (Kalk. V.734a). – (31) at (Kalk. I.358a bet.1). – (32) &c. erstatter: sigilla nostra inferius præsentibus impressa.

745 Viborg landsting 27. september 1595

En mand havde på et grandestævne, der holdtes på kirkegården, efter at gudstjenesten var sluttet, beskyldt markmanden¹ for løgn og sønderbrudt 3 af de karvestokke, hvorpå bymændenes bøderegnskab var opført. Nævninger havde ikke anset dette for brud på kirkefred, men deres kendelse underkendtes af landstinget.

Hs.: GkS 1137,2^o nr. 264 (findes yderligere i 8 hss.).

Overskrift: En dom om kierckefredtzbrøde.

Mouritz Stygge² thill Holbeckgaardt,³ Jørgenn Friis⁴ thill Krastrup,⁵ lanndt-domer vdj Nøriuttlanndt, och Gunde Schriffuer,⁶ landtzinghører ibidem, giør vitherligt, att aar effter Gudz bœrdt Mdxcv, thenn 27. dag septembris, paa Viborig lanndzting var skickett erlig och velbœrdig manndt Enuoldt Kruese⁷ thill Vingegaardt⁸ paa thend enne och hagde hidt y rette steffnitt Jenns Matzenn y Veldz,⁹ Niels Nielßenn ibidem, Lille Peder Nielßenn y Kuorningh¹⁰ och thieris medtbrøder neffninger paa thend anden side, for the skall haffue quitt suoritt Jep Lindßenn j Vingē¹¹ for kierckefredt hannom war thillust och medt forfuldt, for hanndt skulle haffue thagenn nogenn thallier¹² fra Niels Lundall paa Vinge kierckegaardt, och nogen aff thennom sønderbrøtt effter vindisbiurdz liudelse, och icke for^{ne} Jep Lindßen thett skall haffue aff beuist, och for^{ne} neffninger dog haffuer hannom quitt suoritt och thieris eedt buorde macteløs att uere.

Disligiste hagde hidt steffnitt for^{ne} Jep Lindßenn medt same neffningers eedt.

Och fremlagde ett thingsvinde aff Sønnderliøng herritztingh thette aar thenn 15. julij vdgifuitt, Niels Lundall y Vingie først for viij menndt att haffue vonndett, att thenn søndag effter pingsdag sist forledenn,¹³ hanndt schreff thieris vide¹⁴ paa Vingie kierckegaardt, tha bleff Jep Lindßen ibidem schref-

fuit, som thennom thøcte var for møgitt, saa løctett¹⁵ handt marckmanden¹⁶ och thog saa thalierne fra for^{ne} Niels Lundall och brødt 3 thallier sønnder och kaste thennom saa thill thennom jgienn. Jenns Chrestenßen ibidem, Anders Damsgaardt, Sørenn Lauritzenn, Knudt Mouritzenn, Niels Clemedßen, Knudt Mouritzenn och Peder Oußenn att haffue vonndett, att the var huos paa kierckegaarden same thidt och saa, thett lige saa till gick, som for^{ne} Niels Lundall haffuer vondett, som for^{utt} stander.

Jthem jtt thingsvinde aff for^{ne} herritzingh thenn 29. julij sist forledenn vdgiffuitt, som bemeller neffninger att haffue suoritt for^{ne} Jep Linndßen quitt for kierckefredt, Nis Jesperßen paa for^{ne} Enuoldt Krusis vegne hagde hannom thillust for the thallier, hannom er paa vonndett att haffue thagett fra Niels Lundall paa Vingie kierckegaardt och sønderbrøtt effter thingsvinnendis liudelse, som the vinder vider bemeller. Och sotte for^{ne} Enuoldt Kruse y alle rette, om for^{ne} neffninger icke haffuer suoritt vrett.

Saa møtte nogenn aff for^{ne} neffninger och berette, att ther predickenn y kiercken var endt, holtte Vingie mendt grandsteffne¹⁷ paa Vingie kierckegaardt och mientte thennom andre Bøßill¹⁸ att haffue thennom¹⁹ forthagett, och the icke ther fore kunde suerge for^{ne} Jep Lindßenn kierckefredt offuer.

Ther thil suaritt for^{ne} Enuoldt Kruße, att sognen menden icke var gangen aff kierckegaardenn, menn holtte grandsteffne paa kierckegaardenn, der for^{ne} Jep Lindßen haffuer fra tagett for^{ne} Niels Lundall samme thallier och thennom sønderbrøtt, och icke the var paa andre steder vdenn kierckegaarden vdi andre Bøßill och mintt fordj neffninger att haffue suoritt vrett.

Medt fliere ordt och thale thennom ther om emellom var.

Tha epther thilthale, giennsuar och sagenns leighiedt, saa och eptherdj for^{ne} Niels Lundall icke var aff kierckegaardenn paa andre steder och vdi andre søßill, effter predickenn var enndt, menn paa kierckegaardenn holttis grandsteffne, och for^{ne} Jep Linndßenn tha haffuer fra thagitt for^{ne} Niels Lundall same thallier och sønderbrøtt, och for^{ne} neffninger dog haffuer hannom quitt suoritt for kierckefredt, tha vide vy icke thieris eedt att følge.²⁰

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Markmanden er den mand, der i jordfællesskabets tid skulle våge over ordenen i bymarken, markfredens overholdelse o. l. (OdS XIII.1014). – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.8. – (5) Se 621.9. – (6) Se 621.10. – (7) Se 693.27. – (8) Se 693.28. – (9) Landsbyen Velds i Ørum s., Sønderlyng h. – (10) Landsbyen Kvorning i Kvorning s., Sønderlyng h. – (11) Landsbyen Vingie i Vingie s., Sønderlyng h. – (12) Karvestokke (Kalk. IV.308a). Landsbyens regnskab over idømte bøder førtes ved indsnit i „byens kæp“ (taljen, taljestokken, videstokken), jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.482, og Poul Meyer.397, hvorefter i

mange byer hver mand havde en „talje“, d: en stok hvorpå oldermanden kunne indskrive de bøder, der var pålagt stokkens ejermand. Et tilfælde af en bymands ulovlige tileegnelse af landsbyens videstok findes i Skast Herreds Tingbog 1637 ved Poul Rasmussen (Kbh. 1956).100 (nr. 337) og 120 (nr. 387), jf. Poul Meyer.398 og 404. – (13) 15. juni 1595. – (14) Bøde(r) (Kalk. IV.810b bet.2). De bestemmelser, som landsbysamfundets grandestævne (bystævne, gadestævne, videstævne) traf, håndhævedes ved pålæg af bøder, der kaldtes vide. De inddreves om fornødent af bymændene selv, uden at det var nødvendigt først at erhverve en dom på tinget. Udpantningen foretoges enten af alle bymænd eller af oldermanden (landsbysamfundets øverste embedsmand) med et vist antal ledsagere eller af særligt ansatte pantemænd, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.482; Poul Meyer.kap.3 og 10–12. – (15) beskyldte for løgn (Kalk. II.883b). – (16) Se ovf. note 1. – (17) Grandestævne (bystævne, gadestævne, videstævne) var bymændenes forsamling, der traf afgørelse i alle de spørgsmål, der affødt af jordfællesskabet, f. eks. om påbegyndelse af de forskellige markerbejder, om åbning og lukning af gærder, om benyttelse af fællesgræsningen samt ændringer i den for landsbyen gældende vedtægt (vide); desuden kunne grandestævnet afgøre tvistigheder mellem bymændene indbyrdes – disse skulle i reglen forelægges oldermanden og grandestævnet og måtte kun i nødsfald indbringes for domstolene – vælge landsbysamfundets embedsmænd m. v., se Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.481f. – (18) Beskæftigelse, gerning (Kalk. IV.257a bet.1). – (19) Ordet tilskrevet over linjen. – (20) Ribertiklerne 4. maj 1542 foreskrev i § 25, at da „mange slaa huer andre y kierckerne och paa kiergaarde, tha wille wy, at kierckefredt skal forfølgis och straffis effter vor Recessis liudelse liige som tingfredt“ (Rørdam, Kirkelove I.206). Overensstemmende hermed fastsattes i reces 6. december 1547 § 8, reces 21. december 1551 § 9 og reces 13. december 1558 § 23 samme straf for kirkefred og tingfred (*paa tinge, udi kierken, kierkegaarde, enten til heritsting, landsting, birketing, byting eller nogen anden steds, som dom och ret settis*). Den skyldige skulle bøde 10 lod purt sølv, hvor ingen skade var sket, eller hvis der kun forelå „pust eller nefvehug, staufshug“; forelå der sår, var straffen det dobbelte, og drab straffedes med livsstraf og boslods fortabelse.

746 Viborg landsting 25. oktober 1595

Sandemænd skal ikke sværge om drabsmand, hvor der er tale om et dødfødt barn. Kan barnemoderen bevise, at der under svangerskabet er øvet vold imod hende, og at dette er årsagen til, at hendes barn er dødfødt, kan hun herom rejse sag mod voldsmanden ved herredstinget.¹

Hs.: GkS 1137,2° nr. 265 (findes yderligere i 10 hss.).

Overskrift: Enn dom att sandmendtt jcke bør att suerge om thet barns baane, som icke ere fødtth thill verden med lyff eller fanger daab och christendom.

Mouritz Styggie² thill Holbeckgaardtt,³ Jørgenn Friis⁴ thill Krastrup,⁵ landzdomer vdi Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁶ lanndztinghører ibidem, gjør vitterlig, att aar effter Gudz børdt Mdxcv, thenn 25. octobris, paa Viborig lanndzting var skickett erligh och velbørdig manndt Jacob Seefeldt⁷ thill Vesborigh,⁸ leensmandt thill Mariagges closter,⁹ hanns veße¹⁰ budt, Staf-

fenn Pederßen y Vorbaße,¹¹ medt enn opßettilße her aff lanndztingett jdag monitt vdganngett, liudendis hannom tha effter stormectigste høgborne førstis, vor allernadigste vdualdt prindz och konngis opreißningsbreff¹² att haf-fue hidt kallitt sanndmendt aff Slaugsherritt om Mette Anders kone y Knornborgh¹³ hindis barnns baane¹⁴ att skulle thøffue¹⁵ och vdleghe,¹⁶ huad same barnn thill baane och lyffs lagt.¹⁷

Tha er sagen effter beggie parthernes beuillingh optagenn thill jdagh, och nu framlagde for^{ne} Staffenn Perßen ett tingsvinde aff Slaugsherritztingh thenn 13. majj sist forledenn vdgiffuitt, viij mendt vondett haffuer, thett¹⁸ Matz Berttilßen stodt ther same dag for thingsdom och klagitt paa Mette Anders konis vegne y Knornborig, att hun klagitt for hannom tha om morgennenn, att hun var y Threllundt¹⁹ om fredag tha sist forleden effter hindis arffue. Tha thenn thidt hun skulle drage hiem, tha bleff hun støtt x ganng for hindis brøst med enn forck,²⁰ och att hun fick en stødt aff ennden aff same forck y hindis høggre side, och sidenn hun fick thenn stødt y hinndis side, tha hagde hun icke fornømt, att hinndis barnn hagde rørt sig y hindis lyff sidenn thenn dag y nogen made. Thett var for^{ne} Matz Berttilßens clage then dag paa for^{ne} Mette Anders konis vegne.

Der nest framlagde ett tingsvinde aff for^{ne} herritztingh thenn 18. septembris sist forleden vdgiffuitt, viij menndt vondett haffuer, thett for^{ne} Mette Anders kuone stod ther same dag for thingsdom och sagde saa thenn clage, som for^{ne} Matz Berttilßenn klagegg ther paa thingitt paa hindis vegne, som thingsvinde ther om formeller. Thenn same clage var hun bestendigh²¹ ther och huer stedt, saa vitt som thingsvindett ther om formeller.

Der huos framlagde ett thingsvinde aff for^{ne} herritztingh thenn same dag vdgiffuitt, Jens Hannßenn y Voerbaße, Hanns Sørennßen, Niels Jennßenn ibidem, Peder Nisenn och Chresten Berttilßenn for viij menndt att haffue vonndett medt opragt finger och helgenns eedt, att thett var thennom fuld vitterligt y sanndhiedt, att thenn barn, Mette Anders kone fick i Knornborigh, thenn laa lig jnde fra thenn enne fredag och thill thenn andenn fredagh, och thenn bleff født paa en fredagh och bleff begraffuitt paa thenn første fredagh ther nest effter kom.

Der nest framlagde ett thingsvinde aff for^{ne} Slaugsherritztingh thenn 3. aprilis sist forledenn vdgiffuitt, Jenns Chrestennßen y Allemstock,²² Las Anderßen y Slaue,²³ Jenns Hannßen y Voerbaße, Hanns Sørennßenn och Chresten Berttilßen ibidem for viij mendt att haffue vonndett, att the var i Knornborigh tha paa leffuerdag var 14 dage sist forleden; tha gick ther nogenn

dannemendt och ville forligge Las Chrestenßen y Askier²⁴ och Annders Berttilßenn y Knorborigh om nogenn bordagh,²⁵ for^{ne} Annders Berttilßen och Las Chrestennßen hagde veritt vdj meth huer andre. Daa hørde the, att dannedt meglitt paa, att Las Chrestenßen y Askier skulle giffue for^{ne} Anders Berttilßenn xv daller paa sin egen och sin sønns vegne, och icke the hørde, att the bleff forligte thenn dag.

Jthemm ett vinde aff for^{ne} herritztingh thenn 16. octobris sist forledenn vdgiffuitt, som bemeller Las Anderßen y Slaue, Jenns Hannßenn y Voerbaßie, Berttill Chrestennßen y Knorborigh och Chrestenn Berttilßenn y Vorbaßie for viij menndt att haffue vonndett, att the neruerindis huos war y Knorborigh och saae thenn døde barnn, som Mette Anders kone fødde, som thingsvinde paa liuder. Tha var ther enn plet paa thenn høgre side paa same barns hoffuitt, och thenn plett war rødt och blaa; hure²⁶ thett fick thett, thett viste the icke, som the vinder vider bemeller. Och der nest begieritt følling paa sandmenndt.²⁷

Saa møtte Las Chrestenßen y Aakierdt²⁸ och berette sig wdj Mette Anders konis barns baane vskyldig att skulle vere, och thett kunde hennde sig, att same barn kunde vere dødt, lige vell thett icke bleff slagett y moderins lyff. Och moderenn, tha hun giorde barßill, icke skulle haffue clagett paa nogenn, ther skulle haffue brøtt²⁹ hinnder emodt. Och framlagde ett thingsvinde aff for^{ne} herritzting, thette aar thenn 20. dag martij vdgiffuitt, Karin Gregers kone y Thrølundt først for viij menndt att haffue vonndett, att hun bleff hindt³⁰ thill Mette Anders kone y Knorborigh tha paa torsdag sist forledenn, som var same dagh otte dage, och var huos hinde thill om anden dagenn; tha fick hun ett nagilløs³¹ dødt barn. Saa badt hun hinde bede Gudt om ßin naade, och om nogenn hagde brøtt hinder emodt, att hun skulle giffue³² thennom thett thill. Tha sagde hunn, att jnngenn hagde giortt hinde emodt, och icke hun clagitt paa³³ nogitt thenn thidt. Medt før och same vinde Marine Pouils y Thrølundt, Marinne Chrestens y Knorborigh, Marin Suenns, Citzell Berttills ibidem, Kierstenn Chrestenns y Vorbaßie att haffue vonnditt, att thett var sandhiedt, och thett gick och fuor, liige som for^{ne} Karine Gregers konne tha vandt och kundgiorde, jthem Karin Laß kone y Slaue att haffue vonnditt, att hun huos var, och er hinde fuld vitterligt, att for^{ne} Mette Anders konne fick enn naffuil løs dødt barnn, som thett vinde vider bemeller.

Saa var sandmendenn her møtt och mintte, att effterdj same barnn icke skall vere født thill verdenn med lyff och foett doeb chrestendom,³⁴ att her icke buorde att stedis føllingh paa thennom ther om att thøffue.

Tha effter sadann leiglihiedt, att eptherdj icke beuisis Mette Anderskonis barnn thill verdenn medt lyff att uere født eller dob och christendom foett, tha vide vy icke oß att sette føllingh paa sanndmendt thennom noginn baane att vdlegge, som icke beuisis att haffue foett naffn eller thil verden medt lyff, menn thennom for then opkreffuilße quitt att uere; menn ther som for^{ne} Mette Anderskonne er slagitt eller støtt eller beriett,³⁵ tha thett thill heritzingh vedt dom att ordielis,³⁶ som thett sig bør.³⁷

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Jf. Viborg landstings dom 1550–1600 (I nr. 168) og Sjællands landstings dom 4. juni 1572 (III nr. 396). – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 621.8. – (5) Se 621.9. – (6) Se 621.10. – (7) Se 627.8. – (8) Se 627.9. – (9) Se 675.12. – (10) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (11) Landsbyen Vorbasse i Vorbasse s., Slavs h. – (12) Tilladelse til at påtale en sag, selv om fristen herfor ikke er overholdt, jf. JL II.9 og Osterssøn Veylle.597, men cf. derimod Kalk. III.352a. – (13) Landsbyen Knurborg i Vorbasse s., Slavs h. – (14) *Bane* kan bet. dels død, dels drabsmand (Kalk. I.100b). – (15) afsige kendelse (Kalk. IV.413b). – (16) vel = udlede, undersøge (Kalk. IV.596b bet.2) eller (snarere) udlægge. – (17) gjort (Kalk. II.867a bet.2). – (18) at (Kalk. I.538a bet.1). – (19) Landsbyen Trøllund i Hejnsvig s., Slavs h. – (20) en tvekløftet ildrager el. et våben (Kalk. I.645b bet.1&2). – (21) vedkendte hun sig, fastholdt hun (Kalk. I.179b bet.3). – (22) Landsbyen Lille Almstok (tidl. Almstocke) i Vorbasse s., Slavs h. – (23) Gården Slavgård (1610: Slaus) i Vorbasse s., Slavs h. Ved denne gård, der har givet herredet navn, holdtes i ældre tid herredstinget. – (24) Gården Askær i Hejnsvig s., Slavs h. – (25) Slagsmål, overfald (Kalk. I.317a bet.2). – (26) hvorledes (Kalk. II.311a bet.3). – (27) Om fylling på sandemænd se P. Skautrup i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231ff., sa., Hardiske Mål II (1942).72ff. og sa. i Dansk sprog og kultur. Udvalgte afhandlinger og artikler 1921–1971 (Kbh. 1976).36ff. – (28) Askær, se ovf. note 24. – (29) forbrudt sig, gjort uret (Kalk. I.280b bet.6). – (30) hentet. Fødende kvinders udsagn blev tillagt en særlig bevisværdi, jf. Sjællands landstings dom 2. maj 1576 (III nr. 439, note 6) og Skast Herreds Tingbog 1639 ved Poul Rasmussen (Kbh. 1960).60f. (nr. 158, jf. 163). – (31) uden negle. Jf. hertil SkL 2 *föt mæþ nahl oc mæþ næsæ* (født med negl og med næse). – (32) sige (Kalk. II.43b bet.6). – (33) anklagede (Kalk. II.518a bet.2). – (34) Jf. JL I.1 (*Barn of thæt wrthær cristnæth standæ arf oc æi ældær*). Havde barnet været levende født og derefter blevet dræbt, forelå formentlig manddrab, selv om barnet endnu ikke var døbt (*cristnæth*). Dette antoges i alt fald i en lidt senere tid, jf. rettertingsdom 3. december 1635 over Sibylle Gøye, der dømedes til at straffes på sin hals for at have ombragt sit uden for ægteskab og i dølgsmål fødte levende barn. I de gamle norske love var straffen for barnemord mindre end for drab af voksne, men de danske landskabslove sonderer ikke mellem barnemord og drab på voksne. – (35) slået (Kalk. I.323b bet.1). – (36) påkendes, pådømmes (Kalk. III.381b). – (37) I ældre dansk verdslig lovgivning havde fosteret ikke selvstændig retsbeskyttelse. Angreb på fosteret blev alene anset som en legemskrænkelser over for moderen, se Viborg landstings dom 1550–1600 (I nr. 168) og Sjællands landstings dom 4. juni 1572 (III nr. 396). Derimod anså kirken tidligt angreb på fosteret for strafbart og fastsatte kirkelige straffe herfor, jf. 2. Mos.21,22–23 om den mand, der under slagsmål kommer til at støde til en frugtsommelig, så hun nedkommer i utide, eller der sker en ulykke, jf. om Lex Baiuvariorum kap. 8, 19 og 20 Fenger, Fejde og Mandebod.243.

Synoden i Konstantinopel 692 bestemte, at fosterdrab skulle belægges med samme kirkestraf som manddrab, men under påvirkning af stoikernes lære om fosterets udvikling gradueredes straffen senere, således at den strengeste straf kun kom til anvendelse i de tilfælde, hvor fosteret ansås for at være besjælet (*animatus*), hvilket vist normalt antoges fra 6. svangerskabsmåned, undertiden dog allerede efter den 40. dag efter undfangelsen for mandkøn og 90. dag for hunkøn, jf. Henning Arnisæus' brev 24. september 1633 til Ole Worm (Breve fra og til Ole Worm, overs. af H. D. Schepelern I (1965).299); Birgitta Almquist i Kulturhist. Leks. II (1957).482 (*bålgmord*). De kirkeretlige regler gjaldt naturligvis i den katolske tid også i den danske kirkeprovinc, jf. Anders Sunesens synodalstatutter fra 1202–23 § 3 (DD 1. rk. IV nr. 65), der bestemte, at hvis en kvinde havde fremkaldt abort, og det kunne godtgøres, at fosteret havde været besjælet, skulle moderen og/eller faderen straffes med samme kirkebod som ved manddrab. Verdslig straf for fosterdrab (*abortus provocatus*) udviklede sig gennem retsanvendelsen. På Christian IVs tid straffedes kvinder, der fordrev deres fostre, på livet, men blev ofte benådet med kortere eller længere fængselsstraffe, jf. f. eks. C. F. Bricka og J. A. Fridericia, Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve I (1887–89/1969). 267 (1622), og fdg. 4. december 1672 § 22 forbød apotekere at forhandle nogen „Purgantz eller Vomitorium“, der kunne benyttes til fosterfordrivelse. Fdg. 31. marts 1643 § 3 (CCD IV.633) og reces 27. februar 1643 2–5–1 (CCD V.252f.) bestemte, at den kvinde, der fødte i dølgsmål, skulle „icke bedre actis end dend, som sit foester med vilge hafver ombract“, hvilken bestemmelse optoges i DL 6–6–8. DL 6–6–7 bestemte, at letfærdige kvindfolk, der ombragte deres foster, skulle miste deres hals, og deres hoved sættes på en stage. Denne strenge straf efter denne bestemmelse blev vistnok kun sjældent fuldbyrdet, men substitueredes af en kortere eller længere frihedsstraf. Bestemmelsen angik kun de (gifte eller ugifte) kvinder, der kunne karakteriseres som letfærdige. I 1771 fremsatte Stampe efter kgl. ordre forestilling om og udkast til straffelov for fosterdrab og foreslog straffen sat til tugthusarbejde på livstid, men forslaget ophøjedes ikke til lov. Ørsted udvikler i sin afhandling om manddrabsforbrydelsen (Economia III (1819).38f.), at det er et omtvistet spørgsmål, om manddrabsforbrydelsen kan begås på et foster, og han fremhæver, at der er grund til at give særlige, fra de almindelige regler om manddrab afvigende bestemmelser om fosterdrab. F. C. Bornemann antog (Forelæsninger over den danske Criminalrets specielle Deel, Samlede Skrifter IV (1864).199f.) – i modsætning til T. Algreen-Ussing (Haandbog i den danske Kriminalret⁴ (1859) – at ombringelse af et foster ikke var manddrab; også C. Goos (Den danske Strafferets specielle Del I (1895). 13, 127) mente, at fosterdrab ikke var en manddrabsforbrydelse. Bestemmelsen i DL 6–6–7 blev ophævet ved § 308 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866, der i § 193 straffede den kvinde, der fordrev sit foster, med strafarbejde (fra 8 måneder til 2 år); samme straf var foreskrevet for den, der med hendes samtykke havde foretaget fosterfordrivelsen. Reglerne er siden ændret flere gange.

747

Skåne landsting 6. december 1595¹

Uanset bestemmelsen i SkL 36 kunne en faster ikke tage arv efter sin niece, da dennes farmoder og mormoder var i live, og disse efter VsJL A&O I.80 – der antoges at være yngre end SkL – og reces 13. december 1558 § 39 var nærmere arvinger.²

Hs.: NkS 836b,2° nr. 300.³

Litt.: Matzen, Privatret I.114; Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLS Historie.58f.

Overskrift: Enn domb emellom frue Thale Vldstand thill Skabersjø och welbiurdige Axell Rosenkrantz till Glimminge om en arff ephther s: Anne Grubbe.

Lauge Vrnne⁴ thill Beltebierigh,⁵ landzsdommer vdi Skone, oc Henndrich Skoemager, landzstingskriffuer, giøre witterliggt for alle vdi thette wortt obnne breff, att aar ephther Guds biurd [1595, løffuerdagenn den 6. decembris],⁶ her vdi Lund her thill Skoninge landzstingh vor skickitt for oß oc guode mennd flere erlig oc velbiurdigh frue, frue Tale Vldstand⁷ till Skabersøe⁸ oc hagde hid vdi rette steffnitt Oluff Niellssønn, herridzsfougidt y Frosteherridt, oc Baltazar Melchiorsenn, tingskriffuer ibidem, for enn domb, de haffuer dømtt emellom hinde oc velbiurdige Axell Rosenkrantz⁹ thill Gliminge¹⁰ om enn arffue ephther salig Anne Grubbe,¹¹ som frue Tale er mormoder till, oc velb: frue Mette,¹² Axell Rosenkrantzis, er samme barnns farsøster, som Axell Rosenkrantz formeener paa sin hustruis vegne att vere lodtagen y ephther denn gamble vor skonske lough,¹³ oc for^{ne} frue Tale aleeniste at vere tiltaldt for samme arffuepartt oc icke frue Margrette Hardennbergh,¹⁴ som er farmoder, att hae veritt steffnit oc kalditt thill samme domb, enddog att slig leilighedtt haffuer verit giuit tilkiende for domb oc rett, oc de dog haffuer funderit dieris dom, att frue Tale haffuer godzitt y hennderne, derfor inn-genn andre att steffnis eller kaldiß mett hinnde.

Sammeledis att de haffuer dømppt Axell Rosenkrantz paa sin hustruis vegne hinde icke att vdløckis fraa samme arffue, ald denn stund det 8. capittell vdi denn andenn bogh y vor gamble skonske lough¹⁵ staar vid sin fulde magt, saa os ephtherdj der finndiß præfatz¹⁶ vdi denn gamble oc prentet skonske lough¹⁷ oc icke finndis vdi denn nye, som mannd kalder konng Wol-demers lough,¹⁸ ey heller samme nye lough forbiuder dett 8. capittell, mener ßaa som det ene forklarer dett andett, huad mand icke finder y denn ene, skall mannd søge y denn andenn, saa och ephtherdj den gamble oc prentett skonske lough vdi for^{ne} 2. bogh 8. capittell tilholder farsøster att arffue mett farmoder oc mormoder, disligiste ephtherdj der skall findiß domme,¹⁹ som aff gode herrer oc lanndzdommere ere vdi lige forfaldne sager stadfest oc haffuer dømppt ephther for^{ne} 8. capittell, oc icke der skall finndiß nogenn konng: edictt,²⁰ beuillinge eller forbiudelse emod samme 8. cap.; ephther som samme dieriß domme widre formelder oc jndeholder, hvilckenn for^{ne} dieris domb hun formeener icke saa nøiagtig oc louligenn att vere dømppt, som dett bør, enddog de haffuer jndført møgenn behielpningh dieris domb thill bestyrckellße,

saa haffuer de dogh icke anndßeett huerckenn denn rette grund wdj lougenn oc ey heller receßenn,²¹ ey heller arffue linienn, oc ey heller dieris forßætt, y huilcke att begge parter haffuer jndskøtt sig till denn judske lough,²² mens huiß som Axell Rosennkranndzs kunde vere thill behielpningh haffuer de stafferett²³ paa dett beste maade oc haffue gaaett forbiye, huiß hun kunde haffue rett till, thj huis denn gamble vor skonske lough vdi denn 2. bogh 8. capittell formelder, som saa liuder: Døer man oc haffuer ey børnn, ey børnebørnn eller anddenn fremb arffuinge, ey fader, ey moder, ey broder, ey søster, tha er farfader oc farmoder, morfader oc mormoder, farbroder oc farsøster, morbroder, morsøster, brodersønn oc broderdaatter, søstersønn oc søsterdaatter alle lige nær att tage arffue epther hin døde, kuoner saa møgit som karle, fordj dett er gangarff,²⁴ huilckenn lough hun meener att vere affdømppt vdi dett 39. cap: vdi receßen,²⁵ huor vdi att gange arff er affdømppt, thi receßen formelder, att wdj alle arff, som falder epther denne daug, schall mandzs perßonn tage mands lod oc quindernne en søsterlodtt, huor de ere alle lige nær; therfore er receßen for dett første emod denne lough, oc saa bør mannd att følge denn sidste lough, som koning Woldemoer haffuer giortt vdi denn 1. bogh 58. cap:;²⁶ huilckenn vdløcker farbroder oc farsøster vdi dette arffue fald.

Sammeledis formeener ocsaa frue Tale, att dett icke kannnd regnis for gang arff, menn att were rett old arffue,²⁷ effterdj att her er baade farmoder oc mormoder leffuenndis, som er nermer att arffue dieris barnnbarnn end barnens farsøster er, thi att farmoder oc mormoder hører dieriß børnebørnn thill vdi anddett leed, mens barnens farsøster hører dett till vdi tredie leedtt; oc formeener hun der vdiindenn de haffue giortt hinde vrett mett samme dieris domb oc bør derfore att stande till rette.

Der emod framlagde herritzfougden ßinn forsætt emod hollendis som eptherfølger: Epther som velb: frue Thale Vldstand till Skaberßøe haffuer ladett mig steffne for enn domb om arffue epther s: oc affgangenn jomfrue Anne Grubbe, jeg epther skoninge lough dømppt haffuer, emedenn oc ald denn stund for^{ne} lough er ved sinn fulde magtt, saa veed ieg mig der vdi ingenn vrett att haffue giortt, eptherdj ieg haffuer soritt mig vnder skoninge lough; oc som mig berett er, steffningen skal formelde, att ieg haffuer dømbtt, at der skulle icke vere loulig kalditt fore, tha eptherdj der vor sex vgger emellom, fraa ieg dømbte paa samme kald, oc indtill denne domb bleff dømbtt, ieg nu er steffnit fore, oc icke samme domb oc kald dißemellom bleff steffnit oc kient paa, om hannd burde vid magtt att bliffue eller ey, menn er for fulde

staaenn till oc ephther, ieg denne domb dømbtte oc denn forseiglitt hagde, oc formeener, att der bemelte frue Tale Vldstandd vilde haffdtt nogenn giennsigellße mod samme dom, burde denne mett rette veritt steffnitt, før ieg denne domb affsagde. Sammeledis som mig berettis oc formeldis vdj steffningenn, ieg miere skulle haffue andseet welb: Axell Rosenkrandzsis forsætt end bemelte welb: frue Taliß, saa formeener ieg, dett mett billighedtt mig icke kand ephthersigis,²⁸ thi ieg forseer mig wißeligenn till, begge dieris forsetter skal findiß inddragenn, saa frue Tale deroffuer icke mett rette schulle kunde haffue sig att beklage; menn ephtherdj dett ene forsett vor emod dett anddett, burde ieg io att agtte oc dømme, ßaa wiitt ieg ephther minn ringe forstandd kunde siunis loug oc rett mettfører, menn att iegh ephther²⁹ forsetter skulle dømme ephther judske loug, kunde ieg icke vnderstaa mig at dømme ephther andenn loug end her y landett altid haffuer weritt brugelig.³⁰ Som der oc formeldiß skulle werit jndførtt y dommenn till behjelpningh att bestyrcke dommenn, skulle weridt miere andseeit hanns forsætt oc icke denn rette grund y loughen oc y receßenn, saa haffuer ieg ingen anddenn grund forstaaitt y skoninge loug eller y receßenn, end ieg fuld haffuer, menn att ieg skulde dømme ephther arffue linien, veed ieg der inthett aff att kunde rette mig, epterdj loughenn klarlig oc mett vtrockeligenn ord derom formelder; menn dersom konng: Matt: oc rigenns raadt ville giøre nogenn forordning deroffuer, att ieg oc andre fattige³¹ dommere kunde vide ephther at rette er y dieris gode behauff.³² Disligiste som ieg forfarer, at frue Tale formeener y steffningenn thett 8. cap: y skonninge loug³³ (dommen paaliuder) er ved receßenn 39. cap: affdømpitt, saa haffuer ieg icke hørtt eller forstaaett receßen nogitt att formelde om ßaadanne arff. Er derfor ephther forbemelte leilighedtt vnnderdanigste begierenndis, att lanndzdommere ville ßaadann minn ringe meeningen oc suar acted forstaae emod welbiurdige frue Talis steffning oc tiltale.

Sammelediß vdj rette lagde welb: Axell Rosennkrands, som herritzfougdenns domb forhuerffuit haffuer, hans forsætt, liudendis: Effter som erlig och welbiurdige frue Tale Vldstandd till Skaberßøe haffuer steffnitt Oluff Niellßenn, tingfougiddt y Frosteherritt, oc mig for enn domb, hannd haffuer dømbtt emellom hinde oc migh om denn arffue, som er faldenn ephther min kiere hustruis broder dotter, erlig oc velbiurdig s: jomfrue Anne Grubbe, ephther vor gammell skoningh lough, som er koning Woldemors loug,³⁴ huilckenn ocsaa er aff affgangne konger y Danmarck stadfest oc offuer alt rigt oc Skoneland vedtagitt oc vndergiffuitt, huilcket ieg som en jndbygger ephther

ald adelige statuter och friheder forseer mig thill att maa bliffue sted³⁵ at niude. Disligiste er dett beuißligtt, at tilfornn er dømppt oc affsagdt domme aff de gode forrige landzdomer y Skone oc lige sager oc fult det 8. cap; vdi 2. bog vdi vor skonske loug, som staar endnu ved fulde magtt vfelde, forseendis mig derfore till, att lougenn for denne arffue ey heller for min skyld bliffuer forandritt, ey heller nogenn dommere anderlediß, end bogstaffuenn vdi sig sielffuer liuder, lougenn att kunde hentyde,³⁶ oc saa att alle mand y Skone denn till diß haffuer niudet; oc meener fordj, at samme tingfougidt, Oluff Niellssenn, frue Thale ingenn vrætt giortt, ey heller iegh, y dett ieg esker oc taler³⁷ om det, ieg agter att min kiere hustrue ephther hindere broderbarnn met farmoder oc mormoder bør att haffue oc arffue.

For det andet, som forbemelte frue Thale meener tingfougden att haue giortt vret, y dett hun meener, at min kiere hustruis moder³⁸ ey er lougligenn steffnitt till samme domb, huilckett vell inthett kom frue Tale ved, effterdj hun aff hinde ingenn fuldmagtt haffuer hagdt, ey heller nogett aff samme sinn sønnebørnns³⁹ goids haffuer endnu fangett till skiffte eller haffdt vdi haand oc heffdt, menn ieg haffuer beuiist met minn kiere hustruis moders velbeseiglede sendinge breff till landstingett, att hun aff mig skriffteligenn begieritt, ieg sagenn mett dett første skulle fordrer till domßins ennde, som samme breff vdi sig sielff skall vduiise, forundenn huis hun mig sielff haffuer budett oc befalet derom; menn ephtherdj om kaldit her till landstingett er tilforne gangett domb,⁴⁰ saa acter ieg nu icke videre paa denne tid att suare dertill, menn kand saa vere, enddog ieg lader mig vell tække at were skeet forkortt,⁴¹ att frue Thale icke tog steffningh till lanndzsting offuer thenne dom om kaldet, huorvdindenn vdi sex vger herritzsfougden hadde thagett sig domb till vdi hoffuitsagenn.

Disligiste som frue Thale meener, att dett 8. capittell skall vere affdømppt vdi dett 39. cap: y receßenn, som jndeholder om arff, till huilckett ieg saa till suarer, att samme capittell kommer allene adelenn till oc gjør forskiell om, huem sædegaardenn skall beholde, entenn mands eller quindis perßonn, mett andett miere, som thenne arffuehendelse intett vidkommer, huilckett lanndzdommer oc andre forstandige kunde nochsommelige⁴² agte,⁴³ oc holder iegh migh derfore till kongens loug, ephtherdj dett icke vdrøckeligenn findis vdi receßen, som frue Thale foregiffuer, for^{ne} 8. cap: vdi denn skonske loug andenn bogh att vere vnderdømppt. Som frue Tale oc beretter, att tingfougden ey skall haue andseet denn rette grund y lougenn, ey heller arffue linien⁴⁴ met andett miere, suarer ieg saa thill, at hand till diß⁴⁵ wor mig enn vbekyntt

mann, huorfor ieg epther forfarende⁴⁵ leylichets rettergang mundtlichenn oc skrifftlighenn berettningh aff frue Thale oc migh indförtt, oc epther hans forpligt haffuer iegh som enn anddenn begieret enn dom vdj sagen oc saa mögett, lougenn oc retten kunde mig væde,⁴⁶ huilckenn ieg endnu agtter att skulle bliffue vfeld.

Dernest som frue Thale oc meener, at mand bør att følge denn sidste lough, som y denn 58. cap:⁴⁷ wdløckis ocsaa vell mormoder som farsøster, som samme cap: wiidere jndeholder, ey finder huem eller huilcken konnig, denne loug giffuenn eller stadfest haffuer. Wdj lige maade foregiffuer frue Tale, att farmoder oc mormoder hører barnne barnn till y andet leedt, huilckenn regningh oc arffuelinier ingenn aff vore lauger nogit om formelder, menn siger farmoder, mormoder oc farsøster att vere lige nær, oc veed icke derfore, denn stund lougenn staa ved magt, nogenn att kunde met billighedtt emod klar, vtrøckelige loug sige entenn denn enne at were nærmere end denn anddenn epther nogenn fremmit landslough eller linie regningh, som icke aff koning er giffuenn oc landett vedtaget. Derßom oc Gudtt almegtigste haffde hedenn kallitt minn kiere hustruis broder, s: Coruitz Grubbe,⁴⁸ forudenn barnn oc lifs arffuingh, tha hagde io min kiere hustru met sinn kiere moder arffuit hannom. Och eptherdj hun tha mett hinndis moder kunde arffuit broderenn, formeener ieg, huem io bør epther vor skonnske loug att staa lige nær met hindis moder, eller andre epther lougen lige nær ere vdj denn arffue, som falder epther hanns barnn, som barnn|øß er hen død. Lader mig derfore tække, att for^{ne} tingfougit ingenn vrett y de maade haffuer giortt met samme domb eptherdj omstennde⁴⁹ y beslutningenn⁵⁰ jndeholder, forseer mig oc till, at ingenn dommere endnu epther forbemelte leylighedtt kand mig paa minn hustruis vegne fraa samme arffue vdløcke met rette, oc setter derfor vdj alle rette, om for^{ne} domb vdj rett hoffuitßagenn om arffuenn icke bør att staa ved sinn fulde magtt, oc tingfougenn saa vell som skriffuerenn oc ieg sielff for denn frue Talis steffningh oc tiltale quitt oc sageløß att were, oc huiß derom for rette affsigis begier ieg gernne beskreffuitt, oc at dette mit forsæt der vdj ord fraa ord, artikler wiilß, att jndföris. Axell Rosenkrandzs e[gen] haand.

Desligeste bleff oc aff for^{ne} welb: Axell Rosenkrandz wdj rette lagdtt enn dom,⁵¹ som welbiurdige Jørgenn Tidemand,⁵² fordom landsdommere, vdgiffuenn, daterit anno 1565, denn 8. daug decemb: jnndeholdendis y sinn beslutningh: Tha eptherdj at for^{ne} Mortenn Halduordsenn haffuer saa dømt: Døer mand oc haffuer ey barnn, ey barnebarnn eller andre frembarffuinge, ey fader, ey moder, ey søster, ey broder, da er farfader, morfader, farmoder,

mormoder, brodersønn og broderdotter, søster[sønn],⁵³ søsterdotter alle lige nær att tage arffue ephther denn døde, quinder saa møgitt som karle, ephtherdj det er gang arff, tha ephtherdj att for^{ne} Mortenn Halduordssenn haffuer saa retteligenn dømbtt ephther lougenn, da siger ieg hanns domb ved sinn fulde magtt att bliffue, oc lagde ieg for^{ne} Jep Pollißenn fore, at hand skulle legge for^{ne} arffue partt fraa sig indenn sex vggers daug ephther lougenn.

Item noch vdi rette lagde hand enn landsdommers domb, som welb: Coruidzs Vifertt⁵⁴ dømbtt haffde, datum anno 58,⁵⁵ denn 17. februarij, aff huilcken mannd icke kannnd viide sig ephther att rette, huad det er for enn arff, som er dømt paa, entenn det er old arff eller⁵⁶ er brysk arff,⁵⁷ thi der er ett stortt støcke borte aff dommenn paa denn stedt, manndt skulle den arff fore.

Oc fremlagdis emod for^{ne} forsætter aff velb: frue Tale Vldstand hinndis skriffthligh gienßuar, liudendis: Er dette minn tiltale oc forsætte emod Oluf Niellßenn, herridzfougidt y Frosteherrith, oc Baltazar Melchiorßenn, skriffuer ibidem, for enn domb, de dømbtt haffuer emellom velb: Axell Rosenkrandzs thill Gliminge och migh om arff ephther minn s: daatter barnn, jomfrue Anne Grubbe, oc tilfundenn for^{ne} Axell Rosenkrandzs paa sinn hostruis vegne, som er samme barnns farsøster, oc hinder y samme arff inddømbt oc icke viste att kunde vdløcke, emedenn oc ald denn stund dett 8. cap: y wor skonske loug 2. bogh staar ved sinn fulde magtt. Sammeledis oc effterdj der findis præfatzs oc fortale vdi denn gamble oc prentede skonske lough och icke findis vdi denn nye, som kaldiß kong Voldemors loug, oc [icke]⁵⁸ heller samme nye lough forbiuder dett 8. capittell, menn saa som dett enne forklarar dett andett, huad mand icke finner y denn ene, skall mand søge y denn andenn, disligiste oc ephtherdj der findis domme, som er aff guode herrer oc landzdommere vdi lige forfaldenn sager stadfestett oc haffuer dømt ephther forschreffne 8. cap:, oc icke der skall finndis nogenn konng: edict, beuilling eller forbiudellße emod samme 8. cap: mett miere, de haffuer till behielpning oc dieris domb till bestørckellse indførtt, haffuer dog icke anndßeett denn rette grund wdj lougenn, oc ey heller receßenn eller oc arffue linien, oc ey heller er agtett, att for^{ne} Axell Rosenkrandzs haffuer indskøtt sigh till samme judske loug 5. cap:⁵⁹ saa vel som ieg vdi mitt forsett til samme judske loug 4. cap:⁶⁰ mens huis Axell Rosenkrandzs kunde vere till behielpning, haffuer de paa de beste maade staferit och forbiije gaaett allt, huis ieg kunde haffue rætt till, ephther ßom dieris vdgiffnne domb metfører oc jndeholder. Tha ephtherdj der finndis mange vskellige⁶¹ louger y denn gamble skonsche loug, som nu

icke brugis, agtis eller annsees, menn ere affskafit, for det første saa taler oc denn gamble loug om jernebiurdt,⁶² att mand skulle skiære⁶³ sig mett gloendis jernn att bære, som er affskaffitt; j anddenn maade att giøre loug for alle sager, ßomme till 3 tølter, somme till 2 tylter⁶⁴ oc eller minndre ephther sagsenns leilighedtt. Dett tredie att paa suerge enn sagh mett aasuorehedtt,⁶⁵ huilckett oc er affskaffitt. Fierde maade om manddrab, som koning Wolde- maars nye loug anderledis om formelder oc jndeholder.⁶⁶ Femte maade om arffue, att hustruen fanger icke miere aff boet ephther sinn bunde end beste barnn,⁶⁷ huilckett oc er affskaffitt, saa att hustruenn tager halff boe, huad heller hun haffuer barnn eller icke mett hannom.⁶⁸ Disligiste findis y den 17. bog adskiellige seduane oc loug om kornnsæddt,⁶⁹ saa oc for det siette att ephther som samme gamle [skonske lough]⁷⁰ y for^{ne} 8. cap: formelder, att samme arff, som ephther min s: daatter barnn faldenn er, skall vere gang arff, formæner ieg mig at skall vere emod receßen 39. cap:; huor at gangarffue y samme cap: er affdømt, thj receßen formelder, at oldarffue, som falder ephther denne daug, skall mands personn tage mands lod oc quindens perßonn enn søster lodt, om de ellers høre lige nær till. Huorfore ieg for dett første meener receßen at vere emod for^{ne} gamble loug 8. cap:

Sammeledis for det anditt, derßom mand rett wille andsee arffue linien, kand det icke regnis fore att vere gang arffue, menn rett oldarffue, thi olde- fader oc oldemoder⁷¹ hører dieris barnebarnn till y andett lænndt⁷² oc er der- for nærmere att tage arffue ephther deris barnebarn end farsøster, som hører till y tredie ledtt.

Till dett tredie haffuer oc koning Woldemor denn Anden mett Danmarckis rigis raad sambt mett de beste mend i hans rige vore ladett vdgaæ enn nye oc bedre loug,⁷³ som icke stemmer offuer ens met denn gamble skonske loug, vdi huilckenn loug befindis y det 58. capittell,⁷⁴ sameledis vdi koning Volde- maars denn judske lough 4. cap:; huilcke capitteler vdi dette arffue fald til- holder oldefader oc oldemoder at arffue dieris barnebarnn oc farsøster fraa denn arffue att were vdelugtt. Der tilmett er dett møgitt beßuerligtt, huor it lanndt skall haffue tuende louger sig ephther att rette, enn gammell loug, som er giortt vdi 17 bøgger,⁷⁵ oc en nye loug vdi 3 bøgger;⁷⁶ kand derfor falde adtskiellige domme, ßom kunde were huer andre vlige. Tha effterdj her findis øngre oc bedre louger vdi rigit giortt, sidenn denn gamble loug er giortt oc sidenn er vdgaæenn, om mand da icke bør de nye oc siste louger att epterfølge oc icke denn gamble lough.

Disligiste oc for det fierde, att ephther som lougenn tilholder barnebarn

epther arffue linien att arffue oldefader oc oldmoder oc tage samme leedtt,⁷⁷ som dieris egen fader eller moder schulle haue tagett, om de hagde leffuit, vdj lige maade formeener ieg epther ald christelige lough oc rett,⁷⁸ at farmoder oc mormoder bør att arffue deris barnnebarnn, ligeruis som dieris egit barnn, naar der er ingenn affkom epther dett, oc farsøster y denn arffue att vere wdelugtt. Och epther som for^{ne} herritzfougidt oc skriffuer haffuer funderit dieriß domb først paa denn gamble skonske lough 2. bogs 8. capitell, huilckett er emod den nye konningh Woldemors lough saa oc emod receßen, saa for det andit, at der skulle findis præfatz oc fortale y denn gamble skonske lough oc icke y denn nye koning Woldemors lough, som ieg meener anderlediß y denn nye lough skall befindis. Thill dett tredie, att samme nye lough icke heller forbiuder denn gamble lough 8. cap.; huilckett vdj denn nye koning Volde- maars lough 58. cap: anderledis [er]⁷⁹ beuiist.] fierde maade att der skal findis domme, som aff guode herrer oc landzdommere vdj lige oc forfaldenn sager att vere stadfest, som ere dømpt epther for^{ne} 8. cap.; saa Biunis dett oc lader sig see, som det paa begge parternne schulle haue weritt enn forligelße och beuillingh, effterdj der huerckenn aff denn nye lough, ey heller receßen haffuer veritt sat for de guode mend nogett vdj rette. For det femte till behielpning, att der skall icke findis nogenn kong: edict, beuillingh eller forbiudelße emod samme 8. cap.; siuniß mig, att denn nye skonske lough 58. cap: saa och denn judske lough 4. cap.; sammeledis receßen 39. cap: nochsom forbiuder samme gamble loughs 8. cap.; tha epther slig forberørtt leilighedt, som for^{ne} herritz- fougitt oc skriffuerenn deris dom till stadfestellße indførtt haffuer for^{ne} Axell Rosenkrandzs till behielpningh, willie oc tienniste oc mig till schade oc for- derffuelße. Setter derfor vdj alle rette for welb: landzdommere oc guode mend flere, om de vdj saa maade icke haffuer giortt vrett oc samme dieris domb død oc magteløß att were. Actum Lund, denn 31. januarij anno 96.⁸⁰ Tale Vlstand e[gen] haand.

Tha epther tiltale, giensuar oc denn sags leilighedt, oc epterdj paa denn ene side y hoffuitsagenn allene fremsettis først y denn gamble skonsche loughbog denn 2. bogs [8.]⁸¹ capittell, huor vdj formeldis, att denn dødis faders søskinde barnn arffuer mett oldfader oc oldmoder, for dett andet y rette lagdis enn landztingsdomb epther samme gamble skonske lough, som dog ey er dømpt om jordegods oc ey heller emellom adelenn, menn om nogenn løßøre iblant bønderne, huor dog giensigelße siunis att haue verit, menn lige som met parternis beuillingh; till det tredie, at judske lough fremsettis aff Axell Rosen- kranndzs denn første bogs 5. cap.; huilckett dogh hannom er mere till hinder

end gaffnn, effterdj det rettelig forklaris ved det neste tilforne 4. cap.: hvor at oldfader oc oldemoder tager ene arff ephther dieris barnnebarnn. Her vdi emod paa denn andenn side giffuis att betencke mange skonske louger mett anddre att vere forandrit oc at vere enn anddenn prentett nye skonske loug y denn første bogs 58. cap.;⁸² huilckenn loug er befattett vdi 3 bøger, oc denn første bog meenligenn kaldis arfuebogenn; her vdi vdeløckis denn dødis fader søskind at arue met oldefader oc oldemoder oc y saa maade siunis att forandre oc affdømppt denn skonske loug 2. bogs 8. cap: formedelst denn sidste nye loughs første bogs 58. cap.: siden for dett andett oc saa sigis, att receßenn haffuer affdømt oc møgit besmuckett⁸³ dett for^{ne} cap: om gang arff iblannt adelenn. Till dett tredie icke helder befindis nogen slig domb iblant adelenn att vere dømbtt, att denn dødis fader[s] eller moders søskinde er inddømppt att arffue mett oldefader eller oldemoder, medenn vdi adelenns arff altidt oldefader oc oldemoder att haue vdelugt denn dødis fader[s] oc moders søskinde, som mett exemplar er at beuisse, mett frue Mergrette⁸⁴ paa Giedsshholm⁸⁵ effter hinders daatter barnn, frue Heluig Liunge,⁸⁶ oc frue Anne Knud Steensenns⁸⁷ hindis farsøster oc mange andre arffuer vdi Skone vdenn ald giennsigelße at vere arffuitt aff oldefader oc oldemoder alleene. For det fierde sigis oc denne arff att vere oldarff dennom bør først att arffue, som er y den rette linie, som er oldemoder, førend dennom paa side linien som er her først farsøster, thj arff bør frem att gange.⁸⁸ Till dett femte formelder oc ald skreffne loug, oc denn naturlige loug metfører, at barnebarnn arffuer oldefader oc oldemoder, saa burde oc io billigenn oldefader oc oldemoder att niude denn samme rett ephther barnebarnn. For dett siette tilsteder oc vnder vor skonske loug barnebarns wergemaall morfader som nermer y arff end oc ey faderbroder⁸⁹ som vdbæier⁹⁰ er vdi den skonske loug 3. bog 12. cap.;⁹¹ oc ald loug vnder dennom først arffue, som nest er till wergemaallet. Thi den er nest att verge, som nest er till at arffue.⁹² For det siuffuende, huis denn judske loug belanger, da formeldis dett klarligenn y denn 1. bogs 4. cap.: att oldfader oc oldemoder vdeløcker denn dødis faders oc moders søskinde fraa denn arff ephther dieris barnnebarnn, oc ey heller kand befindis, att konn: Matt: oc Danmarckis rigis raadtt nogenn tidt haffuer anderlediß dømppt, oc wy skulle nu endeligenn dømme ephther begge parternis begieringh, tha ephther forberørde leilighedtt, oc ephterdj wij paa denn ene [side]⁹³ befinder ringe behielprning att dømme denn dødis faders eller moders søskin att were lige nær vdi arff mett oldfader oc oldemoder ephther dieris barnebarnn, menn paa denn andenn side baade denn prentede nye skonske loug oc judske loug, till huilcken begge parterne

Thale Ulfstand var fra 1584 til sin død forlenet med Helnekirke kloster. – (8) Se 702.18. – (9) Axel Rosenkrantz (d. 1630) til Glimminge, Gundestrup og Skjoldemose, søn af Erik Axelsen Rosenkrantz (d. 1591) til Landting, Glimminge, Ørup, Assertorp m. v. og dennes 1. hustru Margrethe Ulfstand (d. senest 1592). Han var (1584) gift med nedenn. Mette Pallesdatter Grubbe (d. omkr. 1640) til Høgsted. – (10) Hovedgården Glimminge i Vallby s., Järrestad härad, Kristianstad län (tidl. under Malmöhus len, jf. Erslev, Lensmænd II.3, 5). – (11) Anne Grubbe, datter af Corfitz Pallesen Grubbe (d. 1592) og Birgitte Laxmand (d. 1592). – (12) Mette Pallesdatter Grubbe (d. efter 1638), gift med ovenn. Axel Rosenkrantz og faster til ovenn. Anne Grubbe. – (13) SkL 36, jf. ASun 14, der bestemmer, at når en mand dør uden at efterlade sig descendens, skal bedsteforældre, farbroder, morbroder, faster og moster tage arv, og kvinder tage lige så stor arv som mænd. – (14) Margrethe Corfitzdatter Hardenberg (d. 1610) til Skjoldemose. Lindsted og Høgsted, enke efter Palle Grubbe (d. omkr. 1561). Hun blev gift 2. gang med Daniel Bildt (d. 1585) til Morland, Abildgård og Næs (han gift 1. gang med Blanceflor Vincentsdatter Lunge (Dyre), d. 1571, til Morland, Lungegård m. v.). – (15) Dommen citerer SkL efter Gotfred Ghemens udg. (1505), der gengiver loven efter et hs. (Uldall 215,4°) inden for hs.-gruppen tekst III; heri er II.8=§ 36 i tekst I (DgI I, 1.290). – (16) Forord. – (17) Ghemens udg. 1505. – (18) VsJL A&O tekst III har overskriften *Kong Woldemars ny Lou* (DgI VII.133); denne tekst er trykt af Gotfred af Ghemen 1505. – (19) Se de ndf. refererede domme (Sjællands landstings dom af 8. august 1565 og Skåne landstings dom af 5. september 1554) men cf. rettertingsdomme 5. september 1554 (II nr. 204), der statuerede, at gangarv efter EsjL I.15 var afskaffet ved reces 16. december 1547 § 24, og rettertingsdom 24. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.28f.). – (20) Forordning. – (21) Reces 13. december 1558 § 29, stk. 2, jf. reces 16. december 1547 § 24. – (22) JLI.4. – (23) udsmykket (Kalk. IV.94a bet.1). – (24) *Gangarv* er arv, der i sjællandsk og skånsk ret tilfaldt fjernere descendenter end børnebørn og fjernere slægtninge i opstigende linje eller i sidelinjen end forældre og søskende. Arven var ejendommelig derved, at den altid deltes lige (*in capita*) mellem alle arvingerne og ved, at mænd og kvinder gik lige i arv, medens ellers mand tog dobbelt lod mod kvinder. – (25) Reces 13. december 1558 § 39, stk. 2, jf. reces 12. december 1547 § 24. Bestemmelsen synes ikke at indeholde noget forbud mod gangarv, men bestemmer vel, at mænd i al arv skal tage dobbelt lod mod kvinder. – (26) VsJL A&O I.80 (DgI VII.61), som dommen citerer efter Ghemens udg. 1505, og her findes bestemmelsen i I.58. – (27) *Oldarv* er arv efter forfædre (Kalk. III.283a; Osterssøn Veylle.580). – (28) påsiges (Kalk. I.436a). – (29) Heretter udstreget *forsetter*. – (30) Jf. fdg. 14. august 1590 om autorisation af den ny tekst af JL, hvorved det pålægges dommere og fogder i Jylland, Fyn, Langeland og alle andre steder, „saa vijt den judske Low brugis“, at dømme efter denne lov; dog skal dommere over hele riget rette sig efter den nyere rigslovgivning, men det tilføjes: saa og huer Prouintz oc Land effter huer deris Low (Mads Vingaards udg. 1590 af Den Rette Judske Lowbog, nu nylige offuerseet, corrigeret oc Dansken Forbedret). – (31) Her brugt som ærbødighedsudtryk (enfoldige o. l.) (Kalk. I.521b). – (32) Forgødtbefindende, vilje, afgørelse (Kalk. V.73b; OdS II.174 bet.2). – (33) SkL 36 (Ghemen: II.8). – (34) I datiden betragtedes ikke blot JL, men også VsJL og SkL som udgæede fra Valdemar II Sejr, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.66. – (35) tilladt (Kalk. IV.103a bet.7). – (36) udtyde, fortolke (Kalk. II.193a bet.1). – (37) tiltaler, rejser sag om (Kalk. IV.306a bet.2). – (38) Margrethe Hardenberg, se ovf. note 14. – (39) Margrethe Hardenbergs sønnebarn er Anne Grubbe; *sønnebørns* er fejlskrift for *sønnebarns*. – (40) Denne dom kendes ikke. – (41) Uret (Kalk. II.600b bet.4). – (42) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). – (43) tager hensyn til, lægger mærke til (Kalk. I.41a bet.1). – (44) En arvelinje er en slægtskabslinje med arveret. – (45) hidtil,

indtil da – (45a) tidligere, foregående (Kalk. I.624a). – (46) give (Kalk. IV.765b bet.1). – (47) VsJL A&O I.80 (= Ghemen I.58). – (48) Corfitz Grubbe (d. 1592) til Hagedsted, broder til Mette Grubbe, gift med Axel Rosenkrantz; han var gift med Birgitte Laxmand (d. 1592) og fader til Anne Grubbe. – (49) Forhold, omstændigheder (Kalk. III.316a bet.1). – (50) Afgørelsen (Kalk. I.173b bet.2). – (51) Dommen kendes kun herfra. – (52) Jørgen Tidemand (d. 1571 som slægtens sidste mand) til Haglösa og Stensgård, 1562 landsdommer i Skåne, 1566–67 lensmand på Landskrona. – (53) Forlægget har ved fejlskrift *søster*. – (54) Se 628.23. Den påberåbte dom kendes ikke. – (55) Årstallet 1558 er næppe rigtigt, allerede af den grund, at Corfitz Viffert ikke da var landsdommer. Hvis dateringen 17. februar er rigtig, må dommen være fra 1588, fordi 17. februar dette år var en lørdag, der var Skåne landstings ordinære retsdag. – (56) Herefter udstreget i forlægget *ey*. – (57) *Brystarv* er arv i nedstigende linje (Kalk. I.290b). – (58) Ordet mgl. i forlægget. – (59) JL I.5: ær æi syskæn til, tha ær fathær brothær æth mothær brothær, brothær børn æth systær børn allæ æm nær (DgL II.28f.). At parterne i en retssag i stigende grad påberåbte sig JL uanset fdg. 4. august 1590 (se ovf. note 30) viser lovens betydning, jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLS Historie.56ff. og Secher, Rettertingsdomme I.76, 253, 266, 282, 373, 487, 517, 578, II.99, 146, 296, 343, 511. – (60) JL I.4: hauær barnæ æi mothær oc æi syskæn, tha gangær arf til aldæ fathær oc aldæ mothær (DgL II.27). – (61) uretfærdige (Kalk. IV.698a bet.1). – (62) SkL 7, 9, 21, 86, 146, 147, 154, 156, 157, 161, 180, 230. Jernbyrd blev afskaffet ved Valdemar II Sejrs fdg. omkr. 1216. (DgL I.781; DD 1. rk. V nr. 96). – (63) rense (Kalk. III.857b). – (64) Se Matzen, Offentlig Ret II.53f. – (65) Sigtelsesed, se SkL 149, jf. ASun.57 (quod asswerueth in lingua patria nominatur). – (66) Usikkert hvortil der sigtes. SkL 126 indeholdt den regel, der ikke fandtes i de andre landskabslove, at der for drab på frigivne kun skulle bødes halv mandebod. I øvrigt bærer SkLs regler på flere punkter præg af en brydning mellem gammelt og nyt, jf. Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.11. – (67) SkL 22. – (68) Jf. reces 13. december 1558 § 39, stk. 2. – (69) SkL 233–239 (i tekst III: VII.1–4), jf. DgL I, 1.462ff. – (70) Det indklammede mgl i forlægget. – (71) Bedstefader og bedstemoder (Kalk. III.285a bet.1; Verner Dahlerup.67). I DL har *oldefader* den nuv. bet. undtagen i 5-2-28. – (72) Led, slægtsled (Kalk. II.764a bet.2). – (73) Det antoges i datiden, at VsJL A&O var yngre end SkL, og at den engang i løbet af middelalderen var overført fra Sjælland til Skåne, hvor den benyttedes som supplement til SkL, jf. Kroman-Iuul I.vf. Dette skyldes dels, at A&O kun forekommer i ret sene skånske hss., hvoraf det ældste fuldstændige (E don.var.136,4°) er fra 1430, dels at A&O i hss. med SkL plejer at følge efter denne med betegnelsen Konning Woldemars ny loug, Novella lex Scanie regis Waldemari, then loug kong Voldemar gjorde anden tiid o. l. (jf. DgL VII.133 varr.), jf. Erik Kroman i Acta philologica Scandinavica XXIX, 2 (1971–73).112. Kofod Ancher I.95 antog, at VsJL var givet af Valdemar I den Store; Schlegel, Retssædvaner.129 hævdede derimod, at loven var et privat arbejde, der var blevet stadfæstet af Valdemar II Sejr; Kolderup-Rosenvinge antog i sin udg. af EsJL (1822), at VsJL var den yngste af landskabslovene, hvilken opfattelse han dog senere (1837) forlod. Chr. Kier, Valdemars sjællandske Lov (1890).16ff. antog, at loven var fra 1171, da loven i nogle hss. efterfølges af SJK fra 1171, men han blev imødegået af V. E. Secher (TfR 1892.391), der hævdede, at man ikke kunne tillægge dette forhold nogen betydning. I nyere tid har Marius Kristensen, Fremmedordene i det ældste danske Skriftsprog (1906) påvist, at VsJL er den af landskabslovene, der har færrest fremmedord, og at den følgelig må være ældre end disse og ældre end kirkelovene af 1171, jf. således også Johs. Brøndum-Nielsen, Om Sprogformen i de sjællandske Love (i Acta philologica Scandinavica XXIX, 2 (1971–73).81ff.), der konkluderer, at A&O kan antages at være blevet forfattet i Viborg, sandsynligvis i tiden kort efter slaget på Grathe hede (1157),

efter tilskyndelse af Absalon og redigeret af lovkyndige mænd inden for den jysk-sjællandske stormandskreds omkring Valdemar I, da denne endnu kun var konge over Jylland (op. cit.107). På grundlag af sproglige kriterier antages det nu af filologer, at VsJL har været gældende i Jylland før JLS givelse (1241), se Johs. Brøndum-Nielsen, op. cit. og Erik Kroman, Danmarks gamle Love. Deres Alder og indbyrdes Slægtskab (Acta philologica Scandinavica XXIX, 2 (1971-73).111ff.). – (74) VsJL A&O I.80 (= I.58 i Ghemens udg.). – (75) SkL er i tekst III opdelt i 17 bøger, se DgL I, 1.267ff. – (76) VsJL A&O er i tekst I ind delt i 3 bøger (DgL VII.3ff.), i Ghemen-trykket i 2 bøger og i tekst III i 3 bøger (DgL VII. 133ff.) med overskriften: Kong Woldemar ny low, och er delt y trende bøger. – (77) Fejl skrift for *loodtt.* – (78) Jf. 4. Mos.27,8ff. – (79) Ordet mgl. i forlægget. – (80) Om dateringen se ovf. note 1. – (81) Forlægget har ved fejlskrift 5. – (82) σ : VsJL A&O I.80 i tekst I. – (83) beskyttet; her vel: forbedret (Kalk. I.174b). – (84) Margrethe Aagesdatter (Gere) (d. 1587) til Gedsholm, gift med admiral Joseph Andersen Falster (Bielke) (d. efter 1561). Deres datter, Anne Falster (Bielke), blev i ægteskab med Iver Lunge (Dyre) (d. 1570) til Assentorp moder til nedenn. Helvig Iversdatter Lunge (Dyre). – (85) Hovedgården Gedsholm i Ekeby s., Luggude härad, Malmøhus län. – (86) Helvig Iversdatter Lunge (Dyre) (d. 1583), jf. ovf. note 84, gift med Tønne Parsberg til Harrested, søn af rigsråd Verner Parsberg (d. 1567) og Anne Holck (d. 1591). – (87) Anna Lunge (Dyre) (d. 1602), datter af rigsråd Niels Vincentsen Lunge (Dyre) (d. 1552) til Asserstorp og Kirsten Rosengaard (d. 1555). Hun, der var ovenn. Helvig Lunges faster, var gift med Knud Steensen (d. 1575) til Lundbygård, Grimsted (nuv. Frederiksdal på Lolland) og Steensgård. – (88) Jf. JL I.4: for thy at arf a e fram at gangæ (DgL II.26). – (89) SkL 57, 4. punktum fastsætter, at hvis den umyndiges morfader lever, er han nærmere til at være værge end farbrødrene. – (90) *vdbæier* må vel bet.: længere ude; *bøj(e)r er bedre* (glda. *bætr*); sml. med hensyn til ord dannelsen OdS V.1227 (*frembedre*; gllda. *fram bæder*: længere forude, længere fremme; jf. Kalk. I.118b bet.2: *beder* = længere, og Kalk. III.325a *op bedre*: højere oppe). – (91) SkL III.13 i tekst III (= § 57 i tekst I); 12 må være skrivefejl for 13. – (92) Ordsprog? – (93) Ordet mgl. i forlægget. – (94) Ligeledes. – (95) endeligt. – (96) &c. erstatter: loco ut.

748

Horns herredsting 26. februar 1596

En bondesøn, der ikke vidste, hvor han var født, dømtes til som husbond at følge Eiler Krafse, på hvis gods han hævdedes at være født.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 96.

Overskrift: Om bonde sønner som icke ved, huoe de erre føde.

Enn herritzthings dom aff Hornsherritzting, dømt aff Hans Oluffssønn i Mareboholms mølle¹ torsdagenn thenn 26. februarij anno 1596 emellom Hans Rasmusßenn, fogitt paa Wellerup,² paa erlig oc welbiurdige Eyller Kraffßis³ vegne paa thenn enne oc Pouell Jbsønn y Himlingøffue⁴ paa thenn andenn side, och haffuer for^{ne} Pouell Jbsønn beuist mett j things vinde aff Bieffuerskouff herrett wdgifffuit y forgangen aar, att iijj mendt ther haffuir wondett, att the haffuer kiennndt hannom ther vdj herrett vdj xxxvj aar oc mere, och

att hand kom thitt⁵ først, ther hand wor itt liditt barnn och førdis om kring aff⁶ itt huß oc y ett andett effter sinn føde oc haffuer sidenn werret ther i herett.

Ther till suarede for^{ne} Hans Rasmusønn oc mente, att hand jo burde att følge for^{ne} sinn hosbonde effther lanndtzens wiß⁷ oc bruge, och efftherthij hand icke kandt benecte att werre født y Weglebye,⁸ som hand sictis forre, huilcken dom er liudendis y sin beslutning:

Ta effter till thalle, gennsuar oc thenn sags leylighedt bleff ther saa paa affsaugdt for rette, adt efftherthij for^{ne} Pouell Ibsønn er sag giffuenn aff for^{ne} Hanns Rasmusønn att werre barnn født paa erlig och welbiurdige Eyller Krauffßis grundt, oc hand ey benecter, men siger sig ey att vide, huor som helst hand fød er, taa kand ieg, Hans Olsbønn, effter slig leylighed ey andett kiende enndt slig hans vndskylding⁹ icke er nocksom.¹⁰ Thj finder ieg for^{ne} Pouell Ibsønn till att følge bemelte erlig oc welbiurdige mandt Eyller Krauffße effter landtzens wiss och brug, jndtill saa lenge hand kandt skelligenn beuiße paa enn andens grund oc goedtz fød att verre &c.

Tiill windisbyrdt erre worre signetther her vnder thrøcktt.

Datum vt supra.

- (1) Se 733.10. – (2) Den tidl. Vellerupgård i Vellerup s., Horns h., der blev nedbrudt i sidste halvdel af det 17. årh. – (3) Eiler Krafse (d. 1599) til Egholm og Assendrup. – (4) Landsbyen Himlingøje i Himlingøje s., Bjæverskov h. – (5) did, derhen, dertil. – (6) fra. – (7) Skik, sædvane (Kalk. IV.848a bet.2). – (8) Landsbyen Vejleby i Ferslev s., Horns h. – (9) Retfærdiggørelse (Kalk. IV.674a). – (10) tilstrækkelig, gyldig (Kalk. III.235b).

749

Sjællands landsting 1. april 1596

En enke sad uden stedsmaal på sin afdøde mands fæstegård, men da hun uden herskabets samtykke giftede sig igen, blev hendes mand uden dom fængslet af husbondens folk, og husbondens foged lod bortføre 4 stude, der tilhørte hende, for ikke ydet landgilde. Herredstinget dømte, at sagen som angående den adelige husbonds ære måtte henvises til rettertinget, men landstinget hjemviste sagen til herredstinget, da husbondens foged var mødt i rette med sin husbonds hjemmel til at lide og undgælde.

Hs.: NkS 836b,2° nr. 289.

Litt.: Fussing.22f., 390.

Overskrift: Enn dom emellom velbiurdig Mogens Gøie oc Gundill Joen Oelsenns vdi Torslundelille om 4 stude, hand loed vdtage aff hindens boe for landgille.

Lawe Beck¹ till Førsløff,² landzdommer vdi Sielland, och Mads Holm, landztingschriffuer, giøre witterliggt, att aar ephther Guds biurdtt 1596, oenßdagenn denn 1. aprilis, paa Siellandsfar landztingh vor skickitt erlig oc velbiurdig mand Mogenns Gøie³ till Bremmerßholm⁴ paa denn ene oc hagde hid y rette steffnitt Søffrenn Fog wdj Roskilde, tingfougitt wdj Tuneherritt, paa denn andenn side oc hannom tiltalede for enn domb, hand denn tredie februarij nest forledenn wdgiffuitt hagde emellom hannom oc Gundel Joenn Oelsenns y Toßlund Lille⁵ andlangendiß 4 stude, Anders Lauritzenn oc Jenns Lauritzenn y Paarup⁶ mett flere haffuer annamitt fran hinder paa hanns vegne paa enn rett⁷ for skyld oc landgille, hun stod tilbage mett, oc tildømt hannom pligtig were samme stude eller andre ßaa gode igienn at indføre, ßom de ere vdtaget, ephther lougenn oc dertill mett for vlemptett hannom mett hans domb icke att mue dømme paa nogenn adelßmannndzs ære,⁸ oc dett skulle were hannom fornær,⁹ vantage hannom hagde fremsentt sinn fuldmegtige Peder Oelsenn y Tornbye,¹⁰ som hagde hanns fuldmagtt att gaa y rette, staa y hiemels stedt oc straxs pleie hiemels bøder ephther receßenn,¹¹ oc hand icke heller andseet, att denn gaardt y Torßlundlille, som studenn togis aff, er hannom mett loddenn tilfaldenn¹² denn 2. augustj a^o 94, oc hand dend saa straxenn annamitt mett mandenn Joenn Oelssen,¹³ som derpaa boede, oc opbar itt oldenßuin¹⁴ oc enn gaaeß aff hannom om S: Michels¹⁵ tide dernest ephther andenn herlighedtt, hand hannom gaff oc gjorde, emedenn hand leffuede, oc icke for hannom haffuer weritt beuist, att hand nogenn tid haffuer beuilgett eller sambtøcktt Jenns Lauritzenn Skriffuer samme gaardzs landgille eller herlighedtt, sidenn denn hannom mett loddenn tilfald, att mue fange, menns hand formeener sig nockßom att wille beuiise, att Gundell Joenn Oelßenns ephther hindere hoßbondzs affgangh vdj gode adelßmendzs oc andett gaatt erlig folckis neruerelße haffuer sig forpligtett oc loffuitt, att hun wille were hannom oc ingenn andenn hørige oc lydige, yde oc vdgiffue sinn aarlige landgille aff gaardenn oc andenn herlighedtt oc icke emod hanns wilge tage sig nogenn hoßbonnde i gaarden, førend hand stedde¹⁶ oc feste denn aff hannom, oc hand paa den beskeedtt beuilgett oc tilloed hinde att mue vden feste beholde gaarden wdj hindis encke sæde,¹⁷ oc fordi hun fandis forsømmelig emod hindere løffte oc tilsagenn med hindere landgille att yde oc vdgiffue, wor han forarsagitt paa en rett at lade annamme de 4 stude for landgillett, dermett hand meener sinne tiennere icke raanßmend att worde, fordj hand meener sieland-ske loug icke jndeholder om nogett ranßtoug, menß nocksom¹⁸ wdtrøckeligenn formelder om deß bøder, dersom hand mett rette kunde thildømbtt

hanns fuldmøndige thennom att wdlegge, oc till mett dett ere giortt wed høy liuß dag skinn, saa oc epherdj seduonligtt er, att mand paa sitt egett goids vdpandte fylliste for sitt landgille eller hußhyre,¹⁹ huor denn rester. Meente hannom oc vrett att haffue giortt mett hans domb, att hand icke hagde andseett, att hans fremskickedede tienner epher receßen²⁰ skulle were fuldmøndige att lide oc vndgielde hinde dom oc rett, oc huis receßen hannom tilholder oc pleige²¹ hiemels bøder, epher ßom hanns fuldmagtt derom formelder, mens hand dett altt mett hanns domb haffuer gaaitt forbie oc søgt epher, huorlunde hand hannom hanns domb kunde stor vlempe,²² oc meente derfor samme hanns domb burde vnøigagtig att were oc icke komme hannom till hinder eller skade, sønderlig epherdj hand vdj hans førige domb denn 28. januarij anno [95]²³ vdgiffuitt formelder, att hand icke wiste wdj sagenn att dømme entenn hans tillskiffte lod eller Jenns Skriffuers breff, hand bekommitt emod, mens fundenn sagenn fraa sig oc jnd for sinn tilbørlig dommere oc der att gaae om, huiß rett er.

Disligiste hagde oc hidtt steffnitt Jenns Lauritzenn y Roskilde oc Gundell Joenß i Torßlundlille, om de hagde nogitt der mod att suare.

Oc wdj rette lagde en domb aff Tuneherritztinng thend 3. februarij neruerendis aar 96 vdgiffuitt:

Da wor skickitt erlige quinde Gundell Gregoris²⁴ wdj Torßlundlille oc hagde tiltalett Annders Lauridzenn i Paarup oc Jens Lauritzenn ibidem och herredag²⁵ inden thinge gaff dennom fuld sag, att de mett flere hagde verrit wdj denn gaard, hun iboer, nogle dage epher hinders hoßbonde, Gregorius Fiendzenn, vor der fran woldeligenn²⁶ bordt fördtt oc der mett de anddre haffuer rannidt oc borttagitt fire aff for^{ne} hinders hußbondzs, for^{ne} Gregorius, oc hinders stude emod hinders ja oc minde; meente derfor, att epherdj de emod lougenn hagde rannidt oc tagitt for^{ne} stude, att de derfor burde att were ranßmend, och att samme stude burde att indføris vdj hinders gaardt epher lougenn, oc att enn huer aff dennom burde att bøde deris 3 marck for vhiemmeltt.²⁷

Saa wor her oc vdj rette møtt for^{ne} Anders Lauritzenn oc Jenns Lauritzenn vdj Paarup, disligiste Peder Oelssenn wdj Lille Tornbye,²⁸ Ambrosius Daidssenn, Peder Nillaussenn oc Jenns Lauritzenn i Renmarck²⁹ oc idag inden tinge for loug oc rett icke benegttett, mens bekiendett, oc huiß de y saa maade haffuer giortt, dett haffuer de giortt epher hinders hoßbonde, welbiurdige Mogens Gøis, befaling, att skulle borttage samme fire stude paa en rett for hanns landgille, oc att denn gode mand derfor wille were dieriß hiemmill. Oc

strax wdj rette lagde forskreffne Peder Oelssenn Mogenns Gøis fuldemagtt oc hiemmels breff mett hanns egenn haand vnderskreffuenn, vdj huilckett hand hannom fuldemagtt giffuer att ßuare paa hanns wegnne for hanns tiener oc werre dieris frie hiemmill for, huiß de ephther hanns befalning haffuer vdrettitt y Siellannd, som de tiltalis fore, att gaa y rette, staa y hiemmels stedt oc pleie hiemels bøder ephther recessen, huilcke dom ephther fast vidre rettergang er henstillet till³⁰ besluttningh.

Da ephther tiltale, giensuar oc dens sags leilighedtt, oc ephtherdj for^{ne} Mogenns Gøie wid sinn skrifftligh forsett mett egenn haannnd vnnderskreffuitt, oc derhoß forsennndtt sinn fuldmegtige frem strax att gaae wdj rette om hoffuitsagenn oc vdj saa maade jndtrædt vdj hiemmill stedtt for for^{ne} Anders Lauritzens oc Jenns Lauritzenn y Paarup oc hiemblitt thennom, for de haffuer met uerritt wdj Gundell Gregorisis gaard oc der borttagitt for^{ne} 4 stude, enddog for^{ne} Gundell Gregorisis oc hindis hoßbonde, Gregorius, wor loug wfordeellt, huilckett siuniß vrett att were, oc derfor for^{ne} Mogenns Gøie derfor bør att were ranßmand oc att bøde 3 marck for vhiemmillt, effterdj recessen³¹ oc kong: Mattz: obne mandatt³² formelder, att ingenn skall dømme paa 3 marcks sager eller andre slige, som gielder paa adelens ære, wdenn kong: Maitt: oc Danmarckis rigis raadt, tha wide wy derom icke att mue weyre dommere, thi dett siunis att werre denn gode mand, for^{ne} Mogenns Gøie, nogitt fornær, oc finder dett derfor her fran oc ind for sinn tilbørlige dommer, oc der att gaa om, huiß loug oc rett er.

Dernest vdj rette lagde enn anddenn domb oc aff for^{ne} tingh tißdagenn denn 28. januarij anno 95³³ [vdgiffuitt],³⁴ jndholdendiß y sinn beslutning:

Tha ephther tiltale, giensuar oc denn sags leilighedtt, oc ephtherdj samme gaard y Torßlunde skall were Mogens Gøie tilfalden vdj sinn arffuelodtt oc disligiste Jenns Skriffuer att haffue beuiist mett salig frue Zitzels Oxis³⁵ obne breff, att hun haffuer forleenitt hannom mett samme gaard hans liffs tidt, oc disligiste beuiiste mett ett tingsuinde, att hand haffuer same bunde annammitt ephther hanns følge breffs liudelße, oc denn hannom nogenn tidlang fuld, oc wiste derfor icke emod for^{ne} salige frue Sidzell Oxis breff att dømme, oc Jenns Skriffuer samme gaard att fraafinde, emedenn samme hendiß breff staa wid magtt, icke heller for^{ne} Mogenns Gøie emod hanns lod, oc finder derfor thend sag fraa mig jndfor sinn tilbørlige dommere oc att gaa derom, huis rett er, mett miere samme domb i sig sielff formelder.

Disligiste wdj rette lagde enn skrifftligh beretning, liudendiß i sinn meening: Epthersom Jenns Lauritzenn i Roskilde haffuer wed Hanns Hannssenn,

Johann Bernehous wogensuend, oc Peder Jennssenn, tienendis paa Eigede,³⁶ denn 26. januarij ladett kalle Jenns Melkelborg, Jost N: oc Oluff N:, tienendis paa Bremmeruold, att møde thill Siellandsfar landztingh onßdagenn denn 10. martij førstkommendis emod domb, hand paa Gundell Joenß wegnne y Torßlund Lille meener att forhuerffue, for att I haffuer tagitt oc vdførtt hinders bekomme vnge mand, Gregorius Fientzenn, loug wfordiellt mett miere, kaldzs zeddelenn³⁷ om formelder, saa epherdj samme gaardt er mig paa minn hustruis wegne arffueligenn paa lod tilfaldenn mett Hendrich Løcke,³⁸ Johann Rud,³⁹ Johann Bernekow,⁴⁰ [Frederick]⁴¹ Quidzow⁴² mett andre flere mine medarffuingers egne hender vnderschreffuen, huor mett nocksom beuiisis samme gaard mig att tilhøre saa well som beuiisis mett for^{ne} Jenns Skriffuers egenn haand, att hand haffuer skreffuitt wdenn paa samme min lod, att denn er migh tilfaldenn y Kiøbenhaffnn denn 2. augustj a^o 94, oc mine mettarffuinge, ey heller Jenns Skriffuer, tha icke haffuer giffuitt tilkiende, om nogenn vdt forleente gaarde eller vndertegtt,⁴³ der skulle were paa samma lod, ephersom loddenn wdj sig sielff vduiser, mens er mig frie mett alle tilkommenn oc offuer andtuordett, oc ieg saa strax epher samme min lodzs jndholdtt haffuer ladett annamme samme gaardt mett mandenn Joenn Oellssenn, ßom derpaa boede, oc hand ßaa well som andre mine tienere der i landett gaff mig 8 daler til jndfestning⁴⁴ epher min fougittz skriffttlich beuiiß oc regenskaff ochsaa oldensuin oc j gaaß om S: Michels dagh dernest epher mett andenn herlighedtt, hand mig giorde oc gaff, emedenn hand leffde, oc epher hanns afgangh tilbød oc befalede jeg hanns høstrue, for^{ne} Gundel, att hun motte oc skulle besidde gaardenn, emeden hun wille sidde i hinders enckesæde vgiffit oc vdgiffue sinn aarlige landgille oc herlighedtt deraff, oc att jeg will were hinders frie hiemmell eller tilstandd⁴⁵ oc forßuar till gaardenn oc derhosß loffuede oc tilsagde mig icke att ville giffte sig wdj gott folckis neruerelße oc paahør, som wor Absalon Gøie,⁴⁶ Eiiler Brockenhuß,⁴⁷ Karl d Brydske,⁴⁸ oc der ieg fornam, att hun wille for andre sig⁴⁹ mett denn Gregorius, sende ieg hannom bud att schulle inthett befatte sig mett quinden eller gaardenn, før hand denn stedde oc feste [aff]⁵⁰ mig, epher som den wor mig paa loddenn tilfaldenn, oc dog er farenn till minn gaardt oc ladett sig wie oc giffue vid quindenn, oc derßom Jens Skriffuer kand haue bekommit nogitt forleening breeff paa samme gaardt, da meener jeg, att mine mettarffuinger haffuer giortt dett machtlosß, epherdj att de mig gaardenn paa minn lod frie foruden ald vndertegtt⁵² oc omstendighedtt⁵² haffuer tilskiffit oc tilskreffuitt sidenn denn tid, hanns breff kunde were vdgiffuitt Jenns Skriffuer, der icke heller omtalitt,

førend lodder vdgick, som mett hanns egenn haand er att beuiise, hannd wdenn paa loddenn schreffuitt mig dett att were tilfaldenn, som samme be-
rettning vdj sig sielff wittløftigenn mett miere indehold.

End vdj rette laugde ett tingsuinde aff Fulbeherridztingh denn 10. februarij neruerende aar a^o 96 wdgiffuitt, liudendiß y sinn meening: Da wor skickett Jenns Pederßenn paa for^{ne} Mogenns Gøie hans vegne oc hagde enn mett sig wid naffnn Gregorius Fienssenn, som sagde sig at boe y Sielland wdj Torßlundlille, oc for^{ne} Jenns Pederssenn berette oc gaff tillkiennde, att samme gaardt er for^{ne} hanns hoßbonnde arffueligenn paa lod tilskiff oc tilfaldenn ephther salig affgangenn frue Zitzell Oxße paa sinn høstruis, welbiurdige frue Heluig Gøis⁵³ wegne, oc fordj samme Gregorius Fiendzenn er emod hanß hoßbonzs forbud oc minde jnddragenn y samme gaardt, laditt sig wie oc giffue wid quindenn Gundell Jonns, der paa boede, oc icke wille stede oc feste gaardenn aff hannom eller kiende hannom for sinn hosbond, wor hanns hoßbonde bleffuenn foraarsagitt att lade paatage⁵⁴ hannom oc føre hannom till sin gaard, oc derfor nu idag tilbød for^{ne} Jenns Pederssenn bemelte Gregorius Fiennssenn paa for^{ne} sin hoßbondzs wegne, att dersom hand wille kiende och holle for^{ne} Mogenns Gøie for sinn hosbonde, yde och giue hannom, huad hannom rester aff sitt landgille, oc indløse sine stude igienn, thill saa lenge gaardenn bliffuer hannom endelig wdj domb och rett affuundenn, tha motte hand fare leddig⁵⁵ oc løß hiem igienn. Oc derhoß haffuer for^{ne} Jenns Pederßenn ladett læse en skrift, liudendiß ord fraa ord som ephtherfølger:

Bekiender ieg, Gregorius Fiennßenn, oc gjør witterligtt, att ephther som erlig oc welbiurdig mand Mogenns [Gøie]⁵⁶ til Bremmerßuold paa sinn høstruis wegne er arffueligenn tilfaldenn enn gaardt y Torßlundlille y Sielland, Joenn Oelsenn paa boede, oc Mogenns Gøie strax loed annamme samme Joenn Oelssenn mett gaardenn ßaa well ßom de andre bønder oc giorde hannom tilfald,⁵⁷ saa att Joen Oelßenn om S: Michels tidtt der ephther ytte enn gaaß ephther hanns befaling wdj Nestuid till borgemester Hans Kortssenn⁵⁸ mett egt, andenn herlighedt oc hørsomhedt,⁵⁹ hand hannom giorde, emedenn hand leffde, oc derhoß haffuer for^{ne} Gregorius Fiendzenn pligtigt sig wnder ære oc baadzlodzs fortabelse at wille were for^{ne} Mogenns Gøie hørige oc lydige, giffue oc giøre hannom oc ingenn andenn stedzmaall⁶⁰ aff gaardenn, saa oc aarlige skyld oc landgille, egt, arbeidtt oc andenn herlighedt oc mett det første fra hannom jndløse de iiij øxene, hand fraa hannom haffuer ladet annamme for huis landgille, hand oc hanns høstrue mett ephtherstander, oc ingenn andenn att kiende eller holde for sitt herskaff oc hoßbond wdenn han-

nom oc frue Heluig Gøie oc sidenn mett for^{ne} Mogens Gøis hielp oc bistan
at søge min rett huor kand falde epher mit becombne skiøde breffs liudelße.

Och wor Gregorius Fiennßenn her idag till weddermaalstingh oc inthett
wille suare till sagenn, och huerckenn wor bastenn eller bundenn, som samme
tingsuinde mett miere indeholder.

Oc wdj rette lagde itt andet tingsuinde aff for^{ne} ting for^{ne} aar oc dag vd-
giffuit, liudendiß y sinn meening, wdj huilckett beuisis forskreffne Joenn
Oelssen y Torßlundlille att haue suaritt for^{ne} Mogenns Gøie mett de andre
tienere hannom tilfalde oc gaff Mogens Gøie samme aar oldensuin, som mett
Hanns Madzens regenschap er att beuiise, oc ytte hannd j gaaß till Hanns
Korttsens y Nestuid samme aar oc giorde hand for^{ne} Mogenns Gøie reed-
schyld⁶¹ oc egte, bode før Joenn Oelßenn døde oc sidenn, oc haffuer Gundell
Joens ocsaa forpligtett sig wdj gode mendz neruerelse y Kiøbenhagenn, att
hun ingenn andenn wille suare end Mogens Gøie, epherdj hand ville forsuare
hinde, oc gaardenn wor hannom tilfaldenn paa lod, derfor pligtett hun sig
wnder hinders bodzlod, som samme tingsuinde mett miere witløfftigen inde-
holder.

End wdj rette lagdiß enn copie aff Mogens Gøies lod, som hannom wor
tilfaldenn y Kiøbenhaffnn a^o 94, denn 2. augustj, vdj huilckitt finndiß and-
tegnett wdj Tune herrit y Torßlund Lille enn gaard, som Joenn Oelsønn paa
boer och skiulder aarligen iij pund biug, xiiiß skilling, j lamb, j gaaß, ij hønß,
enn oxer, ett faar, vj tønner aure,⁶² giesterij mett miere goids samme copie oc
lod jnholder.

Endnu vdj rette laugde enn beuiiße,⁶³ wdj huilcke giffuis tilkiennde, att Jo-
hann Hannssenn epher hans hoßbondzs befalingh haffuer annammitt huiß
gaarde oc tienere, hannom her wdj Sielland epher s: frue Sidzell Oxis nu wdj
sommer tilfallenn, saa haffuer ieg wdj lige maade epher min hoßbunds lods
liudelsse mett gode mends hennder vnderkreffuitt annammitt Joenn Oell-
ßenn i Toßlundlille, oc haffuer hannd paa for^{ne} sinn hoßbonds wegne ragtt
hannom haannd oc lofuit oc sagde hannom thro tienniste, haffuer oc [suin]⁶⁴
ført paa hanns hoßbondis schouff i Strøgilstrup⁶⁵ thill oldenn och andtuordett
sinn oldengield fraa sig, haffuer oc vdj lige maade afftingett⁶⁶ mett mig,
giffuit oc til jndfestning 8 [daller],⁶⁷ epher som hanns regenschap ydermere
vduiser oc som mange dannemænd wore offueruerendis oc vitterligt er. Johan
Hanssenn egegn haannd.

Saa er her wdj rette møtt Jennß Skriffuer aff Roskilde oc vdj rette lagde
enn skriffilig forsett, liudendis som her epherfølger:

Som lougenn⁶⁸ jndeholder, att enn huer skall tale sig till rette, koning Ericks⁶⁹ oc koning Oluffs haandfestning⁷⁰ formeller, att ingenn skall fangis eller gribis, vden hand bliffuer louligenn forwundenn eller obenbar offuerwundenn eller oc grebenn mett ferske gierninger, for huilckett hans skall miste lifff eller ærenn &c., frembfarne salig oc hofflofflich koning Christian vdj recessen⁷¹ oc koning Frederich wdj hanns Matt: haandfestning⁷² haffuer loffuitt bønder oc menige rigenns jndbyggere oc huer serdelis at holde wid loug, skiell oc rett oc for offueruold⁷³ oc vrett beskytte, beskerme oc hantheffue, Mogens Gøte haffuer wed hanns hiemmell hiemblit hans folck oc tienere, som emod loug oc rett epther hans befalning om nattertide thoeg oc woldeligenn borttførde Gorgorius Fiendssenn loug wfordeeltt, huorfor hanns bedrøffuede høstrue, Gundell Gregorisis, er enn endelige domb begierendiß, om for^{ne} Mogenns Gøie der mett icke haffuer giortt wrett emod lougenn, recessen oc haandfestningenn, oc om hand icke bør att stande thill rette for ald huiß skade, forsømmelse oc omkostning, hindis hoßbunde oc hun derfor herr tildags haffuer lid, giortt oc fangett, fraa det første, hand bleff fangenn oc borttfø[r]d, oc till sagenn bliffuer till endelige ende ordelitt,⁷⁴ oc om hand icke er pligtigenn att forskafe hinders hoßbonde wdj hans huuß oc gaard y alle maade wskadtt, som hannd wor denn tid, hand bleff borttfør[dt], disligiste om hand epther lougenn icke bør att bøde xl marck till bunden oc xl marck till kongenn, for hand der mett wor y ferd oc følge,⁷⁵ oc eptherdi hun formeener, hand haffuer giort emod loug, rett oc landßens fred om den artickell epther førige landztingsdomme icke bør att indsettis for kong: Matt: oc Danmarckis rigis raad oc der att dømmis paa, oc er hun paa diße for^{ne} artickler enn endelig dom begierendis, som samme artickler oc beretning vdj sig sielff jndeholder.

Oc derhoß berette for^{ne} Jenns Skriffuer, att huad dett wor andlangende, att salig frue Sidzell Oxe haffuer forleenit hannom denn gaard y Torßlundlille, som Gundel Joenß wdj boer, hans liffs tidtt, oc samme gaard offuer skiffte epther hinders død oc afgang er tilskifft Mogenns Gøie oc jndschrefuenn wdj hans lodt, formeente hand, att samme gaard kand dog icke were hannom paa hans høstruis wegne forfaldenn⁷⁶ i saa maade, att hand skulle hae magtt till att oppebere landgille oc anden rettighedtt aff gaardenn emod salig oc afgangenn frue Zitzele Oxis breff, oc dersom hand end skønt formeente sig at hae nogenn ret dertill, tha burde hand billigenn att fordre sagenn y rette for offuerdommer oc der lade kiende paa, huad heller samme gaard burde att følge mig epther dett breff, ieg haffuer forhuerrffuit derpaa,

eller ocsaa hannom ephther hans skiffte lod, oc icke saa plutzig induele⁷⁷ sig paa bundenn, hannom fengsle, hans goids fratage oc vdi andre maade hannom fast uforrette.

Dertill suarede for^{ne} Mogenns Gøie oc formeente sig nochsomb⁷⁸ rett att haue till samme gaardtt, ephtherdj denn er hannom paa sinn høstruis wegne till arffue faldenn oc wdj sinn lod jndschreunn, formeente derhoß, att bunden, som hagde indlagdtt⁷⁹ sig mett quindenn wdj gaardenn oc denn emod hans wilge oc minde att besidde, samme mand hagde hand ladet fengßlig antage paa enn rett, formeente sig det nocksom at wille forsuare; hand oc derhos hagde ladett annamme aff hans goids fylleste for, huiß landgille hannom resteritt wdaff gaardenn, oc paa dett, att ingenn skulle hannom billigen ephthertale⁸⁰ sig ther vdindenn emod rettenn att haue forgrebitt, da hagde hand fuldmagtt giffuit enn sinn tienere, som schulle gaa y rette thill herritztingh oc landztinngh emod hanns vederpartt oc vdstaae⁸¹ thennom, huiß rett⁸² wdj denn sag kunde forfalde.

Mett flere ord thennom emellom wor.⁸³

Da ephther tiltale, giensuar oc den sags leilighedtt bleff derpaa saa affsagdtt for rette, att ephtherdj Gundell Joenß y Thorßlundlille haffuer till Tuneherritztingh ladett tiltale Anders Lauritzenn oc Jenns Lauritzenn y Paarup, for de mett flere aff Mogenns Gøis egne tiener ere jnddragenn wdj hinders gaard oc hinder fratagenn 4 aff hinders stude, oc Peder Oelssenn y Tornbye paa for^{ne} Mogens Gøis thieneris wegne er for rettenn andkommen mett forschreffne Mogens Gøis schrifftlich fuldmagtt oc der da straxs er trod wdj hiemmelst sted for samme hans tiennere oc erbød sig att wille pleige hiemels bøder och i alle maade wdstaae rettenn, oc herritzfougden slig hiemmell wanseett haffuer tildømppt Mogenns Gøie att jndføre samme stude eller andre saa gode y stedenn och besuenger⁸⁴ sig emod kongelig mandater att kiende paa, om Mogenns Gøie skulle were ranßmand oc bøde sine 3 marck for vhiemmell eller ey, finder fordj denn sag fra sig oc ind for sinn tilbørlig dommere, saa kand wy icke kiende denn hans domb ßaa endelige att were, som dett sig bør, menß bør magtløß att bliffue oc hannom pligtig att were att tage denn sag thill sig igienn oc endelige dømme, om for^{ne} Peder Oelssenn, som mett Mogenns Gøies hiemmelst breff er jndtraad wdj hiemmelst stedtt paa for^{ne} Mogenns Gøis tieneriß wegne, [er]⁸⁵ wederhæftig oc kand staa wdj hiemmelst sted, pleige hiemels bøder, vdrette hoffuitßagenn oc faldzmaalitt ephther receßens liudelse,⁸⁶ effterdj hand stod her idag oc oppebød sølff oc pendinge oc wor offuerbødig⁸⁷ att vdrette, huiß hans thienner y ßaa

maade kunde tildømmis att were forfaldenn, eller ochsaa hand kunde kiende for^{ne} Peder Oelsenn vnøiagtig oc icke ßaa wederhefftig, som det ßig bør, oc at Mogenns Gøie for den aarßag skyld skall were pligtig att staa for sagenn och vdstaa, huiß lougmaall⁸⁸ som rettenn metgiffuer, oc samme hans domb beseiglitt giffue fran sig beskreffuitt, som hand vill andsuare oc were bekiendtt.⁸⁹

Datum vt supra.

(1) Se 652.2. – (2) Se 652.3. – (3) Se 628.37. – (4) Se 628.38. – (5) Den tidl. landsby Thorslundelille i Reerslev s., Tune h. – (6) Landsbyen Pårup i Græsted s., Holbo h. – (7) *paa enn rett*: indtil der falder dom (Kalk. III.585b). – (8) Jf. reces 13. december 1558 § 27 in fine. – (9) til krænkelse (Kalk. III.255a). – (10) Enten landsbyen Tårnby i Tårnby s., Sokkelund h., eller landsbyen Tårnby i Tårnby s., Bjæverskov h. – (11) Reces 13. december 1558 § 12, jf. reces 21. december 1551 § 4. – (12) tilfaldet ved skifte. Efter *tilfaldenn* tilføjer forlægget *den*. – (13) Sagsøgerinden Gundels første mand, der var afgæet ved døden. – (14) Et svin, der går på olden (frugterne af bøg og eg) i en skov (Kalk. III.286b). – (15) Mikkelsdag: 29. september. – (16) fæstede (Kalk. IV.193b bet.9). – (17) I almindelighed havde enken ikke lov til at forblive på den fæstede gård udover den på mandens død følgende fardag, uden at hun fæstede påny. Det er vist en undtagelse, at enken i nærv. tilfælde har fået tilladelse til uden stedsmål (indfæstning) at beholde gården, så længe kun forblev ugift, jf. Fussing. 22. – (18) tilstrækkeligt (OdS XIV.1323 bet.2.2). – (19) Husleje (Kalk. II.303a). – (20) Reces 13. december 1558 § 12. – (21) yde (Kalk. III.488b bet.3). – (22) gøre fortræd (Kalk. IV.637b). – (23) Forlægget har ved fejlskrift 98; jf. ndf. ved note 33. – (24) Af det flg. fremgår, at Joen Olsens enke Gundel nu var blevet gift med Gregor Fiendsen. – (25) o: her idag. – (26) med magt (Kalk. IV.860a). – (27) uhjemlet; som man ikke har lovlig adkomst (hjemmel) til (OdS XXV.984). – (28) Landsbyen Lille Tårnby i Hårlev s., Bjæverskov h. – (29) Har ikke kunnet lokaliseres. – (30) Herefter i forlægget i (svag) parentes, muligt med anden hånd, *rettergangh*. – (31) Reces 13. december 1558 § 27 in fine. – (32) Fdg. 14. august 1590 (CCD II.563f.) § 1 in fine (dog hvad tre marks sager ere anliggendis eller andre slige, som gielder adelens ere oc lif paa, skal ingen mue dømme uden alleniste vi self med vore Danmarkis rigis raad). – (33) Jf. ovf. note 23. – (34) Ordet mgl. i forlægget. – (35) Sidsel Oxe (d. 1593), enke efter Erik Podebusk. – (36) Se 666.37. Gården ejedes da af Johan Barnekow. – (37) (skriftlig) stævning (Kalk. II.408a), jf. DL 1-4-4: kaldsædel eller stævning. – (38) Henrik Lykke (d. 1611) til Overgård, Gisselfeld og Hverringe. – (39) Se 625.9. – (40) Johan Barnekow (d. 1603) til Birkholm, Jomfruens Egede og Nielstrup. Han var Sidsel Oxes søstersøn. – (41) Forlægget har ved fejlskrift *Johan*, vel påvirket af de to foreg. fornavne. – (42) Frederik Qvitzow (d. 1624) til Sandager, Qvitzowsholm m. v.; han var gift 1. gang (1589) med Pernille Ottedatter Rud (d. 1608), 2. gang med Anne Eriksdatter Lykke (d. 1641–46). – (43) Undtagelse (Kalk. IV.666a bet.1) [?] – (44) *Indfæstning* (også kaldet *stedsmål*) var den afgift, fæsteren skulle erlægge til husbonden ved tiltrædelse af et fæstemål (Kalk. II.399a). Se herom Fussing.69ff. – (45) Vel: *tilstandere*: hjemmelsmand (Kalk. IV.382b). – (46) Absalon Gøye (d. 1602) til Kelstrup m. v. – (47) Eiler Brockenhuus (d. 1607) til Nakkeballe, Damsbo og Hellerup. – (48) Karl Bryske (d. 1613) til Langesø og Margård. – (49) gifte sig (Kalk. I.589a bet.2). – (50) Forlægget har ved fejlskrift oc. – (51) Indsigelse (Kalk. IV.666a bet.2). – (52) Forhold (Kalk. III.317a). – (53) Helvig Gøye (d. 1597) gift 1. gang med Otto Gyldenstjerne (d. 1554), 2. gang med ovenn. Mogens Gøye

(d. 1608). – (54) pågribe (Kalk. III.544b bet.2). – (55) frit (Kalk. II.767a bet.1). – (56) Navnet mgl. i forlægget. – (57) Vel: bekræftede hans adkomst (jf. Kalk. IV.352a bet.5). – (58) Hans Kortsen (d. 1601), 1576–1601 borgmester i Næstved, nævnes 25. april 1598 tillige som tolder og sisemester ssts. Jf. Otto Smith, Næstved 1135–1935 (1935).96, Rasmus Nielsen, Næstved Købstads Historie IV (1932).45. – (59) Lydighed (Kalk. II.358a). – (60) Se ovf. note 44. – (61) Pligtkørsel (Kalk. III.563a). – (62) Havre (Kalk. I.86b). – (63) skriftligt vidnesbyrd (OdS II.592 bet.3). – (64) Forlægget har ved fejlskrift *siun*. – (65) Vel: nuv. Strøhuse i Kildebrønde s., Tune h. – (66) forpligtet sig til at betale bøde (Kalk. I.34b bet.2). – (67) Forlægget har ved fejlskrift *datter*. – (68) JL II.73; jf. senere DL 1-1-3. – (69) Erik Glippings hdf. 29. juli 1282 § 2 (DdR.76). – (70) Kong Olufs hdf. 3. maj 1376 § 16 (DdR.280). – (71) Reces 13. december 1558 § 1. – (72) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 2 (DKH.96). – (73) Overlast (Kalk. III.437a). – (74) dømt, afgjort (Kalk. III.381b). – (75) Jf. EsjL II.19. – (76) Her vel: tilfaldet. – (77) trænge sig ind på (Kalk. II.424b bet.2). – (78) tilstrækkeligt, gyldigt (Kalk. III.235b). – (79) lagt sig ind hos (Kalk. II.408a bet.1) eller måske fejlskrift for indlade (jf. Kalk. V.522b), jf. indlade sig i suogerskab, indladis i ecteskab. – (80) bagtale, tale ilde om (Kalk. I.439b). – (81) yde, lide (Kalk. IV.590b bet.6). – (82) Straf (Kalk. III.586a bet.5). – (83) Herefter har forlægget formentlig ved fejlskrift: *Dertill &c.* – (84) vægrer (Kalk. I.184a). – (85) Forlægget har *oc.* – (86) Reces 13. december 1558 § 12. – (87) Dom (Kalk. II.729a bet.2). – (88) villig, rede (Kalk. III.402a). – (89) Herredstingets endelige dom i sagen kendes ikke, da herredstingbogen ikke er bevaret, jf. Fussing.23.

750 Rettertinget 10. juni 1596 (København)

Rettertinget stadfæster Sjællands landstings dom af 26. februar 1595 (ovf. nr. 732).

Hs.: HDDomb nr. 14 (1595–98) fol.107vff. (findes yderligere i 3 hss.¹).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme I.67ff.

Litt.: Popp-Madsen, Bod.153; Fussing.248, 388, 446.

Overskrift: Dom emellom Rasmus Nielsen till Søby paa thenn ene och Lauge Beck paa thenn anden side.

Wij, Christiann thenn Fierde, mett Gutz naade &c., gjøre uittherliggt, ath aar 1596, thenn 10. junij, paa uortt rettherting paa uortt slaat Kiøbnehaffnn wdj wor egenn neruærillße, neruærendiß oß ellskelige Christiann Friiß² [thill Borrebye]³ uor cantzeler, Christoffer Wallkendorff⁴ till Glorup,⁵ Steen Brade⁶ till Knudstrup,⁷ Hendrick Belou⁸ till Spøttherup,⁹ Axell Gyldenstierne¹⁰ till Liungby gaardt,¹¹ Absolonn Gøe¹² till Kiellstrup,¹³ Brede Rantzou¹⁴ till Randt-zouhollm,¹⁵ Albritt Friiß¹⁶ till Harridtzkier,¹⁷ Arrilldt Huittfeldt¹⁸ till Oderß-berg,¹⁹ Danmarckiß rigis cantzeler, Hendrick Rammell²⁰ till Beckeskouff,²¹ Jørgenn Friiß²² till Krastrup,²³ Prebiørn Gyldenstierne²⁴ till Woßborig,²⁵ Axell Brade²⁶ till Elluidt,²⁷ Oluff Roßenspar²⁸ till Skerollt²⁹ och Christenn Holck³⁰

till Høygaardt,³¹ worre thro mendt och raadt, for oß wor skickett oß ellskelige Raßmus Niellßenn³² till Søby,³³ wor mandt och thienner, paa thenn ene och haffde mett wor egenn steffningh³⁴ for oß vdj retthe steffndt oß ellskelig Lauge Beck³⁵ till Førsløff,³⁶ uor mandt, thienner och landtzdommer wdj uortt landt Siællandt, paa thenn anden side och hannom tillthalitt for en dom,³⁷ handt nogenn thidt sidenn till Siælandtsfar landtzthingh emellom hannom paa thenn ene och enn hans thienner uedt naffnn Lauritz Fuell, som handt for wlydighedt och skallckhedt³⁸ haffde laditt setthe wdj fengßell, paa thenn anden side, dømppt och affsagtt haffde, wdj huilckenn dom handt skall haffue tillfundenn for^{ne} Raßmus Niellßenn therforre emodt for^{ne} hans thienner ath skulle bøde hanns falldtzmaall; och efftherdj handt effther handfestningenn³⁹ som en andenn adells mandt skall haffue frij hallß oc haandt offuer hanns thiennere och mact dennom for deris forßeellße ath straffe, formeenthe ath handt icke haffde burdt ath tilldømme hannom nogenn falldtzmaall therfor ath wdgiffue, och samme hans dom burde derfor macteløß ath uære⁴⁰ och icke ath komme hannom till hinder eller skade vdj noger maade.

Haffde och hiidt steffnitt for^{ne} Lauritz Fuell mett dommen, om handt haffde der nogitt i ath sige.

Och j retthe laugde samme uor landtzdommers dom, vdgiffuit paa Siælandtzfar landtzthing thenn 26. februarij a^o 95, liudendis j sin mening Lauritz Fuell tha ath haffue der wdj retthe møtt mett en opßetthellße der aff landtzthing thenn 12. februarij nest tillforne wdgiffuitt, liudendis hannom till thenn thiid ath haffue j retthe steffndt Søffrenn Perßenn i Kußerup,⁴¹ Anders Skredder ibidem och Jesper Thygeßenn, thiennendis paa Kattherup,⁴² och dennom tilthalitt, for de lougwfordeelltt haffde fengslitt hannom, huor udj handt formeenthe dennom emodt lougenn⁴³ ath haffue giortt och burde therfor effther lougenn ath staa till retthe, och for^{ne} mendt da ath uære j retthe møtt, och for^{ne} Jesper da ath haffue bekientt, ath handt ene haffde fengslitt hannom effther hans hosbondtz befalling, huilckett hans hosbondt, erlig och welbiurdige Raßmus Niellßenn, haffde wæritt hannom bestendig⁴⁴ och hiemlitt hannom samme gierningh, och saggenn da till for^{ne} 26. februarij ath wære opsatt, huor for^{ne} Lauritz Full da er møtt och satthe wdj retthe, ath efftherdj for^{ne} Raßmus Niellßenn haffde hiemlitt sin thienner, ath handt haffde lougwfordeelltt slagitt hannom i jern, om handt icke derfor burde ath bøde effther lougenn. For^{ne} Raßmus Niellßenns fulldtmectige da ath haffue wæritt vdj retthe møtt och fremlagdt hans skriffthelig beretning, liudendis i sin meening, ath for^{ne} Lauritz Fuell, som uor hans thienner, haffde wæritt hans

fogidt j hans frauærillße offuerhörig mett alltt, huis handt bleff tillsagdt, lodt hans queg gaa i hanns kornn, haffde slagitt hanns eng nedt och lodt dett ligge och rodne, och icke handt uillde setthe borgenn⁴⁵ ath uille uære hannom hörig och lydig medt meer wlydighedt, hans berettning metførde, handt hannom haffde beuiist, huorfor handt haffde ladett hannom setthe en natt eller tho vdj hanns egitt huuß, och huercken fløtt eller førdt hannom aff landt eller j landt, huor till handt uor hans thienneris fullde hiemmell och formeenthe sig dermedt ingenn wrett ath haffue giortt effther thenn frihedt, handt saa uell som andre riddermendtzmendt haffde mett hallß och haandt offuer deris egne thienner. Huor emodt for^{ne} Lauritz Fuell formeenthe, ath om handt endt haffde wæritt hans bonde och wæritt hannom offuerhörig, haffde handt icke burdt saa emodt lougenn ath handle medt hannom, men haffde burtt medt lougenn ath tilthalitt hannom, och for^{ne} wor landtzdommer tha effther tillthale, giensuar och thenn sags leglighedt saa der paa haffuer affsagdt for retthe, ath efftherdj for^{ne} Lauritz Fuell icke uor sictett for nogenn sag, som liiff, ære eller lemmer uor angiellindis, ey heller er beuiist, ath handt haffde thruidt nogenn medt feyde, brandt eller i andre maade⁴⁶ och therforre icke uillde setthe borgenn, menn alleniste er hefftitt och fengslitt, for handt skall haffue sidditt offuerhörig, huilckett icke heller er hannom her i dag offuerbeuiist, tha haffuer for^{ne} Jesper Thygsßenn giortt wrett oc emodt lougenn, ath handt fengslitt hannom lougwfordeelltt, oc efftherdj for^{ne} Raßmus Niellßenn i dag xiiij dage mundtligen her indenn thinge saa uell som i dag j hans forßeglede och vnderschreffne berettning haffuer hiemlitt hannom samme gierning, tha bør handt i hans stedt ath bøde xl marck bonden och xl marck kongen effther lougenn,⁴⁷ som samme dom j sig sielff uidere jndehollder.

Och i retthe lagde en wiittløffthige skriffthelig berettning, wdj huilckenn handt formeenthe, ath for^{ne} uor landtzdommer huercken haffde actitt handfestningenn, lougenn eller recessenn, men pludtzligen⁴⁸ dømmt paa hans hallß, och meenthe bedre uære ath straffe en moduillig bonde medt stock och fengßell endt thage oxo och koe fra hannom; skødt sig till handfestningen vdj dett 6. capittell,⁴⁹ recessen i dett 44. og 45. capittell⁵⁰ oc satthe wdj retthe, om uor landtzdommer jcke haffde giortt hannom⁵¹ wrett, och om hanns dom jcke burde mactteløß ath bliffue.

Ther emodt ath suare uor her i retthe møtt for^{ne} uor landtzdommer och j retthe laugde sin skriffthelig berettning, wdj huilckenn handt formeenthe, ath handfestningenn icke der kunde eller burde ath hedenthyes,⁵² ath nogenn riddermandtzmandt maa lade fengsle hans thienner lougwfordeelltt, naar han-

nom løstede, och hannom franthage hanns godtz och hannom wdenn loug och dom beskatthe, som for^{ne} Raßmus Niellßenn medt denn bonde giortt haffde. Och effther handt sin dom haffde dømmt effther denn siælandske loug wdj 2. bogs 23. capitell⁵³ och effther kong Ericks handfestning wdj 1. capit^t;⁵⁴ som klarligen skall formelde, ath ingenn skall baste eller binde nogenn mandt wnder hans xl marcks bøder, thesligiste effther seduanlige domme,⁵⁵ som her i landitt⁵⁶ wdj slige sager tillforne vdgangitt er, som handt och beuiiste medt copie aff enn dom aff Siælandtzfar landtzthing a^o 1468, onßdagen for jull,⁵⁷ wdj huilckenn Bentt Bille⁵⁸ er tilldømmt ath bøde xl marck bonden oc xl marck kongen for en quinde, som uor en af hans egne thienner, handt lougwfordeelltt haffde fengslitt. Och effther slig leylighedt satthe vnderdanigst wdj retthe, om hans dom jcke burde uedt mact ath bliffue, och om for^{ne} Raßmus Niellßenn jcke uor plictigh ath jgiengiffue hannom sin kost och thæring effther recessen.⁵⁹

Wor her och j retthe møtt for^{ne} Lauritz Fuell och j retthe lagde sinn skriffthelige beretning, vnderdanigst sig beklagendis, ath for^{ne} Raßmus Niellßenn jcke alleniste emodt lougenn haffde laditt hannom lougwforundenn fengßle och spende om en støtthe,⁶⁰ men och suellthitt⁶¹ hannom, saa handt paa thredie dag jcke haffde faaitt madt eller øll, men ochsaa franthagit hannom hans godtz och dett aff fire mendt laditt sig lougwfordeelltt tillwurdere, saa handt medt høstru och børnn motthe wdj elendig maade drage derfra och inthet motthe faa aff sith godtz, mere endt handt kiøbthe hannom aff for rede pendinge; handt och haffde⁶² for then sag laditt handle⁶³ medt hannom i siidste forledenn herredage,⁶⁴ och huis handt da hannom loffuidt haffde jcke heller efftherkommitt, och effther handt formeenthe dett emodt alld christelig rett och billighedt [att]⁶⁵ uære en saa emodt lougenn for slig gielldsager bode ath fengßle, suellthe och lougwfordeelltt hans godtz franthage, begierde handt vnderdanigst ath motthe for slig offueruolldt⁶⁶ forsuaris och hiellpis till retthe.

Ther till suaridt for^{ne} Raßmus Niellßenn, ath handt inthet haffde hannom franthagitt, men handt haffde antuorditt⁶⁷ hannom nogitt sith godtz for sine pendinge oc meenthe, handt uell motthe hannom mett stock och jernn for sin moduillighed straffe.

Medt mange flere ordt [oc tale]⁶⁸ dennom der om emellom uor.

Tha effther tillthale, giensuar [oc denn sags leilighet],⁶⁹ och effterdj uij befinder, ath handt icke alleniste for vørsomhedt,⁷⁰ men ochsaa for gielldtz sag lougwfordeelltt och wtillthalitt er fengslitt, tha kunde uij icke kiende

landtzdommer wdj de maade ath haffue giortt hannom wrett, men samme hans dom bør uedt mactt ath bliffue.⁷¹

(1) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har rigskanslerens attestation. – (2) Se 677.7. – (3) Se 677.8. – (4) Se 628.11. – (5) Se 628.12. – (6) Se 628.13. – (7) Se 628.14. – (8) Se 628.21. – (9) Se 628.22. – (10) Se 703.12. – (11) Se 703.13. – (12) Se 628.25. – (13) Se 628.26. – (14) Se 628.29. – (15) Se 628.30. – (16) Se 627.10. – (17) Se 627.11. – (18) Se 628.35. (19) Se 628.36. – (20) Rigsråd Henrik Ramel (d. 1610) til Bækkeskov (Bäckaskog) kloster i Skåne og Vallensgård. Han kom 1581 i dansk tjeneste, blev 1582 hofjunker, 1583 leder af tyske kancelli, 1583–90 hofmester for prins Christian, 1596 rigsråd. – (21) Hovedgården Bækkeskov (Bäckaskog) i Kiaby s., Villands härad, Malmøhus län. – (22) Se 621.8. – (23) Se 621.9. – (24) Se 677.41. – (25) Se 714.22. – (26) Se 724.3. – (27) Se 724.4. – (28) Se 712.8. – (29) Se 712.9. – (30) Se 666.23. – (31) Se 666.34. – (32) Se 732.8. – (33) Hovedgården Såbygård i Yding s., Vore h. – (34) Se 737.16. – (35) Se 652.2. – (36) Se 652.3. – (37) Sjællands landstings dom 26. februar 1595, se ovf. nr. 732. – (38) Svig, ondskab (Kalk. III.759b). – (39) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 6 (DKH 96). – (40) De private dombøger har *bliffue*. – (41) Se 732.5. – (42) Se 732.6. – (43) EsjL II.19. – (44) behjælpelig (Kalk. I.208a). – (45) Jf. reces 13. december 1558 § 45. – (46) Kun i de i dommen nævnte tilfælde kunne husbonden efter reces 1558 § 45 kræve borgen af bonden. – (47) EsjL II.19. – (48) ubesindigt (Kalk. III.494a). – (49) Se ovf. note 39. – (50) Recessen 13. december 1558 § 44 fastsætter, at den bonde, der vil fejde den, der overtager hans gård, af jorddroten kan fængsles. § 45 hjemler ret til at kræve borgen af den fæster, der truer med fejde, brand el. på anden måde; vil den pågældende ikke stille borgen, kan han fængsles (*paatagis och settis*). – (51) Ordet er indføjet over linjen. – (52) fortolkes, udtydes (Kalk. II.193a). – (53) Dommen citerer EsjL II.19 efter Gotfred af Ghemens udg. (1505) el. Mads Vingaards udg. (1576) af EsjL. – (54) Erik Clippings hfd. 29. juli 1282 § 2 (DdR 76). – (55) Sjællands landstings dom 14. december 1468 (I nr. 21, jf. ndf.), rettertingsdomme 21. december 1552 (I nr. 183), 17. juni 1558 (II nr. 266), Sjællands landstings dom 16. juli 1567 (II nr. 317), rettertingsdom 16. august 1569 (II nr. 345). – (56) Sjælland. – (57) Se I nr. 21. – (58) Bent Bille (d. 1494) til Søholm, 1481 rigsråd. – (59) Reces 13. december 1558 § 8, sidste stk. – (60) bundet, fastgjort til en stang el. pæl (Kalk. IV.51a og 117b, jf. OdS XVII.200 bet.1.7 om *sætte til pæls* o. l. Træhesten, der sen. blev almindelig som straf for bønder, kom først i brug i beg. af 1700-tallet, jf. Gunnar Olsen, Træhesten, hundehullet og den spanske kappe (1960).56. – (61) (ud)sultet (Kalk. IV.227b bet.3). – (62) Herefter udstreget i forlægget *laditt*. – (63) forhandle (Kalk. II.154b bet.5). – (64) Juli 1595 i Kbh. – (65) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (66) Overlast (Kalk. III.437a bet.1). – (67) NkS 836b,2° har *offuerandtuordet*. – (68) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836b,2°. – (69) Ligeledes. – (70) Ulydighed (Kalk. IV.629a). – (71) Herefter har NkS 836b,2°: *nostro ad causas sub sigillo teste Arnolde Huitfeldio, justitiario nostra delicto* (de to sidste ord fejl for: *nostro dilecto*).

751 Rettertinget 11. juni 1596 (København)

Rettertinget stadfæster Skåne landstings dom af 6. december 1595 (ovf. nr. 747).

Hs.: HDDomb. nr. 14 (1595–98) fol.116^rff. (findes yderligere i 5 hss.¹).

Reg.: *9349.

Tryk: Kofod Ancher II.502; sa., Samlede juridiske Skrifter I (1802).216 (efter afskrift²); Secher, Rettertingsdomme I.74ff.

Litt.: Matzen, Retskilder.108f.; sa., Privatret I.31, 114f.; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.248, 249; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.58f.

Overskrift: Dom emellom Axell Rosenkrantz paa thenn ene och fru Thale Vllstandt paa thenn andenn side om arffue effther affgangne jomfru Anne Grubbe.

Wij, Christiann &c., giøre alle uittherligtt, ath aar &c. 1596, thenn 11. junij, paa uortt rettherthing paa uortt slaatt Kiøbenhaffnn wdi uor egenn neruærillße, offueruærindiß allt raaditt³ for oß wor schicket oß ellskelige Axell Roßenkrantz⁴ till Glimmine,⁵ wor mandt och thienner, saa och oß ellskelige frue Thale Vllstandt⁶ till Skabersø⁷ om jrring⁸ och thretthe dennom emellom uor om arff och skiffthe effther affgangne Corfitz Grubbis⁹ datter, affgangne jomfrue Anne Grubbe,¹⁰ j saa maade, ath for^{ne} Axell Roßenkrantz formeenthe, ath efftherdj hans høstru¹¹ uor for^{ne} affgangne jomfru Anne Grubbis fadersøster, och denn skonske loug vdi thenn 2. bogs otthende capitthell¹² formellder: Døer mandt och haffuer handt ey børn och ey børnebørn eller andere fremarffuinge, ey fader, ey moder, ey broder, ey søster, tha er faderfader och fader moder, moder fader och moder moder, faderbroder och fadersøster, moderbroder och modersøsther alle em¹³ nær ath thage arff effther hinn døde, koner em megitt som karle, fordj ath dett er gangarff.¹⁴ Thenn siælandske loug och j lige maade i første bogs xv capittell¹⁵ skulle formelldede. Och der effther till diß skulle uære dømtt vdi uorre lande Skaane och Siælland effther adskillige dommis liudellße, handt aff begge landtzthing for oß framlagde, och satthe fordj vnderdanigst vdj retthe, ath efftherdj for^{ne} jomfru Anne Grubbe, som nu uor borttdødt effther hindis faders och moders dødelig affgang, och icke haffde broder eller søster leffuendis, men alleniste fadermoder, moder moder och fadersøster, om hans høstru, som uor fadersøster, jcke burde effther for^{ne} artickell vdj lougen och seduanlige domme ath jndthrede vdi arff wdi hindis efftherladendis godtz och arffue lige uedt fadermoder och modermoder.

Ther emodt formeente for^{ne} fru Thale Vllstandt, ath dett for^{ne} ottende capitthell vdj thenn gamle skonske lougogs anden bog¹⁶ skulle uære cassetit uedt thenn nye och yngere¹⁷ skonske loug, som i arffuebogens lvij capittell¹⁸ saa skall formelldede: En om saa uerre jnden y, ath om noger døer, eller noger kone, der ey haffuer rett affkommende, da aa fader och moder, søster och broder thennom ath arffue, ath fader och moeder och broder fullen lodt och

søster halffue lodt; om de erre ey till, tha aa denn ath arffue faderfader och fadermoder och brodersøn och broderdaatter och søstersønn och søsterdaatter. Thenn judske loug vdj første bogs fierde cap:¹⁹ formellder, ath haffuer barnebarnn ey moder och ey sødskendt, da gange arff till oldefader och olldemoder,²⁰ och efftherdj ath barnebarnn (om theris fader eller moder erre døde) kandt medt fadersøster och modersøster arffue oldefader och olldemoder, och arff bør effther lougen frem ath gange, emedenn affkomme er till, och hun och fru Margrethe Hardenberg,²¹ som ere fader moder och moder moder, erre vdj thenn retthe linie till deris affgangne sønne och daattherbarnn, erre baade effther denn nye skonske loug, som casserer denn gamle skonske loug, och effther denn judske loug nermer till arffuen endt Axell Roßenkrantzis høstru, som er fadersøster och vdi sidenn linienn.

Och fremlagde oß elskelige Lauge Wrnne²² till Belltheberge,²³ uor mandt, thienner och landtzdommer vdi uortt landt Skaane, hans dom aff Skonninge landtzthing thenn 6. decemb: a^o 95 wdgiffuitt,²⁴ wdj huilcken handt effther dett 58. cap: wdj thenn skonske loug, som kalldis arffuebogenn, som medt denn jyske loug bekrefftis, haffuer fradømt for^{ne} Axell Roßenkrantz paa sin høstruis uegne ath icke kunde jndtrede vdj jomfru Anne Grubbis arffue medt for^{ne} barnns olldemoder, som er fru Thale Vllstandt och frue Margrette Hardenberg, men dennom samme arff ath thage, som samme dom i sig sellff wiittløffthigenn jndhollder, huilcken dom hun formeenthe effther alldt naturlig och christelig loug och rett ath uære dømtt och satthe vnderdanigst vdi retthe, om thenn icke burde uedt mact ath bliffue.

Wor her och j retthe møtt for^{ne} uor landtzdommer, som och for samme sin dom uor hiidt jndsteffndt, wor sin dom bestendig²⁵ och meenthe sig effther denn sidste skonske loug, som derogerer²⁶ denn første, som och medt judske loug som thenn fornemste loug her wdj rigidt ath bekrefftis, [haffue dømt],²⁷ och hans dom fordi burde uedt mact ath bliffue.

Met mange flere ordt thenom derom emellom war.

Tha effther tillthale, giendsuar och thenn sags leylighedt, efftherdj uij befinde vdi skonske loug vdj siidste bog lvijj cappitthell ath komme offuer eenns medt judske loug, huil[ck]en der vdelucker fadersøsterenn fraa broderdatthers arff, emedenn modermoder och fadermoder [leffue],²⁸ thett och er emodt alldt nathurlig rett, ath de, som paa siden tillhørre, skulle foredragis²⁹ dennom, som erre vdj thenn retthe linie, men arffue bør vdj thenn rette linie ath opgaa lige som denn nedgaar, vdenn huor moder medt flere sødskindt arffuer sith egitt barnn, sagde uij saaledes der paa aff for retthe, ath for^{ne}

uor landtzdommer jngenn vrett vdj de maader haffuer giortt for^{ne} Axell Ro-
Benkrantzis hœstru, huilckenn icke lige medt hindis moder bør ath komme till
samme arffue.

Datum vt supra.³⁰

(1) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har navnene på samtlige
dømmende rigsråder og rigskanslerens attestations. – (2) Se herom Secher, Rettertings-
domme I.xivf. – (3) Ordene *alltt raadett* er i forlægget sat i parentes. – (4) Se 747.9. – (5)
Se 747.10. – (6) Se 747.7. – (7) Se 702.18. – (8) Strid, uenighed (Kalk. II.427b). – (9) Se
747.48. – (10) Se 747.11. – (11) Mette Grubbe (d. omkr. 1640). – (12) SkL 36; i Ghemens
tryk (1505) II.8. – (13) lige(så) (Kalk. I.456b). – (14) Se 747.24. – (15) EsjL I.17; i Ghemens
udg. (1505), som dommen citerer, I.15. Det bestemmes her, at hvis en afdød hverken efter-
lader sig forældre eller søskende, så er farfader og farmoder, farbroder og faster, morfader
og mormoder, morbroder og moster, brodersøn, broderdatter, søstersøn og søsterdatter
nærmest til at arve. De er alle lige nær og tager alle lige stor arv, da det er gangarv. Ved
sagens foretagelse for landstinget blev denne bestemmelse ikke påberåbt. – (16) SkL 36; i
Ghemens udg. II.8. – (17) Se 747.72. – (18) VsjL A&O I.80 (DgL VII.61), i Ghemens udg.
I.58. – (19) JI I.4. – (20) Bedstefader og bedstemoder, se 747.71. – (21) Se 747.14. – (22) Se
652.2. – (23) Se 652.3. – (24) Se ovf. nr. 747. – (25) vedkendte sig (Kalk. I.179b). – (26)
ophæver (Meyer.247a). – (27) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°.
Jf. Secher, Rettertingsdomme I.xv. – (28) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter Add 152,2°.
– (29) foretrækkes (fremfor) (Kalk. I.616a bet.2). – (30) Herefter har de private domssam-
linger: *Nostra ad causas sub sigillo teste Arnolde Huitfeldo, justitiarius nostro dilecto* (her
efter Add 152,2°).

752 Rettertinget 11. juni 1596 (København)

*En adelsmand kendt ejendomsberettiget til noget gods, der var skænket til et
alter i Bogense kirke, men som af kronen var bortforlenet til en anden. Be-
sidderen frifundet for ansvar for oppebårne frugter.¹*

Hs.: HDDomb. nr. 14 (1595–98) fol.122^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme I.80ff. Uddrag i Samlinger til Fyens Historie og Topo-
graphi IX (Odense 1884).317.

Litt.: A. Crone, De Bogense Herremænd (i Samlinger til Fyens Historie og Topographi
IX (1884).312ff.

Overskrift: Dom emellom Axell Brade paa thenn ene och Anders Gren til Sundtzby paa
thenn andenn side.

Wij, Christian &c., giøre alle uithterligtt, ath aar [effter Guds byrdt]³ 1596,
thenn 11. junij, paa uortt reththerthing paa uortt slaatt Kiøbnehaffnn, wdj uor
egenn neruærellße, offueruærinnendis alltt raaditt⁴ vnderthagenn Axell Brade,⁵
som selff gick i retthe, for oß wor skickit oß ellskelige Axell Brade till

Elluidt,⁶ uor mandt, raadt och embidtzmandt paa uort slaatt Hellsingborg, paa thenn ene och haffde medt uor egenn steffning⁷ hiidt for oß j retthe steffndt oß ellskelige Anders Greenn⁸ till Sundtzby,⁹ uor mandt och thienner, paa thenn anden side och hannom tillthalde for nogitt vicarj godtz,¹⁰ handt naadigst medt forlentt er wdj uortt landt Fyenn liggendis, som tilfornn skall haffue liggitt till Uortt Frue allther¹¹ wdj Bogenße, huilckit godtz handt formeenner hannom medt retthe effther handfestningen¹² och andre breffue och beuißning, handt der paa skall haffue, bør ath föllge och tilkomme.

Sammeledis haffde handt hiidt steffnitt hannom for en gaardt, handt wdj lige maade till for^{ne} vicarj sig tillholder, liggendis wdj for^{ne} uortt landt Fyenn wdj Ørridtzløff,¹³ som Jens Oluffßenn wdj boer, och for^{ne} Axell Brade formeenthe ath uille beuiße samme gaardt icke ath skulle tillhøre samme vicarj godtz, och handt derfore burde ath stande hannom till retthe for, huis opbørßell handt aff samme gaard haffde laditt opbere, sidenn handt denn haffde bekommitt och sig tillholditt.

Och berethe, ath affgangne Jørgenn Claußenn¹⁴ i uor kiøbstedt Bogenße skall haffue hafftt jus patronatus till nogitt vicarj godtz, som hans forellder¹⁵ haffde stiftitt till Uor Frue allthere wdj Bogenße bykircke, huilcket hannom och hans forellder skall haffue fulldtt, jndtill affgangne Pallj Villfeldt¹⁶ a^o 62 skall haffue hannom samme godtz franthagitt emodt dom och rett och lagt dett wnder kronen, huorfor hans börnn och arffuinge effther hans dødelig affgang skall uære tillthalitt och forfuldtt derfor, och eskning offuergangitt a^o 74; och der affgangne Otthe Emmickßenn¹⁷ haffde fangitt uor och kronens gaardt Rudgaardt¹⁸ i forlenning, och j lige maade tillholltt sig samme godtz, skall handt dett aff hannom a^o 78 haffue eskitt, saa for^{ne} vicarj godtz jcke wdj nogenn rolig heffdt skall haffue fuldtt oß och kronen, och efftherdi handt nu haffde affhandlitt affgangne Jørgenn Claußenns arffuinge thenn jus patronatus och rettighed, som de haffde till for^{ne} vicarj godtz, huilckit handt och for oß medt hans sønns, Rasmus Jørgenßens,¹⁹ skiøde, daterit Othenße thenn 22. martij anno 95, formellendis hannom ath haffue solldt for^{ne} Axell Brade och hans arffuinger huis rettighedt, handt haffde till dett vicarj godtz, som ligger till Wor Frue allther wdj Bogenße bykircke, som handt en partt haffde arffuit effther hans fader,²⁰ och dett anditt tillhandlitt sig aff sine sødskindt effther deris breffs liudellße, huilcke breffue [for^{ne}]²¹ Axell Brade och tillstæde haffde, beuiiste, satthe handt wnderdanigt wdj retthe, om samme vicarj godtz jcke burde hannom ath föllge.

Och først j retthe lagde ith Erick Niellßens²² breff, dateritt Bogenße Scte:

Gierthrudtz dag²³ a^o 1498,²⁴ liudendis hannom effther høgborne førstindis dronning Kirstins²⁵ naadigste skriffuelse och bønn ath haffue forlentt her Niells Erickßenn²⁶ medt Uor Frue vicarj, som vaxerede²⁷ effther Thidkes²⁸ dødt, som hans oldefader, Thue Niellßenn,²⁹ først begynthe, och hans sønn, Niells Thueßenn,³⁰ som uor hans³¹ fader, fulldkommede.

Thernest j rette lagde jth Claus Erickßenns³² breff, daterit Bogenße fredagenn effther paaske³³ a^o 50, liudendis hannom om samme vicarj ath haffue handlitt emellom sine børnn, Jørgenn Claußenn³⁴ och Jens Claußen,³⁵ ath handt procurerede³⁶ Jørgenn Claußenn till pathronn offuer samme godtz wdj sin stedt ath nyde patronedom och herlighedenn der aff, oc Jens Claußenn skylde³⁷ niude landgillett; men naar Jens Claußen døde och affgick, da skulde baade herlighedenn och landgillit følge Jørgenn Claußenn och hans arffuinge och giffue x marck der aff till cappellanen wdj Bogenße kircke aarligenn till hiellp, for handt predickitt huer søndag morgenn fro predickenn j dett stedt, som i hans forelldris thiidt uor holddenn fro meße.

Thisligiste j rette lagde en dom aff Fønbo landtzthing løffuerdagenn effther Scte: Morthenns³⁸ dag a^o 52 wdgiffuitt, liudendis affgangne Werner Suale,³⁹ landtzdommer i uortt landt Fyenn, Anthonius Bröske⁴⁰ till Langesøe,⁴¹ Diderick Quidtzou⁴² till Rørbeck,⁴³ Claus Brockenhuuß⁴⁴ till [Søndergaardt],⁴⁵ Jesper Daa⁴⁶ till Engaardt⁴⁷ och Erick Vrne⁴⁸ till Hindemaj⁴⁹ haffde effter huis breffue och beuißning Jørgenn Claußenn haffde for dennom i rette boeridt, tildømtt hannom samme vicaridoms herlighedt ath nyude, bruge och beholde wforhindritt effther denn dag j alle maade.

Ther hoeß i rette lagde ith thingsuinde aff Skouffby herridtzthing wdj wortt landt Fyenn a^o 74, thenn 1. septemb.; wdgiffuitt, liudendis for^{ne} Jørgenn Claußenn da ath haffue fangitt eskning⁵⁰ beschreffuitt offuer affgangne Pallj Willfeldz børnn⁵¹ och arffuinge for for^{ne} vicarj goedtz och en gaardt i Ørridtzløff, handt emodt dom och rett haffde franthagitt.

Fremdelis j rettje lagde en dom aff Fønbo landtzthing thenn 30. augustj anno 78 wdgiffuitt,⁵² liudendis j sin mening Jørgenn Claußenn diidt ath haffue steffendt herridtzfogdenn aff Skouffby herridt, for handt haffde quitt dømtt Otthe Emmickßenn, befallingsmandt paa Rugaardt, for eskning, som handt eskit aff hannom Wor Frue vicarj godtz, som hans forellder haffde stifftitt, och hannom och dennom efftherfulldt, jndtill Pallj Willfeldt wdenn dom och rett thog dett fra hannom, och saggen da er jndfundenn for oß och Danmarckis rigis raadt, som samme breffue [widere]⁵³ j sig sellff jndholder.

Ther emodt ath suare uor her i rette møtt for^{ne} Anders Green och be-

rette, ath handt icke tillholldt sig samme vicarj vdenn alleniste som en forlenning hannom aff wor kiære herrefader for hans lange thienniste uor medt forleentt, och effther den gaardt wdj Ørridtzløff wdj hans forlennings breff uor jnddragenn, formeenthe [hannd],⁵⁴ ath der som for^{ne} Axell Brade endt kunde oß och kronenn samme godtz frauinde, burde handt dog icke nogenn opbørßell der aff ath jgiengiffue hannom, efftherdj handt thet jcke haffuer anderledis bekommit eller tillholldt endt som ith forlenning. Och j rette lagde høgbeallthe wor kiære herrefaders forlennings breff, daterit Børßholm⁵⁵ thenn 25. julij a^o 77,⁵⁶ liudendis hans Maytt: naadigst ath haffue forlentt for^{ne} Anders Greenn dett godtz, som tillforne haffde liggitt till Wor Frue allthere wdj Bogenße, eblantt huilckit och for^{ne} gaardt wdj Ørridtzløff findis jndførdt, som samme breff i sig sellff uidere jndholder. Och effther slig leglighedt satthe handt vnderdanigst wdj rette, om handt icke for thenn tillthale burde quitt ath bliffue.

Medt flere ordt thennom der om emellom uor.

Tha effther tillthale, giensuar, breffue och beuißning och denn sags leglighedt, efftherdj ath for^{ne} vicarj findis⁵⁷ ath uære stifttitt aff Jørgenn Clausßenns forælder och skiffitt wnder Claus Ericksenns arffuinger, thet hannom ochsaa aff Werner Suale, landtzdommer i uortt landt Fyenn, och flere gode mendt er tilldømtt, thisligiste befindis jling⁵⁸ och klage ath uære gangitt paa samme vicarj godtz, sidenn dett er Jørgenn Clausßenn frakommen, saa der ingen rolig heffdt er paableffuenn effther recessen,⁵⁹ och Axel Brade sidenn at haffue kiøbt och tillhandlitt sig samme vicarj godtz aff Jørgenn Clausßenns arffuinger, och handfestningenn formellder,⁶⁰ ath naar de personer erre døde och affgangne, som nogle vicarj wdj forlenning haffue, tha maa huer riddermandtzmandt och adell her wdj rigitt komme till det godtz igienn, som de medt nøgactig breff och segell beuiße kunde, ath de erre rette arffuinge till, tha sagde uij saaledes der paa aff for rette, ath for^{ne} vicarj godtz, som Anders Green wdj werge haffuer, bør ath føllge for^{ne} Axell Brade effther hans kiøbebreffs liudellße for euig eiendom, dog skall handt wdgiffue till cappellanenn wdj Bogenße bykircke [aarligen]⁶¹ x marck effther Claus Erickßens egenn skiffthebreffs liudellße eller haffue dett wdj deris minde. Menn huadt belanger opbørßell aff denn gaardt wdj Ørridtzløff, tha efftherdj samme gaardt och findis wdj høgbeallth uor kiære herrefaders forlennings breff, tha bør [for^{ne}]⁶² Anders Green for opbørßell aff denn gaardt saa uell som aff for^{ne} vicarj godtz forskaanitt ath uære.⁶³

Datum ut supra.⁶⁴

(1) Sagen havde været indbragt for rettertinget 14. juli 1595 (jf. Secher, Rettertingsdomme I.7), men blev udsat, da Anders Gren i kongens ærinde opholdt sig i udlandet. – (2) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har navnene på samtlige dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. – (3) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836c,2° – (4) Ordene *allitt raaditt* er i forlægget sat i parentes. – (5) Se 724.3. – (6) Se 724.4. – (7) Se 737.16. – (8) Anders Gren (d. 1614) til Sundsby. Han var 1572–86 sekretær i kancelliet, 1579 kannik i Oslo, havde flere forleneringer i Norge, deltog i udarbejdelsen af den ny norske lovbog (4. december 1604), blev 1604 Norges riges kansler. Han var gift med Mette Eriksdatter Grubbe (d. 1616) til Gunderup. – (9) Hovedgården Sundsby i Valla s., Tjörn härad. – (10) Vikariegoods er gods, der er henlagt til aflønning af vikar, en præst, der forrettede tjeneste ved et af private stiftet alter. Efter reformationens indførelse blev en del af dette gods anvendt til aflønning af embedsmænd. – (11) Vor Frue alter i Bogense kirke er stiftet af nedenn. Tue Nielsen og fuldført af hans søn, borgmester Niels Tuesen. – (12) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 35 (DKH 99). Jf. Matzen, Haandfæstninger.119. – (13) Vel landsbyen Ørredslev i Sønder sø s., Skovby h. Der findes en landsby af samme navn i Skeby s., Lunde h. – (14) Jørgen Clausen (d. 1592). Han var adelig og tilhørte den såkaldte „Bogense-slægt“, jf. Nyt dansk Adelslex.38, der uddøde 1616. Jørgen Skinkel (d. 1560) til Lammehave, der 1552–57 var lensmand på Rugård, bestred Jørgen Clausens adelige frihed, men ved Fyns landstings dom 9. september 1553 (trykt i Samlinger til Fyens Historie og Topographi IX (1884).299ff. og Vedel Simonsen, Bidrag til Rugaards Historie I, 2 (1843).112ff.), statueredes, at han var af adel. Han er identisk med den Jørgen Clausen, der nævnes i rettertingsdom 12. juni 1574 (III nr. 424). – (15) Forfædre (Kalk. I.750b bet.2). – (16) Palle Christoffersen Ulfeldt (d. 1571) til Haldager, proviantmester på Fyn, var 1558–71 lensmand på Rugaard, jf. Erslev, Lensmænd.39. – (17) Otte Emmiksen (d. 1594), 1571–79 forlenet med Rugaard, jf. Erslev, Lensmænd.34. – (18) Hovedgården Rugård i Veflinge s., Skovby h., der da tilhørte kronen og betyredes af lensmænd. – (19) Rasmus Jørgensen (d. ugift 1616 som slægtens sidste mand), søn af ovenn. Jørgen Clausen (d. 1592) og Mette Juel (d. 1562), jf. Vedel Simonsen, Bidrag til Rugaards Historie II, 1 (1844).97, Aarbøger for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter IX (1921).573. – (20) Jørgen Clausen, se ovf. note 14. – (21) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836c,2°. – (22) Rådmand og borgmester i Bogense Erik Nielsen (d. 1500), af den adelige såkaldte „Bogense-slægt“, søn af nedenn. borgmester i Bogense Niels Tuesen. Han nævnes 1480 som oldermand i Bogense bys gilde, jf. Vedel Simonsen, Bidrag til Rugaards Historie I, 2 (1843).28, A. Crone i Samlinger til Fyens Historie og Topographi IX (1884).293. Han nævnes 1493 som rådmand (Rep. 2. rk. IV. nr. 7436) og sen. som borgmester i Bogense. – (23) Gertruds dag: 17. marts. – (24) Jf. Rep. 2. rk. V nr. 8550. – (25) Dronning Christine (d. 1521), kong Hans' dronning. – (26) Niels Eriksen, søn af ovenn. borgmester Erik Nielsen (d. 1500). – (27) var vakant, ledigt. – (28) Tidke, alterpræst ved Vor Frue alter i Bogense kirke; muligt den samme der 1446 nævnes som kannik i Roskilde (Rep. 2. rk. III nr. 7626). – (29) Tue Nielsen, „Bogense-slægten“s stamfader, levede i begyndelsen af 15. årh. og grundlagde Vor Frue alter i Bogense kirke. – (30) Niels Tuesen, søn af ovenn. Tue Nielsen, nævnes 1446 som borgmester i Bogense (Rep. 1. rk. III nr. 7593). – (31) ♂: borgmester Erik Nielsens. – (32) Claus Eriksen (d. 1550), søn af ovenn. borgmester Erik Nielsen (d. 1500), og Anna Olufsdatter. Han drev en omfattende studehandel, fik 1517 tilladelse til at anlægge en vandmølle ved bybækken ved St. Jørgensgård, nævnes 1547 som rådmand i Bogense, bekostede 1550 en altertavle og en prædikestol til Bogense kirke, jf. A. Crone i Samlinger til Fyens Historie og Topographi IX (1884).294f., P. Christensen i Aar bog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter IX

(1921).575f. Han var gift med Maren Bang (d. 1545). Af hans børn var datteren Margrethe Clausdatter (d. 1581) gift med den kendte købmand og rådmænd i Odense Oluf Nielsen Bager (d. 1602, se DbL I.619ff.). – (33) 11. april 1550. – (34) Se ovf. note 14. – (35) Jens Clausen, broder til ovenn. Jørgen Clausen. – (36) Her vel: beskikkede, befuldmægtigede. – (37) NkS 836c,2° har *schulle*. – (38) Mortensdag: 11. november. NkS 836c,2° har S: *Michels dag* (29. september). Den omtalte dom af Fyns landsting ses ikke bevaret. – (39) Verner Svale (d. omkr. 1560) til Bisbo (nuv. Brahesborg), landsdommer i Fyn – (40) Rigskansler Antonius Bryske (d. 1569) til Langesø og Dallund. – (41) Hovedgården Langesø i Vigerslev s., Skovby h. – (42) Didrik Qvitzow (d. 1561) til Rørbæk, Torpegård m. v. – (43) Hovedgården Rørbæk i Fløstrup s., Vindinge h. – (44) Claus Brockenhuus (d. 1566) til Søndergårde og Vejstrupgård. – (45) Forlægget har urigtigt *Sønderskouff*; rettet efter NkS 836c,2°. Hovedgården Søndergårde ligger i Rørup s., Vends h. – (46) Jesper Daa (d. 1562) til Enggård (nuv. Gyldensteen). – (47) Hovedgården Enggård (nuv. Gyldensteen) i Nørre Sandager s., Skovby h. – (48) Se 713.35. – (49) Hovedgården Hindemae i Skellerup s., Vindinge h. – (50) Om *æskning* se Matzen, Offentlig Ret II.159ff. – (51) Palle Ulfeldts børn se DAA 1923.520. – (52) Dommen ses ikke bevaret. – (53) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836c,2°. – (54) Ligeledes. – (55) Gården Borsholm i Hornbæk s., Lyng-Kronborg h. – (56) Kanc. Br. – (57) NkS 836c,2° har *befindis*. – (58) Klage (Kalk. II.383a). – (59) Reces 13. december 1558 § 50. – (60) Jf. ovf. note 12. – (61) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836c,2°. – (62) Ligeledes. – (63) Se 702.29. – (64) Herefter tilføjer NkS 836c,2°: *Nostro ad causas sub sigillo teste Arnoldo Huitfeldio, justitiario nostro dilecto.*

753 Rettertinget 12. juni 1596 (København)

Birkeret, der er tillagt en hovedgård, skal følge den arving, der arver hovedgården, men medarvingerne skal have vederlag for birkeretten.¹ Indtil sådant vederlag er erlagt, skal medarvingerne have birkeret med hensyn til det gods inden for birkets område, der ved skiftet er tilfaldet dem.²

Hs.: HDDomb. nr. 14 (1595–98) fol.127^vff. (findes yderligere i 2 hss.³).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme I.84ff.

Litt.: Matzen, Retskilder.155.

Overskrift: Dom emellom fru Ermegaardt Gylldenstiernn paa thenn ene och Mouritz Styge, landtzdommer i Judlandt, paa thenn anden side om Aaellbirck.

Wy, Christiann [den Fierde, med Guds naade],⁴ giøre alle uittherliggt, ath aar 1596, thenn 12. junij, paa uortt rettherthing paa uortt slaatt Kiøbnehaffnn wdj uor egenn neruærillße, offueruærindis alltt raaditt⁵ wndthagenn Jørgenn Friiße⁶ for oß wor skickit oß elskelige frue Ermegaardt Gylldenstiernn,⁷ affgangne Thruidt Biørnns⁸ efftherleffuerske, paa thenn ene och haffde medt uor egenn steffning⁹ hiidt for oß j retthe steffndt oß ellskelige Mouritz Styge¹⁰ till Holbeckgaardt,¹¹ uor mandt, thienner och landtzdommer wdj uortt landt Nørre Judlandt, Mogenns Jull¹² till Pallißbiereg,¹³ Pallj Fastj¹⁴ till Minstrup,¹⁵

Axell Roßenkrantz¹⁶ till Hallkier¹⁷ och Ennuolldt Kruße¹⁸ till Wennegaardt,¹⁹ worre mendt och thiennere, paa thenn anden Bide och dennom tillthalde for, ath effthersom oß elskelige fru Karinne Friiß,²⁰ affgangne Biørnn Anderßenns²¹ efftherleffuerske, saa och for^{ne} hindis hosbondis sødskinde och suoger, oß ellskelige Gotzløff Buddj²² til Neßow²³ paa sin høstruis²⁴ uegne, fru Mergrethe Biørnn²⁵ paa hindis egenn uegne och Mickell Niellßenn²⁶ til Kyø²⁷ paa sin høstruis²⁸ wegne haffuer hafft tillthale till hinde om birckeretthen till Aale birckething,²⁹ som de formeenthe dennom ath haffue lodt och deell wdj, och ath Christenn Esperßenn i Boregaardt,³⁰ som denn thiidt sadt i birckefogdenss stedt till Aale birckething, hinde samme birckerett och birckefrihedt³¹ haffuer tilldømtt, effther som samme hans dom uidere der om jndholder. Och effther ath for^{ne} fru Karine Friiß och hindis³² affgangne hosbondtz sødskinde och suoger³³ for^{ne} birckefougidt haffuer medt sin dom till Wiborge landtzthing wdj retthe laditt jndsteffne, saa haffuer handt³⁴ dømtt for^{ne} birckefougidtz dom mactesløß och wdj saa maade tildømtt for^{ne} fru Karinne Friiß och hindis hosbondt[s] suoger och sødskinde birckerett och birckefrihedt wdj Biørnßhollms birck till nogitt bøndergodtz, som thennom der wdj birckitt er tillfaldenn. Saa efftherdi samme birck er funderit och tillagdt till Biørnßhollm och icke till nogen bøndergaarde, saa formeenthe hun derfor, ath ingen medt nogenn bøndergaarde kunde tillholde sig nogenn birckerett eller birckefrihedt wdj samme Biørnßhollm birck; thisligeste ochsaa ligesaa uell som hindis affgangne hosbondtz sødskinde erre tillskifftt godtz der wdj birckidt medt sinn tilliggellße och herlighedet, saa er och wdj lige maade Biørnßholm hindiß affgangne hosbondt tillskifftt medt alldt sinn herlighet och tilliggellße, och formeenthe hun derforre, ath de icke haffde burdt ath dømme for^{ne} birckefougidtz dom macteløß, men ath deris dom burde macteløß ath uære och icke ath komme hinde till hinder eller skade wdj nogenn maade.

Sammeledis haffde och hiidt steffnitt oß ellskelige Godsløff Buddj till Neßow, Mickell Niellßenn till Kye, worre mendt och thienner, paa dieris høstruers uegne, fru Karinne Friiß, affgangne Biørn Anderßenns efftherleffuerske, och fru Mergrethe Biørnn till Gunderup gaardt³⁵ medt samme dom och j retthe lagde samme domb aff Wiborge landtzthing thenn 27. septemb: anno 95 wdgiffuitt, liudendis j sin beslutning:

Saa och efftherdj høglofflig salig ihukomst³⁶ konning Christianns breff paa for^{ne} birckerett³⁷ wdgangenn formellder abbedenn och brøderne diße effterschreffne closters³⁸ godtz, som er Gunderup gaardt, Wadegaardt,³⁹

Thanderup,⁴⁰ Strandbyegaardt,⁴¹ Riißgaardt,⁴² Myrhøff,⁴³ Ettbøll,⁴⁴ Øster Falde,⁴⁵ Bleest⁴⁶ medt alltt deris godtz i Malle sognn⁴⁷ liggendis hoes for^{ne} Aale birck jndenn deris marckeskiell ath skulle uære wntt, och efftherdj salig Biørnn Anderßenn sidenn samme Widskøll closter och diß godtz aff høgbe melltte høglofflige jhukomst, salig kong Frederich for uederlaggis godtz paa sinn och sinn høstruis uegne er tillskifftt och nu effther hans dødt er dett hans arffuinger emellom lodnitt, skifftt och deellt, saa for^{ne} fru Karinne, Godtzløff Budde paa hans høstruis uegne, Mickell Niellßenn paa hans høstruis uegne och fru Margrethe Biørn er tillskifftt aff samme godtz, som laa till for^{ne} Biørnßhollm och de thuende gaarde, som erre Strandbyegaardt och Gunderup gaardt, findis for^{ne} fru Citzelle⁴⁸ och fru Margrethe wdj deris lodt for deris hoffuidgaardt emodt Biørnßhollm ath uære tillskifftt, som for^{ne} fru Margrethe Biørnn thenn ene, som er Gunderup gaardt, nu ßelff paaboer och besidder, saa de tho sogne thennom tillhører, och for^{ne} Gotzløff Buddj, Mickell Niellßenn och fru Margrethe Biørnn ath haffue godtz wdj Biørnßhollms sogn, och dett skiffthebreff wdj sin beslutning formellder, ath de haffuer tillskifftt huer andre samme gaarde, godtz och eyendom medt alltt deris rentthe, herlighedt och retthe tilliggellße, och icke wndthagis i samme skiffthebreff thet for^{ne} fru Karinne, Godtzløff Budde paa hans høstruis uegne, Mickell Niellßenn paa hans høstruis uegne och fru Margrethe, ath de skulde uære wd eluct fra samme deris tillskifftt godtzis herlighedt och icke skulle motthe nyde birckeretthen, saa uitt som deris godtz sig belanger, medenn skiffthebreffuitt jndhollder, ath de skulle nyde samme deris godtzis renthe och herlighedt; och efftherdi nu beuißis, ath der er holltt sandtmendtz thoug der i birckitt aff en uedt naffnn Niells Lauritzenn, som da bode i Gunderup gaardt, sidenn Biørnßhollm hoffuidgaardt er for^{ne} Thruidt Biørnn tilskifftt, ath efftherdi for^{ne} birckefogidt dog haffuer wnderstaaitt sig for^{ne} frihedt och birckerett jcke fra for^{ne} Widskøll closter, som nu kalldis Biørnßhollm, ath frandømme och j saa maade medt sin dom forkrenckitt⁴⁹ thenn frihedt och herlighedt, som haffuer fulldt till fru Karinnis och hindis medtarffuingers godtz, da uiste de icke hans dom ath føllge, men macteløß ath uære, som samme domb fast wiitløffthigenn i sig sellff jndhollder.

Therhøes i retthe lagde hindis skriffthelige beretning, liudendis:

Effther som fru Karinne Friiß och hindis⁵⁰ salige hosbondtz suoger och søster haffuer uillde tillholde dennom birckerett och frihedt wdj Biørnßhollm birck, for dennom er tillfalldit nogitt godtz der wdj birckitt, saa er Biørnßhollm hindis salig hosbondt wdj sødskindt skiffthe tillfalldenn medt

alldt sinn herlighedt effther skiffthebreffs liudellße, och den herlighedt allthidt haffuer fulldt hindis salig hosbondt och hinde effther hans dødt, jndtill nogenn thiidt sidenn de haffuer førtt der thrette paa samme birck, och aff kong Christiann thenn Første skall uære stiftett⁵¹ och tillagdt till Biørnßhollm, som da kalledis Widskiøll. Samme birckething skulde och ligge paa closters, som nu kalldis Biørnßhollms, grundt och eyendom, och formeenthe, ath der som de ingen rettighedt haffue, kunde de icke heller dermedt tilluinde thennom nogen rettighedt eller frihedt, och ath en bonde medt hans gierning eller sandmendtz eedt jcke kunde forkorte⁵² eller franthage Biørnßhollm thenn birckerett eller frihedt, som kong Christenn der till haffde wndt och tillagdt. Och effther som for^{ne} gode mendt haffde wnderdømtt birckefogdenss dom, som haffde tilldømtt hinde samme birckerett allene, jndtill hun kunde beuiße thennom ath uære i andre maade skeedt skiell och fylliste, huilcket hun formeenthe dennom nocksom ath uære skedt, som aff skiffthebreffuitt, som hindis salig hosbondt oc for^{ne} hans arffuinge emellom gangitt uor, ath Biørnßhollm medt alldt sin herlighedt fandis hindis salige hosbondt ath uære tillskifft, satthe fordj wnderdanigst wdj retthe, om for^{ne} gode mendtz dom jcke burde mactesløß ath bliffue och jcke komme hinde eller hindis arffuinge paa Biørnßhollm birckerett och frihedt till hinder eller skade wdj nogenn maade.

Och j retthe lagde affgangne Biørnn Anderßenns arffuinger deris skifftebreff, daterit Viborig thenn 28. septemb: a^o 84, liudendis j ßin mening, Biørnßholms hoffuidgaardt medt sin eyendom, fiskerj och herlighedt, som der nu tilligger oc brugis och aff arrilldtz thiidt tilliggitt haffuer och burde ther till ath ligge medt retthe, ath uære Thruidt Biørnn och hanns arffuinge for euig eyendom tilskifft.

Therhøes j retthe lagde en viditz aff høgborne første och herre, konning Christiann, Danmarckis, Suerigis, Norgis, Wendis och Gottis konning &c., hanns Maytts: obne breff, daterit Olborig aar 1477, die abbatorum Fabianj et Sebastianj martirum,⁵³ formellendis hans Maytt: ath haffue wntt och tillatt Widskøll closter oc abbedt och brøderne, som der nu jnde erre och her effther komendis uorder, maa och schulle haffue till deris och closters fri birck Aale birck diße efftherschreffne closters godtz och gaardsæder, bøgdt och wbøgdt, som er Gunderup gaardt, Wadegaardt, Thanderup, Strannbyegaardt, Riße-gaardt, Myrrehøff, Ettbølle, Østerfallde, Blest medt alle deris godtz wdj Malle sogn liggendis hoes for^{ne} Aale birck indenn deris marckeskiell, och alle deris wordnede och thiennere, som de wdj for^{ne} godtz haffuinde uorder, till euig

thiidt wdj alle maade och medt alle frihedt och artickle, som for^{ne} Aale birck och andre worre bircke frieste haffuer deris godtz.

Ther emoed ath suare worre her i retthe møtt oß ellskelige Mouritz Styge, Mogenns Jull till Pallißbiery, Herman Jull⁵⁴ till Aabierg⁵⁵ paa Axell Roßenkrantzis till Halkier hans uegne, Matz Erickßenn⁵⁶ till Søgaardt⁵⁷ paa Enuolldt Kruße till Wingegaardt hans uegne, Erick Vaßbyrdt⁵⁸ aff Søgaardt paa Palle Fastj till Mindstrup hans uegne och Niells Lange⁵⁹ till Bramming⁶⁰ paa Christenn Vind⁶¹ till Enderupholm⁶² hans uegne, och der emodt j retthe lagde deris skriffthelig beretning, wdj huilckenn de mener, ath efftherdj Widskøll closter medt dett godts i Closter,⁶³ Aale och Strandby sogner⁶⁴ er aff uor kiære salig herrefader naadigst tilskiffitt affgangne Biørnn Anderßenn for sith egitt arffuegodtz,⁶⁵ och dett godtz i Malle sognn for hans høstruis⁶⁶ godtz, kunde handt icke føre hindis godtz i nogenn wfrihedt eller fremmidt besuerring,⁶⁷ huilckit ske uillde, om fru Ermegaardt skulde beholde birckefaldd⁶⁸ och birckerett i Malle sogn aff hindis godtz; thill dett anditt, ath efftherdj dett godtz wdj Closter, Aale och Strandby sognner effther Biørnn Anderßenns dødelig affgang er tilskiffitt hans børnn, huer for sin anpartt, medt alldt sin herlighedt, och jcke beuißis enthenn medt skiffthebreffue, lodder, affkald eller anditt birckerett och herlighedt ath uære Thruidt Biørnn allene tilskiffitt widere endt hoffuidgaardenn och diß tilliggendis goedtz, therforuden ey befindis eller giøris beuißliggt hannom i dett ringiste ath haffue giortt fru Karinne eller hanns sødskindt nogen fylliste eller uederlag for birckerett aff deris godtz, men for dennom uor beuiist medt thingsuinder, fru Karinne wdj Thruidt Biørnns leffuendis liffue ath skall paa sin egenn aff Malle och paa sine børnns aff Strandby sogner hollt sandmendt medt Thruidt Biørnn, saa ath birckerett och frihedt jcke skall wdj Thruidt Biørnns leffuendis liifue haffue efftherfulldt, och fordj icke kunde sine arffuinge mehre frihedt efftherlade medt birckefalddt och birckerett, endt handt sellff haffde. Thj dersom fru Ermegaardt skulde beholde birckerett och birckefalddt aff Strandbygaardt och Gunderup gaardt, som fru Citzell och fru Margrethe for deris hoffuidgaardt er tilskiffitt, eller och wdaff fru Karinne Friißis godtz i Malle sogn, som for hindis egenn arffuegodtz uor wdlagdt, da skulde thet uære alldelis emodt recessenn⁶⁹ och handfestningenn.⁷⁰ Och efftherdj fru Ermegaardt egenn birckefogidt saa emodt lougenn,⁷¹ recessen och handfestningen haffde tildømtt hinde birckerett, falddt och herlighedt⁷² aff dett godtz i Malle, Aale och Strandby sogner, som Thruidt Biørnn huercken uor tilskiffitt eller haffde giortt fyllist for eller efftherfulldt, och j saa maade forkrenckitt thenn

frihedt och herlighedt, som dennom aff deris godtz medt retthe tillhører, wiste de icke hans dom ath føllge, men formeenthe dennom derwdindenn ath hafue efftherfuldt christelig skiell, deris egenn skifftebreff, lougen, recessen och handfestningenn, och satthe wnderdanigst wdj rette, om deris dom icke burde uedt mact ath bliffue.

Wor her och j retthe møtt oß ellskelige Godtzløff Budde till Neßou, uor mandt och thienner, paa sin egenn, sinn høstru moders⁷³ och høstruis sødskendtz uegne och j retthe lagde sin skrifftlige beretning, liudendis:

Huadt thet birckebreff [belanger],⁷⁴ hun staar paa, formeenthe handt ath uære dennom saa gaatt som hinde, efftherdj dett formellthe, huor wiitt samme birckeskiell sig skulde forstrecke, och samme breff och medt saa megitt uidere och bedre adskill⁷⁵ uære thennom endt hinde till gaffnns, som de haffde mere godtz der wdj birckitt endt hun. Menn thenn thiidt, ath closteridt met alltt godzitt der wdj birckitt uor tillhaabe, da bekiende handt, ath dett j sig sellff uor rett, ath birckeretthen falltt och frihedenn fulde thenn, som closteridt, gaardenn medt alltt godtzitt haffde wdj haandt, uor medt forlentt och tillhørde; och Thruidt Biørnn eller och fru Ermegaardt Gylldenstiernn, som dett effther hannom skall haffue arffuitt, jcke ath kunde dennom samme birckerett, frihedt och herlighedt aff deris bønder tillholde saa uell som aff hindis egne ath opbere och nyde, medt mindre hun kunde beuiße hindis salig hosbondt for slig frihedt och herlighedt ath haffue giortt dennom nogenn uederlag eller skiell och fylliste der fore. Satthe fordj wnderdanigst wdj retthe, om for^{ne} birckerett, birckefalldt och frihedt jcke saa friitt burde ath føllge dennom der wdj birckitt aff deris egenn thienner som fru Ermegaardt, och om for^{ne} gode mendtz dom jcke burde uedt mact ath bliffue.

Och derhoeß j retthe lagde ith wortt kiære salige herrefaders mageskiffthe breff, daterit Kolldinghuuß thenn 4. octob: a^o 73,⁷⁶ wdaff huilckenn befindis Widskølle closter medt bøgning och tilliggendis eyendom, en øe wdj Liimfiordt, kalldis Liif,⁷⁷ medt the wandmøller vden for closterit, thisligeste Closter sognn och birck medt mere godtz ath uære affgangne Biørnn Anderßenn naadigst tillskiffth for sin egen arffuegodtz och dett godtz wdj Malle sognn ath uære hannom for sin høstruis⁷⁸ godtz vdlagdt; och derhoes adskillige thingsuinder, medt huilcke handt beuiiste ath uære holltt sandmendt aff for^{ne} fru Karinnes och hindis børnns godtz wdj Thruidt Biørns thiidt.

Medt flere ordt dennom der om emellom uor.

Tha effther tillthale, giensuar och denn sags leylighedt, och efftherdj jcke uor beuiist for birckefogdenn medt skiffthebreff, lodder eller i andre maader

affgangne Thruidt Biørnn ath haffue giortt for^{ne} fru Karinne Friiß eller hans medtarffuinge nogenn fylliste eller uederlag for birckerett och birckefalldt aff for^{ne} Biørnsholls birck, och handt dog haffuer tilldømtt for^{ne} fru Ermegaardt Gyldenstiern bircke rett och birckefalldt aff deris bønder och thienner saae uell som aff sine egne, tha haffuer wor landtzdommer och gode mendt jngenn wrett ther vdi giortt, ath de thenn hans dom haffuer vnderdømtt, men thenn theris dom bør uedt mact ath bliffue. Dog efftherdj birckitt er funderit till Widskølle closter, som fru Ermegaardt nu i uerge haffuer, tha haffue uij for gaat anßett,⁷⁹ ath birckerett medt birckefallett och herlighedt, som birckidt föllger, bør her effther ath föllge fru Ermegaardt och hindis arffuinger, naar hun derfor giører for^{ne} fru Karinne Friiß och andre hindis affgangne hosbondtz medtarffuinger fylliste och wederlag och icke før; midler thiidt skall de sellff opberre sagefalldt och herlighedt aff deris egne thienner och godtz vdi birckit.

Datum ut supra.

(1) Birkeretten januar 1623 § 24, stk. 1 (CCD IV.55) bestemte, at når birk ganger i arv, skal herligheden følge den, som ejer den sædegård, hvorefter birket har sit navn, eller, hvis der ingen sædegård er, den største lodsejer i birket. Jf. Osterssøn Veylle.92, Arent Berntsen I.6, II.9f. – (2) Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

Rigsråd Bjørn Andersen Bjørn † 1583
 ~ 1° Sidsel Truidsdatter Ulfstand † 1561
 ~ 2° Karen Henriksdatter Friis † 1601

Ide	Truid	Jacob	Else	Sidsel	Margrethe
Bjørnsdatter Bjørn † 1627	Bjørnsen Bjørn til	Bjørnsen Bjørn til	Bjørnsdatter Bjørn † 1594	Bjørnsdatter Bjørn † 1619	Bjørnsdatter Bjørn
~ Mikkel Nielsen	Bjørnsholm † 1590	Stenalt † 1596 ~ Anne	~ landsdommer	~ Godslev Budde	† ca. 1629 ~ Jørgen
Tornekrands til Kyø † 1652	~ Ermegaard Gyldenstjerne † 1607 el. 1608	Krabbe † 1618	Jørgen Friis til Krastrup † 1616	til Netzow † 1622	Ernst Worm † 1592
				af 2det ægteskab	
Truid Truidsen Bjørn til Bjørnsholm f. og d. 1590 (se nr. 670)					

(3) Disse, der mangler domsslutningen, er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har navnene på alle de dømmende rigsråder. – (4) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836c.2°. – (5) Ordene *allt raaditt* er i forlægget sat i parentes. Om rigsrådernes navne se 738.3. – (6) Se 621.8. At han ikke medvirker som dommer kan måske

skyldes, at han havde været gift med Else Bjørnsdatter Bjørn (d. 1594), søster til nedenn. Truid Bjørnsen Bjørn. – (7) Se 670.17. – (8) Se 670.18. – (9) Se 737.16. – (10) Se 621.4. – (11) Se 621.5. – (12) Mogens Juel (d. 1605) til Pallesbjerg, 1597 landsdommer i Nørrejylland, søn af landsdommer i Nørrejylland Palle Juel (d. 1585) til Strandet og Pallesbjerg. – (13) Hovedgården Pallesbjerg i Staby s., Ulfborg h. – (14) Se 634.8. – (15) Se 634.9. – (16) Se 689.11. – (17) Se 689.12. – (18) Se 693.27. – (19) Se 693.28. – (20) Karen Henriksdatter Friis (d. 1601) til Vår (Farstrup s., Slet h.), enke efter nedenn. rigsråd Bjørn Andersen Bjørn og således svigermoder til fru Ermegaard Gyldenstjerne. – (21) Rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (d. 1583) til Vinstrup, Stenalt og Bjørnsholm, der 1. gang var gift med Sidsel Truidsatter Ulfstand (d. 1561), se stamtavlen ovf. – (22) Se 670.11. – (23) Se 670.12. – (24) Sidsel Bjørnsdatter Bjørn (d. 1590), se 670.11. – (25) Margrethe Bjørnsdatter Bjørn (d. omkr. 1629) til Gunderupgård og Strandbygård, datter af rigsråd Bjørn Andersen Bjørn og dennes 2. hustru Karen Friis. Hun var halvsøster til ovenn. Truid Bjørnsen Bjørn og helsøster til ovenn. Sidsel Bjørnsdatter Bjørn. Hun var enke efter Jørgen (Georg) Ernst Worm (d. 1592). – (26) Se 670.13. – (27) Se 670.14. – (28) Ide Bjørnsdatter Bjørn (d. 1627), datter af rigsråd Bjørn Andersen Bjørn og dennes 1. hustru Sidsel Truidsatter Ulfstand, helsøster til ovenn. Truid Bjørnsen Bjørn og halvsøster til ovenn. Sidsel og Margrethe Bjørn. – (29) Se 662.8. – 30) Landsbyen Borregård i Overlade s., Års h. (tidl. Bjørnsholm s., Slet h.). Ved kgl. resol. 25. april 1917, jf. bkg. nr. 232 af 26. s. m., deltes Bjørnsholm s. i Overlade s. og Ranum s., det første i Års h., det andet i Slet h. – (31) Om *birker* se Matzen, Offentlig Ret I.19, 189, II.12; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.117, 391, 509f. Den, der besad birkeretten, udnævnte birkedommer og birkeskriver. Om sagefald i birket se Viborg landstings dom 17. januar 1579 (III nr. 460) og 23. oktober 1591 (ovf. nr. 670). – (32) ∴ Ermegaard Gyldenstjernes. – (32) De ovenn. Ide og Margrethe Bjørn og Godslev Budde. – (34) *handt* er fejlskrift for *de* (Viborg landsdommere); jf. Secher, Rettertingsdomme I.84 ved note 2. – (35) Hovedgården Gunderupgård i Strandby s., Gislum h. – (36) De private dombøger har: *salige och høloulige jhukommelse*. – (37) Christian Is brev 20. januar 1477. Citeres ndf. i dommen. – (38) Cistercienserklosteret Vitskøl kloster, der indviedes 1158, kom ved reformationen under kronen og stilledes ved kongebrev 28. oktober 1538 (Rørdam, Kirkelove I.20ff.; Da. Kancelliregistranter.68f.) under tilsyn af Sorø klosters abbed (Henrik Tornekrands). 1563 pantsatte Frederik II klosteret til Knud Gyldenstjerne (d. 1568) til Ågård, og 4. oktober 1573 (Kr. Sk. I.140f.) blev klosteret – hvoraf noget gods var bortsolgt ved skøder 20. juni 1540 og 13. juni 1563 (Kr. Sk. I.8, 97) – med dets birk tilmageskiftet rigsråd Bjørn Andersen Bjørn, hvorefter han gav gården navnet Bjørnsholm. – (39) Gården Vadgård i Strandby s., Gislum h., i 1682 af 6 tdr. hartkorn og med et dyrket areal af ca. 49 tdr. land, jf. Henrik Pedersen.242. Gården var 1564 blevet præstegård. – (40) Landsbyen Tandrup i Strandby s., Gislum h. – (41) Strandbygård i Strandby s., Gislum h.; i 1682 2 gårde af 18,72 trd. hartkorn og med et dyrket areal af 153,4 tdr. land, jf. Henrik Pedersen.242. – (42) Landsbyen Risgårde i Strandby s., Gislum h. – (43) Landsbyen Myrhøj i Strandby s., Gislum h. – (44) Landsbyen Ertbølle i Strandby s., Gislum h. – (45) Landsbyen Øster Faldgårde i Overlade s., Års h. (tidl. Bjørnsholm s., Slet h.). – (46) Vist en nu forsvunden lokalitet i Strandby s. i Gislum h., jf. Secher, Rettertingsdomme I.670a. – (47) Malle s. i Slet h. Her ejede Vitskøl kloster (og sen. Bjørnsholm) gården Østergård (1682: 10,72 tdr. hartkorn, 83,3 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen.272). Klemmebrevet 9. maj 1555 bestemte, at „predicanterenn wdj Wiidskyld closter skall were capellan tiill Malle sognen oc nyde presterenten aff samme sognen oc ther tiill haffue kost, kledningh och woningh wdj Wiidskyld closter“ (Rørdam, Kirkelove, I.451). Sognet var annekteret til Bjørnsholm s., begge sogne 1664–1817 annekterede til Strandby s., jf. reskr. 25. oktober 1804; derefter

udgjorde Bjørnsholm (fra 1917: Ranum og Overlade) og Malle sogne 1817–1931 ét pastorat. Ved kgl. resol. 25. april 1917 deltes Bjørnsholm s. i 2 selvstændige kirkesogne Ranum s. og Overlade s. – (48) Sidsel Bjørnsdatter Bjørn (d. 1590), der var gift med Godslev Budde, jf. ovf. note 24. – (49) krænket, svækket (Kalk. I.649a bet.1). – (50) ♂: Ermegaard Gyldenstiernes. – (51) Se ovf. note 37. – (52) formindske (Kalk. I.648b bet.2). – (53) Fabianus' og Sebastians dag: 20. januar. – (54) Herman Juel (d. 1607) til Åbjerg og Store Restrup. – (55) Hovedgården Åbjerg i Vedersø s., Hing h. – (56) Mads Eriksen Vasspyd (d. 1600) til Søgård, Stenderup og Vinderupgård (nuv. Eriksholm). – (57) Hovedgården Søgård i Asmindrup s., Merløse h. – (58) Erik Madsen Vasspyd til Søgård. – (59) Niels Lange (d. 1604) til Bramming. – (60) Bramming Hovedgård i Bramminge s., Gørding h. – (61) Christen Vind (d. 1605) til Endrupholm, Eg og Store Grundet. – (62) Den tidl. hovedgård Endrupholm i Vester Nykirke s., Skast h. – (63) Kloster sogn = Bjørnsholm s. (sen. Overlade og Ranum sogne). – (64) Strandby s., Gislum h. – (65) Jf. mageskiftebrev 4. oktober 1583 i Kr. Sk. I.140f. – (66) Karen Henriksdatter Friis, se ovf. note 20. – (67) Byrde (Kalk. I.185a). – (68) Ret til bøder, som nogen idømmes i birket (Kalk. I.495a bet.5; GdD IV.460 note 8). – (69) Reces 13. december 1558 § 2, sidste stk. – (70) Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 6 (DKH.96). – (71) Betegner måske her blot indbegrebet af lands lov og ret, jf. Secher, Rettertingsdomme I.90 note 4. – (72) NkS 836c,2° har *frihed*; jf. ndf. *birckerett*, *birkefalltd och frihedt*. – (73) Karen Henriksdatter Friis (jf. ovf. note 20). – (74) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 836c,2°. – (75) Afgørelse, bestemmelse (Kalk. I*3a). – (76) Kr. Sk. I.140f. – (77) Livø (Ranum s., Slet h., tidl. Bjørnsholm s.) nævnes 1252 (DD 2. rk. I nr. 67) som tilhørende Vitskøl kloster. Øen kom med klosteret i 1573 til rigsråd Bjørn Andersen Bjørn. – (78) Karen Henriksdatter Friis (se ovf. note 20). – (79) Se endvidere rettertingsdom 30. oktober 1596 (GdD IV.459ff., Secher, Rettertingsdomme I.133ff.). Dommens slutning har karakter af en kongelig forordning; grænsen mellem lovgivende og dømmende funktioner synes stadig at være flydende.

754

Horns herredsting 29. juli 1596

Tingsvidne om brugsretten til nogle jorder i Horns herred og om ret til fiskeri i Skibby sø.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 163.

Overskrift: Et tings vinde aff Horns heritzting liudendis om Klepestrup fang ligendis ther samested y Hornsherrett.

Hans Oelssenn i Mareboholm,² herritz fogett y Hornsherrett, Johann Tøgesenn y Skiby,³ herritz schriffuer, oc Jep Jenßenn y Ondsued⁴ gjør alle witterliggt, adt aar epter Gudtz byrdt 1596, torsdagen thenn 29. julij, paa Hornsherritzting wor skickett hederlig och wellertt mandtt her Søffrenn Oelsøn⁵ y Roskilde samptt flere lodtzeyerne till Skiby oc lod adskielige brefue her vdj dag indenn thinge lesße och paa schriffue, om huilckett bemeltt her Søffren Olsßønn fra sig offuer andtwordett her indenn thinge enn skrifftelig berettning, vdj huilckenn for^{ne} breffue vdj therres mening skulle verre

jndførtt, huilckenn her oc y dag indenn thinge bleff lest oc paa schriffuit, liudendis vdj alle maade som epter følger:

Lodtzejerne till Skyby therris fremsett om thenn gamle oldt⁶ y Hornsherrett och thett fiskerij y Skyby søø:⁷ Effter som Peder Schriffuer paa Suandholm⁸ stoedt paa Hornsheritzting torsdagenn for pindtze dag⁹ och kiendis sig loedt och deell i Skybye søø mett fiskerij att bruge, saa oc tilforne haffuer ladett forbudtt till thinge wdgaa, att ingenn skall vnderstaa sig att jndtage nogett quig till greßgong paa oldenn wdenn therris samtøcke aff Suandholm, saa skall thett werre alle witterliggt, att icke alleneste Skybye lodtzejerne, menn och saa konge: Maitt: och capitell y Roskilde haffuer till oldenn her y Hornsherrett loed och deell och rettighedtt. Først epter høyg-bemelte k: Maitt: magskiffte breffuis¹⁰ lydelße haffuer Skybye frij greßgong paa same oldt nu, som de haffuer hafftt y konge: Maitt: thid och aff arildtz thidt saa y ager, eng, skouff, marck, fiskevandtt, fegong, waat och thørtt, ennemercke och felde,¹¹ jndenn marcke skeell och vdenn, inthett vndertagenn, epter som bemelte konge: Maitt: magskiffte breff wittløffteligen medfører; ther nest konge: Maitt: sielff paa Roskilde bishops gaardtz vegne haffuer lodt och dell vdj the gamle yde¹² byer paa oldenn, som findis breffue oc adkom ther om vdj breffkamerett paa Roskildegardt.¹³ Sameledis haffuer capitell y Roskilde paa dom kierckis vegne thenne efftherschreffne rettighedt vdj oldenn effter jordbøgers register oc breffuis lydelße, som effter følger: Først y capitels gamle jordbøger houß Klepestrup prebendis¹⁴ goudtz findis thette epter^{ne} jndschriffuett: Otte øde gaarde y Klepestrup¹⁵ paa Krogstrups¹⁶ oldt, aff huilckenn prebendenn haffuer sitt naffnn och kaldis Klepestrup prebende. Ther nest findis ett andett pergementz registher om Krogstrups fellett, liudendis vdj sienn mening, att y dy øde landtzbyer paa Krogstrup fellett haffuer Roskilde dom kiercke sienn loed och deell vdj først y Pugerup¹⁷ ved Egholm,¹⁸ y Fersløfflille¹⁹ haffuer bispen y Roskilde enn partt ad mennsam,²⁰ och en partt liger till nogle prebennder och altere y Lucij kiercke.²¹ Jtem y Klepestrup haffuer dom kierckenn thenn største partt, huor aff prebendenn haffuer sitt naffnn. Jtem y Gunderup,²² jtem i Olstrup²³ wed Kynndby²⁴ haffuer bispen enn part, jtem i Krogstrup, jtem y Kundersløff²⁵ haffuer dom kierckenn en stoer partt, som liger houß Skulleløff²⁶ till Sanctj Laurentij capels prebende,²⁷ huilckenn partt biscop Christenn Rode²⁸ for thenn thidt, hand haffde Sanctij Laurentze capell y forlening, och epter hanom haffde Joenn Ybsßenn²⁹ same capels prebende mange aar y forlening. Jtem haffuer Roskilde dom kiercke tholff boell jordtt³⁰ paa oldenn i Hornsherrett, ther som fordom

wor Skoffby³¹ eptther gamell træbogis³² lydelsße, och hørde somme aff same byer bispenn thill och some capitell, som findis vell vidre vdj sedennsbreffue,³³ och bispenn y Roskilde altid haffuer y sin gemme, sedett oc capitell till goude. Jtem ett tings winde aff Hornsherretztting wdgiffuett vnder dato 1548, liudendis vdj sienn mening, att her Niels Fris,³⁴ vicarius³⁵ y Roskilde, loed lesße nogle konge: Maitts: obne besiglede pergamentz breffue paa frijheder, meninge capitell y Roskilde aff konge: Maitt: giffuenn ere,³⁶ saa att for^{ne} her Niels Fris kiendis sig loedt och dell y alle the byer paa oldenn y Hornsherrett byggt wor oc paa all capitels vegne skiød sig ind y rette for konge: Maitts: egenn dom mett huem som helst paa for^{ne} old kund eller ville thalle mett rette och ther att lide och vndgielde, hues loug och rett kund werre. End ett andett capitels obett besiglett papiers breff, daterett 1550,³⁷ vdj huilckett prelater, cannicker och meninge capitell vdj Roskilde bekiende thenom paa domkierckens vegne att haffue loed, deel oc fast eydom vdj olden y Hornsherrett till adskiellige byer, forbiudendis ther for, att ingenn rebning ske skall, før mandt faar offuerseett³⁸ dom kierckens och stigtens breffue och haffddt, wandtt mett konge: Maitt: som oc paa stigtenß vegne haffuer loed och dell y same oldt, saa huer ther epter maa kome till sin rette laadt, om same old rebis skall. Ennd enn widisße aff konge: Maitts: breff, liudendis ord fra ord som epterfølger:³⁹

Wij, Christiann thenn Tredie, mett Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis koning, hertug vdj Sleßuig, Holstenn, Stormarn, Dytmerskenn, greffue vdj Oldennborig oc Delmennhorst, helße ether, oß elskelige Syffuertt Grube,⁴⁰ [Joachim]⁴¹ Beck,⁴² Jacob Brockenhuuß,⁴³ Peder Bilde,⁴⁴ Eyller Kraffse,⁴⁵ Erik Orne,⁴⁶ Jørgenn Bernekow,⁴⁷ woris mendtt och thiennere, capittel y Roskilde dom kiercke, och frue Elline, Rølickes epterleffuerske,⁴⁸ kierligenn mett Gud och wor naade. Wider atth oß elskelig Peder Gaadske,⁴⁹ embitzmand her paa wortt slott Kiøbennhaffnn, och Herløff Skaffue,⁵⁰ landtzdomer y wortt landtt Sielandtt, wor mend och thiennere, haffuer berett for oß, huorledis att ther er nogenn thrette emellom thenom och oß elskelige Anders Barbye,⁵¹ wor mand, raad oc prouist vdj Roskilde dom kiercke, for nogenn eyedom, som hand haffuer jndhegnet paa Krogstrups old och kaldis Prouisteholme,⁵² som the menner mett wrette. Och the ther for haffuer forhuerffuett wortt beffalings breff till gode mendt, som skall kome paa same eyedom thenn fredag nest epter Sanctij Catarinæ dag⁵³ først komendis ther om att grandske och forfare leylighedenn, och sidenn skielle thennom att mett rette, som same wortt beffalnings breff vider bemelder. Och forfare wy, att nogle aff ether

haffue och jndtagett aff samme oldt oc ordreff,⁵⁴ som the ether sielff ydermere berette kunde. Thij bede wij ether och biude, att J retter ether epter att møde ther paa samme eyedom paa for^{ne} dag mett hues breffue och beuissning, som Y ther paa haffue, och tha att lide oc vndgielde, hues ther om loug oc rett er, ladendes thet jngelunde. Giffuett paa wortt slott Kiøbenhaffnn, torsdagenn nest effter Sanctij Mortens daug⁵⁵ anno 1555. Wnder wortt signett. – Mdlv, leffuerdagenn nest epher Sanctij Martinij dag,⁵⁶ bleff konge Maitts: breff, liudendis epter thenne copie lest paa Roskilde capitell for thennom tha till stede wore. Teste Seuerine Olaij,⁵⁷ eiusdem capitulij secretario.

End enn andenn widisße aff ridemendtz breff, liudendis ordt fra ordt som epher følger:

Wij epterschreffne Peder Oxe⁵⁸ till Giesleffeldt,⁵⁹ Jørgenn Brade⁶⁰ till Testrup,⁶¹ Stenn Rossennspar⁶² till Skaroldt,⁶³ Mogens Gaadske⁶⁴ till Hørbye,⁶⁵ Peder Rudt⁶⁶ till Wognserup,⁶⁷ Coruitz Wlffeld⁶⁸ till Koxbølle,⁶⁹ Eskill Oxe⁷⁰ till Løffuitzmosße⁷¹ gjør alle witterligt met thette wortt obne breff, att aar epter Gudtz byrd Mdlv, thenn fredag nest epter Sanctij Karine dag,⁷² wore wy epter konge: Maitt:, wor allernaadigst herris obne beffalnings breff forsamlitt paa enn thrette, som er emellom erlig och welbiurdige mand Anders Barby, prouist y Roskilde dom kiercke, paa thenn enne och erlige och welb: mendtt Herløff Skaffue till Eskilstrup,⁷³ landtzdomere i Sielandtt, oc Peder Gaadske, høffuitzmandt paa Kiøbennhaffnn, paa konge: Maitt: vegne, paa thenn andenn side for ett støcke jord oc eyedom, som for^{ne} Anders Barbye haffde ladett jndtage och jndhegne aff Krogstrup oldt i Hornsherrett, som kaldis Prouist holmenn, som skull høre till Sanctij Laurentij capell y Roskilde dom kiercke. Oc berette for^{ne} Herløff Skaffue oc Peder Gaadske, att for^{ne} Prouistholmen haffuer mer end vdj lx aar weret vdlagt till ett almindelig ordreff, saa att ther som thett skulle saa tillstedis att wdtagis aff same old och ordreff, tha bleffue kronens thiennner, som the vdj verre haffde, fordreffuitt. Ther till suarede for^{ne} Anders Barby fuldmectige fogett, Bendt Gregersßenn,⁷⁴ oc berette, att hans hosbonde, Anders Barbyes, forfader,⁷⁵ som Sanctij Laurentij capell vdj verre hafftt haffuer, haffuer holdett en affuells gaardt y Skulleløff och besynderlig enn prouist ved naffnn her Christenn⁷⁶ oc till same affuells gaardt mett mere eyedom haffue de bruggt ett venge, kalds Prouist holmenn, som er Skulleløff rette forthaa⁷⁷ och iche er aff Krogstrup old, och thenn jndhegnett och holdt for ett ennemercke.⁷⁸ Och vdj rette lagde en widisße, skriffuett paa pergament, huor mett hand beuist, att for^{ne} prouist Christenn hagde same Prouistholm vdj rolig hefft och besidelße och thenn

thidtt, at forstanderne till for^{ne} Sanctj Laurentij capell haffde lagdt theris affuelsgaardt øde vdi Skulleløff, da bleff Prouistholmenn vdlagtt, ephtherthj att ther icke lenger holdis auffuel. Och sette Bendt Gregersßenn vdj rette, att efftherthj att samme Prouist holm er aff gamell thid dignitt⁷⁹ och jndgraffuitt, och thenn er aldrig nogenn thidtt mett loug thenn preste, som Sanctij Laurentij capell haffuer hafft vdj were, aff wondenn heller mett rette wdeltt,⁸⁰ medenn alle thid beholtt thenn vdj theris rolig hefft och brugelsße, om for^{ne} Anders Barbye jche tha burde mett rette thenn att beholde. Tha ephtertj att konge: Maitt:, wor allernaadigste herre, haffde ladett wdgaahans konge: Maitt: steffning offuer thenom, som haffde paa skud⁸¹ paa same eyedom, som wor Siffuer Grube, Jochim Beck, Jacop Brockennhusß, Peder Bilde, Eyller Kraffße, Erich Urne, Jørgenn Biernekow, capitell vdj Roskilde och frue Ellene Rølickis och enn partt therris fuldmectige, ad spurde wy thenom, huad huer haffde i thenne sag paa at klage. Tha først⁸² suared capitell vdj Roskilde, att aff capitels eyedom oc tilligelsße wor till same offuerdrefftt wdlagtt saa møgett som xij boel jordt, och hues breffue och beuisßning, som thj haffde y thenn sag, skulle findis vdj rigens gieme,⁸³ och meste parten aff same lodtzeyerne berette, at the haffue och lodt och deel vdj same ordrøfftt. Oc beklagett Jesper Kraffße⁸⁴ och Eyller Kraffße, att the wor iche steffnett for thenn sag før endt viij dage sidenn och skiød paa therris breffue och beuisßning att staa aff⁸⁵ thenom och therris medarffuinge besiglett. Mett flere ord och thalle thenom therom emellom løb. Tha ephtherthj att for^{ne} Anders Barbye beuiste, att same Prouistholm er jndhegnett aff gamell thid, som bønderne, som thenn sag wor anrørendis, sielff bestoedtt,⁸⁶ och thenn [haffde]⁸⁷ werett brugtt till Sanctij Laurentij capels goudtz, och bleff iche for oß beuist, att thenn nogenn thid haffuer verrett mett lougenn wddeltt, och Herløff Skaffue och Peder Gaaske ingenn beuisßning nu paa thenne thid haffde tilstede, att Prouistholmen wor mett lougenn vddeltt, weeste wij iche fordij beuisßning, Herløff Skaffue och Peder Gaaske haffde tilstede att vdsige⁸⁸ Prouistholm till ett ordreff. Medenn ephtherthj att Jesper Kraffße och Eyller Kraffße och andre lodtzeyre paa skiødt,⁸⁹ att the wore for kortt steffnett och icke haffde therris beuisßning tilstede, som the haffde vdj thenn sag, da gaa therom saa megett, som rett er, naar the loughigen therom tilltallis. Till windisbyrdt haffuer wy trøcktt woris signetter her nedenn forre thette wortt obne breff. Giffuett aar, dag och stedt som forschriffuett staar.

Endt findis vdj Roskilde capitell ett høygborne førstis kong Frederichs stadfestelsße breff, daterett aar 1569,⁹⁰ vdj huilckett høygbemelte konge:

Maitt: haffuer anamett prelater cannicker, meninge capitell och dom kierckenn vdj Roskilde mett alle capitels thienner och godtz, rørendis oc vrørendis, inthett vnder thagenndis, vndindenn sin kongelige heyynn,⁹¹ wernn, fred och beski[er]melsße besønderlig att vell forsuare och fordatinge⁹² till alle rette &c.

Sameledis findis bemeltt høggborne førstis, kong Frederichs fundats vnder dato 1571,⁹³ liudendis y sienn beslutning, att hans konge: Maitt: haffuer confirmeritt, stadfest och bekreffthett alle capitell vdj Danmarck och Norge, saa the mett alle theris preuiliger, frijheder och stadtutther, som thenom aff forfarne konger y Danmarck [giffne]⁹⁴ ere, skulle bliffue ved magtt holdne, saa att hues godtz och eyedom, som liger till dom kiercker, prælatuer, cannickedom och vicarier, skall effter thenne dag stedtze och altidt bliffue ther till wrøgelig och wigennkaldett aff oß eller wore effter kommer konger wdj Danmarck vnder Gudtz euige heffndt och straff offuer thenom, som nogett theremod giøre &c.

Epthet saadann leylighed, som ere konge: Maitt: breffue, capitels jordbog, gamle register och breffue, kiendes konge: Maitt:, capitell och dom kierckenn i Roskilde saa oc lodtzeyerne til Skybye sig fuld och fast loed och deell y oldenn och giffues last⁹⁵ och klaffue y dag, att till Suandholm er icke allenneste megenn jord och eyedom aff Krogstrup oldt jndigett och jndgraffuett thid epter thidtt, aar epthet aar, och ther mett forhindritt then almindelig greßgong, the omligendis byer till therris quig aff gamell thidtt haffdt och brugtt haffuer, menn thj och saa lader forbudt till tinge wdgaee, att jngenn aff the omligendis byer skall vnderstaa thenom att indtage till greßgong nogett fremett quig vden therris minde och samtøcke, huilckett forbudtt er emod thenn 29. artickell y recessen,⁹⁶ liudendis att huerkenn kongen, adelenn eller bønder eller nogenn andenn maa bruge felle y skouff, fægong eller fiske wandtt mett fiskerij eller nogen andenn brugelsse ydermere, endt huer sin loed oc dell kand tholle; oc ther for er capitell oc lodtzeyere till Skybye begierendis, att welbiurdig Eske Bilde⁹⁷ till Suandholm ville till thinge beuisße, huad adkom och rettighed the haffuer vdj Krogstrups oldt adt jndhegne mett quig till greßgong att jndtage saa [och]⁹⁸ fiskerij y Skybye søe att bruge, om samme fiskerij brugtt haffuer, thenn stundt Skyby laa vnder konge: Maitt: eller ey. Och wille wij lide dom till herritzting och landtzting saa och konge: Maitt: sielff, om behoff giøres, och nogenn er thett begierendis, och thette schrifftelig fremsett mett for^{ne} breffue och register motte i same tingsvinde indførís, som same⁹⁹ register, beretning oc fremsett i sig sielff jndeholder.

Item Oluff Nielsønn aff Skybye och Lauritz Mauritzønn ibidem bad thenom Gud till hielpe mett oprachte fingre, att the haffde giffuett thesße epter^{ne} louglige worssell: welbiurdig Christoffer Pax¹⁰⁰ till Kiendholm,¹⁰¹ Eske Bilde till Suandholm och Mogens Vlfveldt¹⁰² till Sielßø gaardt¹⁰³ att møde y dag till herritzting att høre nogle windisbyrdtt, the achte att føre till samme for^{ne} thing om Skybye salte enge,¹⁰⁴ Flødhøyffs ager,¹⁰⁵ thisligeste om thett fiskerij y Skyffbye Bøe och Klipestrups fang,¹⁰⁶ om the haffuer ther emodt noget att sige &s., paa huilckett fremsett samptt hues antegnett breffue oc copier, som her vdj dag indenn thinge bleff lest oc paa schriffuett, bedis oc fick bemeltt her Søffrenn Oelssenn samptt flere lodtzeyre till Skybye ett wuuldigt tings vinde aff xij lougfaste dannemendtt, som vor Anders Jbsønn y Øffre Droby,¹⁰⁷ Jep Matzønn aff Orderup,¹⁰⁸ Jens Schreder ibidem, Lauris Suder¹⁰⁹ aff Dalbye,¹¹⁰ Jens Anderssens ibidem, Knud Skreder aff Skulleløff, Søffrenn Møller y Oldmøllenn,¹¹¹ Hanns Fyenn af Landersløff,¹¹² Oluff Skomager y Liungerup,¹¹³ Jep Pederßenn aff Kyndbye,¹¹⁴ Peder Olsønn aff Førsløff¹¹⁵ och Jens Mogennsønn aff Nøre Drobye,¹¹⁶ huilcke for^{ne} xij mendtt ther hørde oc saae, att thett saa vdj alle maade gick och bleff forhandlett indenn thinge, som forskr^{uett} staar.

Till ydermere windisbyrd haffuer wy ladett henge woris signetter nedenn for thette obne breff och tings vinde.

Datum vt supra.

(1) Sagen indbragtes for landstinget og blev afgjort ved tilforordnede rådets dom 19. august 1598, se VI nr. 771. – (2) Se 733.10. – (3) Landsbyen Skibby i Skibby s., Horns h. – (4) Landsbyen Onsved i Skuldelev s., Horns h. – (5) Søren Olsen (Olufsen) (d. 1601); han fik 1557 et vikarie i Roskilde domkapitel, var 1558–67 øverste kapellan ved Roskilde domkirke, 1563 prior for vikarerne i domkapitlet, 1567–72 slotspræst på Frederiksborg slot, 1573–1601 på ny øverste kapellan ved Roskilde domkirke, jf. Wiberg II.638, KhS 3. rk II. 296, 367f. Ved fundatser 17. januar 1592 og 19. september 1600, kgl. konfirmerede 9. juni 1601, stiftede han Søren Olsens stiftelse (St. Olgade i Roskilde) med friboliger for 6 trængende mænd og kvinder, jf. Hofman, Fundationer VII (1761).238. Han lod 1596–98 skrive forlægget GkS 1134,2°, der særligt indeholder mange domme om sjællandsk gods. – (6) Overdrev, fællesjord (Kalk. III.282b). – (7) Den nu næsten udtørrede Skibby sø (i slutningen af 18. årh. kaldt Oldesø) i Skibby s., Horns h. – (8) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. – (9) 27. maj 1596. – (10) Ses ikke bevaret. – (11) Fællede. – (12) øde. – (13) Roskildegård er den tidl. bispegård i Roskilde, hvor efter reformationen lensmanden boede. Den blev nedrevet i henhold til kgl. reskript 24. oktober 1732, og en del af bygningsmaterialerne anvendtes til opførelse af palæet i Roskilde, der anlagdes på Roskildegårds plads. – (14) Klippestrup præbende ved Roskilde domkirke er indstiftet i slutningen af det 11. årh. af biskop Svend Normand (ca. 1074–88). Om det gods, der 1568 hørte til præbendet se J. O. Arhning, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).78ff., der bl. a. nævner

„otthe øde garde ij Klippestrup y Hornsherret paa Krogstrup Old, af huilcke prebenden haffuer sit raffn oc giffue engen landgild.“ – (15) Den nu forsvundne bebyggelse Klippestrup, der lå i Krogstrup s., Horns h., jf. J. O. Arhning, Roskilde Domkapitels Historie I (1937).98 note 31, C. A. Christensen i Hist. Tidsskr. 12. rk. I (1963–66).324f. Landsbyen er ligesom de ndf. nævnte andre forsvundne landsbyer nu nøjagtig kartografisk fastlagt i Hornsherredundersøgelsen. Det nordiske Ødegårdsprojekt. Publikation nr. 2 (1977).140. – (16) Krogstrup s., Horns h. Her lå tidl. en landsby Krogstrup, der var øde før 14. april 1456, hvorefter tilliggenderne anvendtes til græsning, jf. Hornsherredundersøgelsen (1977).166ff. – (17) Er vist fejlskrift for *Puggens Old* ved Egholm, jf. Hornsherredundersøgelsen.139. – (18) Hovedgården Egholm i Sæby s., Voldborg h. – (19) Den nu forsvundne bebyggelse Ferslevlille i Ferslev s., Horns h., der var lagt øde omkr. 1400, jf. Hornsherredundersøgelsen.162. – (20) ☉: som mensalgods (gods, hvis indtægter var bestemt til at tjene til bispens underhold). – (21) Roskilde domkirke, der var viet St. Lucius. – (22) Den nu forsvundne landsby Ginnerup, der nævnes i låsebrevet på Svanholm 25. oktober 1456 (Rep. 2. rk. I nr. 657), og som antagelig i middelalderens slutning er inddraget under hovedgården Svanholm, jf. C. A. Christensen i Hist. Tidsskr. 12. rk. I (1963–66).321ff., Hornsherredundersøgelsen (1977).61f., 130 247f. – (23) Den nu forsvundne landsby Ulstrup i Ferslev s., Horns h. Landsbyen lå vist mellem Ferslev og Skibby, jf. Hornsherredundersøgelsen.193f. Landsbyen var lagt øde mellem 1329 og 1472, jf. 1.c.191ff. – (24) Landsbyen Kyndby i Kyndby s., Horns h. – (25) Den nu forsvundne landsby Kunderslev, der lå sydøst for Krogstrup kirke, og som blev lagt øde i slutningen af 14. årh. (efter ca. 1370 og før ca. 1410), jf. Hornsherredundersøgelsen.169ff. – (26) Landsbyen Skuldelev i Skuldelev s., Horns h. – (27) St. Laurentii kapel blev stiftet 1384 og fik 23. september 1402 af biskop Peder Jensen Lodehat en del gods, bl. a. i Skuldelev. Kapellet blev nedrevet i beg. af 17. årh. for at give plads til Christian IVs kapel. Om kapellet se J. O. Arhning, Roskilde Domkapitels Historie I (1937).246ff. – (28) Christiern Hemmingsen (d. 1455). Han fik et kanonikat ved Roskilde domkirke og studerede i Paris, var 1401–18 provst i Roskilde domkapitel og 1418–54 biskop i Ribe. Forlæggets *Rode* er vel fejlskrift for *y Ribe*. – (29) Johan Jepsen Ravensberg (d. 1512), kaldes 1480 præst, 1484 sognepræst i Toreby på Lolland, 1485 kannik i Roskilde og Århus, 1486 provst i Dalby og ærkedegn i Århus, 1496 domprovst i Lund, 1499 dekan i Roskilde, 1500–1512 biskop ssts. Han nævnes 1486–93 som kongens kansler. – (30) *Bol* var en fra by til by vekslede, men i samme by konstant brøkdelen af den jord, der til enhver tid hørte til byen, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.178ff. – (31) 1500 gjordes følgende tilføjelse til Roskildebispens jordebog: Item haffuer Roschilde domkircke xij bool jordt pro olden i Hornshæreth ther som fordorm war Skøneby effther gamle træbogs lydelse och hørde somme af samme by bispen till oc somme capitel, jf. Danske middelalderlige Regnskaber 3. rk. I. Roskildekirkens Jordebøger og Regnskaber ved C. A. Christensen (1956).72, sa. i Hist. Tidsskr. 12. rk. I (1963–66).317. Forlæggets *Skoffby* og jordebogens *Skøneby* er måske fejlskrift for *skuff och byer*, se Hornsherredundersøgelsen.63 (nr. 6), 137f., 237. – (32) Træbogen er en jordebog over Roskilde domkirkes gods fra omkr. 1290, jf. Danske middelalderlige Regnskaber 3. rk. I. Roskildekirkens Jordebøger og Regnskaber ved C. A. Christensen (1956).i, viii. Jf. i foreg. note *effther gamle træbogs lydelse*. – (33) (biske)sædets breve. Jf. Roskilde kapitels optegnelse 29. november 1555 om gamle pergamentsregistre, som „findis well iblandt sedens breffue poo biscop gorden i Rosk[ild]e“ (Hornsherredundersøgelsen.185). – (34) Niels Friis (d. 1557), kannik i Roskilde domkapitel, 1550 kantor ssts. – (35) Se 752.10. – (36) Vel de kgl. privilegier af 28. oktober 1538 (Rørdam, Kirkelove I.22ff.) og 24. september 1547 (ib. 272; Da. Kancelliregistranter. 355). – (37) Synes ikke bevaret. – (38) undersøgt (Kalk. III.425b bet.1). – (39) Efter dette

brev afsagdes af de tilforordnede råder en dom 29. november 1555. Dommen er ikke bevareret, men i Roskilde kapitels arkiv (RA) findes en fyldig optegnelse om sagen, trykt i Hornsherredundersøgelsen.183ff. Det var kantor Niels Friis (se ovf. note 34), der forsvarerede kapitlets ret til Provstholm m. v. i Horns h., der fra gammel tid havde været udlagt til overdrev, „ald Horns h:t indbygger till gaffn og gode tiill greess gang“, hvilket han beviste med gamle pergamentsregistre (dvs. den ovf. note 32 nævnte træbog), Roskildebispens jordebog og breve, jf. C. A. Christensen i Hist. Tidsskr. 12. rk. I (1963–66).338f. – (40) Sivert Grubbe (d. 1559) til Lystrup. – (41) Forlægget har ved fejlskrift *Jacob*, påvirket af det efterfølgende fornavn; ndf. i dommen er anført det rigtige fornavn. – (42) Rentemester Joachim Beck (d. 1572) til Førslev. – (43) Admiral Jacob Brockenhuus (d. 1577) til Damsbo. – (44) Rigsråd Peder Bille (d. 1580) til Svanholm. – (45) Eiler Krafse (d. 1599) til Assendrup, Egholm og Basnæs; om ham se rettertingsdom 10. november 1581 (III nr. 488). – (46) Se 713.35. – (47) Jørgen Barnekow (d. 1567) til Kjellerup. – (48) Elline Ribbing, enke efter Anders Røllike (d. 1551) til Nygård. – (49) Peder Godske (Bielke) (d. 1558) 1538–56 lensmand på Kbh.s slot. – (50) Herluf Skave (d. 1583) til Eskilstrup, fra 1575 landsdommer i Sjælland. – (51) Kgl. råd Anders von Barby (d. 1559) til Selsø; han var forlenet med domprovstiet i Roskilde og St. Klare kloster ssts. samt med domprovstiet i Viborg. 1555 valgtes han til biskop i Lübeck. Som domprovst i Roskilde var han tillige kannik i St. Laurentii kapels præbende og lod – som tidligere (ca. 1410) provst Christiern Hemmingsen havde gjort det – nogle jorder i Horns h. indhegne efter „gamle grøpter oc heffdt“ og pløje og tilså. Anders Barbys handle måde gav anledning til megen trætte. – (52) Provstholm (også kaldt Provstvænget, Provstvængen, Provstejorden) var en del af Kunderslev øde bymark, senere hørte den til Onsved bymark i Krogstrup s., Horns h., jf. Hornsherredsundersøgelsen.174f., J. O. Arnhung, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).204f., C. A. Christensen i Hist. Tidsskr. 12. rk. I (1963–66).322ff. – (53) Catharina dag: 25. november. – (54) *Overdrev* var betegnelsen for de i jordfællesskabets tid til en landsby hørende uopdyrkede stræknin-ger, der stadig henlå til græsning. Betegnelsen brugtes vist kun i sjællandske og andre østdanske kilder (OdS XV.1410 bet.2; Kulturhist. Leks. XIII.61). – (55) Mortensdag: 11. november. – (56) ɔ: Mortensdag. – (57) Søren Olsen, se ovf. note 5. – (58) Rigshofmester Peder Oxen (d. 1575) til Gisselfeld m. v. – (59) Hovedgården Gisselfeld i Bråby s., Ringsted h. – (60) Jørgen Brahe (d. 1601) til Tostrup. – (61) Hovedgården Tostrup i Tostrup s., Ingelstad härad. – (62) Rigsråd Steen Rosensparre (d. 1565) til Skarhult, Vallø m. v. – (63) Se 712.8. – (64) Mogens Godske (Bielke) (d. 1571) til Hørbygård og Lidemarksgård. – (65) Hovedgården Hørbygård i Hørby s., Tuse h. – (66) Peder Rud (d. 1559) til Vognserup. – (67) Se 635.38. – (68) Rigsråd Corfitz Ulfeldt (d. 1563) til Kogsbølle (nuv. Holckenhavn) og Selsø. – (69) Hovedgården Kogsbølle (nuv. Holckenhavn) i Vindinge s. og h. – (70) Eskil Oxen (d. 1563) til Løgismose. – (71) Hovedgården Løgismose i Hårby s., Båg h. – (72) Karens dag: 25. november, jf. ovf. note 53. – (73) Hovedgården Eskilstrup i Sneslev s., Ringsted h. – (74) Bent Gregersen (d. 1605); han fik 1558 livsbrev på Birkende hovedgård og mellem 1558 og 1561 et vikarie i Roskilde domkirke (SRD VI.603), var 1572 landstingsskriver ved Sjællands landsting, 1573–80 abbed i Ringsted kloster, fik 17. august 1575 (Kanc. Br.) be-faling til vedblivende at sidde landsting med Herluf Skave, når han blev tilsagt, og der skulle forhandles vigtigere sager. 1592 og 1593 nævnes han som boende i Roskilde. – (75) Forgængere. – (76) Christiern Hemmingsen, se ovf. note 28. – (77) Fællid, græsgang (Kalk. I.730a bet.1). – (78) Et *enemærke* er jord, der tilhører en enkelt ejer, og som er afgrænset over for andre jorder (OdS IV.398). – (79) hegnet, gærdet (OdS III.722). – (80) fradømt (Kalk. IV.549b bet.3). – (81) påberåbt sig, krævet (Kalk. III.542b). – (82) Ordet indføjjet over linjen. – (83) Varetægt (Kalk. II.21a bet.2). – (84) Jesper Krafse (d. 1566) til Basnæs,

1550–54 lensmand på Riberhus, broder til ovenn. Eiler Krafse. – (85) stå hen (Kalk. IV.104a bet.10a). – (86) hævdede, påstod (Kalk. I.178b bet.8). – (87) Ordet findes ikke i forlægget. – (88) kende, erklære, dømme (Kalk. IV.580a, jf. V.1115a). – (89) påberåbte sig (Kalk. III.542b). – (90) Årstallet er formentlig forkert. Der er vist tale om kgl. åb. br. 26. september 1559 om stadfæstelse af Roskilde kapitels privilegier (CCD I.75). – (91) Beskyttelse (OdS VII.1086 bet.3). – (92) forsvare, hjælpe (Kalk. I.603a bet.2). – (93) Frederik II's ny fundats for universitetet af 11. september 1571, hvorved kapitlets privilegier stadfæstedes (CCD I.492; Rørdam, Kirkelove II.159; sa., Kbh.s Universitets Historie IV.239f.). – (94) Forlægget har ved fejlskrift *giffue*. – (95) Klage (Kalk. II.757b bet.2). – (96) Reces 13. december 1558 § 29. – (97) Eske Bille (d. 1602) til Svanholm, 1594–1600 hofjunker. – (98) Forlægget har ved fejlskrift *att*. – (99) Herefter udstreget i forlægget *tings*. – (100) Christopher von Festenberg kaldet Pachisch (Pax) (d. 1608) til Bonderup (fra 1592) og Kyndbyholm; 1563–1608 lensmand på Holbæk. – (101) Den tidl. hovedgård Kyndbyholm (Kindholm) i Kyndby s., Horns h., der i midten af det 17. årh. blev nedbrudt eller brændte. – (102) Se 733.13. – (103) Hovedgården Selsø i Selsø s., Horns h. – (104) Sml. marknavnene på matrikelkortet 1779: *Søe Spield, Salte Søe, Søe Lodder*, hvilke navne ikke findes på matrikelkortet 1682, jf. Hornsherredsundersøgelsen.134, samt stednavnene *Saltsø skov, Saltsøgård* (Skibby s., Horns h.); *salte enge* bet. egl. enge ved havet el. enge, der til visse tider oversvømmes af saltvand (OdS XVIII.494). – (105) Kendes ikke. – (106) *Fang* er tilliggende, overdrev, græsmark (Kalk. I.505a bet.5). – (107) Landsbyen Over Dråby i Dråby s., Horns h. – (108) Landsbyen Ordrup i Krogstrup s., Horns h. – (109) *Suder* bet. skomager (Kalk. IV.205a bet.1). – (110) Landsbyen Dalby i Krogstrup s., Horns h. – (111) Hænger vel sammen med navnet på området (*Olden*). – (112) Landsbyen Landerslev i Gerlev s., Horns h. – (113) Landsbyen Lyngerup i Gerlev s., Horns h. – (114) Landsbyen Kyndby i Kyndby s., Horns h. – (115) Landsbyen Førslev i Førslev s., Horns h. – (116) Landsben Nørre Dråby i Dråby s., Horns h.

755 Rettertinget 21. september 1596 (København)

Erik Lange, der var forlenet med Bygholm slot, og som i flere år havde opholdt sig i udlandet, kunne som følge deraf ikke opfylde sine lenspligter. Da han yderligere var økonomisk uvederhæftig og ikke uden kurfyrsten af Hessens tilladelse kunne rejse til Danmark, dømte Rettertinget, at lenet var hjemfaldent til kronen. Det beløb, som lensmanden i sin tid havde erlagt for at få denne forlening, skulle han have tilbage med fradrag af gælden til kronen og erstatning for den skade, han havde påført samme.

Hs.: Originalt dombrev på pergament med vedhængende rettertingssegl (RA Domme C 3) (findes yderligere i HDDomb. nr. 14 (1595–98) fol.192ff. og i 2 private domssamlinger¹).
Reg.: 4645.

Tryk.: Da. Mag. 1. rk. IV (1750).259ff. (efter orig.); Secher, Rettertingsdomme I.123ff.

Litt.: F. R. Friis i Jyske Saml. 3. rk. II (1899–1900).495ff.; DbL XIII (1938).550.

Overskrift i HDDomb.: Erick Langis dom.

Wij, Christian then Fierde, medt Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis konning, herthug wdj Sleßuig, Hollstenn, Stormann och Dytterskenn, greffue vdj Olldenborg och Dellmenhorst, giøre alle uittherligtt, ath aar 1596, thenn 21. septemb.; for oß och wortt raadt, som erre oß elskelige Christoffer Vallckendorff² till Glorup,³ uor hoffmester, Christiann Frii⁴ till Borreby,⁵ uor cantzeler, Steen Brade⁶ till Knudstrup,⁷ Manderup Parßberg⁸ till Hagißholm,⁹ Hendrick Belou¹⁰ till Spøttherup,¹¹ Axell Gylldenstiern¹² till Liungbygaardt,¹³ statthollder wdj uortt rige Norge, Absolonn Gøe¹⁴ till Kiellstrup,¹⁵ Jacob Sefelldt¹⁶ till Wißborig,¹⁷ Arilddt Huittfelldt¹⁸ till Odersberg,¹⁹ rigenns cantzeler, Hendrick Ramell²⁰ till Beckeskouff²¹ och Jørgenn Frii²² till Krastrup,²³ landtzdommer wdj uortt landt Nørre Judlandt, worre thro mendt och raadt, huilcke en partt nerærindis uorre tillstæde, en partt, da de erre hiidt ankomne, haffuer uærirt medt oß offuer eens, wor skickit wdj retthe oß ellskelige Siguordt Grubbe²⁴ till Hoffdall,²⁵ uor secreteer, paa thenn ene och haffde medt enn uor egenn steffning²⁶ for oß wdj retthe jndsteffnidt Erick Lange²⁷ paa thenn andenn side och hannom tillthallde for ath hannom uor kiære herrefader, salig oc høglofflig jhuekommellße, skall uære forleent Byghollm slaat²⁸ och lenn hans liiffs thiidt ath beholde, dog medt nogenn uiße willkor och beskedenn,²⁹ som samme forskriffning ydermere jndhollder. Och efftherdj handt nu for gielldt sag skall wære vnduiigt aff rigidt, huor handt ßig haffuer forholditt lang thiidt, och wdj nogenn aar jche heller handt sellff er møtt medt roßthienniste³⁰ paa mustring, naar thenn haffuer wærirt hulldenn, sammeledis for ath bøgningenn paa slaattid och vdj ladegaardenn megitt skall wære forfalldenn och icke hollis uedt mact, saa och for ath worre och kronenns bønder och egendom jcke forsuaris, som dett sig burde heller till retthe hanttheffuis, som aff en lenßmandt bør ath ske, huorforre handt formeenthe samme slaatt och lenn oß oc kronenn igienn ath uære forfalldenn och oß mectig ath wære effther saadan leglighedt ath setthe och forordne der till en andenn lenßmandt, som samme slaatt oc lenn medt fliidt och windskebelighedt tillbørligenn kunde forestaa och forsuaere, huilckenn sag, effther ath denn for oß mhere endt for ith aar sidenn først haffuer wærirt jndsteffnitt,³¹ och for^{ne} Erick Lange tha huerckenn er møtt wdj retthe eller nogenn paa hans vegne, som der till suare uillde, er thenn for nogenn hans venners forbønne schylldt opsatt aar och dag till nest forledenn herredag, som holltis Hellig Threfoldighedz søndag³² 96, och handt da ath møde vdenn uidere kalldt och steffning, men der fran uor thenn andenn gangg forsatt³³ till uor kongelige kroning³⁴ da ath skulle endeligen paakiendis, huilcken opßetthellße nu for oß wdj retthe

lagdis, daterit Kiøbnehaffn d. 19. junij siidst forledenn, liudendis wdj sinn mening samme tillthale ath uære opsatt som forskreffuitt staar till uor kongelige kroning.³⁵

Therhoeß vdj retthe lagdis thuende beuiiß, a^o 94, 1. octob.:, wdgifne, jndehollende for^{ne} Erick Lange for Byghollms slaatt³⁶ steffndt och steffningenn till lanndtzthing paaschreffuitt ath uære.

Ydermehre gaff for^{ne} Siguordt Grubbe tillkiende, huorledis ath for^{ne} Erick Lange skall uære oß en stoer summa penndinge skyllidig aff thienderne,³⁷ handt haffuer opboridt vdj Byghollms lenn, aff landskattherne och thenn wuiße rennthe aff Horßenns bye, handt sig en thidt lang haffuer tillholtt, och icke hans forlennings breff dett formaar,³⁸ och meenthe handt, ath uij och kronenn saa uell burde uor bethalling aff uortt egitt slaat oc lenn som andre fremmede, och oß mechtig till effther slig leylighedt ath anamme for^{ne} uortt slaatt Byghollm igienn vnder kronenn, først affkorthendis huis handt oß medt retthe skyllidig er medt huis skade, uij der offuer liidt haffuer, och sidenn ath bethale hannom huis summa pendinge, handt der offuer for for^{ne} liiffs breff haffuer vdgifuitt.

Noch vdj retthe lagde handt ith Erick Langis sendebreff³⁹ vnder hans egenn handt oß tillskreffuitt, da uij hannom skriffthelig till uortt rettherthing haffuer ladett jndfordre, daterit Caßell⁴⁰ thenn 21. julij siidst forledenn, huorvndenn handt skriffuer sig gierne ath haffue efftherkommitt samme wor naadigste befalling, och der om ath haffue ladett tillthale høgborne første, lanndtgreff Mouritz aff Heßenn⁴¹ oc hannom forløff⁴² ath uære tillsagdt, men uedt dog icke, aff huadt aarsage thet er bleffuenn forandritt, handt jcke er bleffuen ledig ladt,⁴³ vnderdanigst begierendis wdj samme skriffuellße, ath alldt tillthale till hannom till hans tillkomst maa bliffue ophagenn, som samme breff uidere formellder, huor aff for^{ne} Siguordt Grubbe formeente nocksom⁴⁴ ath kunde forfares, huorledis for^{ne} Erick Langis leylighedt⁴⁵ er, och ath handt icke uor naadigste uillge och befalling kunde efftherkomme, medt mindre handt forløffuis⁴⁶ aff lanndgreff Moritz.

Tha er møtt vdj retthe for^{ne} Erick Langis fulldmectige Peder Bang, huilckenn der fremlagde for^{ne} Erick Lanngis forlennings breff paa Byghollm slaatt och lhenn, saa liudendis:

Wij, Frederich thenn Andenn, medt Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning, herthug vdj Sleßuig, Hollstenn, Stormarnn och Dyttmerskenn, greffue vdj Olldenborg och Delmenhorst, giøre alle uittherliggt, ath effther som uij haffue kiøbt och affhandlit oß ellskelige Erick Lange till

Engellsthollm,⁴⁷ uor mandt och thienner, hans hoffuidtgaardt Solluiig⁴⁷ medt deß tilliggendis godtz och thiennerer her wdj uortt førstendom Sleßuiig liggendis, som dett skiødebreff,⁴⁹ handt oß vnnderdanigst der paa giffuit haffuer, wdùißer och jndholder, och handt vnderdanigst haffuer affstaaitt en summa pendinge aff, huis handt skulde haffue wdj samme kiøb for for^{ne} hans gaardt och godtz, tha haffuer uij der emodt saa och aff wor synderlige gunst och naade for troeskab och uillig thienniste, som for^{ne} Erick Lange oß och rigidt her till giortt och beuist haffuer och her effther throligen giøre och beuiße maa och skall, vntt och forlentt och nu medt detthe uortt obne breff wnde oc forlenne for^{ne} Erick Lange wortt och kronenns slaat och lenn Byghollm medt bønder och thiennerer och alldt deris renthe och retthe tilliggellße, wist oc wuist, inthet vnnderthagitt, effther som oß elskelige Niells Skram,⁵⁰ uor mandt, thienner och embidtzmandt paa uortt slaatt Halldt,⁵¹ samme uortt slatt och lenn siidst wdj uerge hafftt haffuer, ath skulle haffue, nyde, bruge och beholde quitt och frij vdenn alldt affgifftt wdj hans liffsthiidt och saa lenge, handt leffuer, och naar handt dør och affgaar, da for^{ne} slaatt och lenn medt huis jnuentario,⁵² handt sammestedt anammit haffuer, oc der bør ath ladis quitt, frij och wbehindritt ath hiemfallde till oß oc kronenn. Dog skall for^{ne} Erick Lange uære forplict, naar handt der om tillsigis, ath thienne oß och rigidt der aff medt fire gerust⁵³ heste jndenn rigidt paa hans egenn och vdenn rigidt paa uor omkostning. Och naar wor eller wor høgborne førstindis, uor kiære hustruis, heller uorre elskelige børns uey falder der frem, skall handt vnderholde oß oc thennom, om uij eller de bleffue tillsindtz der ath uille ligge, medt tillbørlig wnnderholdding paa enn natz thiidt⁵⁴ saa och till uorre egne heste forskaffe høe, haffre och strofoder j lige maade paa en natz thiidt. Thißligeste skall handt och forskaffe oß och worre thiennerer gode fordrellße⁵⁵ medt heste och wogne aff worre och kronens bønder, ther till slaathidt liggendis, naar uor eller dieris uey der fremfalder wdj uor bestilling. Sammelidis skall handt och holde slaattid uedt godt heffdt och bøgning och bønderne, ther tilliggendis erre, uedt loug, skiell och rett och jngenn aff dennom wforretthe emodt lougenn heller medt nogenn nye jndfestninge⁵⁶ eller andenn vßeduanlig paalægge besuerge⁵⁷ och jcke heller forhugge eller forhugge lade nogenn de skoffue, der tilligger, till wplict wdj noget maade. Thj forbiude uij alle, ehuo de heldst erre eller uære kunde, serdelis uorre fogeder, embidtzmendt och alle andre, for^{ne} Erick Lanne her emodt wdj hanns liiffs thiidt paa for^{ne} Byghollm slaatt och len eller nogenn diß renthe och retthe tilliggellße effther som forskreffuitt staar ath hindre eller i noget maade forfang ath giøre

wnder uortt hylldiste och naade. Giffuidt paa uortt slaatt Hadersløffhuuß,⁵⁸ then 2. julij Mdlxxxij. Wnder uortt signet. Friderich.

Ther hoeß i retthe lagde hans skriffthelige forþetth medt egenn handt vnderskreffuitt, liudendis:

Effther som min allernaadigste herre och konning haffuer ladit mig steffne i retthe, saa er dett icke aff forþett eller aff moduillighed, ath ieg jcke sellff personlig møder tillstæde, men er høylig der till foraarsagitt, dog haabis ieg medt det første ath komme her fra och mig hoeß ethers kong: Maytt: ath jndstille, och er wnnderdanigst begierendis, ath ethers kong: Maytt: och I gode herrer uille lade saggen falde denne gang, thj ieg haabis, min wlempe⁵⁹ jcke skall findis saa stoer, som ieg ellers for ethers Maytt: kandt wære angifuen. Dog der som der endelig skall ganngede dom, da haffuer ieg befallidt denne min thienner ath legge min skriffthlig beretning wdj retthe.

For det første ath steffningen formellte, ath ieg for gielldsag uor aff rigidt wnduiigtt, mener ieg icke ath haffue giortt, men haffuer hafftt ethers Maytts; paß baade paa lathine och thydske, huilcke her hoes till stæde er, och ingen forfølling nogenn haffuer hafftt [till]⁶⁰ mig wdj thenn thiidt for nogenn gielld sag.⁶¹

Thiþligeste som och giffuis tillkiennde wdj steffningen, ath gielldene skulle ophagenn renthenn och opbørþell aff mith lenn, som ieg haffuer liifsbreff paa, saa troer ieg icke, ath dett skall befindis, ath bønderne haffuer yditt thieris landgille andenstedtz endt paa slaattid, och ueedt ieg icke retther, endt efftherdj jeg haffuer liifsbreff paa slaattid och de tilliggendis godtz, ath min fogidt j min frauærillþe maa meth kornn, smør och anndit, huis handt paa mine uegne opberer, mine gielldenere medt ath afflegge och bethale.

Huad roþthiennestenn belanger, forþeer ieg mig icke anndit till, endt min suoger, erlig och welbyrdig mandt Knudt Brade,⁶² haffuer jo j min frauærillþe forskaffitt saa mange heste oc folck, som ieg aff slaattid er thaxeritt forre.

Huadt bøgningenn belanger þig skall findis ath uære forbedritt och icke foruærit, och haffuer ladett forbøgge⁶³ baade paa ladegaardenn, stalldgaardenn och møllenn mhere endt iiij^M daler;⁶⁴ ther som ethers Maytt: uill lade dett beþe, skall dett i sandhedt befindis.

Huadt bøgningenn belanger þig skall findis ath uære forbedritt och icke retthere, endt min suoger och minn myndige fogidt j min frauærillþe jo haffuer dennom forsuaridt och handttheffuidt till retthe, saa uitt som dett sig burde, och skall findis stockneffnn⁶⁵ offuer alle herreder, som er jnddragenn j denn første opþettellþe.

Huadt thenn geistlige jurisdiction⁶⁶ er anlangendis, findis inthet wdj steffningenn, men naar ieg bliffuer der for steffndt, och ethers konnge: Maytt: jcke uill lade mig dett nyde effther min liifsbreffs liudellße, som ieg wdj ethers salige och høglofflige herrefaders thiidt hafft haffuer, och dett da kandt bliffue mig fradømbt, will ieg uære offuerbødig⁶⁷ till thet igienn ath erlegge och bethale saa wiitt, som mine fogeder haffuer der aff opborenn, j midler thiidt ieg dett haffuer hafft, och forBeer ieg mig, ath ieg nyder handfestningenn, som om sligt formellder i dett xxxv capitthell och i dett xxxix capitthell,⁶⁸ tißligeste ethers herrefaders mandatt, som er gangenn her wdj Kiøbnehaffnn thenn 19. junij 84,⁶⁹ forhaabendis mig till ethers Maytt:, ath ethers Maytt: willde betencke thenn store sum pendinge, som ieg effterlodt ethers salige høglofflige herrefader, som uor 22.000 daler wdj det kiøb Solluiig och Solluiigs godtz,⁷⁰ och er vnderdanigst begierendis, ethers kong: Maytt: uillde denne gang lade steffningenn fallde, och kiendiß mig alltt for ringe ath haffue emodt ethers Maytt: nogenn retthergang, om ieg naadigst maa bliffue forskaanidt. Beder vnderdanigst ethers Maytt: uill uære mig enn naadig herre och konning, som ethers Maytts: høglofflige herrefader uor. Erick Lange mpp.⁷¹

Huor till for^{ne} Siguordt Grubbe atter ßuared, ath huis for^{ne} Erick Lanngis willkor haffde wæritt som andre kong: Maytts: lenßmendt och⁷² deris, som boe och bøgge oc besidde lenn her wdj rigidt, ath handt sig haffde forholditt effther hanns forlennings breffs indholdt, tha haffde handt billig nøtt samme liiffs forskriffning. Nu er alle mandt uittherligtt, ath handt er saa gaatt som enn rømnings mandt her aff rigidt och haffuer sett adelenn baade her wdj Danmarck saa uell som wdj førstendommene wdj en merckelig⁷³ stoer besue-ring, huor for handt haffuer wæritt steffndt paa hans ære och for breff och zegell, handt icke haffuer huldit,⁷⁴ saa handt icke uell er thenn mandt, der kandt och bør ath forestaa nogitt kronens len, jcke heller wdj langsommelige thiidt haffuer thordt wærrit her wdj rigidt, thisligeste och ath hans forlennings breff skall indholde nogenn uiße artickle och puncter, huilcke icke er holden bleffuen, som er thro thienniste, huilckenn handt icke haffuer giortt eller kandt beuiße, wdj dett handt er wnduiigt rigidt. Sammeledis formaar⁷⁵ dett om roßthienniste, huilcken handt icke haffuer hullditt, som aff muster zed-lerne⁷⁶ er ath forfare, personlig och medt sine egne heste och folck, som en lenßmandt burde ath giøre. Item ath kronens eyendom och bønder skulle forsuaris, huilcke forsuar de icke haffuer hafft for hanns frauærillße.

Wdj lige maade haffuer for^{ne} Siffuordt Grubbe tillkiennde giffuitt, huorledis uij sellff och uor kiære fru moder haffuer mott drage till Horßenns bye

ath ligge, fordj jngenn lenßmandt haffuer uærirt paa slaattidt, och om handt skiøntt uor tillstæde, da uor handt dog icke thenn mandt for saadanne beskylling skyllt, wij och rigidt uillde bethiennis medt.

Och til denn artickell, ath om denn geistlige renthe jnthet skall uære formeltt wdj steffningenn, suarede for^{ne} Siguordt Grubbe, ath steffningenn formellder medt uidere tillthale, som mundtligenn kandt berettis, och om den paß, wij skulle haffue giffuitt hannom, suaridt handt thenn icke wære wdgiffuenn j denn meening, ath handt den skulde mißbruge och paa saa lang thiidt, handt haffuer wærrit borthe.⁷⁷ Och satthe handt wdj alle retthe, saa uell som tilfornn, om uij jcke effther slig leylighedt erre mechtige jgienn ath anamme wnder oß och kronenn for^{ne} Byghollm slaatt och lenn, affkorthendis først wdj then summa pendinge, handt lodt falde for liifsbreffuitt, huis handt oß medt retthe skyldig er, medt huis skade uij der offuer liiddt haffuer, och uij ßidenn ath jgienngiffue hannom, huis tilloffuers er.

Medt flere ordt och tiltalle som dennom emellum forløb.

Tha effther tillthale, giensuar oc thenne sags leylighedt sagde uij derpaa saaledes aff for retthe, ath efftherdj befindis for^{ne} Erick Lange jcke alleniste ath haffue Byghollms slaatt och lehnn wdj pantt och werge for en wiße summa penninge forudenn uilckor, som andre liifsbreffue pleye och bør ath liude, men medt willkor, som er for throskab oc willig thienniste, som handt kong: Maytt: och rigidt wdj egenn personn der aff giøre skall lige som andre kongelige lenßmendt, naar handt tillsiigis, jtem ath skulle holde der aff fire gerust heste, forsuare kong: Maytt: bønder och eyendom, holde slaattidt uedt heffdt och mact, forskaffe hans Maytt: och hans naadis fru moder wnderhollding, naar deris uey falder der frem, huilcke willkor handt jcke haffuer efftherkommit eller endnu her effther fuldgiøre kandt och tilbørligenn forestaa, som en kongelig lensmandt egner och bør, for de haarde steffninger skyllt offuer hannom her wdj rigidt paa adskillige thider erre thagne, for huilcke handt ßig icke haffuer forsuaridt; sammeledis efftherdj handt en andenn herre wdj dett rommiske rige⁷⁸ saa er forhafftitt,⁷⁹ ath handt icke wdenn hans forloff och tilladellße maa eller kandt efftherkomme hans Maytts: naadigste befallinger och sig personligen wdj hans Maytts: thienniste jndstille, wdj lige maade efftherdj handt haffuer affhendt sig sith godtz och icke handt er wederheftig⁸⁰ ath erlegge och bethale hans Maytt:, huis handt hanns Maytt: skyldig er, som handt paa adskillige thider haffuer opboridt, tha for slig leylighedt skyllt sagde uij der paa saa aff for retthe, ath konng: Maytt: er foraarsagitt⁸¹ och maa medt alle retthe nu strax jgienn anamme wnder sig och kronenn for^{ne}

Byghollm slaadt och lenn och dett medt en andenn lenßmandt forsørge och jgienngiffue for^{ne} Erick Lange, huis penninge handt haffuer ladett fallde for samme liffs breff, affkorthendis sidenn ther wdj, huis for^{ne} Erick Lannges oß for opbørßell aff thienderne, landskatther och thenn wuiße rennthe aff Horßenns bye medt retthe kandt tillregnis medt huis skade, uij der offuer liidt haffue.

Datum Hafniæ vt supra. Nostro ad causas sub sigillo teste Arnoldo Huitfeldio, justiaro nostro dilecto.

(1) Disse er vistnok, selv om de mangler rigskanslerens attestation, afskrifter af dom-brevet. – (2) Se 628.11. – (3) Se 628.12. – (4) Se 677.7. – (5) Se 677.8. – (6) Se 628.13. – (7) Se 628.14. – (8) 640.5. – (9) Se 688.3. – (10) Se 628.21. – (11) Se 628.22. – (12) Se 703.12. – (13) Se 703.13. – (14) Se 628.25. – (15) Se 628.26. – (16) Se 627.8. – (17) Se 627.9. – (18) Se 628.35. – (19) Se 628.36. – (20) Se 750.20. – (21) Se 750.21. – (22) Se 621.8. – (23) Se 621.9. – (24) Sivert Grubbe (d. 1636) til Hofdala, Torup, Høgholt og Alslev, søn af rigskansler Eiler Grubbe (d. 1585) til Lystrup. Efter omfattende studier i Danmark og mange år i udlandet (Wittenberg, Heidelberg, Strasbourg, Basel, Genève, Altdorf m. v.) ansattes han 1589 i kancelliet, var 1595–1602 øverste sekretær, 1598–1606 indehaver af et degnedømme i Roskilde domkirke, hvormed fulgte embedet som konservator ved Kbh.s universitet, 1601 forlenet med Jungshoved, 1602 med Malmøhus, Lundegård, Dalby kloster og Højby, 1606 kontor i Lund domkapitel. – (25) Hovedgården Hovdala i Brønnestad s., V. Göinge härad. – (26) Se 737.16. – (27) Erik Lange (d. 1613), indtil 1590 til Engelsholm. Hans økonomiske forhold var dårlige, hvilket sikkert skyldtes hans interesse for guld-magerkunsten, 1590 var han af regeringen indstævnet til at holde indlager, men kom hurtigt fri og forlod snart efter Danmark og rejste til Tyskland, hvor han stiftede ny gæld og måtte flygte fra sted til sted for sine kreditorer og vistnok en tid sad i gældsfængsel. Under disse forhold kunne han ikke forsvarligt passe sit len Bygholm. Han var 1590 blevet forlovet med astronomen Tyge Brahes søster, den lærde Sophia Brahe (d. 1643), der tidligere havde været gift med Otte Thott (d. omkr. 1588) til Eriksholm, og blev 1602 gift med hende. I de følgende år sagsøgte han flere gange for gæld, se f. eks. rettertingsdomme 5. maj 1595, 24. marts 1610 (2 domme), 12. juni 1613 (2 domme) (Secher, Rettertingsdomme I.3, II.338, 340f., 507) og med rettertingsdom 7. juni 1613 (VII nr. 870) tilkendtes hans hustrus arvegodt en af hans kreditorer. Erik Lange vendte aldrig tilbage til Danmark og døde i Prag, hvor ægtefællerne boede siden 1608. Sophia Brahe opholdt sig i sine senere år (ialtfald fra 1616) i Helsingør. – (28) Bygholm slot ved Horsens, der vist er anlagt 1313 af Erik Menved, var indtil 1661 i kronens eje og sæde for en lensmand. – (29) Betingelse, aftale (Kalk. V.85a bet.3). – (30) Rostjenesten var opr. den adelen før 1660 påhvilende pligt til tjeneste til hest i fuld rustning; senere (fra beg. af det 16. årh.) jordegods-ejeres og lensmænds forpligtelse til at holde og stille heste og rustede svende til landets tjeneste i krigstid (OdS XVII.1296). Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.543ff. – (31) Sagen foretoges 5. maj 1596 for rettertinget (jf. Secher, Rettertingsdomme I.1) og blev da udsat til første almindelige herredag i 1596, jf. GdD IV.445 note 2. – (32) Trinitatis søndag; i 1596: 6. juni. Sagen blev foretaget den 19. juni 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.112f.) og blev da udsat til kroningen. – (33) udsat (Kalk. I.716b bet.4). – (34) Christian IV blev kronet 29. august 1596 i Frue kirke i Kbh. – (35) Se ovf. note 32. – (36) Se ovf. note 32. –

(37) Tienderne; en tredjedel af tienden (kongetienden) tilfaldt efter reformationen kronen (før reformationen: biskoppen). – (38) indeholder (Kalk. I.672a bet.3). – (39) Brev (Kalk. III.704a). – (40) Kassel, hovedstaden i det dav. kurfyrstendømme Hessen-Kassel. – (41) Moritz, 1592–1627 landgreve af Hessen-Kassel. – (42) Tilladelse (Kalk. I.662b bet. 1). – (43) givet fri (Kalk. II.767a bet.1, 717b bet.3). – (44) tilstrækkeligt (Kalk. III.235b). – (45) Forhold (Kalk. II.778a bet.2). – (46) tillodes, fik lov (Kalk. I.663a bet.1). – (47) Hovedgården Engelsholm i Nørup s., Tørrild h., som Erik Lange var nødt til at sælge 1590 til sin svoger Knud Brahe (d. 1615) til Tostrup, der (1584) var gift med Erik Langes søster, Margrethe Lange (d. 1622; hun 1ste gang gift med Jens Kaas (d. 1578) til Vorgård og Gudumlund). Knud Brahe har 1592 opført den nuv. hovedbygning. – (48) Hovedgården Solvig i Hostrup s., Slogs h. – (49) Jf. Erik Langes skøde til kronen af 18. juni 1583 i Kr. Sk. I.266f. – (50) Niels Skram (d. 1601) til Urup m. v., søn af rigsadmiral Peder Skram (d. 1581) til Urup. – (51) Se 707.6. – (52) Fortegnelse (Kalk. II.427a). – (53) (ud)rustede, tjenlig til krigsførelse (Kalk. II.34a). – (54) Om det såkaldte *nathold* se Poul Johs. Jørgensen, Rets-historie.267ff., 357. – (55) Befordring, kørsel (Kalk. I.604a). – (56) Afgift, der svares ved fæste af en gård. – (57) besvære, tyng (Kalk. I.183b). – (58) Haderslevhus, der omtales første gang 1326, lå i Haderslevs østlige del på den såkaldte Slotsgrund. Omkr. 1557 på-begyndtes bygningen af et nyt slot, Hansborg, der først fuldendtes 1582–85 af Frederik II, der gav det navnet Haderslevhus, og som var skilt fra byen ved en grav. Det ødelagdes under kejserkrigen (1625–29) af Wallensteins tropper og senere igen under Torstenson-fejden (1643–45) og forfaldt stadig mere, indtil det i beg. af 18. årh. var helt forsvundet. – (59) Uret (Kalk. IV.637a bet.3). – (60) Ordet findes ikke i forlægget. – (61) Dette er næppe rigtigt, se rettertingsdom 5. maj 1595 (GdD IV.444ff.; Secher, Rettertingsdomme I.3), hvor fru Karen Krabbe indstævner Erik Lange til betaling af 25.888 daler, som hendes afdøde mand, Falk Gøye (d. 1594), som kautionist havde måttet betale. Erik Lange mødte ikke for rettertinget. – (62) Knud Brahe (d. 1615) til Tostrup, Gudumlund og Kongstedlund, der var gift med Erik Langes søster, Margrethe Lange (d. 1622), se ovf. note 47. – (63) opbygge, istandsætte (Kalk. I.601b bet.2). – (64) 4000 daler; om skrivemåden se 633.86. – (65) Se 631.44. – (66) Spørgsmålet om oppebørslen af kongetienden, jf. det foreg. – (67) villig, rede (Kalk. III.402a). – (68) Christian IVs hdf. 17. august 1596 §§ 35 og 39 (DKH 107); Erik Lange har dog næppe kendt ordlyden af denne hdf., men de nævnte §§ er ligelydende i Frederik IIs hdf. 12. august 1559 (DKH.99f.). – (69) Kgl. åb. br. 19. juni 1582 (CCD II.299f.) om lensmændenes pligt til at føre tilsyn med, at kongens mandater overholdes. – (70) Kr. Sk. I.266f og 321. – (71) *mpp*; manu propria (med egen hånd). – (72) De private domssamlinger tilføjer herefter: *vnndersaatte aff adelenn*. – (73) mærkbar, betydelig (Kalk. III.41a bet.1). – (74) (over)holdt (Kalk. II.258a bet.1). – (75) indeholder, bestemmer (Kalk. I.672a bet.3). – (76) Mønstringssedlerne, fortegnelse over krigsfolk (Kalk. III.150b). – (77) Erik Lange forlod Danmark omkr. 1590. – (78) Det tysk-romerske rige, hvoraf Hessen-Kassel (Kurhessen) var en bestanddel. – (79) bundet, hindret (Kalk. I.639a). – (80) vederhæftig, i stand til at gøre fyldest (Kalk. IV.768a). – (81) foranlediget (til) (Kalk. I.750a).

756

Viborg landsting 25. september 1596

En sandemandskendelse, der kendte en person skyldig i drab, fundet magtesløs, da den sigtede var fængslet og ikke fik adgang til at afgive forklaring for sandemændene.¹

Hs.: GkS 1137,2° nr. 266 (findes yderligere i 8 hss.).

Overskrift: En dom att en sandmendtz eed er vndersagt, som hagde suoritt en karll fredløs, tha hand sadd y fengsill och icke var thilstede førtt.

Mouritz Stygge² thill Holbeckgaard,³ lanndsdomer vj Nøriuttlandt, Offue Lunge⁴ thill Oddenn,⁵ Thamis Fasthi⁶ thill Vennergaardt,⁷ Mogenns Jull⁸ thill Pallisbierigh,⁹ Jacob Høg¹⁰ thill Thrudsholm,¹¹ Jørgin Fris¹² thill Farskouff,¹³ Erik Lunge¹⁴ thill Stoffgaardt,¹⁵ Otte Schram¹⁶ thill Hammergaardt¹⁷ och Gunde Schriffuer,¹⁸ lanndstinghører, gjør vitterlig, att aar effter Guds børdt Mdxcvj, thenn 25. dagh septembris, paa Viborigh lanndsting var skickett Jenns Lauritsenn y Knestedt¹⁹ medt enn opßettilße her aff lanndztingitt thette aar thenn 17. julij vdgiffuitt, formellendis hannom tha effter enn andenn opsettilße att haffue hidt y rette steffnitt Jenns Nielßen y Thøring,²⁰ som er efftermolsmandt²¹ effter Christenn Nielßenn, som buode y Jls høffs,²² dødt, for hanndt haffuer ladett fenngsle och y hegte²³ foruare Jenns Lauritzenn y Tødzloff²⁴ for for^{ne} Chrestenn Nielßens dødt, ther y for^{ne} Jenns Lauritzens gaardt y Thødzloff skulle vere jhielslagitt, enndogh Jenns Lauritzenn y Tødzloff ther vj aldielis skulle vere vskyldigh och ther fore skulle haffue thilbødenn borgenn vedt pennding, øxenn och lijff²⁵ for for^{ne} Jenns Lauritzenn y Tødzloff, att hanndt skulle bliffue thilstede och ßig louglic foruerge²⁶ same gierningh icke att skulle haffue giortt, som for^{ne} efftermols mandt Jenns Nielßen icke skulle haffue villett stede hannom thil borgin, menn ther emodt all billig loug och rett haffuer ladett hannom y fengsill anholle och foruare och hannom ther offuer medt lougmoll²⁷ haffuer ladett forfølge och sanndmendt opkreffuitt och hagde hidt kallit, och the tha endelig skulle thøffue²⁸ och icke kunde haffue lenger respitt for thenn kongelig breff och forordeningh,²⁹ som er vdganggen sanndmendt endeligh jnnden sex vggers dagh, effter gierningenn er giortt, att skulle suerge, och for^{ne} efftermolsmandt thett skulle haffue vest, och icke hanndt ville giffue sandmendene respitt, menn begieritt ephther same kongelig forordningh føllingh³⁰ offuer thennom, och att de endeligh skulle suerge och same dag haffuer jcke ladett for^{ne} Jenns Lauritzen y Thødzloff hidt komme sig for sanndmenndt att foranndtuorde³¹ och forsuare sin ære och lyff, menn hannom vj fengsill fra rettenn haffuer ladett anholle, tha sanndmendt thøffuitt offuer hannom, och minte fordj thett same sandmenndz eedt, som hannom er offuergoett och suoritt, tha hanndt y fengsill var hegthett och anholdenn, jcke borde att komme hannom paa hans ære och lyff thill nogenn forhindringh.

Vj lige maade hagde hidt steffnitt Las Pouilßen y Gierløff,³² Peder Chre-

stenßen ibidem och thieris medbrøder sanndmendt y Gierløffherritt for same eedt och thoff, the giortt haffuer offuer for^{ne} Jenns Lauridzen y Thødzløff, tha hanndt vdj saa maade var fenngslitt, och mintte thenn thieris eedt icke buorde att komme hannom thill nogenn skade.

Tha effter beuilling bleff same sag opsatt thill jdagh. Saa møtte erlig och fornumstig manndt Las Jennßenn y Ensløff³³ paa sandmendz vegne och mintte thennom jcke andett att kunde suerge effter the vindisbørdt for thennom var, endt som the giortt haffuer.

Der nest møtte for^{ne} Henns Nielßenn och berette, at for^{ne} Jenns Lauridzen y Tødsleff var bødenn thill borgenn. Der thill suaritt for^{ne} Jenns Lauridzen y Knested,³⁴ att hanndt jngen lunde kunde fange Jenns Lauritzen y Tødzløff thill borgin, menn same thilbodt var giortt medt vilkuor.³⁵

Der nest bleff framlagt sandemens eedt her aff landstingett thenn 22. majj sist forledenn vdgiffuitt, som bemeller sanndmendt aff Gierløffherritt her tha att haffue giort thieris though, att effter dj vindisbørdt, the haffuer hørtt for thennom, som Jenns Nielßenn framlagde, suore the for^{ne} Jenns Lauritzen y Thødzløff manndødt offuer och fra fredenn for Chresten Nielßenn, hanndt jhilsloff, som thett breff vider bemeller, och formintte for^{ne} Jenns Lauritzen y Knestedt, att sanndmendz eedt, som offuer for^{ne} Jenns Lauritzenn y Tødzløff, tha hanndt Æaedt y fenngsill, er offuergoett, jcke buorde att komme hannom paa ære eller lyff thill hinder eller skade y nogenn made.

Medt fliere ord och thale thennom ther om emellom var.

Tha effter thilthale, giensuar och sagins leighedht, saa och effterdj kongelig breff och forordningh formeller sandmendt om drab jnden sette vggers dagh, effter the loughlig er opkreffuitt, skulle giøre thieris thoff och thil bestemt thidt och thermin endelig kiende och suerge, och ephtherdj for^{ne} efftermolsmandt, Jenns Nielßenn, sielff haffuer laditt for^{ne} sandmendt hidt kallitt thennom endelig at suerge och icke ville giffue thennom nogen lenger respitt, saa att ther fore motte stedis føllingh paa sanndmendt, tha effterdj for^{ne} Jenns Nielßenn tha icke haffuer ladet for^{ne} Jenns Lauritzen y Thødzløff for sandmendt hidt komme, men haffuer ladett hannom vdj fengsill och hegte foruare och anholde thend dagh och stund, sandmendt skulle thøffue offuer hannom, och same eedt var hanns ære och lyff angiellinde och dog icke motte thilstedis hidt att føris, att handt sigh for sanndmendt kunde haffue for³⁶ andtuordett, effter som billigt och rett er och vdj ald lough holdis, att huor ther skall sigis paa nogenn mandz lyff och ære, och hanndt icke er bortt rømppt, men er saa thilstede, at hanndt kunde møde, tha thilladis hannom for retten att møde och

sig forandtuorde, saa vitt hanndt kandt giøre med loug och rett, men for^{ne} Jenns Lauritzen y Thødzløff ther offuer vdj slig sin frauerilße och forholdilße³⁷ mandtdødt och fra ßin fredt suorett, tha finde vy effter sadann leiglighiedt same sandmendz eedt, som offuer for^{ne} Jenns Lauritzenn y Thødzløff y hans fengzill, fraholdelße³⁸ och frauerilße thøffuitt er, att uere och bliffue, som thend vsuorenn var.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa.

(1) Jf. Viborg landstings dom 1545 (I nr. 104). – (2) Se 621.4. – (3) Se 621.5. – (4) Se 622.5. – (5) Se 622.6. – (6) Se 663. 11. – (7) Se 663.12. – (8) Se 753.12. – (9) – Se 753.13. – (10) Se 622.9. – (11) Se 622.10. – (12) Se 642.5. – (13) Se 642.6. – (14) Erik Lunge (Dyre) (d. 1616) til Stougård og Nørre Elkær, 1588–97 forlenet med Nørvang h.; broder til ovenn. Ove Lunge. – (15) Hovedgården Stougård i Øster Nykirke s., Nørvang h. – (16) Otte Skram (d. 1606) til Hammergård. – (17) Hovedgården Hammergård i Hammer s., Vrads h. – (18) Se 621.10. – (19) Landsbyen Knejsted i Øster Tørslev s., Gerlev h. – (20) Landsbyen Tørring i Øster Tørslev s., Gerlev h. – (21) Se 632.17. – (22) Landsbyen Ilshøj i Øster Tørslev s., Gerlev h. – (23) Fængsel (Kalk. II.337a bet.2). – (24) Landsbyen Tørslev i Øster Tørslev s., Gerlev h. – (25) Der må menes borgen ved en eller flere borgensmænd, jf. JL II.62 og Thords Art 44 (DgL Tillæg til IV.89). – (26) fralægge sig, gendrive (Kalk. I.749b), jf. mnt. *vorweren*. – (27) Rettergang, søgsmål (Kalk. II.728b bet.1). – (28) afsige kendelse (Kalk. IV. 413b). – (29) Fdg. 14. august 1590 (CCD II.566ff.) § 1 om sandemænd, der i en drabssag lovligt er opkrævet, skal inden 6 uger gøre deres tog, selvom den rette eftermålsmand ikke møder. – (30) Om fylling på sandemænd se P. Skautrup i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1934).231ff., sa. i *Hardiske Mål II* (1942).72ff., sa. i *Dansk Sprog og Kultur. Udvalgte afhandlinger og artikler 1921–1971* (Kbh. 1976).36ff. – (31) forsvare, svare til (Kalk. I.589b bet.2). – (32) Landsbyen Gerlev i Gerlev s. og h. – (33) Landsbyen Enslev i Enslev s., Gerlev h. – (34) o: Knejsted, se ovf. note 19. – (35) Betingelser (Kalk. IV.825b bet.2). – (36) for indføjjet over linjen. – (37) Tilbageholdelse, hindring (Kalk. I.641b). – (38) Afholdelse, holde borte fra, hindring (Kalk. I.756a).

Foreløbigt realregister

Der henvises til domsnummer

TINGET

Rettertinget:

København 665, 682, 683, 684, 720,
721, 722, 737, 738, 750, 751, 752, 753,
755

Tryggevælde 708

Kolding 628, 629, 630, 631, 632, 633,
634, 635, 636, 637, 638, 639, 640

Tilforordnede råder:

København 666, 677, 702, 703

Ringsted (stævning) 699

Viborg landsting 621, 622, 624, 625, 626,
627, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648,
649, 650, 651, 654, 658, 661, 662, 663, 667,
669, 670, 671, 672, 673, 675, 678, 687, 689,
690, 693, 694, 695, 697, 700, 704, 706, 707,
711, 714, 742, 743, 744, 745, 746, 756

Fyns landsting 655, 713, 724, 734

Sjællands landsting 652, 653, 656, 657, 659,
660, 664, 674, 676, 679, 680, 681, 685, 686,
691, 692, 696, 698, 701, 705, 709, 710, 715,
716, 717, 718, 723, 726, 727, 728, 729, 730,
731, 732, 733, 735, 736, 739, 740, 741, 749

Skåne landsting 712, 747

Gejstlig domstol (København) 623

Roskilde tamperret 668

Horns herredsting 748, 754

Oxie herredsting 719

Ramsø herredsting 725

Vidnesbyrd om edsaflæggelse (Viborg) 688

Tingets sted og indretning

inden fire tingstokke 633

Tingtider

rette tægtedag 692, 719

Viborg snapslandsting 621, 695, 711,
721

Snapslandsting 650

Viborg snapsting (byting) 665

mandag efter snapsting 705

snapsmandag 644

Tingets faste personer

herredsfoged kaldt tingfoged 749

sættedommer foreskrives af landsting
706

tingmænd som meddommere i drabssag
692

tinghøringer 633

rettermanden 706

Aflønning, underhold, dompenge, brevpenge

skødepenge 677

brevpenge 657

retterpenge 706

Særlige og ulige parter

adelsmand dødsdømt 636, 722

lensmand dømt 755

lensmand dømt på herredsting, frifundet
på landsting 691

adelsmand dømt 631, 732 (jfr. 750), 738

adelsmands drab af adelsmand 632

adelig godsejers tingsvidner underkendt
714

byfoged ctr. borgmestre og råd 677

herredsfoged idømt kost og tæring 709

ægtemand stævner hustru 668

rette eftermålsmand 729, 756

Kompetence

Forholdet til andre ting

rettertinget 1. instans i adelige gælds-
sager 665

- landsting kan ikke pådømme adeligs vidnesbyrd 670
- herredsting kompetent vedr. adeligs ære 749
- rettertinget stadfæster landstingsdom 750 (jfr. 732), 751 (jfr. 747)
- - herreds- og landstingsdom 635
  - ændrer landstingsdom 629
  - underkender borgmester og råd i København 638, 639
- kgl. befaling til gode mænd om at dømme 741
- tilforordnede råder påkender tvist imellem byfoged og borgmester og råd om kompetence 677
- gejstlig domstol stadfæster provstedom 623
- skolejurisdiktion 646
- indstævning for herredag hindrer æskning 672
- landsting stadfæster herredstingsdom 626, 646, 647, 648, 652, 659, 672, 679, 690, 693, 694, 713, 735
- - bytingsdom 657
  - - birketingsdom 685
  - - nævningers kendelse 644, 656, 696, 714
  - - herredsfogeds udlæg 667
  - - herredstings fordeling 698
  - - tingsvidne 697
  - underkender herredstingsdom 651, 660, 676, 689, 691, 705, 709, 710, 726, 731, 733, 736, 739
  - - herredstings mandhelgsberøvelse 701
  - - birketing 662, 741
  - - bylags fordelingskendelse 675
  - - sandemænd 658, 669, 724, 756
  - - nævninger 625, 643, 661, 745
  - hjemviser herredstingsdom 660, 706, 749
  - - sag til byting 687
  - - sag imod degn til gejstlig domstol 733
  - henviser sag til rette dommere 741
  - dømmer herredsfoged 642
- gårdsretten påkender drab på adelig gård 627
- forholdet herredsnævn/gårdsret 715
- arv og skifte vedr. birkeret 753
- bylag kan ikke behandle gårdfred 675
- Forholdet til konge og øvrighed
- kongesagen følger bondesagen 710
- kongen stadfæster dannemænds kendelse 725
- købstad får kongens andel i forbrudt gods 712
- lensmand indanker landstingsdom 629
- ikke hjemmel for sine underordnede 691
  - fradømt lenet 755
- Forholdet til godsejer og husbond
- adelens hals- og håndsret 750
- hovedgårds birkeret følger gårdens arvinger 753
- sagefald til indehaver af birkeret 671
- husbonds ret til 40 marksbøder 710
- dom medmindre husbond benåder 698
- Forholdet til kirken
- gejstlig jurisdiktion i len 755
- gejstlig øvrighed dømmer degn 733
- sognepræst bevidner vandel 668
- åbenbar skrifte 623
- Rettens fornægtelse, ansvar for rettens personer*
- mened 693
- foragt for retten 669
- byfoged handler imod instruks 677
- modvillige domsmænd idømt 40 marksbøder 692, 710
- forsøg på bestikelse af bysvend 728
- landsdommer ansvarlig for for sen beskrivelse af dom 628
- dommere uden ansvar for uendelig dom 638, 639
- herredsfoged idømt kost og tæring for forhaling 709
- forser sig ved at dømme degn 733
  - til ansvar for kendelse 642
- birkefoged stå til rette for dom 662

sandemænds ansvar for forsømmelse
724

TINGETS FUNKTIONER

Konstaterende funktioner

kundgørelse af forbud 705
tingsvidne læst og påskrevet 754
utinglyst pantebrev kendt ugyldigt 655
efterlysning af borttrømt hustru 668
sognevidne af 24 mænd om vandel 645
skudsmål af sognemænd om kyskhed
731
– om vandel 631, 652
tingsvidne hindrer ed 697
– sikrer løftes forpligtende kraft 706
– skal angive tidspunkt for gerning
621
– på overenskomst er ikke en dom 641
– om brugsret kendt ugyldigt 673
– kendt magtesløst 695
– om brugsret og fiskeret 754
tingsvidner anfægtes men stadfæstes
728
upåklaget tingsvidne stadfæstes af lands-
ting 697
sognevidne af 24 mænd kendt ugyldigt
645
– af 24 mænd 645, 648
tingsvidne af 12 mænd 648, 754
– af 8 mænd 644, 647, 648, 658, 661,
667
8 synsmænd vidner om hegn 704
8 mænd gransker om græsning 725
syn ved 5 mænd over sår og lyde 735
– ved 4 mænd efter overfald 724
– over brug og afgrøde 648
– over ødegård 644
– nægtet grundet tidligere syn m. v.
725

Dømmende funktioner

Stævning, varsel
stævning udstedt af tilforordnede
råder 699
forbud kræver varsel 701, 705
sognevidne kræver varsel 645

tingsvidne kræver varsel 728
varsel ulovligt, hvis dag og sted
mangler 743
sag om varsels længde 709
8 dages varsel ulovligt til udenherreds
742
varsel til ransnævn for vidnesbyrd
714
– til bopæl eller sognekirke 743
– ved godsport 642
– for dele 743
spørgsmål om varsel 684

Fremmøde, udeblivelse, møde ved andre

udeblivelse i kongens forfald 709
– grundet sygdom 697
– grundet påstået sygdom 665
adelsmand udeblevet, rømt for gæld
755
lavvæрге og svoger antager kvindes
horsag 728
hovedmand, ikke fuldmægtig, skal
stævnes 684
foged møder med husbonds hjemmel
749
– som rettergangsfuldmægtig 709

Beskyldning, modsvar, udsættelse

last og klage over overtrædelse af for-
bud 667
skriftligt modsvar 662
sendebrev fra udeblevet part 755
udsættelse, skudsmål 665, 697
– nægtet 744

Frafald af sag, forlig på tinge, opfyldelse

trygd efter vådesdrab sværges på
landsting 729
tilbud om bøder hindrer ikke ærestab
650
– om betaling, som nægtes 640

Bevis

Ved ed
kønsed 711
mened 693
ed med hånd på bog 696
ed draget i tvivl 665

- ed må ikke tilstedes imod tingsvidne 697
- tilbagelevering til dødsbo med 12 mænds ed 659
- ingen må vidne efter død mands mund 726
- lovfældte kan ikke vidne 739
- enke sværger m. mededsmænd 687
- Tilståelse, anerkendelse**
- tilståelse i hjemmelsbrev 693
- af deltagelse i slagsmål 735
- tilbagekaldt 652
- sørøveres bekendelse 722
- Vidnesbyrd, tingsvidne, tingbogen**
- to vidners udsagn kan ikke gendri-
ves 670
- et vidne er intet vidne 621, 649
- vidnesbyrd med oprakt finger og
helgens ed 697
- ugyldigt, aflagt i egen sag 718
- af tjenestefolk i husfruens sag
betvivles 670
- ugyldigt 621
- løgnagtigt 739
- bestridt 670
- af kvinde, som tilkendegiver hor,
kendt magtesløst 731
- modstridende 683 (jfr. 670), 688
- af fordelt kendt magtesløst 624
- aflagt efter mandhelgløs 653
- henskydelse på vidnesbyrd 689
- jordemødre vidner om nyfødt var i
live 670
- 24 mænds vidnesbyrd 622
- 8 mænds vidnesbyrd 644, 661
- vidnesbyrd om drab 636
- om barn dødfødt efter slag 746
- i horsag 728
- om slag og sår 735
- om overfald og lemlæstelse 665
- om kvindes ed med mededsmænd
670, 688 (jfr. 683)
- om varighed af brugsret 718
- om brugsret kendt ugyldigt 673
- Syn og skøn**
- syn af sår på tinge 717
- Breve, regnskabsbøger, registre**
- kgl. oprejsningsbrev 746
- kgl. pas på latin og tysk 755
- beseget pergamentsbrev 633
- bevis for arveret med nøjagtigt brev
og segl 752
- klare og rigtige breve og segl 736
- uskåren skrift 660
- kontrakter og skiftebreve 730
- delsbrev 743
- skiftebrev og lodder 753
- skiftebrev 752
- kronens jordebog 678
- jordebøger og gl. skøde 736
- register af jordebog 644, 754
- kapitels jordebog 754
- jordebog: „træbogen“ 754
- sagefaldsbog 677
- pergaments register 754
- inventarium 755
- Bevis i øvrigt, bevispligt, bevismangel**
- dom kan ikke ændres ved fremlæg-
gelse af nye dokumenter 721
- bevis: 12 adeliges ed på, at barn er
levende født 683 (jfr. 670), 688
- dom medmindre bevis for, at andre
er gerningsmænd 693
- beviskrav vedr. adkomst 730
- vidne i egen sag ikke bevis 725
- manglende bevis for hugst 694
- – et vidne intet vidne 621, 649
- – for gæld 669
- udsagn „på vilde volde“ ikke bevis
695
- stuebreve ikke bevis 662
- Sandemænd og nævninger**
- sandemænd sværger om drab 756
- – om drab, før nævninger om åråd
643
- kan ikke sværge om drab sket på
adelig gård 627
- sværger om hærværk 704
- – ikke om dødfødt barn 746
- – ikke om hærværk, hvis udvis-
ning af hus ulovlig 700
- – om vold 669
- – ikke om selvejerers hugst 734

- sætter markeskel 642, 658, 707
- sandemandstog skal afhjemles på tinge 658
- underkendt grundet mangler 669
- magtesløst, da sigtet var fængslet og ikke hørt 756
- sandemænd nægtet udnævnt 642
- fylling på sandemænd 643
- nævn sværger om drab 710
- 16 mands nævn sværger om drab 715, 727
- - sværger om vådesdrab 729
- - sværger om nødværge drab 740
- - nægter at sværge om drab 692
- - dømmer drabsmand fredløs 681, 696
- nævninger sværger ikke om dræbte kreaturer 628
- sværger om kirkefred 745
- - om gårdfred 661
- - om afførsel 714
- nævningekendelse omstødt 625
- skursnævninger 644
- 12 mænd frifinder for gårdgang 656
- 13 oldinger sværger markeskel 699
- 13 oldinger påkender ret i fælled 725
- stokkenævn ved 24 mænd 648
- stokkenævn 631, 633, 640, 755
- Dommerens kendelser**
- sognevidne kendt ugyldigt, manglende varsel 645
- Frifindelser**
- frifindelse for medvirken i drab 696
- for ærekrænkelse 695
- for ulovlig afførsel 705
- for voldsværgelse 669
- af præst for bandlysning 623
- for skattepligt 648
- for ulovlig hugst 694
- for krav på delinkventomk. 706
- Domme**
- dom kan ikke grundes på brev, som ikke er fremlagt 662
- kun dom, når afgørelse træffes 641
- dom udskudt, til fdg. fremkommer 671

- dom magtesløs, da erhvervet af lovfældt 739
- herredsfoged og 8 domsmænd dømmer om drab 710
- en uendelig landstingsdom 721
- uendelig dom 638, 639, 744

Tvingende og opfyldende funktioner

- Fordeling, mandhelgsberøvelse, lovfældning**
- fordeling for ægt, landgilde m. v. 667
- for beløb, iflg. skiftebrev 662
- ugyldig, varsel mangelfuldt 743
- ved høringer nægtet 694
- fordelte kan ikke vidne 624
- mandhelgsberøvelse underkendt 701, 710
- rønningsbrev underkendt 640
- lovfældning for løgnagtige vidnesbyrd 739
- stadfæstet af landsting 698

Tvangsfuldbyrdelse

- nam og vurdering i rugsæd 667
- udvurdering uden dom 750 (jfr. 732)
- dom under udlægsforretning 662
- tagsmænd, vurderingsmænd 667
- æskning nægtet, da hovedsagen indstævnet for herredag 672
- æskning 708, 730, 741, 752

Foreløbige retsmidler

- forbud imod at forlade by 669
- - at bebo og dyrke gård 667, 716
- - afførsel 701
- kræver varsel 701, 705
- arrest af gods og skib 680
- og beslag 677
- optagelse af svin 691
- fængsling af drabsmand 756
- af kvinde for arvesvig 677
- af kvinde sigtet for hor 728
- fanger på tinge 706
- fængsling af mand, som ægter fæsters enke 749
- ulovlig fængsling 732 (jfr. 750)
- arrest for gæld 669
- borgen for fejde 657
- for tilstedeværelse 756

krav om borgen for lydighed 732
 (jfr. 750)
 rette eller sætte borgen 679

Kost, tæring og sagsomkostninger
 herredsfoged tilkendt kost og tæring
 735
 – idømt kost og tæring 642, 709
 delinkventomkostninger 706

DE AF TINGET ANVENDTE RETSKILDER

Skreven ret

Guds lov og ret 719
 bibelsteder citeret 623
 kristelig skel, loven, recessen og hdf.
 753
 VsJL A&O 679, 737, 747 (jfr. 751)
 SkL 747 (jfr. 751)
 EsjL 660, 698, 701, 731, 732 (jfr. 750),
 735, 737, 741
 JL 661, 664, 670, 680, 683, 685, 697, 703,
 705, 724, 747
 vor danske lov = JL 720
 JL brugt på Sjælland 664
 lovens forklaring = Thords art. 24 (text
 7) 711
 Rigens ret 741
 åb. br. 1472 25/2 680
 kirkeordinans 1539 14/6 623
 reces 1547 6/12 633
 reces 1558 13/12 636, 654, 656, 662, 680,
 681, 686, 692, 704, 713, 728, 734, 737,
 741, 747, 750, 754
 hdf. 1559 12/8 633, 750, 752
 åb. br. 1559 26/9 754
 gårdsret 1562 9/5 § 2 715
 åb. br. 1566 28/8 680
 åb. br. 1570 12/3 648
 fdg. 1577 18/10 720
 ordinans 1582 19/1 731
 åb. br. 1589 30/6 704
 fdg. 1590 14/8 § 1 756
 åb. br. 1590 20/8 680
 hdf. 1596 17/8 §§ 35, 39 755
 købstadspriv. for Køge 1293 17/4 633

– for Nykøbing S. 1462 22/4 680
 – for Nykøbing S. 1485 28/5 680
 – for Ystad 1572 12/6 712
 landsbyvedtægt 674, 675
 forholdet ældre/ynge lov 747 (jfr. 751)
 – ældre dom/ynge reces 737
 – svensk/dansk ret 720
 dom udskudt til fdg. fremkommer 671
 straf efter ikke udstedt fdg. 631

Retssædvaner

naturlig og kristelig ret 731
 kristelig ret og billighed 750 (jfr. 732)
 naturlig ret 751 (jfr. 747)
 dansk ret, vis og vane 720
 landsens vis og brug 748
 gammel brug og frihed 678
 24 mænds vidnesbyrd om retssædvane
 622
 sædvanlige domme 750

Præjudikater

præjudikat påberåbt 633, 635
 præjudikater anført 662, 664, 737
 sædvanlige domme 750

RETSSKIKKE OG RETSTERMINER

Retsskikke

ed med hånd på bog 696, 727, 740
 ed med bog i hånd 724
 vidnesbyrd med oprakt finger og helgens
 ed 697
 trygd sværges på landsting 729
 underskrift med signeter og mærker 740

Retsterminer

inden midsommer sagsøges for agerran
 701, 705
 bøde efter år og dag 735
 alm. fardag, St. Mikkelsdag 700

DE I SAGERNE FOREKOMMENDE RETSFORHOLD OG RETSBRUD

Angreb på liv og legeme

et skibs besætning kastet over bord og
 druknet 722

drab 627, 636, 643, 646, 684, 689, 696,
715, 727, 756
drab på kvinde 727
slagsmål og drab 724
drab i nødværge 632, 740
drab, tvivl om nødværge 724
vådesdrab 729
albanemand 696
overfald og afhug af hånd 665
slag med fork imod gravid 746
overfald og skud 631
overfald 643, 650, 680, 717
– på præst 629
slagsmål imellem degn og en karl 733
– og revselse i andens gård 661
slagsmål 735

Fredsbrud

husfred, drab i ofrets eget hus 696
– og gårdgang 656, 727
gårdfred 661
– kan ikke pådømmes af bylag 675
overfald på skib er husfred 680
kirkefred 625, 745
vejfred 631, 650, 717
alm. landefred 631

Frihedsberøvelse, ulovlig

ulovlig fængsling 732 (jfr. 750)

Ærekrænkelser, fornærmelser

ærekrænkelser i niddigt 693
– frifindelse 695
sigtelse for tyveri 645
beskyldning for løgn 745
adelig stævnet på æren for ikke at holde
brev og segl 755
skældsord 724

*Krænkelse af religion og sædelighed,
trolddom*

selvmorder må ikke begraves på kirke-
gården 690
tyveri fra kirke 706
mened 693
hor og rømning, skilsmisse 668
horsag 652, 728, 731
skørlevned 623

*Krænkelse af retten og øvrigheden,
overhørighed, ulydighed, forræderi*

ulydighed med kongens ægter og rejser
716
– med ægt og arbejde 622
fængsling af bonde for ulydighed under-
kendt 732 (jfr. 750)
foragt for retten at trodse forbud, under-
kendt 669
meddommere nægter at dømme 692
modvillig besiddelse af fradømt gård
716

Personretlige forhold

Børn, mindreårige, værgemål, forsørgelse
fostrets retsbeskyttelse 746
fødsel på vild mark 719
sag om barn blev levende døbt 670
– om husbond til bondesøn med
ukendt fødested 748
værge er den nærmeste i byrd og blod
723
slegfredbarn legitimeret ved forældres
ægteskab 685
morbroder som værgemål efter loven
676
værge kontraherer og meddeler arveaf-
kald 723
værgens ansvar 676, 723
værge stævnet for søsterbørn 642
sag om værgemål 741
gældsbevis udstedt af umyndig 741
adelig ægtemands forsørgelsespligt
738

Kvinder, værgemål; mænd, veder-
hæftighed
adelig kvinde med lavværge 670
adelige jomfruer med lavværger 666,
720
adelig enke stævnet med lavværge
730
kvinde stævnet med lavværge 663
– med lavværge på skifte 660
mand lavværge for hustru 728
enke gifter sig uden husbonds sam-
tykke, manden fængsles 749
vederhæftighed 682

Syge og gamle, forsørgelse
sygdom årsag til udeblivelse 697

Fæstere, vornede, tjenestefolk, tyende o.a.
fæsters forpligtelse til at være husbond
lydig 749

iflg. forleningsbrev skal fæstere holdes
ved lov, ret og skel og ikke pålægges
nye byrder 755

adelens tjenere må ikke fængsles ulov-
ligt 750 (jfr. 732)

vornede 741

tjenestekvinde bortsendt trods gravidi-
tet 719

betroet tjenestekvinde sigtet for løsa-
gighed 731

revselse af tjenestekarl 661

Mindemænd, foragtede, berygtede
fordelte, mandhelgsløse og lovfældte
kan ikke vidne 624, 653, 739
ægteskab lyses ikke for bandsatte 623

Personlig og social status i øvrigt
ret til stolestader i kirken 625
2 adelsmænd dømt æreløse 665
præst bevidner god vandel 668
sognevidne om vandel 645
skudsmål om vandel 631, 652, 731

Familieretlige forhold

Trolovelse og ægteskab
trolovelse 623, 663
adelsmand dømt til at leve sammen
med sin borgerligt fødte trolovede
738

dødslejegave til fæstemø 663

enke i fæstegård gifter sig uden hus-
bonds samtykke, manden fængsles
749

morgengavebrev kendt ugyldigt 720
dom til skilsmisse 668

enke uden skyld i skilsmisse må indgå
nyt ægteskab 668

Forholdet imellem ægtefæller
morgengavebrev kendt ugyldigt 720
ægtemand afkræver hustru ed på tro-
skab 731

– stævner hustru for hor 668
adelsmand forlader sin hustru trods
dom til samliv 738

ægtemand må ikke afhænde hustrus
jordegods 682

enke har krav på godtgørelse for, hvad
manden har solgt af hendes jord
703

– misligholder mandens hushandel 708

Forældre og børn, stedbørn

stedsøn 728

slegfredbarn 685

Forhold til øvrige familie og slægt

i gavebreve om gårde til broderbørn
foreskrives arvegang og delingsnorm
737

Arveretlige forhold

Arvegang, testamente

sag om barn blev levende døbt 683
(jfr. 670), 688

– om arvegang 747 (jfr. 751)

barnebarn arver bedsteforældre i
(hængt) faders sted 685

nyt skifte da endnu en arving i live
660

adelig kvinde nægtet arv efter belig-
gelse 634

dom til udlæg af søsterlod 702

birkeret følger hovedgårds arving 753

en fader forfordeler et barn 630

selvejere fradømt skove til fordel for
medarvinger 734

dødslejegave kendt ugyldig 663

Arv og gæld

gæld skal betales i det forhold, hvori
der tages arv 702

vitterlig gæld betales af fællesboet
703

vidnesbyrd om afdødes udsagn om
gældskrav ikke bevis 726

Dødsboet og dets registrering

inventering og besegling af dødsbo
677

- Arvesvig, strid om arv
 arving dømt til at tilbagelevere gods i dødsbo 659
 forrykning af bo 687
 sag om arv efter adelsmand 666
 arvingers adkomst til vikariegods 752
 tvist om arv 702
- Skifte af dødsbo*
 skifte efter adelsmand 666
 – af birkeret 753
 samfrænders dom på skifte 666
 værge ikke til stede på skifte, dog ansvarlig for arv 676
 enke har krav på godtgørelse for solgt jord 703
 arving dømt til at tilbagelevere gods 659
 skiftetvist 703
- Tingsretlige forhold*
 Jord, mark, mose
 brugsret til mark kræver adkomst 673
 – til moser 718
 græsningsret for Køge by 633
- Skove, træer
 fredning af selvejerskove 734
 iflg. forleningsbrev må skove ikke forhugges 755
 ingen må hugge i uskiftet fællesskov 674
 skov ikke forhugget ved ejers fældning af et egetræ 694
 lensmands tilladelse til selvejerens hugst 734
 selvejerens ulovlige forhuggelse af skove 734
 tilegnelse af et læs ved 649
 – af agern og olden 621
 rebning af almindingskov 713
 – af oldenjord 754
 oldenret i øde byer 754
 oldensvin, indbrænding og afgift 691
 brugsret til skov kræver adkomst 673
- Vand, vandløb, fiskeri
 fiskeret 754
 markeskel i midten af å 633
- Bygninger, huse
 bygfæld på forlenet ladegård og mølle 755
- Servitutter
 årlig afgift af tidligere vikariegods 752
- Naboretlige forhold, skel, gærder, hegn*
 oldinggang på markeskel 633
 markeskel ved sandemænd 658, 707
 – ved 16 dannemænd 633
 – i midten af å 633
 – imod loven og recessen 699
 ødelæggelse af hegn, hærværk 704
 afpløjning 698
- Selvejergods*
 selvejerbønders pligt til ægt og arbejde 622
 afgifter af selvejergård 644
 køber nærmere til selvejergård end arving 647
 selvejer forhugger ikke skov ved at fælde et træ 694
 selvejerens ulovlige forhuggelse af skove 734
 selvejergård forbrudt 644
- Landboret i øvrigt*
 sag om græsningsret i fælled 725
 tvist om rebning efter bol eller landgilde 713
 bistader 663
- Besiddelse og eje, hævd, bemægtigelse, gaver, fund og vrag*
 besidder frakendt sin ret, frifundet for ansvar for oppebårne frugter 752
 hovedgård med sin ejendom, fiskeri og herlighed 753
 „lod, del og fast ejendom“ i olden 754
 bevis for adkomst: jordebog og gl. skøde 736
 – – tingsvidner og lavhævder 744
 adkomst til en ejendom kræves bevist 730
 – til vikariegods 752

et vænge indhegnet og regnet for enemærke 754
 græsgang af arilds tid 633
 overdrev i 40 år 754
 brugsret i over 20 år underkendt i mangel af adkomst 673
 20 års hævd afhjælper manglende skødnings 654
 krav om bevis for hævd 630
 gavebreve vedr. 2 hovedgårde, sag om fortolkning 737
 morgengavebrev 720
 gave på dødslejet 663

Fælleseje, fællesret

i fællesskov må ingen hugge 674
 tvist om fællesejendom i mark og skov 699
 – om græsningsret i fælled 725
 vidnesbyrd om pløjning og såning i fælled 697
 øde landsbyer på fælled 754
 anpart i hestehave 739
 brug af fælled 754
 en bys rette forte 754

Beskyttelse af besiddelse og ejendom: hjemmel, tyveri, tingsbeskædigelse, ulovlig brug, tilbagesøgning af gods, lås, ejendomsmærker

kun adkomst fra rette ejer 638, 639
 hjemmel, fratagelse af 4 stude 749
 – til dyrkning af fælled 697
 manglende hjemmel til nedbrydning af hegn 704
 – – til afførsel 701
 lensmand ikke hjemmel for underordnede 691
 hjemmelsbrev vedr. niddigt 693
 uhjemlet salg, 3 marks bøde 638, 639
 3 marks bøder for afførsel, frifindelse 705
 afhøstning, afpløjning 679, 698
 ulovlig tilegnelse af et læs ved 649
 – – af agern og olden 621
 ran 679, 691, 698, 749
 tyverisigtelse 645
 tyve hængt 706

ejer vindicerer udlånt løsøre fra den, til hvem låntager har pantsat det 638
 pantsætter vindicerer frempantsat løsøre imod betaling 639
 arvingers ret til bortforlenet altergods 752

Forvaring og betroelse

værge forvarer arv 676
 deponering af skyld hos herredsfoged 640
 betroelse, vindikation 638

Fæstemål vedr. hus og jord, fæsterens retsstilling, misligholdelse

iflg. forleningsbrev skal fæstere holdes ved lov, ret og skel og ikke pålægges nye byrder 755
 skattepligt af frit jordegods, der fæstes af bønder 651
 kronens fæstere kan skøde købstadjord, når køber svarer jordskyld 678
 ugedagsarbejdere fritaget for kongeskat 648
 enke hensidder i fæstegård uden stedsmål 749
 fæsteafgift, oldengæld 691
 udvisning af fæstegård underkendt 700
 fæster udvist grundet restancer 657, 667
 enke frataget 4 stude grundet restancer 749
 fængsling af fæster for ulydighed underkendt 732 (jfr. 750)

Lån til brug, lejemål, forpagtning, forlening

lån af vogn 719
 – af plovstude mod vederlag i sæd 705
 leje af heste og vogn, plov og harve 698
 – af en ko 695
 lejemål vedr. købstadgård ophævet 657
 brugsret i ager, eng, skov, mark, fiskevand, fægang m. v. 754
 – til moser 718
 forleningsbrev citeret 755
 – på hovedgård og gods 703
 forlening af vikariegods 752
 adelsmand forlener sin hustru med al sit gods 634, 635

forlening 754
 len hjemfaldent til kronen grundet misligholdelse 755
 patronatsret til kirke 721

Lån til eje, pengelån, gældsbreve, rente og åger

gældsbreve citeret 741
 når gældsbrief lyder på penge, skal der betales i penge 708
 gældsbrief med pant 711
 – med hovedstol, årlig rente, interesse, forsømmelse og skadegæld 741
 – med rente, skade og interesse 741
 rente 5 % p. a. af købesum for huse 708
 – af pengelån angivet 741
 krav om kristelig og tilbørlig rente af forholdt arvelod 702
 rentekrav underkendt 626
 procesrente, hvis ikke andet aftalt 626

Gældssager, hvor baggrund angives

gæld: kvægtiende og kongeskat 651
 – leding og andre afgifter 644
 – landgilderestancer 657

Gældssager i øvrigt

gæld til afdød bevises betalt 726
 vitterlig gæld ikke bevist 669
 modregning af lensmands gæld til kronen 755
 tilbud om betaling af gæld ikke tillagt betydning 644
 adelsmand rømmer riget for gæld 755
 ulovlig fængsling for gæld 750 (jfr. 732)
 indmaning 741
 kreditorer søger fyldestgørelse i rente af len 755
 æskning i gældssag nægtet, da hovedsagen indstævnet 672

Løfter og aftaler, former, retsvirkninger, ophør

et løfte, som ikke bekræftes skriftligt eller ved tingsvidne, er uforpligtende 706
 forpligtelse på adelig ære, tro og love 741

brev og segl skal en adelig holde 637
 adelsmand dømt til at opfylde aftale om skifte 637
 kontraktsbrev 741
 gældsbrief om penge skal betales i penge 708

Misligholdelse af aftaler bortset fra gæld

adelig stævnet på æren for ikke at holde brev og segl 755
 hushandel misligholdt 708
 forlening misligholdt 755
 lejemål vedr. gård ophævet grundet landgilderestance 657

Forløfte, borgen for opfyldelse af løfter

forløfte 741

Køb og salg

kronens grund i købstæder kan skødes, når jordskyld svares af køber 678
 skøde stadfæstet, selv om godset ikke var i sælgers besiddelse 635
 manglende skødning afhjælpes af 20 års hævd 654
 køb af selvejergård 647
 købebrief citeret 654
 – vedr. vikariegods 752
 hushandel 708
 skødebrief 755
 et skøde kendt ugyldigt 630

Mageskifte og bytte

mageskiftebrief 753
 mageskifte 648, 721

Pant: former og genstande for panteret

Bygholm slot og len i pant og værge 755
 frit brugeligt pant i jord 682
 pantsætning af købstadgods kendt ugyldig 655
 pantebrev i hustrus jord ugyldigt 682
 pant i rugmark for gæld 711
 – skal følge panthaver 655
 pantsætning af lånt løsøre 638
 frempantsætning af løsøre 639
 pant i bryggekedel 662

Pant: vurdering og fyldestgørelse, opbud
skiftebrev kan ikke gøre pant til ejendom
736

Pant i øvrigt

tvist om en gård imellem ejer og pant-
haver 129

Tjeneste og arbejde, tyendeforhold

badskærløn 735
efter udløb af tjenestetid bortsendes tje-
nestekvinde trods forestående fødsel
719

Fuldmagt og kommission

fuldmagtsbrev 741
husbonds fuldmagt til tjener til retter-
gang 749
manglende fuldmagt til at møde med
hjemmel 704

Skadegæld, skadesløsholdelse, godtgørelse

dom til tilbagelevering af afgrøde og
bøde for afpløjning 698
– til udlæg af forholdt arvelod med op-
pebørsel og omkostning 702
tilbagelevering eller erstatning for af-
høstning 701
lensmand erstatte kronens skade 755
sandemænd erstatte skade forvoldt ved
forsømmelse 724
erstatning for badskærløn 735
dom for skade, kost og tæring 642
krav på dækning af skade, kost, tæring
og brevpenge 657
tilbud om frugtæld 701

Tvang, svig, udnyttelse

svig, franarrelse af penge 722
segl på gældsbrief hævdes svigagtigt er-
hvervet 711
vrang undervisning 633, 744

Hærværk, vold, overvold, ran

hærværk, ødelæggelse af hegn 704
– ulovlig forbliven i fæstegård 657
– hensiden i fæstegård, frifindelse 700
– ikke at fraflytte hus efter dom 664

besiddelse af andens hus med vold 664
vold at forhugge skove 734
– at trænge ind i skib 680
– at overtræde forbud, underkendt 669
tvivl om ret til voldsbøder 671
overvold 657, 664, 680
ran bødes for afførsel 679
– bødes for afpløjning 698
ikke ran at foged optager svin 691
sag om adelig er ransmand 749
rov og ran kræver forsæt 691

Røveri, rov

sørøveri 722
rov og ran kræver forsæt 691

Falsk

mened 693
påstand om løgnagtig skrift og besegling
735

DE ANVENDTE REAKTIONER,
SANKTIONER OG STRAFFE

*Ansvarsbetingelser, alder, subjektive
forhold*

drab med rådet råd, vred hu og væbnet
hånd 696
– med rådet råd 727
albanemand 727
medvirken i drab 727
håndgerning, medvirken og rådssag 696
drab i nødværge 632, 740
påstand om drab i nødværge, underkendt
689
tvivl om drab begået i nødværge 724
vådesdrab 729
årsag: slag imod gravid, dødfødt barn
746
uvidende kan ingen gøre rov og ran 691
provokationer berettiger ikke overfald
717
forseelse 697

Ansvar for andre

slægtsansvar, bidrag til mandebod 646,
681, 686

lærde mænd bidrager ikke til mandebod 646
 slægtsansvar, orfejde efter vådesdrab 729
 husbond hjemler tjeneres gerning som sket efter befaling 704
 – hjemler fængsling af bonde efter befaling 732 (jfr. 750)
 lensmand ikke hjemmel for underordnede 691

Bøder, bødestørrelser

mandebod efter vådesdrab 729
 mandebod 646, 686
 – erlagt del forbrudt 681
 40 marks bøder for hærværk 657, 664
 – – – ulovlig fængsling 732 (jfr. 750)
 – – – overfald på torvevej 717
 – – – ulovlig brug af gård trods forbud 716
 påstand om 40 mark for ulovlig fængsling 749
 dom om udredelse af enkelt 40 marks bøde for retsnægtelse 710
 dom til fred og bod for nødværgedrab 740
 – – – – for vådesdrab 729
 – – – – for nødværgedrab underkendt 724
 3 marks bøder for vidnesbyrd efter fordelt 624, 653
 – – – overtrædelse af forbud 701
 – – – afpløjning 698
 – – – afhøstning 679
 – – – afførsel, underkendt 705
 – – – uhjemmelt 749
 bøder for lyde 735
 bodfæstning 692
 ulovlig bodfæstning 681
 kongesagen 644
 bøder betalt af degn tilfalder den adelsmand, på hvis stavn han bor 733
 sag om sagesaldsret udskudt til fdg. fremkommer 671
 bymænds bøderegnskab på karvestok 745

Hovedlods fortabelse, konfiskation
 hovedlod forbrudt grundet tyveri 685

købstads ret til andel i forbrudt gods 712
 forpligtelse under boslods fortabelse 749
 forbrudt gods 677

Livsstraf

livsstraf over adelig for sørøveri 722
 – for drab 689, 692
 hængning for tyveri 685
 omkostning ved henrettelse 706

Andre straffe

2 adelsmænd dømt æreløse 665
 dom til æreløshed 650
 i kongens nåde og unåde 629, 719
 selvejere dømt til at afstå gårde til medarvinger 734
 en degn fradømt sit embede, underkendt 733
 åbenbar skrifte 623

Straffens fuldbyrdelse

hængning af tyve 706
 en bonde slået i jern 732 (jfr. 750)

Straffesteder og -institutioner

bonde sat i stok og jern i eget (?) hus 732 (jfr. 750)
 straf skal udstås, hvor gerningen er sket 636

Fredløshed, forvisning

en drabsmand svoret fredløs 646, 692
 2 dømt fredløse for drab 727
 borttrømt drabsmand dømt fredløs 696
 fredløshed oversvoret for drab, underkendt 756
 ikke fredløshed efter nødværgedrab 632
 fredløshed, hvis 40 marks bøder ikke betales 664
 fredløshed 679, 681, 686, 710
 rømningsbrev underkendt 640

Mandhelgsfortabelse, mindremænd, tremarksmænd

mandhelgsfortabelse for undladt bødebetalning 679

- for oversiddelse af dom, underkendt 701 - lovfældt kan ikke vidne 739 - er den, der vidner efter mandhelgsløs 653 - tremarksmænd 624 <i>Bandlysning</i> - bandlysning 623 <i>Opregnsning, benådning</i> - bøn til kongen om at lade sag falde 755 - i kongens nåde og unåde 629, 719	<i>Udentinglige reaktioner, afgørelser, forlig</i> - fængsling ulovlig, da ingen trussel om fejde 732 (jfr. 750) - borgen for fejde 657 - overfald ufejdet og uadvaret 631 - enhver skal tale sig til rette 680 - trygd og orfejde efter vådesdrab 729 - forlig og soning imellem slægter efter drab 681 - efter drab i nødværge 740 - tvivl om forlig 746 - tilbud om betaling for overfald 650

Supplement til forkortelseslisten i bind IV side 402ff

- Erslev, Lensmænd II*: Kr. Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660 (Kbh. 1885).
- Hofman, Foundationer*: Hans de Hofman, Samling af publiqve og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve I-IX (Kbh. 1755-86).
- Holberg-Ordb.*: Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog ved Aage Hansen og Sv. Eegholm Petersen Iff. (Kbh. 1981ff.).
- Hostrup-Schultz*: V. Hostrup Schultz, Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd (Kbh. 1901).
- Meyer*: Ludvig Meyer, Fremmedordbog, 8. udgave (Kbh. 1977).